

विनयमुख

(भाग ३)

थाइलैंडका

भिक्षुवर* समतेच बर-महा-समण-चाउ
क्रम-बरया वजिर-जाण-वरोरसद्वारा लिखित

भिक्षु विपस्सी महास्थविरद्वारा
नेपालीमा अनुवादित

Dhamma.Digital

Vinayamukha

(Bhaga 3)

(A Nepali Translation of

The Entrance to the Vinaya, Vol.-3

by Somdet Phra Maha Samana Chao

Krom Phraya Vajirananavarorasa of Thailand)

विनयमुख

(भाग ३)

*भिक्षुवर समतेच बर-महा-समण-चाउ क्रम-बरया वजिर-जाण-वरोरसद्वारा थाइभाषामा लिखित;

*महामकुट राजविद्यालय फाउण्डेशनद्वारा प्रकाशित;

*दोश्रो अंग्रेजी संस्करण २०१० को आधारमा भिक्षु विपस्सी महास्थविरद्वारा नेपालीमा अनुवादित;

*सर्वाधिकार: यो सार्वजनिक सम्पत्ति हो, जो कसैले पनि शुद्ध मनले प्रचार प्रसार गर्न मिल्छ। पुनः छाप्दा मुनि विहार व्यवस्थापन समितिलाई सूचित गर्न अनुरोध मात्र छ।

ISBN

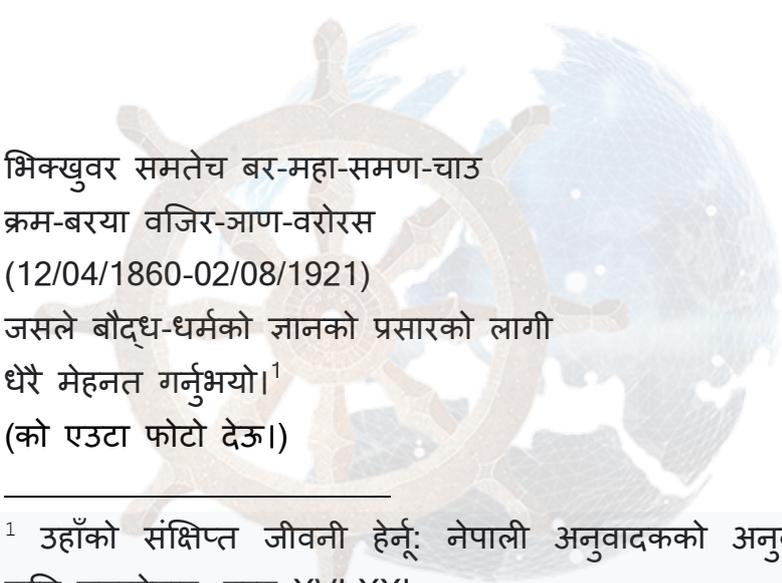
*मुनि विहार व्यवस्थापन समिति, मुनि विहार, वडा नं. ७, भक्तपुर नगरपालिका, भक्तपुर जिल्ला, नेपालद्वारा प्रकाशित

*पहिलो नेपाली संस्करण ५०० प्रति मात्र, सन् २०२३

*

छापिएको।

Dhamma.Digital

भिक्षुवर समतेच बर-महा-समण-चाउ
क्रम-बरया वजिर-जाण-वरोरस
(12/04/1860-02/08/1921)

जसले बौद्ध-धर्मको ज्ञानको प्रसारको लागी
धैरै मेहनत गर्नुभयो।¹
(को एउटा फोटो देऊ।)

---

¹ उहाँको संक्षिप्त जीवनी हेर्नु: नेपाली अनुवादकको अनुवाद
कृति नवकोवाद, पृष्ठ XVI-XXI

Dhamma.Digital

संखारा अनिच्चा, विपरिणामधम्मा, सन्तति पटिबद्धा
संखारा दुक्खा, तं कुतेत्थ लब्भा,
संखारा अनत्ता, यथापच्चयं पवत्तति।

संस्कारहरू (नाम र रूप) अनित्य हुन्। विपरिणामधर्मी
(परिवर्तनशील) हुन्।
सन्ततिहरू जोडिएका हुन्छन्।
संस्कारहरू दुःख हुन्, संसारमा तिनबाट के आशा लिनु?
संस्कारहरू अनात्मा हुन्, यी त प्रत्ययअनुसार चलिरहन्छन्।

उहाँ भिक्खुवर समतेच बर-महा-समण-चाउ क्रम-बरया-वजिर-
ज्राण वरोरस १२ वर्षसम्म सियामी (थाइ) भिक्खुसंघको
प्रशासनिक प्रमुख र २८ वर्षसम्म वत् पवरनिवेस विहारका
विहार प्रमुख हुनुहुन्थ्यो।

Dhamma.Digital

प्रकथन

बौद्ध भिक्षुहरूको विनयको यो वर्तमान भाग थाई भाषाको "विनयमुख" शीर्षकको तेस्रो र अन्तिम भाग हो। पाटिमोक्खका नियम र पाटिमोक्खको बाहिरका नियमहरूसँग सम्बन्धित क्रमशः भाग एक र भाग दुईको विपरीत यो तेस्रो भाग संघको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित छ, र यसमा नयाँ विहार र उपोसथ-मन्दिरहरूको सीमाहरू स्थापना गर्ने, अधिकारीहरू चयन गर्ने, विभिन्न किसिमका विवादहरू आदिलाई व्यवस्थित गर्ने, र प्रत्येक अवसरमा पाठ गर्नको लागी आवश्यक पालि पाठहरू पनि समावेश गरिएको छ। ती सबै अनिवार्य साबित हुनेछन् किनकि बुद्ध धर्मले विश्वभर बलियो पाइला टेकेको छ र विदेशहरूमा नयाँ विहारहरू र संघहरू स्थापना भएका छन्।

यो तेस्रो भागको अनुवाद करिब आठ वर्षअघि भिक्षु जोतमनो (माइकल सी. शामेकिलस) र श्री सुचिनले सुरु गरेका थिए र त्यसपछि भिक्षु वरपञ्जो (पाल ब्रेटर) ले पूरा गरेका

थिए। अनुवादको जाँच प्रायः भिक्खु खन्तिपालोले गरेका थिए। महामकुट फाउन्डेशनको तर्फबाट यस परियोजनालाई सफल समापनमा पुऱ्याउन लगनशीलताका साथ काम गर्ने सबैलाई म धन्यवाद दिन चाहन्छु।

समतेच बर ञाणसंवर

निर्देशक

महामकुट राजविद्यालय फाउन्डेशन

१७ नोभेम्बर २५२४

वत् पवरनिवेस विहार,

बैकक

*****

परिचय

यस विनयमुख भाग ३ मा मैले थेर भिक्षु (वरिष्ठ भिक्षु) ले जान्नुपर्ने विनयसँग सम्बन्धित परम्परा, विधी र कर्तव्यहरू छनौट गरी एकत्रित गरेको छु। जो थेर भिक्षु विनयलाई यस स्तरमा जान्दछ उसले विनयसम्बन्धी गर्नुपर्ने काम कर्तव्यहरूका बारेमा अरूलाई निर्देशन दिनसक्छ, जसले गर्दा कनिष्ठहरू धार्मिक गतिविधीहरूका बारेमा उसमा निर्भर हुन सक्छन् र उसले (भगवानका) शिक्षाहरू कायम राख्दछन् भनेर विश्वास गर्न सकिन्छ। भगवान शास्ताले अरहन्त शिष्यहरूका धम्म विनयको अभ्यासलाई "परियत्ति भण्डागारिक" अर्थात् धम्म-विनय धारण गर्ने भिक्षु भन्नुभएको छ, जसको अर्थ हो "बुद्ध-शिक्षाको क्षेत्रमा कोषाध्यक्ष जस्ता भिक्षु हुन्"।

समूहका संस्थापक जो कोहीले पनि स्वाभाविक रूपमा त्यो समूहको लागि नियमित गतिविधीहरू गर्नुपर्दछ। भिक्षु संघको सम्बन्धमा पनि यही कुरा लागू हुन्छ, जस्तो कि, संघको

काममा स्वयंसेवकलाई जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्नु, विवाद समाधान गर्नु र गल्ती गर्नेलाई हप्काउनु आदि। त्यस्ता कर्तव्यहरूका लागि कोही न कोही जिम्मेवार व्यक्ति हुनुपर्दछ वा उनीहरूलाई ती कर्तव्यहरूको जिम्मेवारी सुम्पने व्यक्ति हुनुपर्छ। थेर भिक्षु अर्थात् वरिष्ठ भिक्षु, यस्ताको जिम्मेवार हुनुपर्छ, त्यसैले उसले यस प्रकारको विनयमा चासो लिनु उपयुक्त छ। अन्यथा उसले यी कर्तव्यहरूसँग सम्बन्धित कामलाई निर्देशन दिन सक्नेछैन। त्रिपिटक संगायना गर्ने आचार्यहरू एउटा उदाहरण दिन्छन्- 'आफ्नो गाई नचिन्ने व्यक्तिले गाईको बथान कसरी रक्षा गर्न सक्ला र?' त्यस्तै नै हो, विनय नचिन्ने भिक्षुले कसरी आत्मसंयम राख्न सक्ला र? विनय ज्ञानको अभावले प्रदेशहरूमा संघको प्रशासनमा दक्षतामा कमी कमजोरी हुनजानु पक्का छ।

यस भागमा विशेष गरी थेर भिक्षुहरूले जान्नु पर्ने विषयहरू चयन गरी सङ्कलन गरिएका छन्। तिनीहरूलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ: मुख्य बुँदाहरू र तिनीहरूसँग सम्बन्धित *कम्मवाचा* (पाठ विधीवाक्यहरू)। ती मुख्य बुँदाहरू पढ्नको लागि व्यवस्थित गरिएका हुन्, जबकि कम्मवाचाका बिधीवाक्यहरू आवश्यकता अनुसार पाठ गर्नको लागि विशेष रूपमा छनौट गरिएका हुन्, किनभने तिनीहरू प्रयोगमा छन् वा तिनीहरू प्रयोग गर्नको लागि आवश्यकता पर्नसक्छन्। यी

Dhamma.Digital

विषयहरू मुख्यतया महावग्ग, चुल्लवग्ग, र परिवार² ग्रन्थहरूबाट लिइएका हुन् र केही अन्य ठाउँहरूबाट पनि लिइएका छन्, तर क्रमिकता ती ग्रन्थहरूमा जस्तो छैन। मैले यिनको व्यवस्थामा प्रयोग गरेको सिद्धान्त भनेको सिकाइको लागी सहजता र सरलता हो।

सुरुमा यसको संकलन गर्दा भिक्खुणीहरूसँग सम्बन्धित विषयहरू समावेश गर्नु भन्ने मैले सोचेको थिइँन किनभने तिनीहरू धेरै पहिले नै बेपत्ता भइसकेका छन्, अब यो विषय प्रारम्भिक ज्ञानको स्तरमा पर्दैन। त्यसैले यसको बारेमा विस्तृत जानकारी लिनुदिनु आवश्यक छैन। मलाई लाग्यो कि विनयमुख भाग १ मा रहेको पाचित्तिय काण्डको ओवादवग्गको तेश्रो सिक्खापदसँग सम्बन्धित विषयहरू मात्र जान्नु पर्याप्त हुनेछ। तर मैले संग्रह गर्नखोजेका विषयहरू पूरा गरेपछि मलाई यो अझै अपूर्ण छ जस्तो लाग्यो, त्यसैले भिक्खुणीको कुरा समावेश गर्ने निर्णय गरेँ। तथापि, यो मुख्य विषयवस्तुमा समावेश गरिएको छैन, मात्र पूरकको रूपमा लेखेर राखिएको छ किनभने भविष्यमा यो प्रथम स्तरको धम्म-विद्यार्थीहरूको लागी पाठ्यपुस्तक बन्नेछ। यसरी यो विषयलाई मुख्य विषयहरूबाट बाहिर राखिएकोले पाठ्यक्रममा पढ्नु आवश्यक छैन, त्यसैले

² आइ. बी. हर्नरद्वारा अनुवादित *द बूक अफ दिसिप्लिन*, भाग ४, ५ र ६ जुन कि 'सेक्रेड बूक अफ द बुद्धिस्ट्स' सिरीज अन्तर्गत, पालि टेक्स्ट सोसाइटी, लण्डनद्वारा प्रकाशित।

विद्यार्थीहरूले अब प्रयोगमा नरहेको कुराको ज्ञानको बोझ बोक्नुपर्दैन, जबकि यसको बारेमा जान्न चाहनेहरूले यसलाई पढ्न सक्दछन्।

म यो विनयमुख भाग ३ सङ्कलनबाट प्राप्त पुण्यराशी ती पूर्वाचार्यहरूलाई समर्पित गर्न चाहन्छु जोकि निरन्तर बुद्धशासनका व्यवस्थापकहरू थिए, जसमा मेरा उपज्जाय तथा आचार्यहरू समेत पर्दछन् जसले मलाई यो पुस्तक लेख्नको लागि आवश्यक धम्म-विनय सम्बन्धी समझ दिए।

भिक्षुवर क्रम-वजिर जाण वरोरस
वत् पवरनिवेस विहार

९ अक्टूबर बुद्ध सम्बत २४६२ (ई.स. १९१९)

विषयसूची

प्राक्कथन

अध्याय २३ सङ्घकम्म (संघका कामहरू)

कम्मविपत्ति (दोषपूर्ण कम्म)

उच्चारण विधी

अध्याय २४ **सीमा**

बद्ध-सीमा -सीमाको क्षेत्र
-सीमाको चिन्ह (निमित्त)
-सीमा सम्मति विधी

अबद्ध-सीमा -गाम-सीमा
-विसुङ्गाम-सीमा
-सत्तब्भन्तर-सीमा
-उदकुक्खेप-सीमा

सीमा-संकर (खण्टिएको सीमा)

अध्याय २५ **संघका अधिकारीहरूको चयन**

१. चीवर अधिकारी
२. भोजन अधिकारी
३. आवास अधिकारी
४. आराम अधिकारी
५. भण्डार अधिकारी (भण्डागारिक)

अध्याय २६ **कठिन**

अध्याय २७ पब्बज्जा तथा उपसम्पदा

पब्बज्जा

उपसम्पदा

पुब्ब-किच्च (पहिले गर्नुपर्ने कामहरू)

पच्छिम-किच्च (पछि गर्नुपर्ने कामहरू)

अध्याय २८ विवादाधिकरण (विवादले सिर्जने

मुद्दाहरू सुल्झाउने तरिकाहरू)

विवादाधिकरणको समाधान

सम्मुखाविनय

येभ्युयसिका

अध्याय २९ अनुवादाधिकरण (अभियोगबाट सिर्जने मुद्दाहरू

सुल्झाउने तरिका)

१. सतिविनय (सावधान व्यक्तिको लागी)

२. अमुल्हविनय (उन्मादमुक्तको लागी)

अध्याय ३० आपत्ताधिकरण (आपत्ति समाधान गर्ने तरिका)

-नलुकाइएका आपत्तिहरू

-लुकाइएका आपत्तिहरू

- तिणवत्थारक-विनय

अध्याय ३१ किच्चाधिकरण र निग्गह

१. तज्जनीय-कम्म (निन्दा गर्नु)

२. नियस-कम्म (मान घटाउनु)

३. पब्बाजनीय-कम्म (निष्काशन गर्नु)

४. पटिसारणीय-कम्म (मेलमिलाप गर्नु)

५. उक्खेपनीय-कम्म (अलग्याउनु)
६. तस्सपापियसिका-कम्म (पापीलाई दण्ड दिनु)
७. पात्र छोप्ने र उघाड्ने (बहिष्कार र स्वीकार)

अध्याय ३२ **संघभेद र संघसामग्गी**

अध्याय ३३ **विविध**

१. प्रब्रज्या विसर्जन (चीवर छोड्नु)
२. नासन (निष्काशन)
३. दण्डकम्म (दण्डित गर्नु)
४. पणाम (हटक दिनु)

परिशिष्टहरू

भिक्षुणीहरू

महिलाहरूलाई प्रब्रज्या दीक्षा
भिक्षुणीहरूका व्रतहरू
भिक्षुणी परम्पराको लोप

कम्मवाचा खण्ड १

- क) सीमा सम्बन्धी कम्मवाचा
- ख) संघका अधिकारीहरू नियुक्तिको कम्मवाचा
- ग) कठिन दुस्स दिने पाठ

कम्मवाचा खण्ड २ पब्वज्जा तथा उपसम्पदा

विधीमा प्रयुक्त पाठहरू

- क. एकजना उपसम्पदापेक्षीको लागी
- ख. युगल उपसम्पदापेक्षीको लागी
- ग. अनुसासन (सल्लाहहरू)

Dhamma.Digital

घ. स्पष्टीकरण

कम्मवाचा खण्ड ३

सञ्चेतनिका आपत्तिको वुट्ठान विधीका पाठहरू

क. एउटा नलुकाइएको आपत्तिको लागि

ख. धेरैवटा नलुकाइएका आपत्तिहरूको लागि

ग. एउटा लुकाइएको आपत्तिको लागि

घ. लुकाइएका तथा नलुकाइएका आपत्तिहरू

एकसाथ जोडेर मानत याचना गर्ने पाठ

ड. अग्घसमोधानपरिवास (सबभन्दा लामो अवधिलाई
मानक मानेर परिवास)

च. सुद्धन्त-परिवासको पाठ

छ. मूलाय-पटिकस्सना (मूल अवस्थामा फर्काउने बिधी)

पालि-नेपाली शब्दकोष

अनुक्रमणिका

अध्याय २३

संघकम्म

(संघका कामहरू)

संघकम्मको उत्पत्ति कसरी भयो भनी *विनयमुख भाग १* को *उपसम्पदा अध्यायमा* व्याख्या गरिसकिएको छ। वर्तमान अध्यायमा म संघकम्मका प्रकारहरूलाई विस्तृत रूपमा वर्गीकरण गर्नेछु।

संघकम्मलाई चार प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ: *अपलोकन कम्म* (सूचना दिने काम), *जतिकम्म* (प्रस्ताव राख्ने काम), *जतिदुतियकम्म* (दुई पटक पाठ पढेर गरिने काम) र *जतिचतुत्थकम्म* (चार पटक पाठ पढेर गरिने काम)।

अपलोकनकम्म (सूचना दिने काम)

यो सङ्घको बीचमा *जति* र *अनुसावना* बिना नै आपसमा सूचना दिने कर्म वा काम हो, अर्थात् संघको स्वीकृति पाउनको लागि प्रस्ताव तथा घोषणा बिना नै गरिने कामलाई *अपलोकनकम्म* भनिन्छ, जुन पाँच प्रकारका हुन्छन्:

क) *निस्सारणा*: पाचित्तिय अध्यायको सप्पाणवग्गको दसौं सिक्खापदमा बताइएको अनुसारको बुद्ध भगवानलाई दोष लगाइ कुरा गर्ने (निन्दा गर्ने) सामणेरहरूलाई निस्काशन गर्नु हो।

Dhamma.Digital

ख) *ओसारणा*: यस्ता सामणेरहरूलाई पुनः स्वीकार गर्नु हो जसले आफ्नो बानि ब्यवहारमा सुधार गरिसकेको छ;

ग) *भण्डुकम्म*: प्रब्रज्या दिने भिक्षुले पहिले नै प्रब्रजित हुने उम्मेदवारलाई संघमा केश मुण्डन गर्ने अनुमति याचना गर्नु।

घ) *ब्रह्मदण्ड*: "बोलचाल बन्द" लागू गर्ने घोषणा गर्नु; कुनै जिद्दीवाला भिक्षुलाई सल्लाह दिने वा नदिने केही पनि नगर्ने दण्ड, जस्तो कि भगवान शास्ताको परिनिर्वाणपछि भिक्षु छन्न (छन्दक) माथि लगाइएको थियो।

ड) *कम्मलकषणा*: यसको एउटा उदाहरण भिक्षुणीहरूमा पाइन्छ-भिक्षुहरूले भिक्षुणीहरूलाई अश्लील इशारा गरे, र जसमा भगवान बुद्धको आदेशअनुसार³ भिक्षुणीसंघले ती भिक्षुहरूलाई अभिवादन वा अञ्जली गर्न निषेध गर्न सक्दछन्।

अट्ठकथा-आचार्यहरू (भाष्यकारहरू) भिक्षुहरूका बीचबाट *अपलोकनकम्म*को यस्तो उदाहरण दिन्छन्- भोजन कक्षमा खाना बाँड्ने घोषणा गर्नु, लुगा र अन्य चीजहरू बाँड्ने घोषणा गर्नु आदि। पालि भाषामा *अपलोकनकम्म* गर्नको लागि अन्य काममा जस्तो कुनै औपचारिक ढाँचा वा सूत्र छैन। यस्तो देखिन्छ कि तिनीहरू विशेष अवसरहरूको लागि बनाइएका थिए।

³ सबै भिक्षुनीहरू वर्षावासमा चाहे जति पुराना वा नयाँ भए पनि उनीहरूले भिक्षुहरूलाई अभिवादन गर्नुपर्छ। (अंग्रेजी अनुवादकको टिप्पणी)

अहिले कठिन-दुस्स (कपडा) पाएको भिक्षुहरूलाई अतिरिक्त चीवर दिंदा *अपलोकनकम्म*को प्रयोग गरिन्छ। चीवरकालमा आगन्तुक भिक्षुहरूलाई अतिरिक्त चीवर दान दिने, र भाग लगाउन अपर्याप्त (सबै भिक्षुहरूका बीचमा वितरण गर्न नपुग्ने) खाना बाँड्ने।

अपलोकन गर्ने विधी *जतिको* भन्दा धेरै फरक छैन। मलाई लाग्छ कि यो सजिलै गर्न सकिने कम्म हुनुपर्छ, अर्थात् मात्र भिक्षुहरूको गणपूरक संख्या⁴ भेला हुनु आवश्यक छ: तर यो *सीमा*भित्र नै गर्नु आवश्यक छैन; यसमा *छन्द* (सहमति) ल्याउनु आवश्यक छैन; यसको लागी एकअर्काको हत्थपासको दूरीमा बस्नु आवश्यक छैन। यस अनुसार यसको नाम उपयुक्त छ, किनकि यदि भिक्षुहरूले अट्ठकथाचार्यले उल्लेख गरे अनुसार भोजनशालामा खाना बाँड्ने काममा *अपलोकन* प्रयोग गर्दछन् भने मेरो बुझाइ सही हो।

जतिकम्म (प्रस्तावद्वारा कम्म)

अनुसावना पाठ नगरी केवल *जति* मात्र भएको कम्मलाई *जतिकम्म* भनिन्छ। यो ९ किसिमका छन्:

⁴ गणपूरक संख्या वा संघ पूरा हुनलाई ४ जना भिक्षुहरू आवश्यक छ। (अंग्रेजी अनुवादकको टिप्पणी)

क) *ओसारणा*: प्रब्रज्या कार्यमा बाधा हुने विषयक जाँच गरिसकिएपछि प्रब्रज्याका आवेदकहरूलाई संघको बीचमा बोलाउने काम;

ख) *निस्सारणा*: आधार हीन किसिमले अयोग्य धम्मकथिकद्वारा बिरोध गरिएको मुद्दालाई खारेज गर्न तथा उसले उठाएको मुद्दालाई विचारार्थ लिनबाट अस्वीकार गर्ने प्रस्ताव;

ग) *उपोसथ* (पाटिमोक्ख पाठ);

घ) *पवारणा* (चेतावनी दिन निमन्त्रणा गर्नु);

ङ) विभिन्न विषयहरूको घोषणा गर्नु वा सूचना दिनु, जस्तो कि उपसम्पदा बिधीमा उपसम्पदाको लागी बाधक विषयहरूको बारेमा प्रब्रज्यापेक्षीसँग प्रश्न गर्नको लागी आफैलाई वा अरूलाई नियुक्त गर्ने घोषणा गर्नु, आफैलाई वा अरूलाई प्रश्न सोध्ने वा जवाफ दिने काममा नियुक्ति गर्न घोषणा गर्नु;

च) *निस्सग्गिय* भएका चीवर, पात्र आदि मूल धनीलाई फर्काउनु;

छ) भिक्खुको आपत्ति देसना स्वीकार गर्नु;⁵

ज) *पवारणा* पछि सार्ने प्रस्ताव;

⁵ यसलाई एक प्रकारले देसनाको भागको रूपमा सामेल गर्नुपर्थ्यो, तर परिवार ग्रन्थमा यो अलग्ग गरी पटिग्गह (स्वीकार बिधी) को रूपमा दिइएको छ। (थाइ लेखकको टिप्पणी)

झ) *कम्मलक्खणः*: कम्मका अन्य पक्षहरू जसको अट्ठकथा-आचार्यहरूले उदाहरणको रूपमा *तिणवत्थारकविनय* विधीबाट विवाद समाधान गर्ने प्रारम्भिक चरणको घोषणा गर्नु।

अतिदुतियकम्म (दुई पटक पाठद्वारा पूराहुने कम्म)

अति (जानकारी, सूचना) पाठ गरिसकिएपछि *अनुसावना* (प्रस्ताव) पाठ गरेर पूरा गरिने कामलाई *अतिदुतियकम्म* भनिन्छ- दुइपटक (*अति* र *अनुसावना*) पाठद्वारा पूरा हुने कम्म भनिन्छ, यस्ता काम ७ प्रकारका छन्:

क) र ख) *निस्सारणा* र *असारणा*: (पालिमा) यसको एउटा उदाहरण दिइएको छ- वद्ध लिच्छविलाई भिक्षुसंघद्वारा निन्दाको घोषणा गरिएको, जुनलाई 'भिक्षापात्र छोप्नु (घोष्ट्याउनु)' भनिएको छ: जसको व्यवहारले (बुद्ध-)सासनलाई अपमानित तुल्याएको थियो, र पछि उसले आफ्नो गल्ती अनुभव गरेर फेरि व्यवहारमा सुधार गरेपछि वद्ध लिच्छविप्रतिको यस्तो निन्दा अन्त्य गरिएको घोषणा गरियो, जुनलाई 'भिक्षापात्र उँधो पार्नु' भनिन्छ;

ग) *सीमा* (सीमाना) स्थापना गर्नु जस्ता विभिन्न विषयहरूको घोषणा गर्नु र संघको मार्फत काम गर्ने अधिकारी भिक्षु चयन गरेको घोषणा गर्नु, आदि;

घ) कठिन कपडा, मृत भिक्षु र सामणेरहरूका चीवरहरू जस्ता विभिन्न चीजहरू रोगीको समयमा उनीहरूलाई स्याहार गर्नेहरूलाई प्रदान गर्नु;

ड) कठिन-आनिसंस आदि अन्त्य भएको घोषणा गर्नु;
 च) भिक्षुहरूको लागी कुटी बनाइने जग्गाको घोषणा गर्नु;

छ) *कम्मकखणः* जसलाई (पालिमा) *अतिदुतिकम्म* भनेर व्याख्या गरिएको छ, जुनकि *तिणवत्थारकविनय* मार्फत विवादको निरूपण गरिएको लगतैपछि पाठ गरिन्छ।

अतिचतुत्थकम्म (चार पटक पाठद्वारा हुने कम्म)

एकपटक अनुसावना र तीनपटक *अति* गरी जम्मा चारपटक पाठ पढेर गरिने कामलाई *अतिचतुत्थकम्म* भनिन्छ, जसमा सात वटा कामहरू छन्:

क) र ख) *निस्सारणा र असारणा*; (पालिमा) यिनलाई संघले गर्ने *तज्जनीयकम्म* आदि जस्ता कम्महरूको सात प्रकारका कम्महरू अन्तर्गत बताइएको छ, जुन कि अनुचित ढंगले आचरण गर्ने भिक्षुलाई दिइने दण्ड हो र पछि उसले सुधार गरेर समुचित आचरण गरेपछि क्षमादान गरिन्छ;

ग) घोषणा: जस्तै भिक्षुणीहरूलाई ओवाद दिने भिक्षुको घोषणा गर्नु;

घ) संघादिसेस आपत्ति भएको भिक्षुलाई *परिवास* र *मानत्त* दिनु;⁶

⁶ यो विषयलाई निग्गहमा समावेश गर्नु बढी सहि हुनेछ। (थाइ लेखकको टिप्पणी)

ड) *निग्गह* (दोषारोपण गर्नु, निन्दा गर्नु, धिक्कार्नु): *परिवास* वा *मानत* भोगीरहेको भिक्षुले अर्को सङ्घादिसेस आपत्ति गर्छ भने, उसले त्यो फेरि सुरुदेखि नै लिनुपर्छ;

च) *समणुभासना*: संघादिसेस (सिक्खापदहरू) काण्डमा, र पाचित्तिय काण्डको *सप्पाणवग्ग*को आठौं सिक्खापदमा बताइएको अनुसार भिक्षुहरूले मिथ्या अवधारणा राख्दछ भने उनीहरूका विरुद्धमा तीनपटक बिधिवाक्य पाठ गरी (सम्पर्क गर्न) निषेधको घोषणा गर्नु;

छ) *कम्मलक्खण*: पालिमा यसका उदाहरणहरू दिइएका छन्- *उपसम्पदा*, र *अब्भान* अथवा संघादिसेस आपत्तिमा परेको भिक्षुले परिवास र मानत दण्ड पूरा गरिसकेपछि उसलाई पुनः स्वीकार गर्नु;

तीन पटक *अनुसावना* बिधिवाक्य पाठ गर्नुपर्ने कम्मलाई महत्त्वपूर्ण मानिन्छ, जसले गर्दा संघको सदस्यको रूपमा भाग लिने भिक्षुहरूलाई त्यस कम्मको विषयमा छलफल गर्न पर्याप्त समय दिन्छ।

यी चार प्रकारका कम्म गर्ने संघलाई संख्याद्वारा निर्धारण गरिन्छ जसलाई *वग्ग* भनिन्छ। चार जना भिक्षुहरू मिलेर बनेको सङ्घलाई *चतुरवग्ग*, पाँच जनाकोलाई *पञ्चवग्ग*, दस जनाकोलाई *दसवग्ग*, बीस जनाकोलाई *वीसतिवग्ग* भनिन्छ, यसरी चारवटा *वग्ग* रहेका छन्। *महावग्ग* (*विनय पिटक*) को *चम्पेय्यक्खन्धकम्मा* एउटा अर्कोथरी संघ छ, जसमा बीस जनाभन्दा बढी भिक्षुहरू हुन्छन्, यसलाई *अतिरेकवीसतिवग्ग*

भनिन्छ, तर यसको लागि कुनै निर्धारित कम्म छैन, जुन कि वीसतिवग्ग-सङ्घको भन्दा बढी संख्या आवश्यक होस्।

निम्न चारवटा कम्महरू- पवारणा, कठिन-दुस्स (कपडा) दान, उपसम्पदा र अब्भान बाहेक सबै कम्महरू चतुरवग्ग-सङ्घद्वारा गर्न सकिन्छ। तर, चम्पेय्यक्खन्धकमा कठिन-दुस्स दान दिने उल्लेख पाइँदैन। पवारणा, कठिन-दुस्स दान, र उपसम्पदा कार्य मध्यदेश⁷ बाहिरका देशहरूमा पञ्चवग्ग-संघद्वारा गर्न सकिन्छ। मध्य देश भित्र, उपसम्पदा दसवग्ग-संघद्वारा गर्नुपर्छ। अब्भान वीसतिवग्ग संघले मात्र गर्नसक्छ। जुन कम्मलाई (गणपूरकको रूपमा) चार जना भिक्षु मात्र चाहिन्छ त्यसलाई त्योभन्दा बढी संख्याद्वारा गरिनु निश्चित रूपमा मान्य हुनसक्छ।

मेरो बुझाई यस्तो हो कि पवारणा, कठिन कपडा दान र उपसम्पदा, जुनलाई मध्यदेश बाहिरका देशहरूमा पञ्चवग्ग-संघ आवश्यक पर्दछ, सहभागीहरू मध्ये निर्धारित एकजना यो संख्यामा गणना गर्न सकिँदैन। पवारणामा एक जना भिक्षुले पवारणा गरिरहेको हुन्छ। कठिन चीवर दान दिँदा एक जना भिक्षुले त्यो कपडा पाउनेछ। उपसम्पदामा एक जना भिक्षु उपज्झाय हुन्छ। यस्तो काम गर्दा त्यसलाई चतुरवग्ग सङ्घ

⁷ सालाखाला गंगानदीद्वारा सिंचित क्षेत्र। हेर्नुहोस् विनयमुख खण्ड २, पादटिप्पणी पृ. १७३-१७४।

भन्नसकिन्छ। एक जना भिक्खुलाई संघको कामधाम गर्ने अधिकारी घोषणा गर्दा घोषणा गरिने भिक्खु सहित कम्तीमा पाँच जना भिक्खु चाहिन्छ। पालिले पञ्च-वग्ग-सङ्घद्वारा गर्नुपर्ने काम उल्लेख गरिएको छैन, त्यसैले यसमा विसंगति छ। संघको कामधाम सञ्चालन गर्ने भिक्खु घोषणा गर्दा ऊ पहिले नै छनौट गरी सहमति भइसकेको व्यक्ति हुन्छ र सुरुदेखि नै ऊ त्यस कामको लागी योग्यता भएको हुन्छ। जसलाई *कम्ममारहपुग्गल* (संघको कामधाम गर्न उपयुक्त व्यक्ति) भनिन्छ। उसले *पवारणा* गर्दै गर्दा प्रत्येक भिक्खु गणपूरकमा समावेश हुँदैन। कठिन कपडा दिंदा प्रारम्भमा परामर्श लिनुपर्ने भएकोले प्रारम्भमा कसलाई दिइने हो भन्ने थाहा हुँदैन। *उपसम्पदा* विधीमा *उपज्झाय* सीमाको बाहिर चयन गरिएको हुँदैन। उसलाई (सीमाको भित्र, उपोसथागारमा) चयन गरिन्छ। अहिलेको प्रचलन अनुसार *उपज्झाय*लाई पहिले नै सीमा बाहिर छनौट गरिएको हुने भए पनि फेरि दोहरो सीमाको भित्र पनि छनौट गरिन्छ। बाहिरबाट उपज्झायको छनौट गर्ने चलन भगवान बुद्धको पालामा नै भएको देखिन्छ। भिक्खु सारिपुत्त महाथेर भन्तेले राध *ब्राह्मण*लाई उपसम्पदा दिने भगवान बुद्धको आदेश पाएको उदाहरण छ। विनय विशेषज्ञहरूले यस विषयमा निर्णय गरून्।

यस्तो कम्म गर्न संघको गणपूरक भई भाग लिने भिक्खुहरूलाई पालिमा 'कम्ममा सहभागीहरू' भनिन्छ। उनीहरू सामान्य भिक्खुहरू हुनुपर्छ, अर्थात्, उनीहरू *उक्खेपनीय*

कम्मद्वारा संघद्वारा निष्कासित भएका हुनहुँदैन; उनीहरू समानसंवास (एउटै समुदायका) भएका र अरू भिक्षुहरूसँग समान भएकाहरू⁸ हुनुपर्छ। भिक्षुहरूको संख्याको निर्धारण, उदाहरणको लागि, चार जना, यसको मतलब यी चार जना सहभागी हुने भिक्षुहरूको न्यूनतम संख्या हो। यो संख्या चारभन्दा कम हुनसक्दैन, बरु योभन्दा बढी हुनसक्छ। यदि निष्कासन गरिएको भिक्षु वा नानासंवास (फरक समुदायका) भिक्षुलाई गणपूरक बनाउन समावेश गरिएको छ भने, उदाहरणको लागि, चार जना भिक्षुहरू आवश्यक पर्ने कम्ममा माथि उल्लेखित भिक्षु सहित चौथो भिक्षु गरी लिएमा त्यो कम्म होइन, र यस्तो गर्न निषेध गरिएको छ। जो भिक्षुहरू गणपूरकको संख्यामा समावेश छैनन् र जो त्यो कम्ममा सामेल हुँदैनन्, तर जो एउटै सीमामा बस्छन् भने, उनीहरूले छन्द (सहमति) दिनुपर्दछ। संघले जुन भिक्षुको हितको लागि काम गर्दछ सो भिक्षुलाई संघको गणपूरक संख्यामा गणना गरिँदैन। उसले छन्द दिनु पर्दैन, बरु त्यो काममा आफैं सहभागी हुनुपर्छ।

कम्मविपत्ति (दोषपूर्ण कम्म)

भगवान बुद्धद्वारा अनुमति दिइए अनुसार कम्म (प्रक्रिया) सम्पादनको क्रम तोकिएको छ, र तदनुसार नै गर्नुपर्छ।

⁸ उदाहरणको लागि, उनीहरू निलम्बन खेपिरहेकाहरू होइनन्।

फलस्वरूप यसैलाई दोषपूर्ण नभएको र सही रूपमा भएको मानिन्छ। दोषपूर्ण कम्मको प्रक्रिया पूरा भइसकेको भए पनि अमान्य हुन्छ। यो *वत्थु* (विषयवस्तु), *सीमा*, *परिस* (सम्बन्धित व्यक्ति) र *कम्मवाचा* (घोषणा पाठ) का कारणले अमान्य हुनसक्छ।

वत्थुको कारणले कम्म दोषपूर्ण भएको प्रक्रियाको उदाहरण बीस वर्षभन्दा कम उमेरको, त्यस्तै अनुपयुक्त व्यक्ति (*अभब्बपुग्गल*-अपांग (पंगु), विभिन्न प्रकारका रोगी आदि) व्यक्तिलाई उपसम्पदा गर्नु हो; वा *सीमा* सम्मति (निर्धारण) द्वारा जुन कि सीमा क्षेत्र टुक्रिएको हुन्छ वा अर्को *सीमा*सँग खट्टिएको हुन्छ वा नियम अनुसार नगरिएको हुन्छ, वा गलत तरिकाले गरिएको हुन्छ, उदाहरणको लागी, सम्बन्धित सबैको उपस्थितिमा गरिनुपर्ने काम उनीहरूको अनुपस्थितिमा गरिन्छ, जुन कम्म "प्रश्न सोधेर र जवाफ दिएर गर्नुपर्ने हो, त्यो यो बिना गरिन्छ, वा उनीहरूले सबैसँग सहमति (*पटिञ्जा*) गरी गर्नुपर्ने थियो, तर यो बिना नै गरिएको छ।

*सीमा*को कारणले भएको दोषलाई दोषपूर्ण *सीमा*मा गरिएको कम्म भनेर बुझ्नुपर्छ, यस विषयमा अध्याय २४ मा छलफल गरिनेछ।

परिस (सहभागीहरू) को कारणले भएको दोषपूर्ण कम्म निम्न उदाहरणहरूमा हुनसक्छ। *चतुरवग्गसङ्घ*, *पंचवग्गसङ्घ*, *दसवग्गसङ्घ* वा *वीसतिवग्गसङ्घ* द्वारा गरिने काममा सहभागी भिक्षुहरू निर्धारित गणपूरक सङ्ख्याभन्दा कम हुनमिल्दैन।

यदि तीन जना भिक्षुहरूले पाटिमोक्ख पाठ गर्छ वा सीमा सम्मति बिधि गर्दछ भने यो कम्म दोषपूर्ण हुनेछ। चारजना भिक्षुहरूले पवारणा गर्दछ र कठिन दुस्स कपडा ग्रहण गर्दछ भने, मध्यदेशमा आठ जना भिक्षुहरूले उपसम्पदा बिधी गर्दछ भने, संघादिसेस भएको भिक्षुलाई त्यसबाट मुक्तको लागि १६ जना भिक्षुहरूद्वारा अब्भान कम्म पाठ गर्दछ भने; अथवा निर्धारित गणपूरक भिक्षुहरूको संख्या पूरा छ तर त्यही सीमामा छन्द दिनुपर्ने भिक्षुहरू बाकी छन्, उनीहरूको छन्द संघमा ल्याइएन भने; अथवा संघले गरिरहेको कम्ममा उपस्थित कुनै भिक्षुले विरोध गरेको खण्डमा: जस्तै कि कुनै आवेदकलाई उपसम्पदा दिंदा एक वा अनेक भिक्षुहरूले उसलाई संघमा प्रवेश दिन स्वीकार नगरेको अवस्थामा।

छन्द ल्याउनु विषय विनयमुख भाग २, *उपोसथसँग* सम्बन्धित अध्याय १७ मा व्याख्या गरिएको छ।

परिवार ग्रन्थमा *कम्मवाचा* (पाठ) को कारणले दोषपूर्ण भएको कम्मलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ, *जति* र *अनुसावनाद्वारा*; तर यसले प्रत्येकको विवरणलाई तीन-तीन भागमा विभाजन गरिएको छ जुन समान छन्: *वत्थु*को उल्लेख नगरिनु, *संघ*को उल्लेख नगरिनु, *पुग्गल*को उल्लेख नगरिनु। यहाँ म तिनीहरूलाई सँगै व्याख्या गर्नेछु। *कम्मवाचामा वत्थु* उल्लेख गरिनु जरूरी छ, अर्थात् व्यक्तिहरू, वस्तु, काम र सम्बन्ध, जस्तै, उदाहरणको लागि, उपसम्पदा काममा जहाँ आवेदकको नाम उल्लेख गरिनु जरूरी छ; कठिन-कपडा दिनुमा, कठिन-कपडा

उल्लेख गरिनु जरूरी छ; सीमा सम्मति गर्दा त्यो कुरा उल्लेख गरिनु जरूरी छ। त्यो कम्म गर्ने संघको उल्लेख गरिनु आवश्यक छ, जस्तै, संघले त्यस्ता निवेदकलाई उपसम्पदा दिनेछ, फलानो भिक्षुलाई सङ्घले कठिन कपडा दिनेछ। संघले सीमा निर्धारण गर्दछ। पुग्गल (ब्यक्ति) को उल्लेख गरिनु जरूरी छ, उदाहरणको लागि, उपसम्पदा दिँदा उपज्झायको नाम उल्लेख गरिनु जरूरी छ; कठिन कपडा दिँदा प्राप्त गर्ने भिक्षुको नाम उल्लेख गरिनु जरूरी छ। (यदि माथि उल्लेख गरिएका कुराहरूको उल्लेख पाठमा छैन भने अर्थात्) वत्थुको उल्लेख नगरिनु, संघको उल्लेख नगरिनु र पुग्गलको उल्लेख नगरिनु; कम्मवाचा (पाठ गर्दा), पाठ गर्ने अधिकारी भिक्षुले पाठ गरेन वा पछि पाठ गर्छ; अनुसावना सहित भएको कम्मवाचा पाठ गर्ने अधिकारी भिक्षुले यसलाई पाठ गरेन अथवा यो अनुचित समयमा पाठ गर्छ; त्यसो गर्नाले कम्मवाचाको कारणले कम्म दोषपूर्ण हुन्छ।

कम्मवाचा पाठ गर्ने परम्परामा संघलाई प्रस्तावित विषयको जानकारी दिनको लागि त्रि र त्यसपछि संघको स्वीकृति पाउनको लागि परामर्श गर्न अनुसावना पाठ गर्नु जरूरी छ। यदि अनुसावना पहिले र त्यसपछि त्रि पाठ गरिन्छ भने यो दोषपूर्ण कम्म हुन्छ।

'अनुसावना (पाठ नगरिकन) छोड्नु' भनाइमा यद्यपि पाठ गरे पनि कम्मवाचा अपूर्ण हुन्छ (किनकि तीन पटक पाठ गर्नुपर्नेमा त्यतिपटक पाठ गरिएन), अथवा यसमा शब्द, वाक्यांशहरू छोडिएका छन्, अथवा तिनीहरू गलत रूपमा

उच्चारण गरिएका छन्, उदाहरणको लागी, सही शब्द वा अक्षरको सट्टामा गलत शब्द वा अक्षर प्रयोग गरिन्छ। कम्मवाचाको कारणले दोषपूर्ण हुनुमा यो बुँदा पनि समावेश छ।

यी चार वटा सङ्घकम्म गर्ने सङ्घले यी चार थरी दोषहरूबाट जोगिनुपर्छ, जसले गर्दा गरिएको सङ्घकम्म सफल हुन्छ।

उच्चारण विधी

कम्मवाचा पाठ गर्ने भिक्षुले (पालि वर्णमालाका) अक्षरहरूको वर्गहरू जान्नुपर्दछ र तिनको प्रत्येकका ध्वनि निकाल्ने स्थानहरू जान्नुपर्दछ, र उसले तिनीहरूलाई कसरी उच्चारण गर्ने भनेर जान्नुपर्दछ। यसरी ऊ कम्मवाचालाई सहज रूपमा उच्चारण गर्न सक्षम हुनेछ। उच्चारण गर्ने विधी पालि व्याकरणको विषय हो र यो जान्न चाहनेहरूले (पालि) व्याकरणका पहिले प्रकाशित पुस्तकहरू हेर्नुपर्छ।⁹ म यहाँ कम्मवाचासँग सोझै सम्बन्धित स्वरूपको उल्लेख गर्नेछु। अट्ठकथा आचार्यले सल्लाह दिएका छन् कि कम्मवाचा पाठ गर्ने भिक्षुहरूले पालि वर्णमालाका दसवटा स्वरूपहरूमा ध्यान दिनुपर्छ, ती हुन्- सिथिल, धनित (महाप्राण), दीघ, रस्स, गरु,

⁹ हेर्नु, उदाहरणको लागी, Warder को 'Introduction to Pali'। यसमा पालि उच्चारण गर्ने बिधिको सरल समझ दिनको लागी तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

लहु, निग्गहित, विमुत्त, सम्बन्ध, र ववत्थित (यसको अनुवाद पछि आउँछ)।

उच्चारण तीखो नहुने व्यञ्जनहरूलाई सिथिल भनिन्छ र यी पाँच वर्गहरूमा प्रत्येकको पहिलो र तेस्रो व्यञ्जनहरू सिथिल हुन्:

क्, ग्, च्, ज्, ट्, ड्, त्, द्; प्.ब्।

उच्चारण तीखो हुने व्यञ्जनहरूलाई धनित भनिन्छ र पाँच वर्गहरूमा प्रत्येकको दोस्रो र चौथो व्यञ्जनहरू धनित हुन्:

ख्, घ्; छ्, झ्; ठ्, ढ्; थ्, ध्; फ्, भ्;

लामो उच्चारण हुने स्वरहरूलाई दीर्घ भनिन्छ जसमा यी समावेश छन्: आ, ई, ऊ, ए, ओ। छोटो स्वरहरू लामा स्वरको आधा लम्बाइमा उच्चारण गरिन्छन् र रस्स भनिन्छ र यसमा अ, इ, ऊ समावेश छन्। लामा स्वरहरू गरु हुन् र जोर दिएर उच्चारण गरिन्छन्। छोटो स्वरहरूलाई लहु भनिन्छन्, हलुका उच्चारण गरिन्छन्। तैपनि शब्दको (अन्तिम) व्यञ्जनसँग जोडिएको (जसलाई संयोग भनिन्छ) छोटो स्वरलाई गरु भनिन्छ, उदाहरणको लागी, बुद्धरक्खितत्थेरस्स नक् खमति। निग्गहित युक्त वर्णहरू घासित हुन्, जस्तो कि संघं, उपसंपदां परिवार ग्रन्थको भाष्यमा व्याख्या गरिएको यस्तो छ-औँठहरूलाई जोडेर मुख बन्द गरेर नाकबाट जोडदार ध्वनि निकालिने अक्षरहरूलाई

Dhamma.Digital

निग्गहित भनिन्छ। यस व्याख्याले शब्दको अन्तमा निग्गहित अं अथवा म् उच्चारण गर्नुलाई जनाउँदछ।¹⁰

खुल्ला ध्वनिहरूलाई विमुक्त भनिन्छ, जस्तै सुणातु मे, एसा जति जोडिएका शब्दहरूलाई सम्बन्ध भनिन्छ, जस्तै कि तुण्ह'स्स वा तुण्हिस्सा विभाजित गरिएका शब्दहरूलाई ववत्थित भनिन्छ, जस्तो कि तुण्हि अस्सा

अट्ठकथा-आचार्यहरूले गलत उच्चारणका उदाहरणहरू निम्नरूपले दिएका छन्:

१. सुणातु मे शब्दहरूमा त् लाई थ् उच्चारण गरिनु, उदाहरण सुणाथु मे; वा, पत्तकल्लं एसा जति लाई पत्थकल्लं एसा जत्थि। यस्तोलाई सिथिललाई धनित उच्चारण गरिनु भनिन्छ।

२. भन्ते संघो जस्ता शब्दहरूमा भ् लाई ब्, घ् लाई ग् उच्चारण गरिनु, जस्तो कि बन्ते संगो। यस्तोलाई धनितलाई सिथिल उच्चारण गरिनु भनिन्छ।

३. खुल्ला आवाज भएका शब्दहरूमा जस्तो कि, सुणातुमा, यदि बन्द उच्चारण गरियो र नाकबाट उच्चारण गरिने शब्द जस्तो कि सुणातु मा सुणन् तु मे उच्चारण गरियो, अथवा जस्तो कि एसा जति लाई एसं जति उच्चारण गरियो; यसले विमुक्तलाई निग्गहित उच्चारण गरिएको भनिन्छ।

४. यदि बन्द ध्वनि भएका र नाकबाट ध्वनि निकालिने शब्दहरू, जस्तै पत्तकल्लं लाई खुल्ला ध्वनिमा उच्चारण गरियो

¹⁰ हेर्नु, पृ १०० मा र पृ. ३९५ को तालिका।

भने र नाकबाट ध्वनि निकालिएन भने, जस्तो कि *पतकन्ता*, यस्तोलाई निग्गहितलाई विमुक्त उच्चरण गरिएको भनिन्छ।

यी चार प्रकारका गलत उच्चारणहरू गरिनुलाई कम्मवाचाका कारणले दोषपूर्ण बन्नु भनिन्छ। अन्य छ प्रकारका गलत उच्चारणहरू, दीघलाई रस्स, गरुलाई लहु उच्चारण गरिनु यस्तै यसको ठिक उल्टो उच्चारण गरिनु र *सम्बन्ध* वा *ववत्थित*लाई अस्पष्ट उच्चारण गरिनुलाई कम्मवाचालाई बिगाने मानिन्दैन। कम्मवाचा पाठ गर्ने भिक्षुहरूले प्रत्येक अक्षरलाई यसको प्रकृति अनुसार शुद्धरूपले सही रूपमा, चलिआएको परम्परा अनुसार मिल्नेगरी र यसलाई लोप नहुनेगरी उच्चारण गर्नुपर्छ।

सारांशमा बोल्दा, अट्ठकथाको यो भागले सिकाउँछ कि शब्दहरू अथवा अक्षरहरूलाई अर्थमा अन्तर पर्नजाने गरी गलत उच्चारण गरिनुहुन्न। अर्थमा अन्तर नहुने फरक उच्चारण भने प्रयोग गर्न सकिन्छ, तर त्यस्ता प्रयोगहरूले एकसमूहका भिक्षुहरूले अर्को समूहका भिक्षुहरूलाई जसको उच्चारणशैली उनीहरूकोभन्दा भिन्न छ, लाई आरोप लगाउँछन् कि उनीहरूको कम्मवाचा दोषपूर्ण छ र उपसम्पदा भएको ब्यक्ति बुद्ध भगवानको स्वीकृति मुताबिक उपसम्पन्न भएको छैन।

यो सत्य हो कि गैर-जन्मजातको रूपमा भाषा बोल्ने मानिसहरूको उच्चारण जन्मजातको रूपमा बोल्नेहरूकोभन्दा भिन्न हुन्छ। चिनियाँ, युरोपेली र भारतीयहरूले थाइभाषा बोल्नु उदाहरण हो। यो कति अनौठो छ! वक्तालाई नदेखे पनि ध्वनि

मात्र सुन्दा नै हामीले सो व्यक्तिको जाति वा राष्ट्रियता बताउन सक्छौं। अझ हाम्रो आफ्नै थाइ भाषामा नै पनि एउटै शब्दको फरक फरक उच्चारण गरिन्छ: उदाहरणको लागी, बैंकवासीहरूको र नगरश्रीधम्मराज प्रदेश (दक्षिणी थाइदेश) वासीहरूको उच्चारणको ढाँचा फरक छन्। यस्ता अन्तरहरू थाइभाषाभाषीहरूमा मात्र रहेको होइन, अंग्रेजीभाषा र अरु अरु भाषाहरूमा पनि त्यही प्रवृत्ति छ। विदेशी भाषा बोल्न सक्षम हुनु भनेको आफ्नो कुरा बुझाउन सक्षम हुनु र आफूले उसको कुरा बुझ्न सक्षम हुनु हो। हामीले चिनियाँ, युरोपेली र भारतीयहरूलाई थाइ भाषाभाषीको रूपमा तब स्वीकार गर्छौं जब हामीले उनीहरूले बोलेका कुरा बुझ्छौं, र हामीले बोलेका कुरा उनीहरू बुझ्दछन्। जब उनीहरूले आफूहरू बसिरहेको स्थानीयहरूले जस्तो गरी बोल्छन् तब हामी उनीहरूलाई 'थाइभाषा स्पष्ट बोल्नेहरू' भनेर प्रशंसा गर्छौं।

मृत भाषा त्यो हो जसको वर्तमानमा त्यसलाई बोल्नेहरू फेला पर्दैन, जस्तो कि मगध भाषा, जुन अहिले पालि भनेर चिनिन्छ। यसले धेरै फरक तरिकाहरू उत्पन्न हुन्छन्। महानिकाय भिक्षुहरू, धम्मयुतिक भिक्षुहरू, रामञ्ज भिक्षुहरू, बर्मेली भिक्षुहरू, सिंहली भिक्षुहरूको पाठ गराइ सुन्नुपर्छ-कति फरक सुनिन्छन्! विनयको अध्ययन गर्नेहरूले भाषाको प्रवृत्तिलाई यसरी सामान्य रूपमा बोल्ने तरिकाबाट फरक हुने महसुस गर्छन्। तसर्थ उनीहरूले उच्चारणको आफ्नै तरिकामा गर्नु गर्ने

Dhamma.Digital

छैनन् र अन्य समूहका भिक्षुहरूलाई उचित तरिकाले कसरी सम्मान गर्ने भनेर जान्नेछन्।

*****

अध्याय २४

सीमा¹¹

¹¹ यो अध्याय जटिल र कठिन छ। सजिलो सन्दर्भको लागी वर्तमान थाइल्याण्डमा चलेको सीमा सम्बन्धी कुरालाई यहाँ संक्षिप्त रूपमा उल्लेख गरिएको छ।

क) राम्रोसँग स्थापित सबल विहारहरूमा उपोसथागार मन्दिर वा सभाभवन निर्माण गर्न चाहेमा त्यो र त्यसको वरपरको क्षेत्रलाई शाही हुकुमद्वारा "विसुंगामसीमा" घोषित गर्न अनुरोध गर्दै अधिकारीहरूलाई आवेदन दिन्छन् (हेर्नुहोस् पृ. ४२.४३)। यदि यो प्रदान गरियो भने, त्यहाँ तिचीवरअविप्पवास त्याग गर्ने पाठ र समानसंवाससीमा पाठ (पृ. २७०-२७४) सम्पन्न गरिन्छ। ठूला ढुङ्गाका गोलाकार डल्लाहरू गाडिन्छन्, यो सामान्यतया चारवटा हुन्छन्, प्रत्येकवटा प्रायःगरी भवनको लम्बाईतिर छेउमा र एउटा केन्द्रमा गाडिन्छन्, र यिनीहरूलाई निमित्त भनी उल्लेख गरिन्छन् (पृ. २७४-२७५)। अन्तमा समानसंवाससीमा निर्धारण (सम्मति) र तिचीवरअविप्पवास अधिट्ठान (सम्मति?) (पृ. २७५-२७८) पाठ बिधि गरिन्छ: तब यो बिधी पूरा गरिएको सीमा हुन्छ।

ख) यस्तो सम्मति गरिएको सीमा वा उपोसथागार नभएको विहार वा संघ-आवासहरूले संघकम्महरू प्रायः कुनै एउटा मुख्य भवनमा गर्छन्: यदि संघकम्ममा सीमाको कुनै

भगवान शास्ताले संघलाई उपोसथ, पवारणा र अन्य सबै प्रकारका संघकम्म गर्नको लागि तयार रहन अनुमति दिनुभएको छ। संघको तयारी कसरी तय हुन्छ? यसलाई यहाँ एकै ठाउँमा जम्मा गरेर सजिलै परिभाषित गरिएको छ। एउटै ठाउँमा बसोबास गर्ने कुनै पनि भिक्षुहरूको सङ्ख्याले एकसाथ भेला भएर त्यो सङ्घकम्म गर्नुपर्छ। त्यसोभए, हामीले 'एउटै ठाउँमा बस्ने' भनेको के हो भनेर कसरी बुझ्ने? यदि हामीले एउटै कुटीमा बस्नेहरू, एउटै घेरामा बस्नेहरू, एउटै विहारमा बस्नेहरू, एउटै क्षेत्रमा बस्नेहरू, अथवा एउटै शहरमा बस्नेहरू भनी मान्यौं भने निश्चय गर्न गाह्रो छ। यो परिचित सीमानाद्वारा निर्धारित हुनुपर्छ, जसलाई सीमा भनिन्छ। सीमा दुई प्रकारका छन्: संघ आफैँले निर्धारण गरेको सीमा, जसलाई

उल्लेख आएमा त्यो 'अबद्धसीमा' भनिन्छ वा केवल "सीमा" मात्र उल्लेख गरिन्छ।

ग) विशेष अवसरहरूमा "पानीको घेराद्वारा सीमित गरिएको सीमा" (उदकुक्खेप सीमा, पृ. ४४-४८) प्रयोग गरिन्छ, विशेष गरी संघकम्मको वैधताको बारेमा शंका उठेको अवस्थामा यस्तो गरिन्छ।

अन्य प्रकारका सीमाहरूका बारेमा छलफल विरलै हुन्छन्। यदि कुनै बेलामा छलफल भइहाल्यो भने, जुन कि वर्तमान कालमा चलेको छ, सामान्य पाठकले यस अध्यायलाई रोजेर सन्दर्भ गर्न सक्छन्।

बद्ध-सीमा भनिन्छ, जसको अर्थ घेरिएको क्षेत्र हो; र अर्को सरकारी अधिकारीहरूद्वारा निर्धारण गरिएको क्षेत्र, वा अन्य तरिकाले निर्धारण गरिएका क्षेत्रहरू, जसलाई अबद्ध-सीमा भनिन्छ जसको अर्थ सीमाबद्ध नगरिएको क्षेत्र हो। सीमा संघकम्मको एक महत्वपूर्ण कारक हो। अन्य कारकहरू पूर्ण भएतापनि सीमाको कारणले दोषपूर्ण भएमा त्यो संघकम्म अमान्य हुन्छ। यो एक कडा नियम हो जुन मैले बुझेको अनुसार संघको सामग्री (एकता) को संरक्षणको लागि जरूरी हो। एकता संघको मुख्य शक्ति हो। एकताको अभावमा संघ स्थिर हुँदैन।

अब म यी दुई थरीका सीमाहरूलाई क्रमशः व्याख्या गर्नेछु।

बद्ध-सीमा

सीमाको क्षेत्र

[भगवान बुद्धले) संघलाई आफ्नो इच्छा अनुसार क्षेत्र निर्धारण गर्न अनुमति दिनुभएको छ, तर त्यो क्षेत्र न्यूनतम र अधिकतम आकारमा सीमित गरिएको छ। एकअर्काको हत्यपासको दूरीमा २१ जना भिक्खुहरू बस्दा नअट्ने गरी सानो सीमा निर्धारण गर्न निषेध गरिएको छ, र तीन योजन¹² भन्दा ठूलो सीमा निर्धारण गर्न पनि निषेध गरिएको छ। यी

¹² यो तथा अरु नापहरूको लागि हेर्नु, विनयमुख भाग १, अध्याय १०

निर्धारितभन्दा सानो वा ठूलो सीमा भएमा दोषपूर्ण छन् र प्रयोग गर्न सकिंदैन।

२१ जना भिक्षुहरू बस्न नमिल्ने सानो सीमालाई उहाँले किन निषेध गर्नुभयो? यो सजिलै बुझ्न सकिन्छ, किनभने यस्तो सङ्घकम्म जसमा सबैभन्दा धेरै बीस जना भिक्षुहरू चाहिन्छ, त्यो हो भिक्षुलाई सङ्घादिसेस-आपत्तिबाट मुक्त गर्नको लागि गरिने अब्भानकम्म, यस प्रक्रियामा त्यो (दोषी) भिक्षु समेत गन्दा संख्या २१ जना भिक्षुहरू हुन्छन्। धेरै सानो सीमा अब्भान कम्म गर्नको लागि पर्याप्त हुँदैन।

तीन योजनभन्दा ठूलो सीमालाई किन (उहाँले) निषेध गर्नुभयो? म बुझ्छु कि यो हेरचाह गर्न सकिने क्षेत्रभन्दा ठूलो छ (हेरचाह गर्न सकिन्न)। तर संघले किन यति ठूलो क्षेत्रफलको सीमा निर्धारण गर्न चाहेको भनी प्रश्न सोध्यो भने जवाफ दिन गाह्रो छ। जाहिर छ, संघले (यस्तो इच्छा गर्न) को लागि केही सार्थक फाइदाहरू हुनु पर्छ। त्यो के फाइदा हो? यो बुझ्न सकिन्छ कि यस्तो विशाल सीमाले तीन चीवरहरूबाट अलग नहुने क्षेत्र विस्तार गर्दछ-तर यो विचार पनि अपर्याप्त देखिन्छ। निस्सय (आश्रय) को क्षेत्र विस्तार गर्ने तरिका हो भने बढी फाइदा हुन्छ होला। अहिले त्यो क्षेत्र प्रत्येक विहारमा सीमित छ, जसबाट निस्सय दिने भिक्षुलाई त्यसबाट टाढा बस्न आवश्यक पर्दा समस्या पर्दछ। मानौं कि ती विहारहरू सोही सीमाभित्र रहेको छ र निस्सयको क्षेत्रको घेरा विस्तार भएमा सोही अनुसार अलिकति सहज हुने पक्कै पनि हो। तर तीन योजन ठूलो

निस्सयको क्षेत्रफल धेरै टाढासम्म फैलिएको भयो। यदि त्यो क्षेत्र सरकारी निकायबाट संघले दाबी गरेको (पाएको) जग्गा हो भने उनीहरू त्यो जमिनबाट आउने वस्तुमाथिको अधिकार राख्दछन्। उदाहरणको लागि त्यो जमिनमा काठ काट्न वा अयस्क उत्खनन् गर्न संघको अनुमति माग्नुपर्छ, जस्तो कि अहिले गरिन्छ। यी उदाहरणहरू उपयुक्त छन्, तर भगवान बुद्धको पालामा त्यस्तो थिएन। यदि त्यस्तो भएको भएमा, यिनीहरू पक्कै पनि पछि तोकिएका सीमाहरू थिए। विनय-विज्ञहरूलाई यसतर्फ हेर्न अनुरोध गर्दछु।

संघले सीमाको रूपमा निर्धारण गरिएको क्षेत्रलाई उसको स्वामित्वमा भएको क्षेत्रको रूपमा हेरिनुपर्छ, जसरी ६ र ७ औं संघादिसेस सिक्खापदहरूमा कुटीहरू निर्माण गरिने स्थलको लागि गर्नुपर्ने नियमहरू छन्। जसो भएपनि, तिचीवर-अविष्पावास अर्थात् त्रिचीवरहरूबाट अलग नहुनको लागि सीमा निर्धारित गरिने जुन बिधीवाक्य (पाठ) छ, यसले सुझाव दिन्छ कि यो त्यस्तो होइन। त्यो सूत्रमा गाउँहरू र तिनीहरूका घेराहरूलाई अलगग्याइन्छन्। संघले सीमा भनेर तोकेको क्षेत्रभित्र गाउँहरू रहेको बताइएको छ। जब संघले ती सीमालाई त्रिचीवरबाट अलग नगर्ने भूमिको रूपमा निर्धारण गर्दछ, संघले ती गाउँहरू र तिनीहरूको परिसरहरूको आधारमा गर्नुपर्छ। ती गाउँहरू र त्यसका घेराहरू बाहिरको क्षेत्र तिचीवर-अविष्पावास हो, र त्यो वन क्षेत्र कसैद्वारा दाबी नगरिएको हुनुपर्छ।

Dhamma.Digital

श्रीलंकाको ऐतिहासिक वंशावली पुस्तक महावंसमा उदाहरणहरू छन्। भनिन्छ कि देवानम्पियतिस्स राजाले संघलाई अनुराधपुरको क्षेत्र सीमाको रूपमा निर्धारण गर्न अनुमति दिए ताकि उनी संघ भूमि भित्र रहन सकुन्। पालिमा यसले एउटै सीमा भित्र धेरै विहारहरू (आवास) को कुरा गर्छ। माथि उल्लेखित उदाहरणहरूका आधारमा संघले आफूले निर्धारण गर्ने क्षेत्रको स्वामित्व संघमा नरहेको बुझिन्छ। यो त धार्मिक कर्तव्यहरूको कार्यसम्पादनको लागि क्षेत्रको रूपमा निर्धारण गरिएको हो, जस्तै वर्तमानमा धार्मिक कृत्यहरू गर्छन्। यस्तो स्वीकृति दिने देशहरूमा राजनीतिक सीमाको चिन्ता नलिइकन आफ्नो क्षेत्रमा कामधामहरू सम्पादन गर्न सक्छन्। त्यतिबेलाको संघ पनि त्यस्तै हुन्थ्यो। यी उदाहरणहरू अबद्ध-सीमाको खण्डमा गाम-सीमा र निगम-सीमासँग सहमत छन्, जसको व्याख्या म तल गर्नेछु। समय बित्दै जाँदा अबद्ध-सीमाको क्षेत्र विस्तारै सीमित हुँदै गएको छ र अन्ततोगत्वा यो आफ्नो मालकियत भएको भूमि हुनुपर्छ र राज्यबाट अनुमति लिनुपर्छ।

सीमाको चिन्ह (निमित्त)

निर्धारित क्षेत्रलाई विभिन्न वस्तुहरूद्वारा चिन्ह लगाउनुपर्ने चलन छ। सीमाको क्षेत्रफल निर्धारण गर्दा (भगवान बुद्ध) ले क्षेत्रलाई वस्तुहरूले चिन्ह लगाउन अनुमति दिनुभयो, जुनलाई निमित्त भनिन्छ, जसको अर्थ 'चिन्ह' हो। पालिमा आठ प्रकारका सामग्रीहरू उल्लेख गरिएको छ जसलाई निमित्तको

रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छः क) पहाडहरू, ख) ढुङ्गाहरू, ग) बाग बगैंचा, घ) रूखहरू, ई) वल्मीक (कूलक), च) बाटाहरू, छ) नदीहरू र ज) जलाशयहरू। सीमाको चिन्हको रूपमा निमित्त यस प्रकार हुन सक्छः पूर्वमा यो फलानो फलानो नदीदेखि फलानो तालसम्म फैलिएको छ; दक्षिणमा फलानो पहाडदेखि फलानो चट्टानहरूको क्षेत्रसम्म; पश्चिममा फलानो फलानो बाटोसम्म; उत्तरमा फलानो फलानो बागबगैंचाको किनारासम्म, इत्यादि। यी छ प्रकारका निमित्तको प्रयोगले संकेत गर्छ कि त्यतिबेला सीमाका क्षेत्रहरू ठूला थिए। सीमालाई यी छवटा वस्तुहरूले निमित्तको रूपमा चिन्ह लगाउन सकिन्छ।

ढुङ्गा, रूख, वल्मीक (धमिराको गोलो? कमिला पहाड), पोखरी वा इनारहरू पनि स्थायी वस्तुहरू हुन् तर माथि उल्लेख गरिएका ६ वटाभन्दा साना हुन्छन्। म बुझ्छु कि तिनीहरू पहाड वा जङ्गलहरूमा अवस्थित सीमाको निमित्तको रूपमा प्रयोग गरिन्छ जुनकि बागबगैंचा वा पहाडहरूले चिन्ह लगाउन सकिँदैनन्। यसबाहेक, तिनीहरू त्यस्ता क्षेत्रहरूमा प्रयोग गरिन्छ जहाँ ठूला वस्तुहरू उपलब्ध छैनन्।

अट्ठकथा-आचार्यहरूले यी आठ निमित्तहरू दिएका छन् जसलाई यसरी व्याख्या गर्न सकिन्छः क) र ख) तीन प्रकारका पहाडहरू माटोको पहाड, चट्टान पहाड र माटो मिश्रित पहाड। यी तीनलाई निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। शुद्ध ढुङ्गा वा अयस्क मिसिएको ढुङ्गा दुवै प्रयोग गर्न सकिन्छ। तिनीहरू आकारमा हाती जतिको ठूला त हुँदैनन्, तर तिनीहरू

ठूलो गाई-वा राँगोको-टाउको जत्रा चट्टानका टुक्राहरू हुन्। प्रयोग गरिनुपर्ने न्यूनतम नाप उखुको ३२ डण्डी बराबर हो।

ढुङ्गाको थुप्रो, स-साना ढुङ्गाहरू पहाडको आकारमा बनाइएका वा केही यस्ता थुप्रिएका प्रयोग गर्न सकिंदैन। चट्टानको धार, चट्टानको किनारा, र जमिनबाट अग्लो भई माथि उठेको शिखर आकारको चट्टान प्रयोग गर्न सकिन्छ। अठकथा आचरियहरूले निमित्तको रूपमा हातीभन्दा ठूला चट्टानहरू प्रयोग गर्न निषेध गरेका छन् किनभने तिनीहरूले यसलाई डाँडाको श्रेणीमा राखे। तिनीहरूलाई निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्दा पहाड हो भनी मान्यता दिए, चट्टान होइन। निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने (सीमा चिन्ह) सबैभन्दा सानो आकारको चट्टान ३२ वटा उखुका डाँठहरू (सँगै बाँधिएको) गठरी हो, जसको तौल करिब पाँच छङ्ग¹³ हुन्छ, जुनकि धेरै सानो देखिन्छ।

ग) र घ) बागबगैंचाको सन्दर्भमा, आचार्यहरू कडा खालका काठका रूखहरू प्रयोग गर्ने सुझाव दिन्छन्: सागौन (टीक) र साल रूख, र यस्तै प्रकारका कडा काठका रूखहरू, अर्थात् कडा काठ हुने रूखहरू। यिनको उदाहरण दिएनन्, तर बरगद र आँपका रूख पनि उपयुक्त लाग्छ। यस्ता कडा काठका

¹³ एक छङ्ग=६०० ग्राम हुन्छ, तसर्थ सो ढुङ्गाको वजन ३ किलोग्राम जति हुन्छ।

रुखहरूको चार वा पाँचवटाको समूह प्रयोग गर्न सकिन्छ। कडा बोकाले ढाकिएको तर भित्र दरो (pithy?) जस्तो कि खजूरका रूखहरू, र नरिवलका रूखहरू प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ। यद्यपि खजूरका रूखहरू लामो समयसम्म जीवित रहन्छन् र खेतहरूको सीमानाहरूमा चिन्ह लगाउन प्रयोग गरिन्छन्, र सायद यसमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ होला। बागबगैंचाको तुलनामा एउटै रूख झन बढी उपयुक्त हुन्छ। यसै खण्डमा, अट्ठकथा आचार्यहरूले व्याख्या गरेका छन् कि कडा काठको जीवित रूख जुन केवल आठ इन्च अग्लो छ, जसको डाँठ सियो जत्रो छ, उपयुक्त छ, तर यो जमिनमा बढेको हुनुपर्छ वा तयार रूपमा प्रत्यारोपण गरिएको हुनुपर्छ। यदि यो अझै गमला वा भाँडामा छ भने आकार र प्रकारमा उपयुक्त भए पनि यसलाई प्रयोग गर्न सकिंदैन। उनीहरूले त्यस्ता साना रूखहरूलाई अनुमति दिन्छन्, यद्यपि तिनीहरू (भविष्यमा) ठूला हुनसक्छन्! म यसलाई उनीहरूको लापरवाही मान्दछु (किनकि त्यस्ता बिरुवाहरूमा स्थायित्व हुँदैनन् (जुन कि निमित्त बन्नको लागि आवश्यक हुन्छ।) र यसमा पर्याप्त संकेत पनि छैन।

ड) *मार्गहरू* अझै चलनचल्तीमा वा प्रयोगमा रहेको साँघुरो बाटो (पगडंडी) वा गाडाको लीकलाई निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। दुई वा तीन गाउँसम्म पुग्ने लामो बाटो पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ। मुख्य मार्गबाट कटेको र केही दूरी पछि फेरि जोडिने मार्गहरू र चलनचल्तीमा नरहेका मार्गहरूलाई प्रयोग गर्न निषेध गरिएका छन्।

च) कमिलाको पहाड, वल्मीक। अट्ठकथा आचार्यहरूले आजै मात्र निर्माण गरिएको भए पनि र न्यूनतम आकार आठ इन्च उँचाइको भएमा प्रयोग गर्न दिएका छन्। यसको आकार गोरुको सिङ बराबर हुन्छ। यो भनाइ पनि लापरवाही हो।

छ) म नदीहरूको व्याख्या तलको अबद्ध-सीमाको खण्डमा उदकुकखेप-सीमामा गर्नेछु।

ज) पानी भन्नाले ताल वा दह, दलदल (सिमसार, तालतलैया), पोखरी वा इनारहरूमा रहेका स्थीर पानीलाई जनाउँदछ। *अन्धक-अट्ठकथा* भनिने पुरानो भाष्यमा त्यस्तो गहिरो इनारलाई निमित्त बनाउन निषेध गरिएको छ जसमा पानी निकाल्न घिरनी वा यस्तै चीज प्रयोग गरिन्छ। यस्ता कुवाँमा पानीको मात्रा निकै कम हुन्छ र (छिट्टै) सुक्नसक्ने बताइन्छ। *महावग्ग*का अट्ठकथा रचना गर्ने आचार्यले त्यस व्याख्यालाई अनुपयुक्त भन्दै विरोध गर्छन् र यसलाई लेखकको आफ्नै विचार मात्र भन्छन्। उनी आफैँले बालबालिकाको खेल मैदानमा सुँगुरले खनेको खाडलमा भएको पानी वा त्यही क्षण खनेको खाडलमा भाँडोमा ल्याएर खन्याएको पानीलाई पनि स्थीर पानीको रूपमा व्याख्या गरे। यदि त्यो पानी कम्मवाचा पाठको अन्त्यसम्म जतिसुकै थोरै मात्र भएपनि बाकी रहन्छ भने, यसलाई प्रयोग गर्न सकिन्छ। तर त्यो ठाउँमा ढुङ्गाको थुप्रो वा बालुवाको डाँडा वा माटोको डाँडा वा स्थीर ढुङ्गा वा काठको खम्बा निर्माण गरी त्यसलाई निमित्त बनाउन उचित हुने उनले बताए। म अचम्ममा छु कि *महावग्ग*-का अट्ठकथा आचार्यले यत्तिको कडा र

निर्लज्जतापूर्वक तर्कसंगत दृष्टिकोणको विरोध गर्ने साहस गरे, जबकि (उनैले) विनय-कम्मलाई खेलका चीजहरूसँग तुलना गरे। उनले मूलभूत कुरा (वा पाठ) को भावलाई पूर्ण रूपमा गलत बुझेका छन्; र यो कुरा धेरै परेशान गर्ने किसिमको छ।

यी वस्तुहरू निमित्त हुनमा एक तर्फ मात्र सीमित छ, र अर्को तर्फ प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ। उदाहरणको लागी, एउटै बाटो वा एउटै नदीले सीमालाई धेरैतिर घेरेको छ, यदि एक तर्फ निमित्त भनेर निर्धारण गरिएको छ भने, अर्को तर्फ निर्धारण गर्न फेरि त्यसलाई प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ। यद्यपि तिनीहरू देशको सीमानाको रूपमा चिन्ह लगाउन प्रयोग गरिन्छन्: विचार गरेर हेरेपछि म यसमा कुनै आपत्ति देखिदैन-यी वस्तुहरू बाँकी जस्तै गरी वा तीभन्दा फरक रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। यी आठ प्रकारका वस्तुहरू बाहेक अरु निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ र यद्यपि तिनीहरूलाई प्रयोग गरिन्छ भने पनि निमित्तको रूपमा गनिन्दैन।

यी निमित्तहरू प्रष्टसँग बताइएको छैन कि कतिवटा राख्ने हो, तर अनुमान गर्न सकिन्छ। यसमा प्रयोग गर्न उपयुक्त हुनुको लागी कम्तिमा तीनवटा हुनुपर्छ। कुनै अधिकतम सीमा भने छैन। यदि दुईवटा मात्र छन् भने (सीमा) रेखाहरू मिल्दैनन्-यो स्वीकार्य छैन। तीन वटा निमित्त भएको सीमा त्रिकोणात्मक आकारको हुन्छ भने चार निमित्त चतुष्कोण आकारको हुन्छ। चार भुजायुक्त विभिन्न आकारहरू छन्। धेरै वटा निमित्तहरू भएको

Dhamma.Digital

सीमा विभिन्न आकारका हुन्छन्। यसलाई चित्रण गर्ने चित्रहरू तल छन्।

तीन वटा निमित्त भएको सीमा त्रिभुज आकारको हुन्छ, जस्तै:

रेखाचित्र १ समभुज त्रिकोण

रेखाचित्र २. दायँ-कोण त्रिकोण

परिवारपालि ग्रन्थमा यो भनिएको छ कि निमित्तमा अपूर्ण रहेको, छायाँलाई निमित्तको रूपमा मानिएको वा कुनै पनि निमित्त बिनाको निर्धारित सीमा दोषपूर्ण सीमा (सीमा-विपत्ति) हो।

निमित्तमा अपूर्ण भएको सीमा त्यो हो, जसको एउटा पक्ष मात्र निमित्तसँग जोडिएको हुन्छ तर जसलाई अर्कोसँग जोड्न सकिँदैन।

चार निमित्त सहितको सीमा विभिन्न आकारका चतुष्कोणात्मक हुन्छन्, जस्तै:

रेखाचित्र ३: वर्गाकार रेखाचित्र

Dhamma.Digital

४: आयताकार रेखाचित्र

५: शंकु (बाङ्गो) चतुष्कोणात्मक

छ: वटा निमित्तहरू (सीमा चिन्हहरू) सहितको सीमाका विभिन्न
आकारहरू हुन्छन्, निम्नानुसार:

रेखाचित्र ६: ढोलक आकारको

रेखाचित्र ७: डमरू आकारको।

प्रयोग गर्न सकिंदैन। निम्न एउटा उदाहरण हो:

२ ३ २

४ १ ४

५

रेखाचित्र ८.

१. सीमाले ओगटेको क्षेत्र
२. निमित्त
३. निमित्तहरूका बीचको रेखा
४. निमित्त अपूर्ण रेखाहरू
५. अभाव रहेको रेखा

Dhamma.Digital

दुइवटा निमित्तहरूको आपसको बीचमा रेखाद्वारा जोडिन सक्ने क्षेत्र भनेर व्याख्या गरिएको छ जस्तो कि अंक (३) द्वारा चिन्हित छ। यसको बाहिरको स्थानमा सरल रेखाको रूपमा अझ अगाडि बढ्नसक्छ, जस्तो कि अंक (४) मा देख्न सकिन्छ। तर त्यो कहाँ समाप्त हुन्छ भनी निश्चित गर्न सकिँदैन, त्यसैले अंक (५) मा देखाइएको विपरीत किनारा (वा पक्ष) फेला पार्न सकिँदैन। यो निमित्तको कारणले अपूर्ण सीमा हो। यसमा यद्यपि दुइ वटाभन्दा बढी निमित्तहरू छन्, तर यदि रेखाहरू (आपसमा घेरा बन्नेगरी) छैन भने त्यो अपूर्ण छ-यसलाई प्रयोग गर्न सकिँदैन (यो काम लाग्दैन)।

तथापि, अट्ठकथामा (अपूर्ण सीमाको) व्याख्या यसको रेखाचित्र बनाउने विधीसँग सम्बन्धित छ। एकपछि अर्को रहेको निमित्तलाई ध्यान दिएर हेर्दा, रेखा पूर्वबाट शुरू भई उत्तरतिर निरन्तर बढ्दै जान्छ, तर पूर्वतिरको निमित्तलाई पुनः छुन नआइकन त्यहीँ रूक्छ, यस्तो हुनुलाई निमित्तमा अपूर्णता भनिन्छ। म उनीहरूको दृष्टिकोणलाई एउटा घेरामा बालुवा अपूरो हुनेगरी छन्सँग तुलना गर्दछु। अनुमानित मात्र भएकोले यो व्याख्या पछ्याउन लायक छैन, तर बारम्बार अभ्यासले यो परम्परा बनिसकेको छ। यदि हामीले गल्ती गर्यौँ भने, यसलाई दोषपूर्ण सीमाको रूपमा लिइनेछ। अट्ठकथा आचार्यहरूले थप व्याख्या गरेका छन् कि अन्य सामग्रीहरू जुन सही किसिमले निमित्तको रूपमा निर्धारण गर्नहुँदैन, जस्तै कडा बोक्रा भएको तर भित्र नरम भएको रूख, रूखको ठूटो, माटो वा बालुवाको थुप्रो।

(यदि) त्यो सीमाको ठाउँ भित्र फेला पर्यो भने त्यसलाई खन्ध-निमित्त (सहायक निमित्त) को रूपमा निर्धारण गर्न सकिन्छ। यो पछिल्लो व्याख्या तर्कसंगत छ। उनीहरूको स्पष्टीकरणलाई यस अर्थमा लिनुपर्छ: सीमा वर्गाकारमा निर्धारण गर्ने निर्णय गरिएको हो तर अन्य सामग्रीहरूलाई बीचमा निमित्तको रूपमा लिइएको छ, त्यसपछि त्यो क्षेत्रलाई निमित्त अभाव भएको भनिन्छ। सीमाको आकार प्रस्तावित मौलिक आकारबाट यस्तो परिवर्तन हुनगयो कि यो प्रयोग अयोग्य हुनगयो। विषयलाई प्रष्ट्याउन म निम्न रेखाचित्र दिन्छु:

रेखाचित्र ९:

बदलिएको आकारको सीमा (दोषपूर्ण)

१. प्रयोगयोग्य निमित्त
२. प्रयोगअयोग्य निमित्त
३. सीमाको जोडिएको सीमा
४. अलग्गिएको सीमा

Dhamma.Digital

५. सीमाको रूपमा निर्धारित वास्तविक क्षेत्र
६. काटिएको क्षेत्र
७. उपोसथ कक्ष।

छायाँ निमित्त भएको सीमा: अट्ठकथा आचार्यहरूले यसलाई कुनै पनि छायाँलाई लिनु, जस्तै पहाडको छायाँ आदिलाई निमित्तको रूपमा लिनु हो भनी व्याख्या गर्छन्। म उनीहरूसँग असहमत छु। यसलाई व्याख्या गर्ने एउटा तरिका भनेको रेखालाई निमित्तको रूपमा लिनु हो। छाया (सामान्य छाया) शब्दलाई यहाँ रेखा भनी किन अनुवाद गरिएको हो? म निम्न रेखाचित्रको माध्यमबाट व्याख्या गर्नेछु:

रेखाचित्र १०:

१. सीमाको क्षेत्र
२. पूर्वी निमित्त
३. पश्चिमी निमित्त

२७

४. पूर्वी निमित्तबाट निर्धारण गर्न सकिने

रेखाहरू

Dhamma.Digital

५. पश्चिमी निमित्तबाट निर्धारण गर्न सकिने रेखाहरू

यस रेखाचित्र अनुसार, निमित्तहरू विपरीत दिशामा तेर्सो राखिएका छन्, तर निमित्त अपूर्ण होइनन् किनभने रेखाहरू अप्रत्यक्ष रूपमा घाटहरूमा भेटिन सक्छन्। पूर्वी निमित्तबाट तानिएका दुई तिरका रेखाहरू कति टाढासम्म फैलिएका छन्? यो निर्धारण गर्न सकिन्छ कि तिनीहरू (४) मा देखाइए अनुसार पश्चिमी निमित्तलाई घाटमा भेटेर काटिनेछन्। पश्चिमी निमित्तबाट आएका दुवै रेखाहरू पनि अगाडि बढ्दै आएर (५) मा देखाइए अनुसार पूर्वी निमित्तसँग घाट बिन्दुमा काटिनेछन् भनी बुझ्नसकिन्छ। छोटकरीमा भन्नुपर्दा, एउटा निमित्तलाई दुई पक्षका लागी चिन्हको रूपमा प्रयोग गरिएको छ। यो एक पक्षको लागी एक वास्तविक निमित्त हो तर अर्को पक्षको लागी यो केवल निमित्तको विस्तारित रेखा हो। सायद यसैलाई छाया निमित्त भनिएको हो कि? अट्ठकथा-आचार्यहरूले व्याख्या गरेअनुसारको यो खण्ड-निमित्त मेरो विचारअनुसार छाया निमित्त हो। उनीहरूले सही रूपमा व्याख्या गर्छन् कि यो एक दोषपूर्ण सीमा हो, किनकि यसमा निमित्त स्पष्ट छैन। यसलाई कसरी समाधान गर्ने भनेर विनय-विज्ञहरूले थप विचार गरून्।

निमित्त रहित सीमा: अट्ठकथा आचार्यको व्याख्या यो हो कि सीमासम्मति गर्दा निमित्तहरू निश्चित थिएनन् वा तिनीहरूका दिशाहरू कुनै पनि निश्चित गरिएको थिएन। पहिले

सीमाना निश्चित नगरी सीमासम्मति बिधी गर्नु सम्भव देखिदैन। यदि क्षेत्र तोकिएको छ तर दिशाहरू पक्का गर्ने समारोह सम्पन्न भएको छैन भने यो पालिबाट ठ्याक्कै फरक हुनेछैन, किनकि पालिले प्रक्रिया निर्दिष्ट नगरी केवल निमित्तलाई निश्चित गर्न निर्देशन दिन्छ-यो देखिन्छ कि उसले खोजेको भनेको दृढ संकल्प (अधिष्ठान) हो। मेरो बुझाइ अनुसार यो काम सीमा रेखा भित्रका वस्तुहरूलाई निमित्तको रूपमा लिनु हो-यसो गर्दा रेखा निमित्तको बाहिर पर्छ र सबै बिन्दुहरूमा काटिन्छ, जस्तो कि रेखाचित्रमा चित्रण गरिएको छ:

रेखाचित्र ११: सीमा रेखा भित्र पारिएको निमित्त।

१

१. मूल रूपमा प्रस्तावित रेखाहरू
२. वर्तमान रेखाहरू
३. निमित्त

यसलाई दोषपूर्ण सीमा मानिन्छ किनभने यसमा मूल रूपमा प्रस्तावित रेखा देख्न सकिंदैन। विनय-विजहरूले यसमा ध्यान देउन्।

Dhamma.Digital

सीमानाको सीमा सम्मति गर्ने संघलाई पहिले नै सम्मति गरिएको सीमासँग जोल्डिने गरी वा खप्टिने गरी सीमा सम्मति गर्ने अनुमति छैन। यसो गर्नाले पछि सम्मति हुने सीमा दोषपूर्ण हुनेछ र सीमा मानिने छैन। सीमन्तरिक भनिने (दुई सीमाहरूको) बीचको अन्तराल वा खाली ठाउँ बनाउने अनुमति छ।

सीमासम्बन्धी व्यवहारमा सुविधाको लागी संघलाई पहिले सम्मति गरिएको सीमासमूहन (त्याग्ने) अनुमति दिइएको छ। सीमासमूहन गरिएको क्षेत्रलाई जग्गाको अन्य खण्डहरूमा थप्न सकिन्छ, इच्छा अनुसार नयाँ सीमानाहरू कोर्न सकिन्छ, र नयाँ सीमा सम्मति बिधी गर्न सकिन्छ। सारा अध्ययनबाट यति मात्र बुझ्न सकिन्छ कि सुविधाको लागी सरकारी जग्गा (राजकीय भूमि) मा हकदाबी गर्नु र हस्तान्तरण गर्ने तरिका सम्बन्धमा त्यो समयको चलनलाई पछ्याइएको थियो। जे होस्, धेरै अट्ठकथा आचार्यहरूले सीमा खप्ट्याउने विषयमा यति धेरै विस्तृत कुरा गरेका छन् कि विषयवस्तु नै अन्योलमा पर्नगएको छ, जसले सीमा सम्बन्धी व्यवहारमा विवाद र समस्याहरू जन्माएको छ। यो विषयलाई म सीमासंकर अन्तर्गत पछि व्याख्या गर्नेछु।

संघलाई सम्मति गर्ने अनुमति दिइएको सीमालाई समान-संवास-सीमा भनिन्छ, जसको अर्थ हो, साझा संवास (एकताबद्ध भएको) क्षेत्र। यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भिक्खुहरूले उपोसथ, पवारणा र संघ कम्ममा सँगै सहभागी हुने सुअवसर

पाउँछन्। यो उनीहरूको सहमतिको सीमाना हो। यस सीमामा बसोबास गर्ने सबै भिक्षुहरू एउटै संघको रूपमा भेला हुन्छन् वा बैठकमा प्रवेश गर्न नसक्ने भिक्षुहरूको सहमति (छन्द) लिएर आउँछन्। यसलाई एकताबद्ध संघ भनिन्छ। उनीहरूसँग अध्याय १३ मा व्याख्या गरिए अनुसारका चार प्रकारका कम्महरू सम्पादन गर्ने शक्ति छ।

यो समान-संवास सीमालाई फेरि एकपटक त्यो सीमा भित्र अवस्थित गाउँहरू र तिनीहरूका सीमाक्षेत्रहरू बाहेक बाकी क्षेत्रमा तिचीवर-अविप्पवास (भिक्षुहरूलाई त्यस क्षेत्रमा त्रिचीवरबाट छुटिएर बस्ने अनुमति भएको) भनेर सम्मति गर्ने अनुमति दिइएको छ। यस प्रकारको सम्मति गरिसकेपछि त्यस सीमामा त्रिचीवर बिना बस्ने भिक्षुहरूलाई उनीहरू त्रिचीवर बिना बस्ने मानिनेछैन। यो बुझ्न सकिन्छ कि तिचीवर-अविप्पवास भनेर निर्धारण गर्न उपयुक्त सीमाहरू, जुनको भित्र गाउँहरू वा गाउँ क्षेत्रको घेरा रहित स्थान हुन्, हो। यदि यो गाउँ वा तिनीहरूको घेराको क्षेत्र पनि समेट्ने सीमा हो, वा गाउँको क्षेत्रमा अवस्थित छ भने, यस्तो सीमा निर्धारण गर्नहुँदैन, तर यो परम्परागत भएको छ। मैले बुझेको छु कि "गाउँ र तिनका घेराहरू बाहेक" भन्ने कम्म-वाचाका शब्दहरूका कारणले गर्दा सम्मति गर्नका लागि हामीले यसलाई यसरी बुझ्नुपर्छ: जब संघले गाउँहरू र तिनका क्षेत्रहरूलाई तिचीवर-अविप्पवास-सीमाको रूपमा ढाक्ने समान-संवास-सीमा सम्मति गर्छ, त्यो क्षेत्र जंगल भए पनि अविप्पवास (त्रिचीवर बिना पनि बस्नमिल्ने) क्षेत्र को

रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ, तर जुन क्षेत्रमा गाउँ वा गाउँको घेरा वा क्षेत्रहरू छन्, त्यो क्षेत्रलाई अविष्पवास क्षेत्रको रूपमा प्रयोग गर्न सकिंदैन। मेरो विचारमा यो नदीपार सीमाको क्षेत्रसँग मिल्दोजुल्दो छ जसलाई पछि व्याख्या गरिनेछ।

सीमा सम्मति विधी

अब म वर्तमानमा चलेको परम्परा अनुसार सीमा सम्मति गर्ने विधीको व्याख्या गर्नेछु।

सीमा सम्मति गर्दा चलन अनुसार प्रथमतः वास्तवमा नै त्यो क्षेत्रमा सीमा रहेको जस्तो मानेर त्यो पहिलेको सीमालाई सीमासमूहन (उखेल्ने) पाठ गर्नुपर्छ। यस्तो व्याख्या गरिएको छ कि यदि यो गरिएन र यदि त्यो क्षेत्र साँच्चै सीमा थियो, वा अघिल्लो सीमालाई खप्ट्याउने गर्यो भने वर्तमान सीमासम्मति निरर्थक हुनेछ।

सीमाको रूपमा सम्मति गरिने क्षेत्रलाई विसुङ्गाम हुनको लागी अधिराज्य (वा यदि सरकार राजतन्त्र छैन भने अधिकारीहरू) को अनुमति हुनुपर्दछ, जसको अर्थ गाउँहरूको क्षेत्रबाट अलग गरिएको हो। यो किन गरिन्छ, म अबद्ध-सीमाको खण्डमा गाम-सीमा अन्तर्गत पछि वर्णन गर्नेछु। यदि कुनै स्थान संघले बसोबास नगर्दा सीमाले आफ्नो हैसियत गुमाउँछ भन्ने पालिमा कथन रहेको भए यसलाई पहिले नै त्याग्नु (समूहन) आवश्यक थिएन। त्यस्तो कुनै कथन नभएकोले त्यसो (समूहन) गर्नु आवश्यक छ। संघले समूहनको विधीवाक्य पाठ गर्दा सो

क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भिक्खुहरूको बैठक बस्नुपर्ने हुन्छ वा संघकम्मको कार्यविधी बमोजिम उनीहरूको स्वीकृति (छन्द) लिनुपर्ने हुन्छ। समूहनको विधीवाक्य पाठको लागी भेला भएका संघले पूरा नभएसम्म त्यो सीमा क्षेत्रमा (खण्डखण्डमा) कुल्चेर अगाडि बढ्छ। सुनेको छु कि विगतमा त्यो समारोहका प्रमुख भिक्खुले हत्थपासको दूरीमा एकसाथ जोडेर बनाइएको प्रत्येक कोठामा एकएकजना भिक्खु अट्ने कोठा कोठा भएको ठूलो बाँसको जाली पूरै क्षेत्रमा प्रयोग गर्थे। मैले यी समारोहहरू देखेको बेलामा बिधिका अगुवाले त्यो बाँसको जाली प्रयोग गरेनन्। प्रत्येक बिन्दुमा २१ जना भिक्खुहरू बस्न मिल्ने गरी क्षेत्रअनुसार एकअर्काको बीचमा खाली ठाउँ छोडेर भिक्खुहरू पङ्क्तिमा बसे। त्यो सीमा समूहन गर्ने (पहिलेको) तरिका अतकिलमथानुयोग (आत्मपीडा) बन्ने किसिमले व्यावहारिकताभन्दा बाहिर जान्छ। यदि समूहन गर्ने विधीवाक्यको पाठ केन्द्रमा एक पटक गरिन्छ, जस्तो कि उपोसथ-हलमा, र त्यसपछि प्रत्येक कुनामा, जहाँ जहाँ निमित्त छन्, प्रत्येक स्थानमा एक एक पटक, यो उपयुक्त हुनेछ। यो बढी तर्कसंगत छ। यदि यो महासीमा हो भने, पाठ केन्द्र नजिकै गर्न सकिन्छ र प्रत्येक भूखण्डमा दोहोर्याएर पाठ गर्नसकिन्छ, किनभने त्यो क्षेत्र पहिले विहार थियो कि थिएन भनेर थाहा पाउन सकिन्छ। त्यसपछि यो औपचारिकताको रूपमा पाठ गरिन्छ।

संघले पहिले तिचीवर-अविप्पवास त्याग गर्ने बिधिवाक्यहरू पाठ गर्नुपर्छ, त्यसपछि समान-संवास सीमासमूहन

पाठ गर्नुपर्छ। समूहनको पाठ अग्रिम वा त्यो दिनमा नै गर्न सकिन्छ। यदि यो विधी त्यो दिनमा नै समाप्त हुन सक्दैन जस्तो लाग्छ भने यो पहिले नै गर्नुपर्छ।

निमित्तको रूपमा प्रयोग गरिने सामग्री पहिले तयार हुनुपर्छ। अहिले ढुङ्गाहरू प्रयोग गर्नु सामान्य छ किनभने तिनीहरू अन्य सामग्रीहरूभन्दा बढी सुविधाजनक छ, अट्ठकथाको भनाइ अनुसारको ढुङ्गा त सानो छ। मलाई ठूलो आकारको ढुङ्गा मन पर्छ। यति ठूलो कि तिनीहरूलाई सार्न गाह्रो होस्। हाल गोलाकार ढुङ्गाहरू खाडलमा राखेर प्रयोग गरिन्छ र खाडल पुरिएपछि सीमा ढुङ्गामाथि स्तम्भ वा गुम्बज जस्तो संरचना बनाइन्छन्। गोलाकार ढुङ्गाहरू सजिलै घुम्छन् जुन मलाई मन पर्दैन, तर प्रायः त्यस्ताहरू प्रयोग गरिन्छन्। तिनीहरूलाई खाडलहरूमा राख्नु उचित छ। यदि केही समय पछि त्यो विहार निर्जन भयो भने पनि, त्यस्ता निमित्तहरू अझै पनि ठाउँमा रहन सक्छन्, र यसले पुरानो सीमाका सीमानाहरूलाई संकेत गर्दछ। जमिन माथिको निमित्त स्थानबाट धेरै सजिलै सार्न सकिन्छ, तर तिनीहरूको मूल उद्देश्य 'ढुङ्गा स्तम्भ' भनिने सहरका प्रतीक चिन्हहरू जस्तै देखिने वस्तुहरू बनाउनु थियो। कांफाएङ्फेत् र सुखोदय सहरहरूमा रहेका पुराना विहारहरूमा धेरै ठूला सीमा-निमित्तहरू प्रयोग गरिएका छन्। मैले सुखोदयको वत् महाधातु विहारमा उत्खनन् गरेँ, र सीमा-चिन्हहरूको मुनि कुनै निमित्त-वस्तुहरू भेटिएन। यसको मतलब उनीहरूले सीमा-चिन्हलाई नै निमित्तको रूपमा प्रयोग गरेका थिए। यो पुरानो

परम्परासँग सहमत छ। भिक्खुवर समतेच बर-महा-समण-चाउ क्रम-बरया- पववेश्वरीयालंकरणको विचार अनुसार निमित्त ढुङ्गा जमिनमुनि नभई जमिनमा राख्नुपर्छ। तिनीहरूलाई देखाउने समयमा तिनीहरू देखिने हुनुपर्छ। यदि रूखहरू निमित्तको रूपमा प्रयोग गरिन्थ्यो भने तिनीहरू तोकिएको प्रकारको र पर्याप्त ठूलो हुनुपर्छ ताकि तिनीहरूलाई अर्को ठाउँमा सार्न र रोप्न नसकियोस्। यदि पोखरी वा इनारहरूलाई निमित्तको रूपमा प्रयोग गर्ने हो भने ती त्यस्ता हुनुपर्छ जसबाट मानिसहरूले पानी भर्छन्। यी निमित्तहरू दिशाको रूपमा निश्चित हुनुपर्छ। आठ दिशामा पूर्ण हुनु आवश्यक छैन। स्वीकार्य ढंगले सँगै पर्याप्त जोडिने हुनुपर्छ। निमित्तहरू आठवटा प्रयोग गर्नु सामान्य छ। मेरो विचार अनुसार महासीमामा आठ वटा निमित्त पूरा हुनुपर्छ। सानो सीमामा प्रत्येक कुनामा एकएक वटा गरी चार वटा पूरा हुनुपर्छ। तर यसमा यदि दिशा सूचक यन्त्रका बिन्दुहरूसँग साम्य छैन भने, र यो त्यस्ता प्रत्येक बिन्दुमा चिन्ह लगाउन चाहन्छ भने अपवाद हो। यस्तो सीमामा आठ वटा निमित्तहरू हुनुपर्छ। यदि यो यस्तो गरिएन भने यसको आकार हीराको जस्तो हुनेछ, जुन कि निम्न रेखाचित्रमा देखाइएको छ:

Dhamma.Digital

१. निमित्तको बीचका रेखाहरू
२. मूल रूपमा प्रस्तावित रेखाहरू

रेखाचित्र १२: हीराको आकारको सीमा

सीमा सम्मति बिधि गर्दा सो क्षेत्रमा बसोबास गर्ने भिक्खुहरूको बैठक हुनु पर्दछ अर्थात् यो बैठक निमित्तहरूको घेराभित्र हुनुपर्दछ वा उनीहरू उपस्थित हुन नसकेमा सङ्घकम्मको विधीअनुसार उनीहरूको सहमति (छन्द) लिनुपर्दछ। संघले सबै सामणेरहरू वा विहारका परिचारकहरूलाई त्यस समयमा अन्य भिक्खुहरूलाई त्यो क्षेत्रमा प्रवेश गर्नबाट रोक्न भन्नुपर्छ। जब प्रत्येक चीज तयार हुन्छ, संघले पहिले निमित्तलाई ध्यान दिनुपर्छ (इंगित गर्नु पर्छ)। निमित्तलाई ध्यान दिनु सायद त्यति महत्त्वपूर्ण छैन। यो कसरी गर्ने भनेर अट्ठकथा वा टीकाहरूमा स्पष्ट रूपमा बताइएको छैन। यो गर्ने विधीवाक्यहरू *विमतिविनोदनीमा* मात्र पाइन्छ। मलाई पहिले

सल्लाह दिइएको थियो र जेष्ठ भिक्षुहरूद्वारा यसलाई निम्नानुसार गरेको अवलोकन गरेको छु: संघका प्रत्येक सदस्य त्यहाँ जान आवश्यक छैन। तिनीहरूले एक सङ्घ पूरा गर्न चारजना भिक्षुहरूलाई मात्र प्रत्यायोजन गर्नुपर्छ; बाँकी रहेकाहरू उपोसथ हलमा पर्खेर बस्नुपर्छ। एक भिक्षुले पूर्वबाट सुरु गरेर क्रमशः (घडीको सुइको गति अनुसार) अघि बढ्दै निमित्तलाई आँल्याउँछन्। निमित्तलाई जुनसुकै दिशामा आँल्याउँदा पनि ती निमित्तलाई देख्न सकियोस् भनेर पर्याप्त ठाउँ छोडेर निमित्ततिर मुख फर्काएर सीमा भित्र उभिन्छन्, र दिशा अनुसार त्यो विधीवाक्यहरू पाठ गरिन्छन्। उदाहरणको रूपमा म पूर्व दिशाको प्रयोग गर्नेछु: "पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्तं?" जसको अर्थ हो, "पूर्व दिशामा निमित्त के हो?" एक विशिष्ट भिक्षु वा गृहस्थी जो कोहीले यसको जवाफ दिन सक्छ। मैले राजकीय विहारहरूको सीमा सम्मतिको विधी अवलोकन गरेको छु जसमा महामहिम राजा र शाही परिवारका सदस्यहरूले सँगै जवाफ दिएका थिए। "ढुङ्गा निमित्त हो" भनी बताउने तरिका हो: "पासाणो भन्ते", जसको अर्थ हो, "ढुङ्गा हो, भन्ते"। रूखको लागी जवाफ हो: "रूखो भन्ते", जसको अर्थ हो, "रूख हो, भन्ते"। निमित्त संकेत गर्ने (जानकारी लिने) भिक्षुले विशेष रूपमा जानकारी दिनुपर्छ: "एसो पासाणो निमित्तं"। जसको अर्थ हो, "यो ढुङ्गा निमित्त हो"। अथवा: "एसो रूखो निमित्तं" जसको अर्थ हुन्छ: "यो रूख निमित्त हो"। निमित्तको प्रकार अनुसार निमित्तलाई ब्यक्त गर्न यी महत्त्वपूर्ण बुँदाहरू हुन्।

Dhamma.Digital

निमित्तलाई क्रमशः अन्तिमसम्म औँल्याउने गरिन्छ (सोधिन्छ)। उदाहरणको लागी, यदि यसमा आठ निमित्तहरू समावेश छन् भने, (अन्तिम ध्यान दिनु पर्ने) उत्तरपूर्वी दिशामा जहाँ उनीहरू सोध्छन्: "उत्तराय अनुदिसाय किं निमित्त?" जसको अर्थ हो "उत्तरपूर्वी दिशाको निमित्त के हो?" यदि तिनीहरू यस बिन्दुमा रोकिए भने, यसलाई माथि भनिएझैं अपूर्ण निमित्त मानिन्छ। तिनीहरूले वरिपरि जारी राख्नुपर्छ, र फेरि एक पटक पूर्व दिशामा निमित्तलाई औँल्याउँछन्: "पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्त?" जस्तो कि सुरुमा गरिएको थियो, र त्यसपछि उपोसथ-हलमा फर्किन्छन्।

एकजना कम्मवाचा पाठमा चलाख, पाठ गर्न सक्षम, स्वर कर्कश नभएको, स्वर सुक्ने रोगले पीडित नभएको भिक्खुले सीमाको निमित्त भित्र बसेर त्रि दुतिय कम्मवाचा पाठ गर्नुपर्छ, जस्तो कि महावग्गको उपोसथखन्धमा उल्लेख छ। यो विषयका विधीवाक्यहरू संग्रह गरी कम्मवाचा नामको छुट्टै अध्यायमा उल्लेख गर्नेछु। अनुसावनाको अन्तमा "सो भासेय्य" उल्लेख हुन्छ। निमित्त भित्रको समान संवास सीमाको क्षेत्रको मान्यता पृथ्वीमुनि रहेको जलस्तरसम्म नै (वा पृथ्वीमुनि रहेको तरल स्तरसम्म) पुग्ने भनेर उल्लेख गरिएको छ। यो समान संवासको क्षेत्र हो जहाँ एउटै उपोसथ हुन्छ, र निमित्तद्वारा तय गरिएका स्थानहरूले सीमा बाहिरका क्षेत्रहरूलाई संकेत गर्दछ। उदाहरणको लागी यदि त्यो सीमा भित्र पोखरी खनियो भने सीमाको गहिराइ सीमित गर्ने बिन्दु देख्न सकिन्छ। त्यस पोखरीमा रहेका

भिक्षुहरू समान संवास भएका हुन्छन्। उनीहरूलाई बैठकमा भाग लिने वा आफ्नो मत दिने विशेषाधिकार हुन्छ। समान-संवास-सीमा निर्धारित गर्ने कम्मवाचा पाठ गरेर तिचीवर अविप्पवास क्षेत्रको रूपमा मान्यता दिने चलन पनि छ। यसको फाइदा अहिले पहिलेजस्तो रहेन र यो पाठ गर्न पनि सकिन्छ तथा नगर्न पनि सकिन्छ, यथा इच्छा गर्न सकिन्छ।

सबै गतिविधीहरू, अर्थात् सीमा समूहन विधी (पहिलेको सीमा हटाउनु), नयाँ निमित्तहरू बताउनु, र (नयाँ) सीमा सम्मति विधी पाठ गर्नु जस्ता काम सीमा भित्र बसेर गरिनुपर्छ। यदि यी कामहरू सीमा बाहिर गरिएका छन् भने ती दोषपूर्ण (कम्म-विपत्ति) हुन्, र त्यसकारण त्यो सीमा (यदि प्रयोग गरिमा) पनि दोषपूर्ण (सीमा-विपत्ति) हुनेछ। त्यसो हुनाले उपोसथ भवनको बीचमा ढुङ्गाको निमित्त गाड्ने पुरानो परम्परा छ, यो देखाउनको लागी हो कि त्यो क्षेत्र संघद्वारा सीमा सम्मति विधी गरिसकिएको छ। पालि अट्ठकथा तथा टीकाका आचार्यहरूले यसबारेमा केही बोलेका छैनन्, तर अन्यथा, त्यहाँ निमित्त ढुङ्गा गाड्नुको कुनै उद्देश्य छैन। उभिएर सीमा सम्मति विधी गर्ने चलन सम्भवतः "ठितो" शब्दबाट आएको हो, जसको अर्थ "उभिनु", "स्थलमा पर्नु" वा "त्यहाँ रहनु" हुन सक्छ। मलाई लाग्छ कि यो शब्द परिवारपालि बाट लिइएको हो जसले दोषयुक्त सीमाका विशेषताहरू देखाउँदै: "बहिसीमे ठितो सीमं

Dhamma.Digital

सम्मन्ति" ¹⁴ यहाँ यसको अर्थ "उभेको" हो, भनी अनुवाद गरिएको छ, "सीमा बाहिर उभिएर उसले सीमा सम्मति गर्छ।"

अट्ठकथाका लेखकले दुई खण्ड सीमा (आन्तरिक र बाहिरी) निर्धारण गर्न सुझाव दिएका छन्, यो प्रक्रियालाई निम्नानुसार जोड्न सकिन्छ। सङ्घकार्यमा (भिक्षुहरूलाई) बैठकमा बोलाउनुपर्छ, वा सहमति (छन्द) पठाउनुपर्छ: यसको लागि ठूलो सीमा असुविधाजनक छ भने समाधानको लागि सानो सीमालाई भित्री रूपमा निर्धारण गरिन्छ, उपयुक्त सीमन्तरिक (दुई सीमा क्षेत्रको बीचको ठाउँ) एक हात र एक बिता भन्दा चौडा नभएको तथा चार ओंला भन्दा साँघुरो नभएको हुनुपर्दछ भनी थप व्याख्या गरिएको छ। त्यसपछि, ठूलो सीमालाई बाहिरी सीमाको रूपमा निर्धारण गर्न सकिन्छ। जसरी टापु पानीले घेरिएको हुन्छ, त्यसरी नै वरिपरि सीमान्तरिक भएका खण्डसीमा भनिने यस्ता धेरै साना सीमाहरू हुन सक्छन्। ठूलो सीमालाई महासीमा भनिन्छ। एउटा उदाहरण तल दिइएको छ।

रेखाचित्र १३: खण्डसीमा र सीमन्तरिक भएको महासीमा

¹⁴ ब्रुक अफ द डिसिप्लिन, भोल्यूम VI, पृष्ठ 361 (विनयपिटक, परिवार ८/५४० शाही थाई संस्करण)

१. खण्डसीमा, २. सीमन्तरिक, ३. महासीमा ४-७ महासीमाको पूर्वतिरको भित्री निमित्तहरू (४), पूर्वी, (५) दक्षिणी, (६) पच्छिमी (७) उत्तरी। (थाइ प्रति अनुसार)।

८-११ महासीमाको पूर्वतिरको बाहिरी निमित्त (८) पूर्वी, (९) दक्षिणी, (१०) पच्छिमी, (११) उत्तरी। (थाइ प्रति अनुसार)।

जुनसुकै सीमा सम्मति गर्दा पनि भिक्खुसंघ सीमाको भित्र नै बस्नुपर्छ। सर्वप्रथम माथि बताइए अनुसार खण्डसीमा निर्धारण गरिन्छ। अनि पछि महासीमा सम्मति गर्दा सीमन्तरिकमा राखिएका निमित्त (सीमा चिन्ह) हरूलाई पहिले इंगित गरिन्छ। तिनीहरूलाई कसरी आँल्याउने हो, यो एक समस्या नै छ। किनकि महासीमाको निमित्तको लागी, जुन कि एक वैकल्पिक विधी हो: पूर्वी भागमा निमित्त अंक ८ छ, पश्चिममा निमित्त अंक ४ छ, त्यसपछि, पश्चिमी कोठामा व्यवस्था त्यहि छ। निमित्त अंक ६ पूर्वको छ, तथा निमित्त १० पश्चिमको छ। वैकल्पिकरूपमा रहेको छ। क्रमिक विधी यस्तो हो: पूर्वी कोष्ठमा दुबै पूर्वी निमित्त आँल्याउँ, र पश्चिमी कोष्ठमा दुबै पश्चिमी निमित्तलाई आँल्याउँ। (परिवारका) अट्ठकथा आचार्य यो उल्लेख गर्दैनन्। *विमतिविनोदनी* का लेखकले भने वैकल्पिक रूपमा गणना गर्दछ। उनी सल्लाह दिन्छन् कि खण्डसीमाको पश्चिमी कोष्ठमा सीमन्तरिकको निमित्त अंक ६ सम्मति गर्दा पूर्वतिर फर्केर निमित्तको पछाडि उभिएर भन्नुपर्छ: "पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्तं?" "पूर्वी कोष्ठकको निमित्त के हो?" म विनय सिक्न बस्दा मैले मेरा कम्मवाचा आचार्य वत् मकुट क्षत्रियाराम

विहारका प्रमुख विहाराधिपति भिक्खु बर-चन्द्र-गोचर-गुण, (चन्द्ररंसी यिम) बाट निम्न व्याख्या सिकेको छु। उहाँले भन्नुभयो कि धम्मयुक्तिक थेरहरूले (तेस्रोतिर) विपरित निमित्तलाई सम्मति गरे। उदाहरणको लागी, खण्डसीमाको पूर्वी कोष्ठमा सीमन्तरिकको निमित्त अंक ४ सम्मति गर्न खण्डसीमाको पश्चिमी निमित्तको पछाडि पूर्वतिर फर्केर उभे। निमित्त अंक ४ लाई इंगित गरेर बोले: "पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्तं?" यसरी विपरित (कुना) लाई ध्यान दिएर गर्न सकिन्छ, किनकि पहिलेको समयमा ठूलो सीमा सम्मति गर्दा, जहाँ (उभिएको) भए पनि उल्लेखित निमित्तबाट अलग हुनु अपरिहार्य थियो।¹⁵ म उहाँको स्पष्टीकरण यस्तो हो भनी ग्रहण गर्छु कि धम्मयुक्तिक निकायका थेरहरू पूर्वी कोष्ठकका निमित्तहरू सबैलाई एकैचोटी सम्मति भएको वा गरिएको मान्दछन्। त्यस्तै नै पच्छिम कोष्ठक¹⁶का निमित्तहरूलाई पनि उनीहरूले एकैपटकमा सम्मति गरे। मेरा सो आचार्यको निधन पछि, मैले वत् मकुटक्षत्रियाराम विहारमा यस प्रकारको भित्री र बाहिरी सीमा सम्मति विधीमा भाग लिएँ। समतेच-बर-महा-समण-चाउ क्रम-

¹⁵ मतलब, दुबै अवस्थामा निमित्त देखिन गाह्रो वा असम्भव हुन सक्छ।

¹⁶ सायद यो दुबै निमित्त बारे सोध्ने उद्देश्य लिएको हो (जस्तै पूर्वीय) र त्यसपछिको निमित्त एउटै ठाउँमा उभिएर ओँल्याउनु।

बरया पववेश्वरियालंकरण, मेरा उपाध्यायले भिक्खुसंघको अध्यक्षता गर्नुभयो। समतेच बर संघराज (पुस्सदेव सा) ले निमित्तलाई औंल्याएर कम्मवाचा पाठ गर्नुभयो। उहाँले मेरा आचार्यले दिएको माथिको प्रक्रियालाई पालना गर्नुभयो।

दुई खण्डको सीमा निर्धारण गर्न महासीमाको भित्री निमित्तलाई औंल्याउनु मात्र गाह्रो छ; त्यस पछि अरु कामहरू गाह्रो छैन र पहिले नै व्याख्या गरिएको विधीद्वारा गर्नुपर्छ। बाहिरी निमित्त औंल्याइसकिएपछि महासीमा सम्मतिको विधीवाक्यहरू पाठ गरिन्छ। दुईवटा सीमाहरूका क्षेत्रहरू एकआपसमा फरक छन् तथा खप्त्याउन हुँदैन भनिएका छन्। सीमन्तरिकलाई बद्धसीमा मानिँदैन, बरु यसलाई गामसीमा मानिन्छ।

म यो दुई खण्डे सीमाको उपयोगितामा बिल्कुल विश्वस्त छैन। पहिले पहिले महासीमामा धेरैवटा विहारहरू समावेश हुने भएकोले यो तरिका उपयोगी रहेको होला। महासीमा भित्र बस्नेहरूलाई एउटै सीमामा बसेका मानिन्छन्। त्यसकारण उनीहरूले चाहेको प्राप्त हुन्छ: उदाहरणको लागि निस्सय र लाभ (आम्दानी) को त्यस क्षेत्रमा बस्ने सबैजनाले पाउने भए; संघको सम्पत्ति एकै ठाउँमा राखेर आपसमा बाँडिदिएर काम सहज गर्न सकिन्थ्यो। संघकम्म सजिलै गर्न सकिने हुन्थ्यो।

वर्तमान कालमा बद्धसीमा तीन प्रकारका छन्, ती हुन्- उपोसथागार मन्दिरको क्षेत्र मात्रलाई निर्धारण गरिएको, जुनलाई खण्डसीमा भनिन्छ; सम्पूर्ण आराम वा विहारलाई समावेश

गरिएको सीमा जुनलाई महासीमा भनिन्छ र दुई खण्ड भएको सीमा।

महावग्गमा अर्को प्रकारको सीमाको उल्लेख गरिएको छ, जसलाई नदीपारसीमा भनिन्छ, जसको अर्थ नदी-तटको सीमा हो, अर्थात्, सीमाको बीचमा नदी पारेर दुवै किनाराहरू ढाक्नेगरी सीमा सम्मति गरिएको हुन्छ, जस्तो कि निम्नलिखित रेखाचित्रमा देखाइएको छ।

रेखाचित्र १४: नदी किनाराको सीमा

१. नदी
२. भित्री किनारा
३. बाहिरी किनारा
४. माथिल्लो भित्री किनाराको निमित्त
५. तल्लो भित्री किनाराको निमित्त
६. तल्लो बाहिरी किनाराको निमित्त
७. माथिल्लो बाहिरी किनाराको निमित्त
८. निमित्तलाई जोड्ने रेखा।

(यो हो अट्ठकथा आचार्यहरूले सिफारिस गरेको प्रक्रिया)।

भित्री किनाराको निमित्तको सम्मति कार्य माथिल्लो निमित्तबाट शुरू हुन्छ (४), त्यसपछि तल्लो भित्री निमित्त (५) नपुगेसम्म

गोलो घुमिन्छ; त्यसपछि बाहिरी किनाराको तल्लो निमित्त (६) औल्याइन्छ; त्यसपछि बाहिरी किनाराको माथिल्लो निमित्त (७) को वरिपरि जारी राखिन्छ; र अन्तमा भित्री किनाराको माथिल्लो निमित्त अंक ४ मा फर्किन्छ (र पुनः सम्मति गरिन्छ)। यस्तो अधिष्ठान वा सम्मतिले एउटै सीमामा दुई किनाराहरू जोड्छ र नदीलाई अलग्ग गर्दछ, एउटै जिल्लाको क्षेत्रले दुई किनाराहरू ओगटेको जस्तो हुन्छ।

यदि नदीमा टापु छ भने र इच्छा लागेमा यसलाई पनि सीमा भित्र समावेश गर्न सकिन्छ। निमित्त अंक ५ सम्मति गरिसकेपछि, टापुको तल्लो छेउमा निमित्त सम्मति गरिन्छ। त्यसपछि (पारीको) निमित्त अंक ६ सम्मति गरिन्छ, र वरिपरि घेरा बनाउँछ त्यसपछि टापुको माथिल्लो तिर रहेको निमित्त अंक ७ सम्मति गरिन्छ। अन्तमा (पहिलो) निमित्त (४) को सम्मति दोहोर्याएर समापन गरिन्छ। यसो गर्नाले टापुको जमिन पनि सीमा भित्र पर्छ।

यो *नदीपारसीमा* नियमित डुङ्गा आवतजावत भएको स्थान र घाट, वा स्थायी पुल भएका गाउँहरूका लागी विशेष छूट हो। यस्तो सीमा अब सम्मति गरिदैन। यो कुरा यहाँ मैले उल्लेख गर्नाको कारण यो हो कि विषयवस्तुले पूर्णता पाओस्, यद्यपि म यसमा कुनै मूल्य देखिदैनँ। किन कसैले यस्तो सीमा सम्मति गर्ला, जब कि त्यो हासिल गर्न बिल्कुल गाह्रो हुन्छ। ठूलो सीमा निर्धारण गर्नाका केही फाइदा अवश्य छन्, जुन कि मैले पहिले नै चर्चा गरिसकेको छु। एउटा नदीको दुवै किनारामा

पुग्ने गरी सीमा बनाउनुको उद्देश्य अर्कोतर्फ बसोबास गर्ने सङ्घलाई पनि यसका फाइदा पुर्याउनु हो। विनय-विज्ञहरूले यसमा विचार गर्नुहोस्।

अबद्धसीमा

गाम-सीमा (क्षेत्र सीमा)

यदि संघ आफैले माथि उल्लेख गरिए अनुसार सीमा सम्मति नगरेमा, संघ बस्ने गाउँ वा सहरको कानूनी विधीको सीमा समान नै त्यस अन्तर्गत सामग्री (एकता) को क्षेत्र निर्धारण गरिन्छ। यसलाई *गामसीमा* वा *निगमसीमा* भनिन्छ। यहाँ बसोबास गर्ने भिक्खुहरूको एउटै संवास र एउटै उपोसथ हुन्छ।

यहाँ "घर/गाउँ"¹⁷ शब्दको अर्थ यसको सीमित र ब्यापक दुबै अर्थमा हो। यसको अर्थ एक परिवारको बस्ने ठाउँ, वा एक, दुई, तीन वा बढी घरहरू हुन सक्छ: सबैलाई "घरहरू" भनिन्छ जसरी "श्री क्याउको घर" अभिव्यक्तिमा भनिन्छ। जब घरहरू समूह बनाउँछन्, यसलाई गाउँ भनिन्छ, सायद "श्री क्याउको गाउँ" भनिन्छ। यस्तो अवस्थामा प्रमुखले कर उठाउने क्षेत्रलाई नै

¹⁷ लेखकले एउटा थाई शब्द प्रयोग गर्दछन् - "बान (गाउँ, घर)" - जसमा दुइटा अर्थ छन्। यसलाई सन्दर्भको आवश्यकता अनुसार अनुवाद गरिएको छ। : अग्रेजी अनुवादकहरू

गाउँ मान्नुपर्ने अट्ठकथा-आचार्यको सुझाव छ। त्यसैले "श्री क्याउको गाउँ" लाई एउटै सीमा भएको क्षेत्र वा प्रमुखको क्षेत्र (टोल) को रूपमा निर्दिष्ट गर्न सकिन्छ।

निगम शब्दले यसमा धेरै गाउँहरू एकसाथ समावेश गर्दछ, जस्तै धेरै गाउँप्रमुखहरूका गाउँहरू एकत्रित भई एक प्रशासनिक क्षेत्र बनाउँछ।

यसरी गाउँ र निगमको क्षेत्रफल एउटै हुँदैन। तर पालिमा तिनीहरूमा फरक छुट्याइएको छैन। गाउँको क्षेत्राधिकार भइसकेको अवस्थामा निगमको क्षेत्र किन उल्लेख गर्दछ? यसबाहेक पनि, अट्ठकथा-आचार्यहरूले सहरको क्षेत्रफल पनि थप्छन्। मैले यसको अनुसन्धान गरेको छु र दुइटा अर्थ फेला पारेको छु। यो संघको सहमतिमा निर्भर गर्दछ, अर्थात् सीमालाई गाउँको रूपमा तोकिएको छ कि निगमको रूपमा, ताकि सुविधाजनक होस् र महासीमा वा ठूलो सीमाबाट पाइने फाइदा पाइयोस्। दोस्रो, त्यहाँको संघ एउटै समूहको हो र बैठकमा बोलाउन नसकिने भएमा क्षेत्रलाई निगमको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। यदि त्यहाँ धेरै समूहहरू छन् र यस्तो देखिन्छ कि एक निर्धारित क्षेत्र अधिक सुविधाजनक हुन्छ भने गाम सीमा प्रयोग गरिन्छ।

विसुङ्गामसीमा

अट्ठकथा-आचार्यहरूले गाउँ भित्रको एउटा निश्चित क्षेत्रको वर्णन गर्दछ जसलाई राजाले छुट्टै गाउँ, वा गाउँबाट

छुट्टै खण्डको रूपमा आदेश दिइएको हुन्छ र कसैलाई यसको अधिकार दिइएको हुन्छ। त्यो क्षेत्र गामसीमाबाट अलग भएकोले यसलाई *विसुङ्गामसीमा* भनिन्छ। विसुङ्गामसीमा र सामान्य गामसीमा दुवै सीमा बद्धसीमासँग मिल्दोजुल्दो छ, मात्र तिनमा तिचीवर-अविष्पवास क्षेत्रको रूपमा निर्धारण गरिएको हुँदैन। अट्ठकथाहरूले विसुङ्गामसीमालाई यसरी बुझ्नुपर्छ भनी औल्याएका छन्: पुरातन समयमा राजाले देशको सेवा गरेको व्यक्तिलाई एक निश्चित क्षेत्र प्रदान गर्दथे, जस्तो कि योद्धालाई। शान्तिको समयमा मानिसहरूको समूहलाई प्रशासन गर्ने व्यक्ति। जग्गाको मालिकलाई कर उठाउने विशेषाधिकार हुन्थ्यो, तर राजालाई फिर्ता गर्ने (तिर्ने) भाग थाहा दिइएको छैन। युद्धको समयमा, राजाले भूमिका मालिक र तिनका प्रजाहरूलाई उसको पक्षमा लड्न बटालियन गठन गर्न मस्यौदा तयार गर्थे। *सोणदण्ड सुत्त* (दीघ-निकाय, सीलखन्धवग्ग) बाट देख्न सकिने गरी यो परम्परा बुद्धको समयमा पनि चलिरहेको थियो। सोणदण्ड ब्राह्मणले कोसलका राजा पसेनदीबाट *ब्रह्मदाय*को रूपमा चम्पा सहर पाएका थिए र उनी यसमा शासन गर्दथे। "ब्रह्मदाय" को शाब्दिक अर्थ ब्रह्मले दिएको हो। यहाँ यसको अर्थ हो, केही सामान्य इनामको लागी शाही दानहरू। सियाम (थाइलैंड) को परम्परामा यस्तो चलन छ कि राजाले राजपरिवारका कुनै सदस्यलाई *क्रम* (प्रभू, प्रमुख) पदमा नियुक्ति गरिएको हुन्छ, जसलाई *चाउक्रम* (सल्लाहकार, सहायक) हरू, *पलद् क्रम* (हाकिमहरू), *समूहपञ्जी* (लेखा अधिकारी)हरू नियुक्ति

गर्ने शक्ति र विशेषाधिकार हुन्छ। राजा आफैले सामान्य नागरिकहरूलाई मन्त्री र विभागहरूको निर्देशकको रूपमा नियुक्त गर्छन्। यी सबैलाई आफ्नो हैसियत वा स्तर अनुसार दस हजार राई वा एक हजार राई (प्रतिराई ४०x४० मिटर जग्गा) जस्ता खेतीयोग्य जमिनहरू दिइन्छ। यसलाई *शक्तिना* (जागीर खेत) भनिन्छ। त्यस्ता नियुक्त प्रभूहरूले तिनीहरूको अधीनमा रहेका भर्तीका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरूलाई प्रयोग गर्न सक्छन्, तर तिनीहरूले आफ्नो पद र प्रजाको संख्या अनुसार सरकारलाई पैसा (तिरो?) तिर्नु पर्छ। राजआज्ञाद्वारा *सक्तिना* पाउनेहरूले अब यो पुरानो व्यवहार पालना गर्दैनन्, तर यो परिस्थितिको मापन र अपराधीहरू, वा पदधारक आफैले गल्ती गर्दा उपयुक्त जरिवानाको मापनको रूपमा विकसित भएको छ। यद्यपि, यो चलन पुरातन परम्पराबाट उत्पन्न भएको देखिन्छ।

विसुङ्गामसीमा प्रदान गरिनु प्रतिष्ठित व्यक्ति वा कम्पनीहरूलाई वन वा खानीहरूमा विशेष अधिकार दिने वर्तमान चलनसँग तुलना गर्न सकिन्छ। अट्ठकथा आचार्यको व्याख्या व्यापक रूपमा स्वीकार गरिएको छ र परम्पराको रूपमा यो अझै चलिआएको छ। संघलाई सहयोग गर्न चाहने एक बौद्ध धर्मावलम्बी संरक्षक राजाले शाही परम्परा अनुसार विहारको लागि विसुङ्गाम सीमा बनाउनको लागि राजआज्ञा जारी गर्दछ, यो नै वत् निर्माण गर्न शाही अनुमति पनि हो। यद्यपि, यो शाही अनुमति विशेष गरी उपोसथ-हलको क्षेत्रका लागि दिइएको हुन्छ, जुनको क्षेत्रफल केही वर्ग मिटर मात्र हुन्छ। त्यसो हुनाले

यो विषय खेलांची जस्तो देखिन्छ र विनयलाई कडाईका साथ पालना गर्नेहरूका लागि आपत्तिजनक छ। यो क्षेत्रफल तुच्छ हुनुका साथै सरकारले क्षेत्र तोकेर नदिने र संघले मनपरी विहार विस्तार गर्न सक्ने भएको छ, जुन निकै कमजोरी हो। वर्तमानमा चलेको अनुसार राजाले विहारको कुल क्षेत्रफल दिने चलन छ, जुन राम्रो हो। सरकारले वन वा खानीका लागि दिएको सहूलियत फिर्ता लिन सक्ने जस्तै नै गरी विसुंगामसीमा क्षेत्र पनि पूर्ण सुरक्षित भने छैन। विसुंगामसीमाका त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई त्यसरी छोड्नु हुँदैन, बरु बद्धसीमा भनेर पक्का गरिराख्नुपर्छ।

सतभन्तरसीमा (सात वाणको लम्बाइको सीमा)

यस्तो भनिन्छ कि मानववस्ती रहित जंगलमा भिक्खुसंघले आफूहरू बसेको ठाउँको किनारादेखि लिएर ७ *अब्भन्तर*को घेराको सीमा भएको सहमतिको क्षेत्र निर्धारित गर्छ। त्यसो हुनाले त्यो जग्गाको व्यास १४ *अब्भन्तर* हुन्छ। एक *अब्भन्तर*मा २८ हात वा ७ *वा* (१ *वा*=२ मिटर) लम्बाई हुन्छ। त्यसो हुनाले सात *अब्भन्तर* भनेको ४९ *वा* (लगभग १०० मिटर) हुन्छ। अट्ठकथा आचार्यहरू भन्छन् कि जो भिक्खु यो *अरञ्ज* सीमा (जंगलको सीमा) मा बस्दछ, उसले विशेष छूट पाउँछ, तर उनीहरूले त्रिचीवरबाट छुटिएर बस्न हुँदैन, जुन कि विभंगको निस्सगिगय काण्ड¹⁸, चीवरवग्गको दोश्रो सिक्खापदको भनाइसँग

¹⁸ हेर, विनयमुख भाग १, पृ. ८६ ...

बाइछ। साथै त्रिचीवर अविष्पवास मात्र विशेष गरी सीमाबद्ध विधी गरिएको सीमा क्षेत्रमा मात्र सीमित छ। यो कसरी सम्भव छ, म बुझिदैनँ।

उदकुक्खेप (पानीद्वारा निर्धारित) सीमा

पानीको राशको सतहलाई सीमा निर्धारित गर्न सकिन्न, तर भगवानको स्वीकृति छ कि एक औसत व्यक्तिद्वारा पानी फाल्नसकिने दूरीको घेराभित्र सहमतिको क्षेत्र भने सीमाबद्ध गर्न सकिन्छ। यसलाई *उदकुक्खेपसीमा* (पानीद्वारा सीमित गरिएको) भनिन्छ। पालिले तीन प्रकारका जलाशयहरू वर्णन गर्दछ: नदी-खोलाहरू, समुद्र, र जातसर- अवरुद्ध रहेका पानीको राश-झील वा ताल।

नदी भनेको स्थीर नबसीकन, बेगयुक्त भई, बग्दैगरेको पानी हो। अट्ठकथा आचार्यहरूले नदीको स्वभावहरू यस प्रकार व्याख्या गरिराखेका छन् : वर्षा ऋतुमा हरेक पक्षमा पानी पर्छ, हरेक दस दिनमा पानी पर्छ, हरेक ५ दिनमा पानी पर्छ। वर्षाऋतु पछि त्यो नदी सुक्छ। यस्तो नदीलाई असली नदी मानिएको छैन। जुन नदी वर्षा ऋतुका ४ महिनामा सुक्दैन र त्यसपछि जहाँ बाट नदीको धार तर्दा पनि भिक्खुणीले समुचित रूपले लगाएको *अन्तरवासक* भिज्ने गरी पर्याप्त गहिरो पानी बगिरहन्छ, यस्तोलाई असली नदी मानिन्छ। माथि उल्लिखित अट्ठकथा आचार्यको भनाइ अनुसार जुन नदीहरू उच्चभूभागमा उच्च भई बग्छ र बगेर दूरस्थ समुद्रमा जान्छ, यिनमा वर्षा

ऋतुमा मात्र पानी भरीभराउ हुन्छ। गर्मी ऋतुमा त त्यहाँ पानी यति सुकेको हुन्छ कि बाकी पानीबाट डुँगाहरूलाई मानिसहरूले तान्नुपर्ने हुन्छ, अथवा मानिसहरूले पानी भेटाउनको लागि नदीको तलहटीमा खाल्टो खन्नुपर्ने हुन्छ, जस्तो कि थाइलैंडको पिङ् नदीको पाकनामफोदेखि माथि हुने गर्छ। यो पनि नदी कहलाइन्छ। अट्ठकथा आचार्यको मान्यता उचित छ, किनकि मानिसहरू तिनलाई अझै नदी नै मानिरहेका हुन्छन् र यो अझै पनि मानिसहरूका यातायातको माध्यम भइरहेको हुन्छ। नहरहरू, जुन कि कुनै एकवटा नदीसँग जोडेर खनिएको हुन्छ वा एक नदीबाट अर्को नदीलाई जोड्दछ, यस्तालाई नदी मानिएको छैन, तर तिनलाई *गामखेत* (गाउँको सिमाना) को रूपमा भने मानिएको हुन्छ। जब पानीको धार फराकिलो हुन्छ, यी नहरहरू मानिसद्वारा खनिएको जस्तो लाग्दैन, जस्तो कि नन्दपुरीको पाक्क्रेदको नहर, यसलाई नदीको समूहमा राख्न सकिन्छ। जुन नहरहरू यति फराकिलो भई बग्दैन, तिनलाई मानव निर्मित नहरको रूपमा नै मानिन्छ, जस्तो कि बर-पा-दाय्ङ् बस्तिको खलअङ्-लद्-ल्हुवङ् नहर र नखनजयश्री नदी र बाङ्कक्-याङ् नहरको बीचमा रहेको भाषीचरण नहर। तर पनि बाङ्कक्-याङ् नहर, जुन कि पुरानो जमानाको नदीको मार्ग हो, लाई नदीको समूहमा समावेश गर्न सकिन्छ।

पानीको सतहमा सहमतिको क्षेत्र पानी छ्याप्न सकिने दूरिसम्म सीमित छ। मैले यो क्षेत्र बनाउने कोसिस गरिहेरेको छु। यस्तो गर्दा यसले ३ वा (६ मिटरजति) दूरी ओगट्छ। यो त

सतअब्भन्तर सीमा भन्दा धेरै साँघुरो हो। म मान्छु कि यी सीमाहरू तत्कालीन राजकीय मान्यताहरूमा आधारित छन्। देशको कानूनले नदीकिनारामा बनाइएका घरका मालिकहरूलाई अधिकार दिन्छ, जस्तो कि यो (थाइ) देशको वर्तमानमा चलेको चलनले त्यहाँबाट ओहरदोहर गर्ने डुंगा अथवा बेडाहरूबाट जकात लिने अधिकार हुन्छ। यो अधिकार नदीकिनाराबाट पानी छ्याप्न सकिने दूरिसम्ममात्र सीमित हुन्छ। त्योभन्दा माथि यो सार्वजनिक जलमार्ग हो र कानूनले यसमा कसैलाई अधिकार राख्न निषेध गरेको हुन्छ। वनका लागी सातवटा अब्भन्तरको निश्चित क्षेत्रफल उस्तै हो। वरपरको बार नभएको जङ्गलमा भएका भवनहरू सम्भवतः त्यो भवनको क्षेत्रफलमा नै सीमित हुन्छन्।

समुद्र भनेको नदीको मुहानभन्दा बाहिरको नुनिलो पानीको क्षेत्र हो जसलाई हामी समुद्र भन्छौं। यदि यसको बीचमा दुईवटा घेरिएका किनाराहरू छ भने यसलाई खाडी भनिन्छ, सानोमा जस्तो कि कअल्हक् टापु छ, वा ठूलोमा सियामको खाडी छ: किनार र टापुको बीचमा अवस्थित छ, जस्तै कि डअब् प्रायद्वीप र तराद् क्षेत्रको कअछाड चाड द्वीपको बीचमा छ। एकातिर मात्र किनारा भएको, अर्कोतिर समुद्र पुगिन्छ, जस्तै नगर-श्री-धम्मरात र पत्तानी (प्रान्त) र भियतनाम प्रायद्वीप बाहिरको क्षेत्र : यी सबैलाई समुद्र मानिन्छ। समुद्री सीमाहरू हाल अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा सीमित गरिएका छन्। मेरो जानकारीमा आएको छ कि यो तटीय रेखाबाट तीन माइलको दूरीमा सीमित

छ, वा १२० र १३५ सेन (१ सेन=२० वाह, १ वाह=२ मीटर?) को बीचमा यो क्षेत्र भित्र देशको स्वामित्वमा हुन्छ वा यसमा विशेषाधिकार हुन्छ।¹⁹ यसभन्दा परको समुद्र अन्तर्राष्ट्रिय जलक्षेत्र बन्छ, तर यी समुद्रमा रहेका टापुहरू भने देशका अधिकारमा हुन्छन्। विनयमा उदकुक्खेपबाट जलक्षेत्रको सीमा बताइएको नदीको²⁰ सीमासँग सम्बन्धित हुन सक्छ, किनभने जम्बुद्वीपमा बुद्ध धर्म पहिलो पटक फैलिएका सहरहरूले समुद्रलाई छुँदैनन्। त्यसैले सायद त्यतिबेला समुद्र सम्बन्धी विनयहरू बनेका थिएनन्। तसर्थ, नदी क्षेत्रको सीमालाई समुद्रको सन्दर्भमा प्रयोग गरिन्छ। तर, समुद्रमा ज्वारभाटा कम भएको अवस्थामा पानी सबैभन्दा कम भएको ठाउँबाट किनारा नाप्नु उचित हुन्छ।

जातसर भनेको प्राकृतिक रूपमा जम्मा भएको पानी हो, जुनलाई ताल, दह, वा समुद्रताल भनिन्छ। तिनीहरू सजिलैसँग आकार वा नापद्वारा वर्गीकरण गर्न सकिँदैन किनभने तिनीहरू फरक ठाउँहरूमा फरक नामहरू हुन्छन् तर सम्भवतः दुई प्रकारका छन् (विशिष्ट हुनुपर्दछ)। गोलाकार र ठूला रूखहरूले घेरिएको, जस्तै राजबुरीको चअम्-बुङ् ताल छ। अर्को आयताकारको हुन्छ, जस्तो कि नख्वन-सवान् को बुङ्-थअङ्-ल्हाङ् ताल छ। पहिलो वाला असली जातसर हो, दोश्रो अवरूद्ध

¹⁹ अहिले (1977) मा यो विस्तार भइसकेको छ।

²⁰ अन्य जलाशयहरू समेतको सीमा बताइएको हुनसक्छ।

नदी हो, अर्थात्, नदीले बाटो फेर्नाले पहिलेको बाटोमा भएका पानी निस्कने बाटो बन्द हुनगएकोले बनेको हो। समुद्री तालहरूलाई समुद्रको एक भागको रूपमा व्याख्या गरिएको छ जुनलाई बाहिर समुद्रबाट गाढ जमा गरिनाले यसको किनारा बन्द हुनगएको हुन्छ, जस्तो कि फथ्लुडको समुद्री ताल छ। नदीको धाराले यसलाई स्थिर पानीका तालहरूको रूप दिन्छ, तर पनि यी तालहरू जातसर भनिने तालहरूबाट भिन्नै हुन्छन्।

यी तीन प्रकारका पानीको सतहमा गरिने सङ्घकम्मको लागि डुङ्गा वा बेडा खम्बामा वा लंगरमा बाँधेर सम्पन्न गर्न सकिन्छ, त्यो डुङ्गा वा बेडा कम्तिमा किनारबाट जति टाढा पानी छर्कन सकिन्छ त्यति टाढा हुनुपर्छ र बग्नु हुँदैन। पानीमाथि बनेको मचानमा संघकर्म गर्ने अनुमति दिइएको छ। संघको छेउको चारैतिर पानी छ्याप्न सकिने दूरीभित्र सहमतको क्षेत्र हो।

के, नदीको मुहान बलौटे भएको र त्यसको गहिरो ठाउँमा डुङ्गाहरू आवतजावतको लागि अझै गहिरो खन्नु पर्ने अवस्थामा उदकुक्खेप (निर्धारण) गरेर उपोसथ र संघकर्म गर्न सकिन्छ? ज्वार उठ्दा नढाकेको बालुवाका किनाराहरू समुद्री किनाराको नजिक भएमा किनाराको रूपमा गणना गरिन्छ, वा टाढा भएमा टापुको रूपमा गणना गरिन्छ र गामखेत (गाउँको सिमाना) मा गणना गरिन्छ र त्यस्तो क्षेत्रलाई उदकुक्खेप भनेर निर्धारण गर्न सकिँदैन। यदि नदीको पानीले अझै पनि बालुवाको बगरको सतह ढाकेको छ, विशेष गरी वर्षाको समयमा, अझै पनि

नदीको प्रकृति रहेको छ, अझै पनि सार्वजनिक जलमार्गको रूपमा रहेको छ, कसैको स्वामित्वको अधीनमा छैन भने त्यो किनारको सतह उदकुक्खेप भनेर निर्धारण गर्न सकिन्छ। बालुवाको किनाराको सम्बन्धमा अट्ठकथा-आचार्यको स्पष्टीकरणले यस्तै प्रसंगलाई जनाउँछ। लेड्डुपात अनुसार सिमाना फराकिलो भएमा, माटोको डल्लो फ्याक्न सकिने दूरी, घर र तिनका बाडाहरू सीमा-चिन्हविनाको सीमा, सुक्खा ठाउँका लागि उपयुक्त हुनेछ। लेड्डुपातको दूरी त पक्कै पनि उदकुक्खेप भन्दा अगाडि हुन्छ, र प्रयोग गर्नुपर्छ।

मानिसहरूद्वारा थुनिराखिएका जलाशयहरू जस्तै नदीको बाँध, ड्याम्, समुद्रको क्षेत्र जहाँ माछा-जालहरू बनाइएका छन्, वा किसानहरूले खेतीमा सिँचाइको लागि पर्खाल लगाएका दलदल वा तालहरूलाई उदकुक्खेप सीमाको रूपमा प्रयोग गर्न सकिंदैन; यदि काम नजिकै गर्ने हो भने, तिनीहरू उदकुक्खेपको दूरीबाट टाढा हुनुपर्छ। जब मौलिक (पृथ्वी) सतह अग्लो भएको हुन्छ र अब त्यहाँ पानी बाकी छैन, र केवल पानीको निशानहरू बाँकी देखिन्छ, (यस्तो अवस्थामा) यसले आफ्नो पुरानो हैसियत गुमाउँछ (र उदकुक्खेपको रूपमा प्रयोग गर्न सकिंदैन)।

गामसीमा, सतब्भन्तरसीमा र उदकुक्खेप एउटै वर्गमा समाविष्टहरू हुन्, जसलाई अबद्धसीमा भनिन्छ, यी प्रत्येक थरी व्याख्या गरिए अनुसार सीमा निश्चित गरिएको छ।

Dhamma.Digital

सीमासंकर

धेरैजसो आचार्यहरूले सीमा खप्ट्याउन निषेध गर्नुलाई धेरै व्यापक रूपमा बुझ्छन्, यसलाई विभिन्न तरिकाले अनेक सीमाहरू आपसमा अल्झिनु भनेर व्याख्या गर्छन्। मूलभूत कुरा संक्षेपमा निम्न अनुसार दिइन्छ:

१) कुनै बद्धसीमाले आफ्नो अस्तित्व आफैं गुमाउने कुराको उल्लेख पालिमा नभएकोले, आचार्यहरू भन्छन् कि सङ्घले त्यसलाई त्याग नगरीकन उजाड, मालिकविहीन भएको र सीमा भनेर सङ्केत गर्ने केही वस्तु बाँकी नहुँदा पनि यसले आफ्नो अस्तित्व गुमाएको हुँदैन, स्वभाव गुमाएको हुँदैन र पक्कै पनि बद्धसीमा हुनुको स्वभाव कायम छ। यदि पछिको संघले यसको बारेमा थाहा नभएकोले, मूललाई खप्ट्याएर नयाँ सीमा निर्धारण गर्यो भने, नयाँ सीमा दोषपूर्ण हुनेछ। यदि कुनै नदीको धाराले सीमा भित्रको पृथ्वीलाई काटेर नदीको धाराको भाग नबन्दासम्म नदीको त्यो क्षेत्र बद्धसीमा नै हुनुपर्छ। पछि गएर संघले थाहा नपाएपछि आएर नदीको त्यो भागलाई उदकूक्खेप सीमा भनेर निर्धारण गरेर संघकर्म गरे भने र कुनै भिक्खु डुङ्गामा चढेर (मूल बद्धसीमाको) क्षेत्रमा प्रवेश गरे भने यद्यपि उदकूक्खेप सीमामा प्रवेश नगरेको खण्डमा पनि त्यो कम्म अझै पनि बिग्रिएको हुन्छ। गुरुहरूको यो व्याख्या पहिले व्याख्या गरिएको बुँदामा आधारित छ कि बद्धसीमा भूमिगत "पानी" (म्याग्मा) को तहसम्म पुग्छ। त्यहाँ पहिले, पछिको संघले पहिले उल्लेख

Dhamma.Digital

गरिएझैं सबै स्थानहरूमा सीमासमूहन (त्याग) को पाठ गर्नुपर्छ, ताकि कुनै समस्या नआओस्: यो एक उपयुक्त सुरक्षा हो।

सीमा न गनिएको पानीको राशलाई त्यसको विशेषता अनुसार उदकुक्खेप भनेर निर्धारण गर्नुअघि सङ्घले त्याग विधी गरेको मैले कहिल्यै सुनेको छैन। यो व्यावहारिक नभएको कारणले हुन सक्छ, वा अन्यथा किनभने यो सहमत छ कि नदीले मेटाएको सीमाले प्राकृतिक शक्तिहरूका कारणले आफ्नो विशेषताहरू गुमाएको हुन्छ, तर यो कुरा अनुमान मात्र हो। मैले एक पटक समुद्रसङ्ग्रामको वत् याईवङ् विहारमा यसरी क्षय भएको सीमाको वास्तविक उदाहरण देखेको थिएँ जब म मेरो डुङ्गा त्यहाँ रोकेर केही छिन सुस्ताइरहेको थिएँ। मूल उपोसथ मन्दिरको मैदानको जमीन त्यो वर्तमान नदीको बिचमा रहेको तथ्य गाउँलेहरूले बताए। अर्कोतिर नदीले बाटो फेरेकोले उपोसथ मन्दिरसम्म नदीद्वारा किनाराहरू भत्केको देखें। सीमाको सन्दर्भमा यो एउटा कठिन विषय हो।

२) धेरै गुरुहरूले पहिलो महापदेस (मूल मानक) उद्धृत गर्छन्-जुन निषेधित तथ्यहरू अनुपयुक्त तथ्यहरूसँग मिल्छन्, र उपयुक्त तथ्यहरूबाट भिन्न हुन्छन्, तिनीहरू आफैं अनुपयुक्त छन्-यस सम्बन्धमा: खण्डसीमा र महासीमा जस्ता दुई बद्धसीमामा बढेका रूखहरूका हाँगाहरू छोएर, वा एउटा बरगदको रूख जसका बाहिरी जराहरू अर्को सिमाको भुङ्मा जान्छ। उनीहरू (गुरुहरू) ले ती सीमाहरूलाई खप्ट्याएको भनेर परिभाषित गर्छन्, र भन्छन् जबसम्म ती हाँगाहरू वा जराहरूलाई छुनबाट रोकिंदैन,

तबसम्म संघले त्यसमा संघकर्म गर्न सकिंदैन, नत्र अर्को सीमाको संघसँग भेट्नुपर्छ (भेला हुनुपर्छ)- जसको छन्द ल्याउन सकिंदैन। किनकि अर्को सीमाको छन्द ल्याउन मिल्दैन। यो अट्ठकथा-आचार्यहरूको विचार हो। पछिका गुरुहरूको बीचमा यो बुँदा असहमतिको विषय बनेको छ। गामसीमा र बद्धसीमामा हुर्कने रुख वा बरगदको जराको मामिलामा त्यस्ता गल्तीहरू छ कि? विमतिविनोदनीका टीकाकारले कुनै गल्ती नभएको बताएका छन्। बद्धसीमा एक आश्रित सीमा हो। उनले व्याख्या गरे कि जब गामसीमा बद्धसीमाको "आश्रयस्थल भएको" हुन्छ, जब बद्धसीमा गामसीमामा निर्भर हुन्छ, यी दुईवटा आपसमा खट्टिएको हुँदैन। अन्यथा, भगवान बुद्धको अनुमति (अर्थात, गाउँलाई सीमाको रूपमा लिने) भइसकेको अवस्थामा बद्धसीमा किन निर्धारण गर्ने? यसबाट रुख वा बरगदका जराले दुई सीमा छुनुमा कुनै दोष छैन। यसमा महापदेस क्रमसंख्या चार संलग्न भएको हुन्छ- अनुमति नदिइएको जुनसुकै तथ्य जुन स्वीकार्यसँग मिल्छ र अस्वीकृतभन्दा भिन्न हुन्छ, त्यो आफैमा उपयुक्त हुन्छ। त्यसबेलादेखि टीकाकारको (विमतिविनोदनीमा) रायले सार्वजनिक मान्यता पाएको छ-यसलाई त्यसरी नलिने हो भने यसले ठूलो समस्या निम्त्याउँछ। यदि रूखले खट्ट्याएकोलाई कारण बनाउँछ भने किन कोही बिजुलीका तारहरूको उल्लेख

Dhamma.Digital

गर्देनन्? -मलाई लाग्छ किनकि रूखहरू ग्रन्थमा उल्लेखित वस्तुहरू हुन् तर बिजुलीका खम्बा र तारहरू त्यस्ता होइनन्।²¹

३) अघिल्लो बुँदाको कारणले गर्दा अट्ठकथा आचार्यहरू सुझाव दिन्छन् कि दुई समूहका संघहरूले एकै समयमा संघकर्म गर्न थाले भने, तिनीहरू अलग हुनुपर्छ भनी सुझाव दिन्छन्। यदि जंगलमा हो भने तिनका बीचमा कमसेकम एक अब्भन्तरको दूरी हुनुपर्छ, यदि पानीमा भए यसको लागि एक उदकुक्खेपको दूरी हुनुपर्छ। यी दूरीहरू प्रत्येक समूहका अर्धव्यास हुन्, तसर्थ प्रत्येक समूहको किनारा कमसेकम तीन अब्भन्तर वा उदकुक्खेप कुल पृथकीकरण (दूरी) हुनुपर्छ। यदि यी सबै पूरा भएमा कुनै वास्तविक कठिनाई हुने छैन। तर यदि तिनीहरूले आफ्नो व्याख्यामा गामसीमालाई पनि विस्तारित गरे भने समस्याहरू खडा हुनेछन् -तर तिनीहरूले त्यस्तो गरेका छैनन्, त्यसैले यहि उचित हो!

४) पानीमा संघकर्म गर्नको लागि- उदाहरणको लागि टीकाकारहरूले नदीमा डुङ्गा वा बेडालाई किनारको खम्बा वा रूखमा बाँध्न निषेध गरेका छन्। तिनीहरू भन्छन् कि यदि त्यसो गरियो भने उदकुक्खेपले गामसीमालाई खप्ट्याउँछ

²¹ यस्तो सुनिएको छ कि संघ कर्म गर्नलाग्दा म्यानमार देशमा बिजुलीका तारहरूलाई अलग्याइन्छन्। यसले मानिसलाई सीमामा बाहिरबाट बगेर प्रवेश गर्ने हावा सम्बन्धी विचार गराउँछ। के यसलाई पनि काट्नुपर्छ कि?

(सीमासंकर हुन्छ), ती सीमाका विशेषताहरू विसभाग हुन्, मिल्दा छैनन्, भनी औल्याए। मैले सुनेको छु कि यो बुँदाले श्रीलंकामा ठूलो विवाद (झगडा) जन्माएको छ। केही समयअघि संघको एउटा समूहले पानीमा, किनारबाट आउने पुलको अगाडि डुङ्गा वा बेडामा राखेर सङ्घकर्म गर्ने गरेको थियो। पुलदेखि संघकर्म गर्ने ठाउँसम्म जोड्ने एउटा फल्याक थियो, जसलाई सङ्घकर्म गर्ने क्रममा हटाएर उक्त स्थानलाई पुलबाट छुट्याइन्थ्यो, तर पनि यो पानी छ्याप्न सकिने दूरीमा थियो। भिक्खुहरूको एक विपक्षी समूहले यसलाई सीमासंकर भन्यो। दुवै विचारले समर्थन पाए र मेलमिलाप हुन सकेन। म बुझ्छु कि यदि डुङ्गा वा बेडा किनारको खम्बा वा रूखमा बाँधिएको छ भने, तिनीहरू प्रायः किनारको उदकुक्खेप भित्र हुन्छन्, त्यसैले त्यहाँ गरिएको संघकर्मले उदकुक्खेपमा गरिएको भन्ने विशेषता पूरा गर्दैन- पुल नजिकै हुनु उस्तै हो -तर त्यो सीमासंकर होइन। यसले त्यसबेलाको चलनअनुसार तटीय क्षेत्रका घरधनीको पानीमा एउटा उदकुक्खेपसम्मको अधिकार हुन्छ भन्ने मान्यतालाई पालना गरेको भयो। त्यसैले उदकुक्खेप भित्र संघकर्म गर्ने क्षेत्र अर्को उदकुक्खेपको पर हुनु पर्छ, अर्थात् दुईवटा उदकुक्खेपको दूरीमा हुनुपर्दछ। किनारबाट आउने पुल पनि यस उद्देश्यको लागि किनारा जस्तै हो, र उस्तै विभाजन (दूरी) आवश्यक छ। मानिसहरूद्वारा थुनिएको पानीको खण्डको नजिक वा टाढा कर्म गर्नुलाई पनि त्यसरी नै बुझ्नुपर्छ।

Dhamma.Digital

सरल तरिकाले बुझ्नको लागी, पहिले नै निर्धारित सीमालाई खप्त्याउने वा छुने सीमा निर्धारण गर्न निषेध गरिनुलाई छेउछाउको जग्गाका मालिकहरूको अधिकारसँग तुलना गर्न सकिन्छ। यदि विवाद उत्पन्न भयो भने, अदालतले कानुनी अधिकार भएको पहिलो (प्रारम्भिक) मालिकको पक्षमा निर्णय गर्नेछ। जसरी त्यो पछि आउने दावीहरू मान्य हुँदैनन्, त्यसरी नै पहिलेको सीमा खप्त्याउने संघको सीमासम्मतिलाई भगवान शास्ताद्वारा अमान्य घोषित गरिएको छ। बिभिन्न गुरुहरूले यो भावनालाई किन नदेखेका होलान्? खप्तिन्छ भन्ने मान्यताले जोड्ने रुखका हाँगाहरू काट्नु वा बरगद-जराहरू झार्नु पर्ने गरी यी कामहरूलाई आपसमा छ्यासमिस भएको मान्नु उचित छैन। त्यसबेलाको चलन अनुसार श्री राते र श्री कालेको बीचमा छुट्टाछुट्टै पट्टी (टुकडा, कित्ता) बनाउने थियो, ताकि दुईजना मालिकहरूका बीचमा मुद्दा मामिला उत्पन्न नहोस्: (दुई सीमा) बीचमा सीमन्तरिकको लागी अनुमति दिनु पनि उस्तै हो। यो अवधारणाका साथमा छेउछाउको सीमा खप्त्याउनु वा निर्धारण गर्नुमा प्रतिबन्ध सम्बन्धी भगवान बुद्धको व्याख्यालाई अनुकरण गरेर सीमा संकर हो, वा होइन भन्ने कुरा सही ढंगले पत्ता लगाउन सक्षम हुनुपर्दछ।

Dhamma.Digital

अध्याय २५

संघका अधिकारीहरूको चयन

मानिसहरू एकजुट भएर समूह स्थापना गर्दा स्वाभाविक रूपमा साझा मामिलाहरू (जसलाई समूहको कामकाज भनिन्छ) उत्पन्न हुन्छन्। ती समूहहरूले ती मामिलाहरूको जिम्मेवारी दिनको लागि समूह भित्रका व्यक्तिहरू छान्नुपर्छ, जस्तै महानिर्देशक, बस्ने ठाउँको व्यवस्था गर्ने, खाना भण्डारण गर्ने र हेरचाह गर्ने, कोषाध्यक्ष, सरसफाइ र अन्य विषयहरू हेर्ने। पक्कै पनि भिक्षु सङ्घमा पनि त्यस्ता कामकाजहरू उठ्नेछन्। भगवान शास्ताले भिक्षुहरूलाई जिम्मेवारीका क्षेत्रहरूका लागि अर्थात् विभिन्न प्रकारका जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्ने, अधिकारीहरू चयन गर्ने र नियुक्त गर्ने स्वीकृति दिनुभएको छ। अधिकारी छनौटको लागि उपयुक्त भिक्षु चारवटा गुणहरूले युक्त (अगतिहरूबाट मुक्त रहेको) हुनुपर्छ: १) स्वइच्छाको बशमा नपरेको (स्वेच्छाचारी नभएको), २) द्वेषको बशमा नपरेको, ३) अज्ञानताको बशमा नपरेको र ४) भयको बशमा नपरेको । यी तथा अरू पनि, ५) गर्नुपर्ने काम कर्तव्यहरू बुझ्ने हुनु सहित गरी विशिष्ट कारकहरू पाँच बनाउँछ। कुनै पनि काम कर्तव्यको लागि यी पाँचवटा गुणहरू भएको भिक्षु छनौट गर्दा, उसले जिम्मेवारी स्वीकार गर्न सहमत छ, कि छैन भनेर पहिले नै सोध्नु पर्छ। त्यसपछि त्रिदुतिकम्मवाचाद्वारा उसलाई अधिकारी बनाउन संघमा नियुक्ति गर्ने विधीवाक्य पाठ गर्नुपर्छ। यसरी छानिएको

भिक्षुलाई संघको नाममा ती काम कर्तव्यहरू गर्न स्वतन्त्र हात हुन्छ। एकजना भिक्षुले धेरै प्रकारका काम कर्तव्यहरू गर्न सक्छ। संघले सम्बन्धित मामिलाहरू छान्नुपर्छ, र त्यसपछि ती काम कर्तव्यहरू जिम्मेदारी लिनको लागि एकजना भिक्षु नियुक्त गर्नुपर्छ। संघले भगवान बुद्धको स्वीकृतिद्वारा नियुक्त गरिने अधिकारीहरूलाई यसरी विभाजन गरिएको छः

१. चीवरपटिग्गाहक... (चीवर अधिकारी)

चीवर ग्रहण गर्ने व्यक्तिलाई *चीवरपटिग्गाहक* भनिन्छ; चीवर भण्डारण गर्ने व्यक्तिलाई *चीवरनिदाहक* भनिन्छ; चीवर वितरण गर्ने व्यक्तिलाई *चीवरभाजक* भनिन्छ। प्रत्येकको नियुक्तको लागि फरक फरक शब्दहरू छन्। मलाई लाग्छ कि एउटा भिक्षुलाई एउटै कम्मवाचाले यी तीनवटै जिम्मावारीहरू ग्रहण गर्न नियुक्त गर्न सकिन्छ।

चीवरको अधिकारी भिक्षु चार *अगति* (माथि सूचीबद्ध गरिएका पक्षपातहरू) बाट टाढा रहनु पर्छ। कुन चीवर ग्रहण गर्न उपयुक्त छ, वा छैन भनेर उसलाई थाहा हुनुपर्छ। *दायकले* संघलाई दान दिने चीवरहरू त्यस संघको सेवा गरिरहेको भिक्षुले लिनुपर्छ। यदि भिक्षुले संघको त्यो सेवा गरिरहेको (जिम्मा लिएको) छैन भने सो संघको लागि दिइने चीवर लिन हुँदैन, वा निर्दिष्ट भिक्षुको लागि *पाटिपुग्गलिक* अर्थात् निर्दिष्ट भिक्षुको लागि दिइएको हो भने- त्यस्तो चीवर उसले लिनु उचित हुँदैन। चीवर जस्तो सुकै होस्, जतिसुकै परिमाण होस्, ग्रहण गरिएको

छ, वा छैन भन्ने कुरा उसले थाहा पाइराख्नुपर्छ। दाताले "म उपोसथागार मन्दिरमा वा उपोसथागारको लागी दिन्छु" भन्ने शब्दहरू बोलेर; "म संघको नियम अनुसार दिन्छु"; "म यो संघलाई दिन्छु"; "म त्यो भिक्षुलाई दिन्छु जसले वर्षावास (यहाँ) बिताएका छन्" भनेर दिए पनि (यी सबै अवस्थामा) त्यो चीवर संघलाई दिइएको मानिन्छ। दाताले जुन भिक्षुलाई चीवर दिन्छ, ऊ भिक्षु उसबाट भोजन प्राप्त गर्ने, वा उसको सेनासनमा बास बस्ने, वा अन्य तरिकाले उसको सेवा प्राप्त गर्ने हुन्छ, वा विशेष गरी (यी अवस्थामा) कुनै भिक्षुको लागी दिइएकोलाई *पाटिपुग्गलिक* दान कार्य मानिएको छ। जुन सुकै अवस्थामा पनि भिक्षुले संघको तर्फबाट चीवर दान ग्रहण गरेको मानिन्छ। दाताले आफ्नो दानपुण्यमा भर पर्ने भिक्षुहरूलाई चीवर दान गरेको हुन्छ, तर यदि आफैले दान गर्दैन, भिक्षुको सहयोगले वितरण गर्न खोज्छ भने यस्तो चीवर भिक्षुले ग्रहण गर्नुपर्दछ।

यसबाहेक, उसलाई कुन चीवर भण्डार गर्न उपयुक्त छ, र कुन उपयुक्त छैन भनी थाहा हुनुपर्छ। पवारणाको पहिले दाताले दान गर्ने कपडा जुनलाई *अच्चेकचीवर* भनिन्छ, त्यो वर्षावास पूरा नभएसम्म राख्नुपर्छ। त्यसपछि वर्षावास बसेका भिक्षुहरूमा बाँडिनुपर्छ। दाताबाट दान पाइएका चीवरहरू जुन कि सबैजनामा वितरण गर्न पर्याप्त छैन, त्यसलाई थप पर्याप्त चीवर नपाएसम्म भण्डारण गरी राख्नुपर्छ। जब दाताहरूबाट दान पाइएका चीवरहरू सबैजनालाई वितरण गर्न पर्याप्त भेला हुन्छ, जुन कि *अच्चेकचीवर* होइन, त्यो भण्डारण नगरी तुरन्त वितरण

गरिदिनुपर्छ। चीवरहरू कतिवटा छन्, भण्डारण गरिएका कति छन्, वितरण गरिसकिएका कति छन्, यी कुराहरू थाहा हुनुपर्छ।

साथै, कुन चीवर बाँड्न उचित छ र कुन उपयुक्त छैन, थाहा हुनुपर्छ। कुनै दाताले विशेष शर्त बिना वितरणको लागी पर्याप्त मात्रामा दिएको चीवर वितरण गर्नु उचित हुन्छ। दाताहरूले कठिन चीवरको लागी दिएको वा सेनासनको लागी आवश्यक पर्ने मुख्य सामग्रीको रूपमा दिएका चीवरहरू वितरण गर्नु उचित हुँदैन। चीवरहरू कति बाँकी छन् र कति वितरण भएका छन्, वा कति वितरण हुन बाकी छन्, थाहा हुनुपर्छ।

चीवर वितरण गर्ने भिक्षुले सीमाना, समय, वस्तु, व्यक्ति र विभिन्न विशेष विवरणहरूलाई निम्न तरिकाले ख्याल गर्नुपर्छ:

१. *सीमाना क्षेत्र* सामान्यतया पूरै विहारलाई निर्धारण गरिन्छ। त्यस आवास वा विहारमा बस्ने सम्पूर्ण भिक्षु सदस्यहरूलाई दिइनुपर्दछ। दाताहरूले त्यस विहारमा बस्ने संघका लागी विशेष रूपमा अन्यत्र दान गरिएकोलाई पनि त्यस्तै गर्नुपर्छ। यो मामला दाताले दान दिँदा प्रयोग गर्ने "सीमामा दिने", र "भिक्षुसंघलाई दिने" भन्ने वाक्यांशमा आधारित हुन्छ। यदि दुई वा दुई भन्दा बढी आवासमा रहेको संघले एक साझा नियम बनाउँछ भने, ती आवासहरूलाई समान रूपमा लाभ बाँड्न अनुमति दिइन्छ; अर्थात्, जब एउटा आवासमा भौतिक लाभ हुन्छ, तब अर्को आवासमा बस्ने संघले पनि त्यसको अंश प्राप्त गर्छ। त्यो नियम अन्तर्गतको सीमा क्षेत्रमा बसोबास गर्ने सबै

भिक्षुहरूलाई वितरण गरिनुपर्छ। यस प्रकारको नियमको क्षेत्रलाई *समानलाभसीमा* भनिन्छ, जसको अर्थ साझा लाभ भएको सीमा हो। यस प्रकारको नियमको क्षेत्रमा स्थापित सबै आवासहरूलाई एउटै आवासको रूपमा मिलिजुली भएको मान्यता दिइन्छ। यस प्रकारको नियम बनाउनु भनेको थोरै भौतिक लाभ भएको आवासलाई मद्दत गर्ने विधी हो। यो तथ्य "साझा नियम अनुसार दान गर्ने दाताहरू" वाक्यांशद्वारा ब्यक्त गरिएको छ।

२. *काल* भनेको सामान्यतया *चीवरकाल* को समय हो, वा सम्पूर्ण जाडो मौसममा विस्तारित हो, जुन कि कठिन आनिसंसको आधारमा गरिन्छ, वा त्योभन्दा अझ व्यापक फैलिएको हुन्छ। यदि यो चीवरकाल हो भने, त्यो त्यहाँ वर्षावास बिताउने भिक्षुहरूलाई मात्र बाँड्नु पर्छ, चाहे उनीहरू कठिन चीवर दान विधीमा सहभागी भएका होउन् वा नहोउन्। यो तरिका "वर्षावास बिताउने भिक्षुहरूलाई दिने दाताहरू" भनाइमा आधारित छ। यदि *आगन्तुक* (नयाँ आउनेहरू, पाहुना वा त्यो ठाउँमा वर्षावास नबिताएका सबै) ले पनि भाग प्राप्त गर्न चाहेमा, वर्षावास बिताउने भिक्षु संघको स्वीकृति अनुरोध गर्न *अपलोकन* (सूचना दिने) गर्नुपर्छ। यदि चीवरकाल बितिसकेको छ भने *आगन्तुक*हरूलाई समेत वितरण गर्नुपर्छ।

३. वस्तु (वत्थु) कपडा हो। प्रायः यो *वस्सिकसाटिका* र *वस्सावासिक* वस्त्रहरू हुन्छन्। के तिनीहरू उस्तै वा फरक हुन् र? यदि फरक हुन् भने ती छ प्रकारका कपडाहरू (स्वीकृत सामग्रीहरू) मध्ये कुन प्रकारका हुन्? राम्रो वा नराम्रो, सस्तो वा

महँगो, त्रिचीवरहरूमा कुन प्रकारको चीवरको लागि उपयुक्त? कुन कुन प्रकारका चीवरहरू धेरै वा थोरै छन्? यदि चीवरको रूपमा वितरण गरिन्छ भने यो एकएकवटा वितरण गर्नुपर्छ, यदि पर्याप्त परिमाणमा छ भने सबैजनालाई वितरण गर्नुपर्छ: असल वस्तुहरू, मूल्यवान वस्तुहरू, सङ्घथेर (वरिष्ठ भिक्षु) देखि तल (वर्षावासले वरिष्ठताको) क्रमले वितरण गरिन्छ। यदि समान मूल्यको वितरण गर्न पर्याप्त छ भने, त्यसरी नै वितरण गर्नुपर्छ। यदि सबैजनालाई बाँड्नको लागि पर्याप्त छैन भने ग्राहकहरूलाई थोरै प्रयोजन हुने गरी साना साना टुकडामा काट्नु वा च्यात्नुको सट्टा (नपुगुन्जेलसम्म) केही समयको लागि भण्डारण गर्नु राम्रो हुन्छ। एउटै चीवर वा केही चीवर मात्रै भएमा काम कर्तव्यको जिम्मा लिने वा खाँचो परेको भिक्षुलाई दिनको लागि *अपलोकन* गर्नु उचित हुन्छ।

४. *व्यक्तिहरू* भन्नाले यी बाँडिने वस्तुहरू पाउने *सहधम्मिकहरू* (एउटै विहारमा बस्नेहरू) हुन्, जसमा कोही भिक्षु हुन्छन्, कोही श्रामणेर हुन्छन्। त्यसको आधारमा फरक हुन्छन्। भिक्षुले दातव्यको पूरा भाग पाउँछ भने श्रामणेरले त्यसको आधा मात्र। यदि यो यसरी बाँड्न सकिँदैन भने, जस्तो कि (केवल) प्रत्येक व्यक्तिको लागि एकएकवटा चीवर दिन पर्याप्त छ भने बराबर नै वितरण गर्नु उचित छ।

५. वस्तुहरू विभिन्न किसिमले *निर्दिष्ट* भएको हुनसक्छ जस्तो कि दाताहरूद्वारा कठिनको रूपमा दिएको कपडा। यस्तो कपडा कठिन विधी गर्नको लागि संघले कुनै

एकजना भिक्खुलाई दिनुपर्छ। यो अन्य सामाग्रीहरूसँग बाँड्नको लागि मिसाउनु हुँदैन। कठिन कपडासँगै दिइने अन्य कपडा पनि त्यस्तै हो। मृत्यु भएको भिक्खुको *तिचीवर* वा सामणेरको *द्विचीवर* (दुईटा चीवर) सङ्घलाई दिइनुपर्छ, बिरामी सेवा गर्ने भिक्खुहरू वा सामणेरहरूलाई दिइनुपर्छ।

२. भत्तुद्देसक (भोजन अधिकारी)

भोजन बाँड्ने काम-कर्तव्य हुने भिक्खुलाई *भत्तुद्देसक* भनिन्छ। *यागु* वितरण गर्ने भिक्खुलाई *यागुभाजक* भनिन्छ; फल वितरण गर्ने भिक्खुलाई *फलभाजक* भनिन्छ; कडा खानेकुरा (चपाउन मिल्ने) वितरण गर्ने भिक्खुलाई *खज्जभाजक* भनिन्छ। भिक्खुहरूलाई प्रत्येक पदमा नियुक्त गर्ने विधीवाक्य छ। चारवटै कर्तव्य निभाउने भिक्खुको लागि एउटै *कम्मवाचा*द्वारा नियुक्ति गर्न सकिन्छ भन्ने मेरो विचार छ।

भगवान बुद्धको समयमा भिक्खु दब्बमल्लपुत्र थेर यी मामिलाहरूका प्रभारी (जिम्मावाल) थिए। अन्य प्रकारका वितरणका लागि जिम्मावाल नियुक्त नभएर उनले नरम खानेकुरा बाँड्ने भत्तुद्देसकको रूपमा नियुक्ति पाएको बताइएको छ। यो कुरालाई ध्यानमा राख्दा कर्तव्य बाँडफाँड गर्नु उपयुक्त देखिँदैन; तर नियुक्तिका लागि विधीवाक्यहरू रहेका छन्। यस्तो देखिन्छ कि यसको मतलब त्यहाँ सहायक अधिकारीहरू हुन्छन्, जस्तै भान्सा कोठामा मुख्य खाना बनाउन र मिठाईहरू बनाउनको लागि काम विभाजित हुनुपर्छ; तर के *भत्तुद्देसक*सँग

त्यति काम छ र! यो विषय समस्याग्रस्त छ। अट्ठकथामा उल्लेख भएझैं एकै दिनमा हजारौंको संख्यामा भिक्षुहरूलाई घरमा भोजन गर्न पठाउनुपर्ने भएमा त्यसरी व्यवस्था गर्नु ठीक हुन्छ। तर कसैले त्यति धेरैलाई व्यवस्था गर्नु सम्भावना छैन, र त्यसरी बाहिर पठाउन पर्याप्त भिक्षुहरू हुने सम्भावना पनि छैन।²² वर्तमान समयमा थाइलैंडमा अझै पनि दशौं हजार भिक्षुहरू छन्, जो दिनहुँ भोजन गर्छन्, तैपनि अट्ठकथामा जति काम गर्नुपर्ने भत्तुदेसकको आवश्यकता नभई भोजन दान अर्पण र ग्रहणका लागि भिक्षुहरू छुट्टाछुट्टै ठाउँमा बस्छन्। चीवर व्यवस्थापनको तुलनामा जहाँ फरक-फरक नियुक्तिका लागि शब्दहरू पनि छन्, भोजन व्यवस्थापनको लागि प्रष्टसँग व्यवस्थित नभएको अनुमान गर्न सकिन्छ। यस्तो लाग्छ कि पालिका भनाईहरूले ती कर्तव्यहरूका बारेमा प्रष्ट बोल्दैन जसबाट बुझ्न सकियोस्। जब ती सबै काम कर्तव्यहरू एकसाथ ल्याइन्छ र एकजना भिक्षुलाई एउटै कम्मवाचाद्वारा नियुक्ति गरिन्छ तब सबै कुरा स्पष्ट हुन्छ र अलमलबाट छुटकारा पाइन्छ।

²² जब कसैले श्रीलंकाको अनुराधपुरमा रहेका प्रस्तरमय डुँगा वा कुण्ड (खर्खडा?) देख्छ (पालिमा उल्लिखित), तब त्यसबाट कति हजार भिक्षुहरूलाई भोजन गराइन्थ्यो भन्ने बुझिन्छ। यस्तो अवस्थामा अट्ठकथा आचरियको तर्क उचित छ। बरू अहिलेको अवस्था फरक छ।

भतुद्देसक भिक्खु चारवटा अगतिहरूबाट विरत रहनुपर्छ। कुन खानेकुरा अर्पण गर्न उचित छ र कुन उचित छैन भन्ने उसले जान्नुपर्छ। कुनै विशेषता नभएको खाना वितरण गर्नु उचित छ; विशेषता भएका खाना वितरण गर्नु उचित हुँदैन। कुन खाने कुरा वितरण गर्न उचित छ वा छैन भन्नाले सम्पूर्णलाई वितरण गरिने खानालाई जनाउँछ। विशेषता सहितको भोजन भनेको पालिमा भनिएका चार प्रकारका भोजनहरू हुन् जसलाई दायिका उपासिका विशाखाले भगवान बुद्धसँग दान गर्न अनुमति मागेकी थिइन् : क) *आगन्तुकभत*, भर्खरै आएका भिक्खुहरूका लागि विशेष रूपमा दिइने भोजन; ख) *गमिकभत*, यात्रामा जाने भिक्खुहरूलाई विशेष रूपमा दिइने भोजन; ग) *गिलानभत*, बिरामी भिक्खुहरूका लागि विशेष रूपमा दिइने भोजन; घ) *गिलानुपत्थापकभत*, बिरामी भिक्खुहरूलाई स्याहार गर्नेलाई विशेष रूपमा दिइने भोजन; वा जस्तै कुटीभत, जुन कि दाताले बनाएको कुटीमा बस्ने भिक्खुलाई दिइने भोजन हो, जुन कि अट्ठकथामा उल्लेख छ। यस प्रकारका भोजनहरू निर्दिष्ट विशेषता भएका भिक्खुहरूलाई मात्र वितरण गर्नुपर्छ, र त्यसभन्दा बाहिरका भिक्खुहरूलाई वितरण गर्न हुँदैन। साथै, जब भोजन वर्षावासको वरिष्ठताक्रमले वितरण गरिन्छ तर सबैमा नपुग छ भने, तब यो कसले प्राप्त गरेको छ र कसले छैन भनी ध्यान दिनुपर्छ।

दुई थरीका वितरणहरू छन्। पहिलो, विहारमा ल्याइएको र दिइएको भोजन वितरण गर्नु हो; दोस्रो, निमन्त्रणा ग्रहण गर्नु

र भिक्खुहरूलाई दाताको घरमा पठाउनु हो। पछिल्लो अवस्थामा भत्तुदेसकले 'वितरण गर्छ' भन्नुको अर्थ उसले भोजन दानमा जानेहरूलाई 'अङ्कित' वा 'निर्दिष्ट' गर्नु हो।

पालिमा भोजनका किसिमहरू सात प्रकारका बताइएका छन्: क) *सङ्घभत्त-* सङ्घलाई दिइने भोजन; ख) *उद्देसभत्त-* निर्दिष्ट भिक्खुलाई समर्पित भोजन; ग) *निमन्त्रणा-* निमन्त्रणा, वा निमन्त्रणाको ठाउँमा प्राप्त हुने भोजन; घ) *सलाकभत्त-* चिट्ठा अनुसार दिइने भोजन; ङ) *पक्खिकभत्त-* (पाक्षिक)-पन्ध-पन्ध दिनमा एक पटक दान गरिने भोजन; च) *उपोसथभत्त-* कुनै दिनमा दिइने सत्थिक वा साप्ताहिक-भोजन; छ) *पाटिपदभत्त-* (प्रतिपदा, कृष्णपक्षको वा शुक्लपक्षको पहिलो दिनमा दिइने भोजन)।

क) *संघभत्त-* भन्नाले आराम वा विहारमा ल्याइएका वा दिन पठाइएका समग्र संघलाई वितरणको लागी पर्याप्त खाद्यवस्तुलाई जनाउँछ। यस प्रकारको खाद्यवस्तुहरू जुन समयमा जम्मा हुन्छ सामान्यतया त्यसै समयमा वितरण गर्नुपर्छ। यसलाई वरिष्ठताक्रमले वितरण गर्नु आवश्यक छैन। यो सामणेरहरूमा समेत समान अनुपातमा बाँडिदिनु पर्छ। विहारको कोषबाट संघको लागी बनाइने भोजनलाई अट्ठकथामा *विहारभत्त* भनिन्छ। यसलाई संघभत्त जस्तो नै गरी वितरण गर्नुपर्छ।

Dhamma.Digital

ख) उद्देसभत भन्नाले संघलाई दिइएको खानेकुरालाई बुझाउँछ, तर समग्रलाई वितरणको लागी पर्याप्त भने होइन। यसलाई विहारमा ल्याउन वा पठाउन सकिन्छ, वा भिक्षुहरूलाई (दाताको) घरबाट लिन जान अनुरोध गर्न सकिन्छ। यस प्रकारको खाद्यवस्तु संघका वरिष्ठ सदस्यदेखि लिएर तल वितरण गर्नुपर्छ। कुन बिन्दुमा यो सिद्धिन्छ, त्यसमा ध्यान दिनुपर्छ। जब थप प्राप्त हुन्छ, त्यो बिन्दुबाट अझै प्राप्त नभएकाहरूलाई वितरण गर्नुपर्छ। लहर (वा नामावली) को अन्त्यमा वितरण गरिसकेपछि, अझै बाकी रहेको खण्डमा फेरि लहरको सुरुबाट वितरण गर्नुपर्छ। दाताले हरेक दिन दान गर्ने भोजन निच्यभत हो। त्यो दाताको लागी छुट्टै भिक्षुहरूको नामावली व्यवस्था गर्नु उचित हुन्छ। यसरी, त्यो दाताको भोजन अलग-अलग वितरण गर्नुपर्छ। लहरको सुरु (ज्येष्ठताको क्रमले) देखि अन्त्यसम्म वितरण गरिन्छ, र यस्तै क्रमले फेरि दोहर्याइन्छ। एउटै व्यक्तिले नभई धेरै जनाले पालैपालो नियमित भोजन दान दिनेहरू पनि निच्यभत जस्तै हो र त्यसको पनि छुट्टै व्यवस्था गर्न सकिन्छ।

ग निमन्तणाले दाताकहाँ उसको घरमा गएर खाने निम्तोलाई जनाउँछ। यो संघको मामिला भएको हुनाले भगवान बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघलाई घरमा

भोजन ग्रहण गर्नको लागि निमन्त्रणा गरिएको जस्तो मान्नुपर्छ। यस्तो अवस्थामा भिक्षुसंघको सम्बन्धमा यो कुरा प्रष्ट हुँदैन कि सम्पूर्ण भिक्षुसंघलाई निमन्त्रणा गरिएको हो वा आंशिकलाई मात्र। निमन्त्रणा मान्न गएका उदाहरणहरू छन्। सम्बोधि प्राप्तिपछि प्रथम पटक भगवान बुद्ध राजगृहमा जाँदा मगधका राजा बिम्बिसारले भगवान् बुद्धलाई आफ्नो दरबारमा भोजन ग्रहण गर्नको लागि निमन्त्रणा गरेका थिए, तथा त्यस्तै चुन्द कम्मरपुत्तले भगवान परिनिब्बान हुने दिनमा आफ्नो घरमा भोजनको निम्तो दिएका थिए-यसबाट संघको अर्थ सम्पूर्ण भिक्षुहरू हुन्छ भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ। कहिलेकाहीं जब उहाँ कुनै ठाउँमा बस्नुहुन्थ्यो, त्यहाँ पनि त्यस्तै भएको देखिन्छ। धम्मपद अट्ठकथामा उल्लिखित यो कथा सम्बन्धित विषयसँग मेल खान्छ। जब भगवान बुद्ध राजगृहमा बस्नुहुन्थ्यो, त्यहाँ उहाँका सेवक चिकित्सक जीवक कोमारभच्चले उनको घरमा भोजनको निम्तो दिएका थिए। भगवानले महापंथक स्थविरसँग भिक्षुहरूको संख्या सोध्नुभयो, जो त्यसबेलामा भत्तुद्देसक थिए। उनले उहाँलाई जवाफ दिए चूलपन्थक भिक्षु, जसलाई विहारबाट निष्कासित गरिएको थियो, बाहेक यति छ। भगवान शास्ता त्यहाँ जानुभयो, र पुगेपछि उहाँले

एउटा भिक्षु कम रहेको बताउनुभयो। त्यसैले बैद्य जीवकले सो भिक्षुलाई निम्तो पठाइदिए। यस प्रकारको निमन्त्रणामा भिक्षुहरू जानको लागी व्यवस्था गर्न नियुक्त गरिएको भिक्षु भत्तुद्देसक हो, भोजन बाँड्ने व्यक्ति होइन। दाताहरूले भोजन चढाउने प्रतीकको रूपमा भगवान शास्तालाई भोजनको सत्तामा *दक्खिणोदक* (पानी दान) दिन्छन् र त्यसपछि तुरुन्तै भिक्षुहरूलाई भोजन पस्काउँछन्। दाताहरूले सबैलाई निमन्त्रणा नगरेमा पाँच वा दसजना भिक्षुहरूको सङ्ख्या तोकेमा उद्देसभतमा गएकाहरू भनी भिक्षु नामावलीमा चिन्हित गर्नुपर्छ। पुग्गलिक भोजन निमन्त्रणामा उल्लेखित भिक्षुहरू आफै जिम्मेवार छन् र भत्तुद्देसकको सरोकार छैन। तर उसले (अर्थात् भत्तुद्देसक) ले निमन्त्रणामा सहयोग गर्नु आफ्नो कर्तव्यको रूपमा लिन सक्छ।

४) *सलाकभत्तले* त्यस्तो संघभोजनलाई बुझाउँछ जसमा फरक दाताहरूले, फरक व्यवस्था, फरक वस्तुका साथमा दान गर्न आउँछन्, विशेष गरेर फलफूल पाकेको अवसरमा विभिन्न ठाउँहरूबाट आउँछन्।²³ यी

²³ अट्ठकथाहरूमा पहिलो तरिका भन्दा फरक अर्थ दिएको जस्तो देखिन्छ, अर्थात् दाताहरूले विहारमा टिकट (सलाक) छोडेर जान्छन्, जुन कि सलाकको संख्या मुताबिक तयार

चीजहरूलाई चिट्ठामा बाँड्नु पर्छ। चिट्ठामा बाँड्ने तरिका यसप्रकार छः भोजनको मालिकको नाम पर्चीमा लेखिएको हुन्छ, प्रति दाता एक पर्ची। ती पर्चीहरू गोलो घुमाएर वा पट्याएर एकसाथ मिसाइन्छ, र त्यसपछि सबै भिक्षुहरू वर्षावासको क्रमले छानिन्छन्; वा, वस्तु (अर्थात् भोजन) र (भिक्षुहरूका लागी) छनौट गर्न दिइएको (सम्बन्धित) नम्बरहरूमा प्रतिनिधि संख्याहरू लेख्न सकिन्छ। दाताको चिट्ठा पाउने भिक्षुलाई त्यो दाताको वस्तु दिनुपर्छ। यदि चीजहरूको संख्या भिक्षुहरूको संख्या भन्दा बढी छ, तर दोहरो सबैलाई भेटिने गरी बाँड्न पर्याप्त छैन भने, अतिरिक्त टिकटहरू वरिष्ठ भिक्षुहरूदेखि दोहरो अथवा संघलाई सहयोग गर्ने भिक्षुहरूलाई वितरण गर्नुपर्छ अर्थात् संघको व्यवस्थापन गर्ने अधिकारीहरू, र अन्य भिक्षुहरूलाई शिक्षा दिने भिक्षुहरूलाई दिनुपर्छ। यसमा सामणेरहरूले पनि बराबर भाग पाउनु पर्छ, तर अतिरिक्त भाग प्राप्त गर्नु हुँदैन। प्रचलनअनुसार चिट्ठा बाँड्नुअघि भत्तुद्देसक भिक्षुले चिट्ठाअनुसार

गरिएका हुन्छन्। जुनलाई जोसुकै भिक्षुले पनि टिप्छ, र उनीहरू दाताको घरमा जान्छन्, र भिक्षान्न ग्रहण गर्दछन्।

Dhamma.Digital

बाँड्ने गरी अपलोकन गर्छ ताकि सामणेरहरूलाई पनि समान अनुपातमा बाँड्न सकियोस्। यसो नगरे पनि ठिकै हुन्छ होला, किनकि यी मामिलामा भत्तुद्देसकको हात स्वतन्त्र छ, र सामणेरहरू पनि भाग पाउन योग्य व्यक्ति हुन्- यस्तो तरिका प्रयोग गर्दा भद्रता देखिन्छ र पहिले पाउनेलाई सम्मान गरेको मानिन्छ। जुन विहारमा भिक्षुहरू थोरै छन् र निम्तो गर्ने दाताहरूको घर धेरै छन्, यस्तो अवस्थामा यस कामको लागि उनीहरूले अन्य विहारहरूबाट पनि थप भिक्षुहरू निमन्त्रणा गर्दछन्।

५), ६) र ७) पक्खिकभत्त, उपोसथिकभत्त र पाटिपदिकभत्त पनि (विशेष) संघभत्त वा उद्देस भत्तका अवसरहरू हुन्। तिथिहरूलाई बुझाउन विभिन्न नामहरू दिइएका छन् जुन दिनहरूमा यी भोजनहरू दान गरिन्छन्। वितरण तरिका ती दुई थरिका भोजनहरूको वितरण जस्तै हो। यो केवल फरक यस कुरामा मात्र छ कि जुन तिथिहरूमा वस्तु धेरै हुन्छ त्यसको लागि एक अलग क्रम बनाउन सक्नु हो। यदि यस्तो धेरै छैन भने, यो सबै सँगै ल्याउन र एकै पटकमा वितरण गर्न अधिक सुविधाजनक हुन्छ।

यी सात थरीका भोजनका कुराहरू बाहेक पनि अझ थप तीन प्रकारका वस्तुहरू यसरी छुट्टाछुट्टै वर्गीकृत छन्: यागु, फलफूल र कडा भोजन।

यागु भात उमालिएको जाउलो हो, जुन कि मुख्य भोजन गर्ने समय पुग्नुभन्दा पहिले पेटलाई सहारा दिनको लागि खाइन्छ, वर्तमानमा कफी जस्तै प्रयोग गरिन्छ। यस प्रकारको यागु यति पन्यौलो हुन्छ कि यो पिउने वा चुस्न सकिने वस्तु हो र यसलाई सेवन गर्ने कार्यलाई पिउने भनिन्छ। यो सुँगुरको मासु मिसिएको जाउलो जस्तो पेट भर्नको लागि खाइने चीज होइन। यो पछिल्लो प्रकारको खाद्यलाई *भोजयागु* भनिन्छ, जुन कि मुख्य खाना हो। कुनै एक ठाउँमा भोजनको निम्तो पाएपछि पहिले नै भोजन गर्न निषेध गरिएको छ, (पाचित्तिय ३५), तर यो पहिलो प्रकारको यागुलाई निषेध गरिएको छैन। भगवान बुद्धको समयमा यो कसरी सुरु भयो भन्ने कथा छ। मूल रूपमा अन्धकविन्द शहरका एक एकजना ब्राह्मण यो दान गर्ने व्यक्ति थिए। त्यो कथामा मह मिसाएर पकाइएको यागु खाएको देखिन्छ। भगवान शास्ताले *अनुमोदन* (दाताको पुण्य कार्यमा खुशी व्यक्त गर्नु) गर्ने क्रममा यागुको फाइदाको घोषणा गर्दै भन्नुभयो कि यसले भोक र तिर्खा मेटाउँछ, वायु सेचन गर्नमा मद्दत गर्छ, मूत्रनली सफा गर्छ र नपचेको खाना पचाउँछ। उपज्झायवत्तमा भनिएको छ, यागु पिएर (ऊ) पिण्डपातको लागि जान्छ।²⁴ शायद यसै कारणले हो, भिक्षुहरूले एकाबिहान र

²⁴ श्रीलंकामा, यागु (सिंहली: केन्डा) प्रायः एकाबिहानै जलपान दान गर्नुभन्दा अगावै दान गरिन्छ। यो भात, जडीबूटी र नरिवलको तेलले युक्त नुनिलो र पातलो हुन्छ। अहिले

मध्याह्नपूर्व भोजन ग्रहण गर्छन्, बरू यागुको सट्टा बिहान जलपान खान्छन् अनि सामान्य रूपमा दोस्रो भोजन लिन्छन्। यदि कसैले यो दान गरेको छ भने उपासिका विशाखाले जस्तै नै उनीहरूले यो हरेक दिन दिनसक्ने सम्भावना छ, जुनलाई *ध्रुवयागु* (दैनिक यागु, जलपान) भनिन्छ। अथवा यो विहारको तर्फबाट पनि प्रबन्ध गर्न सकिन्छ। यो विहारबाट नै प्रबन्ध गरिने हुनाले विहार आफैले वितरण गर्ने हो। वितरण गर्ने तरिका उल्लेख गरिएको छैन। यस्तो लाग्छ कि भिक्षु र सामणेरहरूको नामको सूची दाता वा पकाउने व्यक्तिलाई पठाइन्छ ताकि उनीहरूले व्यवस्थित गरी वितरण गर्न वा सीधै विहारमा पठाउन सकियोस्। अन्यथा, सम्भवतः उनीहरूले यो पस्कने बेलामा निरीक्षण गर्दछन्।

फललाई विहारको बगैंचामा उब्जेको चीजको रूपमा हेरिनु पर्छ जसको हेरचाह विहारको गृहस्थी प्रभारीले गर्छ, वा यो गर्न उसले कसैलाई काममा राख्छ, र त्यसपछि उसलाई अंश (अधिया) दिन्छ, वा दान गर्नको लागि दाताहरूले पठाएको हुन्छ, वा छानेर लिनु भनी आफ्नो बारी वा बागबगैंचामा जाने अनुमति दिन्छ; जस्तै राजा बिम्बिसारको शाही बगैंचामा गएर आँप टिपेर खाने अनुमति दिएका थिए। यसले भोजनसँगै दिइने फललाई

श्रीलंकामा भिक्षुहरूद्वारा भिक्षाटन गर्नु उत्तिको चलन छैन, तर यदि उनीहरूले गर्छन् भने जानुभन्दा पहिले यागु पिउँछन्।

Dhamma.Digital

जनाउँदैन। यस प्रकारको फल प्रत्येक संघसदस्यलाई एक एक भाग वितरण गर्नुपर्छ। केही प्रकारका फलहरू गन्नमिल्ने छन्, जस्तै आँप, म्यांगोस्टिन र शरीफा। तिनीहरूलाई गणना गरेर समान रूपमा वितरण गर्नुपर्छ। धेरै छ भने, सामणेरहरूले आधा भाग पाउनुपर्छ। यदि प्रत्येकको लागी आफ्नो पेटभर खानको लागी अपर्याप्त छ भने, उसले सिंगो सिंगो वितरण गर्नुपर्छ, ताकि फल काट्न नपरोस्। केही प्रकारका फलहरू जुन साना हुन्छन्, गन्न गाह्रो हुन्छ, जस्तै लांयाइ तथा मफाइ (फल विशेषहरू)। पर्याप्त उपलब्ध नभएको बेलामा बाहेक तिनीहरू पूरै झुप्पा झुप्पा वितरण गर्न सकिन्छ, र केरा गुच्छाद्वारा वितरण गर्न सकिन्छ। केही प्रकारका ठूला फलहरू जस्तै कटहरलाई टुक्रा टुक्रा काटेर वा खानयोग्य भागहरू निकालेर धेरै होस् वा थोरै, जति भए पनि वितरण गर्नुपर्छ। यदि यति थोरै छ कि सबैलाई वितरण गर्नलाई पुग्दैन भने, जस्तै प्रति व्यक्ति एक लांयाइ, नामावली (समूह, रोस्टर) को व्यवस्था गरी उचित भाग वितरण गर्नुपर्छ।

टोकने र चपाइने खाद्यहरूको रूपमा फलहरू पहिले नै छुट्टै समूहमा वर्गीकृत गरिएको छ; यसले आलु र पिंडालु जस्ता कन्दमूलहरूलाई जनाउँछ। सायद यसले चामलको रोटी जस्ता टुक्राहरूमा बनाइने मिठाईहरूलाई जनाउँछ। यी चीजहरू वितरणको लागी टुक्राहरूद्वारा गणना गर्नुपर्छ।

भिकखुले खाने भोजन घरघरमा गएर भिक्षा लिने र एक छाक खाने चलन छ। बिहान सबै पेटलाई भरोसा दिन यागु

खाने चलन विहारमा कप्पियकुटी (खाद्यभण्डार) स्थापना भएपछि बनेको हुन सक्छ। विहारमा बागबगेँचा हुनथालेपछि फलफूल र कडा खानाको पनि वितरण हुनथालेको हो। सायद यसै कारणले होला भिक्षु दब्बमल्लपुत्त स्थविरले यी तीन विषयमा नियुक्ति पाएनन्।

३. सेनासनगाहापक (आवास अधिकारी)

भिक्षुहरूलाई बस्नको लागि बासस्थान बाँड्ने जिम्मेवारी लिने भिक्षुलाई सेनासनगाहापक भनिन्छ। वासस्थानको व्यवस्था गर्ने भिक्षुलाई सेनासनपञ्जापक भनिन्छ। प्रत्येक पदमा नियुक्तको लागि अलग-अलग विधीवाक्यहरू छन्। म देख्छु कि दुबै कामकर्तव्य प्राप्त गर्ने भिक्षु एउटै कम्मवाचाद्वारा नियुक्त हुन सक्छ।

भगवान बुद्धको समयमा भिक्षु दब्बमल्लपुत्त थेरले यो कार्यभार पनि आफूमा राखेका थिए। उनले सेनासनगाहापकको पदमा नियुक्ति पाएको बताइन्छ। तर सेनासनपञ्जापकमा भने नियुक्त भएको देखिँदैन। पहिलो भन्दा यो कसरी फरक छ भन्ने कुरा अझै अस्पष्ट छ।

बसोबासको लागि बाँडफाँड गर्नुपर्ने सेनासन दुई प्रकारका हुन्छन्: १) छुट्टै भवन वा छुट्टै कोठामा बस्नको लागि बाँड्नुपर्ने कुटीहरू र २) धेरै भिक्षुहरू भएको आवासमा (आफ्नो) स्थान बनाउन बाँडफाँड गर्नुपर्ने ओछ्यानहरू। सिपाही र विद्यार्थीहरूको बस्ने कोठा (छात्रावास) जस्तै एउटा ठूलो कुटीमा

सँगै बस्ने हो। म बुद्धसम्बत २४५७ मा उत्तरदित् अंचलमा संघकार्यको निरीक्षण गर्न गएँ। र मैले ल्याबलाय् जिल्लाका केही विहारहरूमा पाएँ कि त्यहाँ दुईवटा ठूला कुटीहरू थिए, एकअर्काको अगाडि पर्ने गरी बनाइएका भवन, जुन कि लामो र फराकिलो थियो, बीचमा एकअर्कासँग जोडिएको बार्दाली थियो। भित्र, भुइँ सुत्ने ठाउँको रूपमा अग्लो पारिएको थियो, साथै ठाउँहरू पङ्क्तिमा व्यवस्थित गरिएको थियो। विहारप्रमुख देखि लिएर कनिष्ठ भिक्षुहरू एउटै कुटीमा बसेका थिए, धेरै भिक्षुहरू एउटै कुटीमा बस्थे।²⁵ भगवान बुद्धको पालामा वा त्रिपिटक संगायनको समयमा, सेनासनको भुइँ माटो थियो, त्यसैले ओछ्यान एक वांछनीय चीज थियो। ल्याबलाय् जिल्लाका विहारहरूका कुटीहरूमा काठका फल्याकहरू वछ्याइएको भुइँ थियो, त्यसैले ओछ्यान आवश्यक थिएन। मैले बुझेको छु कि सेनासन भन्नाले छुट्टै भवन वा कोठाको रूपमा राखिने कुटीहरू बाँड्ने भिक्षुलाई जनाउँछ। सेनासनपञ्जापक भन्नाले सुत्ने ठाउँमा चलाइने ओछ्यानहरू वितरण गर्ने व्यक्तिलाई बुझाउँछ।²⁶ सायद यो पछिल्लो पछि आएको हो, त्यसैले भिक्षु दब्बमल्लपुत्तले यस विषयमा नियुक्ति पाएनन्।

²⁵ यस्तो तरिका म्यानमारमा अझै ब्यापक चलनमा छ।

²⁶ हेर्नुहोस्, कम्मवाचा, खण्ड १, परिशिष्टमा आदरणीय लेखकको मन्तव्य।

आवास अधिकारीले पूर्ण रूपमा विचार गर्नुपर्छ- सबैलाई पुग्ने गरी कुटीहरू छन् भने तिनीहरूलाई भवनहरू अझ कम्पाउण्ड नै छुट्टाछुट्टै वितरण गर्नुपर्छ; तर यदि सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई पर्याप्त छैन भने घटाएर कोठा कोठा गरी वितरण गर्नुपर्छ। यदि सेनासन ठूलो कोठाजस्तो हो भने सुत्ने खाटहरू छुट्टाछुट्टै बनाइदिनु पर्छ, जुनलाई लहरै सुत्नु (बस्नु) भनिन्छ। भगवान बुद्धको समयमा वा त्रिपिटक संकलन गरेको समयमा ओछ्यान-स्थानलाई बासस्थानको रूपमा दिने कुरा पक्कै पनि आइसकेको थियो, किनभने सेनासनवत्तमा शिष्टाचार सिकाइएको छ कि वरिष्ठ भिक्षुको साथमा एउटै कुटीमा बस्दा झ्याल, ढोका खोल्दा वा थुन्दा, धम्म वाचन वा व्याख्या गर्दा पहिले वरिष्ठ भिक्षुसँग स्वीकृति माग्नुपर्छ।

पालिमा बस्नको लागि सेनासन दिने तीनवटा अवसरहरू उल्लेख छन्: १) *पुरिमिको*-प्रथम वर्षावास प्रवेश गर्नलाई दिनु; २) *पच्छिमिको*-दुतीय वर्षावास प्रवेश गर्नलाई दिनु; ३) *अन्तरामुत्तको* वर्षावास पूरा भएपछि दिनु। यदि अनुमान गरौं कि पच्छिमिका भनेको दोश्रो वर्षावास प्रवेश गर्ने वस्सुपनायिका हो भने समदेच-बर-महा-समण-चाउ क्रम-बरया-पववेश्वरियलंकरण, मेरा उपज्झायको निर्णय अनुसार अधिकमास (मलमास)²⁷ भएको वर्षमा वर्षावास प्रवेश गर्नुलाई जनाउँछ। त्यसोभए सेनासन

²⁷ थाइल्याण्डमा हाल चलेको चलन भनेको उचित कारण हुँदा "दोस्रो वर्षावास-प्रवेश" कुनै पनि वर्षमा गर्नसकिन्छ।

वितरणको लागि दुईवटा मात्र अवसरहरू छन्: *वस्सूपनायिको*, वर्षावास प्रवेश गर्ने दिनमा दिनु, र *तब्बिनिमुतो* त्यसभन्दा बाहिरको समयमा दिनु।²⁸ वर्षावास प्रवेश गर्ने दिनमा पारेर दिनु भनेको वर्षावासको सम्पूर्ण अवधिको लागि वासस्थानको रूपमा बस्न दिनु हो। त्यो समयमा त्यहाँ बस्ने व्यक्तिलाई सार्नु उचित होइन। त्यसभन्दा परको समयमा दिनुलाई महापवारणा दिन पछि फेरि वर्षावास बिताउनको लागि दिनु हो भनेर पालिमा व्याख्या गरिएको छ। अर्थलाई विस्तार गर्दै अट्ठकथा व्याख्या गर्छ कि यो त विशेष रूपमा जिम्मा दिनु हो, सार्नु हुँदैन। यसरी यो वर्षावास प्रवेश गर्दा पाएको भन्दा लामो समयसम्म अधिकार जमेको हुन्छ। अस्थायी रूपमा दिइएको र सार्न मिल्नेलाई अट्ठकथामा *उतु (ऋतु) कालमा* बस्ने भनिन्छ, जुनको अस्तित्व छैन। सेनासनगाहापकको कुनै कर्तव्य नै छैन! जब कुनै आगन्तुक आउँछ र त्यहाँ अतिरिक्त सेनासन हुन्छ, तब उसलाई एउटा बाँड्ने काम हुन्छ। म बुझ्छु कि पालिमा भएको व्याख्याको अर्थ अर्को वर्षावास प्रवेश नगरेसम्म बस्ने भिक्षुलाई वर्षावास बाहिरको (सेनासन) दिइन्छ। अर्को ठाउँमा यात्रा गर्ने भिक्षु त्यो हो जसले आवास (आवासपलिबोध)²⁹को कारणले हुने बाधाहरूबाट

²⁸ यो विषय *विनयमुख, भाग २*, पृष्ठ ८५-८६ मा पूर्ण रूपमा छलफल गरिएको छ।

²⁹ तल पृष्ठ ९० को (पादटिप्पणी) हेर्नुहोस्।

मुक्त छ, र उसलाई (सेनासन) हेरचाह गर्न दिनु आवश्यक छैन। यो भाग लगाउने काम वर्षावासको भन्दा बढी लामो अवधिको लागी हुनु हुँदैन। तसर्थ यो एक परिवर्तनशील वितरण व्यवस्था हो भनेर बुझ्नुपर्छ। त्यो समयमा यो भाग पाउने व्यक्तिलाई त्यहाँबाट सार्न सकिन्छ। यसरी यो निम्न पालिसँग मिल्दोजुल्दो हुनेछ, जसले भिक्षुहरूलाई वर्षावासको अवधिको बाहिर सेनासनबाट सार्नु उचित हो भनी निर्दिष्ट गर्दछ। वर्षावासको अवधि बाहिर पनि सार्न उचित नहुने भिक्षुहरू छन्। पालिमा उल्लेख भएका यस्ता भिक्षुहरू भनेका यी हुन्-

क) संघलाई सहयोग गर्ने,

ख) त्यो सेनासन उद्धार गर्ने, संघले उसलाई वर्षभरी नै बस्ने अनुमति दिन्छ।

ग) भण्डागारको जिम्मा लिएको (स्टोरकीपर)।

सेनासन प्रदान गर्दा यो ग्रहण गर्ने व्यक्तिको हैसियत निर्धारण गर्नुपर्छ: वरिष्ठ हो, कि कनिष्ठ हो? संघलाई सहयोग गर्ने व्यक्ति हो, कि होइन? उसले अध्ययन गरिरहेको छ, वा कुनै विशेष क्षेत्रमा काम गरिरहेको छ? ऊ कसको आश्रयमा बसेको छ, उसको आश्रयमा बस्ने को, कस्ता मानिसहरू छन्? उसलाई उसको हैसियत अनुसार बास दिनुपर्छ। एक महत्त्वपूर्ण भिक्षुलाई वरपरको क्षेत्र सहित ठूलो सेनासन दिनुपर्छ। साधारण भिक्षुलाई सानो सेनासन दिनुपर्छ। त्यस्ता भिक्षुलाई सेनासन दिनुपर्छ जसले संघलाई काम गर्न सहज बनाउन सहयोग गर्छ। एउटै किसिमको अध्ययन गर्ने र काम गर्ने, समान आश्रय हुने र

आश्रित हुनेहरूलाई आपसमा नजिकको वा एउटै सेनासन दिनुपर्छ। यस्तो कथा छ कि भिक्षु दब्ब मल्लपुत्र थेरले त्यस्ता सबै भिक्षुहरूलाई समूह समूहमा सेनासन ग्रहण गर्ने (बस्ने) व्यवस्था गर्थे, जुन कामधाममा उनीहरू संलग्न थिए, जस्तै: विनयको अध्ययन छलफल गर्ने भिक्षुहरूलाई एक समूहमा बसोबास गर्ने, सुत्तहरूको अध्ययन छलफल गर्ने भिक्षुहरूलाई अर्को समूहमा बसोबास गर्ने। अभिधम्मको अध्ययन र छलफल गर्ने भिक्षुहरूलाई एउटा समूहमा बसोबास गर्ने, ध्यान अभ्यास गर्ने भिक्षुहरूलाई एउटा समूहको रूपमा बस्ने, धम्म देसना गर्ने भिक्षुहरूलाई एउटा समूहको रूपमा बसोबास गर्ने र कुनै पनि प्रकारको कामकर्तव्यमा संलग्न नभएका भिक्षुहरूलाई एउटा समूहको रूपमा बस्ने।³⁰ यसरी साझा चासो विषयवस्तु अनुसारका बासस्थानहरू प्रबन्ध गर्नाले स्वाभाविक रूपमा ती भिक्षुहरूलाई सुविस्ता दिनेछ। मूलपालिमा पखाला लागेको बिरामी भिक्षुहरूको उल्लेख गरिएको छ जसले सेनासनलाई

³⁰ यो अन्तिम समूह सम्बन्धी गरिएको शाब्दिक अनुवाद यस्तो छ, 'यी आदरणीय भन्तेहरू आफ्नो स्वेच्छाले आनन्दपूर्वक बसून्' भनी ती भिक्षुहरूलाई एउटै समूहमा बस्ने आवासको व्यवस्था गरियो, जो कि तिरच्छान कथाको चर्चा गरिबस्नेहरू र खेल मनोरंजनमा लाग्नेहरू थिए। (भिक्षु-विभंग, सङ्घादिसेस आठौं)।

Dhamma.Digital

फोहोर गरे, उनीहरूलाई छुट्टै ठाउँमा बास दिइयो। यो संकेतलाई अनुकरण गरेर संक्रामक रोग लागेको रोगी भिक्खुलाई छुट्टै बस्ने ठाउँ दिनुपर्छ; उसले अन्य भिक्खुहरूसँग घुलमिल भएर बस्नु हुँदैन। तर बिरामीको रोगको लागी उपयुक्त हुने आरामदायी सेनासन रोज्नुपर्छ।

४. आरामिकपेसक (आराम अधिकारी)

आराम (विहार) को काम गर्ने मानिसहरूलाई निर्देशन दिने जिम्मेवार व्यक्तिलाई *आरामिकपेसक* भनिन्छ। सामणेरहरूको व्यवस्थापन गर्ने व्यक्ति *सामणेरपेसक* हो। *नवकम्म* वा निर्माण कार्यको निरीक्षण गर्ने व्यक्तिलाई *नवकम्मिक* भनिन्छ। यी नियुक्तिका लागी विधीवाक्यहरू फरक फरक छन्। यस अवस्थामा, कामकर्तव्यहरूलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ: आरामको हेरचाह गर्ने र नवकम्मको निरीक्षण गर्ने। आरामको रक्षा गर्ने वा हेरचाह गर्ने जिम्मा पाएको भिक्खुको अन्तर्गत आराम रक्षा गर्ने कामदारहरू हुन्छन्। उसको नियन्त्रणमा कामदारहरू हुने भएकोले सम्भवतः उसले *आरामिकपेसक* भनेर नियुक्ति प्राप्त गर्नुपर्छ। कामदार रहित आराममा सामणेरहरू प्रयोग गर्नुपर्छ, त्यसैले उसले सामणेरपेसक भनेर नियुक्ति प्राप्त गर्नुपर्छ।

विहारका कामदारहरूलाई आरामिक भनिन्छ; उनीहरू *लेखवत्* (भूदास?) हुन सक्छन् वा उनीहरू ज्यामी हुन सक्छन्। *लेखवत्* भनेका ती व्यक्तिहरू हुन् जसलाई यस क्षेत्रको

प्रशासकले विहारको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पठाउँदछ, जसलाई सरकारी काम गर्न (झारा) भर्तीबाट छुट दिइन्छ। भिक्षुहरूले उनीहरूलाई समय समयमा विहारको काम गर्न प्रयोग गर्न सक्छन्, जसरी सरकारले उनीहरूलाई सरकारी काममा प्रयोग गर्दछ। वर्षमा जति महिना वा दिनहरू सरकारी काममा भर्ती हुनुपर्छ उनीहरूलाई त्यति नै समयको लागी विहारको काम गर्न प्रयोग गर्न सकिन्छ। यी आरामिकहरू भगवान बुद्धको समयमा पहिलेदेखि नै अस्तित्वमा थिए भन्ने कथा छ। राजा बिम्बिसार बाहिर सवारी हुँदा भिक्षु पिलिन्दवच्छ थेरलाई देखे जो एउटा बासस्थान बनाउँदै थिए, र उनलाई सहयोगीहरू दिने इच्छा व्यक्त गरे, त्यसैले स्थविरले यस सम्बन्धमा के गर्नुपर्छ भनेर भगवान बुद्धसँग सोध्न गए, र भगवानले उनलाई (ज्यामीहरू) स्वीकार गर्ने अनुमति दिनुभयो। राजा बिम्बिसारले त्यो विहारलाई पाँच सय आरामिकहरू दिए, पूरै गाउँ दिए। उनीहरूको गाउँको नाम नै स्थविरको नामबाट पिलिन्दवच्छगाम राखियो। सियाममा पनि पछिल्ला समयहरूमा राजाले शाही विहारहरूको लागी यसरी आरामिकहरू दिए³¹, तर त्यति धेरै त होइन। यी मानिसहरूका लागी विभाग हुन्छ, जसमा निर्देशक, उपनिर्देशक, लेखापाल सहितको सरकारी नियन्त्रक हुन्छ। एकजना विभागीय

---

³¹यी कुराहरू १०० वर्ष भन्दा अघिका मामिलाहरू उल्लेख गरेका हुन्, अहिले छैनन्।

गणक हुन्छ जसले उनीहरूको सूची राख्छ। लेखका छोराहरू पनि आफ्ना बुबाहरू पछि लेख हुनुपर्छ। यो विभागले अरूलाई पनि यसमा दर्ता गर्न सक्छ।

एउटा विहारको लागि आरामिकको संख्याको कुनै सिमाना तोकिएको छैन। तर धेरै भने छैन किनभने उनीहरू भारी कामको लागि प्रयोग गरिन्छन् वा उनीहरूले काम गर्नुभन्दा भर्ती हुनबाट जोगिन धेरै पैसा खर्च गर्नुपर्छ। अर्थात् उनीहरू एक सुपरवाइजरको अन्तर्गत दर्ता भएका हुन्छन्। यस काममा स्वेच्छाले जानेहरू भेट्टाउन गाह्रो छ। यस समूहका सदस्यहरू यसबाट दुखी छन् र दर्ता हुनबाट जोगिने प्रयास गर्छन् र विभागबाट बाहिर (सूचीहरू) किन्न प्रयास गर्छन्। एकएक वटा विहारका लेखहरूको सूचीमा अनेक दसजना लेखहरू हुन्छन्। तर काममा लगाउन सकिने वांछनीय योग्यता भएकाहरू धेरै थोरै हुन्छन्, सामान्यतया बीसजना भन्दा कम। भिक्षुसंघको हकमा, उनीहरू पनि यी भर्ती गरिएका मानिसहरूलाई प्रयोग गर्न खुसी छैनन्, उनीहरूलाई निर्देशन दिन सरकारी विभागको जिम्मामा छोड्छन्। सरकारले आफ्नो क्षेत्रमा सेवाका लागि जिम्मेवार व्यक्तिहरूलाई जाँचपडताल गर्ने स्थानीय निरीक्षकहरू नियुक्त गर्न बन्द गरेपछि विहारका लेखहरू विहारको सेवा कार्यहरूबाट मुक्त भएका छन्, त्यसैले आरामिकको यो समूह अब अस्तित्वमा रहेको मानिन्दैन।

Dhamma.Digital

ज्यालादारी कामदारहरू उनीहरू हुन् जसले आफ्नो रुचि अनुसार काम गर्दछन् जुनको बदलामा उनीहरूले ज्याला चाहन्छन्। आरामिकपेसकले उनीहरूलाई प्रयोग गर्न सक्छन्।

भगवान बुद्धले सामणेरहरूलाई कुन काममा प्रयोग गर्नका लागि अधिकारी नियुक्त गर्ने स्वीकृति दिनुभएको छ, यो स्पष्ट छैन। म अनुमान गर्न सक्छु कि उनीहरूलाई भिक्षुहरूद्वारा गर्न नमिल्ने कामहरू जस्तो कि घाँस काट्ने, माटोको काम गर्ने, रूख रोप्ने र खाना पकाउने जस्ता काममा प्रयोग हुने गरेको हुन सक्छ। सामणेरपेसक नियुक्त भएको भिक्षुले सामणेरहरूलाई कामको लागि आवासमा जम्मा गर्न सक्छ, चाहे उनीहरू जो कसैको चेला होउन्। यसरी उनीहरूलाई काममा लगाउनु आवासको हेरचाह गर्नेको भाग हुनुपर्छ। खाना पकाउने काम स्थानको आवश्यकतामा भर पर्छ। त्यसैले यस अधिकारीको मातहतमा समावेश गरिएको हो। वर्तमान कालमा सामणेरहरूको ठाउँमा काम गर्ने विहारवासी गृहस्थ शिष्यहरू छन्, र त्यसरी नै उनीहरूलाई सँगै बोलाइन्छन्, त्यसैले अहिले सामणेरपेसक नियुक्ति गरिंदैन। यो तथ्य यहाँ उल्लेख गरिएको यस कारणले हो कि पहिलेको काम गर्ने मौलिक तरिका थाहा होस्।

नवकम्मिकभिक्षुको कामकर्तव्य विहारमा सामान्य दाता मालिक रहेको निर्माण परियोजनाहरूको निरीक्षण गर्ने, र विहारमा भट्केका र सडिरहेका चीजहरूको उद्धार गर्नु हो। कुनै दाताले आराममा कुनै पनि प्रकारको निर्माण कार्य गरिरहेको छ

भने त्यो काम बुझेको भिक्षुलाई छनोट गरी उसलाई निरीक्षक बनाएर निर्माण कार्यमा सहयोगार्थ पेश गर्ने संघको काम हो। उदाहरणको लागी, जब उपासिका विशाखाले सावत्थीमा आराम निर्माण कार्यको शुरूवात गरिरहेकी थिइन्, भगवान शास्ताले भिक्षु महामोग्गल्लान स्थविरलाई *नवकम्ममिधित्थायी* बनाउन रोज्नुभयो, त्यो निर्माण कार्यको निर्देशन गर्ने व्यक्ति हो, जस्तो कि धम्मपद अट्ठकथामा भनिएको छ। यसलाई 'नियुक्ति' भनिंदैन; यसलाई 'नवकम्ममा पेश गर्नु' भनिन्छ। तर यसको तरिका नियुक्ति जस्तै हो। त्यो भिक्षुलाई (त्यो कर्तव्य) ग्रहण गर्नको लागी पहिले नै अनुरोध गरिनुपर्छ, जबकि उसका कर्तव्यहरू आरामिकपेसकको जस्तो नै हुन्छ। यसो हुनाले मैले यस अधिकारीको अन्तर्गत यो विषय उल्लेख गरेको हुँ। काम छिटो, राम्रोसँग र किफायत गरेर कसरी गर्न सकिन्छ भनेर निर्धारण गर्नु नवकम्मिक भिक्षुको कर्तव्य हो।

थोरै काम भएको आराममा एउटै भिक्षुले सबै काम गर्न पाउनुले सहज हुन्छ। धेरै काम हुने आराममा विभिन्न भिक्षुहरूका बीचमा कर्तव्यहरू बाँडफाँड गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

५. भण्डागारिक... (भण्डार अधिकारी)

संघका सामानहरू राखिएको भण्डारको जिम्मेवार व्यक्तिलाई *भण्डागारिक* भनिन्छ, र भिक्षुहरूलाई साना सामग्रीहरू वितरण गर्ने व्यक्तिलाई *अप्पमतक-विसज्जक* भनिन्छ। यी दुइटै पदमा नियुक्तिका अलग-अलग विधीवाक्यहरू

छन्। तर यदि दुवै कामकर्तव्य एकैजनाले जिम्मा लिन्छ भने एउटै कम्मवाचाद्वारा नियुक्ति दिनु उचित हुन्छ।

भण्डागारिक भिक्खुले थाहा पाउनु पर्छ कि कुन चीजहरू भण्डार गर्न उपयुक्त छन् र कुन छैनन्। *गरुभण्ड* के हो (हेर्नुहोस् *विनयमुख खण्ड २ अध्याय २९*), अर्थात् भारी वस्तुहरू, उसले यी वस्तुहरू संघको प्रयोगको लागि भण्डार गर्नुपर्छ। भगवानले कुनै एउटा विहार (भवन) भण्डारको रूपमा प्रयोग गर्ने स्वीकृति दिनुभएको छ। जुनसुकै *लुहभण्ड* (हेर्नुहोस्, त्यही सन्दर्भ) अर्थात् हल्का वस्तुहरू होस्, अलग-अलग वर्गका लागि छुटाछुटै अधिकारीहरू छन्, र ती अधिकारीहरूको कर्तव्य बन्छन्। यी बाहेकका कुराहरू भण्डागारिकको जिम्मा बन्छ।

साना साना वस्तुहरू जुन छन् (वास्तवमा) सबै भिक्खुहरूलाई दिइनु पर्छ। तर जस्तै कि रोग निवारण गर्ने औषधिहरू छन्, जुन (वास्तवमा) सबै भिक्खुहरूलाई चाहिने चीजहरू होइनन्; ती चीजहरू त बिरामी भिक्खुले मात्र चाहन्छन्। यस्तो बिरामी भिक्खुलाई आफ्नो रोगको लागि विशेष औषधि चाहिन्छ; उसलाई अन्य प्रकारका औषधिहरू चाहिँदैन। तसर्थ औषधिहरू यस्ता चीजहरू हुन् जुन सामान्यतया वितरण गर्नु हुँदैन। तिनीहरू विशेष भिक्खुहरूलाई दिइनुपर्छ जसलाई तिनीहरूको आवश्यकता छ।

अट्ठकथा-आचार्यहरूले निम्न चीजहरूलाई 'साना वस्तुहरू' को रूपमा वर्गीकरण गरेका छन्: चीवर सिउने सियो, उस्तरा, जुता, कम्मरपेटी, पात्र राख्ने झोला, पानी छाँच्ने कपडा,

पानीचालनी, कपडाका बाँकी टुक्राहरू (च्यापु), चीवरको एउटा खण्ड बनाउन पर्याप्त कपडा, र पाँच थरीका औषधीहरू³² साथै अट्ठकथाको मतलाई अनुकरण गरेर अन्य चीजहरू जुन प्रयोगबाट खतम हुन्छन्, त्यस्तालाई सानो वस्तुको रूपमा हेरिनुपर्छ। साना वस्तुहरू वितरण गर्न नियुक्त अधिकारीले के वितरण गर्ने, र के नगर्ने भन्ने भेद जान्नु पर्छ।

सेनासनखन्धकको पालिमा अर्को दुईवटा नियुक्तिहरू छन्: १) साटिका वस्त्र ग्रहण गर्नको लागि नियुक्त गरिएको व्यक्ति, जसलाई साटियगाहापक भनिन्छ; र २) पात्र ग्रहण गर्नको लागि नियुक्त गरिएको व्यक्ति जसलाई पत्तगाहापक भनिन्छ। यी नियुक्तिहरू प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको कर्तव्य के हो भनेर मैले अझै स्पष्ट रूपमा बुझेको छैन। वस्सिकसाटिका कपडा बाँड्ने व्यक्ति साटियगाहापक हो, कि होइन? यदि हो भने, चीवरभाजकले यो बाँड्न सक्थे नि। (यो अधिकारी) थप्नु किन आवश्यक छ र? यो भत्तुद्देसक र यागुभाजक जस्तै हुनेछ। यदि होइन भने, म कल्पना गर्न सकिदैन कि (उसले के गर्छ?)। पत्तगाहापकको उल्लेख पत्तवग्गको दोस्रो सिक्खापद, निसग्गिय

³² घिउ, नौनी, तेल, मह, र चीनी (गुड) हेर निसग्गिय पाचित्तिय २३

पाचित्तिय अध्यायमा गरिएको छ। उनी त्यागनुपर्ने (निस्सग्गिय) पात्र बदल्न नियुक्त व्यक्ति हुन्। आफ्नो पात्रमा पाँच ठाउँमा भन्दा कम मरम्मत भएको बेलामा नयाँ पात्र माग्दा सो भिक्षुको पात्र त्याग गर्नुपर्ने (निस्सग्गिय) भएको हुन्छ। त्यसलाई त्याग गर्ने भिक्षुको त्यो पुरानो पात्र सङ्घथेरलाई अर्पण गरिन्छ। (यदि उसले स्वीकार गर्छ भने), संघथेरको पात्र लिएर अर्को थेरलाई चढाइन्छ। यसरी गर्दा आफ्नो पात्र त्याग्ने भिक्षुलाई सबैभन्दा नयाँ भिक्षु (संघ नवक) को पात्र प्राप्त हुन्छ।³³ यदि पत्तगाहापकको काम पनि सिक्खापदमा उल्लेख भएको पत्तगाहापकको समान छ भने, उसलाई नियुक्त गर्नु आवश्यक छैन। यदि होइन भने, यो बुझ्नुपर्छ कि संघको पात्र आवश्यक परेका भिक्षुहरूलाई दिनु भनेको सानो वस्तु दिने व्यक्ति जस्तै हो। तर उसलाई *भाजक*, बाँड्ने व्यक्ति, वा *विसज्जक*, दिने व्यक्ति नभई *गाहापक*, ग्रहण गराउनेलाई कसरी भनिन्छ? सेनासनगाहापकले भिक्षुहरूलाई बस्नको लागी सेनासन बाँड्ने व्यक्तिलाई जनाउँछ। ती सेनासनहरू संघका हुन्। बाइसौं सिक्खापदमा उल्लिखित पत्तगाहापकले पात्र लेनदेन गर्ने भिक्षुलाई बुझाउँछ, तर तिनीहरूलाई निःशुल्क दिइँदैन। म यी

³³ काण्ड १, पाचित्तिय २२ मा आदरणीय लेखकको टिप्पणी हेर्नुहोस्।

दुई प्रकारका नियुक्तिहरूका बारेमा थप विचार गर्न विनय विशेषज्ञहरूलाई सुम्पिदिन्छु।

अट्ठकथामा उल्लेख छ कि सेनासनगाहापकमा १ जना भिक्खुलाई मात्र नियुक्त गर्नु उचित छैन, दुईजना नियुक्त हुनुपर्छ। ताकि एकले अर्कोलाई ग्रहण गर्न दिन सकियोस्। ठूला विहारहरूमा त योभन्दा बढी नियुक्त गर्नु पनि उचित छ।

यस मत अनुसार व्याख्या गर्दा, यदि एकजना मात्र सेनासनगाहापक छ भने उसले संघबाट सेनासन प्राप्त गर्दैन; ऊ जान्छ र आफैले बासस्थान लिन्छ। यदि यो सहि तरिका हो भने पालिले किन एकजना मात्र भिक्खुलाई नियुक्त नगर्न भन्छ र अरु अधिकारीहरूको हकमा धेरै नियुक्ति गर्ने नभई आफैले चीवर र भोजन बाँड्न सल्लाह दिन्छ? यो (आफैलाई) बाँड्ने उसको अधिकार हो। के यो सेनासन ग्रहण गर्नु जतिकै खतरनाक होइन र (जसले आफैलाई दिन्छ)? एउटै कामकर्तव्यमा समान स्वतन्त्रताका साथ धेरै भिक्खुहरू नियुक्त गर्नु भनेको अधिकारी नियुक्त गर्नु आवश्यक छैन भन्नु हो। कुटीहरूको धेरै समूह भएको ठूलो आवासमा यिनीहरू सेनासनगाहापकका सहायक मात्र हुनुपर्दछ। ती सहायकहरू उसको अधीनमा रहेकाले उनीहरूलाई आदेश दिनु उसको काम हुन सक्छ। यस तरिकाले गरेमा प्रशासनको (मूल) विधीहरू अनुरूप हुनेछ। कृपया यस मामिलामा विनय विशेषज्ञहरूले विचार गरून्।

प्रारम्भिक कालमा भिक्खुहरू संघको कर्तव्य र अभिभार लिन पाउँदा खुसी थिए। भिक्खु दल्लमल्लपुत्र थिए यसका

उदाहरण हुन्। यस्तो बताइन्छ कि प्रब्रजित जीवनको काम पूरा गरिसकिएपछि सो भिक्षुले संघको मामिलामा लाग्नुपर्ने विचार गरे। उनले यो कुरा भगवान शास्तालाई आदरपूर्वक सोधे। भगवानले त्यसको अनुमोदन गर्नुभयो र संघले उनलाई भत्तुदेसक र सेनासनगाहापकमा नियुक्त गर्यो। (सङ्घको काममा) चासो लिने थोरै व्यक्तिहरू भएको बेलामा पछिका भिक्षुहरूका लागि यो एउटा उदाहरण हुनुपर्छ। यदि उनीहरू अझै पनि काम गर्न मद्दत गर्छन् भने समूहका कामधामहरू सहज रूपमा चल्नेछन्। भगवान बुद्धको भनाइ पनि छ कि भिक्षुहरूले संघको काम गर्न जति हदसम्म अडिग रहन्छ त्यतिसम्म सबैको प्रगतिको आशा गर्न सकिन्छ र पतन हुँदैन।

मुख्य टिप्पणीहरू

१. परमपूज्य राजगुरु बर-संघराज-चाउ क्रम-बर-वजिरजाणसंवर (१९ औं संघराज) ले व्याख्या गर्नुभएको छ कि वर्तमान कालमा संघकम्मद्वारा संघका पदाधिकारी छनौट गर्ने कार्य विहारप्रमुखको नियुक्तिले चुपचाप प्रतिस्थापित भइसकेको छ, जसले यी सबै जिम्मावारीहरू वहन गर्छ।
२. (सम्पादकको टिप्पणी) विचार गरिन्छ कि यदि मूलतः गैर बुद्धमार्गी देशहरूमा, जहाँ थाइल्याण्डमा जस्तै विहारप्रमुखहरू मार्फत विहारको प्रशासन चलाउनुलाई सरकारको कानूनी प्रणालीले समर्थन गर्दैन, त्यहाँ पर्याप्त ठूला विहारहरू स्थापित भएको

Dhamma.Digital

खण्डमा यी अधिकारीहरू वा तिनमध्ये प्रमुख अधिकारीहरू अझै पनि आवश्यक पर्न सक्छ।

अध्याय २६

कठिन³⁴

कठिन एक प्रकारको संघकम्म हो जसको नाम काठको चौखट (ढाँचा) बाट आएको हो जसमा चीवर सिलाईको लागी कपडा तन्काउनको लागी वछ्याइन्छ वा फिजाइन्छ। चीवर

³⁴ यस अध्यायको अनुवाद थाइभाषाका क्रान्, दअ र पलिबोध शब्दहरूमा केन्द्रित छ। यिनका क्रमशः अनुवाद हुन्- फिजाउनु, नाश हुनु (शाब्दिक अर्थ भंग हुनु) र "बाधा- ती मामिलाहरू जसले कठिन विधीलाई भंग हुनुबाट रोक्छ"। यो बुझाइ सबै ठाउँमा त्यही काठको चौखटलाई प्रतीकात्मक रूपमा उल्लेख गरिएको अवधारणामा आधारित छ। यो चौखटमा कपडा फिजाइन्छ, थप चीवरहरू बनाउनको लागी गरिने विचार (चिन्तन) लाई यसको वास्तविक भौतिक वस्तु "भाँचिनु" ले बाधित (भंग) हुन्छ । यहाँ भंग हुनुबाट रोक्नु भनेको पूरै प्रक्रियाका चरणहरू अन्तसम्म नै सिद्ध हुनु हो। यी शब्दहरू बारम्बार प्रयोग गरिएकोले अष्टयारो भए पनि विषयगत अवधारणाको स्वाद बचाइराख्न लायक देखिन्छ।

यसमा प्रयोग गरिएका वैकल्पिक शब्दहरूमा: "औपचारिक बनाउनु" विशेष आनिशंस (छुट) को "फिर्ता हुनु/हटाउनु/कायम रहनु" समावेश छन्।

Dhamma.Digital

सिउनेको लागी (समय) सीमा विस्तार गर्न भगवान बुद्धको स्वीकृति छ। सामान्यतया चीवर सिउने समय वर्षायामको अन्तिम महिनामा मात्र हुन्छ। यदि कठिन फिजाइएको छ (यहाँ यसको प्राविधिक अर्थ यो हो कि कठिनको पूर्ण समारोह सम्पन्न गरिएको छ) भने त्यो सीमा सम्पूर्ण शरद (हिउँद) ऋतुमा नै विस्तार हुन्छ। कठिन फिजाउनु भन्ने कुरो चौखटमा वस्तु (कपडा) फिजाउने प्रविधीबाट व्युत्पन्न वाक्यांश हो। त्यसबेलामा शायद भिक्षुहरू चीवर सिउने काममा निपुण थिएनन्, त्यसैले त्यसरी गर्नु आवश्यक थियो। यसबाट चीवर सिउनु भिक्षुहरूका लागी एउटा महत्त्वपूर्ण काम हो भन्ने बुझिन्छ। त्यस अवसरमा सहधम्मिक (धम्म-साथीहरू) ले आपसमा मददत गर्नुपर्छ। (कठिन बिधी गर्नेहरूलाई) धेरै आनिसंसहरू (छुटहरू) दिइएका छन्, जस्तो कि धेरै सिक्खापदहरूमा स्पष्ट रूपमा देखिन्छ। वर्षाको अन्तिम महिनामा कठिन फैलाउने अनुमति दिइएको छ। कठिन फिजाउने भिक्षुले वर्षावासको पूरा तीन महिना पाँचजना वा सोभन्दा बढी भिक्षुहरूका साथमा एउटै आवास (विहार) मा अखण्ड बिताएको हुनुपर्छ। कठिन फिजाउनु भनेको त्यो समयमा संघमा कपडा जम्मा हुँदा, तिचीवरमध्ये कुनै एउटा चीवर बनाउन पर्याप्त हुँदा, संघ कुनै एक भिक्षुलाई यस उद्देश्यका लागी कपडा दिन सहमत हुन्छ। त्यो कपडा प्राप्त गर्ने भिक्षुले त्यही दिन त्यसबाट चीवर बनाउँछ र त्यसपछि त्यो कपडा दिने भिक्षुहरूलाई आफ्नो अनुमोदन (दाताको पुण्य कार्यमा हर्षित

Dhamma.Digital

हुनु) भएको जानकारी दिन सूचना दिन आउँछन्। अनि भिक्षुहरूले अनुमोदन गर्दछन्।

कठिनको लागी सामाग्री (वत्थु) कपडा नयाँ कपडा हुन सक्छ, वा यो नयाँ कपडा जस्तै हुन सक्छ जस्तै सफा हुने गरी धोइएको कपडा; त्यो पुरानो कपडा हुन सक्छ, वा पंसुकुल कपडा, वा "पसलबाट फ्याँकिएको कपडा" हुन सक्छ, जो कोही पनि व्यक्ति, चाहे त्यो गृहस्थी होस् वा सहधम्मिक प्रब्रजित, उसले संघलाई दिएको हुन्छ। यी सबै चीजहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ। दाताको पूर्ण अधिकारमा नभएको कपडा, जस्तो कि उधारोमा लिइएको कपडा वा गलत तरिकाले सङ्केत गरेर वा अप्रत्यक्ष बोलीले लिइएको कपडा र निसग्गिय आपत्ति भएकोले छोडिएको कपडा प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ। उचित तरिकाले प्राप्त भएको तर भिक्षुहरूद्वारा रातभर भण्डारण गरिएको कपडालाई पनि कठिन कपडाको रूपमा प्रयोग गर्न पाइँदैन।

"पसलबाट फ्याँकिएको कपडा" को अर्थ पंसुकुल कपडा (मालिक नभएको, फेला परेको कपडा) जस्तो देखिन्छ। यसबारेमा म अझै निश्चित छैन। म देख्छु कि यी दुई प्रकारका कपडाका लागी छुट्टै परिभाषा हुनुपर्छ। तर पक्कै पनि यो पसलबाट किनेर ल्याइएको कपडा होइन, किनकि मैले देखेको छु कि यसले इशाराले हासिल गरेको कपडालाई कमसल हो भनेर संकेत गरेको छ।³⁵ संकेत गरेर पाइएको कपडाको अट्ठकथामा उदाहरणहरू

³⁵ शायद काटेर बचेको (च्यापु) कपडा भनेको हो कि?

दिइएका छन्, जस्तै "यो कपडा राम्रो छ, हामी यो कपडाले कठिन फैलाउन सकौं। अझ यसो पनि भन्न सकछ, "कठिन कपडा दान गर्नु उचित हुन्छ; दाताहरूले पक्कै पनि धेरै पुण्य पाउनेछन्।" म त यसलाई बुझ्छु कि इशारा गरेर (कपडा) दान गर्न सुझाव दिन पुग्नु विञ्जति हो। अट्ठकथाले उल्लेख गरेको अप्रत्यक्षरूपमा बोलिएको र संकेत गरिएको यी दुवैलाई म अप्रत्यक्ष रूपमा बोलिएको नै देख्छु।

निसग्गिय भनिने कपडालाई यसरी व्याख्या गरिएको छ: जुन कपडा सूर्य उदाउँदासम्म पनि चीवर सिउने काम पूरा भएको छैन, र त्यसरी नै भिक्खुद्वारा रातभर भण्डार गरिएको कपडा हो, तर यो निसग्गियको अर्थमा मेल खाँदैन। भिक्खुद्वारा निसग्गिय भनेर संघलाई विसर्जन गरिएको कपडा कुनै नियममा कठिन कपडाको रूपमा प्रयोग गर्न उपयुक्त छैन भनी व्याख्या गर्नु उपयुक्त हुनेछ। विनय विज्ञहरूले यसको अनुसन्धान गरून्।

कठिन कपडा दिने संघमा कम्तिमा पाँच जना सदस्यहरू हुनुपर्दछ, किनकि कठिन कपडा लिनको लागि एक जना नियुक्त गर्नुपर्दछ, चार जनाबाट संघ गठन गर्नुपर्दछ। पाँच जनाभन्दा बढी भिक्खुहरू स्वीकार्य छ; पाँच जनाभन्दा कम अस्वीकार्य छ। यसमा गणपूरक संख्या पूरा गर्न त्यस आवासमा दोश्रो वर्षावास अधिष्ठान गर्ने भिक्खुहरू र अर्को आवासमा वर्षावास बिताउने भिक्खुहरू पनि आएर कम्मवाचा वाचन गर्न अट्ठकथा-आचार्यहरू अनुमति दिन्छन्। पहिलो वर्षावास बिताउने भिक्खुहरूले आनिसंस (विशेष छुट) पाउनेछन्, तर अन्य

भिक्षुहरूले पाउने छैनन्। म पालिको यो भनाई मान्छु, "सीमा बाहिर बस्ने भिक्षुहरूले अनुमोदन गरेको कठिन ठिकसँग फैलिएको मानिने छैन"। यसले अन्य भिक्षुहरूद्वारा गणपूरक बनाउन वा कम्मवाचा पाठ गर्न निषेध गर्दछ।³⁶

भिक्षुलाई संघबाट कठिन कपडा ग्रहण गर्न कुन विशेषताले उपयुक्त बनाउँछ? आठ गुण भएको भिक्षु त्यो कठिन फैलाउनको लागि उपयुक्त हुन्छ भनेर परिवारले बताएको छ। (अंग्रेजी प्रतिमा फरक कुराहरू दिइएका छन्। मैले थाइ संस्करण अनुसार दिएको छु। विपस्सी) ती आठ गुणहरू हुन्:

- १) उसलाई पुब्वकरण (पूर्व कर्तव्यहरू) थाहा छ, जुन कि अगाडि व्याख्या गरिनेछ।
- २) उसलाई त्रिचीवर त्याग विधी थाहा छ।
- ३) उसलाई त्रिचीवर अधिष्ठान गर्ने तरिका थाहा छ।
- ४) उसलाई कठिन चीवर फिजाउने विधी थाहा छ।
- ५) उसलाई मातिका अर्थात् कठिनलाई नाश गर्ने विषयहरू थाहा छ।

³⁶ अरु भिक्षुहरू आउन सक्छन्, र प्रायः समारोहहरूमा सामेल हुन आउँछन् नै। तर उनीहरूलाई गणपूरक मानिन्दैनन् र उनीहरूले त्यस आवास वा विहारको कठिन आनिसंस पाउँदैनन्। तर श्रीलंकामा यसलाई फरक तरिकाले बुझिन्छ।

- ६) उसलाई पलिबोध (बाधाहरू), ती चिन्ताहरू (ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू) थाहा छ, जसले कठिन टुट्नबाट बन्छ। यसको व्याख्या अगाडि गरिनेछ।
- ७) उसलाई थाहा छ कठिन नाश कसरी हुन्छ।³⁷
- ८) उसलाई कठिनका आनिसंसहरू थाहा छ।³⁸

महावग्गको अट्ठकथा संग्राहक आचार्य व्याख्या गर्छन् कि सङ्घले कठिन चीवर पुरानो चीवर लगाएका भिक्षुलाई दिनुपर्छ। यदि (यस्ता) भिक्षुहरू धेरै छन् भने, धेरै वर्षावास भएकोलाई दिनुपर्छ। समान वर्षावास भएका धेरै भिक्षुहरू भएमा महापुरुष (महान व्यक्ति) भिक्षुलाई दिनुपर्छ। मेरो स्पष्टीकरण यो हो कि यो पहिले सबैभन्दा पुण्यवानलाई दिनुपर्छ। त्यसपछि तल, अन्तमा कार्य सफलतापूर्वक गर्न सक्षम जो कोही पनि

³⁷ पुनः यसले कपडा फिजाउन प्रयोग गरिने काठको चौखटलाई बुझाउँछ। अझै कठिन चीवर बनाउने चाहना रहँदा यसलाई नछुटाइकन जोडेरै राखिन्छ, त्यसपछि प्रतीकात्मक रूपमा यसलाई टुक्र्याइन्छ (खोलिन्छ)।" यो टुक्र्याइनु पनि थप चीवर बनाउनुको विचार वा इच्छालाई बाधा हुनु हो।

³⁸ यहाँ उल्लेख नभएका दुईवटा योग्यताहरू यी हुन्- उसले (बदल्ने चीवरहरू) विसर्जन गर्न र (नयाँ बनाइएको चीवर) अधिष्ठान गर्न जान्दछ। यी बुँदाहरू परिवारमा मात्र थपिएका छन्, जस्तो कि तलको पानामा व्यख्या गरिएको छ।

Dhamma.Digital

भिक्षुलाई दिनुपर्छ। अट्ठकथाको व्याख्याको सारलाई लिएर भिक्षु चयन गर्दा मानक पूरा गर्न सक्नेलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ। यदि यस्ता धेरै छन् भने, अन्य अवस्थाहरूलाई मानकको रूपमा आधार लिइन्छ, जस्तै चीवर पुरानो भएको, वा धेरै वर्षावास भएको, वा सदगुणी भएको आदि जुन कुनैलाई आधार मानेर अन्ततः चयन गर्नुपर्छ। वर्तमान समयमा चलेको चलन भनेको संघले विहारप्रमुख भिक्षुलाई वा प्रशंसाको योग्य वरिष्ठ भिक्षुलाई दिनु हो। यसलाई अट्ठकथाको विधी अनुसार गरिएको भनी मान्न सकिन्छ।

कठिन कपडा दिने काम अतिदुतिकम्मवाचाद्वारा गर्नुपर्छ। त्यो कसरी हो, पछि व्याख्या गरिनेछ। तर, कुन भिक्षुलाई दिने भनेर परामर्श र सहमतिका विधीवाक्यहरू घोषणा गर्ने र कठिन चीवरसँगै दिइने बाँकी चीवरहरूको सम्बन्धमा³⁹ पहिले अपलोकन (सूचना दिने) गर्नुपर्छ र त्यसपछि कम्मवाचा पाठ गर्ने चलन छ। सल्लाह र *अपलोकन* सुरुमा थाई भाषामा गरिन्छ। महानिकायले अझै पनि यो गर्छ, धम्मयुतिकले पालिमा गर्छ।

³⁹ वर्तमान कालमा धम्मयुतिक निकायमा चलेको चलन भनेको सादा सेतो कपडा एकथान दिइन्छ, र त्यसको साथमा नै एक वा अनेक जोर तयारी चीवरहरू पनि दिइन्छन्।

संघबाट कठिन चीवर ग्रहण गरेका भिक्षुले त्यस दिन पुब्वकरण पूरा गर्नुपर्छ। फिजाउनुको सुरुमा गर्नुपर्ने व्यवहारलाई पुब्वकरण भनिन्छ, जसमा सात कारकहरू छन्:

- १) कपडा धुनु;
- २) कपडा नाप्नु;
- ३) कपडा काट्नु;
- ४) काटिएको कपडामा टाँका लगाउनु वा सिलाई गर्नु;
- ५) यसलाई चीवरको आकारमा सिउनु;
- ६) सिइएको चीवरलाई रंगाउनु;
- ७) (बिरूप पार्न र पहिचानको लागी) बिन्दुकप्प (चिन्हहरू) बनाउनु।

कपडा धुनुले यो कपडा पुरानो भएको देखिन्छ, तर यसलाई छोड्न हुँदैन। अहिलेको समयमा नयाँ कपडा पनि पहिल्यै धोइन्छ।

कपडा नाप्नु भनेको सङ्घाटि वा उत्तरासंग वा अन्तरवासक केको लागी पर्याप्त हुन्छ, हुँदैन भनी नाप्नु हो। यदि यो तिनीहरू मध्ये कुनैको लागी पर्याप्त छ भने, त्यसपछि जुन प्रकारको मन लाग्छ त्यस्तै प्रकारले काट्नु पर्छ। यदि यो संघाटिको लागी पर्याप्त छैन भने त्यसपछि अन्य दुई चीवर मध्ये एक छनौट गर्नुपर्छ। यदि यो उत्तरासंगको लागी पनि पर्याप्त छैन भने यसलाई अन्तरवासकको रूपमा काट्नु पर्छ। साथै, समयलाई ध्यानपूर्वक विचार गर्नुपर्छ। एक दिन ननाघने

Dhamma.Digital

गरी निर्धारित समयभित्र जुन चीवर बनाउन सकिन्छ, त्यही बनाउनुपर्छ।

समय अनुसार अनुमान लगाएर कपडा काट्नु पर्छ। यदि (यस्तो गरिएन) भने यो गलत रूपमा काटिन सक्छ। कपडा काट्नु भनेको पाँच खण्ड वा त्योभन्दा बढी भएको चीवर काट्नु हो। यसमा मण्डल र अड्डमण्डल र अन्य विशेषताहरू निश्चित चीवरको लागी उपयुक्त हुनुपर्छ। यसलाई अन्य प्रकारका परिष्कारहरू बनाउन निषेध गरिएको छ।

जोड्नु भनेको कपडाका खण्डहरू सँगसँगै राखेर प्रथमतः कपडालाई सर्नबाट जोगाउन सीयोद्वारा लामा टाँकाहरू प्रयोग गरिन्छ, अनि पर्याप्त टाँसिनेगरी सिलाई गरिन्छ। सिलाई समाप्त भएपछि, लामो सिलाईका टाँकाहरू निकालिन्छ। सिलाई भनेको कपडाका टुक्राहरूलाई एकसाथ जोड्ने सुईको काम हो। यी दुवै तरिकाहरूलाई पाठमा *बन्धन* (आपसमा जोड्नु) भन्ने नाम दिइएको छ।

सिलाई भन्नाले फैलिएको चीवरको किनारा दोब्राएर पल्टाइ सिलाई गर्नु हो, जसलाई हेमिड (मगजी लगाउनु, गोट लगाउनु) भनिन्छ।

रंगाई गर्दा भिक्खुले प्रयोग गर्न मिल्ने रङले रङाउनु पर्छ। अपर्याप्त रङ निस्कने गरी थोरै रङ प्रयोग गर्न निषेध गरिएको छ।

कप्प बिन्दु बनाउनु भनेको चीवरको एक भागमा तीन प्रकारका रङहरू (वस्तुहरू) मध्ये कुनै एकद्वारा जस्तै कि हरियो,

गाढा खैरो र नीलो-द्वारा गोलाकारका पहिचान चिन्ह बनाउनु हो, जुन कि उडुसको पिठ्यूभन्दा सानो हुनु हुँदैन। यदि यी सातवटा कारकहरू सहित पुब्बकरणहरू त्यस दिन पूरा भएनन् भने कठिन काम पूरा हुँदैन। (अर्थात, कठिन-कपडा "फिजाएको" हुँदैन।)

पछिल्ला समयहरूमा कठिन कपडाको रूपमा सिलाइएको चीवर प्रयोग गर्ने चलन रहयो। यो कहिले आयो र यसको व्याख्या के हो, सन्दर्भ दिनको लागी मैले पूर्णरूपमा ग्रन्थहरू खोजी गरेको छैन। मैले महावग्गको अट्ठकथामा उल्लेख भएको पाएको छु, "जब संघले कठिन कपडा दिन्छ, यदि त्यो कठिन कपडाको परिकम्म⁴⁰ पुरा भइसकेको छ भने त्यो राम्रो हो।" यदि हैन भने, कुनै पनि भिक्षु, थेरहरू वा *बहुस्सुत* (विद्वान) लाई समेत यस कार्यमा भाग लिनबाट छुट दिइने छैन। सबै भिक्षुहरूले मिलेर चीवर धुने, सिउने र रंगाउने काम पूरा गर्नुपर्छ। यदि त्यो कठिन कपडाको परिकम्म पहिल्यै पूरा भइसकेको छ भने, त्यो राम्रो हो" भनी सिइएको चीवर किन्नुलाई बुझाउने वा त्यो कपडा पाउने भिक्षुले आफैँले परिश्रम गर्नुपर्छ भन्ने कुरा यसलाई मान्ने तरिकामा भर पर्छ। यस प्रकारको (पहिले नै तयार पारिएको) चीवरलाई (कठिन) *आनिसंस* (विशेष छुट) को आधारको रूपमा नभई *कालदान* (विशेष समयमा दिइने दान) को रूपमा हेरिनुपर्छ भन्ने चलन गर्नेहरू छन्। यदि यसलाई कठिन आनिसंसको लागी आधारको रूपमा व्याख्या

⁴⁰ परिकम्म को शाब्दिक अर्थ तयारीको काम हो।

गरिएको होइन भने त्यो एक हिसाबले ठिकै हो। यदि यसलाई कठिन आनिसंसको लागी उपयुक्त मानियो भने यो पहिले बताइएको र पछि बताइने उपयुक्त विशेषताहरूसँग बाझिन्छ।⁴¹

महावग्ग मूलपालिले यो काम पूरा भएको संकेत गर्नको लागी मात्र यसो भन्छ: "कठिन ठिक छ। त्यस सीमामा बस्ने भिक्खुहरूले त्यस कठिनको लागी अनुमोदन दिए भने फैलिन्छ।" अनुमोदन दिनु भनेको अर्थ त्यो कठिन कपडा दिएकोलाई अनुमोदन गर्नु हो भनी लिनुपर्छ। यद्यपि, परिवार ग्रन्थले वर्णन गर्दछ कि फैलाउने समारोह अर्को बिन्दुमा अझै जारी रहन्छ, यसलाई निम्नानुसार संक्षेपमा दिन्छु:

जब सात प्रकारका पुब्बकरणहरू पूरा हुन्छन्, र कठिन कपडाले कुनै एक प्रकारको चीवर सिइन्छ, (प्राप्त गर्नेले) त्यस प्रकारको मूल चीवर त्याग (पच्चुद्धरण) गरी नयाँ चीवर अधिष्ठान गर्नुपर्छ: त्यसपछि त्यो चीवरको नाम प्रयोग गरेर कठिन फैलाउने विधी गरिन्छ। यदि यो सङ्घाटि हो भने यसको विधीवाक्य हो: *इमाय सङ्घाटिया कठिनं अत्थरामि*, जसको अर्थ

⁴¹ यसको अर्थ केही आचार्यहरू, जसमा आदरणीय लेखक समेत छन्, मान्छन् कि यदि पहिले नै सिलाइएको कपडाले कठिन फिजाइयो भने कठिनका आनिसंसहरू उपभोग गर्न हुँदैन। तर अर्को तर्फका आचार्यहरू, जसमा थाइलैंडका वर्तमान महानिकाय समूह समेत छ, उनीहले तयारी कठिन चीवर फिजाएर आनिसंस उपभोग गर्छन्।

हो "म यस सङ्घाटिद्वारा कठिन फिजाउँछु"। यदि यो उत्तरासङ्ग हो भने, यसको विधीवाक्य यस्तो हो: *इमिना उत्तरासङ्गेन कठिनं अत्थरामि*, जसको अर्थ हो "म यस उत्तरासङ्गद्वारा कठिन फिजाउँछु"। यदि यो अन्तरवासक हो भने, यसको विधीवाक्य यस्तो हो: *इमिना अन्तरवासकेन कठिनं अत्थरामि*, जसको अर्थ हो "म यस अन्तरवासकद्वारा कठिन फिजाउँछु"।

कठिन विधीको समयमा त्यो कठिन चीवरलाई के गर्नुपर्छ भनी व्याख्या गरिएको छैन, तर "यो चीवर फैलाउने" भनाईबाट अनुमान गर्न सकिन्छ-यसको मतलब यो चीवर व्यक्तिसँग वा हत्थपास भित्र राखिन्छ। फैलाउने विधीवाक्यहरू बोल्ने बेलामा यसलाई हातमा बोक्ने वा यसमा हात फेर्ने तरिका अहिले प्रयोग गरिन्छ।

त्यसपछि कठिन फिजाउने भिक्षुले आफ्नो उत्तरासङ्ग एकांश गरी लगाएर संघमा पुगेर अञ्जली बनाउनुपर्छ र भन्नुपर्छ: *अत्थतं भन्ते संघस्स कठिनं धम्मिको कठिनत्थारो अनुमोदथ*। जसको अर्थ हो, "पूज्य भन्ते, संघको कठिन कपडा फैलिएको छ। यो कठिन कपडा फिजाउनु धम्मअनुरूप अर्थात्, सबै प्रक्रियाहरू ठीकसँग सम्पन्न भएको छ: सबैले अनुमोदन गर्नुहोस्"। अरु भिक्षुहरूले आफ्नो उत्तरासङ्ग एकांश गरी लगाएर अञ्जली बनाउनु पर्छ, अनि भन्नुपर्छ : *अत्थतं आवुसो संघस्स कठिनं धम्मिको, कठिनत्थारो, अनुमोदाम*", जसको अर्थ हो, संघको कठिन कपडा फैलिएको छ। कठिन कपडा फैलावट

Dhamma.Digital

धम्मअनुरूप अर्थात्, सबै प्रक्रियाहरू ठीकसँग सम्पन्न भएको छः हामी यो अनुमोदन गर्छौं।"

परिवार ग्रन्थमा थप भनिएको छ कि कठिन फिजाउने भिक्खुले धेरै भिक्खुहरू, जसको अर्थ गण (समूह) हो, वा उसले एउटा भिक्खुको नजिक पुगेर उही शब्दहरू भन्नुपर्छ। एउटा भिक्खुको हकमा उसले अनुमोदन विधीवाक्यलाई *अनुमोदथको* ठाउँमा *अनुमोदाहि* भन्छ, यसको अर्थ भाषाको व्याकरण अनुसार मात्र फरक छ। अनुमोदनका विधीवाक्यहरू पनि एउटै हुन्, केवल भिक्खुले *अनुमोदाम* लाई *अनुमोदामि* भन्ने शब्दमा मात्र फरक छ।

वर्तमान कालमा संघको अगाडि कठिन फिजाइन्छ। यस बेलामा अन्य विषयमा जस्तै जानकारी गराउने र अनुमोदन गर्ने समयमा घुँडा टेक्न भनिएको छैन, तर घुँडा टेकेर गर्ने चलन छ। *गणमा जाने हो, वा एउटा भिक्खुकहाँ जाने हो*, यो कुरा विधीवाक्यहरूले यहाँ विशेषरूपले यस्तो भनी स्पष्ट गरिनुपर्छ। बैठकमा भेला भएका सम्पूर्ण भिक्खुहरूकहाँ एकैपटकमा जाने हो, कि वा एक पटकमा तीन, दुई वा एक, कति जनाकहाँ जाने हो? भनी पूर्वसूचना दिनुपर्छ। कठिन फैलाउने गणको बारेमा अझै एउटा प्रश्न बाँकी छ, जसलाई अगाडि छलफल गरिनेछ।

यसबाहेक, महावग्गमा दुईवटा भनाइहरू छन्: "सीमाको बाहिर बस्ने भिक्खुहरूले त्यस कठिनको लागि अनुमोदन दिए भने कठिन ठीकसँग फैलिएको हुनेछैन"; र "सीमामा बस्ने भिक्खुहरूले त्यसको लागि अनुमोदन दिए भने कठिन ठीकसँग

फैलिएको हुनेछ।" अट्ठकथाका आचार्यहरूले "सीमा बाहिर बस्ने" वाक्यांशलाई "सीमाको वरपर (उपचार) को बाहिर बस्ने" भनेर परिमार्जन गर्दछन्। के यी दुई भनाइको अर्थ कठिन कपडालाई अनुमोदन गर्नेहरू एउटै सीमामा वर्षावास गर्नेहरू हुनुपर्दछ भन्ने हो? वा अनुमोदनको बिधी मात्रै सीमा भित्र गर्नुपर्छ, स्पष्ट छैन। मेरो बिचारमा यसको अर्थ पहिलो हो, तर अनुमोदन बिधी प्रायः अट्ठकथाको मत अनुसार सीमा वा उपचारसीमा क्षेत्रमा गरिआइएको छ।

यतिले कठिन फिजाउने समारोह समाप्त हुन्छ। एकजना भिक्षुले कठिन पुद्गल (व्यक्ति) ले फिजाएको मानिन्छ र अनुमोदन गर्ने भिक्षुहरू सबैजनालाई यहाँ सङ्घको रूपमा गनिन्छन्, र उनीहरूले पनि कठिन फिजाएको बताइन्छ।

तर परिवारले प्रश्न खडा गर्छ: के संघ, वा गण, वा व्यक्ति (पुग्गल) ले कठिन फिजाउँछ? संघले कठिन फिजाउँदैन, गणले कठिन फिजाउँदैन भन्ने जवाफ दिइन्छ। व्यक्ति (पुग्गल) ले कठिन फिजाउँछ। तर सङ्घले अनुमोदन गरेको कारणले, गणले अनुमोदन गरेको कारणले र व्यक्तिले फिजाएको कारणले सङ्घले, गणले र व्यक्तिले कठिन फिजाएको भनिन्छ। यहाँ संघ भन्नाले (वस्तुगतरूपले) कठिन फिजाउने व्यक्ति सहित (पाँच वा बढी भिक्षुहरूको समूह) हो। पुग्गल भनेको काम गर्ने व्यक्ति हो, जस्तो कि पहिले व्याख्या गरि सकिएको छ। गणको सन्दर्भमा कतिजना भिक्षुहरूलाई भनिन्छ? यदि सामान्य मापदण्ड अनुसार जान्छ भने, यसलाई पाँचजना भिक्षुभन्दा

कम बुझ्नुपर्छ। यदि यो सही हो भने, गणले कठिन कपडा पनि प्राप्त गर्न र दिन सक्छ। सायद यसै कारणले गर्दा अट्ठकथा-आचार्यहरूले गणले दोश्रो वर्षावास बस्ने भिक्षुहरू वा अन्य सीमा वा आवासहरूमा वर्षावास बस्ने भिक्षुहरूलाई *गणपूरक* (कोरम पूरा गर्ने)⁴² बनाउन सक्छ भनी अनुमान लगाउँछन्। तैपनि उनीहरूले प्रस्ताव गरेको अनुसार यो गर्न सकिँदैन: संघले पाटिमोक्ख पाठ गर्दैन, गणले पाटिमोक्ख पाठ गर्दैन; एक व्यक्तिले पाटिमोक्ख पाठ गर्छ। तर सङ्घको सहमतिले, गणको सहमतिले र व्यक्तिको पाठको कारणले सङ्घले, गणले र व्यक्तिले पाटिमोक्ख पाठ गरेको भनिन्छ। पाटिमोक्ख पाठ गरेर गणले कसरी उपोसथ गर्न सक्छ, भगवान बुद्धको अनुमतिमा गणले (केवल) पारिशुद्धि उपोसथ⁴³ गर्नुपर्छ भन्ने स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ। यसरी हेर्दा, "संघ वा गण" वाक्यांशले प्रत्येक आवासमा, एउटै सीमामा, साझा संवास भएका भिक्षुहरूको पूर्ण *गणपूरक*, वा त्योभन्दा कमलाई जनाउँछ भन्ने बुझाउने तरिका छ। उपोसथ र संघकर्म एकै ठाउँमा हुन्छ। त्यसैले यसको अर्थ विभिन्न आवासका सबै भिक्षुहरू एउटै सीमामा कठिन कपडा लिनको लागि भेला भएको सङ्घ वा गण मात्र हुनुपर्छ। अन्यथा गण शब्द केवल मधुर बोलीको लागि संघ शब्दसँग जोडिएको छ,

⁴² यो तरिका श्रीलंकामा धेरै ठाउँमा व्यापक रूपमा चलेको छ जहाँ वर्षावास बस्ने भिक्षु एकजना मात्र हुन्छ।

⁴³ यसको मतलब हो, गणले पाटिमोक्ख पाठ गर्न हुन्छ।

जसलाई सिलित्थवचन भनिन्छ, वा थाईमा भनिन्छ, अर्थ नहेरिकन थैगोको रूपमा बोल्ने बानी। यो "दुई वा तीन" भन्ने वाक्यांशमा देखिन्छ। सहस्सेय्य-सिक्खापदमा र पाचित्तिथ अध्यायको धम्मदेसना-सिक्खापद, मुसावादवग्गमा "पाँच वा छ शब्दहरू सहित" वाक्यांश अधिकतम निर्धारण गरिएको छ, कम मात्रा अर्थपूर्ण छैन। यहाँ के उपयुक्त छ, म विनय विशेषज्ञहरूको निर्णयमा छोड्न चाहन्छु।⁴⁴

⁴⁴ यो गूढ खण्डले संकेत गर्न खोजेको यस्तो देखिन्छ:

क. परिवार ग्रन्थको पाठमा "गणले कठिन फैलाएको छ, भनिन्छ" अनुमोदन दिने भिक्षुहरूलाई "आनिसंसको लागी योग्य भएको छ" को अर्थमा "फिजाएको" शब्द प्रयोग गरिएको हो। संघ-बैठकमा उपस्थित नभइकन अनुमोदन दिने भिक्षुहरूलाई इंगित गरेर (पृष्ठ ८५ मा छलफल गरिए झैं) भनिएको हो।

ख. यसलाई यो अर्थमा पूर्ण सङ्घकम्म भनी स्वीकार गर्न मिल्दैन कि (लिनु, दिनु आदि) गणद्वारा सम्पन्न गर्न सकिन्छ।

ग. तर, अट्ठकथा आचार्यहरूले यसलाई यही अर्थमा लिएका छन्, र यसलाई थप सम्भाव्य बनाउनको लागी गणपूरक संख्या पूरा गर्न गणमा थप गर्ने उपायहरू सुझाएका छन्।

घ. यहाँ पाटिमोक्खको उपमा उपयुक्त छैन, किनभने गणले पाटिमोक्ख पाठ पूर्ण सिद्ध गर्न सक्दैन।

जब दाताहरूले कठिन कपडा बाहेक अन्य चीजहरू समेत दान गर्छन्, कसले ग्रहण गर्ने? अट्ठकथामा यो कुरा प्रस्ट्याइएको छ। यदि यो कपडा हो, र कठिन फैलाउने भिक्षुको बाँकी चीवर (उसको त्रिचीवरबाट कठिनको चीवरले नबदलिने दुईवटा) पुराना छन् भने यो पनि उसलाई पर्याप्त नभएसम्म अपलोकन (सहमति) द्वारा दिइनुपर्छ। त्यसपछि बाँकी रहेका भिक्षुहरूलाई क्रमबद्ध रूपमा अथवा वरिष्ठताक्रम अनुसार थेरहरू देखि तल (तिनीहरूले प्राप्त गरेका) वर्षा-कपडाहरू बाँडिदिनुपर्छ, जसलाई *वस्सावासिक* भनिन्छ।

दाताहरूले कठिन फिजाउने भिक्षुहरूका लागि निर्दिष्ट नगरेसम्म *गरुभण्ड* (भारी वस्तु) भएमा (अतिरिक्त लाभहरू) वितरण गर्न निषेध गरिएको छ। दाताहरूले निर्दिष्ट गर्ने वाक्य यस्तो छ, "येन अम्हाकं कठिनं गहितं तस्सेव देम। जसको अर्थ हो, "हाम्रो यो कठिन कपडा जो भिक्षुले पाउँछ, (यी पनि) उनै भिक्षुलाई दिन्छौं"; यसरी यहाँ संघ प्रमुख होइन। उदि उनीहरूले यसरी उल्लेख गर्दैनन्, दिएर मात्र काम टुङ्ग्याउँछन् भने संघ प्रमुख हुन्छ। अट्ठकथामा जे भनिएको छ त्यसलाई मापदण्डको रूपमा लिनुपर्छ।

त्यसपछि कठिन फिजाउने सबै भिक्षुहरूले पाँचवटा आनिसंसहरू प्राप्त गर्छन्:

Dhamma.Digital

- क) अनामन्तचारोः बिदा नलिई बाहिर जान सक्नेछन्, जस्तै अचेलकवग्गको छैटौं सिक्खापदमा भएको पाचित्तिय अध्यायमा छ;
- ख) उनीहरूले त्रिचीवरको पूरा जोर बिना यात्रा गर्न सक्छन्;
- ग) उनीहरूले गणभोजन खान सक्छन्;
- घ) उनीहरूले चाहेजति धेरै अतिरेक-चीवर (अतिरिक्त चीवरहरू) राख्न सक्छन्;
- ङ) त्यो ठाउँमा जम्मा हुने चीवर उनीहरू सबैको हो। साथै चीवरकाल (चीवर बनाउने समय) पनि हेमन्त ऋतुका पूरा चार महिनासम्म लम्बिन्छ।

यी आनिसंसहरूमध्ये पहिला चारवटा आनिसंसहरू मैले भाग १ मा⁴⁵ यी विषयहरू सम्बन्धी सिक्खापदहरू अन्तर्गत व्याख्या गरिसकेको छु। तसर्थ म यहाँ पाँचौंको मात्र व्याख्या गर्नेछु। संघको सदस्यको रूपमा बस्ने भिक्खुलाई संघद्वारा समान रूपमा बाँडिएको भौतिक लाभ प्राप्त गर्ने अधिकार हुन्छ। यदि कठिन आनिसंसहरू नभएको भए कपडा जम्मा हुँदा यसलाई वर्षावास पछि बसोबास गर्न आएका *आगन्तुक* (नयाँ आएका) हरूलाई समेत समान रूपमा बाँड्नु पर्ने हुन्थ्यो। यदि वितरण गर्न धेरै थोरै छ भने, यो (वरिष्ठता) को क्रममा वितरण

⁴⁵ यस सम्बन्धी हेर्नु, (क) पृ. १६२; (ख) पृ. ८६; (ग) पृ. १४९-१५१; (घ) पृ. ८३ मा।

गर्नुपछे। यस्तो अवस्थामा अधिक वर्षावास हुने आगन्तुकले त्यहाँ बसोबास गर्ने भिक्षुहरूभन्दा पहिले त्यो ग्रहण गर्थे होला। यस कठिन आनिसंसमा भएको भगवान बुद्धको स्वीकृतिले कपडाको लाभ विशेष गरी ती नियमित बासिन्दाहरूको लागि हो जसले त्यहाँ कठिन फिजाएका छन्। यदि सबैजनालाई वितरण गर्न पर्याप्त छैन भने पनि उनीहरूले त्यसको अंश प्राप्त गर्नेछन्। पर्याप्त भएमा बासिन्दाको उदारताका कारणले *अपलोकन* (सूचना, छूट) दिएर आगन्तुकले पनि त्यसैगरी पाउनेछन्। आगन्तुकहरूले आफ्नो कुनै अधिकारको कारणले यो पाउने होइनन्। अन्य चीजहरू, जस्तै भोजन, प्रतिबन्धित छैन; यसमा आगन्तुकहरूले पनि भाग प्राप्त गर्नुपछे। भगवानको यो आनिसंसको स्वीकृति लाभको सन्दर्भमा कंजुस्याइँ गर्नको लागि होइन, बरु त्यहाँका बासिन्दाहरूलाई शक्ति प्रदान गर्नको लागि हो। तिनीहरूले भगवान बुद्धको अभिप्राय अनुसार आचरण गर्नुपछे र यो शक्तिलाई आगन्तुकहरूसँग मित्रता निर्माण गर्ने माध्यमको रूपमा प्रयोग गर्नुपछे।

हिउँदको चार महिनासम्म विस्तार हुने भनिएको चीवरकालको अवधि *पलिबोध*⁴⁶ (बाधाहरू) द्वारा तय गरिएको हुन्छ। पलिबोध ती चीजहरू हुन् जसले कठिनका आनिसंसहरू बीचमा समाप्त हुनबाट रोक्छ। जबसम्म कुनै बाधाहरू फेला

⁴⁶ पलिबोध भनेका ती विषयवस्तुहरू हुन्, जुनले आनिसंसहरूलाई बीचमा भंग गर्छे।

पदैर्न, तबसम्म त्यो समय सीमा समाप्त नहुन्जेलसम्म रहन्छ। वर्षायामको अन्तिम महिना भिक्खुहरूका लागि चीवर फेर्ने समय हो। मौलिक सीमाभित्र चीवर पाउन नसक्ने भिक्खुहरूको सुविधाको लागि यो सीमा विस्तार गरिएको हो।

बाधा दुई प्रकारका छन्: *आवासपलिबोध*, आवास-बाधा, र *चीवरपलिबोध*, चीवर-बाधा।

त्यो आवासमा अझै पनि बस्ने वा फर्कने दृढ संकल्पका साथ छोड्ने भिक्खुलाई अझै पनि आवास पलिबोध छ, भनिन्छ।⁴⁷ यदि उसले त्यो आवास छोडेर, त्यहाँ आफ्नो कामधाम त्यागेर जान्छ, फर्कने योजना राखेन भने, उसले आवासपलिबोधको अन्त्य गरेको भनिन्छ।

जो भिक्खुले आफ्नो चीवर अहिलेसम्म बनाएको छैन वा पूरा गरेको छैन, वा बनाउने क्रममा जसको हराएको छ तर अर्को चीवर पाउने आशा त्यागेको छैन भने उसलाई चीवरपलिबोध⁴⁸ भनिन्छ। जसको चीवर (हरू) अंश मात्रै तयार भएपछि सो चीवर नाश हुन्छ, हराउँछ वा आगोले खान्छ, र अर्को चीवर पाउने आशा पनि छोड्छ, उसले चीवरपलिबोध समाप्त गरेको भनिन्छ।

⁴⁷ उसको त्यो आवासको संघमा निरन्तर सदस्यता जारी रहन्छ र उसको आफ्नो साझा कठिन आनिसंस पाउने अधिकार राख्छ।

⁴⁸ चीवरको आशा त्याग्न अगावै अथवा चीवर बनाइसक्नु अगावै आनिसंस खतम हुनु बाधा हो।

यी दुई पलिबोधहरू, वा ती मध्ये कुनै एक भएपनि अझै बाँकी छ भने उसको कठिन आनिसंसहरू कायम रहन्छ र त्यो अवधिको लागी चीवरकालको सीमा जारी रहन्छ। यदि दुवै अभाव भयो भने, कठिन आनिसंसहरू समाप्त हुन्छन् र चीवरकाल समाप्त हुन्छ, जसलाई "कठिन भंग भएको" भनिन्छ। यो उब्भारो र उध्दारो शब्दहरूमा व्यक्त गरिएको छ जुन कि कठिन शब्दावलीमा कठिनुब्भारो र कठिनुद्धारोको रूपमा रहेको छ, जसको अर्थ "काठको चौखट भत्काउनु" हो।

यसका साथै, संघले बाँकी अवधिमा (जसमा आनिसंसहरू प्रयोग गर्न सकिन्छ) कठिन तोड्न सहमत हुन सक्छ; यसको उद्देश्य व्याख्या गरिएको छैन, र म आफैं पनि बुझिदैन।⁴⁹ अझ जब म्याद नाघ्छ कठिन 'स्वतः टुट्छ'।

दुई पलिबोधहरूमा एक पटकमा एउटा कटिन्छ, सँगै होइन। कहिले आवासपलिबोध पहिले कटिन्छ, कहिले चीवरपलिबोध पहिले कटिन्छ। दोस्रो पलिबोध कटिनुलाई

⁴⁹ थाइल्याण्डका धेरै अरञ्ज (जंगल) विहारहरूमा संघले यो कठिन आनिसंसहरू बिलकुल प्रयोग नगर्न सहमत हुन्छन्; वरिष्ठ भिक्षुहरू सुझाव दिन्छन् कि यी नियमहरू कडाईका साथ पूरै वर्षभरी पालन गर्नुले सतिसम्पजञ्ज (ध्यान) को तालिमको लागी राम्रो हुनेछ।

कठिनको आनिसंसको अन्त्यको रूपमा सीमा निर्धारण गरिन्छ। पालिमा कठिनको आनिसंसको अन्त्यलाई आठवटा आधारमा विभाजन गरिएको छ। यसलाई कठिन तोड्ने *मातिका* भनिन्छ। यसलाई मूल रूपमा निम्नानुसार व्याख्या गरिएको छ:

१) भिक्खुले कठिन फिजाएर आफ्नो चीवर सिध्याएर नफर्किने सोचेर जान्छ। यसरी जानु कठिन भंग हुनु हो। यहाँ चीवरपलिबोध पहिले कटिएको छ, त्यसपछि आवास पलिबोध कटियो।

२) भिक्खुले कठिन फिजाएर अझै चीवर बनाएको छैन वा बनाएर पूरा गरेको छैन, र फर्कने विचार नगरी जान्छ। उसले सीमा बाहिर चीवर सिध्याउँछ। यसरी सीमा बाहिर चीवर सिउने काम पूरा गर्नु कठिन टुट्नु हो। यसमा आवासपलिबोध पहिले हरायो, चीवरपलिबोध त्यसपछि।

३) उसले चीवर नबनाउने संकल्प गर्छ। यो संकल्पद्वारा कठिनको आनिसंस विच्छेद भएको हुन्छ।

४) उसले बनाइरहेको चीवर बिग्रेको वा हराएको हुन्छ। यो कठिन नाश हुनुले वा गुम्नुले कठिन भंग हुनु हो।

५) भिक्खुले फर्कने विचार नगरी छोड्छ। उसलाई कपडा पाउने र पछि चीवर बनाउने रहर थियो, तर उसले कपडा भेट्टाउन सक्दैन। यो आशा त्याग्नुले कठिन टुटेको हो।

६) भिक्खुले कठिन फिजाएको छ र फर्किने सोचेर जान्छ, र उसले सीमाबाहिर चीवर सिइसकेपछि उसले त्यो

Dhamma.Digital

आवासमा कठिन टुटीसकेको खबर सुन्छ। यो समाचार सुनेर कठिन टुट्नु हो। यसमा ती कुनै पलिबोध समावेश छैन।

७) चीवर सिउन सिध्याएपछि ऊ फेरि फर्कने सोच राखेर जान्छ फर्कदा कठिन टुटिसकेको हुन्छ । यो हद नाघेर कठिन टुटाउने काम हो। पालिमा सीमा शब्द प्रयोग भएको छ। यसले सीमाबाट बाहिर निस्कँदा कठिन टुट्ने अवस्थामा पुग्छ; तर उसले अझै चीवर नबनाएकोले, कठिन अझै टुटेको छैन। तसर्थ, मैले देखेको छु कि यो शब्दले सम्भवतः कठिन आनिसंस र चीवर कालको अन्त्यलाई जनाउँछ। हामी यसलाई समय सीमा भन्न सक्छौं, त्यसैले म यसलाई यस्तो अनुवाद गर्छु।

८) उसले चीवर समाप्त गर्छ र फर्कने सोचदछ। ऊ कठिन टुट्ने समयमा फर्कन्छ, र उसको कठिन अरु फिजाउनेहरूका समेत गरी सँगै टुट्छ।

मैले कठिनको सम्बन्धमा भगवान बुद्धको अनुमतिलाई धेरै विचार गरेको छु: चीवरको काम पूरा गर्न एक दिनको सीमा तोक्नुको उद्देश्य के हो? भिक्षुहरूको सहवास बनाउनु भगवान बुद्धको चाहना थियो भन्ने मैले एक तरिकाले देखेको छु: त्यस समयमा चीवर बनाउनु ठूलो र कठिन काम थियो, जुन कि पहिले नै उल्लेख गरिसकिएको छ। यदि यो त्यो दिन भित्र पूरा गर्नुपर्छ भने उनीहरूले ऊर्जावान भएर मद्दत गर्नुपर्छ। यो (चीवर बनाउने) काम मुश्किल भएकोले यसरी (समयको) सीमा तोकिएको थियो। यदि यो निष्कर्ष सहि छ भने कठिनको लागी पहिले नै बनाइएको चीवर प्रयोग गर्दा, धेरै सहयोग आवश्यक

छैन, र यो भगवान बुद्धको अभिप्राय विरुद्ध जान्छ। तर, अहिलेको समयमा यसमा थोरै महत्त्व पाइन्छ। यो बाहेक म यसको अरु उद्देश्य देखिदैन। म यसलाई थप विचारको लागी विनय विशेषज्ञहरूलाई सुम्पन चाहन्छु।

अध्याय २७

पब्बज्जा तथा उपसम्पदा

पब्बज्जा

यो पब्बज्जा शब्दले साधारणतया उपसम्पदालाई पनि बुझाउन सक्छ; वा यसले विशेष रूपमा सामणेर बन्नुलाई व्यक्त गर्न सक्छ। पब्बज्जा भनेको उपसम्पदाको पुब्बपयोग (प्रारम्भिक तह) हो, जुन कि सामणेरको रूपमा प्रब्रजित भएपछि मात्र सम्भव छ। मूलपालिमा यसलाई सामणेर पब्बज्जाको लागी अनुमति दिनु अधिको समयमा उपसम्पदाको लागी पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ। बुद्धको ज्ञान प्राप्तिपछिको प्रथम कालमा घरबार त्यागेर धम्म-विनयमा जीवन बिताउन चाहनेहरू भिक्षु अञ्जाकोण्डञ्जदेखि लिएर पब्बज्जा र उपसम्पदा प्रदान गर्न अनुरोध गर्नेहरूले एकैसाथमा यी शब्दहरू बोलेका थिए। जब सावकहरूलाई त्रिशरण गमन गराएर प्रब्रजित गर्ने अनुमति दिइयो त्यसबेलामा पनि पब्बज्जा र उपसम्पदा एकैसाथमा दिने बनाइएको थियो। यसरी पब्बज्जा र उपसम्पदा जोडा भएर रहे पनि यस्तो भनी बुझ्न सकिन्छ कि तिनीहरूको अर्थ अलग-अलग छन्। अर्थात् प्रत्येक सावकले यी दुवै दीक्षा प्राप्त गरेका हुन्छन्।

तिसरण गमन गराएर पब्बज्जा दिनुलाई दुई भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ: चीवर (लगाउन) दिनु एक भाग, यो पब्बज्जा दिनु हो; त्रिशरण गमन गर्न लगाउनु दोस्रो भाग हो; यो

उपसम्पदा दिनु हो। धम्म-विनयमा प्रवेश गर्न चाहने कुलपुत्रलाई यी वचनहरूद्वारा ग्रहण गरिन्थ्यो: "आऊ, हे भिक्षु, धम्म राम्रोसँग व्याख्या गरिएको छ; दुःखको अन्त्य गर्नको लागि पवित्र जीवन यापन गर।" यदि प्रब्रज्यापेक्षीले पहिले नै यस कुलपुत्रले जस्तै अरहत्त्व प्राप्त गरिसकेको छ भने, "पवित्र जीवन यापन गर" शब्दहरू मात्र प्रयोग गरेर "दुःखको अन्त्य गर्नको लागि" शब्दहरू छोडिएको हुन्छ। यी वचनहरूलाई दुई भागमा विभाजन गर्नु बुद्धिमानिता हुन सक्छ। "आऊ, हे भिक्षु" भन्ने वचन एक भाग हो, (पब्बज्जा पाएको) स्थिति दाबी गर्न अनुमति दिनु हो र (यसरी) यो पब्बज्जा प्रदान गरिनु हो। "दुःखको अन्त्य गर्नको लागि पवित्र जीवन यापन गर" शब्दहरू अर्को भाग हो, जुन कि धम्म-विनय अभ्यास गर्ने अनुमति दिनु हो र (यसरी) यो उपसम्पदा प्रदान गरिनु हो। अट्ठकथा-आचार्यहरू व्याख्या गर्छन् कि उसलाई पब्बज्जा प्राप्त हुने बित्तिकै उसको मौलिक स्वरूप (गृहस्थी भेष आदि) लोप हुन्छ। अलौकिक शक्तिद्वारा प्रदान गरिएको पात्र र चीवरले ऊ तुरुन्तै सुसज्जित हुन्छ। यी शब्दहरूको अर्थ म यसरी बुझ्छु कि जो व्यक्ति मूलतः तपस्वी हो, उसले पहिरिएका लुगाहरू परिवर्तन गरिएन, उसले कसरी लुगा प्राप्त गर्ने? उसको मौलिक भेषमा दिइएको मान्यतालाई पब्बज्जा प्रदान गर्नु हो भनी मान्न सकिन्छ। यस कुमार र तीस जना भद्रवर्गीय कुमारहरू जस्तै गृहस्थीको रूपमा आउनेहरूका लागि त उनीहरूले पहिले उचित लुगा लगाउनुपर्छ, त्यसपछि उनीहरूलाई प्रब्रजित व्यक्तिको भेषमा बस्ने अनुमति दिइन्छ। यी

दुईटा कुराको सारलाई संक्षिप्त गर्दै, मानौं कि हैसियत दिनु भनेको पब्बज्जा दिनु हो, र धम्म अभ्यास गर्न दिनु भनेको उपसम्पदा दिनु हो। यो व्याख्या भौतिक शरीर (रूपकाय) र धम्म-काय दुवै लिएर जन्मिएको जस्तो हो। यो द्विज शब्दबाट ग्रहण गरिएको हो। ब्राह्मणहरूको समाजमा यसको अर्थ हो दुइपटक जन्मेको। यसमा भौतिक जन्म हुनुलाई एकपटक र त्यसपछि ब्राह्मण रूपमा मान्यता प्राप्त हुनुलाई एकपटक मानिएको हो। यो अवधारणासँग तुलना गर्न सकिन्छ। भगवानद्वारा सामणे र पब्बज्जाको व्यवस्थालाई स्वीकृति दिनुभन्दा पहिले अतिचतुत्थकम्मद्वारा उपसम्पदा दिँदा पनि सामणे र पब्बज्जा दिनु जरूरी थियो, प्रथमतः उसको केश र दाही मुण्डन र चीवरहरू पहिर्ने गरिन्थ्यो, अनिपछि उपसम्पदाको कम्मवाचा पाठ गरिन्थ्यो। यसमा पहिले गरिएका कामहरू पनि पब्बज्जा दिनु नै हो।

पब्बज्जाको अर्थ उपसम्पदाभन्दा फरक छ, अथवा यी दुईवटा शब्दहरू भगवानको बोधिप्राप्तिको शुरूवातदेखि नै सँगसाथ जोडा बनाएर रहिआएको छ भन्ने कुरामा म जिद्दी गर्दिनँ। हनसक्छ कि यी शब्दहरू याचनालाई बलियो बनाउनको लागि दोहर्याएर बोल्ने तरिका थियो। अथवा पछिल्लो समयमा यी शब्दहरू बेहोशीले गर्दा जोडिन पुगेको होला। जे होस्, धम्माचरण गरिबस्नको लागि भगवानद्वारा दीक्षित भएको दर्जाको स्वीकृति दिने तरिका त्यस्तो रहेको हुनु सबभन्दा धेरै सम्भावना छ। मूल विषय यहि मात्र हो कि यी दुईवटा शब्दहरूमा अन्तर रहेको

मानिन्छ, कि मानिन्न। यस्तो ढंगले विभाजन गर्नु सबैतिर स्वीकारयोग्य छ। यस्तरी पब्वज्जा लिनु उपसम्पदाको पुब्वपयोग हो।

तिसरणगमनद्वारा उपसम्पदा दिने चलन छोडिसकिएपछि तिसरणगमनद्वारा सामणेरे पब्वज्जा दिनको लागी भगवानले स्वीकृति दिनुभयो, जब भगवानले तरुणहरूलाई विहारमा भर्ना हुन दिनु उचित समय देख्नुभयो; तर उनीहरूलाई वर्तमान कालमा जस्तो भिक्षुहरूकहाँ गृहस्थी शिष्यको रूपमा बस्ने अनुमति थिएन। उनीहरूले पनि पब्वज्जा पाएको व्यक्तिको हैसियत लिनुपर्थ्यो, जुनलाई सामणेरे भनिन्छ, जसको अर्थ समणहरूको शिष्य हो। कथामा भनिएको छ कि भगवान बुद्धका पुत्र राहुल बुद्धबाट सामणेरे बन्ने स्वीकृति पाएका पहिला सामणेरे थिए। यो कार्य भगवान शास्ता आफैले गर्नुभएन, बरु भिक्षु सारिपुत्तद्वारा प्रब्रजित गर्न लगाउनुभयो। यो दीक्षालाई पब्वज्जा भनियो। प्रारम्भिक कालमा पब्वज्जा पाउनको लागी उपयुक्त ब्यक्ति उमेरले १५ वर्ष पूरा भएको हुनुपर्थ्यो, तर त्यसबेला (राहुलको प्रब्रज्या) देखि पब्वज्जाको लागी उमेरको हद रहेन। मात्र काग भगाउन जान्ने बच्चा भए पुग्यो; तर मेरो विचारमा यत्रो बच्चा त साह्रै सानो हुन्छ। मलाई लाग्छ कि यो एउटा व्यंग्यात्मक टिप्पणी हुनसक्छ! मूल उमेरको हद तथ्यमा आधारित छ, किनकि १५ वर्षको बच्चा तालिम लिनलाई सबल हुन्छ। व्यक्तिको उमेरको हद पूरा भएपनि यदि मातापिताको स्वीकृति पाएको छैन भने, अथवा कुनै एकवटा निषिद्ध बुँदामा

परेको खण्डमा, जुनको बारेमा उपसम्पदा भागमा छलफल गरिने छ, ऊ अझै उपसम्पदा प्राप्त गर्न अनुपयुक्त व्यक्ति हुन्छ।

तिसरणगमनद्वारा पब्बज्जा उपसम्पदा दिने तरिका, जुन कि छोडीसकिएको थियो, त्यसलाई फेरि पब्बज्जा प्रदान गर्ने तरिकाको रूपमा स्वीकृति दिइयो। मूलपालिमा यतिमात्र बताइएको छ कि प्रब्रज्यापेक्षीको केश तथा दाही मुण्डन गराउनुपर्छ, अनि पछि पहेंलो चीवर लगाइदिनुपर्छ। चीवर एकाँश गरेर लगाई उसले सबै भिक्खुहरूको पाउमा ढोग्छ, अनि पछि उसले घुँडा टेकेर बसी हात बिन्ती गरेर बस्छ, उसलाई यस्तो भनी अहाउनुपर्छ, एवं वदेहि ('तिमीले यस्तो भन'), अनि पछि उसलाई सरणगमन वाचन गर्न लगाउनु पर्छ :

बुद्धं सरणं गच्छामि।
 धम्मं सरणं गच्छामि।
 सङ्घं सरणं गच्छामि।
 दुतियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।
 दुतियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।
 दुतियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि।
 ततियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।
 ततियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।
 ततियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि।

यति मात्र विधी गरिनाले पनि त्यो किशोर सामणेरको तहमा पुगेको हुन्छ।

Dhamma.Digital

यो पब्बज्जा दिने काम त्यस आवासमा बस्ने भिक्षुहरूलाई जानकारी दिएर विधीपूर्वक (किच्चलक्खण) गरिनुपर्छ। यो काम कसैको बच्चा चोरेर लगेर पब्बज्जा दिनु जस्तो गरेर गुप्तरूपले गर्नुहुन्न। त्यो जमानामा भिक्षुहरूले प्रब्रज्यापेक्षीको केश तथा दाढी मुण्डन गर्नु, चीवर लगाउनु आदि काम पूरा गर्नुपर्छ नै। यसरी भगवान बुद्धले संघलाई भेला हुन र *भण्डुकम्म* गर्न अनुरोध गर्ने सूचना दिने स्वीकृति दिनुभएको छ, जुनमा कपाल खौराउनु प्रारम्भिक काम हो। यो सूचना दिने विधीवाक्यहरू मूलपालिमा उल्लेख गरिएको छैन। अट्ठकथामा यस्तो भनिएको छ- उक्त सीमामा बसोबास गर्ने सबैजना भिक्षुहरूलाई एकै ठाउँमा भेला गराउनु पर्छ, प्रब्रज्यापेक्षीलाई त्यस ठाउँमा लैजानुपर्छ र भन्नुपर्छ- *संघं भन्ते इमस्स दारकस्स भण्डुकम्मं आपुच्छामि।* तीन पटक, दुई पटक, वा एक पटक बोल्नुलाई पनि स्वीकार गर्न सकिन्छ भनी घोषणा गर्ने विधीको व्याख्या गरिएको छ। अर्थ "भन्ते संघ, म यस बच्चाको भण्डुकम्म सूचित गर्दछु"। उसले, *इमस्स समणकरणं आपुच्छामि* अथवा, *अयं पब्बजितुकामो*, भनी बोले पनि हुन्छ। पहिलोको अर्थ हो, "यस बच्चालाई समण बनाउने सूचना दिन्छु"। पछिल्लोको अर्थ हो, यो (बालक) प्रब्रजित हुन चाहन्छ। यदि सबै भिक्षुहरू कहाँ बस्दैछन् भन्ने थाहा भएमा भिक्षुहरूको बसोबास भएको ठाउँमा गएर पनि उपरोक्त पहिलो तरिकाले बताउने अनुमति छ। प्रब्रज्यापेक्षीलाई साथमा लैजानु पर्दैन। नौलो वा युवा भिक्षुहरू वा सामणेरहरूलाई भिक्षुहरूको आवासमा पठाएर

पनि सूचना दिन सकिन्छ। सूचना दिने विधीवाक्य यस्तो छ, *एको भन्ते पब्बज्जापेक्खो अत्थि, तस्स भण्डुकम्मं आपुच्छामि।* यसको अर्थ हो, "पूज्य भन्तेहरू, पब्बज्जा चाहने व्यक्ति छ; म उसको भण्डुकम्म सूचना दिंदैछु।"

सबैलाई जानकारी नभए पनि पब्बज्जा महत्वपूर्ण विषय नभएकोले आफूले प्रब्रजित गरेपछि टुङ्गो लाग्छ भन्ने सोचेर गरेमा पनि सहमति भएको मान्न सकिन्छ।

भर्खरै मुण्डन गरेको, दुई इन्च लामो वा त्योभन्दा छोटो कपाल भएकोलाई कपाल खौराउनु आवश्यक छैन। भण्डुकम्म घोषणा गर्नु पनि आवश्यक छैन। ऊ तुरन्त प्रब्रजित हुन सक्छ। अट्ठकथा लेखिएको बेलामा चलेको चलन यस्तो थियो कि कपाल खौरनुअघि प्रब्रज्यापेक्षीलाई शरीरमा भएका अशुद्ध चीजहरू, वा विशिष्ट लक्षणहरूको रूपमा रहेका शरीरका भागहरू स्मरण गराउनको लागी *तच-पञ्चककम्मट्ठान* सिकाउनु पर्छ: *केसा, लोमा, नखा, दन्ता, तचो*

चीवर लगाउन दिँदा, उत्तरासंगले एक काँध मात्र छोपेर (एकांश गरेर) लगाइदिनु पर्छ। *अट्ठकथा*को समयमा चीवर प्रदान गर्नको लागी याचना गर्ने परम्परागत विधीवाक्यहरू थिए जुन कि मैले बुझे अनुसार तीन पटक, दुई पटक वा एक पटक मात्र उच्चारण गरे पनि पुग्थ्यो। *विमतिविनोदनी* नामक अनुटीका संग्रह गर्दा उनीहरूले कहिलेकाहीं *सब्ब-दुक्ख-निस्सरण निब्बाण-सच्छिक्करणत्थाय इमं कासावं गहेत्वा पब्बाजेथ मं भन्ते अनुकम्पं उपादाय*, भन्ने पाठ प्रयोग गर्थे, जसको अर्थ हो, "आदरणीय

भन्ते, मलाई निर्वाण प्राप्तिको लागि तपाईंले यी काषायवस्त्र ग्रहण गरेर (प्रदान गरी) प्रब्रजित गर्नुहोस्।"⁵⁰ यसमा भिन्नता भनेको यो चीवर प्रब्रज्यापेक्षीको हातमा छ वा पब्बज्जा दिनेको हातमा छ, मा निर्भर गर्दछ।

यसरी चीवर याचना गर्ने र फिर्ता गर्ने चलन हुँदा, पब्बज्जा दिनेले मूल चलनअनुसार (निवेदकलाई) आफैँले चीवर लगाइदिन सक्छ वा त्यो लगाइदिन भिक्खु, सामणेर वा उपासकलाई आदेश दिनसक्छ, वा उम्मेदवारलाई आफैँले लगाउन भनिएको हुन सक्छ। ती चीवरहरू "भिक्खुहरूले दिएका" हुन् भनिन्छ, जसको मतलब यो हो कि उसले आफैँले मन परी गरी (अर्थात् कुनै प्रकारको पब्बज्जा बिधि नगरिकन नै) आफैँले लगाउनु हुँदैन।

सबै भिक्खुहरूको चरणमा प्रणाम गर्ने सन्दर्भमा, यसको अर्थ यसरी स्पष्ट गर्न सकिन्छ: मौलिक चलनमा भिक्खुहरूको उपस्थितिमा पब्बज्जा दिने गरिन्थ्यो। उनीहरूले संघको रूपमा हत्थपासमा बस्नु पर्दैनथ्यो, वा संघ गठन गर्न पर्याप्त हुने गरी

---

⁵⁰ "सब्ब-दुक्ख-निस्सरण-निब्बाण-सच्छिक्खणत्थाय एतं कासावं दत्त्वा पब्बाजेथ मं भन्ते अनुकम्पं उपादाय।" अर्थात् "आदरणीय भन्ते, कृपया मलाई मलाई सम्पूर्ण दुखबाट अलग्ग रहेको निर्वाण प्राप्तिको लागि ती वस्त्रहरू दिएर प्रब्रजित गर्नुहोस्।

हत्थपासमा गणपूरक सदस्यहरू बस्दैनथे। साथै, त्यसबेला भिक्खुहरू खुट्टा तल झुण्ड्याएर आसनमा बस्दथे, जसले गर्दा उसले उनीहरूको पाउमा प्रणाम गर्नुपर्थ्यो। सङ्घमा भेला भएका भिक्खुहरूलाई भण्डुकम्मको घोषणा गरेर, बाहिर लगेर कपाल खोराएर, चीवर लगाइदिएर फर्काएर ल्याउनु पर्छ। अनि उसले ती भिक्खुहरूको पाउमा वन्दना गर्नुपर्छ र घुँडा टेकेर अञ्जली गरेर बस्नु पर्छ र तिसरणगमन ग्रहण गर्नुपर्छ। अट्ठकथाको समयमा सरणगमनको विधीवाक्य दोहोच्याउन आदेश दिँदा सबै जनाले एउटै पालि विधीवाक्य, एवं वदेहि-तिमीले यस्तो भन" बोल्दैनथे। कहिलेकाहीं यमहं वदामि तं वदेहि- "मैले बोले मुताबिक बोल" पनि भन्दथे।

अट्ठकथा-आचार्यहरूले सरणगमन दिनुलाई महत्त्वपूर्ण हो भनी मान्छन् र भन्छन् कि यो शुद्धरूपले हुनुपर्छ, दिने र लिने दुवै पक्षद्वारा ठ्याक्कै सही प्रक्रियाद्वारा गर्नुपर्दछ! यो उपसम्पदा बिधीभन्दा फरक छ। उपसम्पदा बिधीमा कम्मवाचा पाठ गर्ने भिक्खुको सम्बन्धमा मात्र शुद्ध हुनुपर्छ। यस कारणले होला यो (सरणगमन) उसलाई उपज्झायले नै वा आचार्यले दिन्छ, भन्छन्। उनीहरू सिफारिस गर्छन् कि जब निग्गहितलाई ड उच्चारण गरिन्छ तब पूरै वाक्यलाई सबै शब्दहरू सहित सँगै जोडेर, बुद्धं सरणं गच्छामि आदि भनी वाचन गर्नुपर्छ। यदि निग्गहितलाई "म्" उच्चारण गरिन्छ भने सबै शब्दहरूलाई छुटाएर बोल्नुपर्छ। बुद्धम् सरणम् गच्छामि, आदि। जुन सुकै तरिकाले उच्चारण गरे पनि स्वीकार्य छ।

निग्गहितलाई म् भनेर उच्चारण गर्दा के कारणले उनीहरूले यसलाई शब्द शब्द विभाजन गर्न सल्लाह दिएका हुन् नि? मैले यसमा राम्ररी ध्यान दिएर हेरिसकेको छु; यस्तो सोच्नुको एक तरिका यो हो कि संस्कृत भाषामा निग्गहितलाई प्रत्येक शब्दमा छुट्टै उच्चारण गरिन्छ र प्रत्येक शब्दको अन्त्यमा यसको म् को रूपमा उच्चारण गरिन्छ। तर जब सबै शब्दहरू एउटा वाक्यको रूपमा एकसाथमा आउँछ, अनि यो म् को रूपमा रहन सक्दैन। यसलाई वग्गन्त⁵¹मा परिवर्तन गर्नुपर्छ, अर्थात्, समूहको अन्तिम अक्षर जुन त्यसपछिको सम्बन्धित हुन्छ, जस्तै बुद्धं सरणं गच्छामि लाई बुद्धन् सरणं गच्छामि उच्चारण गरिन्छ। किनभने "स" दन्तज (दाँतबाट उत्पन्न) हो, त्यसैले (यसको अगाडि) को निग्गहितलाई न् उच्चारण गरिनुपर्छ; ग कण्ठज (घाँटीबाट उत्पन्न, हेर दन्तज को पादटिप्पणी) हो, त्यसैले यसलाई ङ् उच्चारण गरिनुपर्छ। जब यसलाई शब्द शब्द छुटाएर वाचन गरिन्छ निग्गहितलाई म् को रूपमा उच्चारण गर्न पक्कै पनि सजिलो हुन्छ। म अझै यो बाहेक यसको लागी अरु कुनै कारण देख्न सकिदैन।

⁵¹ व्यञ्जनहरूको वर्गीकरण र उच्चारणको विधि 'अध्याय २३ को अन्त्यमा रहेको ध्वनिशास्त्रको खण्ड, र त्यसमा संलग्न गरिएको तालिका (पृष्ठ १०-१२) मा उपलब्ध छ। वग्गन्तको लागी विशेष गरी तालिकाको टिप्पणी १ हेर्नुहोस्।

यदि सुनेर सजिलै बुझ्न सकिने गरी *सरणगमन*को विधी वाचन गरेर पूरा हुन्छ भने त्यसलाई *तदत्थविजाननी* भनिन्छ, पब्बज्जा विसर्जन गर्नु जस्तो नै हो। त्यसलाई शब्द-शब्द छुटाएर उच्चारण गरिनु स्वीकार्य हुँदैन। यदि कडाइका साथमा त्यो निर्धारित तरिकाअनुसार (गरिएको) छैन भने पनि यो स्वीकार्य हुन्छ। अनि किन होला उनीहरूले निग्गहितको उच्चारण म् गरे पनि हुन्छ, इ गरे पनि हुन्छ, जुन रोजे पनि हुन्छ भनेको? म बुझ्छु कि उनीहरूले "इ" उच्चारण गर्ने दक्षिणी निकाय (थेरवादी) र म् उच्चारण गर्ने उत्तरी निकाय (महायान) को चलनसँग समायोजन गरिएको हो। सायद अट्ठकथा आचार्यहरूको युगमा उनीहरूले सँगै मिश्रितरूपले प्रयोग गर्दथे, त्यसैले उनीहरूले दुवै प्रकारले प्रयोगयोग्य रूपमा देखेका हुन्।

अट्ठकथाको युगमा नयाँ सामणेरले सामणेरको शील (सिक्खापद) ग्रहण गर्नु परेमा *सरणगमन* प्रार्थना लगत्तै पछि पालिमा पाठ वाचन गर्थे, जुनमा *पाणातिपाता वेरमणी, अदिन्नादाना वेरमणी* आदि शुरूका मात्र हुन्थे। *पाणातिपाता वेरमणी सिक्खापदं समादियामि* बाट सुरु गरी *इमानि दस सिक्खापदानि समादियामि*मा समाप्त हुने वचनहरू (उपदेशहरू) त्यस समय पछि थपिएका हुन्।

सियाम देशमा पब्बज्जाको तरिका अट्ठकथाका आचार्य र त्यसपछिको तरिका अनुसार चल्यो। पब्बज्जापेक्खको (प्रब्रज्यापेक्षी) ले केश मुण्डन गरेको हुन्छ, *भण्डुकम्म*को घोषणा गरिँदैन। मलाई *भण्डुकम्म* गरिएको घटना केवल एकपटक थाहा

छ, जब महामहिम राजा राम पाँचौं (चुलालङ्करण) आफ्नो उपसम्पदाको समयमा पब्बज्जा लिएका थिए। भण्डुकम्म नगरिएता पनि पब्बज्जा संघको अगाडि दिनु उचित हुन्छ। यो पालि विधीसँग मिल्दोजुल्दो छ र यसले प्रब्रज्यापेक्षीलाई उचित तरिकाले गरिएको हो भन्ने पनि महसुस गराउनेछ।

चीवरहरू आफैले लिएर पब्बज्जापेक्ख उपज्झायको अगाडि जान्छ। उसले केही परिचयात्मक रूपमा अनुटीका विमतिविनोदनीको शैलीमा केही शब्दहरू बोल्छ। निकाय र विहारको चलन अनुसार शब्दहरू केही परिमार्जन गरेर पनि बोल्न सक्छ।

उपज्झायले तच-पञ्चक कम्मट्ठान सम्बन्धी बोलिसकेपछि अंसा (काँधमा लगाइने-कपडा) लगाइदिन्छ र चीवर लगाउने तरिका बताएर चीवर हातमा दिन्छ। त्यसपछि अन्य व्यक्ति, भिक्षु वा गृहस्थीहरूले उसलाई चीवर लगाइदिन्छन्। अनिपछि ऊ सरणगमन ग्रहण गर्न फर्केर आउँछ। साधारणतया सरणगमन आचार्यले दिने हो; कहिलेकाहीं उपज्झाय आफैले पनि दिन्छ। पहिले उसलाई नमो तस्स... वाक्य वाचन गर्न लगाउँछ। त्यसपछि उसलाई आदेशात्मक वाक्य बोल्छन् जुनको पब्बज्जापेक्खले यस्तो जवाफ दिन्छ, आम भन्तो। त्यसपछि त्यो समयमा सरणगमन वाचनको आदेश दिइन्छ।

पहिले उसलाई दुवै तरिकाले सरणगमन गराइन्छ। अट्ठकथा विधी अनुसार कोहीले पहिले निग्गहितलाई म् भनेर उच्चारण गर्छन्, कोहीले इ भनेर उच्चारण गर्छन् र त्यसपछि

अर्को क्रमले उच्चारण गर्छन्। वर्तमान समयमा धम्मयुक्तिक निकायकाले निग्गहितलाई म् को रूपमा उच्चारण गर्न छोडेको छ र केवल इ को मात्र प्रयोग गर्दछ। सरणगमनको समापन जनाउनको लागि मात्र *सरणगमनं* बोल्छ वा *सरणगमनं निट्ठितं* बोल्छ। जसको जवाफ हुन्छ, *आम भन्ते।* त्यसपछि उसले दससील ग्रहण गर्छ। कोहीले ग्रहण गर्ने शब्द (समादियामि) समेत वाचन गर्छ, कोहीले पालिमा भएको जति मात्र।

पब्बज्जा दिने भिक्षु कम्तिमा दसवटा वर्षावास पूरा भएको हुनुपर्छ, उपसम्पदा दिने भिक्षुको र निस्सय दिने आचार्यको जस्तो नै हो। सरणसील दिने भिक्षुको हद भने तोकिएको छैन। दसभन्दा कम वर्षावास भएकाहरूले पनि त्यसो गर्न सक्छन्।

यसरी तिसरणगमनद्वारा सामणेरहरू प्रब्रजित गर्ने चलन शुरु भएदेखि उपसम्पदाको पुब्बपयोगको रूपमा पब्बज्जा हुँदा पनि सोही ढाँचालाई पछ्याएर सरणगमन ग्रहण गर्ने चलन अपनाएका छन्।

उपसम्पदाको लागी उमेर नपुग्दै प्रब्रजित भएर बसेको सामणेरलाई पर्याप्त उमेर पुगेपछि उपसम्पदा दिन सकिन्छ। उसले चीवर फुकाल्नु र त्यसपछि उपसम्पदाको पुब्बपयोगको रूपमा पुनः पब्बज्जाको समारोहमा जानुपर्दैन। यदि उसले पहिला पाँचवटा सिक्खापदहरूको पालनमा शुद्धता रहेकोमा शङ्का छ भने उसले फेरि सरणगमन र शीलहरू मात्र लिनुपर्छ।

Dhamma.Digital

उपसम्पदा

यो विषय अध्याय १ मा सामान्यरूपले प्रस्तुत गरिसकिएको छ। यहाँ म विशेष रूपमा अतिचतुर्थकम्मद्वारा दिइने उपसम्पदाको मात्र व्याख्या गर्नेछु, जस्तो कि वर्तमानमा गरिन्छ।

वत्थु-सम्पत्ति (व्यक्तिको पूर्णता)

सङ्घले उपसम्पदा प्रदान गरेर भिक्षुहरूको समूहमा प्रवेश गरिने व्यक्ति पुरुष, उमेरले पूर्ण बीस वर्ष पुगेको र *अभिव्युत्त* नभएको हुनुपर्छ, जोकि पूर्णतः निषेधित व्यक्ति हो।

उमेरको कारणले प्रतिबन्धहरू

गर्भाधानको समयदेखि लिएर उमेर निर्धारण गरिन्छ। यदि कसैको उमेर निश्चित रूपमा थाहा छैन भने, गर्भावस्थादेखि बच्चा जन्मेसम्मको अवधि कम्तिमा नौ महिनाको रूपमा गन्नु पर्छ, किनभने जन्म-पूर्वको स्याहारसम्बन्धी पाठ्यपुस्तकहरूमा यो व्याख्या गरिएको छ कि सामान्यतया जन्म हुनुभन्दा पहिले गर्भावस्थाको अवधि करिब दुई सय सत्तरी दिन हुन्छ। र यदि यो त्योभन्दा चाँडो जन्म भयो भने बच्चा प्रायः बाँच्दैन। त्यसैले त्योभन्दा कम गणना गरे पनि प्रश्न नै हुँदैन।

बीस वर्ष निर्धारण गर्दा जन्म वर्षलाई प्रथम र उपसम्पदाको वर्षलाई बीसौँ मान्नु उचित हुँदैन, जसरी आम मानिसहरू उमेर गन्छन्। यस तरिकाले गणना गर्दा धेरै महिना कम्ती हुनजान्छ। उदाहरणको लागि, दोस्रो चान्द्रमास (जुन थाई

वर्षको अन्त्यमा पर्छ) मा जन्मेको व्यक्तिले एक वर्ष गणना गर्छ -वास्तवमा यो तीन महिना भन्दा धेरै कम हुन्छ, किनभने ऊ (त्यस महिनाको) शुक्लपक्षको प्रतिपदामा जन्मेको हुन सक्छ, त्यसैले नौ महिना भन्दा बढी नपुग पर्न जान्छ। त्यसपछि, आठौं महिना (जून, जुलाईमा, वर्षाऋतुको ठीक अघि पर्छ) को शुक्लपक्षमा उपसम्पदा लिनु भनेको तीन महिना र केही दिन मात्र पाउनु हो, अर्को आठ महिना वा त्योभन्दा बढीको कमी रहेको हुन्छ। कूल कमी १७-१८ महिनाको हुनजान्छ, गर्भमा बसेको समय थप्दा पनि पुग्दैन। यसबाहेक, अट्ठकथा अनुसार, चन्द्रगतिको पात्रोको बाह्र महिनालाई पूर्ण वर्षको रूपमा गणना गर्नु उचित छैन: त्यस हिसाबले १९ वर्षमा थप सातवटा अधिकमास हुन्छन्, जुन कि अगाडि बढिरहेको चन्द्रगतिको पात्रोले सौर्यगतिको पात्रोसँग सामन्जस्यता बनाउनलाई थप्नुपर्छ।⁵²

चान्द्रगति अनुसार समय गणना गर्दा अधिकमास बिना यो एकपटकमा तीनवर्षभन्दा अगाडि जानसक्दैन। ऋतुहरू पूरै

---

⁵² जरूरी बुँदाहरू यी हुन्: व्यक्तिको जन्ममितिदेखि गन्दा एक वर्षमा (सौर्यगतिको) बाह्रवटा महिनाहरू पूरा हुनुपर्छ। सबभन्दा छिटो उपसम्पदा दिन मिल्ने उमेर भनेको १९ वर्ष र तीन महिना भएपछि हो, २० वर्ष पूरा गर्नको लागी गर्भाधानदेखि ९ महिना गर्भमा बसेको समेत गनेर हो।

Dhamma.Digital

नियमित गतिको बाहिर जानेछन्। वर्षावास बस्ने समय वर्षा ऋतुसँग स्थिर भएर बस्दैन, गर्मी ऋतुमा र सीत ऋतुमा पर्न जान्छ। यस कारणले गर्दा अधिकमास भएको वर्षमा पुग्दा भगवान बुद्धले स्थानीय चलन अनुसार गर्ने स्वीकृति दिनुभएको छ, त्यसो हुनाले वर्षावास प्रवेशको मिति एकमहिना पछि सर्न जान्छ। थाइ ज्योतिषीहरूले यो अतिरिक्त महिनालाई साबिकको आठौं महिनाको पछि राख्छन्, यसलाई आठौं महिना नै भनिन्छ, "अघिल्लो" र "पछिल्लो" भनी नाम थपेर फरक जनाउँछन्। यो सरल छ, किनकि यसले मानिसहरूलाई थाहा दिन्छ कि यो एक यस्तो महिना हो जुन गणना गर्न सकिंदैन। त्यसैले यो एक पूर्ण चक्र गणना गर्नु उचित छ, अर्थात्, एक वर्ष तब पूरा हुन्छ, जब दोस्रो चान्द्रमासमा सुरु भएर अर्को दोस्रो चान्द्रमासमा पुग्छ। त्यस अवधिमा सात अधिकमास बाहेक कम्तिमा पूरा १९ वर्ष र पूरा तीन महिना, र गर्भमा रहेको समय नौ महिनालाई जोड्दा पूरा बीस वर्ष हुन्छ।

यदि सौर्यगतिको पात्रोद्वारा महिनाहरू गणना गरिन्छ भने, जसमा अधिक दिनहरू समाहित छन्, अधिकमास थप्नु आवश्यक छैन, सधैं बाह्र महिनाको एक पूर्ण वर्ष हुन्छ। यो चान्द्रगतिको पात्रोको पूर्ण वर्ष जस्तो असंगत छैन जुनमा कहिले बाह्र, कहिले तेह्र महिना हुन्छ, र ज्योतिष शास्त्र नजान्नेहरूलाई भ्रममा पार्छ।

बीस वर्ष नपुगेको व्यक्तिको उपसम्पदा मान्य हुन सक्दैन। यस्तोलाई जो भिक्खुले (आवेदकको उमेर बारे) जान्दछ

र उपज्झायको रूपमा कार्य गर्दछ, अर्थात्, उसलाई उपसम्पदाको लागी संघमा उपस्थित गराउँछ, उसलाई पाचित्तिय आपत्ति हुन्छ। यसमा संघको रूपमा भेला हुने अन्य भिक्षुहरूलाई दुक्कट आपत्ति हुन्छ। नजानेर गर्न पुगेको वा गलत गणना हुनगएकोले भएमा कुनै आपत्ति हुँदैन। तर त्यो व्यक्तिको उपसम्पदा मान्य हुँदैन। मानौं कि त्यो व्यक्तिले उपसम्पदा ग्रहण गरी लामो समयसम्म भिक्षुमा बसेको थियो, पर्याप्त वर्षावास भएकोले थेर स्तरमा पुगियो र उपसम्पदा दिने उपज्झाय बन्यो। सो उपज्झायले उपसम्पदा दिए, पछि थाहा भयो कि उनी उपसम्पदा हुँदाको उमेर पुगेको थिएन, के गर्ने? यदि उसले पहिले नै गरिसकेका बिधीव्यवहारहरू उल्ट्याउन आवश्यक छ भने, यसले धेरै समस्याहरू निम्त्याउँछ। यो बिल्कुल सही तरिका होइन। किन भने बीस वर्षभन्दा कम उमेरकाहरूलाई जानीजानी उपसम्पदा दिने भिक्षुहरूमाथि अपराध हुन्छ भनी अट्ठकथा-आचार्यहरूले सिक्खापदहरू⁵³ मा व्याख्या गरिराखेका छन्। पाचित्तिय-अध्यायको सप्पाणवग्गमा भनिएको छ कि (त्यो उपज्झायद्वारा) पहिले नै दीक्षित भएका व्यक्तिहरू उपाज्झाय स्वयं सङ्घ पूरा गर्ने अन्तिम सदस्य भएको अवस्थामा बाहेक अरूलाई दीक्षित गरिएको मान्य भनिन्छ। त्यो व्यक्ति (उपज्झाय) ले चाल पाइसकेपछि पुनः दीक्षा ग्रहण गर्नुपर्छ। अट्ठकथा-आचार्यका भनाइहरू राम्ररी स्थापित छन् (मान्य छन्),

⁵³ पाचित्तिय ६५, हेर्नु "विनयमुख", भाग १, पृष्ठ १७८।

किनभने उपसम्पदा दिने कार्य संघकर्मको रूपमा गरिन्छ। यद्यपि, उनीहरू अपवाद बनाउँछन्, त्यो हो, जब त्यो व्यक्तिले संघ पूरा गर्दछ। उनीहरू पालिसँग तुलना गर्छन्, जसले भन्छ, जब एक व्यक्ति, जो अन्तिमवत्थु⁵⁴ हो उसले संघ पूरा गर्छ भने सो संघले गर्ने काम स्वीकार्य हुँदैन। यो उदाहरणसँग मिल्दोजुल्दो र तुलनायोग्य यो पनि छ, यदि त्यो व्यक्ति उपसम्पदाको लागी कम्मवाचा पाठ गर्ने कम्मवाचा-आचार्य भएको खण्डमा पनि (उपसम्पदा) मान्य हुँदैन।

पुरानो परम्परा अनुसार वर्षको अन्त्यमा जन्मेका व्यक्तिलाई २२ वर्ष पुगेपछि उपसम्पदा दिने गरेको छ। यो एकदम राम्रो छ। यदि व्यक्ति आफ्नो उमेर गणना गर्न सक्षम छैन भने यस्तो गर्दा फरक पर्दैन। जन्मको बीसौं वर्षमा उपसम्पदा गर्न हतार गर्नेहरूलाई तुलना गर्दा पहिलेको तरिका योभन्दा उत्तम हो। यदि व्यक्ति गणना गर्न सक्षम छैन भने उसले गल्ती गर्न सक्छ, जसले गर्दा उपसम्पदा हुने भिक्षुहरूलाई पछि समस्या बनाउन सक्छ। बीसौं वर्षको उमेरमा उपसम्पदा प्राप्त गर्न योग्य व्यक्ति विशेष पुरुष हुनुपर्छ। पालिमा, कुमारकस्सप थेरलाई उदाहरणको रूपमा दिइएको छ।

---

⁵⁴ अन्तिम विषय, सबभन्दा खराब आपत्ति भनेको कुनै एक पाराजिक भएको व्यक्ति हो, जो कि भिक्षुहरूले सँगसाथ संवास गर्न हुन्न।

उच्च पदका गृहस्थीहरू पनि (उदाहरणको लागि) उपयुक्त छन्, जसको दीक्षाले सासनलाई सहयोग पुऱ्याउँछ, श्रद्धा उत्पन्न हुन्छ र उनीहरूलाई उपसम्पदा भएकोमा सन्तुष्टि दिन्छ। समयसँगै उनीहरूको चरित्र परिवर्तन हुन सक्छ, त्यसैले यस्तो अवस्थामा यो बीसौं वर्षमा दीक्षा दिन हतार गर्नु पनि उचित छ।

अर्को कुरा: त्यो स्थितिमा रहेको व्यक्तिसँग अविश्वसनीय उपसम्पदा छ भने यो उचित छैन- उसले यसलाई थप स्थिर बनाउनको लागि एक पटक दोहरो उपसम्पदा लिनुपर्छ, जसलाई दल्हिकम्म भनिन्छ। यो उपसम्पदाकार्यमा लापरवाही गर्ने समयमा गरिन्थ्यो जुन कि आलोचना गर्नेहरूमा असन्तुष्टिको कारण हुन्थ्यो। यो व्याख्या गरिएको छ कि यसले मौलिक कार्यलाई (उक्कोतन) उल्टाउँदैन, किनभने यो रद्द गरिएको होइन; यो केवल त्यसको पुनरावृत्ति हो।

अभब्वपुग्गल (अयोग्य व्यक्तिहरू)

उचित उमेर पुगिसकेको तर *अभब्वपुग्गल* अर्थात् उपसम्पदाको लागि अनुपयुक्त व्यक्तिलाई उपसम्पदा दिनु पूर्णतया निषेधित छ। यस प्रकारको व्यक्तिलाई दीक्षित गरिएको छ भने पनि यो गलत हो र स्वीकार्य छैन। त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको जीवनभर दीक्षा दिन निषेधित गरिएको छ। बीस वर्ष मुनिको व्यक्तिलाई अस्थायी रूपमा मात्र निषेध गरिएको छ। निर्धारित उमेर पुगेपछि उसले उपसम्पदा पाउन सक्छ।

Dhamma.Digital

अभबुपुगललाई केही अवस्थामा असामान्यताको कारणले निषेध गरिएको हुन्छ: कोही फरक फरक लिङ्ग भएकाहरू भएकोले, कोही धम्म-विनयमा गलत व्यवहार गर्नाको कारणले, कोही आफ्ना आमाबाबुप्रति गलत व्यवहार गर्नाको कारणले अयोग्य हुन्छन्।

लिङ्ग असामान्य हुनेहरू भनेका यी हुन्: पण्डक, र उभतोव्यञ्जनक, जसको अर्थ दुबै लिङ्ग भएको व्यक्ति हो। 'पण्डक' भन्नाले कस्तो प्रकारको व्यक्तिलाई बुझाउँछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ। यो सम्भवतः पालि र अट्ठकथामा दिइएका संकेतहरू अनुसार बुझ्नु पर्छ, यसले प्रबल वासना भएको, यौन मामिलामा राम्रो आचरणको उल्लंघन गर्ने, र अन्य पुरुषहरूलाई पनि त्यस्तै व्यवहार गर्न प्रेरित गर्ने; खसी गरिएको मानिस; जन्मदेखि लिंग निश्चित नभएको व्यक्तिलाई जनाउँछ। यो पछिल्लो प्रकारको एक वास्तविक पुरुष हुन सक्छ, तर छालाले पुरुष अंगहरू ढाकिएको हुन्छ। यदि त्यो छाला काटेर निकालियो भने, तिनीहरू सामान्य पुरुष हुनेछन्, बच्चा जन्माउन पनि सक्षम हुनेछन्।

पण्डकलाई उपसम्पदा दिनमा निषेध गर्नुको कारण मेरो विचारमा यो हुनसक्छ कि यस प्रकारको व्यक्तिले यौन मामिलामा अरुलाई बाधा पुऱ्याउन सक्छ, जसरी अध्याय २२ मा अगोचर अन्तर्गत व्याख्या गरिएको छ।

उभतोव्यञ्जनक बुझ्न निकै गाह्रो छ। अट्ठकथा-आचार्यहरू वर्णन गर्छन् कि यो महिला र पुरुष गरी दुवै थरीका हुन्छन्। व्यक्ति जुनसुकै प्रकारको उभतोव्यञ्जनक भए पनि

त्यस प्रकारको यौन अंग सामान्यतया प्रकट रहेको पाइन्छ। अर्को लिङ्गको भूमिका लिएर उत्तेजित⁵⁵ गर्दा अंगको अर्को स्वरूप देखा पर्दछ। उभतोब्यञ्जनक सम्बन्धी सुनेको कुरा बाहेक कस्तो प्रकारको मान्छे हो भनी मैले अझै बुझेको छैन। उभतोब्यञ्जनक नर हो भने ऊ जन्मले पुरुष नै हो, तर अर्को किसिमको अंगको रूपरेखा पनि देखिएको हुन्छ। कुन नारी हो भनी उसको विपरित चिन्हबाट चिन्नु पर्छ। यो व्याख्या अट्ठकथाको भन्दा अलि स्पष्ट सुनिन्छ, तर यो सत्य हो कि होइन, म भन्न सकिदैन। यदि यो आफ्नो लिंगको विपरित गुण र स्वभाव भएको व्यक्तिलाई संकेत गरेको हो भने, जस्तो कि पुरुषमा स्त्री विशेषताहरू हुन्छन्, जस्तै दाढी, जुँगा नहुनु र आवाज, व्यवहार महिलाको जस्तो हुनु- यो थप अर्थपूर्ण छ। यदि त्यस्तो व्यक्ति भिक्षु संघमा बसेको छ भने बाहिरियाहरूले भिक्षुको भेषमा महिला तिनीहरूको बीचमा बसेको ठान्नेछन्।

सासनप्रति गलत व्यवहार गर्ने व्यक्तिहरूलाई सात प्रकारका रूपमा व्याख्या गरिएको छ:

- १) अरहन्तलाई मारेको व्यक्ति;
- २) भिक्षुणीहरूलाई दुर्व्यवहार गर्ने व्यक्ति, जसको अर्थ हो, भिक्षुणीलाई बलात्कार गर्ने;

⁵⁵ अज्झाचारो: अतिक्रमण, ज्यादती, आपत्ति।

- ३) "चोरी द्वारा संघमा बस्ने व्यक्ति" (शब्दार्थ, जसले "पद चोर्छ"), जसलाई पालिमा भनिन्छ *थेय्यसंवास*;
- ४) अर्को धर्म-सम्प्रदायमा जाने भिक्षु;
- ५) जसले पाराजिक आपत्ति गरेको छ र त्यसपछि संघ छोडेर गएको भिक्षु;
- ६) संघमा विभाजन सिर्जना गर्ने भिक्षु;
- ७) भगवान शास्तालाई रगत बग्ने गरी शरीरमा प्रहार गर्ने व्यक्ति।

चोरीले संघमा मिसिएर बस्ने व्यक्ति त्यो हो जसले आफैं भिक्षुको पद धारण गर्ने उद्देश्यले भिक्षुहरूको समूहमा सामेल हुन्छ। यस्तो बताइन्छ कि राजा असोकको समयमा अन्य धर्मका मानिसहरूले आफैं (चीवर लगाएर) भिक्षुहरूको समूहमा सामेल भएका थिए। यदि यो केवल अन्य कारणहरूले गर्दा भेष लिइरहेको हो, जस्तै खतराबाट बच्नको लागि, यसलाई "भेष चोरी" मानिने छैन।

अर्को धर्ममा गएको भिक्षु भन्नाले विशेषगरी भिक्षु हुँदाहुँदै अन्य धर्ममा दीक्षित हुन गएको भिक्षुलाई बुझाउँछ। गृहस्थी मानिस जानु वा भिक्षुले चीवर विसर्जन गरिसकेपछि जानु गलत होइन, यसले अभिबुद्धि बनाउँदैन।

संघभेद सिर्जना गर्ने व्यक्ति त्यो हो जसले एउटै संवासका भिक्षुहरूलाई तोडेर संघको विभेद सिर्जना गरेर संघ वा समूहबाट अलगिएर छुट्टै समूह बनाएर जाने भिक्षुलाई जनाउँछ। यसको उदाहरण देवदत्त हो। भिन्नै संघ निर्माण गर्ने

भिक्षुलाई अयोग्य व्यक्तिको रूपमा वर्गीकरण गर्नुको अर्थ यो पनि हो कि यदि त्यो भिक्षुको मन परिवर्तन भयो र संघमा पुनः सामेल हुन अनुरोध गरी फर्कियो भने पनि, उसलाई पुनः प्रवेश दिन पूर्ण रूपमा निषेध गरिएको छ। देवदत्तको आफ्नै हृदय परिवर्तन भएको थियो भनिन्छ, र शास्तासँग क्षमा माग्न गएका थिए, तर संघमा प्रवेश भएन; कथामा भनिएको छ कि उनले भगवान शास्ताको दर्शन नपाउँदै पृथ्वीले उसलाई निलेको थियो।

आमाबाबुलाई गलत व्यवहार गर्ने व्यक्तिहरू आफ्ना आमा वा बुबाको हत्या गर्नेहरू हुन्।

यो नियमले जनावरहरूलाई पनि अयोग्य भनी निषेध गर्दछ, उदाहरणको लागि, नागको संदर्भ उद्धृत गरिन्छ, आफूलाई मानवमा रूपान्तरण गरेर उपसम्पदा ग्रहण गर्नको लागि आयो। मैले पहिले नै व्याख्या गरिसकेको छु कि उपसम्पदा लिने व्यक्तिहरू मनुष्य पुरुषहरू हुनुपर्छ, जनावरहरू होइन, यी शब्दहरूले गैरमनुष्यहरू उपसम्पदा गरिन अयोग्यहरू हुन् भनेर देखाउँदछ, त्यसैले मैले उनीहरूलाई यो समूहमा निर्दिष्ट गरेको छैन।

जब शुरुवात थाहा हुन्छ कि यो अयोग्य व्यक्ति हो, उपसम्पदाको लागि स्वीकार गर्न हुँदैन। यदि यस्तो व्यक्तिलाई अनजानमा उपसम्पदा दिइएको छ भने, थाहा पाएपछि उसलाई निष्काशन गर्नुपर्छ। पालिमा प्रश्न सोधिएको छ: यदि उपसम्पदा दिन निषेध गरिएको छ भने उसलाई मात्र पब्वज्जा त दिन सकिन्छ कि? त्यहाँ उत्तर छ कि उमेर बीस वर्ष नपुगेको, अझै

नाबालिकहरू पब्वज्जाको लागि योग्य व्यक्तिहरू हुन्, अभव्वपुग्गल होइनन्, जस्तो कि उपसम्पदाको पुब्वपयोगको रूपमा अनुमति दिइएको छ। यदि यी व्यक्तिहरूलाई उपसम्पदा लिन निषेधित मानिन्छ भने उपसम्पदाको प्रारम्भिक पब्वज्जा पनि दिनु हुँदैन जस्तो छ। साथै, (परिवार) पालिको अन्त्यमा उपसम्पदा दिन निषेध गरिएकाहरू उल्लेख छन्- पाराजिक गर्ने व्यक्तिलाई बाहेक गर्नुपर्छ। यस्ताले उपसम्पदा लिएको खण्डमा उसलाई निष्कासन गर्नुपर्छ भनी उल्लेख गरिएको छ। यहाँ निष्कासनको अर्थ उसको पद खोस्नु हो। यस्तो नियम सामणेरहरूलाई समेत निष्कासन गर्न लागू गरिन्छ। यसले स्पष्ट रूपमा संकेत गर्दछ कि यसमा पब्वज्जाको निषेध समावेश गर्दछ। पाराजिक गर्ने व्यक्तिको लागि, पाटिमोक्खको अन्त्यमा भनिएको छ कि ऊ पहिले जस्तो संवासयोग्य रहेन।

उपसम्पदाको लागि निर्धारित उमेर पूरा गरेको व्यक्ति, (तर) पुनः उपसम्पदा लिन निषेध गरिएकोलाई पब्वज्जा समेत दिनहुँदैन, जुन कि उपसम्पदाको लागि पुब्वपयोग हो। पाराजिक सिक्खापदको मूल कथामा भनिएको छ कि पराजिक गरेका वज्जीपुत्त (भिक्षुहरू)को समूहले भिक्षु आनन्दको समक्ष (पाराजिक) सिक्खापद उल्लङ्घन गरेर आफ्नो गलित स्वीकार गरे र भविष्यमा आफूलाई संयम गर्ने वाचा गरे, पुनः पब्वज्जा-उपसम्पदा प्रदान गर्न अनुमतिको लागि भगवान शास्तासँग सम्पर्क गर्न मद्दतको लागि अनुरोध गरे। भगवान शास्ताले यसअघि नै बनाइएको सिक्खापद खारेज गर्ने संभावना नरहेको

बताउनुभयो। यिनीहरूकै मुद्दाको आधारमा भगवानले अनुमति नदिएको भनी निर्णय भएको हो। यसबारेमा अट्ठकथा-आचार्यहरूले भगवान बुद्धको निषेधको शब्द "उपसम्पदा दिनु हुँदैन" लाई विशेष रूपमा लिएर त्यस विषयमा (अर्थात, उपसम्पदा) मात्र निषेधको रूपमा लिन्छन्, यसलाई पब्बज्जा समेत निषेध गर्नु भएको भनी मान्दैनन्। यो मत यस्ता व्यक्तिहरूलाई फेरि पब्बज्जा दिनको लागी बचावको मार्ग बनाइएको छ। यस्ताहरूले प्रब्रजित हुन निषेधित रूप अस्वाभाविक शारिक बनावट हुनेहरूले भन्दा बढी समूहलाई लाजमर्दो बनाउँछन्। यिनीहरूलाई *परिसद्वसको* अर्थात समूहलाई बिगार्ने, भनिन्छ। म जवान छँदा मैले केही पुराना सामणेरहरू देखें।⁵⁶ उनीहरूलाई उपसम्पदा नगर्नाका कारण मैले अरु केही व्यक्तिहरूसँग सोधें। मलाई बताइयो कि उनीहरूले एक पटक पाराजिक गरे र उनीहरूको उपसम्पदा खंडित भयो। तर यसले अर्को प्रश्न उठाउँछ, जुनको व्याख्या प्रश्नकर्तालाई दिनुपर्छ, ती सामणेरहरूले कुन आपत्ति गरे जसले गर्दा ती सामणेरहरू पतन भए?

⁵⁶ अझै पनि श्रीलंकामा पाइन्छन् जहाँ उनीहरूको स्तर कहिलेकाहीँ माथि व्याख्या गरिएको जस्तो छ, भन्छन् कि उनीहरू भिक्षुहरूका पूरा शिक्षापदहरू पालन गर्न चाहँदैनन्।

अस्थायी अयोग्यता

अभबुपुगुगलहरु बाहेक उपसम्पदा गर्न निषेधित अन्य व्यक्तिहरु पनि छन्, तर पूर्णरूपमा भने निषेध गरिएका छैनन्। उनीहरु अनुपयुक्त विशेषताहरु भएका कारणले निषेधित छन्। यदि पहिले नै दीक्षित गरिएका छन् भने, निष्काशन गर्नु आवश्यक छैन; दीक्षा दिने भिक्खुलाई दुक्कट आपत्ति मात्र लगाइएको छ। निषिद्ध व्यक्तिहरुको यो पछिल्लो समूहमा, कोही पब्वज्जा दिन नै निषिद्ध छन् भने कोही उपसम्पदा दिन।

पब्वज्जा ग्रहण गर्न निषेध गरिएका व्यक्तिहरुलाई आठ प्रकारको रूपमा व्यवस्थित गरिएको छ:

१) *संक्रामक, निको नहुने वा दीर्घकालिक रोग* भएका व्यक्तिहरु। पाँच प्रकारका संक्रामक रोगहरु यहाँ निर्दिष्ट गरिएका छन्: *कुट्ठं-कुष्ठरोग*; *गण्डो-* यसलाई खटिरा भनी अनुवाद गरिएको छ, तर म यस शब्दमा दादुरा लगायतका बिफर र ठेउला जस्ता खटिरायुक्त रोगहरुको रूपमा अनुवाद गर्न चाहन्छु; यसैमा *किलासो* -दाद र आन्द्रा सम्बन्धी कीराहरु यहाँ समावेश गरिन्छ; *सोसो-*क्षयरोग (श्वासनली सम्बन्धी) रोग, दम रोगका समान लक्षणहरु भएका रोगहरु; *अपमारो-* मूर्छा वा छारे रोग। उपसम्पदा दिनुअगावै यी पाँच प्रकारका रोगहरु सम्बन्धी सोधनी गरिन्छन्। *पापरोगो,* खराब कर्महरुका रोगहरु, जसलाई अट्ठकथाले व्याख्या गर्दछ कि यो बवासीर र अण्डकोष सुन्निनु जस्ता पुराना रोगहरु हुन्। यौन क्रियाकलापको परिणामस्वरूप हुने रोगहरुलाई पनि यहाँ समावेश गरिनु पर्दछ। *पक्खहतता-*

पक्षघात, (शरीरको अङ्ग सुन्न हुनु) हो। यी रोग भएका व्यक्तिहरूलाई, रोग निको भइसकेपछि र सामान्य अवस्थामा फर्किएपछि पब्वज्जाको लागी स्वीकार गर्न सकिन्छ।

२) *अपांग* (शरीरका) अंगहरूको कमी, जस्तै: एक हात, खुट्टा, वा दुवैको कमी; औंला वा औंलाहरू नहुनु: हात वा खुट्टाको पन्जा नभएको, जसलाई अट्ठकथाले बूढीऔंला वा अँगूठा अभाव भएको व्यक्ति भनेको छ; नसा चुलिएको भनी व्याख्या गर्दछ।

३) अंगहरू विकृत भएका व्यक्तिहरू-जालो जस्तो हात भएको व्यक्ति अर्थात् औंलाहरू नछुटिएको, तर छालाद्वारा जोडिएको; कुप्रो; अति पुङ्को; गलगाँड भएको व्यक्ति; खुट्टा बाँगिएको (लंगडो); नकारात्मक तरिकाले सामान्य मानिसभन्दा फरक आकारको व्यक्ति, जसलाई पालिमा *पुरिसदूसको*-समूहलाई भाँड्ने व्यक्ति भनिन्छ। अट्ठकथामा उदाहरणहरू दिइएका छन्- असामान्य रूपमा अग्लो वा पुङ्को, कालो वा सेतो⁵⁷, पातलो वा मोटो, धेरै ठुलो वा थैप्चिएको टाउको भएको व्यक्ति। यस समूहमा निको भइसकेकाहरू, जस्तै हातका औंलाहरू जोडिएको

⁵⁷ स्पष्टतः यहाँ यसको अर्थ, सम्भवतः छाला रोगहरूको परिणाम स्वरूप उनीहरूको कालोपन वा गोरुपन असामान्य भएको हो।

जालो भएकोमा त्यो छाला हटाइएको व्यक्तिलाई यो निषेधबाट मुक्त गरिन्छ।

४) शारीरिक रूपमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू यसमा आँखाले ठिकसँग नदेख्ने, विशेष गरी मोतीबिन्दु भएकाहरू समावेश छन्; लङ्गडो, हात, खुट्टा, औंला वा औंलाहरू विकृत भएको; अशक्त व्यक्तिहरू, खुट्टा वा खुट्टाहरू सामान्य रूपमा हिङ्ग नसक्ने, खुट्टा लङ्खराउने। अन्धो, लाटो र बहिरो; अन्धो पनि र लाटो पनि दुवै भएको, अन्धो पनि र बहिरो पनि दुवै भएको, लाटो पनि र बहिरो पनि दुबै भएको, वा अन्धो पनि, लाटो पनि र बहिरो पनि भएको व्यक्ति।

५) कमजोर- अर्थात्, वृद्ध र अशक्तहरू (काम गर्न नसक्ने); कमजोर व्यक्ति; जसलाई पालिमा छिन्निरियापथो भनिन्छ, त्यस्तो व्यक्ति (चारवटा इरियापथहरू- उभिने, हिङ्गने, बस्ने र लेट्ने काम सजिलै गर्न नसक्ने) व्यक्ति। मैले यो अन्तिम प्रकारकोलाई स्नायु विकार वा कमजोरी भएको भनी बुझेको छु, जोर्नीहरूको पक्षघात भन्दा कम गम्भीर रोग हो।

६) दायित्व बाकी भएको व्यक्ति- त्यो व्यक्ति हो, जसको आमाबाबु (प्रब्रजित हुनदिन) सहमत छैनन्; जो सरकारी सेनामा बसेको छ, जो राजाको संरक्षण अन्तर्गत रहेको सरकारी कर्मचारी हो-वर्तमान समयमा कुनै पद धारण गर्ने र तलब वा भत्ता प्राप्त गर्ने सरकारी कर्मचारी समान हो; ऋणी; दास। यस समूहका व्यक्तिहरू आफ्नो दायित्वबाट मुक्त हुनुपर्दछ-अर्थात्, जब पुत्रले आफ्ना आमाबाबुको सहमति प्राप्त गर्दछ, राजा वा

यस्तै उच्च अधिकारीहरूबाट अनुमति प्राप्त सरकारी कर्मचारीहरू, ऋणबाट मुक्त ऋणीहरू वा मुक्त गरिएको दास-यतिपछि उनीहरू प्रब्रजित हुन सक्छन्।

७) कठोर सजायद्वारा दामिएका व्यक्तिहरू- यसमा समावेश छन्: कोरा हानिएको र ढाडमा दाग बनाइएको व्यक्ति; अपराधको संकेत गर्न गोदिएको (ट्याटु गरिएको) व्यक्ति, पहिले पाराजिक आपत्ति गरेको व्यक्तिको अनुहारमा यस्तो गोदने चलन थियो। यस समूहमा समावेश नगरिएका व्यक्तिहरू-समूहको पहिचान चिन्हको लागी प्राचीन कालमा गोदिएका भूदास (झारामा लगाइने ज्यामीहरू), त्यस्तै पछिका सैनिकहरू।

८) शान्ति भंग गर्नेहरू- यसमा कुख्यात रूपमा दुष्ट लुटेराहरू समावेश छन्, जसलाई पालिमा धजबद्धो चोरो-झण्डा बोक्ने चोर"; जेलबाट भागेको कैदी; अपराध गर्नाले कानूनी संरक्षणबाट वंचित गरिएको व्यक्ति, जसले गर्दा जो कसैले जहाँ भेटिए पनि मारेमा वा हानि पुऱ्याएमा कुनै दोष नलाग्ने बनाइएको व्यक्ति, पालिमा यिनीहरूलाई लिखितको भनिन्छ, जसको अर्थ हो, "जसको बारेमा लेखिएको छ" - अर्थात्, 'जहाँ भेटियो, त्यहीं मार्नु' भन्ने सूचनामा परेको चोर।

यी व्यक्तिहरू जसरी पब्बज्जा दिन निषेधित हुन्, उपसम्पदा दिन पनि निषेधित हुन्। किनकि प्रब्रजित नै नभएपछि कसरी उनीहरूले उपसम्पदा प्राप्त गर्न सक्ला र?

उपसम्पदा दिनबाट वर्जित व्यक्तिहरू यी हुन्: उपज्जाय नभएको, भिक्खु बाहेक अरु कसैलाई उपज्जाय

बनाएको, वा संघ वा गणलाई उपज्झाय ग्रहण गरेको; पात्र नभएको, चीवर नभएको, वा पात्र तथा चीवर दुबै नभएको, उधारो चीवर लिएको, उधारो पात्र लिएको, चीवर पनि, पात्र पनि उधारो लिएको व्यक्ति।

कुन कारणले यी व्यक्तिहरूलाई उपसम्पदा दिन निषेध गरिएको हो, तर पब्बज्जाको लागी भने होइन? मलाई लाग्छ कि किनभने उपसम्पदाको लागी पुब्बकिच अर्थात् प्रारम्भिक कृत्यहरू कमी रहेकोले हो। उपसम्पदा दीक्षा दिनको लागी प्रथमतः उपज्झाय ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ, पात्र तथा चीवरहरू सम्पूर्ण रहेको जाँच्नुपर्छ। त्यसो हुनाले उपसम्पदा दिनको लागी निषेध गरिएको हो। सामणेर पब्बज्जा हुनेको पनि उपज्झाय हुनु पर्दछ, उसँग पात्र तथा चीवर पनि हुनु पर्दछ। यदि उपज्झाय छैन भने उसलाई चीवर दिने व्यक्ति पनि हुँदैन। यदि चीवर अभाव रहेको खण्डमा पब्बज्जा दीक्षा प्रदान पूर्ण हुन सक्दैन। प्रयोग गर्ने पात्र नभएको सामणेरलाई असुविधा हुन्छ। अन्य ठाउँमा यस्तो देखिन्छ कि सामणेरसँग प्रयोग गर्ने पात्र छ, तैपनि उपज्झाय र आफ्नै पात्र र चीवर नहुँदा पब्बज्जा लिन मिलेन। त्यसैले उही व्याख्याद्वारा उसलाई पब्बज्जा दीक्षा समेत वर्जित रहेको भनिएको हो।

माथि उल्लेखित निषेधबाट मुक्त रहेको उपसम्पदापेक्खलाई *वत्थु-सम्पत्ति* भनिन्छ (सामग्री वा गुणहरूको पूर्ण भएको) र वैध रूपमा पब्बज्जा दिनसकिन्छ।

Dhamma.Digital

परिस-सम्पत्ति (सभाको पूर्णता)

सम्मानित कुलपुत्र (शाब्दिक अर्थ, कुलको सन्तान) हरूलाई पब्वज्जा (उपसम्पदा) दीक्षा दिनको लागी स्वीकार गर्ने संघमा हुनुपर्ने सदस्यसंख्या निश्चित छ। भगवान बुद्धको समयमा जम्बुद्वीपको मध्यदेशमा भिक्खुहरूको दसवगगीय (दसजना भएको) संघ आवश्यक छ। बाहिरी प्रदेशहरूमा पाँचजना भिक्खुहरू जसलाई पञ्चवगगीय भनिन्छ, आवश्यक छ। यो न्यूनतम संख्या हो। यो भन्दा कम स्वीकार्य छैन। कम भयो भने परिस विपत्ति (सभाको अपूर्णता) भएको मानिन्छ। निर्धारित जति वा त्यो भन्दा ठूलो संख्या भने स्वीकार्य छ, यसलाई परिस-सम्पत्ति मानिन्छ।

सीमा-सम्पत्ति (सीमाको पूर्णता)

उपसम्पदा कार्य सहि विशेषताहरूले पूर्ण सीमाभित्र गरिनु पर्छ, जुनको व्याख्या अध्याय २४ मा गरिएको छ। यदि त्यो सीमा भित्र संघकम्ममा सहभागी नहुने भिक्खुहरू छन् भने अध्याय १७ मा व्याख्या गरिएको विधी अनुसार ती संघकम्ममा उपस्थित नहुने भिक्खुहरूको छन्द (सहमति) ल्याउनुपर्छ। यदि त्यसो गरिएन भने, यो वग्ग (सङ्घको एक वर्ग) ले मात्र कम्म गरेको भनिन्छ, र यसलाई सीमा-विपत्ति (सीमाको अपूर्णता) मानिएको हुनाले स्वीकार्य छैन। गलत विशेषताहरू भएको सीमामा गरिनाले सीमामा बसोबास गर्ने भिक्खुहरूले आफ्नो सहमति नपठाएको, (त्यसैले) वग्गको रूपमा काम गरेको

हुनसक्छ भन्ने शंका गर्नैपर्छ। जब सबै भिक्खुहरू हत्थपासमा बसेर सीमा भित्र भेला हुन्छन्, वा नआउनेजति सबैजनाको छन्द पठाइन्छ, त्यसलाई "संघकम्म गर्ने तयारी" भनिन्छ। यसलाई *सीमा सम्पत्तिको* रूपमा लिइन्छ, सीमाको रूपमा सिद्ध भएको हुन्छ।

छन्द नपठाउनुलाई *परिवारले परिसविपत्ति* अन्तर्गत वर्गीकृत गर्दछ, किनकि यो भिक्खुहरूको अवस्थासँग सरोकार राख्दछ। तर यसलाई यस्तो हेरिनुहुन्न। विचार गरी हेर्दा देखिन्छ कि यसमा *सीमा* दोषपूर्ण मानिएको छ, किनकि *सामग्गी* वा सहमतिको सीमा भित्र बसिरहेका भिक्खुहरूको छन्द वा सहमति ल्याइएको छैन, यस्तो सोचेर कि उनीहरू सीमाभन्दा बाहिर बस्छन्। प्रयोग गरिने बद्ध-सीमाको सम्मति र अबद्ध सीमाको निर्धारण अनुचित रूपमा भएको भए, त्यो सीमा मान्य हुँदैन र सहमतिको सीमा पूर्ववत मान्य रहन्छ। यदि (मूल सीमा भित्र बस्ने सबै भिक्खुहरूको) छन्द ल्याइएको छैन भने, त्यो संघकम्म बिग्रन्छ। सजिलै बुझाउनको लागि मैले यसलाई *सीमा-विपत्तिको* अन्तर्गत व्याख्या गरेको छु।

पुब्ब-किच्च (पहिले गर्नुपर्ने कामहरू)

उपसम्पदा दीक्षा दिनुअघि गर्नुपर्ने प्रारम्भिक कर्तव्यहरू छन्, जसलाई पुब्बकिच्च भनिन्छ। यी हुन्: पुब्बज्जा दिनु; निश्रय (निर्भरता) याचना गर्नु; उपज्जाय ग्रहण गर्नु; उपसम्पदापेक्षीलाई पालि नाम दिनु; उपज्जायको नाम बताउनु;

पात्र र चीवरका नामहरू बताउनु; उपसम्पदापेक्षीलाई बाहिर गएर उभिन आदेश दिनु; उपसम्पदापेक्षीलाई अन्तरायिक धम्म (बाधा हुने परिस्थितिहरू) बारे प्रश्न गर्नु, अभ्यास गराउने भिक्षु नियुक्त गर्नु; उपसम्पदापेक्षीलाई संघमा बोलाउनु; उसलाई उपसम्पदा प्रार्थना गर्न लगाउनु, र संघको बीचमा अन्तरायिक धम्मको बारेमा प्रश्न गर्ने भिक्षु नियुक्त गर्नु।

यी कर्तव्यहरूको सन्दर्भमा जब उपसम्पदापेक्षी गृहस्थी भेषमा आउँछ, उसलाई पब्वज्जा दिनु पर्छ। यदि ऊ पहिले नै सामणेर हो भने, दोहरो प्रब्रजित गर्नु आवश्यक छैन। उपसम्पदापेक्षीलाई पालि नामकरण गर्नु भनेको (उसको) नामको बारेमा बिधीवाक्य बोलेर सोध्दा जवाफ दिन र कम्मवाचामा घोषणा गर्नको लागि हो। जम्बुद्वीपमा बुद्ध धर्मको स्थापना भएको समयमा पालि नामहरू नै हुने भएकोले नयाँ नाम दिनुपर्दैनथ्यो। जवाफ दिँदा मूल नाम नै प्रयोग गरिन्थ्यो। उपज्झायको नाम पहिल्यै थाहा भइसक्ने हुनाले बताउनु पर्दैनथ्यो। कम्मवाचामा उपज्झायलाई उद्धृत गर्दा मूल नाम, हिजो आज कुलको नाम वा थरको नाम लिएर पनि व्यवहार गर्न सकिन्छ।

जब सासन अन्य देशहरूमा फैलियो र मानिसहरू आफ्नै भाषामा उपसम्पदापेक्षीको नाम राख्न र उपज्झायको नाम बताउनु आवश्यक भयो। जब उपसम्पदा दिने काम धेरै फैलियो, पालि भाषा नजान्ने भिक्षुहरूका माझमा पनि गर्नुपर्ने भयो, नामहरूको लागि विभक्तिहरू पनि परिवर्तन गर्दा पालि

व्याकरणसँग मिलाउन गाह्रो थियो। यसर्थ पछिल्ला युगका आचार्यहरूले अनुटीका *विमतिविनोदनी* बाट नमूना लिएर वाचन अभ्यासले कम्मवाचा पाठको लागी (एउटा) पक्कापक्की नाम राख्ने विधी तयार गरे। त्यसमा उदाहरण दिइएको छ, जसमा उपसम्पदापेक्षीको नाम नाग छ, उपज्झायको नाम तिस्स छ, यी नामहरू प्रयोग गरेर विधीवाक्यहरू पाठ गर्ने। हरेक प्रब्रज्यापेक्षीलाई नाग नाम दिइन्थ्यो; उपज्झायको नाम जे भए पनि त्यस क्षणको लागी यस्तो मान्यता स्थापित गरिएको थियो कि उसको नाम तिस्स भनी राखेर पाठ गर्ने। उपसम्पदा भइसकेपछि नयाँ भिक्खुलाई अरु नै नाम दिइन्छ। कडाई गर्ने आचार्यहरूले व्यक्तिगत नाम प्रयोग नगरेकोमा गल्ती हुने सम्भावना देख्छन्, किनकि यसमा व्यक्तिको विशेष नाम उल्लेख नगरिएको हुनाले सबैको नाम समान हुने भयो, फरक छुट्टिएन। तर यो यत्ति धेरै प्रयोग भइसक्यो कि यो नमूना नै भइसकेको छ। म त नयाँ नाम दिएर अलमल्लमा परेर पाठ गर्नुभन्दा त (यस विधीबाट) बढी सन्तुष्ट छु। तर, वर्तमान समयमा, उपसम्पदा काममा विभक्तिहरू (सही तरिकाले) प्रयोग गर्न सक्नेहरूले (स्वाभाविक रूपमा) उपसम्पदापेक्षीलाई पालि नामहरू दिन्छन् र यसलाई प्रयोग गर्दछन् र पाठमा उपज्झायको पनि पालि नाम नै प्रयोग गर्दछन्।⁵⁸

⁵⁸ आदरणीय लेखकले यो पंक्ति लेखेदेखि यो क्षमता थप व्यापक भएको छ, तसर्थ थाइलैंडमा नाग र तिस्सको प्रयोग

पात्र र चीवरहरूको नाम बताउनु भनेको ती वस्तुहरू प्रदान गर्नु हो, र यो पहेंलो लुगा लगाउन दिनु जस्तै हो। तिसरणगमनुपसम्पदा दिइँदा, पात्र र चीवर पूर्ण हुनुपर्छ। यो बुँदा पनि कुलपुत्रलाई उपसम्पदा प्राप्त गर्न योग्य बनाउने कारकहरू मध्ये एक हो। यो बुँदा पनि प्रश्नमा सोधिन्छ र कम्मवाचामा निर्दिष्ट गरिएको छ। यो कसले सोध्छ भनी पालिमा निर्दिष्ट गरिएको छैन। यति मात्र भनिएको छ कि "उसलाई पहिले उपज्झाय ग्रहण गर्न लगाउनुपर्छ, उपज्झाय ग्रहण गरिसकेपछि पात्र र चीवर बताउनु पर्छ।" यसबाट थाहा हुन्छ कि जो भिक्खुले उपज्झाय बन्न स्वीकार गरेको हो, उसैले उसलाई पात्रको बारेमा, चीवरको बारेमा बताउँछ। तर चलन चल्ती अनुसार यो काम कम्मावाचा-आचार्यले गर्ने हो।

(उसलाई) बाहिर गएर उभिन आदेश दिनु भनेको संघको हत्थपासको किनाराबाट कम्तीमा बाह्र हात टाढा जानु भनिएको हो। यसको कारण के हो? किनकि प्रारम्भिक सोधपूछ 'बाहिर' गरिनुपर्छ। यो बाह्र हात पर पठाउनुको मतलब मेरो विचारमा लेइडुपातको हिसाबले होला, यो दूरी संघको वरपर (उपचार) मा

पूर्ण रूपमा त्यागि सकिएको छ। लाओसमा यो अझै पनि चलिरहेको छ।

Dhamma.Digital

माटोको डल्लो फाल्न सकिने दूरी हो। त्योभन्दा परलाई 'बाहिर' भनिन्छ।

अन्तरायिक धम्ममा उपसम्पदापेक्षीलाई प्रारम्भमा प्रश्न गर्ने व्यक्तिको रूपमा भिक्षु नियुक्त गर्ने कुरा पालिमा उल्लेख गरिएको छ। सोधपूछ गर्ने भिक्षु आफैले नियुक्त गर्न सक्ने वा अरुले नियुक्त गर्न सक्ने उल्लेख छ। परम्परागत रूपले उसलाई आफैले नियुक्त गर्छ। अन्तरायिक धम्मको बारेमा वास्तविक प्रश्न पब्वज्जा अघि नै गर्न सक्छ, तर प्रारम्भिक प्रश्न सहित संघको कर्मको रूपमा उपसम्पदा दिने समयमा गर्नु नै व्यवस्थित तरिका हो जस्तो देखिन्छ। यसमा नियुक्तको लागी विधीवाक्यहरू धेरै महत्त्वपूर्ण छैनन्; प्रश्न गर्नेले आफैलाई राम्रोसँग नियुक्ति गर्न सक्छ। त्यसोभए, उसलाई अर्कोद्वारा नियुक्ति गरिनुलाई कसरी बुझ्नुपर्छ? यसलाई हेर्ने एउटा तरिका यो हो कि प्रश्नकर्ता आफैले नियुक्ति गर्नु भनेको प्रश्न गर्नको लागी संघको अनुमति माग्नु जस्तो हो। एउटा भिक्षुले अर्कोलाई सोधपूछ गर्न नियुक्ति गर्नु संघले उसलाई आदेश दिनु जस्तो हो।

"के तिमी मानिस हो?" भनी उठाइएको विषयमा, यदि यो मानिन्छ कि नाग (सर्प) आफैलाई मानिसमा रूपान्तरण गर्न सक्छ र उपसम्पदाको लागी अनुरोध गर्न आउन सक्छ, जसरी कि महाखन्धक पालिमा उल्लेख छ, भने बुझ्न कुनै समस्या छैन। होइन भने यो किन ल्याइन्छ? एक हिसाबले यो अनुमान गर्न सकिन्छ कि मनुस्स शब्दले गाउँ र शहरहरूमा बसोबास गर्ने

सामान्य मानिसहरूलाई जनाउँछ, र मानवको मासु खाने बर्बर जातिहरू होइन, जसलाई यक्ख भनी जानिन्छ। जंगल र पर्वतवासी असभ्य मानिसहरूलाई भनिएको होइन। प्रश्न "के तिमी मानिस हो?" ऊ बीस वर्षको उमेर पुगेको हो वा होइन? भन्ने अर्थमा लिन सकिन्छ, तर त्यहाँ पहिले नै उमेरको बारेमा प्रश्न छ। यसले शाब्दिक बुझाइतिर संकेत गर्छ कि के ऊ सामान्य पुरुष-लिंग भएको मानिस हो? मतलब खसि पारिएको मानिस होइन।⁵⁹

उपसम्पदापेक्षीलाई संघमा बोलाउन अनुमति माग्ने कुरा पालिमा स्पष्ट रूपमा लेखिएको छ, उसलाई प्रश्न गर्नेले अनुमति माग्ने हो। संघसँग स्वेच्छाले अनुरोध गर्नेलाई मात्र पब्बज्जा दिन मिल्ने चलन छ। स्वेच्छाले नचाहेको खण्डमा पब्बज्जा दिन खोजेर बाध्य पार्न मिल्दैन। यस कारणले गर्दा उपसम्पदापेक्षीले पब्बज्जाको लागी अनुरोध गर्नुपर्छ।

अन्तरायिक धम्मका बारेमा संघको बीचमा प्रश्न सोध्नको लागी पालि विधीवाक्य दिइएको छ, यो तरिका प्रश्नकर्ताले आफैलाई नियुक्त गर्नको लागी मात्र दिइएको छ। यो सायद (प्रारम्भिक) प्रश्न गर्नको लागी जस्तै नै गर्ने हो।

⁵⁹ तर सायद यो अन्तिम सुझाव "पुरिसोसि"? सँग बढी सम्बन्धित छ। मनुस्सको अर्थ सभ्य व्यक्ति हो भन्ने विचार बढी तर्कपूर्ण छ।

यदि पब्वज्जा बाहेक यी प्रारम्भिक कर्तव्यहरूका कुनै तरिकामा कमी हुनगएको खण्डमा, यसलाई विपतिको रूपमा गनिने छैन।

कम्मवाचा-सम्पत्ति (प्रक्रियाको पूर्णता)

जब यी पुब्वकिच्च पूरा हुन्छन्, तब उपसम्पदाको लागी कम्मवाचा पाठ गरिन्छन्, यसमा एक पटक प्रस्ताव र तीन पटक अनुसावना (सहमति) पाठ गर्नुपर्छ। यसलाई *अतिचतुत्थकम्म* भनिन्छ, जसको अर्थ हो, *अति* (समेत) गरेर चारपटक वाचनद्वारा पूर्ण हुने कर्म। किन अनुसावना तीन पटक वाचन गरिन्छ भन्ने कुरा बुझ्नु अत्यावश्यक छ, किनकि भेला भएका भिक्षुहरूलाई विचार गर्न समय दिनु पर्छ कि उनीहरूले सहमति दिने, कि नदिने? यो प्रचलन युरोपेली देशका संसदहरूले कानूनको मस्यौदा पारित गर्दा अझै प्रयोग गरिरहेका छन्। यो कम्मवाचालाई स्वीकार्य नियम अनुसार पाठ गर्नुपर्छ, अनि मात्र *कम्मवाचा सम्पत्ति* हुन्छ। यसलाई नियम अनुसार नपढ्नु वा गलित पढ्नुलाई *कम्मवाचा-विपत्ति* मानिन्छ।

कम्मवाचा वाचन गरिरहँदा कुनै भिक्षुले आपत्ति जनाएमा त्यो कम्म सफलतापूर्वक पूरा हुँदैन। यदि तेस्रो अनुसावना पाठको अन्त्यमा *भासेय्य* नपुगेसम्म मौन रहन्छ-जसको अर्थ हो, "ती व्यक्तिहरूले बोल्नु पर्छ"-तब त्यो उपसम्पदा पूरा भएको मानिन्छ।

Dhamma.Digital

परिवार ग्रन्थमा, आपत्ति जनाउनुलाई परिस-विपत्तिको रूपमा वर्गीकृत गरिएको छ। भिक्षुभावको अवस्थालाई हेर्ने हो भने त त्यसरी लिन सकिन्छ। थप विचार गर्दा, यो संघको दोष होइन, न त यो कम्मवाचाको दोष हो, बरू यो त कम्मावाचा सम्बन्धी दोष हो; त्यसैले बुझ्न सजिलोको लागि यहाँ व्याख्या गरिएको छ।

पालिमा भनिएको छ कि एकल भिक्षुले कम्मवाचा पढ्छ, तर सियाममा पुरानो चलन एक जोडीले पाठ गर्ने हो। यसका निम्न कारणहरू हुन सक्छन्:

क) अन्य प्रकारका पाठ, जस्तै भाणवार⁶⁰ छ, यो युगल भिक्षुद्वारा पाठ गरिन्छ।

ख) एकल पाठकले भूलचूक गर्न सक्छ, तर साथीसँग पाठ गर्दा सँगै एउटै बुँदामा भूलचूक सम्भवतः बनाइनेछैन, यसरी एकअर्कालाई सन्तुलन बनाइराख्छ। एकल पाठ गर्ने भिक्षुले गल्ती गरेपछि यो नाश हुन सक्छ।

⁶⁰ यो एक समारोह पूर्वक गरिने सामूहिक शास्त्रीय पाठ हो, जसमा दुई युगल भिक्षुहरूले आलोपालो गरी लामो समयसम्म निरन्तर पाठ गर्छन्।

ग) एक पटकमा युगल (२ जना) लाई उपसम्पदा गर्ने चलन रहेकोमा एकएकजना उपसम्पदापेक्षीलाई छुटाछुटै कम्मवाचा पाठ गरिन्छ।

भिक्षुहरूले कम्मवाचा पाठ गर्ने सम्बन्धमा, यो एकलैले पनि गर्न सकिन्छ। यो आफैलाई प्रारम्भिक प्रश्नहरू सोध्नको लागि नियुक्त गर्ने बिन्दुदेखि एकलैले प्रारम्भिक प्रश्नहरू गर्नुदेखि उपसम्पदा पाठसम्म गर्न सकिन्छ, अथवा भागहरू साझा गर्न सकिन्छ। यो एउटा कम्ममा मात्र गर्न मिल्छ, जस्तै उपसम्पदा पाठ, त्यो एकल भिक्षुले यसलाई पूर्ण रूपमा पाठ गर्नुपर्छ। जति र अनुसावना पाठ फरक फरक व्यक्तिबाट हुन सक्दैन। अहिले एउटै भिक्षुले सुरुदेखि अन्त्यसम्म पाठ गर्ने चलन छ।⁶¹

जब धेरै उपसम्पदापेक्षीहरू हुन्छन्, एकै पटकमा दुई वा तीनजनालाई उपसम्पदा दिने स्वीकृतिको व्यवस्था गरिएको छ,

⁶¹ उपसम्पदा विधिका प्रत्येक खण्ड छुट्टै कम्म हो, यसको आधाभाग एकजना र बाकी आधाभाग अर्को भिक्षुद्वारा पाठ गर्न मिल्दैन, तर उनीहरूले यसलाई पूर्ण रूपमा सँगै पाठ गर्न सक्छन्। अहिले यो सधैं युगलद्वारा पाठ गरिन्छ, मुख्य उद्देश्य हो, होशियारी गर्नु।

तर उपज्झाय एउटै हुनुपर्छ। त्योभन्दा बढीलाई दिनको लागी स्वीकृति छैन। यस्को कारण मलाई यो लाग्छ कि चार वा सोभन्दा बढी भिक्खुहरूले सङ्घ बन्दछ। यो कसरी गर्ने भन्ने बारे पालिमा व्याख्या गरिएको छैन, तर मूल नामहरू कम्मवाचामा निर्दिष्ट भएकोले, उनीहरूले उपसम्पदालाई एउटै कम्मवाचाद्वारा लिन्छ भनेर बुझ्न सकिन्छ। *विमतिविनोदनी* संग्राहक आचार्यले एउटा नमुना दिएका छन्। दुई वा तीन व्यक्तिहरूको लागी उपसम्पदा कम्मवाचा पाठ गर्ने नमूनामा नामहरूमा विशेषण, सर्वनाम र क्रियापदहरूमा बहुवचन प्रयोग गरेर दिएका छन्, जस्तो कि मैले २,३ जनालाई उपसम्पदा गर्ने कम्मवाचा खण्डमा (यस पुस्तकको अन्त्यमा) नमुना दिएको छु। संघको बीचमा तथा बाहिर अन्तरायिकधम्म सोध्नको लागी कुनै नमूना दिइएको छैन। एक-एक जनासँग छुटाछुटै सोध्ने होला। अन्तरायिकधम्मको बारेमा गम्भीरताका साथ सोध्ने हो भने यो व्यापक रूपमा गरिनुपर्छ। तर सुविधाको लागी नामको बुँदामा उपसम्पदा विधीमा घटाइएको छ, उपसम्पदापेक्षीलाई नाग भनेर तथा उपज्झायलाई तिस्स भनेर प्रयोग गरिन्छ। कम्मवाचा पाठ गर्ने व्यक्तिहरू जोडीको रूपमा हुनुपर्छ भनेको छ। एक-एक जोडी उपसम्पदा हुनेहरूको लागी पाठ गर्नु सजिलो छ। जसमा युगल उपसम्पदापेक्षीको लागी एक-एक जना आचार्य विभाजन गरिन्छ। एकलो उपसम्पदा हुँदा जस्तो नै एकसाथ पाठ गरिन्छ।

पच्छिम-किच्च (पछि गर्नुपर्ने कामहरू)

उपसम्पदा कार्य सम्पन्न भएपछि भगवान बुद्धको स्वीकृति अनुसार पच्छिम-किच्च गर्नुपर्छ। यिनलाई अनुसासना (चेतावनी, सल्लाह) भनिन्छ। यसमा यी कर्तव्यहरू समावेश छन्:

- (क) त्यही क्षणमा सूर्यको छाया नाप्नु;
- (ख) ऋतु उल्लेख गर्नु;
- (ग) दिनको अंश उल्लेख गर्नु,
- (घ) संगीति सुनाउनु;
- (ङ) चार निस्सय बताउनु;
- (च) चार अकरणीय बताउनु।

(क) भगवान बुद्धको समयमा सूर्यको छाया नापेर ठ्याक्कै समय निर्धारण गरिन्थ्यो। छायालाई दुई भागमा बाँडिएको थियो। सूर्योदयदेखि मध्याह्नसम्म छाया क्रमशः छोटो हुँदै जान्छ। यो भाग हायमानच्छाया हो, जसको अर्थ "घट्ने छाया" हो। मध्याह्नदेखि सूर्यास्तसम्म छाया क्रमशः लम्बिँदै जान्छ। यस भागलाई वद्धमानच्छाया भनिन्छ, जसको अर्थ "बढ्ने छाया" हो। जस्तो कि त्यस बेलामा बच्चाको जन्मको क्षणमा समय नाप्न एक व्यक्ति बाहिर निस्केर घाममा उभिन्थ्यो। ऊ उभिने ठाउँ र उसको टाउकोको छायाको स्थानमा चिन्ह लगाएर, त्यसपछि उसले भुइँमा पाइलाको संख्या नाप्न खुट्टाले खुट्टा छुने गरी अगाडि बढेर तिनीहरूलाई गणना गर्थे। यो सूर्य-छाया प्रणालीले घाम लाग्ने दिनहरूमा मात्र बताउँछ कि यो एकाविहानै हो वा ढिलो बिहान वा दिउँसो हो। रातमा प्रयोग गर्न सकिँदैन। शायद रातको समय शिरको माथिको कुनै

ग्रहद्वारा निर्धारण गर्न सकिन्छ। यस्तो प्रणाली पयोग गरिन्थ्यो। जन्म-कुण्डली बनाउन तथा मंगलकार्य गर्न लग्न निकाल्नको लागी राशीका त्रियांग वा नवांग सम्म ठ्याक्कै मिल्ने गरी नक्षत्रको स्थितिले परिभाषित गरेको हुन्छ, र जसले ग्रहहरू र तिनीहरूको अवस्थितिलाई जनाउँछ। यद्यपि, यो विधी पालिमा उल्लेख गरिएको छैन। यसको कारण सायद धेरैजसो भिक्षुहरूलाई यसलाई कसरी प्रयोग गर्ने भनेर थाहा थिएन। वा उपसम्पदा बिधी दिउँसो मात्र आयोजित गरिने हुनाले सूर्यको छायाँ नाप्ने मात्र उल्लेख गरिएको हो।

उपसम्पदा एउटा महत्त्वपूर्ण विषय हो, जसको समयलाई ध्यान दिनुपर्छ। भिक्षुहरूले भने आफूहरू आर्यजात (उत्तम जन्म) मा जन्मिएका हुन् भन्ने मान्यता राख्छन्। भिक्षु अंगुलिमाल स्थविर पूर्व डाकूले आफ्नो महान जन्मलाई सच्चाधिष्ठान (सत्यको अधिष्ठान, संकल्प) बनाएर, गर्भवती महिलाहरूलाई सुरक्षा प्रदान गर्न प्रयोग गरे। त्यस कारण प्रब्रजित भएको एक दिन मात्र भएको भए पनि भिक्षुहरूको ज्येष्ठता निर्धारण गर्न छायाँ नाप्ने र अभिलेख राख्ने व्यवस्था गरिएको छ। वर्तमानमा घडीद्वारा समय बताउनु अधिक सटीक र अधिक सुविधाजनक छ, र यो जहिले पनि उपलब्ध हुन सक्छ। अब सूर्यको छाया नाप्ने कामलाई घडीले प्रतिस्थापन गरी उपकरणको रूपमा प्रयोग गरिन्छ।

Dhamma.Digital

(ख) ऋतु बताउनु-यसमा ऋतुका महिना, पक्ष र सप्ताहका दिन तिथी समावेश छ। वर्तमानमा, (वर्षको मामलामा) बुद्धसम्बत पनि बताइन्छ।

(ग) दिनको अंश उल्लेख गर्नु-शाब्दिक रूपमा, यसको अर्थ याम बताउनु हो-तर भिक्खुहरूका बीचमा याम भनेको रातको मात्र गनिन्छ, दिनमा होइन। यो थाइ देशको परम्परा जस्तै हो, जुनमा समय चन्द्रगति अनुसारले गणना गरिन्छ। यो व्याख्या अनुसार, बिहान, मध्याह्न र साँझ हुनुपर्छ। अहिले यो विषय घडीद्वारा सिद्ध भइसकेको छ। त्यसो हुनाले यो बताउने गरिंदैन।

(घ) संगीति सुनाउने- यो के सुनाउनुपर्छ भनिएको हो, म अझै पक्का बुझिदैनँ। संगीति भनेको सबैजना मिलेर पाठ गर्ने हो भनी अट्ठकथामा व्याख्या गरिएको छ। पालिमा यो शब्दको अर्थ या त धम्म तथा विनयलाई सङ्कलन गरेर मान्यता प्राप्त पाण्डुलिपि तयार गर्नु हो, (जस्तो कि संगायनाहरूमा गरिएको थियो)। अथवा यस प्रसङ्गमा संगीति भनेको संग्रह गरी बताउनु भनेको हुनसक्छ। संग्रह गरी बताउनु भनेको बताइसकिएका विषय बाहेक अरु बाकी विषयहरू बताउनु भनेको हुनु सम्भावना छ। जस्तो कि उपसम्पदा भएको सीमा, अथवा आवास,

Dhamma.Digital

उपज्झाय, कम्मवाचा आचरियहरू, उपस्थित भिक्खुहरूको संख्या बताउनु।⁶²

यी सबै बुँदाहरू ताडपत्रमा, वा कागजको टुकामा उपज्झायले टिप्छ, जसलाई छाया-पत्र (धार्मिक नाम पत्र, पब्बज्जा प्रमाणपत्र) भनिन्छ। नागको सतामा दिइएको नामलाई छाया पनि भनिन्छ, जसलाई छाया भनिने ढाँचामा नामको रूपमा स्पष्ट गरिएको हुन्छ, कहिले पालि (हिज्जे) मा, कहिले थाईमा उल्लेख गरिएको हुन्छ,। यो हिज्जेको मामला दिने व्यक्तिको इच्छा र क्षमतामा निर्भर गर्दछ।

(ड) चार निस्सय बताउनु यी चार निस्सयहरूमा भिक्खुलाई आवश्यक संसाधनहरू र अन्य लाभ खोज्ने बाटो बताउनु हो। यो कुरा उपसम्पदा अगाडि बताउनु हुँदैन।

---

⁶² वर्तमानमा, जम्मा भएका संघहरूले यस अवसरमा सँगै अनुमोदनाका श्लोकहरू पाठ गरेर आफ्नो अनुमोदन व्यक्त गर्छन्। सायद यो पनि संगीतिको अंश हो:

(क) अहिले यसलाई यसरी व्याख्या गरिएको छ (अनुमानले भएपनि)

(ख) यो संगीतिको सामान्य अर्थमा मेल खान्छ; र

(ग) यो कठिनको विधिमा जस्तो हो, जहाँ यो प्रक्रियाको अन्तिम चरण हो।

Dhamma.Digital

(च) चार अकरणीय बताउनु- यसले गर्न नहुने विषयका महत्त्वपूर्ण कुराहरू बताउँछ। यदि गरे भने उनीहरूले उसलाई समणभावबाट बहिष्कृत गर्नेछन्। यदि कुनै नयाँ भिक्षु यी कुराहरूमा अनभिज्ञ छ भने, अर्को भिक्षुलाई साथ नपठाई उसलाई एकलै जान दिइँदैन।

उपसम्पदा विधी पूर्ण भएपछि भन्नु पर्ने यी अनुसासनहरू उपज्झाय वा कम्मवाचा आचार्यद्वारा वाचन गर्न सकिन्छ। धेरै व्यक्तिहरू उपसम्पदा भएमा (अन्तिम भिक्षुको विधी समाप्त नभएसम्म) कुर्नु उचित हुन्छ र त्यसपछि उनीहरू सबैजनालाई सँगै निर्देशन दिन हुन्छ। उनीहरूलाई संघको सभास्थलमा वा बाहिर जुनसुकै सुगम स्थानमा बताउन सकिन्छ। त्यसपछि यी कुराहरू सिकाउनु पर्छ र व्याख्या गर्नु पर्छ ताकि उनीहरूलाई अर्थ स्पष्ट होस्। यसरी उद्देश्य पूरा हुनेछ।

अध्याय २८

विवादाधिकरण

विवादका मुद्दाहरू सुल्झाउने तरिका

त्यस्ता विवाद (झगडा) हरू जो विनयगत प्रक्रिया (अधिकरण, मुद्दा) बन्दछन्, तिनलाई विवादाधिकरण भनिन्छ। विशेष गरी पालिमा उपलब्ध धम्म-विनय सम्बन्धी विवादहरू नौ जोडीहरूमा विभाजित छन्, जुन यस्तो छ:

- १) यो धम्म हो, यो धम्म होइन, भनी विवाद गर्नु;
- २) यो विनय हो, यो विनय होइन, भनी विवाद गर्नु;
- ३) यो तथागत भाषित हो, यो तथागत भाषित होइन, भनी विवाद गर्नु;
- ४) तथागतले यो आचरण गर्नुभएको छ, तथागतले यो आचरण गर्नुभएको छैन, भनी विवाद गर्नु;
- ५) तथागतले यो व्यवस्था गर्नुभएको छ, तथागतले यो व्यवस्था गर्नुभएको छैन, भनी विवाद गर्नु;
- ६) यो आपत्ति हो; यो आपत्ति होइन, भनी विवाद गर्नु;
- ७) यो हल्का आपत्ति हो, यो भारी आपत्ति हो, भनी विवाद गर्नु;
- ८) यो बाकी रहने अपत्ति हो, यो बाकी नरहने आपत्ति हो, भनी विवाद गर्नु;

Dhamma.Digital

९) यो गम्भीर आपत्ति हो; यो गम्भीर आपत्ति होइन, भनी विवाद गर्नु।

सबै मूल ग्रन्थहरूमा तिनीहरूलाई *अट्ठारसभेदकरवत्थु* भनिएको छ, जसको अर्थ हो, विभाजनका अठार वटा कारणहरू। विवादाधिकरण उत्पन्न हुनलाई दुई पक्षले विपरीत अडान लिनुपर्दछ। त्यसैले प्रत्येक मुद्दाको लागी माथि व्यवस्था गरिए अनुसार मध्येका *भेदकरवत्थु* (विभाजनका कारणहरू) को एक जोडी हुन्छ। दुइमा कुनै पनि पक्षले राम्रो नियतले वा खराब नियतले विवाद सुरु गर्न सक्छ। धम्म-विनयको लागी विवाद सुरु गर्ने व्यक्तिले राम्रो नियतले काम गरेको भनिन्छ। जो व्यक्तिले घमण्डले झगडा सुरु गर्छ, जसले आफू गलत भएको थाहा पाएर पनि त्यसमा अडिग रहन्छ, उसले नराम्रो नियतले काम गरेको भनिन्छ। राम्रो नियतले काम गर्नेहरूलाई पालिमा *अलोभ, अदोस, अमोह* चित्त भएको भनी व्याख्या गरिएको छ। खराब नियतका साथ काम गर्नेहरूलाई छ जोडी दोषहरू लगाइन्छन्:

- १) ऊ क्रोधी व्यक्ति हो; जो क्रोध गर्छ- यसको अर्थ हो, जसलाई सजिलै रिस उठ्छ, तर यसलाई शान्त गर्न मुश्किल छ।
- २) ऊ कृतघ्न हो, अकतञ्जू (अकृज) हो; ऊ अरूलाई सम्मान गर्दैन।
- ३) ऊ स्वभावले नै ईर्ष्यालु र कंजूस हो।
- ४) ऊ घमण्डी र धोखेबाज हो।
- ५) ऊ खराब मतिको, गलत विचारको व्यक्ति हो।

Dhamma.Digital

६) ऊ आफ्नो विचारलाई मात्र कडाइका साथ पकडीराख्ने (जिद्दीवाला) हुन्छ र ऊ त्यसबाट मुक्त हुन गहारो छ।

सामूहिक रूपमा यिनीहरूलाई लोभ, दोस र मोह चित्त भएको व्यक्ति भनी भनिन्छ। यी दोष र स्वभावहरूलाई विवादमूल, तर्कवितर्कको जराको रूपमा दिइएको छ।

समयको प्रवाहमा विवादाधिकरणका जुन प्रमुख विषयहरू उत्पन्न भएका छन् ती यहाँ निम्नानुसार बताउनयोग्य छ-

कोसम्बीका भिक्षुहरू

भगवान बुद्धको जीवनकालमा, उहाँको जीवनको मध्य वा उत्तरार्ध कालमा उहाँ कोसम्बी शहरको घोसिताराम विहारमा विहार गर्न जाँदा त्यहाँ बस्ने भिक्षुहरूका दुई जना गुरु भिक्षुहरू थिए, एकजना विनय-धर, एकजना धम्मदेसक र प्रत्येकको ठूला शिष्यमण्डलीहरू थिए।

एक दिन विनय-धर भिक्षु धम्मदेसक भिक्षुको पछि वच्चकुटी (शौचालय) गए, र शौच धुने भाँडामा पानी बाँकी पाए। फर्किएपछि उनले शौच धुने पानी त्यहीं छोडेको हो कि, भनेर सोधे। धम्मदेसक भिक्षुले यसको पुष्टि गरे। यो आचरण वच्चकुटिवत्तमा निषेध गरिएको छ, तर यसलाई आपत्ति भनिएको छैन। सायद यसैले गर्दा धम्मदेसक भिक्षुले यो गर्नाले आफूलाई आपत्ति नभएको ठानेका थिए। विनय-धर भिक्षुको लागी, उनले निषिद्धको अवहेलना गर्नु भनेको आपत्ति हो भन्ने ठाने। यस

अवस्थामा, दुक्कट आपत्ति हुन्छ, त्यसैले उनले यस्तो आचरणलाई आपत्ति मानेका थिए। प्रत्येकका शिष्यहरू (आफना) आचार्यको मतको अनुकरणमा लागे। यो विवादाधिकरणको पहिलो चरण बन्यो, जुन कि छैठौं भेदकरवत्थु अन्तर्गत वर्गीकृत गरिएको छ। त्यस पछि, विनय-धर भिक्षुका अनुयायीहरूले धम्मदेसक भिक्षुलाई आफ्नो आपत्ति नदेखेकोमा सजाय दिन उक्खेपनीयकम्म (निलम्बन गर्ने कार्य) गर्ने मौका पाए। उनका शिष्यहरूलाई उनीबाट अलग गर्न र उनको शक्ति घटाउनको लागि यसो गरिएको थियो भनेर बुझ्न सकिन्छ। अर्को हिसाबले अरू भिक्षुहरूलाई धम्मदेसकको समूहमा सामेल हुनबाट रोक्नु थियो। यद्यपि, इच्छित परिणाम प्राप्त भएन। धम्मदेसक भिक्षुका अनुयायीहरूले उनीहरूका गुरुलाई अन्यायपूर्वक निलम्बन गरिएको महसुस गरे (धम्मपूर्वक होइन); जबकि विनय-धरको समूह जसले त्यो काम गरेको थियो यो ठीकसँग (धम्मपूर्वक) गरिएको थियो भन्ने लाग्यो। यसरी विवादाधिकरणको अर्को स्तर, दोस्रो भेदकरवत्थु, उठ्यो।

भगवान् शास्ताले यो सुनेपछि त्यो कर्म गर्ने भिक्षुहरूको विहार आराममा जानुभयो र सजिलै उक्खेपनीयकम्म गर्नुको हानिको व्याख्या गर्नुभयो। निष्काशन गर्नुपर्ने भिक्षु कस्तो किसिमको हो भनी पहिले नै विचार गर्न आग्रह गर्नुभयो। यदि निलम्बन गर्न खोजिएको भिक्षु बहुस्सुत (प्रख्यात विद्वान्), धेरैद्वारा सम्मानित, ठूलो अनुयायी भएको देखिएमा उनको निलम्बनले संघमा विभाजन वा पक्ष विपक्षमा

विभाजन हुनेछ भने, त्यस्तो विभाजनको डरले उसको विरुद्धमा उक्खेपनीयकम्म गर्नहुँदैन। त्यस पछि भगवान निलम्बित धर्मदेसकलाई समर्थन गर्ने भिक्षुहरूको आवासमा जानुभयो। ती भिक्षुहरूसँग निलम्बित व्यक्ति कस्ता हुन् भनेर सोचन उहाँले आग्रह गर्नुभयो। ती भिक्षुहरूले आफूहरूलाई आपत्ति भएको महसुस गरेको बताए। यदि उनीहरूले आफूहरू धम्म विनयका बहुस्सुत र धम्मका पालनकर्ता भएको देखेको भए, उनीहरूले सायद कुनै पनि अगति (पूर्वाग्रह) को प्रभावमा आउँदैनन् भन्ने सोचनुपर्छ। उनीहरूले आपत्ति नदेखेको कारणले उनीहरू निलम्बन गरिएका थिए। तसर्थ, विभाजनको डरले उनीहरूले आपत्तिलाई स्वीकार गर्न सहमत हुनुपर्छ, यद्यपि यो (केवल) अरूको विश्वास थियो (कि उनीहरूको गल्ती थियो)।

यसरी उनीहरूका बीचमा मध्यस्थता गर्नुभयो, तर कुनै सफलता नपाएपछि उहाँ उनीहरूबाट दिक्क हुनुभयो र पारिलेय्यक गाउँ नजिकै रक्खित वनमा बस्न जानुभयो। भगवान आफूलाई इच्छा हुँजेलसम्म बसेर त्यहाँबाट सावत्थी नगरमा बस्न जानुभयो। कोसम्बी नगरका गृहस्थी अनुयायीहरूले भिक्षुहरूमा गल्ती फेला पारे। भगवान शास्ताले छोडेर जानुभयो, त्यसो हुनाले उनीहरूको पनि हानी भयो। त्यसैले ती भिक्षुहरूलाई सम्मान नगर्ने भनी उनीहरूले निर्णय गरे। घरमा आइपुग्दा भिक्षुहरूलाई भिक्षा अन्न दिँदैनथे ताकि टाढा जाउन्, चीवर फुकालेर जाउन्, कित भगवान शास्तालाई खुसी लाग्ने किसिमले आचरणमा फर्कन्। यस्तो व्यवहार गरिएपछि ती भिक्षुहरू सहन नसकेर

होशमा आए, र त्यसको समाधान गर्न सावत्थीमा जान राजी भए।

धम्मदेसक भिक्षु आइपुगेपछि, उनले शौच धुने भाँडोमा पानी बाकी छोड्नु आपत्ति हो भनी सहमति जनाए र विनय-धरको समूहद्वारा उनलाई उक्खेपनीयकर्म गरिएको उचित थियो। यो तथ्य उनले आफ्ना अनुयायी भिक्षुहरूलाई व्याख्या गरे। यसरी आपसी समझदारीद्वारा यो अधिकरण टुङ्गियो: संघले पूर्ण निर्णय गरेकोले होइन। त्यसपछि भगवान शास्ताले संघलाई त्यो उक्खेपनीय कम्म फिर्ता लिन र दुवै पक्षलाई भेट्न आदेश दिनुभयो। छन्द पठाउने स्वीकृति नभएकोले बिरामी भए पनि इच्छा नहुँदा हुँदै पनि भिक्षुहरू आउनुपर्यो। एक जना भिक्षुलाई त्रिदुतियकम्मवाचाद्वारा संघको सहमति (सामग्गी) को घोषणा सुनाउन लगाइएको थियो र त्यसपछि उनीहरूले उपोसथ गरे र पाटिमोक्ख पाठ गरे।

यो कथा भएको मूलपालि ग्रन्थमा दुई समूहलाई नेतृत्व गर्ने नेता भिक्षुहरूको नाम बताइएको छैन, र यसलाई शौचको पानी बाकी छोडेको भन्ने विषय पनि निर्दिष्ट गर्दैन। केवल एकजना बहुस्सुत भिक्षुले एक आपत्ति गरेका थिए र यसलाई आपत्तिको रूपमा नदेखेको भन्ने मात्र सम्बन्धित छ। अन्य भिक्षुको बारेमा यहाँ उल्लेख गरिएको कथा जसले यसलाई आपत्ति भएको देखे, त्यो धम्मपद अट्ठकथामा आधारित छ, तर कथाको मुख्य भागले मूलपालिको उल्लेख अनुरूप छ। त्यहाँ आश्चर्यजनक बुँदा एउटा यस्तो छ कि भगवान शास्ता "धम्मका

स्वामी, धम्मराजा." हुनुहुन्थ्यो अर्थात् उहाँ आफैं बुद्ध-शासनका अधिपति वा मालिक हुनुहुन्थ्यो। उहाँले यो आपत्ति हो, वा होइन भनेर निर्णय गरेको भए हुन्थ्यो। ती भिक्षुहरू पनि भगवान बुद्धको वचनको कदर गर्न सहजै आउने थिए होलान्। त्यस्तो साह्रो गरी जिद्दी भैसकेका थिएनन् होला। ती भिक्षुहरूका दुईवटा समूहको घमण्डलाई हेर्दा भगवान बुद्धको पालामा उत्पन्न भएको होला जस्तो लाग्दैन। यस बारेमा विनयका ज्ञाताहरूले अनुसन्धान गरी हेरून्।⁶³

वैसालीका भिक्षुहरूका १० वटा बुँदाहरू

भगवान बुद्धको परिनिब्बानको १०० वर्ष पछि वज्जीपुत्र भिक्षुहरू अर्थात् वज्जीवासी भिक्षुहरू जो वैसाली शहरमा केन्द्र स्थापना गरेर बसेका थिए, जसलाई पाचीन (पूर्वेली) पनि भनिन्छ, उनीहरू विनय नियमहरूलाई शिथिल र अरु भिक्षुहरूबाट फरक तरिकाले अभ्यास गर्थे। यस कथाको मूल विषयवस्तुमा रहेका दस बुँदाहरू यी हुन्:

१) भिक्षुलाई रात कटाएर भण्डारण गरिएको कडा वा नरम खानेकुरा खान निषेध गर्ने नियम छ। यसलाई उल्लङ्घन गर्ने भिक्षुलाई पाचितिय-आपत्ति हुन्छ। वज्जीपुत्र भिक्षुहरूले

⁶³ तर शायद त्यतिबेलाका भारतीयहरू र अहिलेका थाईहरूका बीचमा फरक छ।

सुम्पिएको नुन रात कटाएर राखिसकेपछि भोजनमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। नुन *यावजीविक* (जीवनभर प्रयोग गर्न सकिने) खाद्य हो। यो सुम्पेर लिएर भण्डारण गरेर राखेर जहिले उपभोग गरेपनि हुन्छ, *सन्निधि* (भण्डारण) हुनगई हुने आपत्ति हुँदैन। वज्जीपुत्तिय भिक्षुहरूले *सन्निधि* भएको नुन सन्निधि नभएको भोजनमा मिसाएर खाए। प्रश्न उठ्यो, यो उचित हो, कि होइन? यो विषयलाई छोटकरीमा *सिडको नुन उपभोग* भनिन्छ। त्यसबेला भिक्षुहरूले जनावरको सिडमा नुन जम्मा गर्ने गरेको बताइन्छ।

२) भिक्षुहरूलाई *विकाल* (समयको बाहिर) कडा र नरम खाना खान निषेध गरिएको नियम छ, यसलाई उल्लङ्घन गर्नेहरूलाई पाचितिय-आपत्ति हुन्छ। यस सिक्खापदको विभंगमा सूर्योदयदेखि मध्याह्नसम्म *काल* हुन्छ भनी व्याख्या गरिएको छ; त्यो भन्दा बाहिर *विकाल* हो। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले सूर्यको छाया सबैभन्दा छोटो बिन्दुभन्दा दुई औंला बाहिर गएको बेलासम्म खाना खान सकिन्छ भन्ने धारणा राखेका थिए। यो कुरा मध्यमा (मध्य-बिन्दु) भनिने छायाले बताईएको समयसँग सम्बन्धित हुन सक्छ, जसलाई ज्योतिषीय विधीद्वारा औसत निकाल्दा *सम्फुठ* (मध्य-बिन्दु) भनिन्छ। यो उठेको अर्को प्रश्न हो, जसलाई छोटकरीमा *दुई औंला-लामो* नियम भनिन्छ।

३) भोजन गरिसकेको भिक्षुले पछि दान गर्न ल्याएको खाद्यभोज्य वस्तु, जुन कि त्यस दिनको उब्रेको होइन, भोजन गर्न निषेध गर्ने सिक्खापद छ। जो भिक्षुले यो नियम

उल्लङ्घन गर्दछ, उसलाई पाचितिय-आपत्ति हुन्छ। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले मान्यता राखे कि गाउँमा प्रवेश गर्ने मनसाय भएमा त्यो खाना खान पनि सकिन्छ, जुन कि उब्रेको होइन। उठेको यो अर्को प्रश्न हो, जसलाई संक्षिप्तमा *गाउँमा जाने विषय* भनिन्छ।

४) एउटै सीमामा स्थापित सबै आवासका लागि ती आवासहरूमा बस्ने सबै भिक्षुहरू त्यही एउटै ठाउँमा उपोसथ गर्न भेला हुनुपर्ने चलन छ। यस्तो व्याख्या गरिएको छ कि पहिलेको समयमा संघले वर्तमानमा जस्तै एक आवासको लागि निश्चित गरेर विशेष सीमा स्थापना गरिएको थिएन। धेरै आवासहरूलाई समेटेर एउटा सीमाघरको स्थापना गरिएको थियो। यसको अभिप्राय सीमाको सम्बन्धमा अध्याय २४ मा प्रस्तुत गरिएको छ। छुट्टाछुट्टै आवासमा बसोबास गर्ने तर एउटै सीमामा नबस्ने सबै भिक्षुहरू उपोसथ गर्न एकसाथ भेला हुनैपर्छ, जसरी अहिले ठूला विहारहरूमा भिक्षुहरूका कुटीहरू गण (समूह) मा विभाजित हुन्छन्, ती सबै एउटै उपोसथ-हलमा उपोसथ गर्न भेला हुन्छन्। उनीहरू विभाजित हुन र विभिन्न समूहहरूमा उपोसथ गर्न सक्दैनन्। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले छुट्टाछुट्टै निवास हुनेहरूले अलग-अलग उपोसथ गर्न सक्ने धारणा राखेका थिए। यो सम्भव छ कि वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले महासीमा भित्र खण्डसीमाको स्थापनाको पहल गरेका थिए; अन्यथा, सायद उनीहरूले विशेष एक आवासको लागि छुट्टै सीमा स्थापना गरेका थिए। उठेको यो अर्को प्रश्न हो, जसलाई संक्षेपमा *आवास सम्बन्धी चलन* भनिन्छ।

५) एउटै सीमामा भेला भएका भिक्षुहरूले एकसाथ मिलेर सङ्घकर्म गर्ने चलन छ, वा नआएकाहरू सबैको छन्द (सहमति) बुझाउनुपर्छ। वज्जीपुत्र भिक्षुहरूले सबै भिक्षुहरू आउनुअघि नै सङ्घकर्म अघि बढाउन सकिने धारणा राखेका थिए। यदि पछि थप भिक्षुहरू आए भने उनीहरूलाई बताउनुपर्छ र उनीहरूको छन्द माग्नुपर्दछ। सायद यसैले त्यो चलनलाई निम्त्याएको हो कि, यदि पाटिमोक्ख पाठ बिधीको बीचमा थप भिक्षुहरूको आगमन भयो भने पहिले बसेकाहरूको बराबर वा थोरै संख्या रहेको खण्डमा दोहरो पाठ गर्नु पर्दैन। नयाँ आएकाहरूलाई त्यहि बिचको पाठदेखि मात्र सुनाए पुग्छ। उठेको यो अर्को प्रश्न हो, जुनलाई संक्षेपमा *स्वीकृति सम्बन्धी चलन* भनिन्छ।

६) उपज्जाय वा आचार्यले चलाएको कुनै पनि चलनलाई अभ्यास गर्नु उचित हुन्छ भनी वज्जीपुत्र भिक्षुहरूको धारणा थियो। उठेको यो अर्को प्रश्न हो, जुनलाई संक्षिप्तमा *प्रथाको अनुकरण गर्नु* भनिन्छ।

७) वज्जीपुत्र भिक्षुहरू मान्दथे कि ताजा दूध दूधको अवस्थाबाट परिवर्तन भएको तर अझै *दधि* (दही) भइनसकेको खाद्यपदार्थलाई भोजन गर्न छोडिसकेको भिक्षुले, जसले थप भोजन लिन अस्वीकार गरीसकेको छ, उसले यसलाई *अनतिरित्त* (उब्रेको खाना होइन) खानाको रूपमा खाए हुन्छ। अन्य भिक्षुहरूले यो उचित नभएको बताए। यस्तो देखिन्छ कि वज्जीपुत्र भिक्षुहरूले आपत्तिको आधार मात्र ठोस खाना हो,

भनी मानेका थिए। यो हो, उठेको अर्को प्रश्न, जसलाई संक्षेपमा *नमथिएको विषयको चलन* भनिन्छ।

८) वज्जीपुत्त भिक्षुहरू मान्दथे कि जुन सुरा पिउनेलाई नशा नलाग्ने गरी नरम छ, तर त्यसमा हल्का रक्सीको स्वाद छ, खान सकिन्छ। यो हो, उठेको अर्को प्रश्न; यसको लागि कुनै संक्षिप्त नाम छैन।

९) भगवान बुद्धले एउटा मात्र *निसीदन* (बस्ने कपडा) प्रयोगको लागि अधिष्ठान गर्ने स्वीकृति दिनुभएको छ। *निसीदन*को कपडा सुगत-मापन प्रयोग गरेर दुई बित्ता लामो, डेढ बित्ता चौडा हुन्छ, र एक बित्ताको किनार थपिएको हुन्छ। यस सम्बन्धी रतन-वग्गको सातौं सिक्खापदको पाचित्तिय अध्यायमा उल्लेख गरिएको छ। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले किनारा रहित निसीदन पनि उचित हुनसक्ने धारणा राखेका थिए। उनीहरूको मतलब थियो कि किनारा नथपिएको निसीदन निर्धारित आसनभन्दा ठूलो भएन भने हुन्छ, अथवा किनारा थपिएपछि स्वीकृत आसनको बराबरको आकारको भएपछि चल्छ, यसको आशय यो थियो। अन्य भिक्षुहरू मान्दथे कि जुन आसन सामान्यभन्दा ठूलो छ, त्यो किनारा सहित हुनु जरूरी छ। अनि मात्र यसलाई अतिरेक चीवर बाहेकको विशेष परिष्कारको रूपमा अधिष्ठान गर्न मिल्छ। यो अवधारणा पनि छानबिन गरेर हेर्नुपर्ने विषय हो। यो हो उठेको अर्को प्रश्न; यसको संक्षिप्त नाम पाइँदैन।

Dhamma.Digital

१०) वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले पैसा स्वीकार्य छ भन्ने धारणा राखेका थिए। मूल कथामा यो वर्णन गरिएको छैन कि उनीहरूको यसको उल्लंघन गर्नुबाट बच्ने तरिका कस्तो थियो। यो सिक्खापदको ठाडो उल्लङ्घन हो जस्तो देखिन्छ, यसमा कुनै शंका छैन।

यो दस विषयहरूमध्ये धेरै यस्ता छन् जुन सहि पालना गरिने तरिकाबाट फरक छन्, तर केही यस्ता पनि छन् जुन म फैसला गर्न सकिदैनं। केही निश्चित रूपमा उल्लङ्घन भएका छन्, तर तिनीहरू सबै नै चलनचल्तीको ढंगलाई त्याग्ने किसिमका छन्।

त्यसबेला पाठा⁶⁴ का भिक्षु यसकाकण्डकपुत्त स्थविर यात्रा गर्दै वज्जीपुत्त भिक्षुहरूका बीचमा वैसालीमा आएका थिए। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूको निवासमा बस्दा उनले ध्यान दिएर हेर्दा देखे कि उनीहरूले ती दस विषयहरूलाई अन्य भिक्षुहरूभन्दा फरक तरिकाले अभ्यास गरिरहेका थिए।⁶⁵ वैसालीबाट फर्किएपछि उनले पाठा र अन्य ठाउँका प्रमुख थेरहरूलाई यो खबर पुर्याए, ती दस बुँदाहरूका बारेमा सल्लाह गर्न विनम्र अनुरोध गरे। उनले ती थेरहरूबाट सहमति प्राप्त गरे कि ती सबै अनुचित थिए। यसरी

⁶⁴ पालि टेक्स्ट सोसाइटी (P.T.S) को संस्करणमा यो ठाउँ पावा हो।

⁶⁵ ती भिक्षुहरूले भिक्षु यसलाई निष्काशन गर्ने कामनाले उनको विरुद्ध औपचारिक कारवाही गरेका थिए।

उनले पाठा र दक्षिणी अवन्तिका भिक्खुहरूलाई यी १० वटा बुँदाहरूको विरोध गर्न प्रेरित गरे। त्यसबेला उनीहरूको समूहमा धम्म-विनयका प्रवर्तक भिक्खु रेवत र भिक्खु सम्भूत-साणवासी २ जना यो अधिकरण (विवाद) समाधान गर्न जान सहमत भए। वैसालीमा जहाँ यो अधिकरण उत्पन्न भएको थियो, उनीहरू त्यहाँ पुगेपछि त्यहाँका वरिष्ठ भिक्खु सब्बकामी थेरले पनि यस विषयमा आफ्नो सहमति जनाए। यी स्थविरहरूले निम्न तरिकाले अधिकरण फैसला गरे। पूर्व र पाठाका भिक्खुहरूको भेला भएको थियो। प्रत्येक पक्षले चारचारजना भिक्खुहरू छनौट गरे, जसको नाम कथामा उल्लेख गरिएको छ। पूर्वका भिक्खुहरूबाट, सब्बकामी थेर, साल्ह थेर, खुज्जसोभित थेर र वासभगामिक थेर थिए। पाठाका भिक्खुहरूबाट रेवत थेर, सम्भूतसाणवासी थेर, यसकाकण्डकपुत्त थेर र सुमन थेर थिए। यिनीहरूलाई त्रिदुतियकम्मवाचाद्वारा अधिकार दिलाउनको लागि संघको बैठकको समिति बनेको थियो। संघको समिति वालुकाराम विहारमा भेला भयो। भिक्खु रेवत थेर ती व्यक्ति थिए, जसले ती दस आचरणहरू प्रस्तुत गरे र उनीहरूको बारेमा भिक्खु सब्बकामी थेरसँग प्रश्न गरे। भिक्खु सब्बकामी थेरले सिक्खापदको उत्पत्ति र तिनलाई उल्लङ्घन गर्ने भिक्खुहरूलाई लगाइने विभिन्न आपत्तिहरू उल्लेख गर्दै सबै अनुचित छन् भनी जवाफ दिए जसलाई संक्षिप्तमा यसरी व्याख्या गर्न सकिन्छ:

१) सिडमा नून जम्मा गरेर राखेर अनिलो खानेकुरा पाइने बेलामा त्यसबाट निकालेर मिसाएर खान नमिल्ने ठहर

गरे। किनकि यो विषय भगवान बुद्धले सावत्थी नगरमा प्रज्ञप्त (नियम बनाउनु) गर्नुभएको छ। विभङ्गको सिक्खापद (पाचित्तिय ३८) अनुसार सन्निधि (सञ्चित) गरिएको खाद्यान्न खानुमा पाचित्तिय आपत्ति हुन्छ भनी घोषणा गरे।

२) छाया (मध्याण्हको बिन्दु) नाघेर दुई औंला लामो हुँदासम्म भोजन गर्ने अनुमति छैन भनेर निर्णय गरे। भगवान शास्ताले राजगृहमा यस्तो गर्नलाई निषेध गर्नुभएको छ। यो उल्लेख विभंग (पाचित्तिय ३७) मा छ। यस अनुसार विकालमा भोजन गर्नुलाई पाचित्तिय आपत्ति हुन्छ भनी घोषणा गरे।

३) भिक्खुले भोजन गरिसकेपछि, थप भोजन अस्वीकार गरिसकेपछि उनलाई गाउँ पस्न मन लाग्यो। यस्तोमा अनतिरित्त (उब्रेको बाहेक) भोजन गर्नु उचित छैन भनेर निर्णय गरे। यो विषय भगवान शास्ताले श्रावस्तीमा निषेध गर्नुभएको छ। यो विषय विभंग (पाचित्तिय ३५) मा उल्लेख छ। तसर्थ यसरी नउब्रेको भोजन गर्नलाई पाचित्तिय आपत्ति हुन्छ भनी निर्णय गरे।

४) उनले सीमा भित्रका धेरै आवासहरूका भिक्खुहरूलाई बाँडिएर छुट्टाछुट्टै उपोसथ गर्नको लागि अनुमति नभएको ठहर गरे। भगवानले यस्तो गर्न राजगृहमा निषेध गर्नुभएको छ। यो विषय उपोसथ संयुक्त (महावग्ग, अध्याय २) मा उल्लेख छ। तसर्थ उनले यो विनयलाई उल्लङ्घन गरेकोमा दुक्कट आपत्ति हुने निर्णय गरे।

५) सबै भिक्खुहरू भेला नहुँदै पछि आउने कुनै पनि भिक्खुको छन्द (स्वीकृति) माग्ने मनसायले उनले संघकर्म गर्न

नमिल्ने ठहर गरे। भगवानले यस्तो गर्न चम्पामा निषेध गर्नुभएको छ। यो विषय चम्पेयक्खन्धक (महावग्गको अध्याय ९) को विनयवत्थुमा उल्लेख छ। तसर्थ उनले विनयको उल्लङ्घन गरेकोमा दुक्कट आपत्ति हुने निर्णय गरे।

६) उपज्झाय र आचरियहरूको चलन पछ्याउनुलाई उनले कुनै कुनै स्वीकार्य र कुनै कुनै अस्वीकार्य हुने ठहर गरे।

७) ताजा दूधको अवस्थाबाट परिवर्तन भएको तर अझै दधि (दही) बनीनसकेको अवस्थाको खाद्य खान पुग्‍यो भनी छोडीसकेको भिक्खुको लागी यो अनतिरिक्त खाद्य हुन्छ, स्वीकार्य छैन भनी निर्णय गरे। किनकि भगवानले यो विषय सावत्थीमा निषेध गर्नुभएको छ। यो विषय विभंग (पाचित्तिय ३५) मा उल्लेख छ। उनले अनतिरिक्त भोजन गरेकोमा पाचित्तिय आपत्ति हुने निर्णय गरे।

८) हल्का रक्सीको स्वाद भएको तर मात लाग्ने स्तरको नभएको कमजोर किसिमको रक्सी पिउनु स्वीकार्य छैन भनेर उनले निर्णय गरे। किनकि भगवानले यो कोसम्बीमा निषेध गर्नुभएको छ। यो विषय विभंग (पाचित्तिय ५९) मा उल्लेख छ। उनले यो सुरामेरय पिउनेलाई पाचित्तिय आपत्ति हुने निर्णय गरे।

९) किनारा नभएको निसीदन (आसन) प्रयोग गर्ने अनुमति छैन भनेर निर्णय गरे। किनकि भगवानले यो सावत्थीमा निषेध गर्नुभएको छ। यसको उल्लेख विभंग (पाचित्तिय ८९) मा छ। उनले यो काट्नुपर्ने पाचित्तिय हुने निर्णय गरे।

Dhamma.Digital

१०) सुन र चाँदी (वा 'पैसा') अनुमति नदिइएको उनले निर्णय गरे। यसका सम्बन्धमा भगवानले राजगृहमा सिक्खापद बनाउनुभएको छ, जुन कि विभंग (निस्सग्गिय १८) मा उल्लिखित छ। तसर्थ उनले सुन चाँदी स्वीकार गर्नुले पाचित्तिय आपत्ति हुने निर्णय गरे।

सबै आचरणहरूको निर्णयको अन्त्यमा भिक्खु रेवत थेरले संघलाई घोषणा गरे कि जुन आचरणहरू भगवान शास्ताको निर्देशनभन्दा भिन्न छन्, ती धम्म र विनयको विरुद्धमा छन्। उनीहरूले मतदान लिए र एकपटक फेरि निष्कर्षको घोषणा गरे। यहाँ भिक्खु सब्बकामी थेरको व्याख्यानपछि मतदान लिनु भनेको त्यहाँ उपस्थित भएका भिक्खुहरूको आफ्ना निर्णयहरू गुप्तरूपमा एकैपटक लिनु भनेको बुझ्न सकिन्छ। ती सबै निष्कर्षहरू-वा उनीहरूको बहुमत-एकसाथ ल्याइयो र निर्णयहरू घोषणा गरियो। त्यसपछि संघको समितिले सबैको जानकारीको लागी संघको बीचमा ती निर्णयहरू फेरि घोषणा गरिएको थियो।

त्यस अवसरमा विवादाधिकरणलाई संघले नै मध्यस्थताद्वारा मिलाइएको थियो, (र तसर्थ) यसलाई दोस्रो जोडामा रहेको अधिकरण मानिन्छ। तर, यो पूर्ण सहमति भएको हो वा आंशिक, कुन हदसम्म भएको हो भन्ने थप उल्लेख छैन।

राजा असोकद्वारा समाधान गरिएका विवादहरू

राजा असोक महानको शासनकालमा बुद्धसम्बत २२२-२३४ मा पाटलीपुत्र नगरको राजकीय विहार असोकाराम विहारको

संघमा विवादाधिकरण उत्पन्न भयो। किनभने सासन-धम्मको बारेमा भिन्न भिन्न विचारहरू उत्पन्न भए। यसमा संलग्न विषयहरू निर्दिष्ट गरिएको छैन। बाह्र वर्षसम्म संघले सँगै उपोसथ गरेनन्। आचार्यहरूले बताएका छन् कि अन्य धर्मका सदस्यहरू भिक्षुको भेषमा संघमा प्रवेश गरे र आ-आफ्नो धर्मलाई बुद्ध धर्मको रूपमा सिकाए। यदि वास्तवमा त्यसो भएको हो भने त्यसबेला संघको व्यवस्थापन निकै खुकुलो थियो होला। जो कोही, जहाँबाट आएको भए पनि, भिक्षु भेष लिएको अपरिचित व्यक्ति पनि संघमा बस्न मिल्ने रहेछ। यो चलन त भगवान बुद्धको पालामा भन्दा फरक भयो। भगवान बुद्धको पालामा भिक्षु (सङ्घमा) आउनेसँग भिक्षुलाई प्रश्न गरिन्थो, र उसले सहि जवाफ दिएमा मात्र बस्ने अनुमति दिइन्थ्यो। त्यसो भएको अवस्थामा यस्तो पटककै हुँदैन जस्तो छ! मलाई लाग्छ कि भिक्षु-संघ आफैले पनि अन्य (तैर्थिक) समूहकाहरूलाई सजिलैसँग दीक्षा दियो। उनीहरूलाई पहिले भगवान बुद्धको स्वीकृति अनुसार तैर्थियव्रत (अन्य धर्मावलम्बीको लागी परीक्षण) अभ्यास गर्न नलगाएको वा उनीहरूलाई अभ्यास गराउने हो तर उनीहरूलाई चाँडै विश्वास गर्नमा जोड दिए, अनि त्यो समूहले भिक्षुको दीक्षा पाए। (अनि यस्तो भनियो कि) भेष बदलेर बुद्ध धर्मलाई हानि पुऱ्याउन आफ्नै आस्था (सिद्धान्त) सिकाउन थाले, र पछि गएर केही हदसम्म त्यसलाई निरन्तरता दिए। वा हुनसक्छ उनीहरू साँचो आस्था राखेर उपसम्पन्न भएका थिए, तर आफ्नो मौलिक विचारलाई त्यागेनन् र आफ्नो धर्म वा

आस्था पनि मिसाएर अभ्यास गरे। जुन कि भर्खर भर्खर धर्म परिवर्तन गरी आउने पुथुज्जन (सामान्य व्यक्ति) को लागी स्वाभाविक कुरो हो। अन्यथा, संघमा नै विचारको विवाद उत्पन्न भएको हुनसक्छ। अघिल्ला दुईटा कथाहरूमा जस्तै प्रत्येक समूहले आफ्नो भन्दा फरक विचार राखेहरूलाई फरक धर्मको रूपमा नाम राखेको थियो- पछि उनीहरूलाई *मिच्छादिट्ठि* (गलत विचार) भनियो।

त्यसबेला राजाले बुद्ध धर्मको पालना गर्थे र उनी सासनका संरक्षक थिए। सम्भवतः विवादाधिकरण बाह्र वर्षसम्म चलेको थियो। किनभने विवाद सुरु गर्ने समूहहरूमा ठूला भिक्षुले नेतृत्व गरेका थिए जस्तो देखिन्छ। जस्तो कि कोसम्बीका भिक्षुहरूबीचको विवादको कथामा विनय-धर र धम्म-देसक जस्ता प्रमुख नेताहरू थिए-र विवादको विषय भिक्षु समूहहरूले लिएको केवल विश्वास थियो। त्यसो हुनाले देशको सरकारले तबसम्म वास्ता गरेन जबसम्म यसले प्रशासनको शान्ति भंग गरेन। ऊ यो निरन्तर झगडाप्रति बाह्र वर्षसम्म तटस्थ रह्यो। हुनसक्छ, त्यो द्वन्द्व गृहस्थ-अनुयायीहरूमा पनि फैलिएको थियो जसले गर्दा देशको शान्ति अमनचयनमा समेत खलबली भयो। अन्ततः सरकार संलग्न भयो र शान्ति ल्यायो। अट्ठकथाका लेखक आचार्यहरू वर्णन गर्छन् कि भिक्षु मोग्गलिपुत्ततिस्स थेरले राजा असोकलाई सर्वज्ञ भगवान बुद्ध विभज्जवादी हुनुहुन्थ्यो भन्ने उनको धारणा बताए। शाब्दिक रूपमा "विश्लेषणात्मक रूपमा व्याख्या गर्ने व्यक्ति" को रूपमा

अनुवाद गरिएको छ, जसको अर्थ हो, सिकाइएको व्यक्तिको स्वभावसँग उपयुक्त हुने गरी विभिन्न भागहरूमा विभाजित गरी धम्म सिकाउने व्यक्ति। मेरो निष्कर्ष यो हो कि *विभज्जवादी* शब्दको अर्थ "धम्मलाई भागहरूमा विश्लेषण गर्न सिकाउने", जस्तो कि भौतिक शरीर (*रूप-काय*) लाई चार तत्वहरूमा विश्लेषण गर्ने, *नाम*लाई *चित्त* र *चेतसिकमा* विभाजन गर्ने, *नाम-रूप*लाई पाँचवटा खन्धहरू (*पञ्चस्खन्ध*), *छ आयतन*, अठार *धातु* आदि अलग-अलग भागहरूमा विभाजन गर्ने। यस्तो शिक्षा *घन-सञ्जा*, अर्थात् 'सबै-एक-गांठ' धारणाबाट छुटकारा पाउन वा आधारभूत धम्मलाई बुझ्नको लागी हो। राजा असोकले भिक्खुहरूलाई विचार अनुसार समूहमा व्यवस्थित गरे, र उनीहरूलाई एक पटकमा एक समूहलाई सोधपुछ गर्न बोलाए। भिक्खु मोग्गलिपुत्त थेरकोभन्दा फरक विचार राख्ने भएभरका समूहहरू हटाइए। भिक्खु मोग्गलिपुत्तका विचारहरूसँग मिल्दो विचार भएका समूहहरूलाई मात्रै रहने अनुमति दिइयो।

*विभज्जवादी*को दृष्टिकोण सही मानिएको हुनाले, सबै फरक विचारहरू (झूटा मानिए, जस्तै):

-प्राणीहरू परमेश्वरद्वारा सृष्टि गरिएका हुन्, अलग अलग भागहरू स्वाभाविक रूपमा एकसाथ आएका होइनन्;

-यस शरीरमा शाश्वत आत्मा रहेको छ भन्ने धारणा; जुनले शासन गर्दछ, जुन परिवर्तनीय छैन, जसले अनुभूतिको अनुभव गर्दछ। कर्मद्वारा उत्पन्न भएको

(कम्मिक) फलहरूको भोग गर्दछ, यसको आफ्नै (छ इन्द्रियहरूको) द्वारबाट अनुभव गर्दैन; मृत्युमा शरीर मात्र टुट्छ, आत्मा निभ्दैन (मर्दैन) र अर्को शरीरमा गर्भप्रवेश हुन जान्छ; र

-मृत्यु दुखको अन्त्य हो भन्ने अदूरदर्शी दृष्टिकोण; मरेपछि, सबै समाप्त हुन्छ, (यस्तो व्यक्ति)ले उसलाई यहाँसम्म ल्याएको कारण र परिणाम वा भविष्यमा के हुनेछ भन्ने विचार गर्दैन।

संक्षिप्तमा, राजा असोक महानले थेरको विचारलाई समर्थन गरे। यसले गर्दा भिक्षु मोग्गलिपुत्त थेरलाई सक्षम बनायो र बाहिरी विचार भएका भिक्षुहरूका संघहरूलाई भिक्षु व्रत विसर्जन गर्न आदेश दिए।

त्यस अवसरमा भएको विवादाधिकरण पहिलो जोडी अन्तर्गत आउँछ, यो सरकारको शक्ति द्वारा तय गरिएको थियो।

यी संघमण्डल विभाजित भएर ठूला ठूला निकायहरू बने, *उत्तरनिकाय* (उत्तरी संप्रदाय, महायान) र *दक्षिण निकाय* (दक्षिणी संप्रदाय, थेरवाद) हुन्। ती ठूला निकायहरू थप साना साना निकायहरूमा विभाजित भए। यी सबै विवादाधिकरणको कारणले भएको हो। जब तिनीहरूमा मेलमिलाप हुन सकेनन्, फरक-फरक विचारधारा भएका विभिन्न समूहहरू एकअर्काबाट *नानासंवास* (भिन्न समुदायका) बन्छन्, र त्यहीँबाट तिनीहरू फरक-फरक निकायमा परिणत हुन्छन्।

विवादाधिकरण अत्यन्तै खराब कुरो हो: यसले संघमा नानासंवास (विभाजन) ल्याउँछ। संघको विवादले यसरी फरक-फरक संवास र विभिन्न निकायको गठन हुनजान्छ। त्यस सद्भावको हासको नतिजाले अवश्यम्भावी कमजोरी आइपुग्छ। त्यसो भएकोले भगवान शास्ता र सावकहरूले यसलाई रोक्नको लागि प्रयास गर्नुभयो, र समस्या उठीसकेपछि कुन पक्ष गलत र कुन पक्ष सहि हो भनेर निर्णय गरेर समाधान गर्ने प्रयास गर्नुभयो।

विवादाधिकरण रोक्नको लागि भगवान शास्ताको तरिका अनुकरणीय छ। धम्मद्वारा, उहाँले संघका सभाहरूमा निरन्तर सासनको मुटु ओवाद-पाटिमोक्ख सिकाउनुभयो। विनयद्वारा उहाँले प्रत्येक पक्षमा पाटिमोक्खको पाठद्वारा सङ्घकर्म गर्ने प्रथा स्थापना गर्नुभयो। यसले पहिले विनयका निश्चित विषयहरूमा प्रश्न र उत्तरहरू हुन्छन्। सावकहरूले स्थापित गरेको महत्वपूर्ण काम भनेको धम्म-विनयको *संगायन* (संघ-परिषद) गर्नु थियो। यसलाई उदाहरण मानेर समय-समयमा प्रयासहरू गरिँदै आइएका कुरा ग्रन्थहरूमा⁶⁶ उल्लिखित छन्।

⁶⁶ हेर्नु- बुद्ध शासनको इतिहास (प्रथम भाग); भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर लिखित तथा धर्मरत्न शाक्यद्वारा अनुवादित; धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, काठमाडौँद्वारा प्रकाशित; सन् २००५।

विवादाधिकरणको समाधान

भगवान शास्ताले उत्पन्न भएको विवादाधिकरणको समाधानका लागि दुईवटा तरिका बताउनुभयो; *सम्मुखाविनय* र *येभुय्यसिका*। यिनलाई अधिकरण-समथ अथवा छोटकरीमा समथ भनिन्छ, यसको अर्थ हो, अधिकरण (कानूनी प्रक्रियाहरू) को समाधानको तरिका।

सम्मुखाविनय

*सम्मुखाविनय*को अर्थ "सम्बन्धित व्यक्तिको समुपस्थितिमा समाधान गर्ने विधी" हो। यस विधीद्वारा तीन प्रकारका समाधानहरू छन्: (पक्षहरूका बिचमा) सम्झौता, मध्यस्थताद्वारा, र संघको शक्तिद्वारा।

विवादाधिकरण यसरी *पारस्परिक सहमति*द्वारा मिलाइएको छ: कुनै पक्षले आफ्नो अडान गलत छ भनी स्वीकार गर्छ, र अर्को पक्षको सही। जस्तै विनय-धर र धर्मदेसकका समूहहरू बीचको विवादाधिकरण। यस अधिकरणमा सम्मुखा-विनयलाई चार कारकहरूमा निर्भर हुन्छ भनिएको छ: १) *सङ्घसम्मुखता*, संघको उपस्थितिमा हुनु; २) *धम्मसम्मुखता*, धम्मको उपस्थितिमा हुनु; ३) *विनयसम्मुखता*, विनयको उपस्थितिमा हुनु; ४) *पुग्गलसम्मुखता*, व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा हुनु।

Dhamma.Digital

सङ्घसम्मुखताको अर्थ यो हो: भेला भएका भिक्षुहरूको सङ्घको रूपमा गणपूरक संख्या हुन्छ, जसको छन्द ल्याइनुपर्छ उसको छन्द ल्याइन्छ, र सँगै उपस्थित हुनेहरूले विरोध गर्दैनन्। धम्मसम्मुखता र विनयसम्मुखताले धम्म, विनय र सत्थु सासन (भगवान शास्ताको निर्देशन) लाई अधिकरणको समाधानको लागि औजारको रूपमा प्रयोग गर्नुलाई जनाउँछ।

पुग्गलसम्मुखता, विवादरत पक्षहरू आमनेसामने उपस्थित हुनु हो। मैले यो बुझेको छु कि संघसम्मुखता भनेको जुन संघले न्याय गर्छ त्यो अधिकरणमा संलग्न भएको हुनुहुँदैन। कुनै पनि पक्षमा संघ गठन गर्न पर्याप्त सदस्यहरू भए पनि, तिनीहरू विवादका पक्षहरू हुन्, र त्यसैले उनीहरू पुग्गलसम्मुखता बन्दछन्। यो पछि अधिकरणमा प्रष्ट देखिनेछ।

विवादाधिकरण मध्यस्थताद्वारा यसरी तय हुन्छ: दुई विवादरत पक्षहरू मिलेर मध्यस्थ हुनको लागि एक, दुई, तीन वा बढी थेरहरू छान्न सकिन्छ। जो व्यक्ति यो काम गर्नको लागि छनौट गरिन्छ, उसले पूर्ण रूपमा विचार गर्नुपर्छ र यस काममा संलग्न अरु भिक्षुहरूसँग पहिले यो समाधान गर्न सकिएला वा नसकिएला, भनेर परामर्श गर्नुपर्छ। यदि उनीहरूलाई लाग्छ कि यो समाधान गर्न सकिँदैन भने, उनीहरूले त्यो (नियुक्ति) स्वीकार गर्नुहुँदैन। यदि उनीहरूले सोच्छन् कि यो समाधान गर्न सकिन्छ, उनीहरूले सबैभन्दा पहिले आफूलाई छनौट गर्नेहरूलाई वचन बद्ध गर्नुपर्छ कि उनीहरूले अधिकरणको विषयलाई

सत्यताका साथ व्यक्त गर्नेछन् र धम्म, विनय र सत्थुसासनद्वारा उचित निर्णय स्वीकार गर्न सहमत हुनेछन्, ताकि त्यो अधिकरण ठीकसँग समाधान होस्। यदि यसमा सहमत भयो भने, उनीहरूले (नियुक्ति) स्वीकार गर्नुपर्छ; अन्यथा स्वीकार गर्नुहुँदैन। छनौट गर्नेहरूका लागि, उनीहरूले पहिले यो यति अवधिको लागि मध्यस्थता गर्नेछन् भन्ने कुरामा सहमत हुनुपर्छ। यो गरिसकिएपछि उनीहरूलाई नियुक्त गर्नुपर्छ। अन्यथा, उनीहरूले ती व्यक्तिहरूलाई छनौट गर्नुहुँदैन।

जुन अधिकरणको समाधानको लागि निर्णायक नियुक्त भइसकेको छ, त्यस्तोमा उसको निर्णय नै अन्तिम समाधान हुन्छ। त्यसो हुनाले पालि समथखन्धकमा यस्तो उल्लेख छ कि एकजना विवादकर्ता भिक्षु आफूले रोजेको मध्यस्थकर्ताको निर्णयमा सन्तुष्ट नभएर त्यो चाहे संघ होस्, गण होस् वा पुग्गल, र पछि अरू कसैलाई छनौट गर्छ, जुनको निर्णय पूर्णरूपले भइसकेको छ, अन्ततः यो कुरा भगवान शास्तामा बिन्ती चढाइयो। भगवान शास्ताले निर्णय दिनुभयो कि त्यो मुद्दा अपरिवर्तनीय रूपमा निर्णय गरिसकिएको छ।

यस अधिकरणको सम्मुखाविनयमा कहिलेकाहीं चारवटा कारकहरू समावेश हुन्छन्, कहिलेकाहीं संघम्मुखतालाई बाहेक तीनवटा हुन्छन्। तर सम्बन्धित कुरामा, तीनजना भन्दा धेरै भिक्षुहरूलाई सम्बहुला, धेरै भिक्षुहरू, भनिन्छ, र सङ्घ मानिएको छैन। यसलाई अनुसरण गर्दै भिक्षुहरूको संख्या ३ जनादेखि थोरै मात्र हुन्छ र जति छ त्यति तोकिनुपर्छ। नियुक्त

व्यक्तिले फैसला गरेको छ भने यस अधिकरणमा संघसम्मुखता भन्ने कारक हुँदैन। अन्यथा, धेरै भिक्षुहरूको निर्णयलाई कहिले संघको कामको रूपमा र कहिले व्यक्तिको कामको रूपमा हेरिनेछ।

विवादाधिकरणलाई संघको अख्तियारले यसरी मिलाएको हुन्छ: भिक्षुहरूको समुदायलाई थाहा छ कि केही अन्य भिक्षुहरूको समूहहरू छन् जसले चलन भएको तरिकाबाट फरक ढंगले धम्म-विनयको अभ्यास गर्दछन्। त्यसलाई स्वीकृति नदिएर उनीहरूले संघको रूपमा बैठक गर्ने निर्णय गर्छन्। उनीहरूले ती विवादित विषयहरूलाई तिनीहरू कसरी धम्म, विनय र सत्थुसासनको विरुद्धमा छन् भनेर न्याय गर्छन्, र तिनीहरूलाई अनुमति दिँदैनन्। वज्जीपुत्त भिक्षुहरूले सुरु गरेका दसवटा बुँदाका आचरणहरूलाई व्यवस्थित गर्दा पाठा र पूर्वको भिक्षुसंघले गरेझैं उनीहरूले संघको अख्तियारद्वारा त्यो सिद्धान्तलाई शमन गर्दछन्। अर्को ढंगले, विवादरत भिक्षुहरूले आफूले निर्णयको लागि अधिकरण पेश नगरेको भए तापनि, गलत रूपमा देखिएका ती विषयहरूलाई धम्म-विनयलाई मनमा राखेर संघको शक्तिद्वारा मध्यस्थता गर्न सकिन्छ। जस्तो कि अरिट्ठ भिक्षुले कामगुण भिक्षुहरूको लागि दोषपूर्ण छ भनी भन्न हुँदैनथ्यो भनी भगवान शास्तालाई उल्टो आरोप लगाएको एउटा उदाहरण छ, जुन कि सम्पूर्ण स्थानमा बस्ने भिक्षुहरूले राखेको अवधारणाभन्दा फरक थियो। जब उनले आफ्नो दृष्टिकोण त्यागेनन्, संघले *समणुभासन* पाठ गरेर उनी गलत

भएको ठहर गर्यो, र त्यो दृष्टीकोण नत्यागेकोमा पाचितिय आपत्ति लगाए। जब समणुभासन पाठ पूरा भयो, उनलाई थप *उक्खेपनीयकम्म* पनि गरे।

यो अधिकरणमा सम्मुखाविनय कहिलेकाहीं पुग्गल-सम्मुखता बाहेक तीनवटा कारकहरू मात्र मिलेर बनेको हुन्छ, र कतिपयमा चारवटै कारकहरू हुन्छन्। यस अधिकरणमा संघसम्मुखता भन्नाले मध्यस्थतामा संलग्न साँच्चै (तटस्थ) संघलाई जनाउँछ, जुन मेरो अघिल्लो निष्कर्षमा व्याख्या गरिएको छ।

सम्मुखाविनयका यी चारवटा कारकहरूमा धम्म-सम्मुखता र विनय-सम्मुखतालाई एउटै *निद्देस* (शीर्षक) मा सँगै व्याख्या गरिएको छ। यो बुझ्नुपर्छ कि धम्मको विवादमा यसलाई धम्मसम्मुखता, विनयको विवादमा यसलाई विनयसम्मुखता भनिन्छ। यस्तो अधिकरणमा केवल तीनवटा पूर्ण कारकहरू हुन्छन्: ती सबैलाई एकसाथ बोल्दा चारवटा हुन्छन्। यहाँ कारकहरूको निर्धारण अप्रभावी (निरर्थक) देखिन्छ। यदि *वत्थुसम्मुखता* छ भने, विषयको उपस्थितिमा, विवादको विषय, यसलाई ल्याएर पूर्णताको लागि विनयसम्मुखताको स्थानमा राख्नुपर्छ। यो किनभने विनयसम्मुखतालाई धम्मसम्मुखतामा समावेश गर्न सकिन्छ, किनकि *विनयवादी धम्मवादी* अन्तर्गत पर्दछ। यदि *वत्थुसम्मुखता*लाई धम्मसम्मुखतामा समावेश गर्ने हो भने यसको व्याख्या यो हुनसक्छ कि धम्मद्वारा निर्णय गर्नलाई छानबिनको लागि

विषयवस्तु पेश गर्नु र त्यसलाई सुन्नु जरूरी हुन्छ। यो उचित जस्तो देखिंदैन। यदि यसलाई पुग्गलसम्ममुखतामा समावेश गर्ने हो भने, यसको व्याख्या यस्तो हुनसक्छ कि विवाद गर्नेहरूको बारेमा बोल्दा, विवादको विषयवस्तु पनि बोलिन्छ। यो पनि समुचित देखिंदैन। यसको व्यवस्था नै पनि अलमलमा परेको देखिन्छ-संघसम्ममुखता, पुग्गलसम्ममुखता, वत्थुसम्ममुखता, धम्मसम्ममुखता-यस्तो भएमा क्रम मिल्छ। यसलाई यसरी व्याख्या गर्न सकिन्छ कि *संघले बैठक गरिसकेपछि*, विवाद गर्ने व्यक्तिहरूलाई बोलाइन्छ, सम्बन्धित विवादको विषय (*वत्थु*) बताइन्छ, र जब यो छानबिन गरिसक्छ, त्यसपछि (धम्म अनुसार) *फैसला* सुनाइन्छ।

विवादाधिकरण कुनै पूरा चारवटा कारकहरूद्वारा समाधान हुने छन्, वा कुनै संघसम्ममुखता बाहेक मात्र तीनवटाद्वारा समाधान हुने छन्, यी दुवै तरिकाहरू स्वीकार्य छन्। जसले यो मामिलालाई छलफलको लागी दोहरो ल्याउँछ उसलाई पाचित्तिय आपत्ति लाग्छ। यदि चारवटा कारकहरूले पूर्ण छ र उसले आफ्नो छन्द संघलाई दिएको छ, (पछि) त्यसको आलोचना गर्छ, उसलाई पनि पाचित्तिय हुन्छ। सायद यही कारणले हो कि जब गण वा पुग्गलले अधिकरणको निर्णय गर्छ, तैपनि सङ्घसम्ममुखताको स्थानमा अर्को शब्द प्रयोग गरिएको छैन, यसलाई त्यसै अपूर्ण छोडिन्छ।

कुनै विवादाधिकरण निर्णय गर्नु पर्ने अवस्थामा निर्णय गर्नको लागी कुनै कारणवस संघले सुविधाजनक छैन भनी देख्न

सकछ। पालिमा दिइएको कारण यस्तो छ कि त्यहाँ कोलाहल छ र वार्तालाप सुन्न सकिंदैन। अनि संघले छुट्टै निर्णय गर्न समूहबाट केही भिक्षुहरू रोज्न सकछ। यस विधीलाई *उब्बाहिका* भनिन्छ, जसको अर्थ हो, "छनौट गरेर लिने प्रक्रिया", छनौट गर्ने र छुट्याउने काम भनेको हो। पालिको समथखन्धकमा गणका रूपमा दसवटा गुणांगले युक्त भएका भिक्षुहरूलाई गणको लागी त्रिदुतियकम्मवाचा द्वारा छनौट गर्न सिफारिस गरिएको छ। दसवटा आचरणका विषयहरूको कथामा पाठाको र पूर्वको संघले एक संघ रोजे।

भिक्षुहरूका ती दस कारक गुणांगहरू निम्नानुसार छन्:

- १) शीलवान;
- २) बहुश्रुत;
- ३) पाटिमोक्ख कण्ठ भएको;
- ४) विनयमा दृढ भएको, शिथिल नभएको;
- ५) विवादरत जोडीलाई स्पष्टीकरण दिन सक्ने, ताकि उनीहरूले बुझ्छन् र विश्वास गर्छन्;
- ६) जो व्यक्ति अधिकरण उठ्दा समाधान गर्नमा निपुण छ;
- ७) जसलाई अधिकरण के हो, थाहा छ;
- ८) अधिकरण उत्पन्न हुनुका कारणहरू थाहा छ,
- ९) अधिकरणको अन्त्य थाहा छ, र
- १०) उनीहरूले अधिकरणलाई रोक्ने तरिका थाहा छ।

यदि यसरी मिलाइयो भने, यस अधिकरणमा संघसम्मुखता बाहेक तीनवटा कारकहरूले पूर्ण भएको भनिन्छ। संघले एकपटक समिति बनाएपछि त्यसैलाई नै मान्यता दिएको देखिन्छ। विवादरतहरूले मिलेर आफूलाई मनपर्नेलाई मध्यस्थकर्ता स्थापना गर्नु जस्तो नै हो।

तर भिक्खुहरूको छनौट गर्ने समितिले निर्णय गर्न सक्छ, यो विषय थप अर्को एक तह स्वीकृति लिनको लागी संघमा घोषणा गरिनुपर्छ। यसरी यो संघको शक्तिद्वारा पूर्ण हुन्छ, जस्तो कि दसवटा आचरणहरूको सन्दर्भमा भएको थियो। यसरी यसमा सम्मुखाविनय सहित गरेर चार कारकहरूमा पूर्ण हुन्छ। यस अधिकरणका सम्बन्धमा पालिले स्पष्ट पारेको छ कि संघले गठन गरेको समितिले निर्णय गर्न नसकेमा सो अधिकरणलाई पुनः संघमा पेश गर्नुपर्छ। यसले समितिले संघको तर्फबाट काम गरिरहेको देखाउँछ। यसरी उनीहरूले आफ्नो निर्णय गरिसकेपछि पनि संघलाई जानकारी गराउनुपर्छ।

यस समितिमा शब्दार्थ सम्बन्धी बृहत् दृष्टिकोण नभएको, तर आधारहीन रूपमा अक्षरको अर्थ मात्र लिएर विरोध गर्ने कुनै भिक्खु भएमा समितिले जति घोषणा गरी समूहबाट हटाउन पनि सक्नेछ। संघले स्थापित गरेको कमिटीले आफैले आफ्नो (सदस्य) हटाउने कसरी र त्यसरी उसलाई अलग गर्नाले के धार्मिकतालाई नष्ट गर्दैन र? यो विनय विज्ञहरूले छानबिन गर्नुपर्ने विषय हो।

Dhamma.Digital

येभ्यसिका

जब संघमा पेश गरिएको अधिकरण सर्वसम्मतिमा पुग्ने सम्भावना देखिएको हुँदैन, तब यसलाई येभ्यसिका भनिने विधीद्वारा निर्णय गर्न सकिन्छ। येभ्यसिका भनेको बहुमतको निर्णय अनुसार गरिने कार्य हो: यस विधी अनुसार संघले पाँच गुण भएको भिक्खुलाई त्रिदुतियकम्मवाचाद्वारा मतदानको लागि पत्र वितरणकर्ताको रूपमा नियुक्त गर्नुपर्छ। ती पाँच गुणहरू छन्द (इच्छा), दोस (द्वेष), भय तथा मोहद्वारा पूर्वाग्रही (पक्षपाति) नभएको हो: इच्छा, द्वेषद्वारा पूर्वाग्रही हुनु हुँदैन, र कुन मत लिइयो वा लिइएन भनेर जान्ने हुनुपर्छ। मतदानका तरिकाहरू तीनवटा छन्: गोप्य, कानाफूसीमा बताउने र खुल्ला। यस उद्देश्यका लागि कुनै पनि छान्न सकिन्छ। खुलेआम गरेको मतले सहजरूपले उपलब्धिमा पुग्नाउँछ, न्यायपूर्णता (धार्मिकता) को गुण गुमाउँदैन भने त्यो बाटो प्रयोग गर्नुपर्छ। मत दिनेले एकअर्कालाई पछ्याएर मत दिन्छन् भनी न्यायिकतामा नआउने देखिएमा कानाफूसी गर्नु वा गोप्य मतदान गर्नुपर्छ।

मतपत्रहरू फरक-फरक रडका हुन्छन्, जस्तै सेतोको अर्थ धार्मिक हो वा सहि हो भनेर निर्णय गरिएको, र कालोले अधम्म वा गलत हो भन्ने निर्णयलाई जनाउँछ। मतपत्र-वितरणको रूपमा नियुक्ति पाएका भिक्खुहरूले प्रत्येक भिक्खुको राय सोध्नु पर्छ; अनि उनीहरूलाई विशेष रंगको मतपत्र तान्न लगाउनुपर्छ, जसले उसको रायलाई संकेत गर्दछ, चाहे त्यो खुल्लमखुल्ला होस्, चाहे कानाफूसीद्वारा होस् वा गोप्य रूपमा

होस्। त्यसपछि उसले ती मतपत्रहरूको रङ् अनुसार प्रत्येक रायको लागि मत गणना गर्दछ। जसको पक्षमा बहुमत छ, उनीहरूको पक्षमा मुद्दा मध्यस्थता (निर्णय) हुन्छ।

येभ्यसिका केवल दुई पक्षहरू बीच मध्यस्थता गर्न प्रयोग गर्न सकिन्छ, जस्तो कि: यो धम्म हो वा होइन, गलत वा सही। मध्यस्थतामा मानकको रूपमा लिइने बहुमतको आकार मूलपालिमा स्पष्ट रूपमा निर्दिष्ट गरिएको छैन। यसले संघको आकार र अधिकरणको महत्त्वलाई ध्यानमा राख्दै, बहुमत कति ठूलो छ, र स्वीकार गर्न उपयुक्त छ भन्ने बारेमा सुरुमा नै त्रिपाठ गर्ने संघमा निर्भर हुन्छ भन्ने बुझाउँछ। अट्ठकथामा भनिएको छ कि एकमतले मात्र भए पनि बहुमत स्वीकार्य छ। धम्मद्वारा काम पूरा गर्नको लागि दिइएका निर्णयहरूलाई क्रमबद्ध (व्यवस्थित) गर्नु यो मतपत्र वितरकको कर्तव्य हो। मतदाताले आफ्नो निर्णयभन्दा फरक मतपत्र लिनु जस्ता कारणले धम्ममा मतदान नगरिएको अवस्थामा भने त्यसको घोषणा गरेर नयाँ मतपत्र लिन लगाउनुपर्छ भनिएको छ।

मतदान त्यस्ता साना विषयहरूमा मात्र गर्नुपर्छ जुनको प्रभाव दूरगामी छैन, जुन धेरै विचार विमर्श बिना सजिलै निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ। यो तरिका धम्म नभएको विचारलाई समर्थन गर्न वा संघलाई समूहहरूमा विभाजन (संघभेद) गर्न प्रयोग गर्नु उचित होइन। उचित विषयमा पहिलेदेखिको परम्पराको विपरीत हुने किसिमले, सबै भिक्खुहरू एकसाथ

Dhamma.Digital

नभएको अवस्थामा वा सबैले आ-आफ्नो निर्णयअनुसार मत नदिएको अवस्थामा गरिएको मतदान स्वीकार्य हुँदैन।

येभ्यसिका भनेको त्यो कार्य हो जुनलाई अहिले अंग्रेजीमा "भोट" भनिन्छ, यो गर्ने तरिकामा मात्र फरक छ। वर्तमानमा "भोटिङ", जब यो खुलामा (निर्णय) गरिन्छ, (निर्णय) अभिव्यक्त गर्नको लागि क्रियाकलाप प्रयोग गर्दछ, जस्तै उभेर वा हात उठाएर व्यक्त गर्दछ। जुन कुरा गुप्तरूपमा हुन्छ, त्यहाँ पनि मतपत्रको प्रयोग गर्छ, तर मतदाताहरूले आफ्ना निर्णयको सङ्केत गर्ने बाकसका प्वालहरूमा हाल्छन्। सायद मूल तरिका यस्तै थियो। त्यसकारण सहमत नहुने वा स्वीकृति नदिने पक्षको लागि मतपत्रलाई बोलाउने शब्द छ "कालो मतपत्र"। यो अधिकरणलाई दुई समथले समाधान गर्छ- चार कारकहरूले युक्त सम्मुखाविनय, र येभ्यसिका।

यहाँ प्रश्न उठ्छ: सम्मुखाविनयले मात्रै वा येभ्यसिका सहित गरेर मिलाएको अधिकरणको वास्तवमा गलत निर्णय भएको छ भने त्यसलाई निर्णयको रूपमा लिने कि नलिने? उत्तर यो छ कि यो निर्णय भइसकेको छ, तर यो धम्म अनुसारले होइन। यो नकली सम्मुखाविनयको कर्मद्वारा समाधान भएको छ, भनिन्छ। यसलाई फेरि छलफलको लागि ल्याउन हुन्छ, कि

Dhamma.Digital

हुँदैन? यो हुन सक्छ, जब त्यहाँ उपयुक्त अवसर⁶⁷ आउँछ। यसै कारणले गर्दा अधिकरणलाई जिद्दी गरेर व्यापक रूपमा फैलाउनु हुँदैन।

जब जबरजस्त विवादाधिकरण उठ्छ, र समाधान गर्न सकिँदैन, तब हरेक पटक संघलाई पक्कै पनि समूहमा विभाजन गराउनेछ। भगवान शास्ता र धम्म विनयलाई सम्मान गर्ने भिक्षुहरूले संघलाई सम्मान गर्नुपर्छ, जो धम्म-विनयलाई रक्षा गर्ने अधिकारीहरू हुन्। उनीहरूले संघका निर्णयहरू र विचारहरूलाई *दिट्ठिसामञ्जता* रक्षा गर्नको लागि, विचारहरूको एकतालाई जोगाउनको लागि, विवेकपूर्ण मापदण्डहरूको रूपमा मान्नुपर्दछ जसमा उनीहरूले विश्वास गर्नुपर्छ र पालना गर्नुपर्छ। यदि उनीहरूले आफ्नै विचारहरूमा मात्र ध्यान दिए (जिद्दी गरे) भने, उनीहरू हरेक पटक समूहहरूमा विभाजित हुनेछन् भन्ने कुरामा कुनै शङ्का छैन: सद्भाव बचाउनु मुख्य उद्देश्य हुनुपर्छ। कोशम्बीका भिक्षुहरूलाई भगवान बुद्धले दिनुभएको निर्देशन छ कि आपत्तिको आरोप लागेको समूहले विभेदबाट डराउनुपर्छ र आपत्तिलाई स्वीकार गर्न सहमत हुनुपर्दछ जसलाई यद्यपि

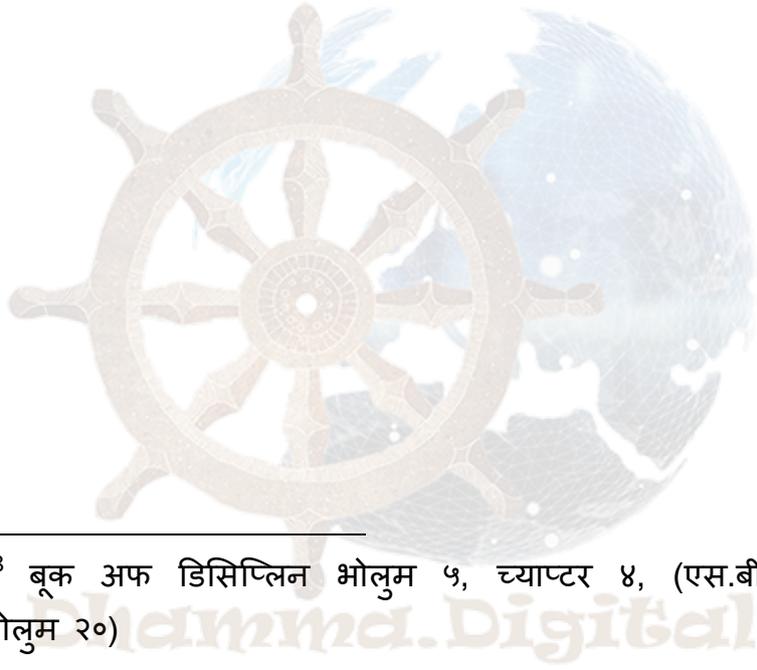
⁶⁷ शायद यो कसरी गलत छ भन्ने कुरामा भर भर्छ; स्पष्टतः सोझै नियमको उल्लंघन गरिनुलाई अनुकरण गर्न सकिँदैन र त्यसमा सुधार गरिनुपर्छ।

उनीहरूले आपत्तिको रूपमा नदेखे पनि अरु धेरैले विश्वास गरेको हुनाले उनीहरूप्रति विश्वास गरेर मान्नुपर्छ।

भिक्षु आनन्द थेरले भगवान बुद्धका ती वचनहरू अनुसार उत्कृष्ट आचरण गर्नुभयो। पञ्चसतिकखन्धकमा बताइएको प्रथम संगीतिको समयको कथा छ- थेरहरूले उहाँलाई धेरै विषयहरूमा आपत्ति लगाए, केही भगवानको परिनिब्बानको समयमा उहाँबाट भएको लापरवाहीको कारणले, कतिपय उनीहरूलाई मन नपर्ने कामहरूको कारणले आपत्ति लगाइएको थियो। उदाहरणको लागि, जस्तो कि भगवान शास्ता अन्तिम अवस्थामा परिनिब्बान हुन नजिकै हुनुहुन्थ्यो, उहाँले आफ्नो मृत्युपछि संघले आवश्यक देखेमा केही सानातिना सिक्खापदहरू खारेज गर्न सक्छ भनी आफ्नो स्वीकृति दिनुभयो। ती सानातिना नियमहरू के के हुन् भनी सोध्ने विचार गरेनन्। भगवान शास्ताले अन्ततः महिलाहरूलाई भिक्षुणी बन्ने अनुमति दिनेगरी (बाध्य हुनेगरी) भिक्षु आनन्द थेरले महिला महापजापतिको मुद्दामा सहयोग गरे। यी घटनाका कारणले उनले आफूलाई आपत्ति नभएको जिकिर गरे, तर उनले थेरहरूप्रति आस्थाका कारणले स्वीकार गरे। उनको यो आचरण सबै भिक्षुहरूका लागि धम्मविनय स्थीर राख्नको लागि, एकता बनाइराख्नको लागि आदर्श लिन योग्य छ।

म देख्छु कि यस अध्यायसँग सम्बन्धित कम्मवाचा विधीवाक्यहरू प्रयोगमा नआएको धेरै भइसकेको छ। त्यसैले मैले यसलाई यहाँ समावेश गरेको छैन। यो जान्न चाहनेहरूले

समथखन्धक, चुलवग्ग, भाग १, विवादाधिकरण⁶⁸ खण्डमा हेर्नुपर्छ।

⁶⁸ बूक अफ डिसिप्लिन भोलुम ५, च्याप्टर ४, (एस.बी.बी भोलुम २०)

अध्याय २९

अनुवादाधिकरण

(अभियोगका मुद्दाहरू सुन्नाउने तरिका)

अनुवाद भनेको अधिकरण (मुद्दा) मानिने अभियोगहरू हो, जसलाई एकसाथ अनुवादाधिकरण भनिन्छ। विशेष गरी यो आपतिको बारेमा अनुवाद हो, जसलाई चार विपत्तिहरूमा विभाजित गरिएको छ।⁶⁹

सीलसामञ्जता, अर्थात् समान शील भएका व्यक्तिहरू हुनु सहमतिको महत्त्वपूर्ण कारक हो। जब खराब शीलको भिक्षु संघमा आउँछ, उसलाई अलग्याउने काम शील भएका भिक्षुहरूको कर्तव्य हो। भगवान बुद्धले यसलाई महासागरको अद्भुत गुणसँग तुलना गर्नुभएको छ: जब लाश महासागरमा खस्छ, त्यसलाई स्वाभाविक रूपमा छालहरूले किनारमा फ्याँकछ। यसरी एक भिक्षुले अर्काको आपतिको अभियोग लगाउनु पर्छ- कहिले राम्रो नियतले गरिन्छ, कहिले नराम्रो नियतले। अनि अनुवादाधिकरण उठ्छ। धम्म-विनयको चिन्ताले आरोप लगाउनेलाई राम्रो नियतले व्यवहार गर्ने भनिन्छ। खराब इच्छा गरेर त्यस्तो गर्नेलाई खराब नियतले गर्ने भनिन्छ। पालिमा यो व्याख्या गरिएको छ कि विवादाधिकरणका आधारहरू भएका गुण

⁶⁹ सीलविपत्ति, आचारविपत्ति, दिट्ठिविपत्ति, आजीवविपत्ति (हेर्नुहोस्: विनयमुख, भाग २, पृष्ठ १७८।

र दोषहरू अनुवादाधिकरणका आधारहरू हुन्। तर यसले सामान्य नभएका शरीर र बचनका कर्मलाई पनि यसमा जोड्छ, जुन मैले बुझिन।⁷⁰

भिक्षुहरूले छलफलको लागि उठाउन सक्ने अधिकरणहरू आधारयुक्त भएको हुनु पर्छ। यहाँ "आधार" हुनु सत्य हुनु वा सत्यतायुक्त हुनु एक पक्षमा मात्र भएको कुरालाई बुझाउँदैन। उसले आफूले देखेको कुरा बताउँछ; आफूले सुनेको कुरा बताउँछ, वा कसैले भनेको छ, र जुनलाई सत्य हो भनेर विश्वास गर्दछ; यी दुई तत्वको अभाव भएको तर कुनै निश्चित व्यक्तिको सामान हराएको सुन्नु र कुनै भिक्षुको निवासमा त्यस्तो प्रकारको सामान पनि देख्नु जस्ता अवस्थाका कारणले शंका लाग्ने हुन्छ।

मुद्दा लाउने भिक्षुले पहिले विचार गर्नुपर्छ, र पाँच कारकहरू पूरा भएको देखिएमा मात्र लगाउनु पर्छ। उनीहरू:

१. यो उचित अवसर हो;
२. यो साँचो कुरो हो (वा आफूलाई पक्का विश्वास छ कि यो सत्य हो);
३. यो उपयोगी विषय हो;

⁷⁰ सायद चुगलीको किसिमले अभियोग लगाउँदा शरीरिक व्यवहार विकृत हुनु तथा वचन बोली अस्वाभाविक हुनु हो।

४. आफूले भेटेका, संगत गरेका भिक्षुहरू छन्, जो आफूसँग धम्म र विनय अनुसार पक्ष लिन तथा मिल्न आउनेछन्;

५. यो संघको विभाजन आउने गरी कठिनाइहरूको कारण हुनेछैन।

अर्को तरिका यो छ कि अर्को भिक्षुलाई आरोप लगाउन चाहने भिक्षु पाँचवटा धम्महरूमा स्थापित भएको हुनुपर्छ, ती हुन्:

१. उसले उचित समयमा बोल्छ, अनुचित समयमा होइन;

२. ऊ साँचो बोल्ने हुन्छ, झूटो बोल्ने होइन;

३. ऊ शिष्टतापूर्वक बोल्ने हुन्छ, अशिष्टतापूर्वक बोल्ने होइन;

४. ऊ उपयोगी कुरा बोल्ने हुन्छ, अनुपयोगी कुरा बोल्दैन;

५. ऊ मैत्रीपूर्वक बोल्ने हुन्छ, घृणापूर्वक होइन।

साथै, उसले आफ्नो हृदयमा पाँचवटा धम्महरू राख्नुपर्छ: करुणाभाव, कल्याण चित्त, सहानुभूति (स्नेहभाव), आपत्ति हटाउने, र विनयलाई महत्त्व दिएर सोच्ने।

आफ्नो प्रमाणहरूलाई ध्यान दिएर हेर्दा यी कारकहरू पूरा भएको देखेमा मात्र अरुलाई आरोप लगाउनु उचित हुन्छ। कसकहाँ आरोप लगाउने? मेत्तिय र भुम्मजक भिक्षुहरूको कथामा मेत्तिया भिक्षुणीलाई भिक्षु दल्लमल्लपुत्त थेरलाई

आरोप लगाउन उक्साइएको थियो। भिक्षुणीले भगवान शास्ताको अगाडि उनलाई आरोप लगाइन्। आरोपहरू जानकारी लिनुभएर भगवानले भिक्षु दब्बमल्लपुत्तलाई सोधपुछ गर्न संघको बैठक बोलाउन आदेश दिनुभयो। भिक्षु दब्बमल्लपुत्तले यो आरोपलाई अस्वीकार गरे। अनि भगवानले यो अस्वीकारलाई स्वीकृति दिनुभयो र आदेश दिनुभयो कि मैतिया भिक्षुणीलाई प्रब्रजितभावबाट नाश गरिनुपर्छ र ती दुईजना भिक्षुहरूलाई कार्वाही गरिनुपर्छ। यस कथालाई उदाहरण लिएर संघथेरको उपस्थितिमा आरोप लगाउनु पर्छ।

आरोपलाई चोदना (हप्काउने) भनिन्छ। भनिन्छ कि यो शारीरिक कर्म- हाउभाउद्वारा पनि गर्न सकिन्छ, वचनद्वारा पनि। शारीरिक हाउभाउद्वारा आरोप लगाउनु भनेको भिक्षुको रूपमा उसलाई आदर नगर्नु हो। उदाहरणको लागि, लहरै भिक्षुहरूलाई अभिवादन चढाउँदा त्यो भिक्षुमा पुग्दा अभिवादन नगरिकन सिधै त्यसपछि बसेको भिक्षुलाई अभिवादन गर्नु हो, यस प्रकारको व्यवहार प्रश्न उठाइदिनको लागि कारण मात्र हो। यो वचनद्वारा चोदना गर्नुभन्दा पहिलेको पुब्बपयोग (प्रारम्भिक) चोदना हो। हिजोआज, आरोप पत्र पेश गर्नु शरीरद्वारा चोदना गर्नु हो। यो एउटाले नै शारीरिक कर्मद्वारा दोषारोपण तुरुन्तै पूरा हुन्छ। बोलीद्वारा चोदना भनेको आरोपका वचनहरू बोल्नु हो, जुन त्यो युगमा गरिन्थ्यो जसले अझै अक्षरहरू प्रयोग गर्दैनथे (निरक्षर थिए)। यो भनिएको छ कि यसले केवल विषय (वत्थु) निर्दिष्ट गर्न सक्छ, वा यसले केवल आपत्ति निर्दिष्ट गर्न

सकछ। केवल वत्थु निर्दिष्ट गर्नु भनेको एकैचोटि पूरा भएको आरोप हो, किनकि आपत्ति अनुमान गर्न सकिन्छ। केवल आपत्तिलाई निर्दिष्ट गर्नु अपर्याप्त छ, किनकि न्याय सम्भव हुनको लागि वत्थुको अनुसन्धान गर्नु पनि आवश्यक हुन्छ।

परिवारको महासंगाम खण्डको अनुसार, हामी यो विचार गर्छौं कि संघ, गण वा पुग्गलले अधिकरणको निर्णय गर्न सकछ। यो कार्यान्वयन गर्नको लागि संघथेर (जेष्ठ भिक्खु) ले विचार गर्नुपर्छ: यदि उसले यो सानो कुरा देख्यो भने उसले आफैले निर्णय गर्न सकछ। यदि यो धेरै महत्त्वपूर्ण छैन भने उसले उब्बाहिका (समिति) को रूपमा गणमा न्यायको लागि पेश गर्नुपर्छ। यदि यो महत्त्वपूर्ण कुरा हो भन्ने लागेमा उसले यसको निर्णय गर्न संघ भेला गर्नुपर्छ। यहाँ म संघद्वारा निरूपण गरिएको विवरण सहितको मामिलाहरू मात्र व्याख्या गर्नेछु।

सङ्घथेरले आरोप प्राप्त गरिसकेपछि उसले सङ्घलाई भेला गरेर आरोप लगाउने र प्रतिवादीलाई सँगै हाजिर हुन बोलाउनुपर्छ।

परिवारको चूलसङ्गाम खण्डमा लेखिएको छ कि निरूपण विधीमा जाने भिक्खु युद्धमा जाने व्यक्ति जस्तो हो। उसले संघ सभामा प्रवेश गर्ने बेलामा नम्र हुनुपर्छ। उसले आफ्नो बस्ने ठाउँ थाहा पाउनुपर्छ ताकि आफूभन्दा ठूलाहरूलाई भीडभाड नपरोस् तथा कनिष्ठहरूलाई पनि अवरोध नहोस्। ऊ उचित आसनमा बस्नु पर्छ। उसले अन्य विषयमा बोल्नहुँदैन, बरु मौन बस्नुपर्छ। सङ्घ-बैठकमा प्रवेश गर्ने भिक्खु चाहे अभियोगकर्ता

होस्, चाहे अभियुक्त होस्, चाहे प्रतिवादी वा साक्षी होस्, सबैले यो विधी अपनाउनुपर्छ।

त्यस पछि, वादी (चोदक) ले आरोप लगाउनको लागी मौका माग्नुपर्छ। उचित प्रक्रिया अनुसार गर्नुपर्छ, र संघ समक्ष आरोप लगाउनुपर्छ। बिदा माग्ने विधीवाक्यहरू यस्तो हो: *करोतु मे अयस्मा ओकासं अहन्तं वत्थुकामो* अर्थात् "मलाई मौका दिनुहोस्, म तपाईंसँग यस विषयमा कुरा गर्न चाहन्छु।" पहिले मौका नमागीकन तुरुन्तै आरोप लगाउनु दुक्कट हो। मौका दिने विधीवाक्यहरू उल्लेख गरिएको छैन। *करोमि आयस्मतो ओकासं*, अर्थ "म तपाईंलाई अनुमति दिन्छु" यति बोल्दा पनि स्वीकार्य छ।

परिवारको उपालिपञ्चक खण्डमा भनिएको छ कि मौका माग्ने भिक्खुलाई यी तत्वहरूले युक्त भएमा दिनु हुँदैन:

१. ऊ शारीरिक व्यवहारमा शुद्ध छैन;
२. उसको बोल्ने तरिका शुद्ध छैन;
३. उसको जीविकोपार्जन शुद्ध छैन;
४. ऊ सुस्त छ, चतुर छैन;
५. सोधपुछ गर्दा उसले विषयगतरूपले जवाफ दिन सक्दैन।

अर्को पाँच तत्वहरूको समूह हो:

१. ऊ अलज्जी (लाज नमान्ने) हो;
२. ऊ मूर्ख हो;

Dhamma.Digital

३. ऊ स्वाभाविक भिक्षु होइन [अर्थात् ऊ नियमित भिक्षु होइन, ऊ संघादिसेस आपतिबाट मुक्त हुनको लागि संघद्वारा लगाईने वुट्टान कर्म आदि पालन गरिरहेको, वा कुनै अन्य कर्ममा लागीरहेको छ;
४. ऊ पतन गर्ने मनसाय भएको हो;⁷¹
५. ऊ आपति हटाउने उद्देश्यमा लागेको छैन।

जब ऊ यी दुवै प्रतिकूल समूहका पाँचवटा बुँदाहरूबाट मुक्त हुन्छ, तब मौका दिनु उचित हुन्छ। म बुझ्छु कि "काला पक्षहरू" जस्तो कि परिवारमा दिइएको छ (विपरीत कारकहरू भएकाहरूलाई वर्णन गर्ने) त्यस्ता त पहिले उजुरी गर्नेको वचन नसुनिकन नै मुद्दा खारेज गर्ने किसिमका लक्षणहरू हुन्। यिनमध्ये कुनै एक बुँदालाई लिन वा अनेक बुँदालाई मिश्रितरूपमा लिन सकिन्छ।

उदाहरणको लागि, चुल्लवग्गको समथखन्धक, *अमूल्हविनय* खण्डमा संकेतहरू छन्, जसले बुझाउँछ कि धेरै भिक्षुहरूले संयुक्त रूपमा आरोप लगाउन सक्छन्। यस्तो अवस्थामा आरोप खारेज गर्नको लागि ती विशेषताहरू विशेष गरी त्यस्ता भिक्षुहरूका विरुद्ध प्रयोग गर्न सकिन्छ जोसँग यस्ता

⁷¹ सासनको पतन गर्ने अभिप्रायले हो भनेर अट्ठकथाहरूमा व्याख्या गरिएको छ।

लक्षणहरू छन्। बाँकी रहेका भिक्षुहरूलाई मौका दिनु उचित हुन्छ।

मेत्तिया भिक्षुणीको कथामा उनले भिक्षु दब्बमल्लपुत्त थेरलाई आरोप लगाएकी थिइन्, जब भगवान शास्ताले संघ भेला गराउनु भयो, तब उनले आफ्नो आरोप पेश गरिन् र भिक्षु दब्बमल्लपुत्तलाई उनले लगाएको आरोपको विषय उल्लङ्घन गरेको सम्झना गर्न सक्नुहुन्छ कि भनेर सोध्नुभयो। यस तरिकासँग तुलना गरेर, संघले प्रतिवादीलाई आरोप लगाउनेले पेश गरेको बुँदा बताउन सक्छ। वर्तमानमा यो न्याय गर्नेहरूले वादीको अभियोग-पत्र प्रतिवादीलाई सुनाउनको लागि पढ्नु सबैभन्दा उपयुक्त छ।

कुन विषयमा छानबिन गर्न उपयुक्त छ र कुनमा छैन भन्ने कुरा संघलाई थाहा हुनुपर्छ। यसरी प्रतिवादीले मुद्दा छोड्न राजी भएन भने, प्रतिवादी विरुद्धको आरोप खारेज गर्नको लागि आरोप लगाउने व्यक्तिमा (आरोपहरू खारेज गर्नको लागि) त्यस्ता स्वभावहरू छन् वा छैनन् भन्ने कुराको छानबीन गर्नुपर्छ। यदि आरोपकमा एउटा मात्र त्यस्तो महत्वपूर्ण लक्षण रहेको देखेमा-नियमित भिक्षु नहुनु मात्रै पनि पर्याप्त छ-आरोप खारेज गर्नुपर्छ। यसबाहेक उनीहरूले त्यो विषयलाई तौल्नु पर्छ। यदि उसँग धेरै हानिकारक व्यवहार वा लक्षणहरू भएको देखिएमा आरोप खारेज हुन सक्छ। यदि ती बुँदाहरू महत्वपूर्ण होइनन् भने-निस्तेज हुनु, चतुर नहुनु वा प्रश्न गर्दा जवाफ दिन सक्षम

Dhamma.Digital

नहुनु जस्ता अस्पष्ट लक्षणहरू कारकहरू छन् भने-प्रतिवादीलाई मौका दिनु पर्छ।

यदि शुरूदेखि प्रतिवादी मौका दिन सहमत भएमा, वादी कालो पक्षका विशेषताहरू भएका हो वा होइन भनेर विचार गर्नुपर्छ:

- १) ऊ यी पाँच गुणहरूले सम्पन्न हो: ऊ लाज नमान्ने व्यक्ति हो, ऊ मूर्ख हो, ऊ स्वस्थ (सामान्य) भिक्खु होइन। उसले पतन गर्ने मनसाय राखेर बोलेको छ; न कि आपत्तिबाट मुक्त गर्ने।
- २) ऊ शारीरिक व्यवहार शुद्ध नभएको व्यक्ति हो। उसको बोली शुद्ध छैन; उसको आजीविका शुद्ध छैन; ऊ सुस्त छ, चतुर छैन; ऊ अलमल गर्ने तथा झगडा गर्ने व्यक्ति हो।

यी अङ्गहरूले सम्पन्न भिक्खुले (पनि) उपोसथ वा पवारणा गर्न छोड्न हुँदैन। यदि उसमा यी लक्षणहरू देखिएमा उसलाई अधिकरण उठाउन दिनु उचित हुँदैन। आरोप लगाउनेलाई 'अराजकता, भ्रम, प्रतिस्पर्धा र विवाद नगर्नु' भनी निषेध गर्नुपर्छ र त्यसपछि उसको आरोपलाई खारेज गर्नुपर्छ।

यदि वादीमा ती विशेषताहरू छैनन् भने, उसको अभियोग राम्रोसँग आधारयुक्त छ वा छैन भनेर छानबिन गर्नुपर्छ। यदि वादीले आफूले देखेको, सुनेको वा विश्वसनीय रूपमा जानकारी दिएको वा वादीले प्रतिवादीको सम्बन्धमा शंकास्पद अवस्थाहरू देखेको छ भनी आरोप लगाएमा, यी

कुराहरूलाई आधार मानिन्छ र त्यस विषयमा छानबिन गरिनुपर्छ। यी तीन शर्तहरू बिना यसलाई आधारहीन मानिन्छ र आरोप खारेज गर्नुपर्छ।

संघले आरोपको छानबिन हुनुपर्ने देखेमा छानबिन गर्न सक्ने भिक्षु छान्नुपर्छ। छनौट हुन उपयुक्त भिक्षुमा निम्न विशेषताहरू हुन्छन्:

१. ऊ शीलवान हो, ऊसँग व्यापक शिक्षा छ, उसलाई प्रातिमोक्ष कण्ठस्थ छ, र विवादरत पक्षहरूलाई व्याख्या गर्न सक्षम छ र विश्वास गराउन सक्छ।
२. उसको शारीरिक आचरण शुद्ध छ, मौखिक आचरण शुद्ध छ, जीविकोपार्जन शुद्ध छ, दक्ष र विद्वान हो, र उठेको प्रश्न (समस्या) का विषयवस्तुलाई व्याख्या गर्न सक्षम छ।
३. उसले वत्थु (विषयवस्तु) जान्दछ, निदान (स्रोत) जान्दछ, भगवानको आदेश जान्दछ, पछि आउने शब्दहरू जान्दछ, र उसलाई जोड्ने शब्दहरूको क्रम (सिक्खापदहरूमा रहेका विषयसन्दर्भ) थाहा छ।
४. उसलाई धम्म, विनय, र तिनीहरूको क्रम थाहा छ; ऊ स्थान र अस्थान विषयमा अर्थात्, सम्भव र असम्भव कारणहरूमा निपुण छ; ऊ भावार्थ र शब्दार्थमा शुरुदेखि अन्तसम्म (जहाँ तिनीहरू मिल्दो वा विरोधाभासी छन्] पारंगत छ; ऊ न्याय गर्न कुशल छ।

Dhamma.Digital

संघद्वारा छानबिनकर्ता (अन्वेषक) छानिने भिक्षु संघलाई गौरव (सम्मान) राख्ने व्यक्ति हुनुपर्छ, व्यक्तिलाई गौरव दिने होइन। सांसारिक कुरालाई होइन, ऊ सद्धम्म (साँचो धम्म)लाई गौरव गर्ने व्यक्ति हुनुपर्छ। ऊ मुद्दाको स्वरूप (बाध्यता) अनुसार (निर्णय) गर्ने व्यक्ति हुनुपर्छ, सभा (अनुयायीहरूको पक्षपाती हुन) खोज्ने व्यक्ति होइन। ऊ आफ्नो बस्ने ठाउँ थाहा पाउने व्यक्ति हुनुपर्छ, र आफ्नो आसनमा बस्नु पर्छ। उसको आँखाले हलोको लम्बाइजति मात्र (अगाडि) हेर्ने हुन्छ, तथ्यहरूमा ध्यान दिन्छ, र यताउति जानको लागि आफ्नो आसनबाट उठ्नुहुँदैन। उसले गलत तरिका प्रयोग गर्न हुँदैन। उसले भ्रामक शब्दहरू प्रयोग गरेर (वा हातहरूले इशारा गरेर) बोल्नु हुँदैन। विचार नगरी बोल्नु हुँदैन, उसले बोलीमा सीमितता राख्नुपर्छ, लापरवाही तालले वा असावधानीपूर्वक बोल्नुहुँदैन, शत्रुता राख्नुहुँदैन, रिसाउनुहुँदैन। उसको हृदय मैत्रीपूर्ण हुन्छ, उसले दयालु भई सोच्दछ, असल परिणाम दिने मनशाय राख्ने हुन्छ। करुणावान हुनुपर्छ, र हितको लागि प्रयास गर्ने हुन्छ। आफूलाई चिन्नुपर्छ, अरूलाई पनि चिन्नुपर्छ।

उसले वादी र प्रतिवादीलाई अवलोकन गर्नुपर्छ ताकि तिनीहरू कस्ता प्रकारका व्यक्तिहरू हुन् भनी (मूल्यांकन) गर्न सकियोस्। यदि तिनीहरू अधीर छन् भने, उसले तिनीहरूलाई खुशी बनाउन बोल्नुपर्छ। यदि तिनीहरू डराएका छन् भने, उसले सान्त्वनाका साथ बोल्नुपर्छ। यदि तिनीहरू उग्र छन् भने, उसले तिनीहरूलाई संयम गराउनु पर्छ। यदि तिनीहरू (आचरणद्वारा)

अशुद्ध छन् भने, उसले त्यसलाई हटाउनु पर्छ। यदि तिनीहरू ठाडा छन् भने, ऊ विनम्र (कोमल) हुनुपर्छ। उसले छन्द, द्वेष, मोह वा भय (चार अगति) को मार्गमा हिड्नु हुँदैन। उसले आफूलाई धम्मप्रति र व्यक्तिप्रति सन्तुलित बनाउनुपर्छ। प्रश्न गर्दा, उसले सही समयमा प्रश्न गर्नुपर्छ, समय बाहिर होइन; साँचो शब्दहरूले प्रश्न गर्नुपर्छ, झूटा शब्दहरूले होइन; विनम्र शब्दहरूले प्रश्न गर्नुपर्छ, कठोर शब्दहरूले होइन; उपयोगी (मुद्दाको बारेमा) विषयमा प्रश्न गर्नुपर्छ, निरर्थक विषयहरूमा होइन; मैत्रीपूर्ण हृदयले प्रश्न गर्नुपर्छ, द्वेषपूर्वक होइन (जस्तै प्रतिवादीले गलति गरेको छ वा आरोप लगाउनेले झूटो आरोप लगाएको छ भनेर पूर्वाग्रह राखेर विश्वास गर्ने तिर लाग्ने होइन)। ऊ कानेफुसी गर्ने व्यक्ति हुनुहुँदैन, न उसले यताउता हेर्नुहुन्छ। उसले आँखा झिम्काउनु वा आँखी भौं उठाउन हुँदैन। उसले आफ्नो घाँटी तन्काउनु हुँदैन। उसले आफ्नो हात वा औंला चलाएर संकेत गर्न हुँदैन।⁷² प्रश्नको समयमा उसले दुबै पक्षसँग सम्बन्धित कुराहरूलाई ध्यान दिनुपर्छ, केही पनि छुटाउनु हुँदैन। तिनीहरूले नबोलेका कुराहरू उसले हाल्नुहुँदैन। उसले विषयवस्तुको मूल मजबूनमा जाने शब्दहरू सही रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ। यी सङ्केतहरूद्वारा उसले थाहा पाउनु पर्छ कि आरोप

⁷² त्यसैले, सामान्यतया उसले अदालतमा वकिलले गर्ने जस्तो व्यवहार गर्नु हुँदैन !

लगाइरहेको व्यक्ति धम्मअनुसार छ (धार्मिक रूपमा) छ, वा अधम्मअनुसार छ। आरोपित व्यक्तिले अन्वेषकद्वारा सोधिंदा आफ्नो अपराध स्वीकार गर्यो भने त्यो स्वीकार गरेको अनुसार कारबाही हुनेछ।

जो अन्वेषक भिक्षु यी गुणहरूले युक्त छन् उसलाई भगवान शास्ताको निर्देशन अनुसार काम गर्ने भनिन्छ। उसलाई सबै विद्वान ब्रह्मचारीहरूद्वारा माया, प्रशंसा, सम्मान र बडाई गरिन्छ।

अर्को अनौठो कुरा छ। उपज्झाय, आचार्य, सद्धि-विहारिक, अन्तेवासिक (शिष्य) ले (उही) उपज्झाय भएका, (उही) आचार्य भएकाहरूका बारेमा सोध्न निषेध गरिएको छ; र जन्म, नाम, गोत्र, आगम (अध्ययनको कुल, परिवार) र जन्मेको देशको बारेमा सोध्न अनुमति छैन, किनभने यी कुराहरू थाहा पाएपछि प्रिय वा अप्रियभाव उत्पन्न हुनसक्छ र चार अगतिमा लैजान्छ। विभिन्न उद्देश्यका कारणहरूले गर्दा यो प्रयोग वर्तमानमा चलेको चलनसँग विपरित छ। वर्तमानमा वादी, प्रतिवादी र साक्षीहरूको विश्वसनीयताको मूल्याङ्कन गर्न मापदण्डको रूपमा उनीहरूको पृष्ठभूमि जान्नु वान्छनीय छ। अनुसन्धानमा रहेका भिक्षुले मुद्दासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू मात्र कसरी छान्ने भनेर जान्नुपर्छ र अनावश्यक कुराहरूलाई छोड्नुपर्छ। यसरी गरे राम्रो हुन्छ।

अनुसन्धान गर्ने भिक्षुले प्रतिवादीको मुद्दाको छानबिन गर्नुपर्छ। सोधपुछ गर्ने यस कार्यलाई *सारणा* भनिन्छ, जसको अर्थ "सम्झना दिलाउनु" हो। आरोप लगाउने आफैँले

सोधन सक्छः "के तपाईं याद गर्न सकनुहुन्छ, भन्ते वा आवुसो, तपाईं यो हदसम्म आपत्तिको दोषी हो?" आरोप लगाउने स्वीकृति याचना गरिसकेपछि यसको पालो आउँछः "म तपाइसँग कुरा गर्न चाहन्छु।" यसलाई पालिमा आरोप भनिन्छः त्यसैले स्वीकृति माग्नु भनेको आरोप लगाउने कामको प्रारम्भिक कार्य हो। प्रश्नको वाक्यांश भगवान बुद्धले भिक्षु दब्बमल्लपुत्तलाई सोधेका प्रश्नहरू जस्तै हो। म बुझ्छु कि यो यस्तो मन्तव्य हो जसद्वारा वादीले प्रतिवादीलाई आफ्नो मुद्दा बताउन लगाउँदछ। अन्यथा, पहिलोदेखि नै वादीले शुरूदेखि नै सोधपुछ गरेर गरिने अन्वेषण होः यसलाई पनि *सारणा* मानिन्छ।

प्रतिवादी दुई प्रकारका धम्ममा स्थापित हुनुपर्छः सत्य अनुसार (बोल्नु), र नरिसाइकन बोल्नु।

यदि प्रतिवादीले *पटिञ्जा* (प्रतिज्ञा, दावी, घोषणा) गर्छ, अर्थात् उसले स्वीकार गर्छ भने, संघले प्रतिवादीको स्पष्टीकरण (धम्म अनुसार) हो वा होइन भनेर विचार गर्नुपर्छ। यदि यो विवरणसँग, कारणसँग र प्रभावसँग मेल खान्छ भने त्यसलाई धम्म (उचति) मानेर घोषणा अनुसार कारबाही गर्नुपर्छ। यसरी अनुवादाधिकरणलाई *सम्मुखाविनय* (उपस्थितिमा भएको फैसला) द्वारा *पटिञ्जातकरण* (स्वीकार गरेको अनुसारको फैसला) द्वारा समाधान गरिन्छ।

यस अधिकरणमा *सम्मुखाविनयका* चार कारकहरूमा- *सङ्घसम्मुखता*, *धम्मसम्मुखता*, *विनयसम्मुखता*- अध्याय २८ विवादाधिकरणको समाधान गर्ने तरिकामा पहिले व्याख्या

गरिसकिएको छ। पुग्गलसम्मुखताले मुद्दाका भागिदारहरूको आमने-सामने हुनेगरी हुने उपस्थितिलाई जनाउँछ। अर्को कारक, वत्थुसम्मुखताले आरोपको प्रारम्भिक घोषणालाई जनाउँछ।

पटिञ्जातकरण "स्वीकार अनुसारको फैसला" हो-तर समथखन्धक (चुल्लवग्ग) मा, पटिञ्जातकरण केवल आपत्ताधिकरणको लागी समाधान गर्ने तरिकाको रूपमा सूचीबद्ध गरिएको छ। यस तरिकाले, कुन समथ अन्तर्गत सूचीबद्ध गर्नुपर्छ जब प्रतिवादीद्वारा अनियत सिक्खापदहरू मध्ये पहिलो सम्बन्धी स्वीकार गरिएको छ? यदि यसको मतलब अनुवादाधिकरण प्रतिवादीले लहुकापत्ति (हल्का अपराध) स्वीकार गरेपछि अनुवादाधिकरण ठीकसँग समाधान हुन्छ भने यो यहाँ (अनुवादाधिकरण अन्तर्गत) अनुकूल हुनेछ।

यदि प्रतिवादीको घोषणा (जवाफ) समुचित लाग्दैन तर योभन्दा राम्रो लाग्ने कुनै प्रमाण छैन भने, पटिञ्जा अनुसार नै कारबाही गर्नुपर्छ। यदि उनीहरूले यो प्रावधानलाई विचार गरेका छैनन् भने, विनय विशेषज्ञहरूले प्रतिवादीको घोषणालाई सधैं आधिकारिकरूपमा लिनु पर्छ भनेर गलत रूपमा विचार गर्न सक्छन्।

यदि प्रतिवादीको घोषणा धम्मअनुरूप छैन, अर्थात् यो विवरणहरूसँग मेल खाँदैन, कारणहरू र प्रभावहरूसँग पनि मेल खाँदैन, वा यसले धेरै हल्का (जिम्मेवारीको) भाग मात्र स्वीकार गर्दछ भने, तर प्रतिवादीले आफूले घोषणा गरेको भन्दा गम्भीर आपत्ति गरेको साक्षीहरूबाट विश्वसनीय र स्थापित भनाइहरू छन्

भने, प्रतिवादीलाई सो गवाही अनुसार कारबाही गर्नुपर्छ। यसले अनियत सिक्खापदहरूमा पछिल्लो दिशानिर्देश अनुसार गरिन्छ, जसले स्वाभाविक रूपमा उल्लेख गरिएको गलतफहमीलाई रोक्न सक्छ। यसरी अनुवादाधिकरणलाई सम्मुखाविनयद्वारा *तस्सपापियसिका* (गल्ती गर्नेलाई दण्ड दिनु) द्वारा समाधान गरिन्छ। पछिल्लो विधी पछि व्याख्या गरिनेछ।

यदि प्रतिवादीले अस्वीकार गर्छ भने, अन्वेषकले वादीलाई प्रतिवादीको कार्यको बारेमा, *विपत्ति* (विनाशको मार्ग हो), *आपत्ति* (कुन श्रेणीको अपराध हो) र *अज्झाचार* (कुन नियमको उल्लंघन हो) बारे सोध्नु पर्छ। उसले यो गर्ने व्यक्तिका विशेषताहरू (हुलिया, शाब्दिक रूपमा आकृति, रंग, आकार) बारे प्रश्न गर्नुपर्छ, र उसले यो गरिरहेको बेलामा उसको मुद्रा कस्तो, के थियो भन्ने बारेमा पनि सोध्नुपर्छ। उसले समय, वर्ष, महिना र दिनको समयको बारेमा प्रश्न गर्नुपर्छ। कुन स्थान र दिशा (ठाउँ) मा यो गरिएको थियो भनी आरोप लगाउनेले आफूले देखेको र सुनेको कुराको सम्बन्धमा प्रश्न गर्नु पर्छ। उसले सूचना दिने व्यक्तिको नाम, सूचना र सूचना दिनुको कारण (हरू) सँगै सूचना दिने समय र स्थानको बारेमा आरोप लगाउने व्यक्तिको बयानसँग सान्दर्भिक प्रश्न गर्नुपर्दछ। उसले देखेका वा सुनेका अवस्थाहरूको बारेमा र उल्लेख गरिएका विशेषताहरू सोध्नु पर्छ जसले शंकास्पद अवस्था सिर्जना भयो, जुनले गर्दा वादीलाई शंका लाग्यो। प्रतिवादीलाई सोध्नुपर्छ गर्ने विधीको व्याख्या गरिएको छैन, तर अभियुक्त भएको दिन र समयदेखि लिएर

अद्यावधिकसम्म उसँग क्रमैसित सोधपुछ गर्नुपर्छ। प्रश्नलाई बुझेर र चलाखीपूर्वक अवलोकन गरेमा तुरुन्त नै स्पष्ट निर्देशन दिनेछ कि सत्य हो वा असत्य। एउटा महत्त्वपूर्ण विषय यो अनुवादाधिकरणको छानबिनमा अभाव छ, विवाद-कर्ताहरूले विपरीत कथनहरू दिंदा, जस्तो कि मेत्तिया भिक्षुणी र भिक्षु दब्बमल्लपुत्तको मामलामा भएको थियो- जसमा केवल एक पक्षलाई विश्वास गर्ने मौका छ, साक्षी बकाउने कुरा उल्लेख गर्दैन। तैपनि मैले एउटा सङ्केत फेला पारेको छु कि साक्षी बकाउने कुरा पनि छ। अनियत सिक्खापदको पछिल्लो भागले भन्छ: "वा उसलाई त्यहि सिक्खापद अन्तर्गत व्यवहार गर्नुपर्छ जुन कि विश्वास गर्न सकिने महिला अनुयायीले भन्छे।" यहाँ उल्लेख गरिएको विश्वासयोग्य महिला अनुयायी विश्वसनीय र आधारयुक्त साक्षी हो, र भिक्षुलाई त्यो नियम अनुसार व्यवहार गर्नुको अर्थ उसले (अपराध) स्वीकार नगरे पनि त्यो साक्षीको भनाइ अनुसार व्यवहार गर्नुपर्छ। यसरी बुझिएमा कानुनी प्रक्रियाबाट सही हुन्छ। त्यो भिक्षुले कुनै प्रकारको उल्लङ्घन गरेको देखेकी महिलाले बताउन आएमा त्यो भिक्षुलाई तुरुन्त कारबाही हुन्छ भन्ने अर्थ लिनुभन्दा यस्तो राम्रो हुन्छ। यो त यस्तो हुने भयो कि जब कोही आमाकहाँ उसको बच्चा शरारती भएको आरोप लगाउन आउँछ, र उसले तुरुन्तै बच्चालाई सजाय दिन्छ।

यसका अतिरिक्त परिवारको चोदनाकाण्ड पालिमा उल्लेख छ:

"यदि देखेको कुरा देखेकोसँग मेल खान्छ भने,
यदि देखेको कुरा देखेकोसँग मिल्दोजुल्दो छ भने;
एकअर्कालाई समर्थन गरेको जस्तो देखिन्छ, तर मिल्दैन
भने,
त्यो व्यक्तिलाई शंका गरिनु सहि हुँदैन।
उसको पटिञ्जा (शुद्धताको घोषणा) लाई मान्यता
दिएर, उसँग उपोसथ गर्नु पर्छ।"

यसपछि "सुनेको" र "बुझेको" सम्बन्धमा उस्तै कुराहरू भनिएको छ। महासंगाम खण्डले पनि त्यही भन्छ, केवल "उपोसथ" को सट्टामा "पवारणा" राखेको छ।

म मान्छु कि यी भनाइहरूले प्रमाणहरूको विश्वसनीयताका विशेषताहरू व्याख्या गर्दछ, कि कुन मान्य हुन्छ र कुन अमान्य।

क) यदि देखेको कुरा देखेकोसँग मेल खान्छ भने: उदाहरणको लागि, यदि वादीले प्रतिवादीलाई यसरी उल्लङ्घन गरेको देखेको छ भनेर भन्छ, र उसको साक्षीको बयान दिन, समय र स्थान जस्ता परिस्थितिहरूमा कुनै भिन्नता बिना यससँग मिल्छ-यस प्रकारको बयान विश्वसनीय छ।

ख) यदि देखेको कुरा देखेकोसँग मिल्दोजुल्दो छ भने: यदि वादीका साक्षीहरूको बयान निश्चितरूपले उस्तै छ, तर महत्वहीन विवरणहरूको सन्दर्भमा भने भिन्न छ-यस प्रकारको बयानको पनि त्यस्तै विश्वसनीयता छ।

Dhamma.Digital

ग) एकअर्कोलाई समर्थन गरेको जस्तो देखिन्छ, तर *मिल्दैनन्*: यदि वादी र तिनका साक्षीहरूको बयान जरूरी बुँदामा भिन्न छ, वा साक्षीको बयान सुरुदेखि अन्तसम्म संगति छैन-यस्तो बयानलाई सत्यको रूपमा मान्यता दिनहुँदैन।

प्रतिवादी र तिनका साक्षीहरूको बयानलाई पनि त्यसरी नै मूल्याङ्कन गरिनुपर्छ कि एक पक्षको बयानले अर्कोलाई समर्थन गर्छ वा खारेज गर्छ। प्रमाण नै प्रतिवादी पक्षतिर सोझो समर्थनमा भए पनि वादीको पक्षसँग सहमत हुन्छ, वा यसको विपरित हुन्छ: विश्वसनीयताको उही मापदण्डहरू पालना गर्नुपर्छ: (जब) यो अन्तिम मापदण्ड (ग) निम्नलिखित मानकसँग जोडिएको छ ("*त्यो व्यक्तिलाई शंका गरिनु सहि हुँदैन।*"), (यसको अर्थ यो हो कि) त्यो प्रमाण विश्वसनीय छैन। सायद यी शब्दहरूले गर्दा नै विनय-विजहरूले बुझेका हुन् कि मुख्य विश्वसनीयता प्रतिवादीको पटिञ्जालाई दिनुपर्छ, किनभने पहिला दुई विशेषताहरूमा मिश्रण (साझा आधार) कुनै छैन। यदि त्यसो हो भने, किन सबै तीनवटा मापदण्डहरू व्याख्या गरिएका हुन् नि? तिनीहरू कुनै कामका छैनन्। विश्वसनीयता छनौट कसरी गर्ने भनेर जान्न मद्दतको लागि तिनको व्याख्या गरिएको हो। यी दुई तरिकाहरू किन यसमा मिसाउनु हुँदैन? यसको व्याख्या गर्ने तरिका दुईथरी छन् :

१) ती वचनहरू *गाथा* (श्लोक) को रूपमा रचिएका छन् जुनमा अर्थ समेट्नको लागि थोरै मात्र शब्दहरू प्रयोग गरिनुपर्छ। मापदण्डहरूको अन्तिम बुँदाको सम्बन्ध मात्र व्याख्या गर्दा यसले

यो देखाउँछ कि पहिला दुइवटा मापदण्डहरू (क र ख) सम्बन्धले विपरीत अर्थका हुन्- उसको पटिञ्जा अनुसार गर्न हुँदैन र उसँग उपोसथ पनि गर्नहुँदैन-किनभने पहिला दुइवटा मापदण्डहरू अन्तिमसँग भिन्न हुन्, र तिनले आफ्नो अर्थतिर संकेत गर्दछ।⁷³

२. सायद मूल रूपमा प्रयोग गरिएको मूलपालिको पाठ, जुनलाई हामी अहिले राजकीय संस्करण (छ्वाब् ल्हुवङ्) भन्दछौं, त्यो खण्डबाट त्यो विषय हटाइयो र त्यसैले यसलाई पुनः मुद्रण गरिदा पनि हटाइएको हटाउँ भयो। मैले यस्तो अनुमान किन गरेको, किनभने त्यो गाथामा एक ठाउँमा डेढ श्लोक मात्र छ, दुइवटा श्लोकहरू पूरा छैनन्।

यसबाहेक, यी विवरणहरू वादीसँग गरिने सोधपुछका प्रश्नहरू अनुसार व्यवस्थित गरिएका हुन्, जसले उनीहरूलाई वादीको बयानलाई मुल्यांकन गर्नको लागि मात्र हो भन्ने अर्थ दिन्छ। अभियोगको बयान अस्थीर भएकोले सुरु र अन्त्यमा

⁷³ अट्ठकथाको व्याख्याले यो विरोधाभासलाई समाधान गरेको देखिन्छ। वास्तवमा यसले भन्छ कि सबै पक्षहरूले त्यहि चीजहरू देखे, (उदाहरणको लागि, महिलासँग त्यस्तो ठाउँमा प्रवेश गर्नु- त्यसैले (क) र (ख) हो, तर प्रतिवादीले कुनै आपत्ति भएको कुरालाई अस्वीकार गर्दछ- र त्यसैले, तिनीहरू "मिल्दैनन्"।

सहमत नहुने (फेद र टुप्पो नमिल्ने), गैर-विश्वसनीयताको चरित्रसँग मेल खान्छ। यसले मुख्य विश्वसनीयता प्रतिवादीको पटिञ्जालाई दिइनुपर्छ भन्ने बुझाइलाई समर्थन गर्दछ। साँच्चै, आरोपक (वादी) को बयानलाई पनि एउटै मापदण्डद्वारा तौलिएको हुनुपर्छ, (तर) स्पष्ट रूपमा आदेश दिइएको छैन। साथै, जब वादीसँग गरिएको प्रश्नको जवाफ अस्थिर हुन्छ, यो पनि (गैर विश्वसनीयताको लागी) सही आधार हो, किनकि मिल्ने बयानहरू सजिलै बुझ्न सकिन्छ।

प्रतिवादीले आरोप अस्वीकार गर्दा पहिलेका युगमा कुन विधी प्रयोग गरिन्थ्यो? अहिलेको विधी भनेको साक्षीलाई सोधपुछ गर्नु र दुई पक्षको बयान मुल्यांकन गर्नु हो। यो प्रतिवादीको पटिञ्जा मात्र सुन्नु अथवा एक पक्षमा विश्वास गर्नेतिर लाग्नुभन्दा बढी धार्मिक छ। यो धम्म, विनय वा सत्थुसासनको विपरीत होइन। यदि हामी धम्म-विनयको अपमान गर्दौं भने (पहिलेका आचार्यहरूलाई) पनि श्रेय दिनुपर्छ कि सत्य र असत्यको मापनको रूपमा साक्षीहरूलाई कसरी सोधपुछ गर्ने भनेर जानेका छन्। म मान्छु कि *सवचनीय* शब्द जसको अर्थ "बोल्नुपर्ने कुराहरू" हो, अथवा *सवनीयं*, 'सुन्नुपर्ने कुराहरू', जुन कि परिवारको *चूलसंगाम* भागमा साक्षीहरू अथवा बयानको

Dhamma.Digital

परिक्षण गर्दा सारना (स्मरणीय) शब्दको पछिको क्रममा राखिएको छ।⁷⁴

संघादिसेस ९ औं सिक्खापदको अट्ठकथामा, जसलाई *अञ्जभागियसिक्खापद* भनेर चिनिन्छ, भिक्खुहरूले कसरी वादीहरू मेत्तिय र भुम्मजक भिक्खुहरूले प्रतिवादी भिक्खु दब्बमल्लपुत्तलाई दुर्भावनापूर्वक पाराजिक आरोप लगाएको पहिलो

⁷⁴ यो, र अरू पृष्ठहरूले (Book of the Discipline, Volume VI, page 266) को भागमा दिइएका भनाईहरूको क्रमलाई जनाउँदछन्। यहाँ सन्दर्भ गरिएका यी भनाईहरू तिनको क्रममा दिइएका छन् र यी टिप्पणीहरू भेटिने बेलामा दोहरो जाँच गर्दा आदरणीय लेखकको अर्थ स्पष्ट हुन सक्छ।

-चोदना (आरोप, गाली, निन्दा) सारणाको लागी हो।

-सारणा (स्मरण गराउनु) सवचनीयको लागी हो।

-सवचनीय (साक्षी बक्नु- शाब्दिक अर्थ, बोल्नुपर्ने कुरा भएको मानिस) पलिबोधो (बाधाहरू) (हटाउन) को लागी हो।

-पलिबोधो निर्णय गर्नुमा कठिनाई (शाब्दिक रूपमा, "अवरोध") (हटाउनु), त्यसैले अनिश्चितताहरू जसले विनिच्छयो (निर्णय) लाई कठिन बनाउँछ।

-विनिच्छयो (न्याय, निर्णय) सन्तीरणको लागी हो।

-सन्तीरण (संघ द्वारा विचार गरिनु) ठानाठानगमनं को लागी हो (के यो आधारयुक्त छ, कि आधारहीन छ?)

Dhamma.Digital

मुद्दामा न्याय गरे भन्ने कुरा बताउँछ। उनीहरूले वादीलाई प्रतिवादीको अपराध कहाँ र कहिले देखेका थिए भनेर प्रश्न गरे। जवाफ थियो कि प्रतिवादी गृध्रकूट पर्वतको फेदमा, भिक्षाटन सकिएको समयमा देखिएको हो। प्रतिवादीसँग त्यो समयमा तपाईं कहाँ हुनुहुन्थ्यो भनेर सोधियो, र उनले वेलुवनाराम विहारका भिक्षुहरूलाई भोजन (निमन्त्रणा) पठाउँदै थिएँ भनी जवाफ दिए। यो कुरा कसले देखेको छ भनेर सोध्दा उनले त्यहीँ सोधपुछ गरिरहेका भिक्षु संघलाई देखाए, जसले उनको भनाइलाई सहमति जनाएर प्रमाणित गरेका थिए। यो साक्षीहरूको सही जाँच हो। किनकि आरोप लगाउनेले साक्षीहरू जाँच गरेका थिएनन्- त्यो कथामा तिनीहरूसँग कोही साथी थिएन पनि, तर यो अनुमान गर्न सकिन्छ कि अट्ठकथा संग्रह गरेको बेलामा साक्षीहरूको छानबिन गर्ने चलन शायद प्रयोगमा आइसकेको थियो। भिक्षु दब्बमल्लपुत्र अरहन्त भए तापनि साक्षीहरूको जाँच गरियो: यो अनुसन्धानको उचित विधी हो। अट्ठकथा-आचार्यहरूले यस खण्डको अर्थलाई सबैभन्दा उपयुक्त रूपमा व्याख्या गरेका छन्।

यसरी वादी र प्रतिवादीसँग सोधपुछ गरिसकेपछि छानबीनकर्ताले पक्ष तथा विपक्षकाहरूलाई बोलाएर दुवै पक्षका साक्षीहरू बोलाएर जाँचबुझ गर्नुपर्छ। त्यसबाट (छानबिनकर्ता) ले (पाएको) गवाहीलाई मापदण्डद्वारा तौलनु पर्छ, न्याय गर्नुपर्छ, र संघमा घोषणा गर्नुपर्छ। प्रमाणको तौल गर्दा (अर्थ) शब्द *पलिबोधो* जस्तै देखिन्छ, जसलाई "सोचाई" वा "अनिर्णय" भनेर

अनुवाद गर्न सकिन्छ। परिवारको त्यो खण्डमा यो पलिबोधो *सवचनीयं* वा *सवनीयं*को पछि आउँछ र *विनिच्छयो* (निर्णय, फैसला) भन्दा अघि आउँछ।

संघले वादी, प्रतिवादीको मुद्दा (जवाफ) र दुवै पक्षको गवाहीलाई हेर्नुपर्छ। यदि वादी र तिनका साक्षीहरूको प्रमाण फरक भएको देखिएमा, प्रतिवादीको पटिञ्जालाई स्वीकार गर्नुपर्छ, र त्यो मुद्दालाई खारेज गर्नुपर्छ। आरोप लगाउनेले निराधार अधिकरण ल्याएको प्रष्ट भएमा उसलाई उचित आपत्ति लगाउनुपर्छ। यसरी वादाधिकरण *सम्मुखाविनय* (पक्ष र विपक्ष अनि निर्णायक समूहको उपस्थितिमा छानबीन भएर मात्र) निर्णय हुन्छ।

यहाँ प्रतिवादीको प्रमाण र उसका साक्षीहरूको बयान फरकफरक भएको देखिएमा तिनलाई मान्यता दिनु हुँदैन र आरोपीको आरोप वा परिस्थिति उसका साक्षीहरूको विश्वसनीयताको स्तर अनुसार उपयुक्त हुनेगरी प्रमाणहरूलाई व्यवहार गर्नुपर्छ। यसरी अनुवादाधिकरण *सम्मुखाविनय* र *तस्स-पापिय-भुयसिका* (गलति गर्नेलाई सजाय दिनु) द्वारा समाधान गरिन्छ।

परिवारको त्यो खण्ड (निम्न अनुसार सूचीबद्ध गरिएको छ): संघको विचारविमर्श *सन्तीरणा* शब्दमा पाइन्छ, जसलाई 'होशपूर्वक सोच्नु' भनी ठ्याक्कै अनुवाद गरिनुपर्छ। निर्णय गर्नु भनेको ठाना शब्दमा पाइन्छ। *ठानाठानगमनं*, जसको अर्थ हो आधारयुक्त छ वा छैन, अर्थात् यो सम्भव छ वा छैन

भनी हेर्नको लागी जाँच्नु। *विनिच्छयो* शब्द पछि यी दुईटा शब्दहरू उल्लेख गरिनु अनौठो छः यसले यस्तो बुझाउँछ जुनको व्याख्या गरिनेछ। यो "भिक्षु संघ छानबिन गर्नको लागी र स्वीकृति दिनको लागी हो" भन्ने भनाईसँग मेल खान्छ, छानवीन गर्नु र स्वीकार गर्नु उनीहरूको कर्तव्य हो भनी यसको व्याख्या गरिएको छ।

छानबीनकर्ताको निर्णय (*विनिच्छयो*) लाई विशेष अदालतले गर्ने मुद्दाको छानबीन र निर्णयसँग तुलना गरी हेर्न सकिन्छ।⁷⁵ न्यायाधीशले छानबिन गरिसकेपछि उसले आफ्नो फैसला पेश गर्दछ। त्यो फैसलाको सम्बन्धमा यसलाई नै पुष्टि गर्ने हो, वा उचित देखे अनुसार आफ्नै विचार अनुसार परिवर्तन गर्ने हो, पुनः विचार गर्नको लागी राजामा शाही विशेषाधिकार छ। अन्य अधिकरणमा यो स्पष्ट रूपमा व्याख्या गरिएको छ कि संघले प्रतिवादीलाई आपत्ति लगाउँछ। त्यो विपक्षी जसको मुद्दा संघले स्वीकार गर्दछ, ऊ चाहे वादी होस् वा प्रतिवादी होस्, ऊ पक्का सत्यवादी हो भनी मानिएको व्यक्ति हुनुपर्छ।

सङ्घले स्वीकार गरेको फैसलामा सङ्घको रूपमा भेला भएका केही भिक्षुहरू असहमत भएको अवस्थामा त्यो फैसलामा उनीहरूले आफ्नो मतभेदपूर्ण धारणा (असहमति) व्यक्त गर्ने अनुमति छ। यसलाई *दिट्ठाविकम्मं* भनिन्छ, जसको अर्थ हो,

⁷⁵ यसको शाब्दिक अर्थ हो, "विशेष आदेश भएको अदालत"।

"आफ्नो विचार स्पष्ट गर्नु"। दिट्ठाविकम्मको समुचित प्रक्रिया यस प्रकार छः

१. आपत्ति सम्बन्धी विचारहरू स्पष्ट गर्नु।
२. देसनागामिनी (आपत्ति देसना गरेर सच्याउन सकिने) आपत्तिको बारेमा विचारहरू स्पष्ट गर्नु।
३. देसना गर्न बाकी आपत्तिको बारेमा विचारहरू स्पष्ट गर्नु।
४. चार-पाँच जना भिक्षुहरू सँगै मिलेर विचारहरू स्पष्ट नगर्नु।
५. केवल विचार मात्र गरेर (छानवीन नगरिकन) विचारहरू स्पष्ट नगर्नु।
६. समान संवास भएकाहरूको समक्ष (संघ) मा विचारहरू स्पष्ट गर्नु।
७. एउटै सीमामा बस्नेहरूको उपस्थितिमा विचारहरू स्पष्ट गर्नु।
८. पकतत (नियमित, निर्दोष) भिक्षुहरूको उपस्थितिमा विचारहरू स्पष्ट गर्नु।

यी बुँदाहरूले देखाउँछन् कि न्याय बहुमतको दृष्टिकोण अनुसार हुन्छ, अर्थात् *येभुय्यसिका* अनुसार। यसले आपत्ति लगाउने सम्बन्धमा सहमत नहुनेहरूलाई आफ्नो फरक राय व्यक्त गर्न दिन्छ, जब कि सम्बन्धित व्यक्तिले अझै देसना नगरिएको आपत्ति छ, तर यसले उनीहरूलाई चार वा पाँच जना भिक्षुहरू मिलेर आपत्ति देसना गर्न दिँदैन, जसले कि संघमा

असहमति सिर्जना गर्नेछ। उनीहरूलाई त्यहाँ भेला भएकामध्ये पहिले नै व्याख्या गरिएका विशेषताहरू भएको एकजना भिक्खुसमक्ष व्यक्तिगत रूपमा आपत्ति देसना गर्न दिइन्छ, ताकि यसबारेमा संघमा मौखिक विवाद नहोस्। उनीहरूले सामान्य स्वरमा बोल्दा सुनेको मानिन्छ। म विश्वास गर्छु कि दिट्ठाविकम्म पटिक्कसनाभन्दा फरक छ। पटिक्कसनाले वास्तविक विवादलाई बुझाउँछ: दिट्ठाविकम्मले विवाद नगरिकन आफ्नो असहमतिका विचारहरू व्यक्त गर्नु मात्र हो। सङ्घमा यसरी बोल्नु खराब हुनु जस्तो लाग्दैन।

चुल्लवग्गको समथखन्धकमा, *तस्स-पापियसिका* भनेको समथ हो, र *तस्स-पापियसिका*कम्म भनेको *निग्गह* (हप्काइ) को विधीको रूपमा बताइएको छ। यस अन्तरबाट हामी बुझ्छौं कि विनय उल्लंघन गर्ने तर दोष स्वीकार नगर्ने प्रतिवादीलाई दोष लगाउनु *तस्स-पापियसिका* हो भनी जनाउँछ- जसको अर्थ हो खराब व्यक्तिउपर कार्वाही गर्नु। निग्गह गर्नाले प्रतिवादीउपर थप सजाँय गरिएको हुन्छ, जसलाई *तस्सपापियसिकाकम्म* भनिन्छ, जसको अर्थ हो, ऊ *तस्स-पापियसिका* भएको कारणले गरिएको कम्म। यो प्रतिवादीलाई गर्नु पर्छ, जसलाई संघको बीचमा आपत्तिको बारेमा सोधिएको अवस्थामा, उसले अस्वीकार गरेर आफ्नो बयान परिवर्तन गर्दछ, त्यसपछि स्वीकार गर्दछ, स्वीकार गरी उसले बाङ्गोतिङ्गो कुरा बोल्छ र अस्वीकार गर्दछ, जसले गर्दा उसँग सोधिएको विषयलाई गम्भीर झूटा बोलेर अस्पष्ट

Dhamma.Digital

बनाउँछ।⁷⁶ यो निग्गहको एउटा तरिका हो: यो विषयलाई म ती विधीहरूसँग सम्बन्धित अध्यायमा व्याख्या गर्न पर्खनेछु।

यदि अनुपसम्पन्न (उपसम्पदा दीक्षा नपाएको व्यक्ति) आएर उसले भिक्षुले यस्तो उल्लङ्घन गरेको देखेको बतायो भने त्यो भिक्षुलाई सोध्नुको लागि बोलाउन सकिन्छ। त्यो अनुपसम्पन्नलाई वादीको रूपमा नियुक्त गर्नु हुँदैन, किनभने उसँग समान संवास (भिक्षुसँग समानता) छैन। प्रतिवादीको घोषणा वा गरिएको अनुसन्धान बमोजिम आवश्यक विषयमा सोध्नुको लागि उसलाई साक्षी बनाउन सकिनेछ। यदि प्रतिवादीले वास्तविकरूपमा उल्लङ्घन गरेको छ भने, उसलाई परिस्थिति अनुसार आपत्ति लगाउन सकिन्छ भनेर हामी बुझ्छौं।

वर्तमान समयमा यस प्रकारको मुद्दाको लागि राज्यका अदालतहरूले अभियोग सुन्ने जिम्मेवार व्यक्तिको रूपमा एक अधिकारीलाई नियुक्त गरिएको हुन्छ। उसलाई मुद्दा दायर गर्ने अधिकारी भनिन्छ, संक्षिप्तमा अभियोजक अधिकारी वा सरकारी वकिल भनिन्छ।

विनयले प्रश्न गर्ने एउटा विधी दिन्छ, जस्तो कि अनियत सिक्खापदहरूको पहिलो भागसँग सम्बन्धित छ। एक अर्को प्रकारको प्रश्न गर्ने तरिका निग्गह गर्ने विधीमा पाइन्छ,

⁷⁶ यसबाट यो पश्चिमी कानुनी प्रणालीमा "अदालतको अवहेलना" सट्टश्य भएको देखिन्छ।

जसमा भनिएको छः-"जो भिक्खुलाई निग्गह गरिन्छ, उसलाई पहिले आरोप लगाउनुपर्छ, अनि पछि स्मरण गराउनुपर्छ (जसमा उसले आफैले बयान देओस्), त्यसपछि आपत्ति लगाउनुपर्छ, त्यसपछि सक्षम भिक्खुले संघमा घोषणा गर्नुपर्छ।" अन्य खण्डहरूमा पनि व्यक्तिहरूलाई आरोप लगाउने संघको उल्लेख छ-यी उस्तै हुन्। संघले आरोप लगाउँदा कुनै एक व्यक्ति हुनुपर्छ अर्थात् संघको नाममा एकजना भिक्खुले आरोप लगाउने हो। यो सरकारी वकिलसँग समान छ। यी बुँदाका आधारमा आरोपित व्यक्तिको गलति निग्गह हुने स्तरसम्म नपुगेको अवस्था भएमा सोधपुछ गरेर छानबिन हुन सक्छ भन्ने मेरो अनुमान छ। त्यसपछि निग्गह बराबरको गलती भएमा संघको नाममा आरोप लगाउन भिक्खु नियुक्त गर्नुपर्छ।

प्रश्न छ कि यदि पाराजिक सम्मको आपत्ति छ भने, कुन विधीद्वारा छानबिन गर्नुपर्छ, जवाफ हो: पहिलो अनियत सिक्खापदमा, पहिलो भागले स्पष्ट रूपमा निर्दिष्ट गरेको छ कि प्रश्न गरेर अनुसन्धान गर्न सकिन्छ, किनभने नासन (निष्काशन) गर्नको लागि कम्मवाचाद्वारा संघमा घोषणा गर्नु आवश्यक छैन।

यदि प्रश्न गरियो कि संघले अभियोगकर्ता (अभियोजक) भनी नियुक्त गरिएको भिक्खु संघसँग सहमत नहुने, संघको आदेश अनुसार नगर्ने भएमा यो आरोप निराधार हुन्छ, होइन? यसको उत्तर हो, वास्तवमा आधार सिर्जना गर्न संघले पहिले प्रश्न गर्नुपर्छ र त्यसपछि संघसँग सहमत हुने भिक्खुलाई छनौट

गरी नियुक्त गर्नु संघको कर्तव्य हो। यदि तिनीहरूको कुनै आधार छैन भने, तिनीहरूले आफुखुशी कार्य गर्नु हुँदैन।

प्रश्न गरिन्छ कि समान संवास (भिक्षु) नभएको व्यक्तिले आरोपको बयान दिएको अवस्थामा संघले भिक्षुलाई आफ्नो तरफबाट अभियोगकर्ता नियुक्त गर्न मिल्छ कि मिल्दैन? जवाफ हो, यो गर्न मिल्छ, किनभने यसले गम्भीर कुराको सन्दर्भमा कार्य गर्दछ। तैपनि संघले पहिले आरोपित तथा साक्षीहरूलाई सोध्नु पर्छ कि यो त्यस्तो आधारयुक्त छ, कि छैन। यसरी दोहरो छानबीन हुन्छ, जुन कि अनावश्यक रूपले समयको बर्बादी गर्नु हो।

एउटा संघले फैसला गरिसकिएको अधिकरणमा सन्तुष्ट नहुने पक्षले अर्को संघमा अपिल गर्न मिल्छ, कि मिल्दैन? पाचित्तिय अध्याय, *सप्पाणवग्ग*को तेस्रो सिक्खापद अनुसार, वादी, प्रतिवादी, वा संघले त्यो संघद्वारा धम्मपूर्वक फैसला गरिसकिएको हो भनी थाहा पाएर यदि (उनीहरूले) मुद्दालाई नयाँ फैसलाको लागि ल्याए भने, उनीहरूलाई पाचित्तिय आपत्ति हुनेछ। त्यसैले यो (यसको मतलब) पुनरावेदन गर्न सकिँदैन। यदि यो धर्म (द्वारा गरिएको) होइन भन्ने देखियो भने, यस मुद्दालाई दोहरो उठाउनुमा आपत्ति छैन, र यसमा पुनरावेदन गर्न सकिन्छ।

विवादाधिकरणमा उल्लिखित याचनाले अर्को संघलाई पुनः न्याय गर्न अनुरोध मात्र गरेको थियो, र भगवान शास्ताकहाँ पुगेपछि यो पूर्ण रूपमा खारेज गरियो। तर, यो कुनै

पक्का नजीर (दृष्टान्त) होइन, किनभने यो संघबाट सारेर, कहिले गणबाट सारेर, कहिले पुग्गलबाट सारेर न्याय माग्दै हिंडेको थियो। यो भनिएको छैन कि (पुनरावेदन सुन्नको लागी) भगवान शास्तामा बाहेक संघमा त्यस्तो अधिकार थियो कि थिएन। यो (मात्र) आफ्नो (अधिक अनुकूल) निर्णय पाउनको लागी सोध्दै हिंडेको जस्तो देखिन्छ। वर्तमानमा पुनरावेदन गर्नु उपयुक्त हुनेछ। यदि पुनरावेदनको छानबिन गर्ने व्यक्तिले मूल फैसला (धम्म अनुसार) देख्यो भने, उसले पुनरावेदन खारेज गर्नुपर्छ, जसको अर्थ हो पहिलेकोलाई उल्ट्याउन हुँदैन। यदि उसले देख्यो कि यो धम्मअनुसार फैसला भएको थिएन, अनि उसले यसलाई नयाँ फैसलाको लागी ल्याउनुपर्छ।

अनुसन्धान नगरीकन अनुवादाधिकरण समाधान गर्ने थप दुई तरिकाहरू बाँकी छन्:

१. सतिविनय

प्रतिवादी एक पूर्ण सजग व्यक्ति हो, यसको यस्तो व्याख्या गरिएको छ कि ऊ अरहन्त हो, र संघले देख्छ कि आरोपी (चोदक) ले आरोप लगाएको जस्तो प्रतिवादीले उल्लङ्घन गर्ने सम्भावना छैन। संघद्वारा यस तथ्यको घोषणा गर्नुलाई सतिविनय दिनु भनिन्छ र चोदकको आरोप खारेज गरिन्छ। त्यसबेलादेखि यद्यपि उसलाई दोहरो त्यस प्रकारको आपत्ति लगाए पनि वा अर्को व्यक्तिले आरोप लगाए पनि, यसको छानबिन गर्नु पर्दैन: यो अधिकरण सतिविनयद्वारा समाधान गरिएको हो। पहिलो उदाहरणमा यससँगै *सम्मुखाविनय*को

व्यवस्था गरिएको छ। सतिविनय भनेको अर्थ सजगताद्वारा समाधान गर्ने तरिका हो।"

सतिविनयद्वारा अनुवादाधिकरणको समाधान गर्नु भगवान बुद्धको आदेश अनुसार तब प्रथम पटक प्रयोग गरिएको थियो, जब भिक्खुहरू मेत्तिय र भुम्मजकले उक्साएकोले मेत्तिया भिक्खुणीले भिक्खु दब्बमल्लपुत्तलाई *सीलविपत्ति* (नैतिकतामा पतन भएको) को निराधार आरोप लगाएकी थिइन्।

यो गरिएको विधी यस प्रकार थियो: भिक्खु दब्बमल्लपुत्तलाई संघमा पुग्नु र सतिविनयको अनुरोध गर्ने विधीवाक्यहरू बोल्नु लगाइयो। त्यसपछि संघले उनलाई जतिचतुत्थकम्मद्वारा⁷⁷ सतिविनय दिएको उद्घोषणा सुनायो।

सतिविनय दिनुका विशेषताहरू यस प्रकार छन्: भिक्खु शुद्ध हो, आपत्तिको दोषी होइन; कसैले उसलाई आरोप लगाउँछ; र उसले सतिविनय अनुरोध गर्दछ।

यो विधी सम्भवतः एक पटक मात्र प्रयोग गरिएको छ। अब यो प्रयोग गर्न नसकिने भइसकेको छ, तर यसको नाम

⁷⁷ तर, यो गैरबुद्धमार्गी देशहरूमा उपयोगी हुन सक्छ, जहाँ थाइल्याण्डको संघ कानूनको पालना गरिँदैन, यदि ठूला आचार्यलाई आरोप लगाइन्छ र यो आरोप आरोपीद्वारा जिद्दी गरिएको हुन्छ।

पाटिमोक्खमा राखिएको छ, त्यसैले मैले यसको बारेमा जानकारी दिन उल्लेख गरेको हूँ।

२. अमूल्हविनय

प्रतिवादीलाई ऊ बौलाहा भएको समयमा गरेको दोषको आरोप लगाइएको छ। उसले वास्तवमा गरेको भए पनि उसलाई कुनै अपत्ति छैन। अझै आरोप लगाउन नछोड्ने व्यक्ति भएमा संघले चाहेमा आरोपित भिक्खु बौलाहा भएको समयावधि तोक्न सक्छ, ताकि त्यसबेलामा भएका आपत्ति विषयमा व्यक्तिहरूले आरोप लगाउन नपाओस्। यो विषय उद्घोषण गर्न कम्मवाचा पाठ गरिन्छ, जुनलाई अमूल्हविनय दिनु भनिन्छ, र सबै आरोपहरू खारेज गरिन्छन्। त्यसबेलादेखि, यदि उसले त्यो अवधिमा गरेका कामहरूको बारेमा कसैले आरोप लगायो भने, यसको छानबिन गर्नु पर्दैन: यो अधिकरण अमूल्हविनयद्वारा समाधान गर्नुपर्छ। पहिलो पटकमा सम्मुखाविनय पनि गरेको गनिन्छ। अमूल्हविनयको अर्थ हो "भर्खर मात्र बौलाहापनबाट निको भएको व्यक्तिको लागी गरिएको निर्णय पागलपनबाट निको भएकोलाई दिइने विनय हो।" यदि मूल पाठ *मूल्हविनय* हो भने, यसको अर्थ हुनेछ "पागल भएको आधारमा निर्णय गर्ने विधी", यस्तो भएपछि अर्थसँग मिल्छ।

गग्ग भिक्खु पागलपनबाट निको भएपछि भगवान बुद्धले अमूल्हविनयद्वारा अनुवादाधिकरण समाधान गर्नको लागी पहिलो पटक स्वीकृति दिनुभयो। उनलाई अन्य भिक्खुहरूले आरोप लगाएका थिए जुन उनले पागल हुँदा गरेका थिए। यसको

समाधान गर्ने विधी सतिविनयको जस्तै हो, अनुरोध गर्ने र घोषणा वाचन गर्ने शब्दमा मात्र फरक छ।

अमूल्हविनय दिने परिस्थिति (विशेषता) यस प्रकार छ: आरोप लाग्ने व्यक्ति पहिले पागल थियो, र उसले त्यस्तो आपत्ति गरेको याद गर्न सक्दैन; वा उसले सपनामा जस्तै सम्झन्छ; वा ऊ अझै पागल छ। यो अन्तिम बुँदालाई ध्यान दिनु उचित छ। यस्तो छुट दिइन्छ कि यद्यपि उसले मागेको छैन, तैपनि दिन मिल्छ, (उसको) उपस्थितिको आवश्यकता बिना नै पनि दिनमिल्छ भने मात्र स्वीकार्य छ।

यद्यपि यो विधी वर्तमानमा अनावश्यक देखिन्छ⁷⁸, तर पाटिमोक्खमा उल्लेख गरिएको छ, त्यसैले मैले जानकारीको लागि यहाँ उल्लेख गरेको हुँ।

अनुवादाधिकरण उत्पन्न भएपछि यसलाई शीघ्र समाधान गरिएन भने यसले *सीलसामञ्जता* (समान शील भएको अवस्था) र *सामग्गी* (एकता) बिगाउँछ। जुन कि नानासंवास बन्नु र अन्ततः स्वतः अनेक निकायहरूमा टुक्रिने बाटो हो। संघको प्रमुख भिक्खुले छिट्टै समाधान गर्न पहल गर्नुपर्छ। आरोप लगाउने पक्षले संघको निर्णयलाई आदरपूर्वक हेर्नुपर्छ, आफ्नै दृष्टिकोणमा मात्र जिद्दि गर्नु हुँदैन। प्रतिवादी पक्षसँग

⁷⁸ यो पनि एक गैर-बौद्ध देशमा केही उपयोगी हुन सक्छ जहाँ विहारप्रमुखलाई अधिकार दिइएको हुँदैन।

समणसञ्जा (भिक्षुहरूले सोच्ने तरिका) हुनुपर्छ र संघको आदेशको सम्मान गर्नुपर्छ। उसले सीधा सीधा बयान दिनुपर्छ, झूटा शब्दहरूद्वारा आफूलाई बचाउनु हुँदैन। सीधासादा आचरण गर्नु भिक्षु श्रावकहरूको एक गुण हो, जसरी प्रशंसा गरिएको छ, उजुपटिपन्नो भगवतो सावकसंघो, जसको अर्थ हो "भगवानका श्रावकसंघ सीधासादा आचरण गर्नेहरू हुनुहुन्छ।" प्रतिकार गर्न नसकिने आपत्ति भए पनि (अर्थात्, पाराजिक) अनुपसम्पन्नको रूपमा शुद्ध हुने लक्ष्यलाई स्वीकार गर्नुपर्छ, जुन कि निरन्तर पश्चातापमा पर्ने गरी आफूलाई श्रमण घोषणा गर्नुभन्दा उत्तम हुन्छ। आफ्नो गल्ती नदेखेको विषयमा पनि अघिल्लो अध्यायको अन्त्यको कथामा उल्लिखित भिक्षु आनन्द थेरको उदाहरण अनुसरण गर्नुपर्छ। संघको निर्णय अनुसारको आज्ञापालन र अभ्यास गर्नुपर्छ। यसले ऊ धम्म-विनयमा निरन्तर प्रगतितिर लम्कनेछ।

अध्याय ३०

आपत्ताधिकरण

(आपत्ति समाधान गर्ने तरिका)

भिक्षुहरूले आफूले गरेका सबै आपत्तिहरूलाई सच्याउनुपर्छ: अर्थात् तिनीहरूबाट छुटकारा पाउनु पर्छ। यसलाई एक प्रकारको अधिकरणको रूपमा पनि लिइन्छ, जसलाई सामूहिक रूपमा *आपत्ताधिकरण* भनिन्छ। तिनीहरू कहिलेकाहीं व्यक्तिको समक्षमा समाधान गर्न सकिन्छ, कहिलेकाहीं संघको समक्षमा। सबै *लुकापत्ति* (हलुका आपत्ति) व्यक्तिको समक्षमा समाधान गरिन्छ। आपत्ति भएको भिक्षुले एकजना भिक्षुसँग आपत्ति देसना गर्न सक्छ, र यो समाधान भएको हुन्छ। विभिन्न आपत्ति देशना गर्ने विधीहरू विनयकम्मको विषयमा अध्याय २१ मा व्याख्या गरिएको छ। त्यस खण्डमा आपत्ताधिकरणलाई *सम्मुखाविनय* र *पटिञ्जातकरण*द्वारा समाधान गरिन्छ। सम्मुखाविनयमा तीनवटा कारकहरू रहेका छन्: धम्मको उपस्थिति, विनयको उपस्थिति र व्यक्तिहरूको उपस्थिति। व्यक्तिहरूको उपस्थितिले त्यस्तो भिक्षुलाई जनाउँछ जसले कुनै एउटा आपत्ति गरेको छ र त्यो भिक्षु जसले उसको आपत्तिदेसनालाई जानकारी लिन्छ, उनीहरू सँगसाथ भएको हुन्छ। पटिञ्जातकरण भन्नाले आपत्तिदेसना गर्नुलाई बुझाउँछ।

संघको समक्षमा मात्र समाधान हुनसक्ने आपत्ताधिकरण भनेको *गरुकापत्ति* (गम्भीर आपत्ति) हो जुन कि *वुट्ठानविधी*

(मुक्त हुने विधी) गरेर मात्र समाधान हुन्छ, र साथै हलुका आपत्ति जो *तिण-वत्थारक* विधीद्वारा देसना गरिन्छ। यस अध्यायमा म स्पष्ट रूपमा संघको समक्षमा समाधान गरिने आपत्ताधिकरणलाई मात्र स्पष्ट गर्नेछु।

नलुकाइएका आपत्तिहरू

गरुकापत्ति (गम्भीर आपत्ति) गरेको भिक्खुले ती आपत्तिहरूको चलन अनुसार मानत भनिने *वत्त* (व्रत) पालन पूरा गर्नुपर्छ, जसको अर्थ (रातहरू) गणना गर्नु हो। छ रात बितेपछि संघले *अब्भान* (पुनर्स्थापना) भनिने आपत्तिको समाधान विधी सुनाउँछ, जसको अर्थ, [समूहमा] प्रवेश गर्न आह्वान गर्नु हो। यदि उसले धेरै दिनसम्म आपत्ति लुकाएको छ भने, उसले *परिवास* (परिक्षणकालमा बस्नु) भन्ने विनयविधीको पालन पूरा गर्नुपर्छ, जसको अर्थ जति दिन लुकाएको हो, त्यति नै दिनसम्म (परिवासमा) बस्नुपर्छ। त्यसपछि उसले मानत पालन गर्न मिल्छ।

यदि परिवास बस्दा पुनर्स्थापना (अब्भान) दिनुभन्दा अघि कुनै पनि चरणमा उसले कुनै न कुनै किसिमको गरुकापत्ति गर्नपुग्यो भने उसले दोहरो नयाँ मानत वा परिवास सुरु गर्नुपर्छ। यसलाई *पटिकस्सना* भनिन्छ, जसको अर्थ आपत्तिको सुरुमा फर्किने कार्य हो। *परिवास*, *मानत*, *पटिकस्सना* र *अब्भान*लाई एकसाथ *वुट्ठानविधी* भनिन्छ, जसको अर्थ आपत्तिबाट मुक्त हुने उपाय हो। *चतुवग्गसङ्घ* (चार सदस्य भएको संघ)ले परिवास,

मानत र पटिकस्सना दिन सक्ख। अब्भान भने केवल वीसतिवग्ग-सङ्घ (बीसजना सदस्यहरू भएको संघ)ले गर्न सक्ख। यसमा वुट्ठानविधीमा बसीरहेको भिक्षुलाई सामेल गरेर गणपूरक बनाउनु अर्थात् चतुवग्गसङ्घको चौथो र वीसतिवग्ग-सङ्घको बीसौं भिक्षु हुनेगरी लिनु उचित होइन।

नलुकाइएको आपत्तिको लागी गरिने वुट्ठानविधी यस्तो छ-संघादिसेस-आपत्ति भएको भिक्षु संघको बीचमा जानुपर्छ, आफ्नो चीवर एकांश गरेर आफूभन्दा वरिष्ठ भिक्षुको खुट्टामा ढोग्नुपर्छ। हात अञ्जलीबद्ध राखेर टुकुक्क बसेर आफूलाई लागेको आपत्ति मुताविक मानत याचनाका विधीवाक्यहरू बोल्नु पर्छ। यदि उसलाई एउटा मात्र आपत्ति भएको छ भने, उसले एउटा मात्र आपत्तिको लागी याचना गर्नुपर्छ। यदि उसलाई दुई वा सोभन्दा बढी आपत्ति भएको छ भने उसले ती आपत्तिको संख्या अनुसार संयुक्तरूपमा याचना गर्नुपर्छ। यदि उसले विभिन्न आधारहरू भएका आपत्तिहरू गरेको छ भने, उसले ती आधारहरूलाई आफ्नो याचना वाक्यमा जोड्नुपर्छ। त्यसपछि सक्षम भिक्षुले सङ्घमा उक्त भिक्षुलाई मानत प्रदान गर्नको लागी त्रिचतुत्थकम्मवाचा पढेर जानकारी सुनाउनु पर्छ। तेस्रो अनुसावना पूरा भएपछि, संघद्वारा मानत दिइएको हुन्छ, र त्यो भिक्षुलाई मानतचारिको भनिन्छ, जसको अर्थ हो "मानत पालन गर्ने भिक्षु"। ऊ अब पकत्त (नियमित भिक्षु) भएको अवस्थामा छैन। ब्यञ्जन (शब्द)हरूमा विचार गर्दा मलाई लाग्छ कि यो मानतचारी भनिनुपर्छ, किनभने यसको कित्तक पद

मान्तचारिको हुनजान्छ। परिवासिकोको अनुकरण गरिएको हुनु सम्भावना छ, जुन कि तद्धितपद हो।⁷⁹ (यो थाहा हुनुपर्छ कि) वुट्ठानविधीमा सबै कम्मवाचाहरू त्रत्तिचतुत्थकम्म प्रयोग गरिन्छन्।

मान्त पालन गर्ने भिक्खुले ६ दिन र ६ रातसम्म व्रत (व्रतहरू) पालन गर्नुपर्छ, जुन म व्याख्या गर्नेछु। त्यो पालन एक पटकमा सिद्धिनेगरी पूरै अवधि गर्नु जरूरी छैन। उपयुक्त कारण देखिएमा यसलाई बिचमा बिसाउन सकिन्छ, जसलाई "व्रत बिसाउनु" भनिन्छ। जब उसले पुनः पालन थाल्छ, उसले फेरि व्रत लिन्छ।

व्रत बिसाउने विधी यस प्रकार छ: उसले एकजना भिक्खुलाई भेट्नजानु पर्छ। उसले आफ्नो चीवर एकांश गर्नुपर्छ। हात अञ्जलीबद्ध गरेर भन्नुपर्छ: *मान्तं निक्खिपामि*, जसको अर्थ हो "म मान्त बिसाउँछु" वा *"व्रतं निक्खिपामि"*, जसको अर्थ

⁷⁹ पालि व्याकरणलाई विश्लेषण गरिएको छ कि यसमा "धातुहरू" छन्, तिनीहरूबाट पूर्ण शब्दहरू सोझै रचना गरिएका हुन्छन्, त्यसपछि तिनका पछाडि प्रत्यय आदि जोडेर तिनीहरूबाट अन्य शब्दहरू रचना गरिएका हुन्छन्। यहाँ '-इको' प्रत्ययले'... क्रियाको कर्ता' भन्ने अर्थमा दोश्रो तहको व्युत्पन्न शब्द बनाउँदछ।

हो "म व्रत बिसाउँछु"। यी मध्ये कुनै एउटा वाक्य बोलेपछि मानत बिसाएको मानिन्छ। तर, व्यवहारमा भने अट्ठकथाको अनुसार गरिन्छ, जुनमा दुबै पाठ गर्ने विधी बताइएको छ। पहिले व्रत बिसाउने वाक्य बोलिन्छ, त्यसपछि मानत, यसरी: *व्रतं निक्खिपामि, मानतं निक्खिपामि*, तीन पटक। (फेरि) व्रत ग्रहण गर्नुलाई "व्रत ग्रहण गर्नु" भनिन्छ। त्यसै ढंगले एउटा भिक्खुको उपस्थितिमा *"मानतं समादियामि"*, जसको अर्थ "म मानत ग्रहण गर्छु", वा *"व्रतं समादियामि"*, भन्नुपर्छ, जसको अर्थ हो, "म व्रत ग्रहण गर्छु"। यी मध्ये कुनै एक भन्नुले मानत ग्रहण गरेको हुन्छ, भनिन्छ। यद्यपि, अट्ठकथा अनुसार दुवै तरिकाहरू प्रयोग गरिन्छ। मानतको विधीवाक्य पहिले बोलिन्छ, त्यसपछि व्रतको: *"मानतं समादियामि, व्रतं समादियामि।"* तीन पटक, यो क्रमलाई उल्टाउँदै पहिले व्रत अनि मानत, पहिले मानत अनि व्रत शब्द क्रममा राखेर वाचन गर्नुपर्छ भनी व्याख्या गरिएको छ। तर यो कुरा अट्ठकथाहरूमा पाइँदैन। मानत बिसाइबस्ने बेलाका रातहरू मानत पालन गरी बसेको रूपमा मान्न सकिँदैन। बिसाउनु अघि पूरा भएका रातहरू दिन र रात (युगल) पूरा भएका समय मात्र गणना गर्नुपर्छ।⁸⁰

⁸⁰ आदरणीय लेखकको यो राय अहिले पालन गर्नको लागि कट्टरतापूर्ण भएको मानिन्छ। यसो गर्दा दिनको वा रातको कुनै भागमा व्रत पालन नगरिनाले त्यो दिनको "रात" गणना हुनबाट रोक्छ।

अन्य चारवटा कारकहरू छन् जसले रात्री गणना गर्नलाई रोक्छ, त्यसलाई रतिच्छेद भनिन्छ, जसको अर्थ मानतका रातहरू टुट हुनु हो:

- १) सहवासो, सँगै बस्नु;
- २) विप्पवासो, अलग बस्नु;
- ३) अनारोचना, घोषणा नगर्नु;
- ४) ऊने गणे चरणं, अधूरो गणमा पालन गर्नु।

सहवास भनेको पकतत भिक्षुसँग एउटै छानामुनि बस्नु हो। विप्पवास भनेको कुनै संघ नबसेको आवास विहारमा बस्नु हो। अनारोचना भनेको हरेक दिन मानतको पालन गरिरहेको घोषणा नगर्नु हो, र जुन दिन पकतत भिक्षुलाई सूचित गरिंदैन, त्यो दिन घोषणा नगरिएको हुन्छ। अधूरो संघमा पालन गर्नु भनेको एउटा संघ पूरा गर्नको लागि पर्याप्त पकतत भिक्षुहरू नभएको, अर्थात् चार जनाभन्दा कम भिक्षुहरू बस्ने ठाउँमा पालन गर्नु हो। तर व्यवहारमा रहेको चलन अनुसार पाँचजना भन्दा कम भिक्षु नहुनु हो भन्ने मलाई लाग्छ। मेरो अनुमान हो कि अति थोरै हुनुभन्दा अति धेरै भएको राम्रो छ भनेर सोचेको होला।⁸¹

⁸¹ हर्नर (ई.डी.वी. पृ. २५) ले अधूरो संघसँग यात्रा गर्नु भनी उल्लेख गरेका छन्, जुन कि एउटा वाक्यांशसँग अनुकूल पर्छ, त्यो यो हो कि मानतचारिक भिक्षु संघसँग यात्रा गर्नुपर्छ- यो

यी चार कारकहरू मध्ये, म विष्पवास र संघ अधूरो भएको विहारमा पालन गर्नुलाई समान रूपमा देख्छु। विष्पवास सम्भवतः परिवासिक भिक्षुको रतिच्छेदबाट आएको हो। जुन कि एकजना पनि पकतत भिक्षु नभएको स्थानमा बास बस्नुलाई बुझाउँछ। पछिल्ला तीनवटा कारकहरू माटोको डल्लो फ्याँक्दा पुगिने दूरीको दोब्बर दूरीलाई मान्न सकिन्छ, जसलाई *लेड्डुपात* भनिन्छ। आवासलाई घेरेर बनाइएको पर्खालको वस्तुबाट त्यति टाढा र त्यसरी नबारिएको आवासबाट ठिक्कको दूरीमा परेको हुन्छ। यदि मानत पालन गरिरहेको भिक्षुले यी चार कारकहरूमध्ये (उपरोक्त) कुनै एकलाई तोड्यो भने त्यो दिन र रातको गणना गर्न सकिंदैन।

यस अनुसार सङ्घले मानत दिने पाठ वाचन सकिएपछि *मानतचारिकले* आफू मानत पालन गरिबसेको कुरा संघको अगाडि प्रकाश गर्नुपर्छ। अनिपछि यदि उसले त्यस ठाउँमा बसेर पालन गर्दैन भने एकजना भिक्षुको समक्ष मानत विसर्जन गर्नुपर्छ। तर धेरैजसो व्यवहारमा अट्ठकथा अनुसार गरिन्छ, जस अनुसार भिक्षुसंघको अगाडि मानत ग्रहण गर्दछ, उसले त्यसको घोषणा गर्दछ। अनिपछि फेरि त्यस संघको समक्ष मानत विसर्जन गर्दछ । मानत पालनको लागि छनौट गरिने स्थान

व्याख्याले विष्पवास भएको भनी मान्नुपर्ने आवश्यकतालाई घटाउँछ।

Dhamma.Digital

महत्त्वपूर्ण कर्तव्यहरू घोषणा गर्नकोलागी उपयुक्त भएको हुनुपर्छ। धेरै भिक्षुहरू संगै बसिरहेको वा भिक्षुहरू बारम्बार आवत जावत गरिने आवासमा पालन गरिन्छ भने सबैलाई जानकारी दिन गाह्रो हुन्छ। तसर्थ थोरै भिक्षुहरू भएको तर संघ गठन गर्नको लागि पर्याप्त संख्यामा भिक्षुहरू भएको आवास यो पालन गर्नको लागि छनौट गर्नुपर्छ। र यो आवासमा आवत जावत गर्ने भिक्षुहरू थोरै भएमा त्यसको बारेमा सजिलै बताउन सकिन्छ। यसका अतिरिक्त त्यहाँ एउटा कुटी हुनुपर्छ जसमा ऊ एकलै बस्न सक्छ।

त्यो ठाउँमा पुगेपछि उसले मानत ग्रहण गर्नुपर्छ। उसले गणना गर्न चाहेको दिन(हरू)को अघिल्लो दिनमा मानत ग्रहण गर्नुपर्छ। किनभने जुन दिन उसले यो लिन्छ त्यो दिन पूर्ण छैन र त्यसलाई गणना गर्न सकिँदैन। छ रात पूरा गरिसकेपछि उसले एक वा धेरै थप रातहरू मानतमा बस्नुपर्छ। किनकि उसलाई थाहा नभएको कुनै अपूरो दिनहरू हुनसक्छ।

मानतचारिक भिक्षुलाई खुसी हुनबाट निषेध गर्ने नियम छ। यसको अर्थ (नियमित भिक्षुहरूद्वारा (उसप्रति) विधीव्यवहार गराउनुमा हो: आदर गरिनुमा, उसलाई स्वागत गर्न उठ्नुमा, अञ्जलीद्वारा सम्मान गरिनुमा, *सामीचिकम्म* (उचित कर्तव्यहरू) गरिनुमा, बस्नको लागि आसन तयार गरिनुमा, सुत्ने ठाउँ दिइनुमा, बस्नको लागि आसन छोडिदिइनुमा, खुट्टा धोइनुमा, पावपोछ राखीदिइनुमा, पिड्का राखीदिइनुमा, पात्र र चीवर लिइनुमा, स्नानको बेलामा पिठ्यु (जिउ) मल्ल लगाउनुमा,

खुट्टा पुछ्ने कपडा लिइनुमा अनुमति दिन हुन्न। यी उल्लङ्घन गर्नेलाई दुक्कट आपत्ति हुन्छ। मानतचारिक भिक्षुहरूलाई आपसमा जेष्ठता क्रम अनुसार यी व्यवहारहरू गर्नको लागी भगवानको स्वीकृति छ। उनीहरूले पकतत भिक्षुहरूसँग पनि उपोसथ, पवारणा, वर्षाका धोति प्राप्ति, र भोजन लेनदेन गर्नमा भगवानको स्वीकृति छ। यी पाँच विषयहरू मानतचारिक भिक्षुहरूलाई पकतत भिक्षुहरूसँग पनि वर्षावास वरीयताको क्रममा गर्ने अनुमति छ।

अट्ठकथामा वर्णन गरिएको छ कि पारिसुद्धि उपोसथ गर्दा मानतचारिक भिक्षुहरूले वर्षावासको वरीयताको क्रममा आफ्नो पारिसुद्धि बताउन सक्छन्, र उनीहरूले त्यसै गरी पवारणा पनि गर्न सक्छन्। उनीहरूलाई वर्षावासको वरीयता क्रमले आफ्नो पालो अनुसार वर्षाको धोती भाग पाउनु उचित हुन्छ। उद्देसभ्तको पालो आइपुग्दा कुनै खास दिनमा भोजनको अपेक्षा राखेका मानतचारिक भिक्षुहरूले सूचीको क्रम अनुसार अन्य भिक्षुहरूलाई आफ्नो पालोमा पठाउन माग गर्न सक्छन्: त्यसको सत्ता उनीहरूले यो आगामी दिनमा प्राप्त गर्न सक्छन्। उनीहरूले वर्षावासको वरीयताक्रम अनुसार संघभ्त प्राप्त गर्न सक्छन्।

मानतचारिक भिक्षुहरूका लागी थप स्वीकृतिहरू र पालन गर्न उचित कर्तव्यहरू भनेर त्यही खण्डमा उल्लेख गरिराखिएको छ। यहाँ यो अनुसार नगर्दा स्पष्ट रूपमा दुक्कट आपत्ति लगाइएको छैन, तर अट्ठकथा-आचार्यहरूले वत्तभेद भनिने

चलनलाई बेवास्ता गरेको आधारमा दोषीहरूलाई दुक्कट आपत्ति लगाएका छन्। यस सम्बन्धी परम्परा पनि पकतत भिक्षुहरूको अभिसमाचारिकवत्त जस्तो नै हो। तिनीहरूलाई समूहहरूमा संग्रहित गरिएको यस्तो छ:

१) उसले उपसम्पदा दिनु हुँदैन; निस्सय दिनु हुँदैन, सामणेरहरूलाई सेवामा राख्न हुँदैन; भिक्षुणीहरूलाई शिक्षा दिने काममा नियुक्ति स्वीकार गर्नु हुँदैन; यदि उसलाई नियुक्ति गरिएको छ भने उसले तिनीहरूलाई शिक्षा दिनु हुँदैन।

२) संघले जुन आपत्तिको लागी मानत दिइराखेको हो, सोही आपत्ति, वा त्यस्तै अरु आपत्ति वा त्योभन्दा खराब आपत्ति गर्नु हुँदैन।

३) उसले त्यो कम्म (दण्ड) को आलोचना गर्नु हुँदैन; उसले त्यो कम्म गर्ने भिक्षुहरूको आलोचना गर्नु हुँदैन। उसले पकतत (नियमित) भिक्षुहरूको उपोसथ वा पवारणालाई स्थगित गर्नु हुँदैन; उसले गवाही दिनु हुँदैन; उसले अनुवादाधिकरणको पहल गर्नु हुँदैन; उसले अरु भिक्षुहरूलाई आरोप लगाउने अनुमति दिनु हुँदैन; उसले अरु भिक्षुहरूलाई आरोप लगाउनु हुँदैन। उसले अन्य भिक्षुहरूलाई गवाही (साक्षी) दिनु हुँदैन। उसले अधिकरण गरिरहेका भिक्षुहरूका विवादमा सहयोग गर्नु हुँदैन।

४) उसले पकतत भिक्षुको अगाडि जानु वा बस्नु हुँदैन। उसले अन्तिम आसन, अन्तिम सुत्ने ठाउँ, र अन्तिम

Dhamma.Digital

बास (अर्थात, जुन निम्न छ र अन्तमा बाडिने हो) त्यो वस्तुमा सन्तुष्ट हुनुपर्छ।

५) उसले पकतत भिक्खुलाई पुरेसमण बनाएर (आफूले पछ्याएर) हिड्नु हुँदैन, वा पच्छासमणको रूपमा पछाडि पछ्याउने बनाउन पनि हुँदैन, समूहमा जाँदा (जस्तै भिक्षाटन जाँदा); उसले अरञ्जवासीको धृतंग व्रत धारण गर्नु हुँदैन; उसले (केवल) पिण्डपातिक धृतङ्ग व्रत धारण गर्न हुँदैन; र "उनीहरूलाई मेरो बारेमा थाहा नहुन सक्छ" भन्ने सोचेर उसलाई त्यो अवस्थाको कारणले भोजन पठाउन लगाउन हुँदैन।⁸²

६) यदि ऊ आगन्तुक (अर्को आवासमा जाने) हो भने, उसले [आफू मानत पालन गरिरहेको कुरो] त्यहाँ घोषणा गर्नुपर्छ। यदि कुनै आगन्तुक उसकहाँ आउँछ भने, उसले (आगन्तुकलाई) त्यो कुरो घोषणा गर्नुपर्छ; उसले उपोसथमा घोषणा गर्नुपर्छ; उसले पवारणामा घोषणा गर्नुपर्छ; उसले हरेक दिन घोषणा गर्नुपर्छ; यदि ऊ बिरामी छ भने उसले दूतद्वारा घोषणा गर्नुपर्छ।

⁸² व्यवहारमा यसको अर्थ यस्तो हो,

(क) उसले नियमित अवसरमा भिक्षाटनको लागी जानुपर्छ।

(ख) उसले विहारमा फर्केर आइसकेपछि दान गरिने भिक्षान्न अस्वीकार गर्न हुन्न ।

(ग) उसले कुनै पकतत भिक्षुको पछाडि बसेर तथा कुनै सामणेरको अगाडि बसेर भिक्षाटन जानु पर्छ, (तर उनीहरूको सदस्य भएर होइन)।

७) ऊ आफ्नो आवासबाट (एकलो) बाहिर जान हुँदैन। अथवा त्यो ठाउँ जुन कि आवास होइन तर भिक्षुहरू बस्दछन्, त्यहाँ, भिक्षुहरू नभएको आवास वा गैरआवासमा वा भिक्षुहरू भए तापनि भिन्न संवासका भिक्षुहरू भएको आवासमा, जान हुँदैन। यसमा सङ्घसँग जाने बेलामा तथा खतरा भएको अवस्थामा छुट छ। ऊ आवास वा गैर-आवासमा जानसक्छ जहाँ समान संवासका भिक्षुहरू छन् र यो थाहा छ कि आजै पुगिने छ।

८) उसले पकतत भिक्षुहरूसँग एउटै छानामुनि, आवास वा गैर-आवासमा बस्नु हुँदैन।

९) उसले पकतत भिक्षुलाई भित्र आएको देखेर आफ्नो आसनबाट उठेर बस्ने निम्तो दिनुपर्छ। उसले पकतत भिक्षुको साथ एउटै आसनमा बस्नु हुँदैन, जब पकतत भिक्षु तल्लो आसनमा बस्छ, ऊ (मानतचारिक भिक्षु) उच्च आसनमा बस्नु हुँदैन; जब (अर्को) भुइँमा बस्छ, ऊ आसनमा बस्नु हुँदैन; उसले पकतत भिक्षुको बाटोमा हिँड्नु हुँदैन। जब पकतत भिक्षु तल्लो बाटोमा चक्रमणमा हिँड्छ, ऊ अग्लो बाटोमा हिँड्नु हुँदैन। जब पकतत भिक्षु भुइँमा चक्रमणमा हिँड्छ, तब ऊ त्यही मार्गमा चक्रमण⁸³ गर्नु हुँदैन।

⁸³ यो चक्रमण ध्यानको मामला हो, कहिलेकाहीँ यो तयारी मार्गमा गरिन्छ।

१०) उसले देहायका सम्बन्धमा व्यवहार सिक्नुपर्छ: परिवासमा बसिरहेको भिक्षु, पुनः मानत पालन गर्न फिर्ता पठाइनुपर्ने भिक्षु, मानतको योग्य भिक्षु, आफूभन्दा वरिष्ठ मानत पालन गरिरहेको भिक्षु, अब्भानको योग्य भिक्षु: यतिसँग उसले आवासमा पनि तथा गैर आवासमा पनि एउटै छानामुनि बास बस्नु हुँदैन। उसँग निजले एउटै आसनमा बस्नु हुँदैन; यदि ऊ होचो आसनमा बस्छ भने निज अग्लो आसनमा बस्नु हुँदैन। यदि ऊ भुइँमा बस्छ भने निज आसनमा बस्नु हुँदैन। निजले एउटै बाटोमा चक्रमणमा हिँड्नु हुँदैन। जब ऊ होचो बाटोमा चक्रमणमा हिँड्छ भने निज अग्लो बाटोमा हिँड्नु हुँदैन। जमिनमा चक्रमणमा हिँड्दा उसको चक्रमणको बाटोमा निज हिँड्नु हुँदैन।

संक्षेपमा (नियमको) पहिलो समूहले थेरका कर्तव्यहरू गर्ने अधिकार भएको भिक्षु भए पनि त्यो गर्नबाट आफूलाई रोक्नुपर्छ। उसले अस्थायी रूपले त्यो गर्नबाट अलग्गिनुपर्छ।

दोस्रो समूहको (नियम) अनुसार उसले होशियार भएर बस्नुपर्छ। गलित गर्ने व्यक्तिको स्वभाव अनुसार कम्मको पालन गरिरहेको भिक्षुले फेरि त्यस्तो आपत्ति गर्न हुँदैन अथवा त्यस्तै प्रकारका अरु आपत्तिहरू गर्न हुँदैन, वा सबभन्दा खराब आपत्ति गर्न हुँदैन। त्यस्ता प्रकारका अरु आपत्तिहरू भनेको अरु शीर्षकका संघादिसेसहरू हुन्, सबभन्दा खराब आपत्ति भनेको पाराजिक आपत्ति हो।

Dhamma.Digital

तेस्रो समूहले पकतत भिक्षुको अधिकारको प्रयोग गर्न निषेध गर्दछ।

यी तीन समूहलाई पालिमा एउटै समूहको रूपमा व्यवस्थित गरिएको छ।

चौथो समूहले वर्षावासको वरीयताक्रमले अधिकार प्रयोग गर्न निषेध गर्दछ।

पाँचौं समूहले आफूलाई प्रशंसा गर्न निषेध गर्छ, र (अरूद्वारा) त्यस्तो हुनुबाट सावधान रहनुपर्छ।

छैटौं समूहले आफूलाई उजागर गर्छ। यदि सबै भिक्षुहरू एकै ठाउँमा एकै समूहमा जम्मा भएर बसेका छन् भने, एकै अवसरमा सबैलाई थाहा हुने गरी, संघ वा गणलाई उपयुक्त शब्दहरू प्रयोग गरेर घोषणा गर्न सकिन्छ। यदि भिक्षुहरू तितरबितर भएर बसेका छन् भने उसले सबैले थाहा नपाउन्जेलसम्म उनीहरूलाई उनीहरूको निवासमा सूचित गर्न जानुपर्छ। उसले थाई वा अन्य भाषा (नेपालमा नेवारी, नेपाली आदि) मा साथै पालिमा पनि जानकारी दिनुपर्छ, जसलाई जानकारी दिइएका भिक्षुहरूले बुझ्न सक्छन्। उसले कुन सीमा भित्र जानकारी दिनुपर्छ भनेर रतिच्छेद खण्डको अन्त्यमा पहिले नै व्याख्या गरिएको छ। नाना संवासका भिक्षुहरू बाहेक हरेक दिन त्यस क्षेत्रका सबै भिक्षुहरूलाई जानकारी नदिनु वतभेद मात्र होइन रतिच्छेद पनि हो, र त्यसदिनको रात पनि हराइन्छ।

Dhamma.Digital

अनारोचना, घोषणा गर्न चुक्नु, यो अचित्तक हो, कि सचित्तक? ⁸⁴ आचार्यहरूका विभिन्न विचारहरू छन्; अचित्तक भन्नेहरूको समूह बहुमतमा छ। त्यसै मति अनुसार मानतचारिक भिक्षुले थाहा नपाइकन नै रातमा भएपनि बताउनुपर्ने क्षेत्र नाघेर अन्त जान्छ भने उनीहरूले उसलाई वत्तभेद भएको मात्र होइन, उसलाई रत्तिभेद नै भएको मान्दछन्। त्यसैले पालन गर्ने भिक्षुलाई (अतिरिक्त दिनहरू बस्नुपर्ने) सिफारिस गर्दछन्। त्यसको लागि म व्यक्तिगत रूपमा यो सचित्तक हो भन्ने पक्षसँग सहमत छु। यस पक्षको निष्कर्ष अनुसार उसले आफ्नो क्षमताभन्दा बाहिर भएकोले जानकारी नगराएकोमा न वत्तभेद हुन्छ, न रत्तिच्छेद हुन्छ। उसको क्षमताभन्दा बाहिर हुनु भनेको, जस्तो कि कोही भिक्षु त्यहाँबाट पार गरी अन्त जान्छ, यो कुरा मानतचारिक भिक्षुलाई बिल्कुल थाहा भएन, वा यो भइसकेपछि मात्र थाहा भयो। वत्तभेद हैन भन्नाले स्वतः रत्तिच्छेद होइन भनी देखाउँछ, किनकि व्रत बिग्रेको छैन। त्यसो भएपछि रात कसरी बिग्रेको हुन सक्छ? वर्षावासको समयमा खतराको कारणले आवास छोडेर जानुसँग तुलनाको लागि तिनीहरूले यस कुरालाई

---

⁸⁴ सचित्तक भन्नाले ती गल्तीहरू हुन् जुनमा सो भिक्षुको चेतना संलग्न हुन्छ। अचित्तकमा ती गल्तीहरू पर्छन् जुनमा उसको चेतना संलग्न भए पनि नभएपनि गल्ति मानिन्छ। त्यसैबाट यी सचित्तक र अचित्तक गल्तीहरूको नाम भएको हो।

अगाडि ल्याउँछन्: यो आपत्ति होइन तर वर्षावास टुटेको छ। म अन्तर देख्छु। त्यसमा उता जान्छु भन्ने संकल्प छ- चेतना रहेको छ- तर आपत्ति लगाइएको छैन, किनभने त्यहाँ उपयुक्त कारण छ। (यस मामलामा) घोषणा नगर्नु, यो हुनगयो किनकि ऊ होशियार छैन- त्यसमा कुनै नियत छैन।

उपोसथ र पवारणामा सूचना दिनु प्रतिदिनको घोषणा अन्तर्गत पर्दछ। म मान्छु कि यो बुँदा परिवासिकवत्तबाट ल्याइएको हो, किनकि परिवासिक भिक्षुले हरेक दिन जानकारी दिनु पर्दैन: तिनीहरूका लागि यो सूचना पकतत भिक्षुलाई बताउनुपर्ने गरिएको छ, जसलाई पहिले बताइएको छैन र उपोसथमा र पवारणामा जानकारी गराउनुपर्ने गरिएको छ। जहाँसम्म मानतचारिक भिक्षुहरूको कुरा छ, उनीहरूले हरेक दिन जानकारी दिनैपर्छ, पहिले नै बताइसकिएका भिक्षुहरूलाई पनि बताउनुपर्छ। यदि माथिका दुईटा पालनहरूमा अन्तर छैन भने उपोसथ दिन पुग्दा, पवारणा दिन पुग्दा, उपोसथ गर्दा पवारणा गर्दाको भेलामा बताउनुपर्छ। तर त्यो भिक्षुलाई पनि जानकारी दिनु आवश्यक छ जो उपोसथ वा पवारणासम्म बस्दैनन्, (पहिले नै अन्त) जान्छ । अन्यथा, बैठकमा फेरि एकचोटी घोषणा गर्नुपर्छ। यो कसरी ठीकसँग गर्न सकिन्छ भनेर विनयविद्हरूले अनुसन्धान गर्नु।

जानकारी गराउन दूतहरूलाई आदेश दिने सन्दर्भमा यो आदेश अर्को भिक्षुलाई मात्र दिन सकिन्छ।

Dhamma.Digital

सातौं समूहले भन्छ, विष्पवास हुनु हुँदैन, अर्थात् संघबाट अलग बस्न निषेध गर्दछ। आवासको अर्थ विहार हो। आवास भनी सम्मत नभएको ठाउँ भए पनि, जस्तो कि भेलाको स्थलको रूपमा स्थापित वनजंगल जस्ता ठाउँलाई जनाउँछ। उपोसथकखन्धकको अध्याय १७ मा वर्णन गरिएका दस प्रकारका खतराहरूलाई खतरा भनिएको हो। यो भागलाई जोखिमका कारणले वर्षावास टुटेको कुरासँग तुलना गर्न सकिन्छ। यो समूहमा वत्त उल्लङ्घन गर्नु पनि रतिच्छेद नै हो।

मूलपालिमा यस समूहलाई तीन भागमा विभाजन गरिएको छ:

- १) भिक्षु नभएको ठाउँमा जान निषेध गर्नु;
- २) भिक्षुहरू छन् तर नाना संवासका छन्, त्यहाँ जान निषेध गर्नु;
- ३) समान संवास भएका भिक्षुहरू भएको ठाउँमा मात्र जान दिनु।

यिनमा प्रत्येक भागलाई (अझै) तीनवटा बुँदाहरूले विभाजित गरिएको छ: क) आवास, ख) आवास सम्मति नगरिएको स्थान, र ग) दुवै मिसिएका ठाउँहरू, ऊ जहाँबाट जान्छ र ऊ जहाँ जान्छ।

आठौं समूहले पकतत भिक्षुहरूसँग समभोग (सँगै बस्नु),⁸⁵ निषेध गरिएको छ। यो पनि रतिच्छेद हो।

⁸⁵ पादटिप्पणी १, पृष्ठांक २४४ पनि हेर्नुहोस्।

नवौं समूहले उसलाई पकतत भिक्खुहरूलाई सामीचिकर्म (उचित कर्तव्यहरू) गर्न लगाइएको पनि छ र समभोग निषेध गरिएको पनि छ, यसको मतलब हो, एउटै आसनमा बस्न निषेध गरिनु, र एउटै मार्गमा चंक्रमणमा नहिंड्नु-यी समभोगका निषेधहरू हुन्। यी बाहेक (व्रतमा बसिरहेका) अरूद्वारा उसलाई सामीचिकम्म (उचित कर्तव्यहरू) गर्न लगाउनु पर्छ। उच्चतर बस्ने आसन र चंक्रमणको हिंड्ने क्षेत्र १२ हातभन्दा कम परकोलाई मानिएको छ।

मूलपालिमा आठौं र नवौं समूहहरूलाई जोडेर एउटै बनाइएको छ।

दसौं समूहले आफूसँगै वुट्ठानविधी गर्ने भिक्खुहरूलाई समभोग गर्न निषेध गरेको छ, तर ती सबैप्रति सामीचिकर्म (उचित कर्तव्य) गर्ने व्यवस्था छ। यो कुरो मैले बुझिनँ। यो तथ्य पक्कै पनि पकतत भिक्खुहरूका सम्बन्धमा भएको उल्लेखलाई नै सारेको हुन सक्छ। साथै, ती कर्महरू (समभोग) निषेध गर्ने बुँदाहरू उसले (तिनीहरूलाई) विशेष गरी उसँग मानत अभ्यास गर्ने वरिष्ठतर भिक्खुहरूले गर्दैनन्। यसको मतलब यो हो कि यसले ती भिक्खुहरूसँग समभोगलाई अनुमति दिन्छ जो कनिष्ठ छन्, जो ऊसँग मानत अभ्यास गर्दछन्। मैले यो पनि बुझिन, किनभने यो भइसकेपछि वरिष्ठहरूका लागी मात्रै व्रतभेद हुँदैन: तर कनिष्ठहरू त्यो व्रतभेद हुनुबाट मुक्त हुन सक्दैनन् भनेको हो? यसरी उनीहरूले सँगै कसरी गर्छन्? यो त माथि शुरुमा बताइएको भगवानको स्वीकृतिमा सामीचिकर्म गर्नु जस्तो धम्म

अनुसार भएन जुनमा विशेष गरी दुई दुईजना भिक्षुहरू आपसमा गर्ने अनुमति दिन्छ, र न त गर्ने व्यक्ति, न त प्राप्त गर्ने व्यक्ति आपत्तिको दोषी हुनेछ। विनय-विज्ञहरूले यस कुरामा विचार गरी हेरून्।⁸⁶

मानत बिसाउने बेलामा यस्तो वत्तको पालन गर्नु पर्दैन, भनिन्छ। यस कुरामा सहमत हुन सकिन्छ, किनभने वत्तलाई बिसाउने विधीवाक्यहरू छन्। तिनीहरू बिसाइसकिएपछि पालन गर्नु आवश्यक छैन। तर, यदि थेर भिक्षुले मानत पालन गरिरहेको छ भने त्यसबेला त्यसको समय सिद्धको छैन, र ऊ उपसम्पदा दिने उपज्झाय बन्न चाहन्छ, उसले रातहरू बिगार्नेछ (रत्तिच्छेद हुनेछ)। उसले एकदिनको लागी व्रत बिसाउन सक्छ। यस्तो गर्नु उचित छ भन्नु उपयुक्त भएको जस्तो लाग्दैन। यस्तो बोल्थो भने यो प्रष्ट नै देखिन्छ कि (रत्तिक वत्तलाई बिसाउँदा) उसले दिन गुमाउनेछ। त्यो काम गर्नको लागी वत्तलाई बिसाउनु र दिन गुमाउनु उचित भन्न सकिंदैन जस्तो लाग्छ। घोषणाको मामलामा वत्त बिसाइसकेपछि यो गरिरहनु पर्दैन।

वत्त बिसाउनुको प्रभाव कतिसम्म हुन्छ भन्ने बारे थप विचार गर्नुपर्छ। मेरो निष्कर्ष यो छ कि यो केवल त्यस्तो वत्तमा लागू हुनुपर्छ (बिसाउनुपर्छ) जुन उल्लङ्घन गर्दा रत्तिच्छेद निम्त्याउँछ, र वत्त जसले सँगै बस्नुसँग सम्बन्धित अन्य

⁸⁶ व्यवहारमा, सामीचिकर्म विभिन्न स्तरको वुट्टानविधि गरिरहेका भिक्षुहरूका माझ वरिष्ठताक्रमले गरिन्छ।

प्रकारका समभोगहरूलाई निषेध गर्दछ। यो साँच्चै यस्तै हो: वत्त बिसाउने अनुमति छ किनभने तिनीहरू अझै पालन गरे पनि रातहरू गणना गर्न सकिंदैन। साथै, मानत र अब्भानका योग्य भिक्खुहरू जसलाई रातहरू गणना गर्नु आवश्यक पर्दैन, उनीहरूले अझै पनि वत्त पालन गर्नुपर्छ।

अट्ठकथा-आचार्यहरूले यस्तो सुझाव दिएका छन्: "आफू बसेको आवासमा पालन गर्न नसक्ने मानत पालन गर्ने भिक्खुले वत्तलाई बिसाउनुपर्छ, र बिहान अरूणोदयभन्दा पहिले चार-पाँच जना भिक्खुहरूसँग विहारको बाड वा पर्खालबाट दुई भन्दा बढी लेड्डुपातको दूर जानुपर्छ। बाड लगाइएको विहारको पर्खालबाट वा पर्खाल नभएको विहारको बाड लगाउने समान रहेको ठाउँबाट त्यति टाढा हुनुपर्छ, मुख्य मार्गहरूबाट पनि टाढै रहनु पर्छ। तिनीहरूले झाडी वा पर्खालले घेरिएको ठाउँमा बस्नुपर्दछ, (र बसेर त्यहाँ उसले) यो वत्त ग्रहण गर्नुपर्छ, र यो कुरो बिहान सूर्योदय हुनुभन्दा पहिले घोषणा गर्नुपर्छ।... सूर्य उदाएपछि उसले वत्तलाई बिसाउनु पर्छ।" यसरी मानतको अभ्यास गरेर, तिनीहरूले रातलाई गणना गर्न अनुमति दिन्छन्। यसरी हेर्दा यसो गर्दा रत्तिच्छेद र वत्तभेद बिल्कुलै नहुने देखिन्छ। रत्तिच्छेद र वत्तभेद दुवैले यो पालन पूरा छ दिन र छ रातको लागी भएको संकेत गर्दछ। वत्त बिसाउने भगवानको स्वीकृति भनेको (तथापि) त्यस्तालाई हो जसले पालन गरेर रात गणना गर्न नसकिने समयमा रोकेर स्थगित गर्छ। त्यो पालन जारी राख्नको लागी फेरि व्रत लिनको लागी भगवानद्वारा स्वीकृति

दिइएको छ। मूल कथामा यो कुरा स्पष्ट गरिएको छ कि त्यसबेला सावत्थी नगरमा भिक्षु-सङ्घको ठूलो भेला भएको थियो। मानतचारिक भिक्षुहरूले आफ्नो मानत पूरा गर्न सकेनन्। उनीहरूले (यसको बारेमा भगवानलाई जानकारी दिए, र भगवानले मानत पछि गर्ने स्वीकृति दिनुभयो।⁸⁷

पूरा निर्धारित समयसम्म पालन गरिसकेको मानत-चारिक भिक्षु भनेको *अब्भानारहो* हो, अर्थ हो, पुनर्वासको योग्य (पुनः संघमा आउनमिल्ने)। उसले वीसतिवग्ग भिक्षुहरूको संघको उपस्थितिमा अब्भान प्रदान गर्नको लागि अनुरोध गर्नुपर्छ। संघले अब्भान नदिउँजेलसम्म उसले अझै पनि वत्तको अभ्यास गर्नुपर्छ।⁸⁸ रत्तिच्छेदमा मात्र प्रभाव पाउँदैन, अर्थात् यसले मात्र रातहरू टूट हुँदैन। ती वत्तका घोषणाका हरेक पक्षहरू हटिसकेको हुन्छ र कतै जाँदा केवल एउटा पकतत भिक्षुसँगै जानु नै पर्याप्त हुन्छ। यदि अब्भान प्रार्थना गर्नको लागि उसले मानत पालन गरिरहेको आवासबाट बाहिर अर्को आवासमा

⁸⁷ लेखक फेरि यस्तो संकेत गर्दै हुनुहुन्छ कि २४ घंटासम्म निरन्तर मानत पालन पूरा गरिसकिएपछि (आजको अरुणोदयकालदेखि लिएर भोलिको अरुणोदयकालसम्म), लाई एक रात गणना गर्न सकिन्छ।

⁸⁸ प्रायः पालन गरिने झैं, मानतका गणनायोग्य रातहरू पूरा भएपछि मानत र वत्त दुवै स्थगित गरिन्छन्।

जानुपर्यो भने उसले पहिले यस्तो भनेर वतलाई विसर्जन गर्नुपर्छ-
'वतं निक्खिपामि।' त्यसपछि जानुपर्छ। फर्केर आइपुग्दा उसले
वत लिनुपर्छ र तुरुन्तै अब्भान याचना गर्नुपर्छ। तर, यो पालन
गरिएको व्रतपालन उसको लागी हो जसले अझै मानत पालन
गरिरहेको छ। मानत बिसाइसकेर, आवासमा फर्केर आइसकेपछि
फेरि मानत ग्रहण गरिसकेपछि उसले अब्भान याचना गर्नेछ,
मानत ग्रहण गर्दछ र यसको घोषणा गर्छ, त्यसपछि उसले
अब्भानको अनुरोध गर्छ। त्यस पछि, एकजना भिक्खुले सङ्घलाई
अब्भान दिनको लागी त्रिचतुत्थकम्मवाचाद्वारा प्रस्ताव
सुनाउनुपर्छ। तेस्रो अनुसावना पूरा भएपछि, त्यो भिक्खुको
सङ्घद्वारा पुनर्स्थापना (अब्भान, पुनः बोलाउने) काम भएको
हुन्छ, ऊ त्यस गरुकापत्तिबाट मुक्त भएको हुन्छ, फेरि एकपटक
पकतत भिक्खु हुन्छ, जस्तो कि ऊ पहिले थियो।

लुकाइएका आपत्तिहरू

लुकाइएको आपत्तिको लागी वुट्ठानविधी निम्नप्रकारले
छ: जो भिक्खुले संघादिसेस-आपत्ति गरेपछि यसलाई जानाजानी
लुकाएको छ, उसले पहिले त्यो लुकाइएको दिन जतिको लागी
परिवास (परिक्षणकाल) मा बस्नु पर्छ। त्यसपछि उसले मानतको
विधी पालन गर्नुपर्छ। मानत पालन गरिसकेपछि उसले संघबाट
अब्भान माग्नु पर्छ।

Dhamma.Digital

आपत्ति लुकाउने विशेषताहरूलाई अट्ठकथा-आचार्यहरू-द्वारा पाँच जोडीमा व्यवस्थित गरी दस कारकहरूमा व्याख्या गरिएको छ, त्यो यस्तो छ :

१. ऊ आपत्ति भएको व्यक्ति हो, र उसलाई आफू आपत्ति भएको भनी जान्दैन।
२. ऊ पकतत हो, र उसलाई पकतत हो भनेर थाहा छ;
३. कुनै खतरा छैन, र उसलाई थाहा छ कि कुनै खतरा छैन;
४. (यो घोषणा गर्न) ऊ सक्षम छ, र उसलाई थाहा छ कि निज सक्षम छ;
५. उसले आफ्नो आपत्ति लुकाउन चाहन्छ, र उसले यो लुकाउँछ।

१. भिक्खुले केही गरुकापतिलाई उल्लङ्घन गर्छ र थाहा छ कि यो गरुकापत्ति हो। यदि उसलाई अझै शंका छ र अझै निश्चित भएको छैन भने, यसले विशेषताहरू पूरा गर्दैन। जब उसको शङ्का समाप्त हुन्छ, यसले विशेषताहरू पूरा गर्दछ। यस अवस्थामा त्यो आपत्तिलाई लुकाइएको हुन्छ, कि हुँदैन भन्ने कुरा निम्न सर्तहरू अनुसार निर्णय गर्नुपर्छ।

२. ऊ पकतत हो- संघले उसको विरुद्धमा *उक्खेपनीय कम्म* (निलम्बन) गरेको छैन- र उसलाई थाहा छ आफू पकतत हो। यसले थप दुई विशेषताहरू पूरा गर्दछ। यदि उसलाई उक्खेपनीयकम्म गरिएको (निलम्बनमा परेको) छ र चाहेर पनि

Dhamma.Digital

भिक्षुलाई जानकारी गराउने अवसर पाएकोले छैन, यसले लक्षण पूरा हुन सकेको छैन।

३. माथि उल्लिखित उपोसथ खन्धक अध्याय १७ मा उल्लिखित १० प्रकारका अन्तरायमा कुनै पनि छैन र उसलाई थाहा छ कि कुनै खतरा छैन। यसले अर्को थप दुई लक्षणहरू पूरा गर्दछ। यदि कुनै प्रकारको अन्तराय छ भने उसले रात बितिसकेको भए पनि, जानकारी नदिए पनि, अझै पनि विशेषताहरू पूरा गर्दैन।

४. यदि ऊ सक्षम छ भने, जस्तो कि ऊ बिरामी छैन, उसले गएर बताउन सक्छ। यदि यात्रा डुङ्गाद्वारा जानुपर्ने भएमा डुङ्गा पनि उपलब्ध छ। सभागापति नभएको भिक्षु पनि त्यो ठाउँमा बसेको छ, जसकहाँ सूचित गर्न एकदिन भित्र पुग्न सकिन्छ। उसलाई यो कुरा थाहा छ: यसरी दुई थप विशेषताहरू पूरा हुन्छन्। यसमा विरामी भएमा, सबभन्दा नजिक बस्ने भिक्षुकहाँ पुग्न हिड्ने शक्ति नभएमा वा उसले डुङ्गाद्वारा जानुपर्ने बाटो हो, जस्तो कि कुनै टापुमा बसेको छ, र त्यहाँ कुनै डुङ्गा छैन; वा यात्रा एक दिन भन्दा बढि लाग्नेछ, यस्तो भएमा अझै लक्षणहरू पूरा भएको हुँदैन।

५. जब ऊ यी आठ प्रारम्भिक कारकहरूमा पूर्ण हुन्छ, यसलाई लुकाउने इच्छा हुन्छ, (सूचना दिनु) आफ्नो जिम्मेवारीलाई बेवास्ता गर्दछ र बिहान अरुणोदयको समयद्वारा निर्धारित त्यो दिन पछाडि लुकाउँछ, यसरी दस विशेषताहरू पूरा हुन्छन्, र वास्तविकरूपले नै लुकाएको हुन्छ। पहिले लुकाउने

विचार गरे पनि राती भिक्खुलाई जानकारी गराएमा, एक दिनभन्दा बढी भएको छैन भने, त्यो लुकाएको हुँदैन।

उसको घोषणा ग्रहण गर्ने भिक्खु *समानसंवास* हुने मात्रै उपयुक्त भनी व्यवस्था गरिएको छ। ऊ वरिष्ठ वा कनिष्ठ हुनुको कुनै मतलब छैन। यदि यस्तो भिक्खु छ जसलाई खबर गर्न सकिन्छ, तर निजले (उसलाई) घोषणा गर्दैन (बताउँदैन), लुकाएको हुनेछ। लाज वा डर लाग्छ, किनकि ऊ उपज्झाय हो, वा आचार्य हो, (र यसरी) सूचित गर्ने साहस नगर्नु, कुनै मान्य बहाना होइन। नाना संवासको भिक्खु र निलम्बनमा परेको भिक्खु घोषणा ग्रहण गर्न (जानकारी लिनको लागी) उपयुक्त व्यक्ति होइन।

लुकाइएको गरुकापत्तिको लागी परिवास बस्ने तरिका यस प्रकार छ:

यो तीन प्रकारका परिवासहरू छन्: *पटिच्छन्न-परिवास*, *समोधान-परिवास*, र *सुद्ध-परिवास*।

पटिच्छन्न-परिवास (लुकाएको कारणले बसिने परिवास) यो एकल आपत्तिको लागी हो जुन एक निश्चित, गणनायोग्य दिनहरूको अवधिसम्म लुकाइएको छ- जस्तै पाँच दिनको लागी लुकाइएको एउटा आपत्ति छ। त्यसको परिवासको लागी अनुरोध पाठमा निर्दिष्ट गर्नको लागी दिनहरू गणना गरिन्छ। पन्ध्र दिनभन्दा कम भएकोलाई दिनमा गणना गरिन्छ; पन्ध्र दिनलाई *पक्ख* (पक्ष) मानिन्छ; एकभन्दा बढी तर दुईभन्दा कम पक्ख दिनमा गणना गरिन्छ; दुई पूर्ण पक्खलाई महिनाको रूपमा

गणना गरिन्छ; बाँकी दिन वा पक्खलाई एक महिना र त्यो थप दिन वा थप पक्खको रूपमा गणना गरिन्छ। एक पक्खभन्दा बढीलाई *अतिरेकपक्ख* (पन्ध्र दिन भन्दा बढी) र एक महिनाभन्दा बढीलाई *अतिरेकमास* (महिना दिन भन्दा बढी) भनेर गणना गर्न सिफारिस गरिन्छ।

समोधन-परिवासलाई तीन भागमा विभाजन गरिएको छ: *ओधानसमोधन*, *अग्घसमोधन*, र *मिस्सकसमोधन*।

ओधानसमोधन (संयुक्त सहमति) एक पटकभन्दा बढी आपत्तिको लागि हो जसमा समान दिनहरू लुकाइन्छ, जस्तै दुई पटक आपत्ति गर्नु र प्रत्येक पटकलाई पाँच पाँच दिनसम्म लुकाउनु। यस अवस्थामा (परिवासमा) पाँच दिन मात्र बस्नको लागि आपत्ति र रातहरू एकसाथ मिलाएर परिवास प्रदान गर्न याचना गरिन्छ। यसलाई *सामञ्जसमोधन* (समान सहमति) भन्नु उचित छ। अट्ठकथा-आचार्यहरू व्याख्या गर्छन् कि यो अन्तरापत्तिको लागि हो। यसमा पहिलेका आपत्तिहरू लुकाएका दिनहरूमा मिसाइन्छ।

अग्घसमोधन (सबैभन्दा लामो समयको सहमति) भनेको अनेक आपत्तिहरूको लागि हो, जसमा लुकाएर राखिएका दिनहरू समान छैनन्। जस्तो कि तीन पटक आपत्ति भएको छ, एक पटक ३ दिनको लागि लुकाइएको छ, एक पटक पाँच दिनको लागि र एक पटक सात दिनको लागि लुकाइएको छ। यस्तो अवस्थामा आपत्तिहरू जम्मा गरेर र दिनहरू मिलाएर सबैभन्दा

Dhamma.Digital

बढी दिनसम्मको परिवास प्रदान गर्न याचना गरिन्छ। यस उदाहरणमा सात दिन हो।

मिस्सकसमोधन (मिश्रित-सहमति) विभिन्न आधार-हरूको आपत्तिको लागी हो-जस्तै *संचेतनिका*, *कायसंसग्ग* र *दुट्ठुल्लवाचा*⁸⁹-लुकाउने दिनहरू चाहे बराबर छन्, वा छैनन्।

सुद्धन्त-परिवास (शुद्धिकरण परीक्षणकाल) यो यति धेरै पटक बिगारेको र लुकाइएको छ कि आपत्तिको संख्या र लुकाइएका रातहरू याद नै गर्न सकिँदैन, वा केही मात्र सम्झन सकिन्छ। यस अवस्थामा परिवासलाई आपत्तिको र रातको संख्या मिलाएर याचना गरिन्छ, र (भिक्षु) आफू शुद्ध नभएसम्म परिवास बस्छ। यसलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ: १) *सीलसुद्धन्त-परिवास*, जुन आपत्ति र रातहरूको संख्या याद गर्न सकिन्छ। २) *महासुद्धन्त-परिवास*, जुन आपत्ति र रातहरूको संख्या याद गर्न सकिँदैन।

यस्तो अवस्थामा उसलाई शुद्ध हुन कति रात चाहिन्छ भनेर कसरी थाहा हुन्छ? यदि उसले आपत्तिको मात्रा सम्झन सक्दैन भने, यसले फरक पाउँदैन, किनकि तिनीहरू एकसाथ

⁸⁹ पहिला तीन संघादिसेस आपत्तिहरू क्रमशः यी हुन्, "जानाजानी" (सप्रयास वीर्यमोचन), (महिलासँग) "शारीरिक स्पर्श", र "अभद्र बोली"।

सम्बहुला (धैरै) को रूपमा जोड्न सकिन्छ। रातको मात्रा सम्झन नसक्ने व्यक्तिले अनुमान लगाउनु पर्छ "उपसम्पदाको समयदेखि लिएर उसले गरुकापत्ति नगरेको समय कतिसम्म लामो थियो। यसले शुरुवातको अनुमान गर्दछ। अहिलेदेखि फर्केर उसले अर्को (आपत्ति) नगरेको बेलासम्म कहिले हो, यो अन्तको हिसाब हो। उसले ती दुई भागहरू बीचको समय बराबर परिवासमा बस्नुपर्छ।

लुकाइएको आपत्तिको लागि जुन प्रकारको परिवास उपयुक्त छ, त्यही संघको समक्षमा याचना गर्नुपर्छ। एकजना सक्षम भिक्षुले संघमा उसलाई कुन प्रकारको परिवास दिने हो, तत्तिचतुत्थकम्म पाठद्वारा घोषणा गर्नुपर्छ। तेस्रो अनुसावना पूरा गरेपछि, त्यो भिक्षु परिवासिको हो, जसको अर्थ "परिवासमा बसिरहेको व्यक्ति" हो। त्यो परिवासिक भिक्षुले परिवासको पालन गर्दछु भनी संघलाई जानकारी दिनुपर्छ। यदि उसले त्यो आवासमा अभ्यास गर्दैन भने, उसले एक भिक्षुको उपस्थितिमा परिवास बिसाउनुपर्छ, र जहाँ ऊ अभ्यास गर्ने आवासमा पुग्छ, उसले त्यहाँ परिवास समादान गर्नुपर्छ। अट्ठकथा अनुसार प्रयोग गर्ने तरिका यस्तो हो: संघको अगाडि परिवास ग्रहण गरेपछि घोषणा गर्नुहोस्; यो घोषणा गरेपछि यसलाई बिसाउनुहोस्।

परिवास बिसाउनको लागि विधीवाक्यहरू यस प्रकार छन्: "परिवासं निक्खिपामि", जसको अर्थ हो "म परिवास बिसाउँछु", अथवा "वत्तं निक्खिपामि", जसको अर्थ "म व्रत बिसाउँछु"। जुन बोले पनि स्वीकार्य छ। परिवास ग्रहण गर्ने शब्दहरू हुन्: परिवासं समादियामि, जसको अर्थ "म परिवास

ग्रहण गर्छु", वा व्रतं समादियामि", जसको अर्थ हो "म व्रत ग्रहण गर्छु"। जुन बोले पनि स्वीकार्य छ। अट्ठकथाको अनुकरण गरेर मानतमा जस्तै यी दुवैलाई संयुक्तरूपले नै बोल्ने गरिरहेको छ।

परिवासिक भिक्षुको लागी केवल तीन रत्तिच्छेदहरू छन्:

१. सहवासो, सँगै बस्नु;
२. विप्पवासो, अलग्ग बस्नु;
३. अनारोचना, घोषणा नगर्नु।

सहवास मानतचारिक भिक्षुहरूको जस्तो नै हो। विप्पवास पकतत भिक्षु बास नबसेको स्थानमा परिवास बस्नु हो। एक जना मात्र पकतत भिक्षु साथी भएर बसेको भए पनि स्वीकार्य छ। अनारोचना मानतचारिक भिक्षुको जस्तै हो, फरक भनेको भिक्षुले केवल पहिले नबताइएको भिक्षुलाई बताउनु हो, त्यसपछि उसलाई हरेक दिन जानकारी दिन आवश्यक छैन, त्यो आवासमा बसुन्जेललाई पुग्यो। अथवा सो आवासमा उपोसथ-दिन वा पवारणा-दिनमा पुग्दा, उसले उपोसथ वा पवारणाको अन्त्यमा जानकारी दिनुपर्छ। यसबाहेक, यदि कुनै भिक्षु त्यो आवास वा गैर-आवास छोडेर अर्को ठाउँबाट (अर्को दिनमा?) फर्केर आएमा, उसलाई पुनः जानकारी गराउनु पर्छ।

पकतत भिक्षुहरूबाट "अभिवादन टक्रयाउनु" आदि व्रतहरू ग्रहण गर्नमा परिवासिक भिक्षुहरूलाई खुसी हुन निषेध गर्ने आदेश छ। ती उचित कर्तव्यहरू उनीहरूका आपसमा गर्नका लागी, र संघसँग उपोसथ र पवारणा गर्नको लागी अधिकारहरू

छन् भनी भगवान बुद्धको स्वीकृति छ।" यी निषेध र स्वीकृतिहरू मानतचारिक भिक्षुहरूका लागि जस्तै हुन्।

परिवासिक भिक्षुहरूको लागि वत्त मानतचारिक भिक्षुहरूको लागि जस्तो नै हो, फरक भनेको उनीहरूले हरेक दिन जानकारी दिनु पर्दैन; र उनीहरू एकजना मात्र पकतत भिक्षुका साथमा पनि अर्को ठाउँमा जान मिल्छ- उनीहरू मानतचारिक भिक्षुहरू जस्तो संघको साथमा जानु पर्दैन। सँगै बास बस्नु, सँगै आसनमा बस्नु, सँगै चक्रमणमा हिँड्नु : यी कामहरू अग्लो ठाउँमा गर्दा, जसरी वर्षावासमा जेष्ठ मानतचारिक भिक्षुका लागि वत्तभेद हुँदैन, त्यसरी नै ज्येष्ठ परिवासिक भिक्षुका लागि पनि (वत्तभेद) हुँदैन। तर, जब यो मानतचारिक भिक्षुहरूसँग गरिन्छ, तिनीहरू कनिष्ठ भए तापनि, यो वत्तभेद हो, जस्तै मानतचारिक भिक्षुहरूलाई परिवासिक भिक्षुहरू भन्दा माथि (बस्न आदि) अनुमति दिइएको छैन।⁹⁰

निश्चित दिनको अवधिको लागि परिवासमा बसिरहेको भिक्षुले याचना गरेको दिनको बारेमा अनुभूति हुन सक्छ कि यो संघले उसको लागि निर्धारण गरेको अवधि आवश्यकताभन्दा अझै कम छ। उदाहरणको लागि, *अग्घसमोधान* याचना गर्दा

---

⁹⁰ सबै वुट्ठानविधि पालन गरिरहेका भिक्षुहरूले आपसमा एक अर्काबाट टाढा रहनुपर्छ, भन्ने भनाइले त काम नै गर्न नसकिने अवस्था सिर्जना गर्छ। व्यवहारमा यसको समाधानको तरिका पृष्ठांक १८८ को पादटिप्पणीमा व्याख्या गरिएको छ।

सबैभन्दा लामो अवधिसम्म लुकाइएको आपत्ति सात दिनको मात्र हो भनेर उसले मान्छ, त्यसैले उसको याचना त्यति गर्छ र संघले त्यति गरिदिन्छ। ऊ परिवारमा बस्दै गर्दा जब उसको मनमा यो विचार आउँछ कि आपत्ति लुकाइएको सबैभन्दा लामो अवधि दस दिन लामो थियो तब उसले फेरि सुरुबाट परिवारको अनुरोध गर्न जानु पर्दैन: उसले दिनहरूलाई पूर्ण-संख्यामा बढाइदिन संघमा अनुरोध गर्न सक्छ, जस्तो कि, यस उदाहरणमा, थप तीन दिन थप्न अनुरोध गर्न सक्छ-तर उसले (परिवारमा बस्ने अवधि) आफैले बढाउन सक्दैन (उसको संख्या बृद्धि गरिदिनको लागि पाठ गर्न उसले सङ्घलाई अनुरोध गर्नुपर्छ।

सही तरिकाले गर्नको लागि परिवारमा बस्ने (कुनै अपूरो भएका) दिनहरू पूरा गर्नको लागि बढी दिनहरूसम्म पालन गर्नुपर्छ, मानतमा बस्दा जस्तो नै गर्नुपर्छ।

परिवार पालन गरेर दिन पूरा गरेको भिक्खु भनेको *मानतारहो* हो, जसको अर्थ "मानतको लागि योग्य भिक्खु" हो। उसले संघबाट मानत प्रदान गर्नको लागि अनुरोध गर्नुपर्छ। उसले मानत पालन शुरू नगरुन्जेलसम्म वत्त पालन गरिरहनु पर्छ। घोषणासँग सम्बन्धित सबै बुँदाहरू बाहेक *मानतारह* भिक्खुको लागि वत्त परिवारिक भिक्खुको जस्तै हो। यद्यपि, पारिवारिक-खन्धक, चुल्लवग्ग पालिको सियामी संस्करणमा उसले घोषणा पनि गर्नुपर्छ-र हरेक दिन घोषणा गर्नुपर्छ, भनिएको छ। यो कुरो *अब्भानारह* भिक्खुहरू र *मूलाय-पटिकस्सनारह* भिक्खुहरू (सुरुमा

फिर्ता पठाइनुपर्नेहरू) को सम्बन्धमा बताइएको पाइन्दैन। अन्य देशका कुनै पनि संस्करणमा यो भनाइ दिइएको छैन: म यसलाई बढी भएको मान्छु।

अर्को आवासमा मानत अनुरोध गर्ने मानतारह भिक्षुले "वत्तानि निक्खिपामि" विधीवाक्य बोलेर वत्त बिसाउनु पर्छ। त्यो आवासमा पुगेपछि, उसले वत्तं समादियामि विधीवाक्य बोलेर वत्त ग्रहण गर्नुपर्छ र घोषणा गर्नु आवश्यकता बिना नै तत्काल संघबाट मानतको अनुरोध गर्नुपर्छ। चलेको चलन अनुसार परिवार बिसाएर संघको अगाडि यो (मानत) ग्रहण गरिन्छ: जानकारी दिइसकिएपछि उसले मानत याचना गर्छ।

यदि उसका नलुकाइएका धेरै गरुकापतिहरू अझै बाकी छन् भने तिनलाई उसले एकै समयमा मानतसँग जोडेर याचना गर्नुपर्छ।

यसपछि संघले कम्मवाचामा मात्र विषयवस्तुसँग उपयुक्त हुनेगरी फेरेर माथि व्याख्या गरिएको विधी अनुसार उसलाई मानत दिनुपर्छ।

मानत पालन सम्बन्धी अब्भान सम्मकै कुरा पहिले नै व्याख्या गरिएको तरिकाले बुझ्नुपर्छ।

चुल्लवग्ग, समुच्चय-खन्धकमा यो स्पष्ट व्याख्या गरिएको छ कि यदि दुईजना भिक्षुहरूले संघादिसेस आपत्ति गर्छन्, एकले यसलाई लुकाउँछ र अर्कोले लुकाउँदैन भने, लुकाउने भिक्षुलाई परिवार दिइन्छ। जब उसले परिवार पालन गरेर पूरा गरिसक्छ, तब ती दुबैजनालाई सँगै मानत दिन सकिन्छ।

वुट्ठानविधी पालन गरिबस्दा भएको अन्तरापत्ति को लागी गरिने वुट्ठानविधी यसप्रकार छः निम्न समयमा परिवास पालन गरिभ्याएपछि मानत्तारह भएर, वा मानत्त पालन गरिबसेको बेलामा वा मानत्तको पालन गरिभ्याएपछि अब्भानारह भएको अवस्थामा, तर अब्भान (पुनर्वास, पुनः आह्वान) विधी गर्न नभ्याउँदै, यीमध्ये कुनै पनि अवस्थामा उसलाई फेरि लुकाएको वा नलुकाएको गरुकापत्ति भयो भने त्यसलाई अन्तरापत्ति भनिन्छ। उसले मूल वुट्ठानविधीको पालनलाई निरन्तरता दिन मिल्दैन, बरु फेरसाथ सुरुदेखि नै त्यो वुट्ठानविधीको पालन गर्न फिर्ता जानुपर्छ, जसलाई *मूलाय-पटिकस्सना* भनिन्छ, जसको अर्थ "आपत्तिको सुरुमा फर्किनु" हो। यतिबेला त्यो भिक्खु *मूलाय-पटिकस्सनारहो* हो, जसको अर्थ "आपत्तिको सुरुमा फिर्ता पठाउनुपर्ने व्यक्ति" हो। उसले संघलाई आरम्भमा फिर्ता पठाउने विधीवाक्य वाचन गर्न अनुरोध गर्नुपर्छ, त्यसपछि जे भएको छ, त्यस अनुसार परिवास वा मानत्त याचना गर्नुपर्छ। जुन किः

१) जब उसले मानत्त पालन गरिबस्दा वा मानत्त पालन पूरा गरिसकेपछि अब्भानारहको अवस्थामा नलुकाइएको अथवा लुकाइएको अन्तरापत्ति गरेको हुन्छ, तब उसले पटिकस्सना (फिर्ता पठाउने) अनुरोध गर्नुपर्छः संघले पटिकस्सना पाठ वाचन गरिसकेपछि उसले त्यो अन्तरापत्तिको लागी मानत्त याचना गर्नुपर्छ।

Dhamma.Digital

२) यदि उसले परिवास पालन गरिबस्दा वा परिवास पालन पूरा गरेर मानतारह अवस्थामा नलुकाइएको अन्तरापत्ति गर्थो भने उसले पटिकस्सना याचना गर्नुपर्छ: सङ्घले पाठ गरिसकेपछि पुनः सुरुदेखि नै परिवासमा बस्नु पर्छ। जब त्यो समाप्त हुन्छ, उसले मानतलाई मूल आपत्ति र अन्तरापत्ति एकसाथ मिलाउन अनुरोध गर्नुपर्छ।

३) यदि उसले परिवास पालन गरिसकेर मानत पालन गरिबस्दा वा मानत पालन गरिसकेर अब्भानारह अवस्थामा नलुकाइएको अन्तरापत्ति गर्छ भने उसले पटिकस्सना याचना गर्नुपर्छ। संघले पटिकस्सना पाठ गरिसकेपछि उसले फेरि परिवास पालन गरिबस्नु पर्दैन। पहिलो उदाहरणमा जस्तै उसले अन्तरापत्तिको लागी मानत याचना गर्नुपर्छ।

४) चाहे परिवास पालन गरिबस्दा होस्, वा परिवास पालन गरिसकेर मानतारह अवस्थामा होस्, वा मानत पालन गरिबस्दा होस्, वा मानत पालन सकेर अब्भानारह अवस्थामा होस्, यदि उसले अन्तरापत्ति गर्छ र यो लुकाउँछ भने- उसले पटिकस्सना याचना गर्नुपर्छ। संघले पटिकस्सना पाठ गरिसकेपछि, उसले मूल आपत्तिसँग मिलाएर अन्तरापत्तिको लागी *समोधन-परिवास* याचना गर्नुपर्छ।

त्यो भिक्खुलाई आपत्तिको सुरुमा फिर्ता पठाएर परिवास वा मानत जे हो, उसले अनुरोध गरेको अनुसारको दण्ड प्रदान गर्नको लागी एकजना भिक्खुले सङ्घलाई त्रिचतुत्थ-कम्मवाचाद्वारा घोषणा सुनाउनु पर्छ। र उसले मानत अभ्यास

पूरा गरेपछि उसलाई अब्भान (पुनर्स्थापना, पुनर्आह्वान) कम्म गर्नुपर्छ।

यहाँ एउटा प्रश्न छ: यदि उसले लुकाएको आपत्तिको लागि मानत पालन गरिरहेको अवस्थामा वा मानत पालन गरिसकेर अब्भानारह अवस्थामा अन्तरापत्ति गर्छ र लुकाउँछ भने उसमाथि कस्तो व्यवहार गरिनुपर्छ?⁹¹

जवाफ हो: मलाई लाग्छ कि त्यस्तो हुनु हुँदैन। यदि त्यस्तो भइहाल्यो भने त्यस अन्तरापत्तिको लागि उसले प्रथमतः परिवास याचना गर्नु उचित हुनेछ। परिवास पालन पूरा भइसकेपछि पटिकस्सना याचना गर्नुपर्छ। अनिपछि त्यस अन्तरापत्तिको लागि मानत याचना गर्नुपर्छ।⁹²

संघले पटिकस्सना विधी नगरुन्जेलसम्म अन्तरापत्ति गरेको भिक्खुको कर्तव्य मानतारह भिक्खुको कर्तव्य जस्तै हो। संघले पटिकस्सना विधी गरेपछि परिवासमा बस्ने वा मानतको अभ्यास गर्ने कार्यविधी अनुसार गरिन्छ।

यो वुट्ठानविधी सुरुदेखि अन्त्यसम्म सही प्रक्रियाद्वारा गरिनुपर्छ। यदि यो बीचमा अनुचित रूपमा गरिएको छ भने, यो

⁹¹ क्रमसंख्या १) मा जस्तो नै अवस्था हो, फरक भनेको उसले यसलाई लुकाउँछ।

⁹² अर्थात्, पहिलेका आपत्तिहरूको लागि उसले पूरा गरिसकेको परिक्षण (परिवास पालन?) दोहोर्याउनु पर्दैन।

"बिग्रिएको" र अवैध हुन्छ। जहाँदेखि यो गलत तरिकाले गरिएको हो, त्यहाँदेखि यो फेरि गर्नुपर्छ।

आफूलाई अनुपसम्पन्न भनी घोषणा गर्ने र फेरि उपसम्पदा लिने वुट्ठानविधी पूरा नगरेको भिक्षुले अझै बाँकी रहेका दिनहरू पूरा गर्न पालन जारी राख्नुपर्छ। उसले गरुकापत्ति गरेको छ तर उसले प्रब्रज्या विसर्जन गर्दा त्यसबाट मुक्त हुन सकेको हुँदैन। पुनः उपसम्पदा लिँदा, उसले पालना गर्नुपर्ने बाकी रहेका दिनहरू पहिले पूरा गर्नुपर्छ। गरुकापत्ति भएपछि त्यसबाट मुक्त नभइकन प्रब्रज्या विसर्जन गरेर फेरि उपसम्पदा भएमा उसले वुट्ठानविधी गर्नुपर्छ। छूट हुने अवस्था यी हुन्- भिक्षु पागल हो। भिक्षु प्रलाप गर्ने अवस्थामा पुगेको बिरामी हो वा यति धेरै आवेशमा आएको छ कि उसले आत्म-नियन्त्रण गर्न सक्दैन, र ऊ निलम्बित भिक्षु हो, सबैको अवस्था समान हुन्छ।⁹³

गरुकापत्ति गरेको भिक्षुले सुरुदेखि अन्तिम चरणसम्म वुट्ठान विधीको पालन गरेर अन्तिम अवस्था अब्भानकम्म गरेर, "त्यो आपत्तिबाट मुक्त भएको हुन्छ, पहिले जस्तै पकतत भएको हुन्छ। यसरी आपत्ताधिकरणलाई सम्मुखाविनय र पटिञ्जात-करणद्वारा समाधान गरिन्छ। यस खण्डको सम्मुखाविनय चार

⁹³ अर्थात्, जसले पालनलाई तोडेको हुन्छ, उनीहरूले पकतत अवस्थादेखि दोहरो ग्रहण गर्दछन्।

कारकहरूद्वारा पूर्ण छन्: संघसम्ममुखता, धम्मसम्ममुखता, विनयसम्ममुखता र पुग्गलसम्ममुखता। यहाँ सङ्घसम्ममुखताको अर्थ: सङ्घ भनेको कम्म गर्नको लागि एकसाथ तयार भएको अवस्थामा पर्याप्त संख्यामा (भिक्षुहरू) भएको, छन्द ल्याउनु पर्ने भिक्षुहरूको छन्द ल्याइएको, सभास्थलमा कुनै आपत्ति नरहेको सङ्घ हो। धम्म र विनयद्वारा उचित प्रक्रिया र मापदण्डको उल्लङ्घन नगरी (विषय) पूरा गर्नु नै धम्मसम्ममुखता र विनयसम्ममुखता हो। वृत्थानविधी पालन गर्ने व्यक्तिको उपस्थितिमा यसलाई व्यक्त गर्नु पुग्गलसम्ममुखता हो। परिवास र मानतको अनुरोधको सुरुमा उसले त्यस्ता आपत्ति गरेको उसको घोषणा पटिञ्जातकरण हो।

तिणवत्थारक-विनय

लहुकापत्तिलाई तिणवत्थारक विधीद्वारा आपत्ति देसना गर्नु भनेको विगतमा कसले कति गल्ती गज्यो भनेर अनुसन्धान गर्न आवश्यक नभएको विषय हो। यो काटिएको हुन्छ र समाप्त हुन्छ। यसको शब्दार्थ हो: "घाँसले ढाक्नु जस्तो"। धेरै भिक्षुहरू बीच झगडा हुँदा, प्रत्येकले भिक्षुको लागि अयोग्य व्यवहार गर्ने, र एकअर्कालाई दोषारोपण गर्दा यसको प्रयोग गर्नुपर्छ। यदि सबै आपत्तिहरू स्वीकार गर्नेपर्छ भनि लागेमा अधिकरण चर्को हुनेछ। यसलाई सांसारिक घटनासँग तुलना गर्न सकिन्छ: कुनै राज्यमा विद्रोह हुँदा ठूलो संख्यामा जनताको संलग्नता हुन्छ। यसलाई नियन्त्रणमा लिएर सरकारले ती सबैलाई गिरफ्तार गरेर

तिनीहरूको अपराधको अनुसन्धान गर्छ भने यसले धेरै मानिसहरूलाई गिरफ्तार गरी सजाय दिनुपर्दछ, जसले थप अव्यवस्था निम्त्याउन सक्छ र समाज भङ्कन सक्छ। छोटकरीमा, सबै दोषीहरूलाई सजाय गर्न अति धेरै हुनेगरी धेरै मानिसहरूले कानून तोडेका हुन्छन्। यस्तो अवस्थामा गल्ती गर्नेहरूलाई सरकारले आममाफीको घोषणा गर्दछ। तर, भिक्षुहरूको सम्बन्धमा यस्तोसँग तुलना गर्न मिल्ने घटना अझै देखिएको छैन। विचार गर्दा यसलाई यसरी हेर्नुपर्छ: कुनै समयमा संघले चलन नै बन्ने गरी खराब प्रचलनलाई पछ्याएको छ, वा यो (आफना) आचार्यहरूबाट हस्तान्तरण गर्दै चलिआएको छ, उदाहरणको लागि, दोस्रो संगायनमा ल्याइएको थियो कि वज्जीपुत्त समूहले उपज्जाय र आचार्यले चलाएको चलन सबै उपयुक्त छ भन्ने धारणा व्यक्त गरिएको थियो। पछि गएर संघले व्यवहारमा यो कमजोरी भएको महसुस गर्यो र नयाँ सुरु गर्न चाह्यो। जे होस्, यो सबै पुराना कुराहरू सफा गर्न धेरै हुनेछ, जुन गलत तरिकाले गरिएको थियो, त्यसैले छोटो विधी प्रयोग गरिएको थियो: तिण-वत्थारक, सुरुबाट सहि अभ्यासमा फर्किनु। यो विधी भगवान बुद्धको समय पछि प्रयोग भएको हुन सक्छ। उहाँको समयमा यो सम्भवतः ती भिक्षुहरूलाई स्वीकार गर्न तब प्रयोग भएको थियो जो मूल संघबाट अलग भइसकेका थिए, जब तिनीहरू त्यहाँ फर्केर आएका थिए। यस्तो भिक्षुहरूको समूह देवदत्तका अनुयायीहरूको कथामा मात्र देखिन्छ।

Dhamma.Digital

तिण-वत्थारक विधीद्वारा आपत्ताधिकरणको समाधान गर्ने तरिका यस प्रकार छः सबै भिक्खुहरू एक ठाउँमा भेला हुनुपर्छ। एक सक्षम भिक्खुले तिणवत्थारक विधीद्वारा त्यो अधिकरणको समाधान गर्न सङ्घलाई त्रिकम्मद्वारा घोषणा सुनाउनु पर्छ। त्यसपछि भिक्खुहरूको समूहबाट एक जना भिक्खुले आफ्नो पक्षबाट गण-त्रिकम्मद्वारा आफ्नो र आफ्नो समूहको आपत्ति तिण-वत्थारकद्वारा स्वीकार गर्ने प्रतिनिधि हुनको लागी स्वीकृति लिनुपर्छ। अर्को पक्ष (हरू) ले पनि त्यस्तै गर्नु पर्छ, त्यसपछि अलग-अलग पक्षहरूले संघको बीचमा आफ्नो समूह र आफैंको प्रतिनिधित्व गरेको स्वीकार गर्दै त्रिदुतिय-कम्मवाचा पाठ गरेर (अनुमोदित भिक्खुहरू) द्वारा तिण-वत्थारक विधीद्वारा संघलाई घोषणा सुनाउनु पर्छ। यी कम्महरूद्वारा ती भिक्खुहरू ती आपत्तिहरूबाट मुक्त हुन्छन्। यसमा ती आपत्तिहरू अपवाद हुन्, जुन गम्भीर छन्, जुन आपत्तिहरू गृहस्थीहरूसँग जोडिएका छन्, तथा ती जो यसमा असहमति व्यक्त गर्नेहरू हुन् तथा यस भेलामा अनुपस्थितहरू। गम्भीर आपत्ति भनेको पाराजिक र संघादिसेस हुन् भनेर अट्ठकथा-आचार्यहरू व्याख्या गर्छन्। गृहस्थीहरूसँग सम्बन्धित भनेको गृहस्थीहरूलाई दुर्वचन बोल्नु हो र धम्म अनुसार कुनै कुराको प्रतिज्ञा गर्नु, तर (जिम्मेवारी) पूरा नगर्नु हो, जसलाई पतिस्सव भनिन्छ। पहिलो बुँदा उचित छ, किनकि जो पाराजिक गर्दछ, ऊ संघसँगको व्यवहारबाट बाहिर छ। र जो संघादिसेस गर्दछ उसको वुट्ठानविधी हुन्छ जसलाई उसले संघमा सम्बन्ध राखेर पालन

गर्नुपछे। पछिल्लो बुँदामा, गृहस्थीलाई दुर्व्यवहार गर्नु (गाली गर्नु आदि) भनेको ती कुराको बारेमा फैलिएको कुरालाई बुझाउँछ जसले *पटिसारणीयकम्म* (मेलमिलापको कार्य) गर्नुपर्ने कारण बन्नजान्छ। यो उदाहरणले हामीलाई यो देखाउँछ कि (ती) आपतिले गृहस्थीहरूसँगको व्यवहार गर्नुलाई जनाउँछ जुन निश्चित प्रकारका कम्महरू हुने कारणहरू हुन्। जसरी माथि उल्लेख गरिएको छ, गृहस्थीहरूलाई दुर्व्यवहार गर्नु *पटिसारणीयकम्म* गर्न पर्नुको कारण हो; गृहस्थीहरूसँग अनुचित सम्बन्ध राख्नु नै *नियसकम्म*⁹⁴ (मान घटाउनु) हुनुको कारण हो: र परिवारहरूलाई बिगार्नु *पब्बाजनीयकम्म* (निर्वासनको कार्य) हुनुको कारण हो।

पटिस्सवलाई यस बुँदामा राख्नुपर्ने किसिमको धेरै ठूलो आपतिको रूपमा म देखिदैन।

यस मामिलामा आपत्ताधिकरणलाई सम्मुखा-विनय र तिण-वत्थारकद्वारा मिलाइएको छ। यस खण्डमा सम्मुखा-

⁹⁴ पालि टेक्स्ट सोसाइटीको सहित केही संस्करणहरूमा निस्सयकम्म भनिन्छ, जुनको अर्थ "निर्भरताको कार्य" हुन्छ। सो कम्मको दुबै अर्थ स्वीकार योग्य छ, जुनमा कुनै भिक्षुको तह नवक (नौलो) भिक्षुको बराबर हुनेगरी घटाउनु हो, जसले गर्दा ऊ अर्को भिक्षुको भरमा (निश्रय लिएर) बस्नुपर्ने हुन्छ। हेर्नु पृ. २१२।

विनयलाई चार कारकहरूले पूर्ण रूपमा व्याख्या गरिएको छ, तर पुग्गल-सम्मुखा आपत्ति देसना गर्ने र त्यसको जानकारी लिने व्यक्तिलाई सन्दर्भको रूपमा व्याख्या गरिएको छ जो मुखामुख भएर आपत्ति स्वीकार गर्ने व्यक्ति हो। यो कुरा व्यक्तिगतरूपले आपत्ति देशना गर्ने विषयबाट यहाँ दोहरो सारिएको जस्तो छ। यसमा पुग्गलसम्मुखता अभाव देखिन्छ। यहाँ तिणवत्थारक भनेको जुन त्यो एक एकजना भिक्षु गरेर संघको बीचमा एकअर्कासँग व्यक्तिगत रूपले आपत्ति देसना गरिनुको सट्टामा संघमा आपत्ति देसना गरिनु हो। एकजना भिक्षुले आफ्नो पक्षको र आफ्नै प्रतिनिधित्व गर्दै संघमा घोषणा र आपत्ति देसना गर्छ। यसरी आपत्तिको समाधान गर्नुलाई (तिणवत्थार) घाँसले ढाक्नुसँग तुलना गरिन्छ।

भिक्षुले आपत्ति गरेको हुन्छ तर यसलाई स्वीकार गर्न वा आपत्ति देसना गर्न अस्वीकार गर्दछ, यसले सीलसामञ्जताको विनाश निम्त्याउन सक्छ। जब (भिक्षुहरूले) एउटै वा समान सील पालन गर्दैनन्, तब शङ्कास्पद (घृणित) हुन्छ र समभोगको पनि नाश हुन्छ। यो सहमति टुट्ने बाटो हो। भगवान शास्ताले यसरी एक हिसाबमा आपत्तिको दोषी भएर पनि स्वीकार नगरेको र अर्को, दोषमा आपत्ति देसना गर्न नमानेकोमा उक्खेपनीयकम्म गर्ने सजाय तोक्नुभएको छ। यो बुझ्नुपर्छ कि सहमति टुट्नु अत्यन्त हानिकारक हुन्छ: त्यसैले उहाँले त्यस्को रोकथाम गर्नुभयो। तसर्थ, भिक्षुहरू लज्जी (लज्यालु), धम्ममा स्थापित हुनुपर्छ, तिनीहरूले पवित्रताको कामना गर्नुपर्छ। गर्न नहुने

आपत्ति नरास्रु, नियम उल्लंघन भएको कुनै पनि आपत्तिलाई पूर्ण रूपमा स्वीकार गर्नु, पवित्र जीवनमा सबै साथीहरूसँग साझा शीलले युक्त हुनु: यस प्रकारको अभ्यासले धम्म र विनय दृढतापूर्वक स्थीर हुन्छ।

यस अध्यायसँग सम्बन्धित कम्मवाचाको सम्बन्धमा विशेषगरी म वुट्ठानविधीसँग सम्बन्धित व्याख्या गर्नेछु; तिणवत्थारक सम्बन्धी जान्ने इच्छा हुनेहरूले *चुलवग्ग समथखन्धकमा* हेर्नुहोस्।

यहाँ वुट्ठानविधीका कम्मवाचाहरूलाई रूपरेखाको रूपमा पर्याप्त व्याख्या गर्नु उपयुक्त हुनेछ।

वुट्ठानविधीका कम्मवाचाहरू *चुलवग्गको* समुच्चय-खन्धकमा उदाहरणको रूपमा दिइएका छन्। आचार्यले दुईटा फरक फरक उदाहरणहरू दिएका छन्। पहिलो उदाहरण हो जुन भिक्षु उदायीको लागि गरिएको थियो। यसले आपत्ति*⁹⁵ को

---

⁹⁵*दिइएको उदाहरणमा, (आपत्तिको वर्गको) नाम दिइएको छ, "संघादिसेस", यसको आधार हो "जानाजानी वीर्यमोचन" जुन कि संक्षिप्तमा यो आपत्ति जनाउनको लागि प्रयोग गरिने विशेषण पनि हो; र व्यक्तिगत सर्वनामहरू हुन् "म" वा "उनी"। त्यसो भएकोले पहिलो उदाहरण यस्तोबाट सुरु हुन्छ: "यो उदायी भिक्षु "जानाजानी वीर्यमोचन" भन्ने एउटा आपत्तिमा परे....., पछिल्लो कम्मवाचा शुरु हुन्छ..."यस नामको यो भिक्षु धेरै आपत्तिहरूमा परे....। उनी संघमा याचना गर्दछन् कि... "

(किसिम) निर्दिष्ट गर्देन, तर यसले आधार* निर्दिष्ट गर्दछ। यसले व्यक्तिगत सर्वनामले आपत्तिलाई प्रतिस्थापन गर्देन। तर हरेक स्थानमा आपत्तिको ठाउँमा विशेषणहरू* वा (मुख्य शब्दहरू) प्रयोग गर्दछ।

पछिल्लो उदाहरणले अन्य प्रकारका कम्मवाचाका उदाहरणहरूमा जस्तै भिक्खुको नाम निर्दिष्ट गर्देन। यसले आपत्तिको (किसिम) नाम निर्दिष्ट गर्दछ, तर आधार निर्दिष्ट गर्देन। यसले आपत्तिको ठाउँमा व्यक्तिगत सर्वनामहरूले प्रतिस्थापन गर्दछ। सर्वनाम प्रयोग गर्ने ठाउँहरूमा मुख्य-विशेषणहरू प्रयोग गरिएको छैन।

अट्ठकथा-आचार्यहरू बताउँछन् कि तिनीहरू त्यहाँ एकसाथ प्रयोग गर्न सकिन्छ। यो कथन सही छ, किनभने आधार निर्दिष्ट गरेर (किसिम) नाम संकेत गरिएको हुन्छ। यो सत्य हो कि आपत्तिको (किसिम) नाम निर्दिष्ट गर्दा आधारको संकेत गर्देन, तर यो (आधार) लाई आपत्ति देसनामा पनि निर्दिष्ट गर्नु पर्देन। साथै, व्यक्तिगत सर्वनाम भन्नाले मूल रूपमा उल्लेख गरिएको आपत्तिलाई संकेत गर्दछ। प्रत्येक पटक मुख्य विशेषणहरू प्रयोग नगरी पूर्ण अर्थ बुझ्न सकिन्छ, र भाषा पनि सुधारिएको छ। त्यसोभए यी उदाहरणहरू (उनीहरूको विषय-वस्तु) जेसँग सम्बन्धित छ, त्यस अनुसार बोल्ने दुई तरिकाहरू हुन्। तिनीहरू पूर्ण रूपमा दिइएका छैनन् तर तुलनाको लागि मात्र रचना गरिएका छन्: पर्याप्त रूपरेखा निर्माण गर्नको लागि समुच्चय-खन्धकमा नदिइएका केही शब्दहरू नयाँ रचना गर्नु

आवश्यक छ। बुझनलाई सुविधाको लागि पाठकलाई थाहा हुनुपर्छ कि यस प्रकारका कम्मवाचा अपरिवर्त्य सूत्रहरू होइनन्, बरु पालन गर्ने भिक्खुको विषय अनुसार परिवर्तन हुनुपर्छ। विभिन्न किसिमका बोल्ने तरिकाहरूमा यो आपसमा समान छन् : महत्वपूर्ण कुरा भनेको मुख्य विषयवस्तुका तथ्यहरू नछुटाउनु हो-अनि यो काम लिन योग्य हुन्छ।

*****

अध्याय ३१

किच्चाधिकरण र निग्गह

अट्ठकथा संग्रह गर्ने आचार्यहरूको निष्कर्ष अनुसार विभिन्न प्रकारका गर्नुपर्ने अपलोकनकम्म, अतिकम्म, अतिदुतियकम्म, अतिचतुत्थकम्म जस्ता संघको बैठकले गर्नु पर्ने कम्महरूलाई सामूहिकरूपमा किच्चाधिकरण भनिन्छ। किच्चाधिकरणलाई मात्र हेर्दा यो कुरो त्यसरी देख्न सकिन्छ, तर तिनको समाधान गर्ने कार्यलाई हेर्दा अधिल्ला तीनवटा अधिकरणहरू मिलाउने कार्यहरू जतिको सार्थक लाग्दैन। किच्चाधिकरण जुन समाधानका ती तरिकाहरूसँग उचित ढंगले मिल्दछन् त्यसलाई निग्गह (हप्काउने), भनिन्छ, जुन कि कहिले भिक्खुहरूलाई, कहिले गृहस्थीहरूलाई गर्ने भनिएको देखिन्छ। किच्चाधिकरणको समाधान भन्नाले हप्काइएको व्यक्ति उचित व्यवहारमा फर्केपछि उसबाट निग्गह हटाउनुलाई जनाउँछ। चार प्रकारका कम्महरू अध्याय १३ मा बताइसकिएका छन्। यस अध्यायमा म निग्गह लगाउने र यो हटाउने दुबै तरिकाहरू बताउँछु।

निग्गह भनेको "दबाव सिर्जना गर्नु, बाध्य गर्नु" हो। यो कुनै पनि समूहको नेताको (शक्तिको) स्रोत हो। यो पग्गहसँग जोडा मिलेर रहेको हुन्छ, जुनको अर्थ हो, प्रशंसा। यी दुईटा कुरा बिना भिक्खुसंघमा पनि नेतृत्व सम्भव छैन। (तसर्थ) यिनीहरू

संघमा पनि स्रोतको रूपमा हुनु वांछनीय छ। भनिन्छ कि यो नै हो सिक्खापदहरू बनाउनुको इच्छित परिणाम पनि, जुन कि यो वाक्यांशमा व्यक्त भएको छ, *दुम्मकूनं पुग्गलानं निग्गहाय पेसलानं भिक्खूनं फासुविहाराय।* यसको अर्थ हो "खराप व्यवहार गर्ने भिक्खुहरूलाई नियन्त्रण गर्नेको लागी र असल व्यवहार गर्ने भिक्खुहरूको सुविस्ताको लागी।" जब कुनै भिक्खु वा गृहस्थी गलत व्यवहार गर्ने हुन्छ, तब ऊ हप्काउन योग्य हुन्छ। भगवान शास्ताले भिक्खु संघलाई त्यस्तो व्यक्तिको विरुद्धमा निग्गह गर्न स्वीकृति दिनुभएको छ।

यहाँ छ वटा कम्महरूको व्याख्या गरिनेछ, जुनको भगवानद्वारा अनुमति दिइएका छन्, र जसद्वारा संघले भिक्खुमा निग्गह लगाउन सक्छ।

१. तज्जनीय-कम्म (निन्दा गर्नु)

यदि कुनै भिक्खुले संघमा झगडा र विवाद गर्छ र आफैले वा अन्य भिक्खुहरूलाई उक्साएर अधिकरण उत्पन्न गराउँछ भने संघले योग्य देखेमा उसलाई तज्जनीयकम्म गर्नुपर्छ।

यो तज्जनीयकम्म गर्ने विधी यस प्रकार छ: भिक्खुलाई पहिले अभियोग लगाउनुपर्छ, त्यसपछि उसलाई मुद्दा लगाउनुपर्छ, र उसलाई आपत्ति लगाउनुपर्छ। त्यसपछि एक सक्षम भिक्खुले त्रिचतुत्थकम्मद्वारा संघलाई त्यो समस्या र विषयवस्तु बताउनु पर्छ जुन काम (दोषीले) गरिरहेको छ। यति

मात्र गरेपछि संघले उसलाई त्यो कम्म गरेको हुन्छ। यदि यो पूर्णरूपले गर्ने हो भने धर्मको विशेषताले (धम्म अनुसार) गर्नुपर्छ।

कम्म-खन्धकपालि ⁹⁶ मा धम्म अनुसार गरिएको लक्षणहरूको व्याख्या यसरी गरिएको छ:

१) त्यो भिक्खुको उपस्थितिमा गरिन्छ; पहिले उसँग सोधिसके पछि मात्र *पटिञ्जा* (उसको स्वीकृति) अनुसार गरिन्छ।

२) उसले त्यस्तो आपत्ति गरेको हुनाले यो गरिन्छ जुन कि *देसनागामिनी* (देसनाद्वारा समाधान हुने); हो र जुन कि अझै देसना गरिएको छैन।

३) पहिले आरोप लगाएर गरिन्छ; यो प्रतिवादीले आफ्नो मुद्दा सहमति दिएपछि गरिन्छ; यो आपत्ति देसना गरिसकिएपछि शमन हुन्छ।

४) यो धम्म अनुसार गरिन्छ; यो कम्म गर्ने संघ पूर्ण छ।

यी विशेषताहरू अनुसार गरिने कम्मलाई धम्म (द्वारा), विनय (द्वारा) गरिएको, र राम्रोसँग समाधान गरिएको मानिन्छ।

---

⁹⁶ यी कम्महरूमध्ये पहिला पाँचवटाको लागी मुख्य सन्दर्भ-चुल्लवग्गको अध्याय ४

"पटिञ्जा अनुसार गरिएको" भन्ने वाक्यांश जुन छ, यदि यसको मतलब त्यो भिक्षुले स्वीकार गरेपछि मात्र (कार्वाही) गर्न सकिन्छ भन्ने हो भने, यो सजिलैसँग सम्भव छैन। यदि यसको अर्थ सत्य प्राप्त गर्नको लागि अनुसन्धान गर्नु मात्र हो भने, यो पर्याप्त हुनेछ। पटिञ्जा शब्दको अर्थ *पटिसेध* (अस्वीकार) शब्दको विपरीत हो। उसलाई पटिञ्जा गर्न लगाउनु भनेको *पटिसेध*को विपरीत हुनु हो। यो सबै अर्थको लागि राम्रो हो। विशेष गरी जवाफ दिने व्यक्तिको कार्य हो भनी बुझ्नु धेरै संकीर्ण छ। यस अवस्थामा, यो देखिन्छ कि भगवान शास्ताले पण्डुक भिक्षु र लोहितक भिक्षु⁹⁷को कार्यको बारेमा भिक्षु-संघलाई भेला गरेर सोध्नु गर्न आदेश दिनुभयो। जब तिनीहरूले यो सत्य हो भनी पुष्टि गरे, उहाँले तुरुन्तै उनीहरूको विरुद्ध *तज्जनीयकम्म* गर्न आदेश दिनुभयो, केवल उनीहरूको (प्रतिवादीहरूको) मुद्दाको पहिले सुनुवाइ गरियोस्। यो एक दृष्टिकोण हो जुन विनय विशेषज्ञहरूले विचार गर्नुपर्छ।

पालिमा भनिएको छ कि जब भिक्षु तीनवटा कारक तत्वले पूर्ण हुन्छ, संघले चाहेमा उसको विरुद्धमा

⁹⁷ यी भिक्षुहरूको परिचयको लागि हेर्नु: पृ. ९८-१००, बुद्धकालीन श्रावक-चरित (भाग ५, सारिपुत्र परिचय), आचार्य भिक्षु अमृतानन्द विरचित तथा वीर-पूर्ण पुस्तक सङ्ग्रहालयद्वारा प्रकाशित।

तज्जनीयकम्म गर्न सक्छ। यी तीनवटा कारक तत्वहरूका तीन समूहहरू छन्, जसलाई यसरी व्याख्या गरिएको छः

१. त्यो व्यक्ति कलह गर्ने, झगडा गर्ने, विवाद गर्ने, कोलाहल मच्चाउने र संघमा अधिकरण गर्ने हो, यो एउटा कारक हो। ऊ मूर्ख हो, चतुर होइन, उसमा धेरै आपत्ति छ र खराब बानीको छ-यो एउटा कारक हो। ऊ गृहस्थीहरूसँग अनुचित रूपले संसर्ग गर्दछ-यो एक कारक हो।

२. ऊ नैतिक पतन भएको, सदाचरणबाट पतन भएको र बुद्धि विचारबाट पतन भएको व्यक्ति हो।

३. उसले बुद्धलाई बदनाम गर्छ, धम्मलाई बदनाम गर्छ, र संघलाई बदनाम गर्छ।

यी तीन (समूहहरूको) कारक तत्वहरू सबै पूरा हुनु आवश्यक छैन। यी मध्ये एउटा मात्र समूहको अस्तित्व भएमा पनि तज्जनीयकम्म गरिनुको कारणको रूपमा लिनसकिन्छ। त्यो काम विशेष रूपमा एकजना भिक्षुलाई गर्न सकिन्छ, वा एक पटकमा तीन जना भिक्षुहरू सम्मलाई गर्न सकिन्छ।

यी कारकहरूमध्ये संघमा अधिकरण उत्पन्न गराउनु, उसँग धेरै आपत्तिहरू हुनु, र गृहस्थीहरूसँग अनुचित रूपले संसर्ग (मेलजोल) गर्नु, यी विषय समूह १ का मुख्य बुँदाहरू हुन्। यी बाहेकका अन्य कुराहरू आरोपलाई सुट्टीकरण गर्नको लागि मात्र हुन्।

जो भिक्षुको विरुद्ध तज्जनीयकम्म गरिन्छ उसले यी कर्तव्यहरू पालन गर्नुपर्छः

१. उसले उपसम्पदा दिनु हुँदैन-अर्थात्, उसले त्यो कम्ममा उपज्झायको रूपमा (नियुक्ति) ग्रहण गर्नु हुँदैन। उसले निस्सय दिनु हुँदैन। उसले आफ्नो सेवाको लागी सामणेरहरू राख्न हुँदैन। भिक्षुणीहरूलाई शिक्षा दिनको लागी नियुक्ति ग्रहण गर्नुहुँदैन। नियुक्ति पाएको भए पनि उनीहरूलाई सिकाउन हुँदैन।

२. संघले जुन आपत्तिको लागी तज्जनीयकम्म गरिरहेको हो, उसले सोही आपत्ति, त्यो समान आपत्ति, वा त्यो भन्दा खराब आपत्ति गर्नु हुँदैन। उसले त्यो कम्मको आलोचना गर्नु हुँदैन, र त्यो कम्म गर्ने भिक्षुहरूको आलोचना गर्नु हुँदैन।

३. उसले नियमित भिक्षुहरूको उपोसथ वा पवारणा स्थगित गर्नु हुँदैन। उसले गवाही दिनु हुँदैन; ⁹⁸ उसले अनुवादाधिकरण सुरु गर्नुहुँदैन; उसले अरु भिक्षुहरूलाई उनीहरू (कार्यसमितिका)लाई आरोप लगाउन अनुमति दिनु हुँदैन। उसले अन्य भिक्षुहरूलाई आरोप लगाउनु हुँदैन; उसले अरु भिक्षुहरूलाई गवाही (बयान) दिनु हुँदैन। उसले भिक्षुहरूलाई अधिकरणमा विवाद गर्न मद्दत गर्नु हुँदैन।

तज्जनीयकम्म भनेको त्यो कम्म हो जुन संघले त्यस्तो भिक्षुलाई गर्नुपर्छ जसलाई दोषारोपणको सन्दर्भमा हप्काउनु पर्छ। पहिलो अवसरमा संघले पण्डुक र लोहितक नामका दुई जना भिक्षुहरूका विरुद्ध यो कम्म कार्यान्वयन

⁹⁸ पृष्ठ १६५-१६७ र पादिटप्पणी हेर्नुहोस्: उही सूची पृ. १८२-१८४ मा पाइन्छ।

गरेको थियो, जो छब्बग्गिय "छ जनाको समूह" भिक्खुहरूमा समावेश थिए।⁹⁹

यदि संघले निन्दा गरेको भिक्खुले ठीक व्यवहार गरेको देखियो, आफ्नो अहंकारी मार्ग त्यागेर आफूलाई परिमार्जन गर्दछ भने, संघले त्यो तज्जनीयकम्मलाई शमन गर्नुपर्छ। शमन गर्ने विधी यस प्रकार छ: त्यो भिक्खुले आफ्नो उत्तरासंग एकांश गरेर संघको नजिक जानुपर्छ। घुँडा टेकेर, हात अञ्जलीबद्ध गरेर ज्येष्ठ भिक्खुको चरणमा प्रणाम गर्नुपर्छ, र त्यो कम्मको समाधानको लागि ३ पटक अनुरोध गर्नुपर्छ। त्यसपछि एउटा सक्षम भिक्खुले संघमा हात अञ्जलीबद्ध गरेर भन्नुपर्ने कुरा बुझाउँदै त्यो शमन गर्नको लागि तीन पटक याचना गर्नुपर्छ। अनि संघले त्यो कम्मलाई त्रिचतुत्थकम्मद्वारा शमन गरिसकेको हुन्छ, यसरी सङ्घले त्यो कम्मलाई शमन गरेको (मिलाएको) हुन्छ, र त्यो भिक्खु त्यस आपत्तिबाट मुक्त हुन्छ।

त्यस कम्मको शमन हुनुका हेतुका विशेषताहरू भनेको कर्तव्यको कडा पालन हो।

---

⁹⁹यसले ती व्यक्तिहरूलाई सन्दर्भित गर्दछ, जसको दुर्व्यवहारले अनुशासनका शिक्षापदहरू बनाउन लगायो। यस्ता अरू भिक्षुहरू थिए: अस्सजि र पुनब्बसुक (हेर पृष्ठ २१३ र २१७; र मेत्तिय र भुम्मज्जक (जो भिक्षु दब्बमल्लपुत्त थेरलाई आरोप लगाएको प्रसंगमा बारम्बार उल्लेख आउँछ)

Dhamma.Digital

२. नियस-कम्म (मान घटाउनु)¹⁰⁰

धेरै आपत्ति भएको भिक्षुको लागी, वा जो गृहस्थीहरूसँग अनुचित ढंगले संगत गर्ने हो, उसको लागी निग्गह गर्नु उचित हुन्छ। संघले उसको विरुद्धमा यो कम्म गर्नु पर्छ, उसलाई फेरि निस्सय¹⁰¹ लिन लगाउनुपर्छ। चाहे ऊ निस्सयबाट मुक्त भइसकेको मज्झिम भिक्षु वा थेर, उपज्जाय र आचार्य नै किन नहोस्—एक पटक यो कम्म उसको विरुद्धमा गरेपछि, ऊ जसको आवासमा बसेको छ, ऊ (अधिकारी भएको) भिक्षु ऊ भन्दा कनिष्ठको भए पनि निस्सय ग्रहण गरेर बस्नुपर्छ।

त्यो गर्ने विधी, अभ्यास गर्नुपर्ने कर्तव्य, धम्म अनुसार गर्ने विशेषताहरू, त्यसको कार्यसम्पादन र समाधान गराउने विशेषताहरू र त्यस कम्मलाई शमन गर्ने विधी तज्जनीयकम्मको जस्तै हो, मात्र कम्मवाचाहरूमा परिस्थिति अनुसार विषयहरू व्याख्या गरिनु मात्र फरक हुन्छ।

नियसकम्म भनेको त्यो कम्म हो जुन कि संघले हैसियत घटाउनुपर्ने वा, हैसियत खोस्नुपर्ने व्यक्तिलाई गर्छ।

¹⁰⁰ यस शब्दको बारेमा पृष्ठ २०३ मा टिप्पणी हेर्नुहोस्।

¹⁰¹ निस्सय भनेको कुनै एक थेर भिक्षुको निर्देशनमा जीवन बिताउने अवस्था हो, प्रायः गरी यो भिक्षु भएको पहिलो पाँच वर्षको लागी मात्र अनिवार्य छ।

पहिलो पटक संघले सेय्यसक भिक्खुको विरुद्धमा कार्यान्वयन गरेको थियो।

३. पब्बाजनीय-कम्म (निष्काशन गर्नु)

यदि कुनै भिक्खु छ जसले कुलगृहस्थीहरूलाई भ्रष्ट बनाइरहेको छ, खराब आचरण गरिरहेको छ, र यसको जानकारी आएको छ भने यदि निग्गह गर्नु उचित हुन्छ भने उसलाई आवासबाट निष्काशनको लागी यो कम्म गर्नु पर्छ।

शमन हुने अवस्थासम्मको लागी गरिने सम्पूर्ण विधी तज्जनीयकम्मको जस्तै हो। यो कम्मवाचामा मात्र फरक छ, र अन्य चार समूहहरूले गर्ने कारणहरू भएका विशेषताहरूलाई थपेर गरिन्छ:

१. अति खेलबाडमा लाग्नु;
२. खराब बानी;
३. सिक्खापदहरू नाश गर्नु (जानाजान उल्लंघन गरी हिंङ्नु);
४. मिथ्या जीविकोपार्जन- यी सबै शरीरद्वारा, वाणीद्वारा वा दुबैद्वारा एकसाथ मिलेर गरिन्छन्।

पब्बाजनीयकम्म भनेको निष्काशन गर्नुपर्ने भिक्खुको विरुद्धमा गर्नुपर्ने कम्म हो। यो कम्म पहिलो पटक संघले अस्सजि र पुनब्बसुक¹⁰² नामका दुईजना भिक्खुहरूका विरुद्धमा

¹⁰² तेह्रौं संघादिसेस सिक्खापदको पछाडि रहेको कथा हो, यो।

गरेको थियो। यी दुईजना भिक्षुहरू "छबग्गीय" भिक्षुहरूको समूहमा शामिल थिए भनिन्छ।

४) पटिसारणीय-कम्म (मेलमिलाप गर्नु)

यदि कुनै मुखाले भिक्षुले बुद्धसासनमा श्रद्धा भएका मानिसहरू, जस्तो कि चतुप्रत्ययहरूद्वारा संघलाई सहयोग गर्ने दाताहरू छन्, उनीहरूलाई गाली गर्छ। यसले श्रद्धालु नहुनेहरूलाई अश्रद्धालु बनाउँछ नै। पहिलेदेखि श्रद्धा गर्नेहरूलाई पनि अन्यथा बनाइदिन्छ। यदि संघले निग्गह गर्न उपयुक्त देख्यो भने, उसले उसको विरुद्धमा यो कम्म गर्नु पर्छ, र उसलाई गएर माफी माग्नु बाध्य पार्नु पर्छ।

यो गर्ने विधी अन्य कम्ममा जस्तै हो। कम्मवाचा वाचन गर्ने बेलामा हुने फरक भनेको- यदि ऊ त्यसमा आफैं सक्षम छैन भने उसले एकजना भिक्षुलाई साथमा राख्न नियुक्त गर्नुपर्छ। अनुदूत नियुक्ति गर्ने विधीमा पहिले यसको लागी सो भिक्षुबाट सहमति लिने, त्यसपछि त्रिदुतिकम्मद्वारा घोषणा गर्ने हो। अनुदूतको कर्तव्य भनेको जब त्यो भिक्षुले (दोषी) भिक्षुलाई गृहस्थीको समक्ष क्षमा माग्नु लगाउन सक्दैन, तब अनुदूतले उसलाई आफ्नो तरफबाट वा संघको तरफबाट बोलेर

Dhamma.Digital

मद्दत गर्नुपर्छ। जब सहमत हुन्छ, र दूत वा अनुदूतको समक्षमा आपत्ति देसना गरिसक्छ, तब गृहस्थीद्वारा क्षमा दिइन्छ।

यस कम्म गर्नका लागि कारणहरू हुने विशेषताहरू *कम्म-खन्ध-पालिमा* दुई समूहको रूपमा वर्णन गरिएको छ। प्रत्येक समूहमा पाँच (कारक), यसरी छन्:

१. उसले गृहस्थीहरूलाई अलाभको लागि प्रयास गर्छ, लाभबाट वंचित गर्नको लागि प्रयास गर्छ, र आवासबाट वंचित गर्छ, (अर्थात्, उसले तिनीहरूलाई बसाइमा असहज बनाउँछ), उसले गृहस्थीहरूको बदनाम गर्छ र घटिया तुलनाहरू गर्छ; उसले तिनीहरूलाई फूट पैदा गर्नमा उत्प्रेरित गर्छ।
२. उसले बुद्धलाई बदनाम गर्छ, धम्मलाई बदनाम गर्छ, संघलाई बदनाम गर्छ, गृहस्थीहरूलाई बदनाम गर्छ; उसले तिनीहरूलाई दमन र धम्कीको वचन बोल्छ; उसले तिनीहरूलाई दिएका प्रतिज्ञाहरू पालन गर्दैन, जुन कि धम्म अनुरूप छन्।

त्रिरत्नको बदनाम गर्नुलाई दण्डको कारणको रूपमा राखिएको छ किनभने उसले अनादरपूर्वक, अपमानजनक रूपमा बोल्दा उसको सासनमा कुनै वृद्धि हुँदैन। यसरी बेइज्जत गर्नेले कसरी भगवान शास्ता र सावकको वचन उसले पालन गर्नुपर्ने कुरा हो भनी सोच्न सक्ला र? यसरी स्वाभाविक रूपमा उसले *सामञ्जफल* अर्थात् धम्म अनुसार भिक्षु बन्नको फल प्राप्त गर्दैन। साथै, (केही भएर) गृहस्थीहरूसँग त्यसरी बोल्नुले भित्रको

कुरा बाहिर प्रकट गर्ने हुन्छ, जुन कि इमान्दार मानिसले गर्नहुँदैन। बेइज्जती गर्ने गरी बोल्ने व्यक्तिलाई कम्म (दण्ड) लगाउनु उचित छ। क्षमा गर्ने कामका बारेमा म देख्छु कि यो त्रिरत्नबाट गराउनुपर्छ, गृहस्थीहरूबाट होइन।¹⁰³

पछिल्लो कारकको रूपमा रहेकोलाई अट्ठकथा-आचार्यहरू वर्णन गर्छन् कि यसको उदाहरणको लागि, वर्षावास गर्ने निमन्त्रणा वा अन्य कामकुराहरू स्वीकार गरिसकेपछि नगर्नु हो। यदि उसले स्वीकार गर्यो र त्यसपछि जान असफल भयो भने यतिकैको लागि सजाय दिनु उचित हो त? यदि उसको छलकपट उनीहरूलाई हानिकारक छ भने, उसलाई सोही अनुसार हप्काउनु पर्छ। यदि उसको अझै अन्य स्पष्टिकरणहरू छ भने नि? विनय विशेषज्ञहरूले यसमा अनुसन्धान गर्न सक्छन्।

अन्य विशेषताहरू, कर्तव्यहरू, र शमन गर्ने विधीहरू अन्य कम्ममा जस्तै छन्।

¹⁰³ तर यो विधि स्थापना हुनुको पछाडि रहेको मूल कथा हेर्नुहोस्, जहाँ सुधम्म भिक्षुले गृहस्थी चित्तसँग क्षमा याचना गरेको देखाइएको छ। मात्र त्रिरत्नमा क्षमा याचना गर्नुले गृहस्थीको समक्षमा क्षमा याचना गर्नुजतिको महत्त्व हुँदैन। विस्तृत कुरा हेर्नु: पृ. १३७-१९०, बुद्धकालीन गृहस्थीहरू (भाग १), आचार्य डा. भिक्षु अमृतानन्दद्वारा रचित तथा वीर-पूर्ण पुस्तक सङ्ग्रहालयद्वारा प्रकाशित।

पटिसारणीयकम्म भनेको त्यो कम्म हो जुन कि संघले त्यस्तो भिक्षुको विरुद्धमा गर्छ जसलाई माफी माग्न फिर्ता बोलाउन लगाइन्छ। यो कम्म संघले पहिलो पटक गृहपति चित्तलाई गाली गर्ने सुधम्म भिक्षुको विरुद्धमा कार्यान्वयन गरेको थियो।

५. उक्खेपनीय-कम्म (अलग्याउनु)

यदि कुनै भिक्षुले आपत्ति गरेको हो भने त्यो आपत्ति हो भनी स्वीकार गर्न मान्दैन, जसलाई "आपत्ति नदेखेको" भनिन्छ; वा जो खराब विचार राख्छ र तिनीहरूलाई त्याग्न राजी हुँदैन। यो *सीलसामञ्जता* वा *दिट्ठिसामञ्जता* (समान नैतिकता वा दृष्टिकोण भएको) विनाश गर्ने बाटो हो। यदि संघले उसलाई हप्काउन उपयुक्त देख्यो भने, उसको मुद्दा अनुसार तीनवटा वस्तुहरू समावेश भएको यो कम्मलाई उसको विरुद्धमा प्रयोग गर्नुपर्छ र उसलाई संघसँग *समभोग* (समान जीवन यापन) बाट हटाउनुपर्छ। यी तीन वस्तुहरू हुन्: आपत्ति नदेखेको कारणले, आपत्तिलाई पुनर्विचार नगर्नुको कारणले, वा मिथ्यादृष्टी (गलत विचार) नत्याग्नुको कारणले।

यो कम्म गर्ने तरिका, कम्मको विशेषता, धम्म अनुरूपता, र यसको लागी कारण भएका विशेषताहरू तज्जनीयकम्मको जस्तै हो।

यस कम्ममा रहेका कर्तव्यहरू एक भाग अरु कम्ममा जस्तो नै हो, र अर्को भाग थपिएको छ। *कम्म-खन्धक-पालि* मा

राखिएका (अतिरिक्त) कारकहरू पाँच समूहमा राखिएको छ, आठवटा भएको अन्तिम समूह अन्य कम्मको जस्तो नै छ।¹⁰⁴ यहाँ अर्थ बुझ्न सजिलो बनाउनको लागि म केवल थपिएको भागको व्याख्या गर्नेछु, त्यो निम्नानुसार छ :

३. निम्नलिखित कामहरू (अरूलाई गर्नदिन) मा खुसी हुनुहुँदैन: आदर गर्नु, उसलाई स्वागत गर्न उठ्नु, अञ्जली गर्नु, सामीचिकम्म गर्नु, आसन (तयार गर्न) दिनु, सुत्ने ठाउँ दिनु, खुट्टा धुने पानी दिनु, खुट्टा धुने पिड्का लगाउनु, खुट्टा पुछ्ने पिड्का लगाउनु, (उसको) पात्र र चीवरहरू बोक्नदिनु, र नुहाउँदा (उसको) पिठ्युमा मलनदिनु। यी कुराहरू दुई समूहमा विभाजित छन् र पछिल्लो समूहमा एउटा कारक बढी छ।

४. उसले नैतिकता, आचरण, दृष्टिकोण र जीविकोपार्जनको पतन भएको (आरोप लगाएर) पकतत भिक्खुहरूलाई सताउनु हुँदैन। उसले भिक्खुहरूलाई एकअर्काबाट भाँड्न हुँदैन।

¹⁰⁴ पृष्ठ २१०-२११ मा भएको तज्जनीयकम्मका कर्तव्यहरूको खण्डको सन्दर्भमा : समूहहरू १) तथा २) यहाँ पनि उस्तै छन्, समूह ३) देखि ६) समावेश छन्, र आठवटा भएको समूहले देखाउँछ कि समूह ३) यहाँ समूह ७) बन्छ।

५. उसले गृहस्थीहरू वा अन्य सम्प्रदायहरूको "झण्डा बोक्न" हुँदैन। यी दुईटाको अर्थ यो हो कि उसले उनीहरूले जस्तो लुगा लगाउनु हुँदैन, उसले अन्य सम्प्रदायहरूसँग संगत गर्नु हुँदैन; बरु उसले भिक्षुहरूसँग संगत (मिल्नेगरी) देखाउनुपर्छ: र उसले भिक्षुहरूको तरिकामा तालिम लिनुपर्छ।

६. ऊ आवासमा, गैर-आवासमा, आवासमा वा गैरआवासमा पकतत भिक्षुहरूसँग एउटै छानामुनि बस्नु हुँदैन। ऊ आक्रामक हुनुहुँदैन अर्थात् विहार भित्रबाट वा बाहिरबाट भिक्षुहरूलाई धपाउनु हुँदैन।

यद्यपि, खराब विचारहरू नत्यागेको हुनाले यो कम्म गरिन्छ, यसका कर्तव्यहरू *कम्म-खन्धक-पालि*मा उल्लेख भएका अरु कम्महरूका लागि जस्तै हो, केही थपिएको छैन भनेर व्याख्या गरिएको छ। यस विषयमा संघले यो काम गर्ने भिक्षुलाई समभोग निषेध गरिएको छ र यो उल्लङ्घन गर्ने भिक्षुहरूलाई पाचित्तिय आपत्ति लगाइन्छ। पाटिमोक्खको पाचित्तिय अध्याय (न. ६९) को सातौं खण्डको नवौं सिक्खापदमा यो स्पष्ट उल्लेख छ: त्यसैले यहाँ *कम्म-खन्धक-पालि* मा त्रुटि छ भनी स्पष्ट रूपमा देखा सकिन्छ।¹⁰⁵

¹⁰⁵ किन कि कम्म-खन्धक, जुन यहाँ उद्धृत गरिएको छ, यसले सँगै खाने र सुत्ने कुरा उल्लेख गर्दैन।

कम्मको समाधान गर्ने विधी र विशेषताहरू अन्य कम्मका लागी जस्तै नै छन्, कम्मवाचामा मात्र फरक छन्।

उक्खेपनीयकम्म भनेको संघले हटाउनुपर्ने भिक्षुको विरुद्धमा गर्नु पर्ने कम्म हो। जो भिक्षुलाई संघले यो कम्म गर्दछ उसलाई *उक्खित्तको* भनिन्छ, जसको अर्थ संघद्वारा हटाइएको व्यक्ति हो। उसले भिक्षुहरूसँग समभोग गर्नहुँदैन, संवासमा प्रवेश गर्न हुँदैन र सबै भिक्षुहरूसँग एकसाथ मिस्सिएर बस्न हुँदैन। भिक्षुको रूपमा उसको अधिकार अस्थायी रूपमा काटिएको बताइएको छ।

यो कम्म गर्नु कठोर प्रकारको दण्ड हो। संघले पहिलो पटक आपत्ति नदेखेको र मेलमिलाप नराखेकोमा छन्न भिक्षुको विरुद्ध र दुष्ट विचार त्याग नगरेकोमा अरित्थ भिक्षुको विरुद्धमा यो कम्म गरेको थियो।

यी कम्मका *आदिकम्मिक* भिक्षुहरू थिए-भिक्षु अस्सजि र पुनब्बसुक, जसलाई यो विनयकम्म गरिए, र अरित्थ भिक्षुले नराम्रो विचार त्यागेर शुद्ध-आचरण गरेनन्। त्यसको लागी उसमाथि उक्खेपनीयकम्म गरिएको थियो। उनले विनम्र व्यवहार गरेनन् र उनले प्रब्रज्या त्याग गरे, तसर्थ त्यो कम्म शमन भएन। अरू आदिकम्मिक (पहिलो अपराधी) भिक्षुहरूको

Dhamma.Digital

मामलामा उनीहरूले विनम्र व्यवहार गरे र भिक्षु संघले ती कम्महरू समाप्त गरी दियो।

तज्जनीयकम्म, नियसकम्म, पब्बाजनीयकम्म र उक्खेपनीयकम्म गरिनुका तीन वटा अवस्थाहरू, त्यसका कारण बन्ने विशेषताहरू प्रत्येक समूहमा तीनतीनवटा कारकहरूसहित एकैनासले तीन समूहमा व्याख्या गरिएका छन्। माथिका फरक विषयहरूका बारेमा फरक किसिमले बताइएको छैन। यदि कारणहरू पूरा भएको खण्डमा यो अनुमान गर्न सकिन्छ कि कुनै भिक्षु ती विशेषताहरू भएकोमा दोषी छ भने, कुन कम्म गर्ने भन्ने निर्णय संघको हो। यसको अर्थ हो जहाँ मूल आधार (दण्डको किसिम) भारी छ, यो हल्का हुन सक्छ; जहाँ यो हल्का छ, त्यहाँ भारी। तर उसलाई पहिले नै भारी सजाय दिइएको छ, तर उसले याद राखेको छैन (बेवास्ता गरेको छ)। यस्तो हो भने उसलाई झन भारी कम्म दिन सकिन्छ। यी व्याख्याहरूले तज्जनीयकम्म, नियसकम्म र पब्बाजनीयकम्मलाई जनाउँदा कुनै विरोधाभास छैन: यदि आधार परिवर्तन गर्ने हो भने, मुद्दामा समुचित हुनको लागि केवल कम्मवाचालाई अनुकूल गर्नु आवश्यक छ। उक्खेपनीयकम्म भनेर उल्लेख गरेमा विरोधाभास हुने देखिन्छ, किनभने (१०) सर्तहरू पनि राखिएका छन्। यी सर्तहरू जरूर हुनैपर्छ, अनि यसलाई किन उक्खेपनीयकम्म भनिन्छ? साथै, कम्मका प्रकारहरू गम्भीरता अनुसार धेरै भिन्न हुन्छन्। यस मामिलालाई विनय विशेषज्ञहरूले छानबिन गरून्।

Dhamma.Digital

विनयका अध्येताहरूले यस खण्डमा यो पनि ध्यान दिनु पर्छ कि दुष्ट विचार त्याग नगरेको कारणले उक्खेपनीयकम्म देसनागामिनि (देसनाद्वारा समाधान हुने) आपत्तिको लागी गर्नु पर्छ, जस्तो कि कम्म-खन्धक-पालि¹⁰⁶ मा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पाटिमोक्खमा यस्तो विचार राख्ने भिक्खुको लागी यस्तो दण्ड तोकिएको छ। यदि संघले *समणुभासन* पाठ गर्छ र तैपनि उसले त्यसलाई त्याग्दैन भने, त्यो केवल पाचितिय हो। यो अन्य समणुभासन भन्दा फरक छ, जसको उपरान्त संघादिसेस लगाइएको छ। यसलाई हल्का सजाय हो भन्न सकिंदैन। चेतावनी मनाउन गहारो हुनु भनेको योभन्दा हलुका आपत्ति हो, र यो बिन्दुबाट राम्ररी चेतावनी दिन गहारो तहमा प्रवेश गरिसकेको हुन सक्छ। यसबाहेक, पब्बाजनीयकम्म प्रारम्भिक (दण्ड) त्यो हो जुन नियमविरुद्ध व्यवहार गर्नेलाई लगाइन्छ। उसलाई रोक्न बाध्य पार्न समणुभासन पाठ गरिन्छ। यदि उसले त्यस बमोजिम काम गर्दैन भने, उसलाई संघादिसेस आपत्ति लगाइन्छ। उसलाई बाध्य पार्नको लागी समणुभासन पाठ

¹⁰⁶ यदि पाराजिक अथवा संघादिसेस आपत्तिको सम्बन्धमा यस्तो निर्णय गरिएको छ भने यहाँ तज्जनीय खण्डमा यसलाई अवैध कार्यको रूपमा परिभाषित गरिएको छ।

गरिसकियो, तर अझै पनि ऊ रोकिएन भने उसलाई पाचितिय आपत्ति लगाइन्छ, त्यसपछि उसलाई उक्खेपनीयकम्म गर्नु पर्छ।

६. तस्सपापियसिका-कम्म (पापीलाई दण्ड दिनु)

अध्याय २९ मा मैले व्याख्या गरेको छु कि तस्स-पापियसिका-कम्म त्यस्तो भिक्षुलाई गर्नु पर्छ जो अनुवादाधिकरणमा प्रतिवादी हो, जसलाई संघको बीचमा आपत्तिको बारेमा प्रश्न गर्दा, आफ्नो बयान परिवर्तन गरिरहन्छ। एकचोटी अस्वीकार गरेपछि, उसले फेरि स्वीकार्छ; फेरि अस्वीकार गर्छ। गरिएका प्रश्नहरूका जवाफ अस्पष्ट पार्नको लागी ऊ कुरा बग्याउँछ। ऊ गम्भीर झूटो बोल्छ, जसले गर्दा उसको अपराध अझ बढ्छ। यदि कुनै भिक्षु यस्तो छ र उसले पाएको आपत्तिको अतिरिक्त सजाय पनि दिनु संघले उचित देख्यो भने उसलाई उनीहरूले तज्जनीय-कम्ममा व्याख्या गरिएको अनुसार उसको विरुद्ध त्यो कम्म गर्नुपर्छ। तर कम्मवाचालाई विषयवस्तुमा मिलाउन छाँटकाँट गर्नुपर्छ। साथै, यो कम्म धम्म पूर्वक गर्नलाई आवश्यक किसिमका तत्त्वहरू तथा अरु पनि उसले गरेका गल्तिहरू समावेश गर्नुपर्छ, जसले गर्दा उसको विरुद्धमा गरिएको यो कम्म उचित होस्। यी सबै कुरा तज्जनीयकम्म अनुसार थाहा गर्नु पर्छ।

जुन भिक्षुको विरुद्धमा तस्स-पापियसिकाकम्म गरियो, उसले पनि तज्जनीयकम्म गरिएको भिक्षुको समान वत्तहरू पालन गर्नुपर्छ।

समथखन्धक पालिमा यो कम्म शमन गर्ने विधी व्याख्या गरिएको छैन, जहाँ यो कम्म उत्पत्ति भएको हो।

यस प्रकारको दण्ड दिँदा जब दण्डित व्यक्ति राम्रो व्यवहारमा फर्कन्छ, तब अन्य कम्ममा जस्तै त्यो दण्डलाई शमन गर्ने चलन छ, त्यसैले यो कम्म (अरुसँग) समान हुनुपर्छ। यसलाई यसरी व्याख्या गरिएको छैन, किनभने शायद अट्ठकथा आचार्यहरू लापरवाह (वास्ता नगर्नेहरू) थिए। यसको व्याख्या फरक खन्धकहरूमा छुट्याएकोले र यो केवल एकवटा कम्मको लागी (बोलेको) हो। नत्र पछि गएर दण्ड समाप्त गर्थे, यो विचार गरेर होला कि यो समाप्त भएपछि यो शमन भयो। दुष्ट विचार त्याग नगरेकोले मूल अपराधीलाई पब्बाजनीयकम्म र उक्खेपनीयकम्म गरिएको थियो, तर समाधान (समाप्ती) गरेनन्, समाधानको विधी भने दिइएको छ। यदि संघले यो कम्म गरेको छ भने, यसलाई शमन गर्न खोजेको छ भने, उसले तज्जनीयकम्मलाई शमन गर्ने तरिकाले गर्नु पर्थ्यो, र कम्मवाचालाई मामिलाको अनुरूप मिलाएर वाचन गर्नुपर्थ्यो।

तस्स-पापियसिका-कम्म भनेको दुष्ट भिक्खुलाई दिइने सजाय हो, जुन कि संघले गर्नुपर्छ। यो सजाय पहिलो पटक उपवाल भिक्खुको विरुद्धमा संघले कार्यान्वयन गरेको थियो।

तज्जनीयकम्म कुनै भिक्खुको विरुद्धमा झुटो आरोप लगाउने मनसायले संघमा अधिकरण प्रारम्भ गर्ने भिक्खुलाई गरिने कम्म हो: भनिएको छ कि उसले संघमा अधिकरण दायर

गर्छ। अनि सो अभियुक्त भिक्खुको विरुद्धमा तस्स-पापियसिका-कम्म गर्नु पर्छ जसले संघमा झूटा मुद्दा बयान दिएर आफ्नो नराम्रो व्यवहार लुकाउन खोज्छ।

७. पात्र छोप्ने र उघाड्ने¹⁰⁷ (बहिष्कार र स्वीकार)

भिक्खुहरूलाई गाली गरेमा गृहस्थीलाई दबाउन भिक्खुसंघलाई उसको विरुद्धमा कम्म गर्ने भगवानको स्वीकृति छ, जसलाई *पात्र छोप्ने* (पात्र घोप्ट्याउने) भनिन्छ, अर्थात् उसँग व्यवहार नगर्ने भनिएको हो।

यी निम्नलिखित आठ प्रकारका दोषहरूमध्ये एकले युक्त उपासकलाई बहिष्कार गरिनुपर्छ: उसले भिक्खुहरूप्रति अलाभको लागि प्रयास गर्छ। बेफाइदाको लागि प्रयास गर्दछ, र भिक्खुहरूलाई आवासबाट वंचित गर्नको लागि प्रयास गर्दछ; उसले तिनीहरूलाई बदनाम गर्छ, र घटिया तुलनाहरू गर्छ; उसले भिक्खुहरूलाई भाँड्न उक्साउँछ; उसले बुद्धलाई बदनाम गर्छ; उसले धम्मलाई बदनाम गर्छ; उसले संघलाई बदनाम गर्छ।

¹⁰⁷ यो व्यवहार (पात्र छोप्नु) संघको पात्रमा दान गर्न असम्भव बनाउनुको प्रतीक हो।

यो कम्म गर्नको लागि संघको भेला हुनुपर्छ र एक जना भिक्षुले संघलाई उसको गल्ती बुझाएर सङ्घले उसको विरुद्धमा पात्र छोप्दैछ भनी घोषणा गर्नुपर्छ। त्यसबेलादेखि भिक्षुहरूले उसँग संगत गर्न निषेध गरिएको छ: तिनीहरूले भिक्षा स्वीकार गर्दैनन्, निमन्त्रणा स्वीकार गर्दैनन्, र उसबाट दान ग्रहण गर्दैनन्। तर यो अपराध गर्नेलाई (अरू) कुनै सजाय तोकिएको छैन। त्यसो भएमा यस्ता गृहस्थीसँगको अनुचित सम्बन्धको आधारमा भिक्षुलाई सजाय दिइनुपर्छ।

यदि सो बहिष्कृत व्यक्तिले त्यो गल्ती त्यागेर राम्रो व्यवहारमा फर्क्यो भने संघले त्यो कम्म समापन गर्नुपर्छ, (जसलाई) पात्र उघाड्नु भनिन्छ। यो यसरी गर्नुपर्छ: त्यो व्यक्ति आफ्नो पछ्यौरा¹⁰⁸ एकांश गरेर संघमा पुगोस्, अनि सबै भिक्षुहरूका खुट्टामा ढोगेर, हात अञ्जलीबद्ध गरेर, घुँडा टेकेर पुनर्बहालीको लागि अनुरोध गर्नुपर्छ। एउटा भिक्षुले संघलाई पात्र उघाडिएको सूचना त्रिदुतियकम्मद्वारा घोषणा गर्नुपर्छ।

कम्मवाचा पाठ गर्दा, त्यो व्यक्ति हत्थपासमा हुनुपर्छ कि बाहिर? यो पेचिलो प्रश्न हो। एक व्यक्ति जसलाई संघले कम्म गर्छ उसलाई कम्मरहो भनिन्छ, जसको अर्थ कम्मको

¹⁰⁸ भारतमा हालसम्म पनि मानिसहरूले दुईवटा सेता कपडा लगाएका हुन्छन् (धोती र उत्तरासंग), जसको नाम त्यतिबेला चीवर थियो।

योग्य व्यक्ति हो। यदि त्यो कम्ममारह भिक्षु हो भने, उसलाई हत्थापासमा राख्नु पर्छ-यहाँ कुनै प्रश्न छैन। जब ऊ भिक्षु होइन-उपासक हो, उपसम्पदापेक्ख हो, उसलाई पनि हत्थापासमा नै राखेर गरिन्छ। भिक्षुणी-संघमा पहिले नै प्रब्रजित भइसकेकी भिक्षुणीले भिक्षुसंघमा दोहरो उपसम्पदा याचना गर्न आउँदा पनि उस्तै (हत्थापास भित्र) नै हो। यो तथ्य उसको लागी रहेको उपसम्पदाको कम्मवाचाले देखाउँछ। त्यसमा उपसम्पदापेक्षीलाई अयं "यो व्यक्ति" भनिन्छ। संघको बिचमा उपसम्पदापेक्षीलाई अन्तरायिक धम्मको बारेमा प्रश्न गर्न भिक्षुले आफूलाई सम्मति गर्ने कम्मवाचामा पनि त्यस्तै हो। म मान्छु कि संघले पुनर्बहाली गरिने गृहस्थी हत्थापासमा हुनुपर्छ। ग्रन्थ रचना गर्ने आचार्यहरू तब अनुरोध गरेर हत्थापास छोड्न लगाइन्छ भनी व्याख्या गर्छन्। म उनीहरूका भनाइहरू यसरी बुझ्छु: उसलाई हत्थापासबाट बाहिर निस्कन लगाइन्छ, उसले हात अञ्जलीबद्ध राखेर संघको सम्मुखमा घुँडा टेकेर बस्नुपर्छ। अर्थ उस्तै हो, यति मात्र हो कि यसले उसलाई हत्थापासबाट अलग राख्छ: उसलाई नजिक बस्न दिइँदैन। पात्र उघाड्नु आफैमा महत्त्वपूर्ण छैन, र यसलाई सावधानीपूर्वक लिनु आवश्यक छैन (पात्र उघाड्ने बिधी गर्नुपर्दैन)। एकचोटि (कम्मवाचा वाचन) सकिएपछि यो सकियो र सकियो। बहिष्कार र पुनर्स्थापना दुवै विधीहरू सम्भवतः उसको उपस्थिति बिना पनि गर्न सकिन्छ, र कम्मवाचाले स्पष्ट रूपमा निर्दिष्ट गर्दैन कि यो उसको उपस्थितिमा नै हुनुपर्छ। यदि अयं शब्दले हत्थापास बाहिर उपस्थित व्यक्तिलाई पनि बुझाउन

सकछ भने, यो भिक्खु-संघबाट उपसम्पदा प्राप्त गर्ने भिक्खुणीलाई जस्तै बुझ्नुपर्छ। जे भए पनि, यदि संघले अन्तरायिकधम्ममा प्रश्न उठाउन र उपसम्पदाको लागी कम्मवाचा वाचनको लागी उपसम्पदापेक्षीलाई हत्थापासको बाहिरी भागमा राख्ने हो भने, मलाई आपत्ति हुनेछ भन्ने डर छ। भिक्खु नभएका अन्य कम्मरहहरूका बारेमा पनि विज्ञहरूले विचार गर्ने तरिका पाउनको लागी मैले यस कम्मको कम्मरहलाई ल्याएर प्रश्न खडा गरेको हुँ।

यसरी संघले पात्र उघाड्ने विधी गरेपछि, भिक्खुहरूले फेरि त्यो व्यक्तिसँग संगत गर्न सकछन्। त्यो व्यक्तिबाट तिनीहरूले भिक्षा ग्रहण गर्न सकछन्, निमन्त्रणाहरू स्वीकार गर्न सकछन् र उसबाट दानहरू स्वीकार गर्न सकछन्। यो पात्र छोप्ने र उघाड्ने विधी संघद्वारा वद्ध लिच्छवी राजकुमारको विरुद्ध गरिएको थियो, जो मेत्तिय र भुम्मज्जक भिक्खुहरूले भिक्खु दब्बमल्लपुत्त थेरलाई आफ्नी पत्नीलाई फँसाएको झूटो आरोप लगाउन उक्साएका थिए।

संघले भिक्खु वा गृहस्थीलाई यी कम्महरू गरेर वा यी जस्ता संघका अरू दण्डहरूद्वारा हप्काउँदा, संघ मत्तञ्जुतामा स्थापित हुनुपर्छ-संयम गर्न जान्ने हुनु पर्दछ; कालञ्जुता सही समय थाहा पाएको हुनुपर्छ। पुग्गलञ्जुता-व्यक्तिहरू (लक्षण, स्वभावहरू) थाहा पाएको हुनुपर्छ। राम्ररी सोचेर, त्यसपछि मात्र कारबाही गर्नुपर्छ। कोसम्बीका भिक्खुहरूले (अध्याय २८ मा व्याख्या गरिएको) जस्तै यहाँ भगवानद्वारा प्रदान गरिएको

शक्तिलाई संघको एकता तोड्ने तरिकाको रूपमा प्रयोग गर्नु हुँदैन।

अध्याय ३२

संघभेद र संघसामग्री

पाटिमोक्खमा एउटा भनाइ छ: "जब संघले सम्मत गरेर, सहमत भएर र विवाद नगरिकन, अविभाजित भएर (पाटिमोक्ख) पाठ गर्छ, (अर्थात् सबैजना भेला भएर पाटिमोक्ख पाठ सुन्छ), तब संघ आरामपूर्वक रहन्छ। यति मात्रै होइन, सङ्घको एकता भनेको सासन दृढपूर्वक चिरस्थायी हुने आधार हो। यस कारणले गर्दा भगवान शास्ता र सावकहरू संघ टुट्ने विषयको विरुद्ध अत्यन्तै सतर्क हुनुहुन्थ्यो, जस्तो कि अध्याय २८ मा उल्लेख गरिएको छ, जुन कि विवादाधिकरणलाई शमन गर्ने विधीसँग सम्बन्धित छ। एकता रहेको संघ तोड्ने व्यक्तिलाई ठूलो दुष्कर्म गर्ने, नराम्रो प्रकारको कम्मको आधार भनिन्छ: ऊ कल्पान्तसम्म नर्कमा पर्नेछ। यसले आफ्नो मत, विचार र रुचिका आधारमा विभाजन ल्याउने व्यक्तिलाई जनाउँछ। जो विश्वासको माध्यमबाट अर्कोलाई पछ्याउँछ, तर आफ्नै विचार आदिमा भर पर्दैन: उसलाई सजाय लगाइएको छैन। यसले यो देखाउँछ कि संघभेद गर्ने व्यक्ति गम्भीर दुष्ट हो, जो वर्तमानमा (तुलना गर्दा) आफ्नो देशलाई बर्बाद गर्ने व्यक्तिको लागी हुने दण्ड बराबर हो- ऊ पनि त्यस्तै श्रापित हो। भिक्खुणी, सुधारको तालिमरत व्यक्ति, श्रामणेर वा श्रामणेरी, वा गृहस्थ पुरुष वा महिला अनुयायीले संघलाई तोड्न सक्दैन।

उनीहरूले त यस कुरामा प्रयास मात्र गर्न सक्छन्। जो पकतत भिक्खु हो, जो समानसंवास भएको हो- एउटै निकायको हो र एउटै सीमामा बसोबास गर्ने हो-उसले मात्र संघभेद गर्न सक्छ।

संघ विभाजित हुन सक्ने दुईवटा तरिकाहरू छन्, त्यो यस्तो छ:

१. धम्मको बारेमा, विनयको बारेमा विभिन्न विचारहरू व्यक्त गरिएका छन्, जसले विवादाधिकरण उत्पन्न हुन्छ।
२. पालन गरिने शीलहरू समान छैनन्, उनीहरूमा कोही कट्टर हुन्छन्, कोही नरम हुन्छन्, जसले गर्दा आपसी घृणा उत्पन्न हुन्छ।

जबसम्म ती दुई समूह उपोसथ, पवारणा र सङ्घकम्म छुट्टाछुट्टै गर्ने अवस्थामा पुग्नेगरी अझै छुट्टिएका छैनन्, तबसम्म यसलाई मात्र सङ्घराजी भएको भनिन्छ, सङ्घमा मतभेद मात्रै मानिन्छ। उपोसथ, पवारणा र संघकम्म छुट्टाछुट्टै गर्ने गरी विभाजन भएपछि यसलाई संघभेद, संघको विभेद भएको मानिन्छ। *सङ्घभेद-खन्धक-पालि*¹⁰⁹ ले भिक्खुहरूका दुई समूह, कुनैमा पनि चारजना नपुगेको, अथवा एउटा समूहमा (चार) पुगे पनि अर्को पक्षमा थोरै छ, र (त्यसपछि) मत घोषणा गर्ने भिक्खु थप्ने भनी उल्लेख गरेको छ। गणना गर्ने एकजना थप भएको यो सङ्घराजी मात्र हो, अझै सङ्घभेद तहमा पुगेको

¹⁰⁹ चुल्लवग्ग, अध्याय ७।

छैन। एक पटक चारचारजना भिक्षुहरू दुइतिर हुन्छन् र नवौं भिक्षुले घोषणा गरेपछि सङ्घभेद हुन्छ। दुई पक्षले छुट्टाछुट्टै सङ्घ-समूहको गणपूरक संख्या पूरा भएर उपोसथ, पवारणा र सङ्घकम्म गर्न सक्दछन्। त्यसपछि यो संघभेद हुन्छ। आचार्यहरू बताउँछन् कि उपोसथ, पवारणा र संघकम्म अलग्ग अलग्ग गरेको हुनाले यो अवस्थामा संघभेद भयो। निष्कर्षमा, यस्तो सहमति छ कि उनीहरूले उपोसथ, पवारणा र संघकम्म अलग्ग अलग्ग गर्नाले संघभेद भएको हुन्छ।

परिवार-पालिमा संघमा विवाद पाँच तरिकाले हुने बताइएको छ:

१. कम्मद्वारा, यो भनेको संघकम्म गर्नुद्वारा;
२. उद्देसद्वारा, यो भनेको पाटिमोक्ख पाठ गर्नुद्वारा;
३. वोहार (वचन) बोलेर, यो भनेको सायद जति पाठ गरेर;
४. अनुसावना द्वारा, कम्मवाचा पाठद्वारा घोषणा गरेर;
५. मतपत्र दिएर, यो भनेको मतपत्र गनेर निर्णय गरेर।

यो विषयलाई अझ थप व्याख्या गरिएको छ कि भगवान बुद्धले अनेक प्रकारका कर्तव्य (व्रत) हरू बताइरारुभएको छ जुन कि सबै भिक्षुहरूले एकअर्काप्रति पालन गर्नुपर्छ। तर जब भिक्षुहरूले ती कर्तव्यहरू पालन गर्दैनन्, त्यो सङ्घराजी मात्र हो, सङ्घभेदमा पुग्दैन। भगवान बुद्धले उपोसथ, पवारणा, संघकम्म, र सीमा भित्र ठूला र साना कम्मका लागी नियमहरू तोक्नुभएको छ। (तर जब ती नियमहरूलाई बेवास्ता

गर्दे) भिक्खुहरूले गुट बनाउँछ र (पृथक) समूहको रूपमा एकताबद्ध हुन्छन् र त्यसपछि (ती नियमहरूलाई बेवास्ता गर्दै) उपोसथ, पवारणा, संघकम्म र सीमा भित्र ठूला र साना कम्महरू गर्न अलग्ग हुन्छन्, यस्तो भएपछि संघभेद भएको हुन्छ। भिक्खुसंघ टुटेका कथाहरू छन् जुन यहाँ बताउनु सान्दर्भिक हुन्छ, त्यो निम्नानुसार छ:

१. भगवान बुद्धको समयमा देवदत्त र उनका अनुयायी भिक्खुहरूले आफ्नो समूह बनाएका थिए जो भगवान शास्ताको समूहबाट नयाँ समूह बनाउनको लागि टुटेको थियो। संघभेद-खन्धकमा बताइएको कथा लामो छ। म यसलाई काट्छु र यस मामिलासँग सम्बन्धित कुरा मात्र बताउनेछु। देवदत्त पहिले नै भगवान शास्ताबाट टाढा भइसकेका थिए, यतिसम्म कि भगवान बुद्धले भिक्खुसंघलाई राजगृह सहरमा घोषणा गर्न लगाउनुभएको थियो कि पहिले देवदत्तको स्वभाव एक प्रकारको थियो, अब त्यो अर्को प्रकारको भइसकेको छ। त्यसो हुनाले देवदत्तले शरीर वा वचनले जे कर्म गरे पनि बुद्ध, धम्म र संघ यस्तो हो भनी नहेर्नुस्: स्वयम् देवदत्त मात्रै यस्ता हुन्।

एकपटक उनी भगवान शास्ताकहाँ पुगे र पाँचवटा बुँदाहरू बुझाए, तथा याचना गरे:

१. अरञ्जवास गर्ने नियम लिएको भिक्खुले यो नियमलाई उसले जीवनभर पालन गर्नुपर्छ-यदि ऊ गाँउमा पसेमा ऊ दोषी हुन्छ;

Dhamma.Digital

२. पिण्डपात ग्रहण गर्ने नियम लिएको भिक्षुले यसलाई उसले जीवनभर पालन गर्नुपर्छ-यदि उसले भोजन निमन्त्रणा (घरमा खानको लागी) स्वीकार गरेमा ऊ दोषी हुन्छ;
३. पंसुकुल चीवर लगाउने व्रत लिएको भिक्षुले यो व्रत उसले जीवनभर पालन गर्नुपर्छ-यदि उसले गृहस्थीले दान गर्ने चीवर स्वीकार गरेमा ऊ दोषी हुन्छ;
४. रुखको फेदमा बास बस्ने नियम लिएका भिक्षुले उसले जीवनभर यो नियम पालन गर्नुपर्छ। यदि ऊ छाना भएको स्थानमा प्रवेश गरेमा ऊ दोषी हुन्छ;
५. भिक्षुहरूले आफ्नो जीवनभर मासु र माछा खानु हुँदैन, यदि खाएमा ऊ दोषी हुन्छ।

भगवान शास्ताले यी विषयहरू अनुमति दिनुभएन। उहाँले कुनै पनि भिक्षु जो चाहन्छ: जङ्गलमा बस्न सक्छ वा छटमुनि बस्न सक्छ; (केवल) पिण्डपात ग्रहण गर्न सक्छ वा निमन्त्रणा स्वीकार गर्न सक्छ, (केवल) पंसुकुल-वस्त्र लगाउन सक्छ वा गृहस्थीले दिएको चीवर स्वीकार गर्न सक्छ। भगवानले वर्षा बाहेक वर्षको आठ महिना मात्रै रुखमुनि बस्ने स्वीकृति दिनुभयो। साथै (जसलाई खाने मन छ) माछा र मासु खान मिल्छ। यसमा त्रिकोटि परिशुद्ध मांस हुनुपर्छ, जुन नदेखेको हो, नसुनेको तथा उसको लागी अथवा उसका सहधम्मिकको लागी उद्देश्य गरी प्राणी मारिएको आशंका नभएको हो।

Dhamma.Digital

एक उपोसथको दिनमा देवदत्तले संघलाई घोषणा गरे कि ती पाँचवटा कुरामा सहमत हुने भिक्षुले सलाक (टिकट) ग्रहण गर्नुपर्छ, अर्थात् मतदान गर्नुपर्छ। त्यसो गर्ने भिक्षुहरूको एक समूह बन्यो, जसमध्ये तीन वा चारवटा नाम विशिष्ट छन्। पाँच सयजना वज्जीपुत्र भिक्षुहरू सहित थिए, जसको नाम निर्दिष्ट गरिएको छैन। उनले तिनीहरूलाई गयासीस पर्वतमा लगे र छुट्टै समूह स्थापना गरे। भगवान शास्ताले भिक्षु सारिपुत्र र भिक्षु मोगल्लानलाई ती पाँच सय जना भिक्षुहरूलाई पछ्याएर फिर्ता ल्याउन आदेश दिनुभयो। *सङ्घभेद-खन्धकमा* कथा यहाँ समाप्त हुन्छ। *धम्मपद अट्ठकथामा* भएको कथामा अगाडि भन्छ कि देवदत्त बिरामी परे, रगत बान्ता गर्न थाले। उनलाई आफूले अगुवाइ गरेका भिक्षुहरूको समूह भगवान शास्ताको छेउमा फर्कला भन्ने चिन्ता लाग्यो। उनले गल्ती गरेको हो भन्ने सोच आयो, र उनका मतियारहरूले उनलाई भगवान शास्तासँग माफी माग्न लगेका थिए। भगवान शास्ताको दर्शन पाउनु अघि नै उनको मृत्यु भयो।

यो कथाको ठूलो भाग जटिल र अस्पष्ट देखिन्छ, साथै यो मामला प्रष्ट बुझिँदैन। कुरालाई अतिरंजित बनाइएको पनि छ। म यसलाई यस्तो बुझ्न रुचाउँछु कि एक पटक देवदत्तका पाँचवटा कुरामा भगवानले अस्वीकार गरेपछि, उनले धेरै ठूलो भिक्षुहरूको समूहलाई गयासीस पर्वतमा लिएर गए र छुट्टै रूपमा संघ स्थापना गरे। भगवान शास्ताले संघलाई राजगृह शहरमा देवदत्तको व्यवहारको लागी जिम्मेवार ऊ नै हो भनी

घोषणा गर्न आदेश दिनुभयो। यसपछि देवदत्तले मनमा ईर्ष्या रिस राखे तथा आफूलाई भगवान शास्ताको शत्रुको रूपमा स्थापित गरेको कुरा उल्लेख गरिन्छ कि उनले भगवान शास्तालाई हानि पुर्याउने प्रयाससम्म गर्न पुगे भन्ने तथ्य कथासँग मेल खान्छ। जे होस्, देवदत्तले विवाद गरेर समूहबाट अलग्गिएर छुट्टै समूह बनाएको कथामा सबैले विश्वास गर्दछन्। त्यसैले मैले यो यहाँ बताएको हूँ।

२. भगवान बुद्धको समयमा, कोसम्बी शहरको घोसिताराम विहारको संघ दुई समूहमा विभाजित भएको थियो। त्यो अवधिमा समूहहरूले उपोसथ र संघकम्म छुट्टाछुट्टै गरे। त्यो विभाजन अस्थायी थियो-पछि तिनीहरू एकजुट हुन सफल भए। मैले यो कथालाई अध्याय २८ मा विवादाधिकरण समाधान गर्ने विधीको प्रसंगमा वर्णन गरेको छु, त्यसैले यस खण्डमा मैले संक्षिप्तमा मात्र उल्लेख गरेको छु।

३. भगवान बुद्धको परिनिर्वाणपछि पाटलीपुत्रको असोकाराम विहारको संघ सद्भाव बनाएर बसेनन्। विभिन्न समूहले मिलेर उपोसथ गरेनन्। तर उनीहरूले यो पूरै रोके वा विभाजन भएर (अलग्ग) अन्य ठाउँहरूमा गरे भन्ने कुरा पुस्तकमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छैन। अन्तमा, राजा असोक महानले अन्य सबै समूहहरूलाई तितरबितर पारे र भिक्षु मोग्गल्लिपुत्तस्स थेरसँग सहमत भएकाहरूलाई मात्र निरन्तर बाकी राखे। यो कथा पनि अध्याय २८ सँग सम्बन्धित

Dhamma.Digital

छ। यस खण्डमा मैले यसलाई छोटो पारेको छु र यति मात्र बताउँछु।

४. राजा वट्टगामणीअभयको शासनकालमा लंका द्वीपमा बुद्धसासनको उन्नति भएको समयमा, त्यो राजाले तमिलहरूबाट राजधानी गुमाए। उनी भागे र लुकी लुकी सेनाहरू भेला गरेर पुनः आफ्नो शक्ति मजबूत पारेर लडाइँ गरेर शहर फिर्ता लिए। उनी लुकेर बसेको बेलामा उनले अभयगिरि विहार बनाएर तिस्स थेरलाई त्यहाँ बस्न निम्तो दिएका थिए। उनका सेनापतिहरू जो उनका सहायकहरू थिए, तिनीहरूले पनि विहार बनाए, र तिस्स थेरको समूहका भिक्खुहरूलाई आमन्त्रित गरे। यी विभिन्न व्यक्तिहरूले उनीहरूलाई विलासी रूपमा चतुप्रत्ययहरू (आवश्यक चीजहरू) द्वारा सहयोग गरे। महाविहारका भिक्खुहरूले अभयगिरि विहारका भिक्खुहरूलाई कुलदूषक (भ्रष्ट) को रूपमा घृणा गर्नथाले। अन्ततः द्वन्द्व उत्पन्न भयो र लंकामा संघ पतन नहुन्जेलसम्म तिनीहरू सम्पूर्ण संघ एकजुट हुनै सकेनन्।

ती फूट भएका भिक्खुहरूले आपसमा फेरि कहिले पनि मेलमिलाप गर्न सकेनन्। बरु उनीहरू आचार्यबाट शिष्यमा सदै परम्परा चल्दै अर्को *निकाय*मा परिणत हुनगयो। ठूलो मात्रामा चलेका विभिन्न निकायहरू यी हुन्, *उत्तरनिकाय*, उत्तरी संप्रदाय र *दक्खिननिकाय*, दक्षिणी सम्प्रदाय। तर, उत्तर निकायले आफूलाई "महायान" भन्छ; जसको अर्थ हो "ठूलो वाहन", र दक्षिणनिकायलाई "हीनयान" भन्छ, जसको अर्थ हो "(सानो

वाहन)।" उत्तरनिकायले संस्कृत ग्रन्थहरू प्रयोग गर्छ, र दक्षिणनिकायले मागधी (पालि) ग्रन्थहरू प्रयोग गर्छ।

यी दुई निकायको उत्पत्तिको सन्दर्भमा एउटा सिद्धान्त छ जसको परीक्षण गर्नुपर्दछ कि तिनीहरू एउटै समूह थिए, तिनीहरूको एउटै धर्मग्रन्थ थियो, र भगवान बुद्धको परिनिब्बान पछि करिब एक सय वर्षसम्म आचार्यहरूले परम्पराको अनुसरण गरे र त्यसपछि परम्परा टुट्यो। विभिन्न समूहहरूले एकअर्कोलाई मान्यता नदिएको भनी व्याख्या गरिएको छ। दोस्रो संगायनको समयमा तिनीहरू टुटेको हुन सक्छ भनेर अनुमान गर्नका लागि संकेतहरू छन्। हाम्रो दक्षिणनिकाय ग्रन्थहरूमा वज्जीपुत्र भिक्षुहरूका सन्दर्भहरूले उत्तरनिकायलाई संकेत गरेको देखिन्छ। तैपनि विनय विरुद्ध लगाइएको आरोपका ती विषयहरू त्यति खतरनाक देखिँदैनन् (जस्तै १० प्रमुख विषयवस्तुहरू)। पछिल्ला समयहरूमा आउँदै गर्दा, जब देश बाहिरका विभिन्न ठाउँहरूमा विभिन्न समूहहरू स्थापना भए, ती दुई निकायहरू ग्रन्थ र पाठपूजाका भाषामा, लवाइ र रीतिरिवाजहरूमा धेरै टाढा भए-उदाहरणको लागि थाई भिक्षुहरू र भियतनामी भिक्षुहरूका बीचमा तुलना गर्नुहोस्।

जब संघका ती दुई निकायहरू मूलभूमिबाट निकै टाढा रहेको विदेशी भूमिमा बसोबास गर्न लागे, तब तिनीहरू एउटै निकायको मूल भए पनि तिनीहरूको पालन र पंथहरू स्वाभाविक रूपमा समयको क्रममा भिन्न हुन्छन्, यतिसम्म कि उनीहरूले भिन्न भाषाहरू बोल्छन् र एकले अर्कोलाई बुझ्न सक्दैनन्। यस्तो

अवस्थामा पुग्यो जहाँ पालि बोल्न प्रयोग गरिएको स्वर फरक थियो: उदाहरणको लागि जस्तो कि हाम्रो थाइल्याण्ड, श्रीलंका, बर्मा र मअन्। प्रत्येक समूहले अन्य समूहको भन्दा आफ्नो तरिका राम्रो भएको ठान्छन्। तिनीहरू एकअर्कासँग सम्पर्कमा भए तापनि तिनीहरू एउटै समूहको रूपमा एकताबद्ध छैनन्, र तिनीहरूबाट स-साना निकायहरू उत्पन्न हुन्छन्, राष्ट्रियताको आधारमा निर्धारित हुन्छन्, जस्तै *सियाम-निकाय*, *मरम्म-निकाय* (बर्मी), र *रामञ्ज-निकाय* (मअन्)। (श्रीलंकाको मामिलामा) राष्ट्रियता अनुसार लंका निकाय पाइँदैन। त्यहाँको संघ पूर्ण रूपमा लोप भयो, र नयाँ स्थापना हुँदा सबै अन्य निकायबाट आए।

यी राष्ट्रिय निकायहरूमा केही निकायहरू निश्चित समयमा फस्टाउँछन्, जबसम्म अन्य निकायहरूले तिनीहरूलाई अनुकरण गर्नको लागि नमूनाको रूपमा लिइरहन्छन्, जस्तै लंकामा महाविहारवासी समूहको भिक्खुसंघ जो ग्रन्थहरूका राम्रोसँग जानकार थिए। तिनीहरू एक पटक अन्य निकायहरूद्वारा (आधिकारिक रूपमा) मान्यता पाएका थिए, र ती निकायहरूका केही भिक्खुहरूले नयाँ दीक्षा वा उपसम्पदा लिएर आफ्नो समूहमा प्रवेश गर्न अनुरोध गर्थे। जब श्रीलंकाका समूहहरूको संघको अन्त्य भयो, अन्य ठाउँका निकायबाट (प्रब्रज्या, चलन, आदि) लिइयो। तिनीहरूले हामी (थाइ) बाट र बर्माबाट (परम्पराहरू) ग्रहण गरे। यी (नयाँ) निकायमा सामेल हुनेहरूले अनिवार्य रूपमा राष्ट्रियता अनुसार निकाय अलग गरे।

एउटै राष्ट्रमा भिन्न भिन्न निकायहरू हुनुको एउटा कारण यो हो। एउटा निकाय जसले अर्को निकायका विधीहरू लिन्छ र मौलिक निकायबाट धेरै टाढा पुग्नेगरी अभ्यास गर्दछ, उसले आफ्नो विधीहरूमा थप अन्तरहरू बनाउँछ, यतिसम्म कि तिनीहरूले राष्ट्रियताबाट भिन्न नामहरू राख्छन्, जस्तै हाम्रो (थाइहरूको) *महानिकाय* र *धम्मयुतिकनिकाय*; बर्माको *चुलगण्ठी* र *महागण्ठी*; र *उपालिवंस*, *मरम्मवंस* र लंकाको *रामञ्जवंस*¹¹⁰

भिक्षुहरू समान संवास हुँदैनन्, अर्थात् जो एक अर्कासँगै आपत्ति देसना गर्दैनन्, उपोसथ र संघकम्म गर्दैनन्, उनीहरू *नानासंवास* (भिन्न समूह) हुन्।

खन्धक-पालि मा नानासंवास हुनुका दुईवटा आधारहरू व्याख्या गरिएका छन्। कोसम्बी-खन्धकमा व्याख्या गरिएको छ :

¹¹⁰ अहिले प्रायःगरी स्याम निकाय, अमरपुर निकाय, र रामञ्ज निकाय भनी चिनिन्छन्। उल्लेख गरिएका दुईवटा म्यानमारका निकायहरू अहिले ती नामबाट पुकारिँदैनन्, र त्यसको सट्टामा एकवटा सुधम्म निकाय भनी चिनिन्छ (सबभन्दा ठूलो समूह), स्वेजिङ् निकाय (धम्मयुतिक निकायसँग बढी मेल खाने), र सानो समूह द्वार निकाय हो।

Dhamma.Digital

१. तिनीहरूले आफूलाई नानासंवास बनाउँछन्;
२. एकसाथ कम्म गर्दा संघले उनीहरूलाई संवासबाट हटाउँछ।

पहिलो प्रकार भनेको जस्तो कि एउटा निकायबाट कोही गएर अर्को निकायमा सामेल हुन अनुरोध गर्नु हो, अथवा विवादाधिकरणको कारणले समूहबाट अलग भएर जानु हो। पछिल्लो प्रकार केवल संघद्वारा संवासमा प्रवेश गर्न निषेध गरिएको (अवस्थाहरूमा) हुन्छ: उपोसथ र संघकम्म अलग-अलग गरिएकोले होइन।

एकअर्काबाट नानासंवास भएका संघहरू एउटै सीमामा स्थापना गर्न सकिन्छ, अलग-अलग उपोसथ, पवारणा र संघकम्म गर्ने हुनसक्छ। कुनै पनि पक्षले अर्को पक्षको कम्मलाई बिग्रन नदिने गर्छन्। कोसम्बीको घोसिताराम विहारको संघ फुटेको बेलामा-धम्मदेसक गुटको संघ टुटेको कथा कोसम्बी-खन्धकमा उल्लेख छ, जसलाई उक्खेपनीयकम्म गरिएको थियो। त्यही विहारको सीमामा उपोसथ र संघकम्म गरिरहे। धम्मदेसकको विरुद्ध उक्खेपनीयकम्म गर्ने विनय-धरको गुट सीमाको बाहिर उपोसथ र संघकम्म गर्न गएको थियो। भगवान शास्ताले यो कुरा थाहापाएपछि उहाँले आज्ञा हुनुभयो कि सो सीमामा अलग-अलग पक्षले उपोसथ र संघकम्म गरे पनि हुन्छ, यो उहाँले राख्नुभएको जति र अनुसावना अनुसार सही हुनेछ। ती दुवै गुटहरू उनीहरूको अवस्थाको लागी उपयुक्त हुँदासम्म बिग्रनेछैन। किनभने ती गुटहरू एकअर्काको सम्बन्धमा

नानासंवास थिए। सङ्घको एउटा गुटले सङ्घकम्म गर्दै गर्दा र एक वा धेरै नानासंवास भिक्षुहरू सीमामा प्रवेश गर्दा त्यो कम्म फेरि सुरु गर्नुपर्दैन भन्ने सङ्केत गर्छ। सीमामा बस्ने भिक्षुहरू जसलाई उक्खेपनीयकम्म गरिदिएको छ, समान हो, त्यसले कम्म बिगार हुँदैन।

जब संघका दुई गुटबीच मेलमिलाप हुन सक्छ, जस्तो कि घोसिताराम विहारको भिक्षु संघ, पुनः उनीहरूको नानासंवास अवस्थाको अन्त्य हुनगयो। एउटै समूहको रूपमा मेलमिलाप हुन गएको सङ्घलाई *समानसंवास* भनिन्छ। जसमा समान भएर मिलेर बस्ने साधन धम्म छ। कोसम्बी-खन्धकले समानसंवास हुनुका दुईवटा आधारहरू व्याख्या गर्दछ :

१. आफैँलाई समानसंवास बनाउँछ;
२. संघले उक्खेपनीयकम्म शमन गर्छ र (निलम्बितहरू) लाई पहिले जस्तै संवासमा फर्काउँछ।

पहिलो प्रकारले संकेत गर्छ, मेलमिलापमा प्रवेश गर्न सक्नेले संघलाई जनाउ दिन्छ, अथवा समूहबाट टुटेका भिक्षुहरू पहिले जस्तै समूहमा प्रवेश गर्न फर्कन्छन्। पछिल्लोलाई संघको एउटा गुटले मात्र पूरा गरेको हुन्छ।

एकचोटि उनीहरू समानसंवासमा पुगेपछि एउटै सीमामा उपोसथ र संघकम्म गर्न विभाजित हुनुहुँदैन। उनीहरू प्रत्येकलाई बैठकमा प्रवेश गर्ने वा छन्द (मत) पठाउने अधिकार छ। यदि उनीहरूले विभाजित भएर यो गर्छन् भने कम्म बिग्रन्छ र प्रयोगयोग्य हुँदैन।

उनीहरू समानसंवासमा प्रवेश गरेदेखि संघको पूर्ण एकता हुनेछ। सङ्घसामग्री हुनेछ, स्वाभाविक रूपमा संघमा पूर्णता आउँछ। भिक्खुसंघ सामग्री भएर बस्नुमा दुईवटा तरिकाहरू छन्:

- १) विवादाधिकरण आपसी सहमतिबाट, वा अर्को गुटको वा केही भिक्खुहरूको निर्णयलाई स्वीकार गर्न सहमत भएर समाधान गरिन्छ।
- २) आपत्ताधिकरण तिण-वत्थारक विनयको निर्णयद्वारा समाधान गरिन्छ, अर्थात् (पारस्परिक) सम्झौता द्वारा, प्रत्येकको दोष खोजी नगर्ने निर्णयद्वारा समाधान गरिन्छ।

कोसम्बी-खन्धक-पालिमा संघसामग्रीको व्याख्या यस्तो गरिएको छ: संघले त्यस विषयको न्याय नगर्ने, अथवा संघसामग्री प्राप्तिको लागि कुनै मूल जरामा नजाने, (गर्नाले) न्यायको मूलभाव हरायो, यसमा शब्दले मात्र न्याय भयो, धम्मबाट भएन। जब संघले न्याय गर्नको लागि मूल जरामा जान्छ, तब यदि संघसामग्री प्राप्ति भयो भने भाव र अक्षर दुवै पूरा हुन्छन्, र यो धम्म (द्वारा) भएको हुन्छ। पहिलो प्रकारले सम्प्राप्तिलाई संकेत गर्छ, अथवा एकता हुन रोज्नु हो: यो दृढ र स्थायी छैन र यो फेरि बिग्रने सम्भावना छ। पछिल्लो प्रकारले दुवै पक्षको स्वीकृतिमा अनुसन्धान र त्यसपछि न्याय गर्नुलाई बुझाउँछ। जे मुद्दा भए पनि गुटमा रहेका भिक्खुहरूको सद्भावनाले स्वाभाविक रूपले संघसामग्री प्राप्ति हुन्छ- "यो

धम्म (द्वारा) होइन" भन्ने वाक्यांशमा धेरै तौल हुने देखिँदैन, यदि त्यसो नहुने भए तिण-वत्थारक द्वारा निर्णय गर्नको लागि भगवान बुद्धको स्वीकृति प्रयोग गर्न सकिँदैन। साथै जबसम्म मूल विषयलाई समाधान गरिँदैन ती भिक्खुहरू राम्रोसँग मिल्दैनन्। यद्यपि यसलाई संघसामग्रीलाई पटककै समर्थन नगरेको रूपमा हेरिन्छ।

सङ्घभेद गर्नेको चर्को आलोचना हुन्छ। सङ्घसामग्री ल्याउने व्यक्तिको अझ झन बढी प्रशंसा गरिन्छ: यिनीहरूलाई एकसाथ ल्याउनमा नेतृत्व गर्ने व्यक्तिले ती आशीर्वादहरू प्राप्त गर्दछन्-विभाजित संघलाई एकताबद्ध गरेर उसले *ब्रह्मपुण्य*, अर्थात् उच्च पुण्य प्राप्त गर्दछ र स्वर्गमा कल्पान्तसम्म सुख प्राप्त गर्नेछ। ब्रह्मपुण्यको लाभ भनेको स्वर्गमा जन्मन उपयुक्त अवस्था पाउनु हो, यो त प्रब्रजित हुनेहरूले कोशिस गर्नु पर्ने उद्देश्यभन्दा नीच लाभ हो! पवित्र जीवनको पूर्णता हो, मुक्ति। सायद यो कल्पान्तसम्मको अवधिको लागि नर्कमा डुब्नुको विपरित हो- तर स्वर्ग प्राप्ति पनि पवित्र जीवनको लक्ष्य हो!

संघसामग्री *किच्चलक्खण* (उचित प्रक्रिया) द्वारा गर्नु पर्छ। त्यसको लागि यस्तो विधी राखिएको छ: दुवै पक्षका सबै भिक्खुहरू एकसाथ भेला हुनुपर्छ, भिक्खुहरूको छन्द ल्याउनु हुँदैन (उनीहरू भौतिकरूपमा नै उपस्थित हुनुपर्छ); एक वा धेरै भिक्खुहरूले विवादाधिकरण शमन गर्ने तरिका अनुसार, सामग्री (एकता) को लागि दिइएको विधी अनुसार अथवा तिणवत्थारक-द्वारा निर्णय भइसकेपछि कम्मावाचाद्वारा संघको सहमतिको

घोषणा वाचन गर्नुपर्छ। त्यसपछि पाटिमोक्ख पाठ गरी सामग्गी उपोसथ गर्नुपर्छ। यी दुईटा प्रक्रियाहरू क्रमशः अध्याय १८ मा, विवादाधिकरण समाधान गर्ने विधी कोसम्बीका भिक्खुहरू बीचको विभाजनलाई सम्बोधन गर्ने खण्ड, र अध्याय ३० मा आपत्ता-धिकरण समाधान विधी तिण-वत्थारक विधीको निर्णयद्वारा लहुकापत्ति शमन गर्ने खण्डमा व्याख्या गरिएको छ। पहिलो प्रक्रियाको लागी कम्मवाचा महावग्गको कोसम्बी-खन्धक¹¹¹ मा पाइन्छ। पछिल्लो प्रक्रियाको लागी चुल्लवग्ग¹¹² को समथ-खन्धकमा पाइन्छ। इच्छा हुनेहरूले तिनीहरूलाई ती ठाउँहरूमा हेर्नुपर्छ।

यी मध्ये कुनै मापदण्डमा नमिल्ने सङ्घसामग्गीमा सँगै उपोसथ गर्नु मात्र पर्याप्त हुनुपर्छ। तुलनाको लागी एउटा उदाहरण छ। भिक्खु सारिपुत्त र भिक्खु मोग्गल्लानले देवदत्तको पछि लागेका भिक्खुहरूको समूहलाई फिर्ता ल्याएर ती सबैलाई नयाँ उपसम्पदा दिने अनुमति मागे। यो समूहमा प्रवेश गराउने विधी जस्तो देखिन्छ, जस्तो कि एक निकायले अर्को निकायका भिक्खुहरूलाई आफ्नो निकायमा ग्रहण गर्दा गरिन्छ। भगवान शास्ताले यस्तो गर्न निषेध गर्नुभयो। उनीहरूलाई थुल्लच्चय आपत्ति देसना गर्न मात्र आदेश दिनुभयो। कुनै विशेष तरिकाले प्रवेश गर्ने भनिएको छैन। ती भिक्खुहरू सायद साधारण

¹¹¹ बूक अफ डि डिसिप्लिन, पार्ट ४, च्याप्टर १०

¹¹² बूक अफ डि डिसिप्लिन, पार्ट ५, च्याप्टर ४

अवसरमा संवासमा प्रवेश गरेका थिए। यदि योभन्दा किञ्चलक्खण चाहियो भने विशेष सामग्गी उपोसथ गर्नु पर्छ। अन्य निकायका भिक्खुलाई आफ्नो समूहमा ग्रहण गर्ने तरिकामा एकसाथ मिलेर उपोसथ गरेर गर्नु बढी उपयुक्त हुन्छ, यसो गर्नुले भगवान बुद्धद्वारा बनाइराखेको विधीनियम स्वीकार गरेको हुन्छ।

मिलीजुली रहेको संघ सजिलै विभाजित हुन सक्छ: विभाजन भइसकेपछि मुश्किलले सहमतिमा आउँछ। त्यस कारणले गर्दा भगवान शास्ताले भिक्खुहरूलाई सावधान गराउनु भएको छ, विवादबाट धेरै धेरै डराउनु पर्छ, आफ्नो जिद्दीमा मात्र लाग्नु हुन्न, जस्तो कि कोसम्बीका भिक्खुहरू बीचको विभाजन सम्बन्धी खण्डमा विवादाधिकरणलाई व्यवस्थित गर्ने विधीमा अध्याय १८ मा उल्लेख गरिएको छ। अर्को एउटा स्पष्टीकरण यो हो कि सहमति नै मुख्य उद्देश्य हुनुपर्दछ: दृष्टिकोणहरूलाई हठधर्मितापूर्वक समात्नु हुँदैन। यदि अनुकूलतामा पुग्ने बाटो छ भने, त्यो बाटो पालन गर्नुपर्छ। यसरी धम्म-विनयको श्रृंगार हुनेछ। त्यो पालन धम्म-विनयको समृद्धि र चिरस्थायीको लागि हुनेछ।

Dhamma.Digital

अध्याय ३३

विविध

१. प्रब्रज्या विसर्जन (चीवर छोड्नु)

जो भिक्खु ब्रह्मचर्यको पालनबाट थकित भई गृहस्थी अवस्थामा फर्कन चाहन्छ, उसले प्रब्रज्या विसर्जन गरेर बिदा लिएर यो गर्न सक्छ। त्यसमा उसले भिक्खुहरूको उपस्थितिमा आफूलाई भिक्खुहरूभन्दा भिन्न व्यक्ति भएको कुरा प्रकाशित गर्दछ। यसरी भिक्खुको हैसियत त्यागेर उसले घोषणा गरेको हैसियत (गृहस्थीभाव) लिन्छ। भिक्खुहरू बाहेक अन्य व्यक्तिहरूको अगाडि पनि यो गर्ने अनुमति छ।

भिक्खुको हैसियत त्यागेर अर्को हैसियत लिँदैछ भन्ने कुरा सुन्ने व्यक्तिहरूलाई यी उद्घोषणाका वाक्यहरू पर्याप्त स्पष्ट सुनिने हुनुपर्छ। प्रथम पाराजिक सिक्खापदको विभङ्गमा *वत्थु* (विषय) को व्याख्या गरिएको छ, जसलाई अट्ठकथामा *खेत* (क्षेत्र) भनिएको छ, जसलाई उद्घोषणमा उद्धृत गर्नुपर्छ, यसरी:

१. बुद्ध, धम्म र संघ, शिक्षा, विनय, पाटिमोक्ख, उद्देस; उपज्जाय, आचार्य, *सद्धिविहारिक*, *अन्तेवासिक*, *समानुपज्जायक*, *समानाचारियक* र

सब्रह्मचारी (यी अन्तिम पाँचले पवित्र (धार्मिक) जीवनका सँगसाथी-धर्ममित्रहरूलाई जनाउँछ) बाट विदा लिनु।

यी वस्तुहरूमा, सिक्खा, विनय, पाटिमोक्ख र उद्देसबाट विदा लिने शब्दहरू पर्याप्त प्रष्ट छन्। कुनै पनि एउटा वस्तुबाट विदा लिने शब्दहरू बोलेपछि भिक्खु भएको अवस्थाबाट विदा लिएको हो भन्ने बुझाइ प्राप्त गर्नेछ। यी चार वस्तुहरू बाहेक अन्यसँग विदा माग्ने तरिका पर्याप्त स्पष्ट छैन। त्यसैले अन्य शब्दहरूभन्दा यहाँ समावेश भएका प्रयोग गर्नु राम्रो हो।

२. आफूलाई गृहस्थी, गृहस्थी अनुयायी, विहार सेवक, श्रामणेर, अन्य सम्प्रदायका अनुयायी अथवा अन्य सम्प्रदायको शिष्य भएको घोषणा गर्नु।
३. बौद्ध श्रमण हुनुको भावलाई अस्वीकार गर्नु (त्यागनु) "शाक्य (मुनि) को पुत्र" भएको अवस्था त्याग गर्नु।
४. उपरोक्त वस्तुहरूमध्ये कुनैको प्रति अरुचि भएको वा वास्ता नभएको प्रदर्शन गर्नु बिदा लिनुको क्षेत्र भित्र नै पर्छ।

यी वस्तुका लागी गरिने जस्ता समान शब्दहरू प्रयोग गरिनुलाई पनि त्यसैगरी बुझ्न सकिन्छ। यो घोषणा किच्च-लक्खण (विधीवत) को रूपमा गर्नुपर्छ, जुन यस्तो छ:

१) शिक्षा वा प्रब्रज्यालाई वास्तवमा नै छोड्ने दृढ संकल्पका साथ वाचन गर्नुपर्छ। यदि कसैले खेलखेलमा बोल्छ वा शब्दहरू पाठ कण्ठ गर्नलाई मात्र बोल्छ वा विनयको प्रवचन दिँदा बोल्छ भने यसलाई प्रब्रज्या विसर्जन गर्ने रूपमा गणना गरिनेछैन।

२. निर्णायक शब्दहरूद्वारा घोषणा गर्नुपर्छ: विचार नगरिकन बोलेर होइन, कल्पनामा बर्बराएर होइन, के भएको थियो वा भविष्यमा के हुनेछ भनेर बताउने क्रममा मात्र बोलेर होइन। उसको घोषणा निर्णायक हुन्छ, त्यो कसरी? त्यस्ता घोषणाहरू (उदाहरणहरू) यी हुन्: *सिक्खं पच्चक्खामि*, "म शिक्षाबाट बिदा लिन्छु", वा *गिहीति मं धारेथ*, "तपाँइहरू सबैले मलाई गृहस्थी हो भनेर चिन्नुस्"।

पहिलेको विधीवाक्यले वर्तमान कालमा बोल्ने तरिका प्रयोग गर्दछ, जसको अर्थ त्यो समयमा गरिएको हो। पछिल्लो विधीवाक्यले आदेशात्मक वाक्य प्रयोग गर्दछ। मनन गर्ने शब्दहरू के हुन्? जस्तै कि, *यन्नूनाहं सिक्खं पच्चक्खेय्यं*, "अहो, मैले शिक्षा छोडेको भए कस्तो हुन्छ होला?"; *यन्नूनाहं गिही अस्सं*, "अहो, म कसरी गृहस्थी हुने होला?"

कल्पनाका शब्दहरू के हुन्? जस्तै कि *"सचे सिक्खं पच्चक्खेय्यं अनभिरति मे पटिपसम्भेय्य"* यदि मैले शिक्षा

Dhamma.Digital

छाडिदिउँ भने मेरो अरुचि शान्त हुनेथियो"; *गिही अस्सं सुखं जीवेय्यं*, "यदि म गृहस्थी बन्ने हो भने सुखी हुनेछु।"

के भएको छ भनेर व्यक्त गर्ने विधीवाक्यहरू के हुन्? उदाहरणको लागि, *सिक्खं पच्चक्खासिं*, "मैले शिक्षा छोडें", *गिही अहोसिं*, "म गृहस्थी भएँ"। भविष्यमा के हुनेछ भनेर उल्लेख गर्ने वाक्यहरू के हुन्? उदाहरणको लागि, *सिक्खं पच्चक्खिस्सं*, "म शिक्षा छोड्नेछु"; *गिही भविस्सं*, "म गृहस्थी हुनेछु।" यदि कसैले यसरी मात्र बोल्थो भने उसले छुट्टी लिएको हुनेछैन।

३. *आफैले वचन प्रकट गर्नुपर्छ* - यदि आफ्नो सत्तामा अर्को व्यक्तिले वचन प्रकट गर्छ भने यो स्वीकार्य छैन।

शारीरिक कर्मद्वारा सङ्केत दिनु अर्थात् काषायवस्त्र उतारेर गृहस्थीको जस्तो पहिरन लगाउनुले बिदा लिएको मानिन्दैन। यसको लागि दुक्कट आपत्ति मात्र लगाउने सिक्खापद छ; शायद यसै कारणले शारीरिक क्रियाद्वारा संकेत दिनु निषेधित छ। शायद यसलाई अर्को धर्ममा जानेसँग तुलना गर्नुपर्छ। जस्तो कि अर्को सम्प्रदायको जस्तो पहिरन बनाउनुलाई भगवानले मात्र थुल्लच्चय आपत्ति लगाउनुभएको सिक्खापद छ। तैर्थिकहरूको आवासमा बस्नगएमा र त्यस्तै पहिरन बनाएमा अर्को सम्प्रदायमा गएको र भिक्खुभावबाट झरेको मानिन्छ। यदि कोही भिक्खु गृहस्थीको वेश बनाइसकेपछि गृहस्थीको घरमा बस्न जान्छ। यसलाई कायप्रयोग गरेर आफू गृहस्थी भएको घोषणा गरेको रूपमा व्याख्या गर्नुपर्छ जस्तो देखिन्छ। वास्तवमा

यो यस्तै हुनुपर्छ। पछि फेरि त्यो व्यक्ति विहारमा फर्कियो, उसले काषायवस्त्र लगायो र फेरि भिक्षुको वेश बनायो, यस्तो अवस्थामा पक्कै पनि कसैले पनि उसलाई फेरि समूहमा लिन राजी हुँदैन।

यस भनाइको साधक बयान यमकवर्ग वर्णनको क्रममा *धम्मपद अट्ठकथामा* चित्रण गरिएको छ। कथा यस्तो छ कि भिक्षु महाकाल जो कि पहिले *कुटुम्बी* [धनी व्यक्ति] थिए, श्रद्धाले प्रब्रजित हुन आए। दाज्यूको अनुकरण गरेर उनको भाई भिक्षु चुल्लकाल प्रब्रजित भए। यस्तो चलन छ कि भगवान शास्ताले कुनै घरमा भोजनको निमन्त्रणा स्वीकारेपछि तोकिएको दिन आइपुग्दा बिहान एउटा भिक्षु त्यस घरमा आसन मिलाउन निर्देशन दिन जाने चलन थियो। भिक्षु चुल्लकालका पूर्व पत्नीहरूले आफ्नो पतिलाई समात्ने योजना बनाए र भगवान शास्ता र भिक्षुसंघलाई उनीहरूको घरमा भोजन गर्न बोलाउने योजना बनाए र भिक्षु चुल्लकाललाई गएर आसनको व्यवस्था गर्नमा निर्देशन दिन आउन प्रार्थना गरे। त्यहाँ पुगेपछि ती महिलाहरूले उनलाई समाते, उनको लुगा फुकालिदिए, उनलाई गृहस्थीको लुगा लगाइदिए र भगवान शास्ता र भिक्षुसंघलाई बोलाइल्याउन उनलाई फिर्ता पठाइदिए।

चुल्लकालले स्वेच्छाले गृहस्थीको हैसियत लिए। (त्यसपछि) संघले चुल्लकाललाई गृहस्थीको रूपमा व्यवहार गरे र चुल्लकाल फर्केर गई घरमा बसे। *धम्मपद अट्ठकथामा* भएका कथाहरू व्याख्या गर्न गाह्रो छ। सतही रूपमा हेर्दा यो कथा मन

पर्न सक्छ; तर यदि कोही त्यस्तो भिक्खु भइदिएमा ऊ आफैले गृहस्थी हो भनेर वचनले प्रकट गर्नु पर्छ। यदि यो तरिकालाई स्वीकार गर्ने हो भने शारीरिक क्रियाद्वारा स्पष्ट रूपमा संकेत गर्न सक्षम भएको व्यवहारलाई मान्यता दिइनुपर्छ। यसबाहेक, मौखिक घोषणाको अतिरिक्त अरु पनि शारीरिक कार्य छ- त्यो हो, लेखेर आफू गृहस्थी भएको व्यक्त गर्न सकिन्छ र यो पक्कै पनि स्वीकार्य हुनुपर्छ।

४. वचनद्वारा प्रकट गर्नु सामान्य (स्वस्थ) व्यक्ति द्वारा हुनुपर्छ, बहुला होइन, दिमाग बिग्रिएको व्यक्ति होइन, तीव्र पीडा हुनाले बेचैन हुनाले आफूले के गरिरहेको छ, थाहा नपाउने मानिस होइन। त्यस्तै उसको वचनले प्रकट गरेको तथ्य जानकारीमा लिने व्यक्ति पनि सामान्य हुनुपर्छ। यदि ऊ यी ३ प्रकारकामध्ये कुनै भएमा यो अस्वीकार्य छ।

५. वचन प्रकट गरेको तथ्य जानकारी लिने व्यक्तिले ती कुराहरू सजिलै बुझ्नेको हुनुपर्छ।

जानकारी लिने व्यक्तिले नबुझिने भाषामा प्रकट गरेको वचन अस्वीकार्य छ। यस तथ्यको कारणले गर्दा प्रकट गरिने वचन (यहाँ) थाई भाषामा पनि बनाइएको छ। थप रूपमा, जुन व्यक्तिको अगाडि वचन प्रकट गर्ने हो, त्यो व्यक्तिले यसलाई बुझ्नुपर्छ। यदि त्यो व्यक्तिले बुझ्दैन भने अरु कसैले बुझ्ने पनि यो अस्वीकार्य छ।

Dhamma.Digital

वचनद्वारा प्रकट गर्ने काम चेतनाले युक्त भएको, भाषागत काल मिलेको, वाक्य पूरा भएको, उद्देश्यले युक्त भएको, र सुन्ने व्यक्तिले बुझेको हुनु। यति अंगले पूरा भएमा *किञ्चलक्खण* (विधीवत्) भएको हुन्छ।

अहिले प्रयोगमा वचनद्वारा प्रकट गरिने विधीवाक्यहरू दुईवटा छन्: *सिक्खं पच्चक्खामि, गिहीति मं धारेथ* "म शिक्षा विसर्जन गर्छु, तपाँझहरूले मलाई गृहस्थी हो भनी चिन्नुस्।" जब उसले गृहस्थीको हैसियत लिइसकछ, तब उसले आफूलाई जीवनभरको लागि (त्रिरत्नको) शरणमा गएको गृहस्थी भएको घोषणा गर्दछ, र त्यसलाई अझ बलियो बनाउन शीलहरू ग्रहण गर्छ।

ब्रह्मचर्य (प्रब्रजित) जीवनबाट थाकेका (दिक्क मानेका) आफ्ना शिष्यहरूले (सही) विधीद्वारा प्रब्रज्या विसर्जन गरेका छन् भन्ने सुनिश्चित गर्नु उपज्झाय र आचार्यको कर्तव्य हो। यसरी गरेर "ठीकसँग छोडेको" हुन्छ, त्यसैले मैले यो भागमा व्याख्या गरेको हुँ।

यस्तो गरी प्रब्रज्या छोड्ने चलन रहेको भएतापनि पहिलेको समयमा भिक्खुहरू प्रायः गरी आजीवन नै ब्रह्मचर्य पालन गर्दथे। उनीहरूमा यस्तो विचार सुदृढ हुन्थ्यो कि *अनिवत्ति भविस्सामि, ब्रह्मचरियपरायणो।*" 'म फर्कने छैन, मेरो अन्तिम लक्ष नै ब्रह्मचर्य हो।" यो कुरा उनीहरूको हृदयमा गहिरो रूपमा भरिएको हुन्थ्यो, यसरी उनीहरू शासनमा दृढपूर्वक बस्थे। यसले जनतामा श्रद्धा उदय गराउँथ्यो। उनीहरू सासनका अलंकार भएर

बस्थे। जो भिक्खुहरूले जीवनभर प्रब्रजित भएर ब्रह्मचर्यको पालन गर्दैनन् उनीहरूलाई पछाडि फर्कने, दृढ संकल्प नभएका, *हीनायावतति* भनिन्छ, जसको अर्थ हो, निम्नस्तरका व्यक्ति बन्नु"; तिनीहरूको प्रशंसा हुनेछैन। गृहस्थतिर र समणतिर गरी दुवैतिर बिग्रेको व्यक्ति हो भन्ने आलोचनाका शब्दहरू केही हदसम्म सत्य पनि हो, किनभने लामो समयदेखि प्रब्रजित भएका ती व्यक्तिहरूले गृहस्थीको बाटोमा आफूलाई स्थापित गर्ने मौका गुमाउँछन्। जब तिनीहरूले ब्रह्मचर्यको पालन छोड्छन्, तिनीहरूले समण मार्गमा आफ्नो प्रगति समाप्त गर्छन् नै। जोडदार प्रयास गर्ने सबै भिक्खुहरूले यस विषयमा चिन्तन गर्नुपर्छ: उनीहरूले प्रब्रज्या छोड्नुलाई हल्का रूपमा गर्ने विषय हो जस्तो सोच्नु हुँदैन, किनकि आफ्नो एक पछि अर्को अवस्था परिवर्तन गर्नु भनेको सजिलो काम होइन।

सामणेरहरूको लागी प्रब्रज्या विसर्जन गर्ने विधीवाक्यहरू छैनन्। प्रब्रज्या विसर्जन गर्न चाहने सामणेरले चीवर फुकालेपछि अर्को पद (गृहस्थीभाव) ग्रहण गरेको हुनजान्छ। विधीपूर्वक विसर्जन गरेपनि हुन्छ। विसर्जनका वचन बोल्ने तरिका यस्तो छ- *सिक्खं पच्चक्खामि*, "म शिक्षा विसर्जन गर्छु" भनी बोल्नु पनि उचित नै छ। यस्तो गर्नु विधीवत भएको जस्तो देखिन्छ। तर, गिही शब्द- "गृहस्थी" ले घर र परिवार भएको वयस्कलाई बुझाउँछ। बच्चाले यसरी स्वयम् घोषणा गर्नु उपयुक्त लाग्दैन, त्यसैले यो शब्द छोड्नु पर्छ।

Dhamma.Digital

२. नासना (निष्कासन)

कुनै प्रब्रजितलाई आफ्नो सो पद धारण गर्न उपयुक्त नभएको कारणले त्यसलाई त्याग्न बाध्य पार्नुलाई नासना भनिन्छ, जसको अर्थ "नाश गर्नु" हो। तीन प्रकारका व्यक्तिहरू छन् जसलाई नासना गर्न स्वीकृति दिइन्छ:

१. जो भिक्षु सिक्खापदको अन्तिम वस्तुको दोषी (अन्तिमवत्थु, पाराजिक) हुन्छ, तर अझै पनि आफूलाई भिक्षु घोषणा गर्छ;
२. जो व्यक्तिलाई संघद्वारा प्रब्रजित गरिनु हुँदैनथ्यो तर उसले प्राप्त गरेको छ; र
३. सामणेरहरू।

जो भिक्षुले चार मध्ये कुनै एउटा मात्र पाराजिक दोष गरे भने पनि अब उसको संघसँग संवास हुन सक्दैन। ऊ अब आफ्नो जीवनभरको लागी निन्दित भयो। यसको समाधानको उपाय छैन। ऊ समूहबाट बाहिर निस्कनु पर्छ। यो उसको लागी एक मात्र बाटो हो। यदि त्यो व्यक्तिले आफ्नो हैसियत आफैँ त्याग्दैन तर आफूलाई भिक्षु घोषणा गर्छ भने संघले यो कुरा थाहा पाएपछि उसलाई समूहबाट निष्कासन गर्नुपर्छ।

जसको उपसम्पदा मान्य हुनेछैन त्यसको बारेमा, पब्वज्जा र उपसम्पदा सम्बन्धी अध्याय २७ मा निर्दिष्ट गरिएको छ। यदि यस प्रकारको व्यक्ति उपसम्पदाको लागी आएमा र संघले अनजानमा उसलाई उपसम्पदा दियो भने यो वत्थुविपत्ति (वस्तु अर्थात् आवेदकको दोष) हुनेछ। त्यो उपसम्पदा

मान्य छैन र ऊ भगवान बुद्धको नियम अनुसार भिक्षु होइन। जब यो थाहा हुन्छ, तिनीहरूले उसलाई निष्काशन गर्नुपर्छ।

दस अंगले युक्त सामणेरलाई नासना गर्ने स्वीकृति दिइएको छ। ती हुन्: ऊ ज्यान लिनमा लागेको हुन्छ; ऊ चोर्नमा लागेको हुन्छ; ऊ ब्रह्मचर्यको पालन गर्दैन-ऊ यौनसम्बन्धमा लिप्त हुन्छ; ऊ झूट बोल्छ; ऊ मादक पदार्थ सेवन गर्छ; ऊ बुद्धलाई निन्दा गर्छ; ऊ धम्मलाई निन्दा गर्छ; ऊ संघलाई निन्दा गर्छ; ऊ मिथ्यादृष्टी भएको हुन्छ; र उसले भिक्षुणीहरूलाई हानि गर्छ, अर्थात् उनीहरूलाई बलात्कार गर्छ।

पहिला पाँच कारकहरूबाट टाढा रहनु भनेको सामणेरहरूको सिक्खापदहरू हुन्। यदि यी मध्ये कुनै उल्लङ्घन भएमा, अट्ठकथा लेखे आचार्यहरू भन्छन् कि सरणसील भंग भयो- हामी भन्छौं कि शील टूट भएको छ। सामणेरका सबै अधिकारहरू हराएको हुन्छ, र भेष मात्र बाकी रहेको हुन्छ। म यसलाई नासना गर्नुपर्ने अवस्थामा पुगेको व्यक्ति हो (अर्थ अनुसार) भनी अनुवाद गर्न रुचाउँछु। यदि ऊ दोषले भरिएको व्यक्ति हो, र ऊ संयम रहित व्यक्ति हो भने उसलाई भगाउनु पर्छ, भनिएको छ। यदि उसले हतरपतरमा बिगारेको हो, अनि त्यसपछि आफ्नो गल्ती महसूस गर्यो, फेरि संयम गरेर बस्ने इच्छा गर्यो भने उसलाई नासना गर्नु पर्दैन। उसलाई सरणसील र अरु सीलहरू फेरि दिनुपर्छ। कसैलाई नासना गर्नु पर्छ र कसैलाई नासना गर्नु पर्दैन भनेको उचित छ, किनकि ऊ दस अंगहरूद्वारा युक्त सामणेर नासना गर्न सकिने अवस्थामा रहेको मात्र हो।

सबै अवस्थामा नासना गर्नु आवश्यक छैन, किनकि यो भगवान बुद्धको स्वीकृति मात्र हो, उपसम्पदाको लागी अयोग्य व्यक्ति उपसम्पदा भएकोलाई गरिने नासना जस्तो उहाँको पूर्ण आदेश होइन। साथै, पहिला पाँच कारकहरूका शब्दावलीले संकेत गर्दछ कि ती गल्तीहरू बारम्बार गर्नेलाई जनाउँछ। यसरी हतरपत्तरमा भएको (आदतले होइन), र क्रूरतापूर्वक होइन, सामणेरलाई नासना गर्ने मापदण्ड बन्दैन। सरणगमन निलम्बित भयो र सामणेरको अधिकार गुम्यो भन्ने भनाइ साह्रै कडा भयो। यदि यति मात्र भनिन्छ कि शील खण्डित भएको छ, जस्तो कि हामी भन्छौं, ऊ खराब शीलको सामणेर हो भनेर स्पष्टीकरण दिएमा र उसले फेरि शीलहरू ग्रहण गर्यो भने, जसले कि सुधार गरेको महसुस गरोस्, यहि पर्याप्त हुनेछ। भिक्षुहरूद्वारा आपत्ति स्वीकार गर्नु जस्तो हो। जो दुशील सामणेरले शील ग्रहण गर्दैन, ऊ नै हो नाश गर्नुपर्ने। जसरी कुनै भिक्षुले आफ्नो आपत्ति देशना गर्दैन भने उसलाई संवासबाट हटाइनु पर्छ। सामणेरहरूलाई आफ्नो कर्तव्यलाई बेवास्ता गर्नबाट रोक्नको लागी उनीहरूलाई नासना गर्न सकिन्छ।

पाचित्तियको सप्पाणवग्गको दसौं सिक्खापदको कथा (न. ७०) मा भनिएको छ कि (भगवान बुद्ध) ले सत्य नभएको कुरा सिकाए भनी उहाँको शिक्षाको गलत व्याख्या गर्ने कंडक सामणेरलाई नासना गर्न संघलाई आदेश दिनुभयो। नासनाको हकमा उसलाई आफ्नो हैसियत त्याग्न लगाइएको थिएन, बसोबासबाट मात्र बाहिर निकालिएको थियो, र यो नियम उसँग

सम्बन्ध बनाउने भिक्षुको लागी पाचित्तिय आपत्ति लगाइएको छ। अट्ठकथा-आचार्यहरूले यी विशेषताहरूका साथ गरिने नासनालाई *दण्डकम्मनासना* भन्छन्, जसको अर्थ "दण्डद्वारा नाश गर्नु" हो, तर *दण्डकम्म* एउटा हल्का सजाय हो, जसलाई पछि व्याख्या गरिनेछ। यदि यसलाई *समभोगनासना* भनिएको भए विषयवस्तुसँग मिल्नेथियो, जसको अर्थ हो "समभोग वंचित गरी नाश गर्नु।"

अट्ठकथा-आचार्यहरू *संवासनासना*लाई थप वर्गीकरण गर्छन् (प्रष्ट पार्छन्) कि यसले व्यक्ति संवासबाट पतन (वंचित) हुन्छ, यसको मतलब उक्खेपनीयकम्म गर्नु हो, जुन कि संवासबाट हटाउनु हो। जो भिक्षुलाई उक्खेपनीयकम्म गरिन्छ उसलाई (संवासबाट) कुनै पनि हालतमा हटाइँदैन: ठीकसँग व्यवहार गरेपछि संघले त्यो कम्मलाई मिलाउन सक्छ र उसलाई फेरि संवासमा ग्रहण गर्न सक्छ। यो "विनाश गर्नु" मा पर्दैन, त्यसैले यसलाई संवासनासना भन्नु सटीक छैन। यी विशेषताहरू भएको नासनालाई पाराजिकको दोषी भनिएको भिक्षुको रूपमा हेरिनुपर्छ; संघले उसको संवासलाई पूर्ण रूपमा अस्वीकार गर्दछ र उसलाई फेरि स्वीकार गर्दैन। तर, यस प्रकारको उदाहरण मूलग्रन्थहरूमा पाइँदैन, यो हालसम्म प्रयोग भइआएको मात्र हो।

यी बुँदाहरूले संकेत गर्दछ कि नासनाहरू तीन प्रकारका छन्:

१. *लिङ्गनासना*, (समण भाव) बाट पतन हुनु;

Dhamma.Digital

२. समभोगनासना, एकसाथ खानु¹¹³बाट वंचित हुनु;
३. संवासनासना, एकसाथ बस्नुबाट वंचित हुनु।

३. दण्डकम्म

सामणेरले गल्ती गर्दा त्यसले उसलाई नासना नै त गर्दैन, उसलाई दण्डकम्म दिनुमा भगवान बुद्धको स्वीकृति छ। महाखन्धक, महावग्गपालि¹¹⁴ले सामणेरका पाँचवटा गल्तीहरूलाई उल्लेख गर्दछ, जुन कि दण्डकम्म गरिनुको कारण हुन्, ती हुन्:

१. भिक्षुहरूको अलाभको लागी प्रयास गर्नु;
२. भिक्षुहरूको अहितको लागी प्रयास गर्नु;
३. भिक्षुहरूको वासमा बाधित गर्ने प्रयास गर्नु;
४. भिक्षुहरूको निन्दा र बदनाम गर्नु;
५. भिक्षुहरूका बीचमा विभाजन भड्काउनु।

अट्ठकथा-आचार्यहरू भन्छन् कि जब सामणेरले अन्तिम पाँच सिक्खापदहरू उल्लङ्घन गर्दछ, उसलाई दण्डकम्म गर्नुपर्छ। पालन गर्नुपर्ने कर्तव्यमा रुचि नलिनु पनि दण्डकम्म गर्ने आधार हो। संक्षेपमा भन्नुपर्दा, जसरी भिक्षुलाई गल्तीका

¹¹³ N.B. पाचित्तिय ७० सिक्खापदले नासना गरिएका सामणेरहरूका साथमा बस्न, सँगै खान र उनीहरूबाट सेवा लिनुबाट निषेध गर्दछ।

¹¹⁴ बी.डी. भाग ४, अध्याय १

लागी आपति लगाइन्छ, त्यसरी नै सामणेरलाई गलत कामको लागि दण्डकम्म दिइन्छ।

पालिमा व्याख्या गरिए अनुसार दण्डकम्म गर्नाले उसलाई प्रतिबन्ध लगाइएको जनाउँछ, अर्थात् प्रवेश निषेध गर्नु वा बाहिर जानुमा प्रतिबन्ध लगाउनु हो भनेर विशेष रूपमा आवतजावतमा रोक लगाउनुको रूपमा व्याख्या गरिएको छ। उसलाई एक परिसीमित क्षेत्रका लागि मात्र अनुमति छ। कुनै निश्चित स्थानमा बसेको वा गएको व्यक्तिहरूलाई त्यस ठाउँमा जान निषेध गरिएको हुन सक्छ। प्रतिबन्ध लगाएर बन्देज लगाउने भनेर उसलाई पूरै संघावास विहारहरूमा वर्जित गर्न निषेध गरिएको छ। मलाई लाग्छ कि उसलाई परिसीमित गरिएको स्थानबाट बाहिर निस्कन नदिने काम भने गर्न सकिन्छ। पालिले यसबारेमा पनि बोलेको हुनुपर्छ, तर स्पष्ट छैन। यो कुरा *छबग्गिय* (छ जनाको समूह) भिक्खुहरूको मामलाबाट थाहा हुन सक्छ कि? ती भिक्खुहरूले एकजना सामणेरलाई प्रतिबन्धित गरे, जस्तो कि थप व्याख्या गरिएको छ। ठूलो क्षेत्रमा प्रवेश प्रतिबन्ध गर्नु एक भारी सजाय हो। जब बाहिर जाने ढोकाबाट निस्कने अनुमति नदिई एक फराकिलो क्षेत्रमा सीमित गरिन्छ, तब यो हल्का सजाय हो, एक साँघुरो क्षेत्रमा सीमित गर्नु ठूलो सजाय हो। किनकि, सम्पूर्ण आराममा सीमित हुनसक्छ, तर यति सानो कोठामा सीमित गर्न हुँदैन कि थुनिएको व्यक्तिलाई असहज हुन्छ। यसबाहेक, भोजन खान अनुमति नदिने दण्डकम्म गर्न निषेध गरिएको छ, जुन कि

निश्चित रूपमा उचित निषेध हो। धम्म-संगहाचार्य-हरूको वचनलाई अगाडि सारेर अट्ठकथा-आचार्यहरू भन्छन् कि सामणेरालाई पानी वसानु, दाउरा बोक्नु वा बालुवा बोक्नु जस्ता कामहरू गराउन सकिन्छ, र उनीहरूले यस्तो गराउन सिफारिस गर्छन्। यी कामहरू उनीहरूलाई पाठ सिकाउनको लागि मात्र गराउने हो, पीडा दिने रूपमा गराउनु हुँदैन। उसलाई तातो ढुङ्गाको पाटोमा सुताउने, टाउकोमा ढुङ्गा वा इट्टाजस्ता भारी वस्तु बोकाउने वा पानीमा डुबाउने जस्ता क्रूर दण्डकम्महरू गर्न निषेध गरिएको छ। यो एक उचित निषेध हो। सजाय गर्ने व्यक्तिको तर्फबाट क्रूरता देखाउने अरु पनि त्यस्ता ब्यवहारहरू गर्नु हुँदैन।

वर्तमान समयमा दण्डकम्म उसलाई उचित (अतिरिक्त) कर्तव्य (काम) दिएर गरिन्छ। सामणेराहरूलाई दण्ड कम्म दिनु कसको कर्तव्य हो? संघको हो, कि तिनको रेखदेख गर्नेको? पालिले यो स्पष्ट गर्दैन। तुलनाको लागि एउटा कथा मात्र छ। त्यो कथाले बताउँछ कि छबग्गिय भिक्षुहरूले सामणेराहरूलाई थुनामा राख्नु अघि उपज्झायहरूलाई पहिले सूचित गरेनन्। जब उपज्झायहरूले आफ्ना सामणेराहरू देखेनन्, उनीहरू तिनीहरूलाई खोज्न गए। भिक्षुहरूले उनीहरूलाई छबग्गिय भिक्षुहरूले थुनामा राखेको जानकारी दिए। यो कुरा भगवान बुद्धलाई थाहा भएपछि उहाँले यस्तो आदेश दिनुभयो कि उपज्झायलाई पहिले नै नबताइकन यस्तो प्रतिबन्ध गर्नु हुँदैन। यदि कुनै भिक्षुले यस्तो गरेमा उसलाई दुक्कट आपत्ति हुन्छ।

यस कथा अनुसार, यो उनीहरूको नियन्त्रक (उपज्झाय वा अभिभावक?) को कर्तव्य हो। अट्ठकथा-आचार्यहरू भन्छन् कि यदि सामणेरले तीन पटक गल्ती गरेको सूचना दिएपछि पनि उपज्झायले सजाय दिएन भने कुनै पनि भिक्खुले सजाय गर्न मिल्छ। यसरी उनीहरूलाई सुपरिवेक्षण गर्ने कुनै पक्कापक्की नियम छैन। मेरो रोजाई यो हो कि यो काम गर्न संघलाई नै अनुरोध गर्नुपर्दछ, किनकि यो स्वाभाविक रूपमा उपज्झायभन्दा शक्तिशाली हो। यसले जो कसैको सामणेरलाई पनि दण्ड दिन सक्दछ । यदि सामणेरले पालिमा उल्लेखित पञ्चअंगले युक्त अपराध गर्छ भने उसलाई घोर दोष हुन्छ, सजाय दिने काम संघको नै हुनुपर्छ जस्तो लाग्छ। अन्तिम पाँच वटा सिक्खापदहरू पालना नगर्ने वा कर्तव्यलाई बेवास्ता गर्नेहरूलाई उसको जिम्मा लिने (अभिभावक) ले दण्ड दिनु सही हो। अन्तमा, सम्बन्धित व्यक्ति आफैले (दोषीले) आफ्नो गल्ती काम गर्नाको कारणमाथि पश्चात्ताप गरी समाधान (शान्ति) गर्नको लागि कारबाही गरिदिन अनुरोध गर्न सक्छ। बुद्ध सासनको बाहिर दीक्षित व्यक्तिले आफुलाई दण्डकम्म गरिरहेको कथा छ। जब उसले आफ्नो समूहको आचरणको उल्लङ्घन हुने कुनै काम गथर्यो वा त्यति दोषपूर्ण त होइन तर पनि आफुलाई दोष हो भन्ने लाग्ने किसिमका थिए, यस्तो अवस्थामा उसले निर्णय गरिराखेको जति परिमाणमा बगरबाट बालुवा बोकेर खेतमा थुपार्थ्यो। काम गराएर दण्डकम्म दिने तरिका यहि कथाबाट उदाहरण लिएको हुन सक्छ।

Dhamma.Digital

यदि कहिलेकाहीं पश्चाताप निवारण गर्नको लागि सामणेर आफैले यसरी गर्न सक्छ भने, पाँच अन्तिम सिक्खापद उल्लङ्घन गर्दा, वा गर्नु पर्ने कर्तव्यहरूलाई बेवास्ता गर्दा यो बिल्कुल मान्य हुँदैन र? भिक्षुहरूले आफैले आपत्ति स्वीकार गरेकोसँग तुलना गर्दा यो स्वीकार्य हुनुपर्छ, तर दण्डकम्म गर्नु भनेको अरुको कर्तव्य हो भनेर भनिएको छ। त्यसैले सम्बन्धित व्यक्तिले आफ्ना वरिष्ठहरूलाई कारबाही गरिदिन अनुरोध गर्नु राम्रो चलन हो, जुन कि भाव तथा शब्द दुबैको हिसाबले मिल्छ।

दण्डकम्म सामणेरहरूलाई मात्र गर्ने कि भिक्षुहरूलाई पनि गर्न सकिन्छ? पालिले भिक्षुहरूलाई गरेको कुरा कति पनि उल्लेख गर्दैन, किनभने भिक्षुहरूलाई सजाय दिने विधीहरू अन्यत्र उल्लेख भईसकेका छन्। अट्ठकथामा भनिएको छ कि (कसैको) सद्धिविहारिक र अन्तेवासिक (विद्यार्थी) लाई दण्डकम्म गर्नु उचित छ, जसरी सामणेरहरूलाई गरिन्छ। अट्ठकथाको यही संकेतलाई मानेर भिक्षुहरूलाई पनि दण्डकम्म गरि आइएको हो।

४. पणाम (हटक दिनु)

गलत व्यवहार गर्नेलाई कट्टी गर्नु, संगत छोड्नु कसैलाई हटक दिनुलाई *पणाम* भनिन्छ, जसको अर्थ हो, बाहिर निकाल्नु। भिक्षुहरूलाई पनि र गृहस्थीहरूलाई पनि यो गर्न सकिन्छ; यो काम संघको जिम्माको रूपमा वा कुनै एक भिक्षुको जिम्माको रूपमा गर्न सकिन्छ।

आपत्ति नदेखेको कारणले वा आपत्तिको समाधान नगरेको कारणले वा दुष्ट विचार नत्यागेको कारणले भिक्षुलाई उक्खेपनीय-कम्म गर्ने र समभोगबाट हटाउने कामको व्याख्या अध्याय ३१, किच्चाधिकरण, निग्गह र यसको समाधानको खण्डमा गरिएको छ। वास्तवमा भिक्षुहरूलाई "बहिष्कार गर्नु" यो एउटा संघकर्म हो। आठ दोषहरूले युक्त उपासकलाई पनि बहिष्कार (पात्र छोप्नु) गरिन्छ, जस्तो कि त्यही अध्यायमा व्याख्या गरिएको छ। यसलाई पनि संघकम्मको रूपमा हेरिनुपर्छ।

यी बाहेक भिक्षुलाई संघकम्मको रूपमा गरिने अर्को थरि हटक दिनु (पणाम) पनि छ, जुनलाई ब्रह्मदण्ड भनिन्छ। यसको अर्थ हो गम्भीर सजाँय दिनु। यो भनेको भेला भएर संघद्वारा निर्णय गर्नु हो। यसमा त्यहाँ नामित भिक्षुलाई निर्देशन नदिनु, नसिकाउनु, सल्लाह नदिनु हो, उसले जे सुकै गरोस्। उसको काम उसको कर्मद्वारा नै बाहिर प्रकट हुनेगरी छोडिदिनु हो। यो कम्म आफू परिनिर्वाण हुन लाग्दा भगवान बुद्धले छन्न भिक्षुप्रति गर्ने निर्देशन दिनुभएको थियो। यो कम्म भिक्षु छन्नलाई आफ्नो गलित अनुभव गराउनको लागि प्रयोग गर्नुभएको बुद्धोपाय थियो। भनिन्छ कि यिनी (छन्न) पुराना सेवक थिए, र भगवानले महाभिनिष्क्रमण (गृहत्याग) गर्दा पछ्याएर गएका व्यक्ति थिए। उनी पछि उपसम्पदा भएर भिक्षु बने। उनी घमण्ड गर्थे कि आफू भगवान शास्ताका पुराना मानिस हूँ। उनी जिद्दी भिक्षु थिए। आफ्नो सँगी साथी सब्रहमचारीहरूको सल्लाह र चेतावनीहरूलाई सुन्दैनथे। सल्लाह

दिन र सिकाउन गहारो व्यक्ति भएकोले उनी बाह्रौं संघादिसेस सिक्खापदको *आदिकम्मिक* (पहिलो अपराधी) को रूपमा धम्म संग्रह गर्ने आचार्यहरूद्वारा निर्दिष्ट गरिएका व्यक्ति हुन्।¹¹⁵ उनी आफ्नो आपत्ति नदेख्ने व्यक्ति भएको कारणले एक पटक र उनले आपत्ति देसना गर्न नमानेको कारणले एकपटक संघद्वारा उक्खेपनीयकम्म गरिएका व्यक्ति थिए। भगवान शास्ता परिनिर्वाण भएपछि संघले उनलाई ब्रह्मदण्ड दियो। (त्यो) थाहा पाउने बित्तिकै संघद्वारा अलग्गयाइएकोमा दुःखी भएर बेहोश भए। त्यस घटनाबाट उनी अरहत्त्व प्राप्त हुने गरी राम्रो अभ्यासमा फर्किए। त्यसपछि उनले संघलाई त्यो कम्म मिलाउन अनुरोध गरे। त्यो कम्म समाप्त गर्नको लागि संघले अपलोकन (सल्लाह) गर्यो भन्ने कुरा पक्कै पनि देखिंदैन। भिक्षु आनन्दले मात्र भिक्षु छन्नलाई जवाफ दिए कि तपाँइ अरहन्त भइसकेको हुनाले स्वतः ब्रह्मदण्ड समाप्त भइसकेको छ।

कथा अनुसार यस्तो भनि बुझ्न सकिन्छ कि ब्रह्मदण्ड विशेष रूपले भिक्षु छन्नको विरुद्धमा प्रयोग गर्नको लागि बनाइएको थियो: तर परिवारले यसलाई अपलोकन अन्तर्गत व्यवस्थित गर्दछ, जुनले यो कम्म अरु भिक्षुहरूलाई पनि गर्न मिल्छ, भन्नु जस्तै हो। यो कम्म संघले गर्ने विधीको विपरित विधी हो, जसलाई १२ औं सिक्खापदमा संघादिसेस-काण्डमा व्याख्या गरिए अनुसार प्रयोग गर्दछ। त्यसमा संघले दिने उपदेश

¹¹⁵ यसको अर्थ हो, भिक्षुहरूले उससँग बोलचाल गर्नेहुन्न।

र चेतावनीलाई महत्त्वपूर्ण ठान्दछ, किनकि यो (भिक्षुहरूको) प्रगतिको मार्ग हो, र ध्यान नदिने भिक्षुहरूलाई समणुभासन सुनाउनेसम्म गरिन्छ। संघको आदेश अनुसार पालना गर्न बाध्य छ। यहाँ त उनलाई कुनै सल्लाह बिना नै एकैपटक अलग्ग्याइएको छ। यस अनुसार पहिले उनलाई पालन गर्न बाध्य पार्ने (आदेश) नदिउञ्जेलसम्म उपदेश दिने प्रयास गर्नुपर्छ भन्ने बुझ्नुपर्छ। सफल नभएपछि उनलाई संघबाट अलग्ग्याउनको लागी ब्रह्मदण्ड, उक्खेपनीयकम्म गर्नु पर्छ। उक्खेपनीयकम्मको अर्थ स्पष्ट छन्: ब्रह्मदण्डको विषय अझै अस्पष्ट छ। ब्रह्मदण्ड लगाइएको भिक्षु संघसँग संवास गर्न जान हुन्छ, कि हुँदैन? उनलाई केही नबोल्नु बाहेक अन्य भिक्षुहरूले उनीप्रति कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ? छोटकरीमा भन्नुपर्दा, यो उक्खेपनीय कम्मभन्दा कसरी फरक छ? यो कम्ममा विनयविशेषज्ञहरूले विचार गरिहेर्नुहोस्।

सामणेर कण्डकलाई प्रब्रजितभाव तथा भिक्षुसंघबाट बाहिर निकाल्नुलाई संघकम्मको रूपमा "निष्कासन गर्नु" मा समावेश गर्न सकिन्छ। तर *निष्कासन गर्नुपर्ने* विधीवाक्यहरू प्रयोग गरिन्छ। मैले बुझेको छु कि उनलाई संघमा पुनः स्वीकार गर्ने उद्देश्य थिएन, त्यसैले यसलाई नासनाको खण्डमा व्यवस्थित गरिएको छ।

दोषका कारकहरू युक्त भएको *सद्धिविहारिक* र *अन्तेवासिक*लाई उपज्झाय र आचार्यले एकल कम्मको रूपमा "भगाइ पठाउनु" कम्म गर्न सकिन्छ। तिनीहरू "पठाउनु" को

योग्य हुने तरिकाहरू र यो गर्ने तरिका अध्याय १३ मा व्याख्या गरिएको छ, (भाग २)

यी विभिन्न प्रकारका "बाहिर पठाउनु" मा जब सम्बन्धित व्यक्तिले राम्रो व्यवहार गर्छ, यसलाई शमन गर्नको लागि भगवान बुद्धको अनुमति छ।

निग्गह नेतृत्वको स्रोत हो, जुन बिना यो काम पूर्णरूपले गर्न सकिंदैन, जस्तो कि अध्याय ३१ को सुरुमा व्याख्या गरिएको छ। त्यसो हुनाले भगवान शास्ताले यो अध्यायमा वर्णित निग्गहमा थप नासना कार्यान्वयन गर्ने, दण्डकम्म कार्यान्वयन गर्ने र हटाई पठाउने कामको लागि कुनै अवस्थामा संघलाई तथा कुनै अवस्थामा व्यक्तिलाई अधिकार दिनुभएको छ।

परिशिष्टहरू

भिक्षुणीहरू

अध्याय ७ (भाग १), पाचितीय अध्यायको तेस्रो वगको प्रारम्भमा मैले भिक्षुणीहरूको आरम्भको बारेमा व्याख्या गरेको छु। यस खण्डमा म भिक्षुणीहरूका लागि उपसम्पदा विधीको व्याख्या गर्नेछु।

महिलाहरूलाई प्रब्रज्या दीक्षा

उपसम्पदा भई भिक्षुणी बन्न चाहने महिलाले पहिले सामणेरीको रूपमा पब्वज्जा लिनुपर्छ। पूरा अठार वर्ष उमेर पुगेपछि उसले भिक्षुणी संघबाट सिक्खासम्मति (प्रशिक्षण सम्मति) प्रदान गर्नको लागि अनुरोध गर्नुपर्छ। यसरी दुई वर्षको लागि छ वटा सिक्खापदहरू पालन गरिबस्ने निर्णय (अधिष्ठान) गर्नुपर्छ; यो उपसम्पदाको पुब्वभाग (पहिले गर्नुपर्ने) काम हो। सिक्खासम्मति याचना गर्ने र प्रदान गर्ने विधी यस्तो छ: पालिमा कुमारीभूता भनिएको सामणेरी हो, जसको अर्थ हो "युवतीहरू"। उसले भिक्षुणी-संघमा जानुपर्छ, आफ्नो चीवर एकांश गरेर लगाएर, सबै भिक्षुणीहरूको खुट्टामा प्रणाम गरेर, हात अञ्जलीबद्ध गरेर, घुँडा टेकेर यसो भन्नुपर्छ: "म फलानो

Dhamma.Digital

नामकी, फलानी (पवतिनी¹¹⁶को नाम) की चेली, उमेर अठार वर्षकी हुँ। म दुई वर्ष लामो छवटा धम्मको शिक्षा प्रदान गर्न याचना गर्दछु।" उसले यो याचना तीन पटकसम्म दोहोर्याउनु पर्छ।

अनि कुनै सक्षम भिक्षुणीले संघलाई उक्त सामणेरीलाई शिक्षामा बस्नदिने सम्मति दिनको लागी संघमा त्रित्तिदुतियकम्मवाचा वाचन गर्नुपर्छ। जब त्रित्ति पूरा हुन्छ उसलाई पाणातिपाता वेरमणी देखि विकालभोजना वेरमणी सम्मका छवटा सिक्खापदहरू वाचन गर्न लगाउनु पर्छ। उसले यसो भन्दै सुरु गर्छ: "म दुई वर्षसम्म कुनै उल्लंघन नगरी (अट्टरूपले) जीवित प्राणीहरूलाई मार्नबाट अलग रहन्छु" आदि। यतिले सिक्खासम्मति पूरा हुन्छ। त्यसबेलादेखि सामणेरीले सिक्खमाना दीक्षा प्राप्त गर्छ, जसको अर्थ शिक्षारत महिला हो। यदि उसले ती दुई वर्ष भित्र यी छ वटा नियमहरू मध्ये कुनै एकलाई उल्लंघन गर्छ भने, उसलाई तिनीहरूले अर्को दुई वर्षसम्म पालन गर्नको लागी फेरि सुरु गराउनुपर्छ। पहिले नै व्याख्या गरिए अनुसार उसले भिक्षुणी संघबाट तालिममा स्वीकार गर्न अनुरोध गर्नुपर्छ।

जब उसले पूरा दुई वर्षसम्म अट्टरूपले यी छ वटा शीलहरू पालन गरिसक्छे, तब उसलाई "प्रशिक्षित" भनिन्छ। त्यो

¹¹⁶ हेर्नुहोस्, तल पृष्ठ 255।

अवस्थामा पुगिसकेपछि उसले भिक्षुणी संघमा जानुपर्छ, र वृत्थानसम्मति अर्थात्, उपसम्पदा लिनको लागि अनुमति अनुरोध गर्नुपर्छ। अनुरोध गर्ने विधीवाक्य यस्तो हो: "म फलानी नामकी, फलानीकी चेली हुँ र छ वटा धम्महरू दुई वर्षसम्म तालिम लिएर बीस वर्षको उमेरमा पुगेकी छु। मलाई वृत्थानसम्मति प्रदान गर्नको लागि संघलाई अनुरोध गर्दछु। त्यसपछि एकजना भिक्षुणीले अतिदुतिकम्मवाचा वाचनद्वारा संघमा त्यो सिक्खमानालाई वृत्थानसम्मति दिने घोषणा गर्नुपर्छ। उसले वृत्थानसम्मति प्राप्त गरिसकेपछि मात्र उपसम्पदा हुन मिल्छ।

भिक्षुणी विभंगमा अर्को एकथरी सिक्खासम्मति र वृत्थानसम्मति याचना गर्ने र प्रदान गर्ने विधीवाक्यहरू दिइएको छ। यसमा सिक्खासम्मति तथा सिक्खापद याचनाको शुरुदेखि नै "म युवती हुँ" भन्नुको सट्टामा "म सिक्खमाना हुँ" भन्ने वाक्यांश सबै ठाउँमा प्रयोग गर्दछ, र उमेर बताउनु पनि छोडिएको छ। भिक्षुणी पाटिमोक्खमा भएको सिक्खापद अनुसार तिनलाई उपसम्पदा दिन निषेध गरिएको छ जो सिक्खमाना तथा कुमारीभूताले २ वर्षसम्म ६ वटा धम्महरूको पालन पूरा गरी सकेको छैन, अथवा संघको (औपचारिक) सम्मति बिना नै ती पालन गरिसकेकी छिन्, यसको तात्पर्य यो हुनसक्छ कि सिक्खमाना भनेको उपसम्पदाको लागि (न्यूनतम) उमेर पूरा भएको, र कुमारीभूता भनेको उपसम्पदाको लागि अझै उमेर नपुगेको हो -तर यस्तो उल्लेख गरिएको छैन। कुमारीभूतावग्गको

सातौं सिक्खापदको विभंगमा पाचित्तिय-अध्यायको आठौं वग्ग, भिक्खुणी विभंगमा नै "सिक्खमाना" शब्दलाई दुई वर्षसम्म छवटा धम्ममा तालिम लिइसकेको व्यक्तिको रूपमा व्याख्या गरिएको छ, जसलाई सिक्खमाना मानिन्छ, अर्थात् सिक्खासम्मति ग्रहण गरेदेखि पूरा नहुन्जेलसम्म नै हो, तर उपसम्पदा प्राप्त गरेको छैन। यसको अर्थ म यस्तो बुझ्छु कि भिक्खुणी-पाटिमोक्ख सिक्खापदले कमसेकम २० वर्ष उमेर नपुगेकी कुमारीलाई उपसम्पदा प्रदान गर्न निषेध गरेको छ, यसले उपसम्पदा प्राप्त गर्ने व्यक्तिको (न्यूनतम) उमेर तोक्ने उद्देश्य राखेको छ: त्यस पछि यो नियम रहेको छ कि उमेर पुगेकी तर अहिलेसम्म निर्धारित अवधिसम्मको तालिम प्राप्त नगरेकी व्यक्तिलाई, अथवा यो पूरा गरिसकेको छ, तर जसले अझै वुट्ठानसम्मति प्राप्त गरेको छैन, उसलाई पनि उपसम्पदा प्रदान गर्न निषेध गरिएको छ। त्यस पछिका नियमहरूले त्यो तालिम पूरा गरेको व्यक्तिको लागी अभ्यास गर्ने तरिका तय गर्दछ। मेरो निष्कर्ष यो हो कि पहिलो अनुरोधमा "कुमारी" शब्द प्रयोग गर्नुपर्छ; त्यसपछि "सिक्खामाना" शब्द प्रयोग गर्नुपर्छ। प्रथम याचनामा, उपसम्पदाको लागी उमेर पुगेको छैन भने, उमेर नपुगुन्जेलसम्म उमेर पनि बताउनु पर्छ। प्रथम याचना गर्दा यदि आयु पूरा भएको छ भने यो बताउनु पर्दैन।

उपसम्पदा हुनको लागी २ वर्ष अगावैदेखि ६ वटा सिक्खापदहरू पालन पूरा गरेको हुनुपर्ने भन्ने सिक्खापदले स्वाभाविक रूपमा गर्भवती वा अझै बच्चाहरूलाई दूध खुवाउने

महिलाहरूलाई उपसम्पदा दिनबाट रोक्छ, ताकि उनीहरूले भिक्षुणी हुँदा बच्चा जन्माउन र हेरचाह गर्न नपरोस्।

विवाहिता भएर बाह्र वर्ष पूरा नबिताएकी महिलाहरूका सम्बन्धमा, उनीहरूले अझै उपसम्पदा लिन सक्दैनन्। त्यस कारण उनीहरूले दस वर्षपछि सिक्खासम्मतिको लागी अनुरोध गर्न सक्छन् । तिनीहरूको निर्धारित तालिम पूरा भएपछि बाह्र वर्ष पूरा हुनेछ, र त्यसपछि तिनीहरूले उपसम्पदा लिन सक्छन्।

दुई वर्ष तालिम लिएर वुट्ठानसम्मति प्राप्त गरेकी सिक्खमानाले जसरी उपसम्पदा भएर भिक्षुको दीक्षा ग्रहण गर्नेले उपज्झाय ग्रहण गर्छ, त्यसरी नै भिक्षुणी उपसम्पदामा *पवत्तिनी*को रूपमा एउटी भिक्षुणीलाई ग्रहण गर्नुपर्छ। भिक्षुणीको मामलामा, तिनीहरूलाई *उपज्झाया* र *सद्धिविहारिणी* भनिँदैन। उपज्झायलाई *पवत्तिनी* भनिन्छ, जसको अर्थ हो "पालक" वा "परिचालक"-जुन मैले बुझिँनँ। सद्धिविहारिणीलाई *सहजीविनी* भनिन्छ, जसको अर्थ सह-निवासिनी हो।

पवत्तिनीको रूपमा नियुक्ति प्राप्त गर्ने भिक्षुणीले पहिले बाह्रवटा वर्षावास पूरा गरेको हुनुपर्छ र भिक्षुणी-संघबाट वुट्ठापनसम्मति (दीक्षा दिने स्वीकृति) प्राप्त गरेकी हुनुपर्छ। नियुक्त गर्ने भिक्षुणी संघले मनोनीत हुने भिक्षुणीको बारेमा विचार गर्नुपर्छ। यदि ऊ सक्षम र विवेकशील छे भने उनीहरू सहमत हुन मिल्छ। उसमा कुनै पनि हिसाबले कमी छ भने, उनीहरूले सहमति दिनहुँदैन। सम्मति गर्ने विधी यस्तो हो: नियुक्ति प्राप्त गर्ने भिक्षुणी आदरपूर्वक भिक्षुणी-संघमा पुग्ने,

अनि यस्तो भन्ने- 'म फलानी नामकी भिक्खुणी, बाहवटा वर्षावास पूर्ण भइसकेकी हुँ, मलाई वुट्ठापनसम्मति दिनुहोस् भनी याचना गर्दछु।' एकजना भिक्खुणीले त्रि-दुतिय-कम्मवाचा-द्वारा भिक्खुणी-संघमा वुट्ठापन-सम्मति प्रदान गर्न सूचना दिनुपर्छ। भिक्खुणी पाटिमोक्खमा एउटा सिक्खापद छ, जुनले भन्छ- जो भिक्खुणी पवतिनी बन्ने, उपसम्पदा दिने काममा अस्वीकृत भएर पछि त्यसका कर्ता संघको निन्दा गर्दछे, त्यो भिक्खुणीलाई पाचित्तिय आपत्ति लाग्छ। मलाई लाग्छ कि पहिले नै पवतिनीको भूमिकाबाट वुत्थापनसम्मति प्राप्त गरिसकेकी भिक्खुणी छ, त्यसपछि उसमा गल्ती भेटिन्छ¹¹⁷ र उसलाई भिक्खुणी-संघले उपयुक्त नभएको देख्छ, अनि सम्मति हटाएर वा निलम्बन गरेर रोक लगाउँछ। त्यसपछि उसको वुत्थापनसम्मति फिर्ता लिइन्छ र पवतिनी बन्न दिंदैन, अथवा उसलाई रोक लगाइराख्छ। तर (विनय पिटक, भिक्खुणी) विभङ्गमा उक्त सिक्खापद सम्बन्धी बताइएको छ कि पहिलो पटक अनुरोध गर्दा अस्वीकार गर्ने भनिएको छ, जुन उक्त सिक्खापदमा गरिएको निषेधसँग मेल खाँदैन।

वुट्ठापनसम्मति प्राप्त गरेकी भिक्खुणीले हरेक वर्ष उपसम्पदा दिने पवतिनी बन्न हुँदैन। उसले प्रब्रज्या दिएको वर्ष र अर्को एक वर्ष (जम्मा २ वर्ष) प्रब्रज्या दिने कामबाट अलग रहनुपर्छ, र जुन वर्षहरूमा ऊ (पवतिनी) हुन्छे, उसले एकै

¹¹⁷ हेर्नु बी.डी. भाग ३, पृष्ठ ३८७ (पाचित्तिय ७६)।

पटकमा दुईजनालाई उपसम्पदा दिन हुँदैन। उसले एक पटकमा एक जनालाई मात्र दिन मिल्छ। यसबाट, यदि एक समूहमा दस पवत्तिनीहरू छन् भने, उपसम्पदा प्रति वर्ष पाँचजनालाई मात्र दिन सकिन्छ।

उपसम्पदा दिने विधी यस प्रकार छ: यो पहिले भिक्षुणी-संघमा गर्नुपर्छ। उपसम्पदापेक्खाले पहिले उपज्झाय ग्रहण गर्नुपर्छ। यहाँ उसले भिक्षु बन्नेहरूले जस्तै नै बोल्छे। त्यसपछि उसलाई पात्र र चीवरको (नाम) बताउनुपर्छ। भिक्षुणीका लागी पाँचवटा चीवरहरू छन्:

१. संघाटी;
२. उत्तरासंग;
३. अन्तरवासक;
४. संकच्छिक, जसको अर्थ काखमुनि बेर्ने लुगा हो; र
५. उदकसाटिका, नुहाउने कपडा।

प्रत्येक कपडा (को नाम) बताउने शब्दहरू छन्।

त्यसपछि उसलाई गएर बाहिर उभिन भन्नुपर्छ। सङ्घले एकजना भिक्षुणीलाई त्रित्तिकम्मद्वारा बाहिर गएर उपसम्पदा-पेक्खाको जाँच गराउन सहमत हुनुपर्छ। यो काममा परीक्षक आफैले आफूलाई नियुक्त गर्न सक्छे, वा अर्को व्यक्तिले उसलाई नियुक्त गर्न सक्छे। नियुक्ति पाएकी भिक्षुणीले उपसम्पदा-पेक्खामा गएर 'यस समयमा सत्यता अनुसार तथ्य बताउनुपर्छ' भनी जानकारी गराउनुपर्छ। भएको विषयको बारेमा उनीहरूले संघको बिचमा सोध्दा 'हो भने हो भन्नु पर्छ': यदि ती

विषयवस्तुहरू त्यस्ता छैनन्, होइनन् भने, 'ती त्यस्ता छैनन्, होइनन्' भन्नुपर्छ। डर नमान, लाज नमान। तिमीसँग यसरी सोधिनेछन्। यी सोधिसकिएपछि त्यो भिक्खुणीले भित्र गएर उहाँहरूलाई जानकारी गराउनु पर्छ कि उपसम्पदापेक्खासँग सोधिसकिएका छन्, ती यस्ता छन्। त्रतिकम्मद्वारा उनीहरूलाई भित्र आउन अनुमति दिनुहोस् भनी याचना गर्नुपर्छ। त्यसपछि उपसम्पदापेक्खा एकांश गरेर (दायाँ हात खुल्ला राखेर) चीवर लगाएर, संघमा पुग्छे, र घुँडा टेकेर, हात जोडेर बस्छे। भिक्खुणीहरूको खुट्टामा प्रणाम गरेर तीन पटक उपसम्पदा याचना गर्छे। याचनाका विधीवाक्यहरू पुरुष उपसम्पदापेक्षीको लागी जस्तो नै हो। आलपनमा मात्र फेर्नुपर्छ, 'भन्ते' को ठाउँमा 'अय्ये' राख्ने हो। संघले अन्तरायिकधम्मका बारेमा सोध्ने एकजना भिक्खुणी सम्मति गर्नुपर्छ। सोधिने प्रश्नहरू अर्थात् अन्तरायिक-धम्महरू स्त्रीभाव सम्बन्धी बाधक विषय¹¹⁸का ११ वटा तथ्यहरू छन्। यसमा थप रोगसँग सम्बन्धित पाँचवटा छन्- कुष्ठरोग, खटिरा, चिलाउने (दाद), क्षयरोग र मिर्गी रोग (एपिलेप्सी) समेत गरेर जम्मा १६ वटा हुन्छन्। मानव रूपमा जन्म सम्बन्धी विषयहरू यी हुन्- मनुष्य हुनु, लिंग सम्बन्धी अर्थात् स्त्री हुनु। स्वाधीनता सम्बन्धी चारवटा- स्वतन्त्र, ऋणमुक्त, जागीरबाट

¹¹⁸ यी ११ वटा बुँदाहरू बी.डी. भाग ५, पृष्ठांक ३७५ मा अनुवाद गरिएका छन्।

मुक्त (बिदा पाएको) हुनु, आमाबाबु र पतिको स्वीकृति पाएको हुनु। आयु पूरा भएको हुनु, आफूलाई चाहिने पात्र तथा चीवर पूरा भएको हुनु, यी समेत गरेर ८ वटा हुन्छन्। आफ्नो नाम र पवत्तिनीको नाम समेत गरेर जम्माजम्मी २६ वटा प्रश्नहरू छन्। यसमा पुरुष उपसम्पदापेक्षीलाई सोधिने शुरूका ११ वटा र पतिको स्वीकृति समेत थपिएको छ। मेरो विचारमा यो सबभन्दा पछिल्लो बुँदा विवाहिता र मातापिताको अभिभावकत्वबाट मुक्त स्त्रीको लागी हो र मातापिताको स्वीकृतिको सत्तामा आवश्यक बुँदा हो।

अनि एकजना सक्षम भिक्षुणीले अतिचतुत्थ-कम्मवाचाद्वारा उसको उपसम्पदा याचनाको विषय संघमा प्रस्तुत (घोषणा) गर्न सक्छे। घोषणाका विधीवाक्यहरू भिक्षुको उपसम्पदाका जस्ता नै छन्। कुनै कुनै शब्दहरू यथोचित रूपमा तथा भाषागत लिंग मात्र यथार्थतापरक हुने गरी परिवर्तन गर्नु पर्छ।

यसरी भिक्षुणी संघमा उपसम्पदा ग्रहण गर्ने सिक्खमाना *एकतो उपसम्पन्ना*, एकातिर उपसम्पदा भएकी हो। पूर्ण स्तरकी भिक्षुणी बन्नको लागी उसले फेरि एक पटक भिक्षु-संघको तर्फबाट उपसम्पदा पाउनुपर्छ। त्यसपछि सबै भिक्षुणीहरूले एकैचोटि भिक्षुणी संघमा उपसम्पदा लिएकी महिलाहरूलाई भिक्षुसङ्घमा लैजानुपर्छ। उसले आफ्नो चीवर एकांश गर्नुपर्छ। भिक्षुहरूको पाउमा प्रणाम गर्नुपर्छ, हात अञ्जलीबद्ध राखेर घुँडा टेकेर उपसम्पदाको लागी अनुरोध

गर्नुपछे। "आदरणीय भन्तेहरू, म फलानी नामकी, फलानी नामकी पवतिनीको उपसम्पदापेक्खा हुँ, मैले पहिले नै एकातिर उपसम्पदा प्राप्त गरिसकेकी छु र म भिक्षुणी सङ्घमा शुद्ध छु। म (भिक्षु) संघबाट उपसम्पदा दीक्षाको लागी याचना गर्दछु: संघले मलाई दयापूर्वक उद्धार गर्नुहोस्।" तिनले यसरी तीन पटक याचना गर्नुपछे। अनि एकजना सक्षम भिक्षुले त्रिचतुत्थकम्मवाचाद्वारा भिक्षुसंघमा यस्तो भनी घोषणा गर्नसक्छ- "पूज्य भिक्षुसंघ, मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यस्तो नामकी नारी, फलानी नामकी पवतिनीको उपसम्पदापेक्खा हो, ऊ एक तर्फबाट उपसम्पन्न भएकी छे, ऊ भिक्षुणी सङ्घमा शुद्ध छे। पूज्य भन्ते, सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्, फलानी नामकी महिलाले संघमा उपसम्पदा याचना गर्दछे, उसकी पवतिनीको नाम फलानो हो। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने फलानी नामकी नारीलाई, फलानी नामकी पवतिनी भएकीलाई उपसम्पदा प्रदान गरियोस्। यदि यो प्रस्ताव पूज्य भन्तेहरूलाई मान्य छ भने चुप बस्नुहोस्। जसलाई मन पर्दैन उहाँले बोल्नुपछे। म दोस्रो पटक पनि यो घोषणा गर्दछु...म तेस्रो पटक पनि यो घोषणा गर्दछु...। यस्ती नामकी महिलालाई संघले उपसम्पदा दिएको छ, जसको पवतिनी ...नामकी भिक्षुणी रहेको छ। यो कुरा मान्य छ, त्यसैले संघ मौन छ। म यसरी मान्यता राख्छु।"

त्यही बेला घामको छायाँ नाप्नु पर्छ; ऋतुको अवस्था बताउनुपर्छ; दिनको भाग टिप्नुपर्छ; सबै विविध मामिलाहरू बताउनुपर्दछ; भिक्षुणीसंघलाई तीनवटा निस्सयहरू, आठ

अकरणीयहरू बताउन आदेश दिनुपर्छ। भिक्षुणीहरूलाई (भिक्षुहरू अभाव रहेको) वनमा विहार गर्न निषेध गरिएको छ, त्यसो हुनाले *रुक्खमूल सेनासन निस्सय* (रुखको फेदमा बस्ने आधार) लिनुलाई छोडेर बाकी तीन वटा मात्र बताउनु पर्छ। अर्कोतिर पाराजिक आठवटा भएकोले यसमा ४ वटा बढेको छ।

भिक्षुसंघमा दिइने यो भिक्षुणी उपसम्पदाको लागी उपसम्पदापेक्खा स्वयम् उपस्थित हुनु आवश्यक छैन। यदि कुनै खतरा रहेको अवस्थामा आफै उपस्थित हुन आउनसक्ने अवस्था छैन भनेदेखि उसले आफ्नो सत्तामा दूत पठाउन सकिने स्वीकृति भगवानले दिइरारन्नु भएको छ। त्यो दूत हुने व्यक्ति चलाख र सक्षम भिक्षुणी हुनुपर्दछ। उसले आफ्नी सहधम्मिक साथी सहेलीलाई दूत बनाउने स्वीकृति छैन। पालिमा बताइएका अन्तराय (खतरा) भनेको चोर, डाका, अपराधीहरूको भय हुन्। उपसम्पदापेखालाई एक शहरबाट अर्को शहर जानको लागी टाढा यात्रा गर्ने बेलामा यस्ताको सामना गर्नुपर्ने हुनसक्छ। बिमारीलाई पनि एक प्रकारको अन्तराय मान्न सकिन्छ। दूतको नियुक्ति गर्ने तरिका पालिमा व्याख्या गरिएको छैन। लगत्तै पछि नै दूत भिक्षुणीको कर्तव्यको उल्लेख गरिएको छ। दूत भएकी भिक्षुणीले भिक्षुसंघमा जानुपर्छ। उसले चीवर एकांश गर्नुपर्छ। भिक्षुहरूको पादमा प्रणाम गरिसकेपछि टुकुक्क बसेर हात जोडेर उसले उसको सत्तामा उपसम्पदा याचनाका विधीवाक्यहरू वाचन गर्नुपर्छ, जुन यस्तो छ- "भन्तेहरू, फलानी नामकी व्यक्ति फलानी पवत्तिनीकी उपसम्पदापेक्खा हो। ऊ एकातिर उपसम्पदा

भइसकेकी छे। ऊ भिक्खुणीसंघमा शुद्ध हो। त्यो महिला केही खतराका कारणले आउन सकेकी छैन। यस्तो नामकी महिलाले संघबाट उपसम्पदा अनुरोध गर्छे। सङ्घले दया गरेर उसलाई उद्धार गर्नुहोस्।” उसले यसरी तीन पटक अनुरोध गर्नुपर्छ। त्यसपछि सक्षम भिक्खुले सो कुराको सारस्वरूप सङ्घमा घोषणा गर्नुपर्छ, त्यस महिलालाई त्रिचतुत्थकम्मवाचाद्वारा पछिल्लो तरिकाले उपसम्पदा प्रदान गर्छे। उपसम्पदा कार्य समाप्त भएपछि छाया नाप्नु पर्छ, र ऋतुको हिसाब आदि बताउनुपर्छ। भिक्खुणीहरूलाई तीन वटा निस्सय र आठ वटा अकरणीयहरू त्यो नयाँ भिक्खुणीलाई बताउन आदेश दिनुपर्छे।

भिक्खुणीहरूका व्रतहरू

सहजीविनी र *पवतिनीका* पारस्परिक व्रत (कर्तव्य) हरू कस्ता छन् भनी भिक्खुतिरको उपज्झाय र सद्धिविहारिकको जस्तो गरी वर्णन गरिएको छैन। यति मात्र उल्लेख गरिएको छ कि सहजीविनीले उपसम्पदा दिने पवतिनीलाई दुई वर्षसम्म पछ्याउनु कर्तव्य हो। यस्तै दुई वर्षसम्म सहजीविनीको आफैले हेरचाह गर्ने वा हेरचाह गर्नमा सहयोग प्राप्त गर्न प्रयास गरिदिने पवतिनीको कर्तव्य हो। अनि कम्तिमा पाँच वा छ *योजन*¹¹⁹ टाढा

¹¹⁹ मूल सिक्खापद (भिक्खुणी पाचित्तिय ७०) मा उल्लेख छ, भिक्खुणीलाई तिनको पतिको बसोबास क्षेत्रबाट अन्यत्र सार्नुपर्छ ताकि तिनलाई बलजपितपूर्वक पतिले फिर्ता लान नसकोस्।

मात्र जाँदा पनि सहजीविनीलाई साथमा लाने गर्नुपर्छ। जुन पक्षले यी कर्तव्यहरू पूरा गर्दैन, तिनीलाई पाचितिय आपत्ति हुन्छ। यी कुराहरूबाट यो अर्थ लाग्छ कि भिक्षुणीहरूले २ वर्षसम्म मात्र निस्सय पालन गर्छन्। सहजीविनीले आफ्नो पवतिनीको सेवा अवश्य गर्नुपर्छ।

भिक्षुणीहरूका पाँचवटा चीवरहरू छन्, यो कुरो पहिले नै बताइसकिएको छ। पाठकहरू ३ वटा चीवरहरूसँग परिचित नै छन्। बाकी मध्ये *सङ्कच्छिक* भनेको स्तन बाँध्ने कपडा भनेको हो भन्ने लाग्छ। यो भनेको ब्राँ (तुतुल्ल) हो कि। यो कपडा प्रयोग नगरिकन गाउँ प्रवेश गरेमा पाचितिय आपत्ति हुन्छ। भिक्षुणीले नाङ्गो भई स्नान गर्न निषेध गरिएको सिक्खापद छ। त्यसो हुनाले उसँग *उदकसाटिका* कपडा पनि हुनुपर्छ। उसले जहाँ गए पनि यो कपडा साथमा लिएर जानुपर्ने हो, कि होइन, कतै उल्लेख गरिएको छैन। चीवरको नाप पनि भिक्षुको बराबर नै होला। किनभने उनीहरूलाई पनि सुगतको चीवर भन्दा ठूलो चीवर प्रयोग गर्नमा निषेध गरिएको छ। चीवर लगाउने तरिका भिक्षुहरूको जस्तै हुन सक्छ, किनभने तिनीहरूले पनि एउटै *सेखियवत* (७५ वटा सिक्खापदहरू) अनुसार लगाउने हो। त्यसैले भिक्षुहरूको जस्तै नै हुनु सम्भावना छ। तर भिक्षुहरूले दुईवटा चीवरहरू खप्त्याएर लगाएर गाउँमा प्रवेश गर्ने तरिकालाई भिक्षुणीहरूले पछ्याउने सम्भावना छैन। उत्तरासङ्गलाई एकांश गरी लगाउने र त्यसपछि संकच्छिकले स्तनमा बाँध्ने हो। त्यसपछि दुबै काँध छोपेर सङ्घाटी लगाउनु अधिक सुरक्षित

देखिन्छ, र यसो गर्नु स्त्रीजातिको लागी उपयुक्त छ। यस्तो होइन भने संकच्छिक तबेडमान् (थाइलैंडको अयुध्या युगमा महिलाहरूले माथिल्लो लुगा लगाउने ढंग) जस्तो खुल्नसक्छ; अर्थात्, पिठ्यु छोपेर पछ्यौरा दुबै काखिबाट छिराएर अगाडि ल्याएर दुइ छेउहरूमध्ये एकलाई खप्तिनेगरी बढाएर काँधबाट गर्दनको पछाडि बाँध्ने होला।

यी चीवरहरू कमसेकम हरेक ५ दिनमा फेर्नुपर्छ: यदि कुनै चीवर योभन्दा बढी दिन लगाइ बसेमा पाचित्तिय आपत्ति लगाइएको छ। निसग्गिय पाचित्तिय नलगाइएको आश्चर्यजनक कुरो हो। कुनै कुनै समूहका भिक्षुहरूले अरुणोदय हुनुभन्दा अगावै त्रिचीवर लगाउने चलन भिक्षुणीहरूको विधीबाट नकल गरिएको यही सिक्खापदबाट आएको हो, कि होइन?

भिक्षुणीहरूलाई पनि भिक्षुहरूलाई जस्तो नै गरी सिक्खापद नाघनाले आपत्ति हुन्छ। भिक्षुणीहरूका सिक्खापदहरू केही भाग भिक्षुहरूका जस्तै नै छन्, जुनलाई *साधारण-सिक्खापद* (साझा) भनिन्छ। केही भाग फरक छन्, जुनलाई *असाधारण-सिक्खापद* (विशेष) भनिन्छ। आपत्तिहरूका नाम पनि भिक्षुहरूका जस्तै नै ७ वटा छन्। थुल्लच्चय बाहेक दुक्कटभन्दा कडा आपत्ति भएका सिक्खापदहरू पाटिमोक्खमा संग्रहित छन्, जसलाई भिक्षुहरूले जस्तो नै भिक्षुणी-सङ्घले प्रत्येक पन्ध्र दिनमा भेला भएर पाठ गर्नुपर्छ।

नाघनाले *मूलच्छेद* (नाश) हुने आपत्तिहरू भिक्षुणीहरूका आठवटा सिक्खापदहरू छन्। चारवटा

भिक्षुहरूकोसँग समान छन्, तर पहिलो सिक्खापदले लिङ्गको लागी उपयुक्त रूपमा फरक अभिव्यक्तिहरू प्रयोग गरिएको छ। चार *असाधारण* हुन्। पाटिमोक्खमा भएको क्रम अनुसार गणना गर्दा तिनीहरू यस प्रकार छन्:

५. भिक्षुणीले कामुक भएर कामुक पुरुषद्वारा काँधबाट तल र घुँडाबाट माथि समातेको, दबाएको, थपथपाएको अनुभूतिमा आनन्दित भएमा।
६. भिक्षुणीलाई (कुनै भिक्षुणी) पाराजिक भएको थाहा छ, यो तथ्यलाई लुकाउँछे, आफैले पनि आरोप लगाउँदैन, संघलाई पनि जानकारी दिँदैन।
७. भिक्षुहरूको संघले धम्म अनुसार, विनय अनुसार संवासबाट निश्काशन गरिएको भिक्षुको पक्ष लिँदा उसलाई रोक्न भिक्षुणीहरूद्वारा *समणुभासन* विधीवाक्य पाठ गरिसक्दा पनि छोडेन भने।
८. आफू कामुक भएर कामुक पुरुषद्वारा हात समातेको, संघाटीको छेउ समातेकोमा खुशी भएर उसँग उभिएमा, कुरा गरेमा, तोकिएको ठाँउमा गएमा, त्यो पुरुषले तोकिएको ठाँउमा भेट्न आउँदा त्यहाँ गएमा, दुबैजना गुप्त स्थानमा पसेमा,

Dhamma.Digital

असदधम्म¹²⁰ सेवन गर्नको लागि शरीर अगाडि
बढाएमा।

यो पछिल्लो नियममा उल्लिखित मध्ये प्रत्येक कुराको
लागी आपत्ति लगाइएको छ, जुन कि पाराजिकको नजिक हुनु हो:
जस्तो कि हात समात्नु, संघाटीको छेउ समात्नु (अश्लील
विषयमा) ख्यालठट्टा गर्नु तथा मोहित गर्न जिस्कनु हो। सँगै
उभिनु तथा लोभिने गरी (यौन विषयक) बोल्नु, तोकिएको ठाउँमा
जानु वा कुनै पुरुषसँग उसलाई लुकेको ठाउँमा आउनको लागि
सहमत हुनु, लुकेको ठाउँमा सँगै जानु र सुत्नु, साँचै नै
पाराजिकको छेउछाउ हो। यसलाई हेर्ने अर्को मेरो तरिका यो हो
कि ती आठ कार्यहरूलाई दुई खण्डहरूमा संक्षिप्त गर्न सकिन्छ:

१. पुरुषले हात वा संघाटीको छेउ समात्दा खुसी हुन्छे,
अथवा उभिन्छे पनि, मोहित पार्ने गरी बोल्छे पनि,
र सँगै तोकिएको ठाउँमा जान्छे।
२. पुरुषलाई भेट्नआउने मौका दिन्छे, गुप्त ठाउँमा
लैजान्छे, उसँग सुत्छे।

यस सिक्खापदको *विभंग* मा यसको अर्थ सबै आठ
कार्यहरू एकसाथ गर्नाले पाराजिक हुन्छ भन्ने देखिन्छ।
अट्ठवत्थुका जसको अर्थ हो, "आठवटा विषय भएको"। मातिका
भनिने सिक्खापदमा हरेक क्रियाका साथमा निपात शब्द 'वा'

---

¹²⁰ शाब्दिक अर्थमा, "सत्य धम्म नभएको"। अट्ठकथा अनुसार,
यसले शारीरिक सम्बन्ध गर्नु" लाई संकेत गर्दछ।

रहेको छ। यसले संकेत गर्दछ कि हरेकमा पनि पाराजिक हुन्छ। तर केही क्रियाहरूलाई सरसर्ति हेर्दा पाराजिक आपत्ति लगाउन उचित छैन। तसर्थ, मैले प्रारम्भमा नै ब्याख्या गरिराखेको छु कि (यी कुराहरू) पाराजिकको नजिक पुग्ने गरी गरिएको भयो।

भिक्षुणीहरू आपसमा *उपसम्पदा* भएका हुन्छन्। तर उनीहरू भिक्षुहरूको संघमा *अनुपसम्पन्न* नै हुन्। त्यसो हुनाले पहिले नै उपसम्पदा भएका भए पनि उनीहरूले भिक्षुलाई नमस्कार गर्नु, अभिवादन गर्नु, आसनबाट उठ्नु, आसन दिनु, हात जोड्नु र अरु अरु पनि सामीचिकर्महरू गर्नुपर्छ। उनीहरूले पछि मात्र उपसम्पदा भएको भए पनि भिक्षुलाई बाटो छोडिदिनु आदि गर्नुपर्छ, जस्तो कि *उपासिका*हरूले भिक्षुहरूलाई गर्छन्। यसबाहेक, भिक्षुणीहरू भिक्षु-संघसँग कम्ममा जोडिन सक्दैनन्। त्यसकारण भिक्षुहरूको उपोसथ र पवारणालाई निलम्बन गर्ने, प्रमाण दिने, अनुवादाधिकरणको प्रारम्भ गर्ने, (तिनीहरूलाई) पुनः प्रमाणित गर्ने र प्रतिवादीलाई गवाही दिन लगाउने अधिकार भिक्षुणीहरूलाई छैन। भिक्षुणीले गरेका यी मामिलाहरू पूरा भएको मानिँदैन: जस्तो कि यदि उसले भिक्षुलाई कुनै आपत्तिको आरोप लगायो भने, भिक्षु-संघले छानबिन गर्नुपर्दैन। तर, भिक्षुणीहरूलाई भगवान बुद्धको एउटा स्वीकृति छ कि यदि कुनै भिक्षुले भिक्षुणीहरूप्रति शरीर वा बोलीले अभद्र व्यवहार गरेमा भिक्षुणी-सङ्घले सो भिक्षुलाई अभिवादन नगर्ने सम्झौताको घोषणा गर्न सक्छ। भिक्षुणीहरू आफैँले भिक्षुहरूप्रति (बिना कारण) यसरी व्यवहार गरेमा

भिक्षु-सङ्घले भिक्षुणीहरूलाई निश्चित क्षेत्रमा प्रवेश गर्न नदिने पाबन्दी लगाएर *दण्डकम्म* लगाउन सक्छ। यसपछि पनि यदि उनीहरू सुधेनन् भने उनीहरूलाई उपदेश सुन्न प्रतिबन्ध लगाइन्छ र यसरी उनीहरूको आफ्नै समूहमा उपोसथसम्म पनि निषेधित हुन सक्छ।

भिक्षुणीहरूको समूह आफैं एकलै स्थापित हुन सक्दैन, सामणेरहरू जस्तै नै उनीहरू निम्न मामिलामा भिक्षु-संघमा भर पर्नुपर्छ,:

१. माथि उल्लेख गरिए अनुसार तिनीहरूले भिक्षु-संघमा उपसम्पदा दोहोर्याउनु पर्छ।
२. तिनीहरूले वर्षावासको लागी भिक्षुहरू भएको आवासमा बस्नुपर्दछ।

यस्तो किन गरिएको हो? शायद यो उनीहरूको सुरक्षाको लागी होला। यो बाहेक मलाई यसको अरु कारण थाहा छैन। महिलाहरू मात्रै भएको र बाहिरी सुरक्षा नभएको एकान्त ठाउँमा त्यहाँका महिलाहरू विभिन्न खतरापूर्ण अवस्थामा बाँचिरहेका हुन्छन्। यदि त्यहाँ पुरुषहरू पनि बस्छन् भने तिनीहरूले स्वाभाविक रूपमा सहज महसुस गर्नेछन्। खराब सोच भएका मानिसहरूले त्यहाँ केही गर्न छोड्नेछन्। सायद भिक्षुणीहरूको लागी छुट्टै आवास नभएको कारणले उनीहरूको बासस्थानलाई आवास भनिदैन, तर *भिक्षुनुपस्सयो* भनिन्छ, जसलाई "भिक्षुणीहरूको उपस्सय" भनेर विभाजन गरिएको हो, जसको अर्थ "भिक्षुणीहरूको बसोबास गर्ने खण्ड" हो।

भिक्षुहरूको सँग नमिस्सिएर छुट्टिएको खण्ड हो, वर्तमानमा विहारहरूमा अनागारिकाहरू¹²¹को लागी बासस्थान स्थापना गर्नु जस्तै हो।

३. तिनीहरूले हरेक पक्षमा उपोसथ (को पाठ) बारे सोध्नु पर्छ र भिक्षु संघबाट ओवाद सुन्न जानुपर्छ। भगवान बुद्धले भिक्षु-संघमा भिक्षुणीहरूलाई निर्देशन दिने (सिकाउने) भिक्षु सम्मति गरिराख्ने आदेश दिनुभएको छ। भिक्षुणीहरूले त्यो भिक्षुलाई खोज्नुपर्छ र उसको ओवाद उपदेश सुन्नुपर्छ। सम्मति पाएको भिक्षु नभएमा नयाँ नियुक्तको लागी योग्य व्यक्ति नभेटिएमा जो पायो त्यो भिक्षुलाई सम्मति गर्न हुँदैन। कुनै पनि पाटिमोक्ख पाठ गर्ने भिक्षुले भिक्षुणीहरूलाई सूचना दिनुपर्छ कि भिक्षुणीहरूलाई निर्देशन दिनको लागी सम्मति प्राप्त कुनै भिक्षु छैनन्। त्यसैले भिक्षुणी संघले श्रद्धायोग्य व्यवहार गर्नुपर्छ।

ओवाद सुन्न जाने काममा भिक्षुणीहरू सबैजना जानुपर्छ भन्ने छैन जस्तो देखिन्छ। आलोपालो गरी कोही जाने र कोही बस्ने गर्छन्। जानेहरू संघ पुग्ने गरी ४ वा ५ जना

¹²¹ थाइलैंडमा अनागारिकाहरू सेतो लुगा लगाउने, अष्टशील पालन गर्ने महिलाहरू हुन्। (नेपालमा अनागारिका परम्परा म्यानमारबाट आएको हुनाले लुगा पनि त्यहाँ कै जस्तो लगाउँछन्। : नेपाली अनुवादक)

जान्छन्। तर नियममा घटाएर २ वा ३ जना पनि जान मिल्छ भनी उल्लेख गरेका छन्। यस्तो देखिन्छ कि सुन्न गएपछि त्यसलाई याद गरेर आउँछन् र फेरि अरूलाई सम्झाउँछन्। यदि उनीहरू फरक फरक विहारहरूमा बस्ने भएमा त ठिककै छ। तर एउटै विहारमा बस्नेहरू भएमा तिनीहरूले निवासमा कुरुवाहरू मात्र बाकी राखेर अरू सबैजना गएर सुन्नुपर्छ।

४. वर्षावास पूरा बसिसकेपछि भिक्षुणीसंघमा पवारणा गरिसकेपछि भिक्षुसंघमा पनि पवारणा गर्नुपर्छ।

५. भिक्षुहरूले पढ्ने धम्मविनयका शिक्षा भिक्षुणीहरूले पनि पढ्नुपर्छ। अर्थात् भिक्षुबाट सिक्नुपर्छ।

६. सङ्घादिसेस-आपत्ति गरेपछि, तिनीहरूले दुवै (भिक्षु तथा भिक्षुणी) संघमा एकपक्ष (पन्ध्र दिन) सम्म मानत पालन गर्नुपर्छ।

यो कसरी गर्ने भन्ने व्याख्या गरिएको छैन। म अनुमान गर्छु कि उनीहरूले पहिले भिक्षु-संघबाट मानत याचना गर्नुपर्छ, त्यसपछि फेरि भिक्षुणी-संघमा याचना गर्नुपर्छ। जब संघका दुवै पक्षले मानत दिइएका हुन्छन्, तब उनीहरूले (कम्तीमा) भिक्षुहरूको गण (आवश्यक संख्या) पूरा भएको आवासमा मानत अभ्यास गर्छन्; र त्यसपछि उनीहरूले भिक्षु-सङ्घ र भिक्षुणी-सङ्घ दुवैलाई मानत पालन गरिरहेको जानकारी दिनुपर्छ। यसले देखाउँछ कि भिक्षुणीहरूले लुकाएका आपत्तिको लागी परिवासमा बस्नु आवश्यक छैन।

७. भिक्षुणी संघमा अधिकरण उठ्दा भिक्षु सङ्घद्वारा शान्त गराउनुपर्छ र गल्ती गर्नेलाई दण्ड दिनुपर्छ।

दण्ड दिनु भनेको चाहे त्यो कुनै प्रकारको निग्गह कर्म होस्, चाहे आपत्ति देसना होस्, भिक्षु-सङ्घले गरेको निर्णयलाई भिक्षुणी संघले कार्यान्वयन गर्नुपर्छ।

ब्रह्मचर्य जीवनदेखी दिक्क मानेकी भिक्षुणीले भिक्षुहरूको जस्तो प्रब्रज्या छोड्ने विधी गर्ने चलन छैन। भिक्षुणीको हैसियत छाडेर गृहिणी बन्ने, अर्थात् गृहस्थी नारीको हैसियत लिएपछि भिक्षुणीभाव स्वतः समाप्त हुन्छ। यसरी एकचोटी प्रब्रज्या विसर्जन गरिसकिएकी भिक्षुणीले फेरि उपसम्पदा याचना गर्ने हो भने स्वीकार्य हुनेछैन भनिएको छ। एउटी भिक्षुणीले दीक्षाबाट विधीवत बिदा नलिई चीवर फुकालेको कथा छ। पछि त्यो महिला फर्कि र भिक्षुणी संघमा दोहरो उपसम्पदा मागी। त्यो कुरा भगवान बुद्धकहाँ पुग्यो र उहाँले भिक्षुणीहरूलाई दीक्षाबाट बिदा लिनु पर्दैन भनी निर्णय गर्नुभयो। जब भिक्षुणीले चीवर परित्याग गरी, तब उसको भिक्षुणीभाव बाकी रहेन। कथा अनुसार (ऊ) "भिक्षुणी रहेन" भन्ने शब्दको अर्थ सायद यसको मतलब हो, यो उसको नयाँ वेश (गृहस्थी) अनुसार हुन्छ। अट्ठकथा-आचार्यहरूले यसलाई पुनः उपसम्पदा लिंदा पनि, भिक्षुणी भएको हुँदैन भन्ने कुरामा अर्थ्याएका छन्। यसरी यदि ऊ (फेरि) आई भने उसलाई उपसम्पदा दिनु हुँदैन भने भिक्षुणी वेशमा नै अर्को धर्ममा जाने

Dhamma.Digital

भिक्षुणीभन्दा ऊ कसरी फरक होला र, जुन कि पालिमा स्पष्ट रूपमा निषेध गरिएको छ।

मृत्यु भएकी भिक्षुणीहरूका लागि भिक्षुहरूको जस्तो उनीहरूका परिस्कारहरू संघको सम्पत्ति बन्ने भन्ने कुनै स्पष्ट नियम छैन। एउटा कथा छ जुन कि उल्टोतिर जान्छ। कुनै भिक्षुणीले मृत्युको नजिक पुग्दा आदेश दिइः म बितिसकेपछि मेरा परिस्कारहरू भिक्षुसंघको हुनुपर्छ। यस कथामा भिक्षुसंघको स्वतन्त्र हात नभएको फैसला छ। किनकि यस विषयमा बुद्ध भगवानको आदेश छ, यी परिस्कारहरू भिक्षुणीसंघको हुन्छ, किनकि ती चीजहरू भिक्षुणी-संघका लागि हुन्। सिक्खमाना र सामणेरीको उत्तराधिकारको मामलामा पनि कुरा एउटै हो। भिक्षुको र सामणेरीको उत्तराधिकारी भिक्षुसंघ हुन्छ। ती वस्तुहरूमा भिक्षुणीसंघको अधिकार हुँदैन।

भिक्षुणीपरम्पराको लोप

भिक्षुणीपरम्परा कहिले लोप भयो भन्ने तथ्य विचारणीय प्रश्न रहेको छ। भिक्षुणी विषयक अधिकांश कुराहरू विनयपिटकमा रहेका छन्। यसमा केही भिक्षुहरूको लागि, केही भिक्षुणीहरूकै लागि भगवानले सिक्खापद बनाउनुको पछाडि रहेका निदानकथाहरू छन्। अन्यत्र सुत्तपिटक¹²² आदिमा अति स्वल्प मात्र उल्लेख छन्। चूलवेदल्लसुत्तमा भएका भिक्षुणी

¹²² थेरीगाथा तथा थेरीअपदान अपवाद हो।

धम्मदिग्गि आदि जस्ताको विस्तृत विवरण भेटाउन गहारो छ। भगवानबाट *एतदग्गठान* पदवी प्राप्त प्रसिद्ध भिक्षुणीहरू पनि १३ जनाको नाम मात्र बताइएको छ। यस प्रकार मलाई लाग्छ कि भिक्षुणीहरू अस्थायीरूपमा थिए, उतिको दीर्घकालिक भएन। भिक्षुणीहरूको उत्पत्ति सम्भवतः *मज्झिम बोधिकाल*को आसपास भएको हो। भगवान बुद्धको परिनिब्बानको समयमा भिक्षुणीहरूको उल्लेख छैन। त्यो अवसर भगवान बुद्धका अनुयायीहरूको लागी एक प्रमुख मामला थियो। यदि अझै भिक्षुणीहरू थिए भने, तिनीहरू सम्भवतः भगवान बुद्धको दाहसंस्कार गरिंदा देखा पर्ने थिए, वा भगवान बुद्धका अवशेष¹²³ (अस्तिधातु) हरू तिनीहरूले पनि भाग पाउने थिए। यी संकेतहरूद्वारा, तिनीहरू सम्भवतः भगवान बुद्धको जीवमान कालमा नै हराइसकेकी थिइन्। भगवान बुद्धको परिनिब्बानको एक सय वर्षपछि भिक्षुणीहरूको बारेमा एउटा कथा छ कि राजा कालासोककी कान्छी बहिनी भिक्षुणी नन्दा थेरी राजासँग सल्लाह गर्न आएकी थिइन् कि बज्जीपुत्र समूहको विचार धम्म अनुरूप होइन।

भगवान बुद्धको परिनिब्बानको २२६ वर्षपछि राजा असोकको पालादेखि नै राजा असोककी छोरी संघमितालाई

¹²³ यो नै एउटा मात्र बुँदा हो जसले लेखकको निश्कर्षलाई मद्दत गर्छ, र यसको तात्पर्य भिक्षुणीहरू भगवानको दाहसंस्कार विधिमा उपस्थित रहेको उल्लेख गरिएको छैन।

भिक्षुणीको रूपमा दीक्षित गरेको लामो कथा छ। राजाका छोरा भिक्षु महिन्द थेर त्यहाँ बुद्ध सासन स्थापना गर्न गएको बेलामा उनका पिताले त्यस संघमितालाई श्रीलंकामा भिक्षुणी संघ स्थापना गर्न पठाए। भिक्षुणी संघमिता थेरीले लंकाका महिलाहरूलाई उपसम्पदा दीक्षा दिइन्, जसमा देवी अनुलालाई उनीहरूको प्रमुखको रूपमा राखिए, त्यसपछि भिक्षुणी-संघ स्थापना भयो।

यी दुईवटा कथाहरूको सन्दर्भमा, भिक्षुणी नन्दा थेरीको कथा सत्तसतिक-खन्धक-पालिमा उल्लेख गरिएको छैन: यो श्रीलंकाको महावंस इतिहास (वंशावली) मा पाइन्छ, यो अट्ठकथा युगभन्दा पछिको समयमा संग्रह गरिएको कथा हो। त्यसपछि कुनै सुराग पाइँदैन- यहाँ मात्र एकछिन इवाट्ट देखापर्छ। भिक्षुणी संघमिता थेरीको कथा अट्ठकथामा आउँछ। भिक्षु महिन्द थेरसँग गएका भिक्षुहरूका नाम उल्लेख भएका छन्, तर (संघमिता) सँग गएकी भिक्षुणीहरूका नाम उल्लेख गरिएको छैन। एकलै गएको जस्तो लाग्छ।¹²⁴ त्यसमा एउटा वाक्यांश छ जसमा भनिएको छ कि राजा असोक महान थेरीलाई र उनका अनुचरहरू सहितलाई डुङ्गामा चढ्न निम्तो दिएका थिए। ती अनुचरहरू भिक्षुणीहरू थिए कि, तिनीहरू कति थिए

¹²⁴ तल उल्लेख गरिएका तथ्यहरू हेर्दा यो निष्कर्ष अनुपयुक्त देखिन्छ, किनकि संघमिता थेरीले श्रीलंकामा उपसम्पदा दिएकी थिइन्।

भन्ने स्पष्ट रूपमा निर्दिष्ट गरिएको छैन। एकलै गइन् भने कसरी उपसम्पदा दिन सक्थे? साथै, यो कथा बताउने अट्ठकथा-आचार्यहरूले भिक्खुणीले हरेक वर्ष उपसम्पदा दिन नमिल्ने कुरामा विचार गरेनन्: जुन वर्षमा दिन्छ, त्यो वर्षमा दोहरो दिन मिल्दैन। एक जना थेरीले पवतिनीको रूपमा कतिलाई उपसम्पदा दिन सक्छे र। ती सङ्केतहरूद्वारा यी दुई कथाहरूलाई आधारको रूपमा स्वीकार गरिलिन सकिंदैन। त्यसैबेलादेखि भिक्खुणीहरू लोप भईसके भन्ने मान्यता छ।¹²⁵

¹²⁵ पछि श्रीलंकाका पुरातात्विक प्रमाणहरू (ताम्रपत्रहरू, शिलापत्रहरूमा भिक्खुणीसंघलाई भूमि दान गरिएका प्रमाणहरू) पाइन्छन्। यिनले प्रमाणित गर्यो कि बुद्धसम्बत १४०० (सन् ९-१० शताब्दीसम्म) भिक्खुणीसंघ निरन्तर चल्यो। र चिनियाँ लिखतहरू भन्छन् कि बुद्धसम्बत ९०० (सन् चौथो-पाँचौं शताब्दीतिर) श्रीलंकाबाट भिक्खुणीहरू निमन्त्रणा गरी चीनमा भिक्खुणीसंघ स्थापना गरिएको थियो। श्रीलंकामा अन्तिमरूपले भिक्खुणी संघ अन्त भएको लगभग बुद्धसम्बत १४००-१५०० तिर (श्रीलंकाको लिखतहरूले भारतको बारेमा कुनै संकेत गर्दैन।) हो, जब त्यस द्वीपमा एकपछि अर्को गरी लगातार ठूला विपत्ति (प्रकोप) हरू भएका थिए। भिक्खुणीसंघ शहरहरूमा सीमित थियो, जसले गर्दा यो सजिलै समाप्त हुनसक्छ। चीन, वियतनाम, तथा कोरियामा भिक्खुणीहरूको अवस्था सम्बन्धी थप अनुसन्धान गरिनु आवश्यक छ।

कम्मवाचा

खण्ड १

क. सीमा सम्बन्धी कम्मवाचा

१. तिचीवर-अविप्पवास समूहन पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यो सो सङ्घेन तिचीवरेन अविप्पवासो सम्मतो, यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो तं तिचीवरेन अविप्पवासं समूहनेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यो सो सङ्घेन तिचीवरेन अविप्पवासो सम्मतो, सङ्घो तं तिचीवरेन अविप्पवासं समूहनति। यस्सायस्मतो खमति एतस्स तिचीवरेन अविप्पवासस्स समुग्घातो, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। समूहतो सो संघेन तिचीवरेन अविप्पवासो। खमति सङ्घस्सः; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: "आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्, संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले निर्धारण गरेको त्रिचीवरबाट अलग्ग भएर (छुट्टिएर) बस्न नपर्ने गरिएको क्षेत्रलाई संघले त्यागोस्।

Dhamma.Digital

यो प्रस्ताव हो।" (अर्थात, जानकारीको लागी राखिएको प्रस्ताव हो)।

"आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्, संघले निर्धारण गरेको त्रिचीवरबाट अलग भएर बस्न नपर्ने क्षेत्रलाई संघले त्याग गर्दछ। संघले निर्धारण गरेको त्रिचीवरबाट अलग भएर बस्न नपर्ने क्षेत्रलाई संघद्वारा त्याग गरिनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्। त्रिचीवरबाट अलग भएर बस्न नपर्ने उक्त क्षेत्र संघले त्याग गरेको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो भनी धारण गर्छु।"

मैले मेरा कम्मवाचा-आचरिय भिक्खुवर बर-चन्द्र-गोचर-गुण (चन्द्रंसी यिम) बाट सल्लाह पाएको थिएँ कि दुईटा शब्दहरू *समूहतो सो* लाई विद्वान् गुरुहरूले पाठको अन्तमा जोडेर पाठ गरेका थिए।¹²⁶ किनकि यो सम्भवतः *समूहतो र एसो* बाट बनेको यौगिक (सन्धि हुनसक्ने) शब्द हो भनेर अनुमान गरिएको थियो। किनकि *अनुसावना* मा *एतस्स* शब्द रहेको छ।

¹²⁶ ती कम्मवाचाहरू प्रत्येकलाई जति (प्रस्ताव), अनुसावना (घोषणा), र निष्कर्ष भनी ३ भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ। पाठको अन्तमा "सो भासेय्य" भन्ने पाठ रहेको जति सबै निष्कर्षको रूपमा मानिएको छ।

Dhamma.Digital

दुई शब्दहरू यो सो, र त्यसपछिका दुई थप शब्दहरू संघो तं, लाई पनि यहि ढंगले एकसाथ उच्चारण गरिन्छन्। यही कुरालाई ध्यानमा राख्दा उहाँको सुझाव उचित हुनु सम्भावना छ। ती तीनवटा ठाउँहरूमा मात्र विशेष गरी तिचीवर-अविप्पवास त्यागको पाठका दुइवटा पदहरूलाई ध्यानपूर्वक हेर्दा यो पद सन्धि हुनसक्ने पनि देखियो। तर समानसंवास-सीमा त्याग गर्ने पाठसँग तुलना गरी हेर्दा सन्धि हुनसक्ने पदको रूपमा हेरिनु हुन्न भन्ने लाग्छ, जस्तो कि तल उल्लेख गरेको छु। यसमा एतिस्सा भन्ने पद मात्र सदृश्य छ। जुन कि कम्मवाचा पाठमा नै गलत पढिएको रूपमा हेरिनुपर्छ। तर मगध भाषामा, संस्कृत भाषामा जस्तो गरी, प्रमाण लिन मिल्ने गरी सन्धिका नियमहरूको उदाहरण दिइएको छैन। पाठको रचना गर्ने आचार्यहरूले आफूसँग भएको ज्ञान मुताविक मात्र प्रयोग गरेका छन्। त्यसो हुनाले मेरो आचार्यको सिफारिश उपयोगी हुन सक्छ।

२. समानसंवास-सीमा त्याग पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। या सा सङ्घेन सीमा सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो तं सीमं समूहनेय्य। एसा त्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। या सा सङ्घेन सीमा सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, सङ्घो तं सीमं समूहनति, यस्सायस्मतो खमति एतिस्सा, सीमाय समानसंवासाय एकुपोसथाय समुग्घातो, सो तुण्हस्स।

यस्स नक्खमति सो भासेय्य। समूहता सा सीमा सङ्घेन
समानसंवासा एकुपोसथा। खमति सङ्घस्स; तस्मा
तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले निर्णय गरिराखेको समानसंवास र एकुपोसथको सीमा त्याग गरोस्। यो प्रस्ताव हो।

'आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघले सम्मति गरिराखेको समानसंवास र एकुपोसथको सीमालाई (अहिले) संघले त्याग गरिरहेको छ। संघद्वारा यो समानसंवास र एकुपोसथको सीमा त्याग गरिनु तपाईंहरू जजसलाई मान्य छ, उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्। समानसंवास र एकुपोसथ सीमालाई संघले त्याग गरेको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो भनी धारण गर्छु।'

यस कम्मवाचाको सम्बन्धमा पालिमा दुईटा ठाउँमा गलत पाठहरू छन्। पहिलो: *समानसंवासा एकुपोसथा*, जसलाई "समान संवास भएको र उपोसथ एक भएको" को रूपमा अनुवाद गरिएको छ। व्याकरणिक रूपमा यो *सम्मता* पद विकृतिकर्म (मूल शब्द?) हुन्छ भन्ने पनि छ। (जसले कुनैलाई इंगित गर्दछ) या त यो *सीमा* शब्दको विशेषण हुन सक्छ, भन्ने पनि छ। यो अरु कम्मवाचाको स्वरूपको विरुद्ध रहेको छ। यसका शब्दभेदहरू पहिले जस्तो गरिराखिएको थियो, पछि सधैं त्यस्तै नै गरिराखिएको हो। जस्तो कि बद्धसीमा विधी गर्नको लागि

गरिने पाठमा नै रहेका यी दुईवटा शब्दहरू छन्। अर्को ठाउँ निगम (अन्त) मा रहेको पद *सङ्घेन* छ, जुन कि एक प्रकारको प्रतिनिधि (अनभिहितकता) हो, जब यो तेश्रो हुन्छ, सर्वनाम पद भएकोलाई मात्र छोडिएको छ। यस कम्मवाचामा सर्वनाम सहित गरी यो चौथो हो।

मेरा आचार्यले मलाई भन्नुभएको छ कि विद्वान थेरहरूले २ वटा शब्दहरू *समानसंवासा एकुपोसथा* र विशेषगरी *सम्मता* पदका विकतिकम्म को रूपमा, र तिनलाई सीमा पदको विशेषणको रूपमा लिँदा तिनलाई छोडिएको छ, *तिचीवरविप्पवास* सम्मति गर्ने ढंगसँग तुलना गरिएको छ, र *संघेन* पदलाई निगम (अन्त)मा तेश्रो पारेर पाठ गरिन्छ। धम्मयुतिक निकायको मति अनुसारको *समानसंवास-सीमा* त्यागको कम्मवाचा यस प्रकार छ-

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। या सा सङ्घेन सीमा
सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, यदि सङ्घस्स
पत्तकल्लं, सङ्घो तं सीमं समूहनेय्य। एसा जत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। या सा सङ्घेन सीमा
सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, सङ्घो तं सीमं
समूहनति, यस्सायस्मतो खमति एतिस्सा सीमाय
समुग्घातो, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।
समूहता सा सङ्घेन सीमा खमति सङ्घस्स; तस्मा
तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले सम्मति गरिराखेको

समानसंवास सीमा र एकुपोसथ सीमा त्याग गरोस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघले सम्मति गरिराखेको समानसंवास सीमालाई र एकुपोसथ सीमालाई संघले त्याग गरिरहेको छ। यो समान संवास सीमा र एकुपोसथ सीमालाई त्याग गरिनु जजसलाई मान्य छ, उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्। संघले यो समान संवास सीमा र एकुपोसथ सीमालाई त्याग गरेको काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

३. निमित्त निर्दिष्ट गर्ने पाठ

*यस दिशामा **यो र *** यो भन्नु किं निमित्त?
जसको अर्थ हो "*दिशामा निमित्त के हो?"

(उदाहरणको लागी पूर्व दिशामा यस्तो भन्नु पर्छ, पुरत्थिमाय
दिसाय किं निमित्त? जसको अर्थ हो: "पूर्व दिशामा निमित्त के हो?"

*	**	***
पूर्व,	पुरत्थिमाय	दिसाय...
दक्षिणपूर्व,	पुरत्थिमाय	अनुदिसाय...
दक्षिण,	दक्खिणाय	दिसाय...
दक्षिण-पश्चिम,	दक्खिणाय	अनुदिसाय...
पच्छिम,	पच्छिमाय	दिसाय...

Dhamma.Digital

उत्तर पच्छिम,	उत्तराय	अनुदिसाय...
उत्तर,	उत्तराय	दिसाय...
उत्तर पूर्व,	उत्तराय	अनुदिसाय...

फेरि एकचोटी पूर्व दिशामा यो भन्नुपर्छ: *पुरत्थिमाय दिसाय किं निमित्तं*, जसको अर्थ पहिले जस्तै हो।

अट्ठकथामा उल्लिखित यो बुँदालाई ध्यानमा राख्नुपर्छ कि घेरा पूरा गर्नको लागि पहिलो निमित्तलाई दोहरो सोध्नु आवश्यक छ। होइन भने सीमाको निमित्त अपूर्ण हुन्छ र प्रयोगयोग्य हुँदैन, भन्छन्। लापरवाहीले गर्दा दोहरो सोध्ने काम छुट्यो भने पछि रिस र आलोचनाको पात्र हुनेछ।

उदाहरणको रूपमा एउटा ढुङ्गा निमित्त रहेकोलाई, जवाफ हो '*पासाणो भन्ते*', जसको अर्थ हो, "ढुङ्गो हो, भन्ते"।

अन्य वस्तु प्रयोग भएको अवस्थामा, ठाउँमा भन्नुपर्छ: *पब्बतो...* "पहाड हो.."; *वनं...* जंगल...। *रुख...* *रुक्खो...* । "मार्ग..." "*मग्गो...*"; "वल्मीक (कमिलाको घर) हो..." "*वम्मिको...*", "...", "नदी (खोला) हो..." "*नदी...*"; पानी (पानीको राश) हो", ..., "*उदकं...*।

निमित्त निर्दिष्ट गर्नका लागि शब्दहरू, उदाहरणको रूपमा एउटा ढुङ्गालाई लिएर निम्न प्रकारले हुन्छ: *एसो पासाणो निमित्तं भन्ते*, जसको अर्थ हो "त्यो ढुङ्गा निमित्त हो, भन्ते"। अन्य निमित्त प्रयोग गर्दा यस्तो भन्नुपर्छ : "*एसो पब्बतो निमित्तं*"; त्यो पर्वत निमित्त हो।"; *एतं वनं निमित्तं*, त्यो जंगल

निमित्त हो। एसो रूखो निमित्तं, त्यो रूख निमित्त हो; एसो मग्गो निमित्तं- त्यो बाटो निमित्त हो; एसो वम्मिको निमित्तं, त्यो कमिलाको दांद घर निमित्त हो: एसा नदी निमित्तं- त्यो नदी निमित्त हो। एतं उदकं निमित्तं, त्यो जलाशय निमित्त हो।

४. समानसंवास-सीमा सम्मति गर्ने पाठ

सुणातु मे भन्ते संघो। यावता समन्ता निमिता कित्तिता, यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो एतेहि निमित्तेहि सीमं सम्मन्नेय्य समानसंवासं एकुपोसथं। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते संघो। यावता समन्ता निमिता कित्तिता, संघो एतेहि निमित्तेहि सीमं सम्मन्नति समानसंवासं एकुपोसथं। यस्सायस्मतो खमति एतेहि निमित्तेहि सीमाय सम्मति समान-संवासाय एकुपोसथाय, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मता सीमा सङ्घेन एतेहि निमित्तेहि समानसंवासा एकुपोसथा। खमति संघस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने चारैतिर जति निमित्तहरू निर्दिष्ट गरिएका छन्, संघले ती निमित्तहरूद्वारा समान संवास र एउटै उपोसथको लागी सीमा निर्धारण गरोस्। यो प्रस्ताव हो।

Dhamma.Digital

'आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। चारैतिर जति निमित्तहरू निर्दिष्ट गरिएका छन्, संघले अब ती निमित्तहरूद्वारा समान संवास र एउटै उपोसथको लागि सीमा सम्मति गर्दैछ। ती निमित्तहरूद्वारा समान संवास र एउटै उपोसथको लागि सीमा सम्मति गरिनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्। ती निमित्तहरूद्वारा समान संवास र एउटै उपोसथ हुनेहरूको लागि सङ्घले सीमा निर्धारण गरेको छ। यो कर्म संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। यस्तो म धारण गर्छु।

निगम (निष्कर्ष) मा *सङ्घेन* शब्दलाई यहाँ तेस्रो शब्दको रूपमा व्यवस्थित गरिएको छ। यसमा कुनै सर्वनाम नभएकोले धम्मयुक्तिक निकायले प्रयोग गर्ने गरेको विधी अनुसार दोस्रोको रूपमा लिएर यसरी मिलाउनुपर्छ:

... सम्मता सङ्घेन सीमा एतेहि निमित्तेहि समानसंवासा
एकुपोसथा। खमति संघस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं
धारयामि।

एतेहि निमित्तेहि भन्ने दुई शब्दहरू यस कम्मवाचामा वुत्तकम्मको पछि अर्थात् *सीमा* भन्ने शब्दको पछि राखिएको छ। *उपोसथमुख* (उपोसथ-मन्दिरको द्वार) सम्मति गर्नको लागि प्रयोग गरिने कम्मवाचामा 'वुत्तकम्म'को अगाडि यस्तो गरी राखिएको छ :

Dhamma.Digital

सम्मतं संघेन एतेहि निमित्तेहि उपोसथमुखं।

मलाई पछिल्लो विधी मन पर्छ, जुन कि उचित क्रममा परेको देखिन्छ। यो शायदै मात्र प्रयोग गरिन्छ। यसमा सच्याइएको वा भ्रष्ट पारिएको छैन जस्तो लाग्छ। यसलाई यसरी पुनः क्रम मिलाएर राख्नुपर्छ:

.... सम्मता सङ्घेन एतेहि निमित्तेहि सीमा समानसंवासा एकुपोसथा।

१. तिचीवर-अविप्पवास सम्मति पाठ

सुणातु मे भन्ते संघो। या सा सङ्घेन सीमा सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, यदि संघस्स पत्तकल्लं, सङ्घो तं सीमं तिचीवरेन अविप्पवासं सम्मन्नेय्य ठपेत्वा गामञ्च गामुपचारञ्च। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते संघो। या सा सङ्घेन सीमा सम्मता समानसंवासा एकुपोसथा, यदि संघस्स पत्तकल्लं, सङ्घो तं सीमं तिचीवरेन अविप्पवासं सम्मन्नेय्य ठपेत्वा गामञ्च गामुपचारञ्च। यस्सायस्मतो खमति एतिस्सा सीमाय तिचीवरेन अविप्पवासस्स सम्मति ठपेत्वा गामञ्च गामुपचारञ्च, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य, सम्मता सा सीमा सङ्घेन

Dhamma.Digital

**तिचीवरेन अविप्पवासो ठपेत्वा गामञ्च गामुपचारञ्च।
खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।**

अनुवादः आदरणीय भन्ते संघ, मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले सम्मति गरिसकेको समानसंवास र एकुपोसथ सीमालाई गाउँ र त्यसको वरिपरिको क्षेत्रबाट छुटिएको तिचीवरअविप्पवास क्षेत्र सम्मति गरोस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघ, मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघले अहिले सम्मति गरिसकेको समानसंवास र एकुपोसथ सीमालाई गाउँ र त्यसको वरिपरिको क्षेत्रबाट छुटिएको तिचीवर-अविप्पवासक्षेत्र सम्मति गर्दैछ। यस सीमालाई गाउँ र त्यसको वरिपरिको क्षेत्रबाट छुटिएको तिचीवरअविप्पवास क्षेत्र सम्मति गर्ने काम जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्; जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्। यो सीमालाई संघले गाउँ र त्यसको वरिपरिको क्षेत्रबाट छुटिएको तिचीवरअविप्पवासक्षेत्र सम्मति गरिसकिएको छ। यो सीमालाई तिचीवरअवपप्पवास क्षेत्र भनी सम्मति गरिनु आदरणीय संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।'

निश्कर्षमा, *सङ्घेन* शब्दलाई तेस्रो शब्दको रूपमा व्यवस्थित गर्नुपर्छ, यसरी:

सम्मता सा सङ्घेन सीमा तिचीवरेन अविप्पवासो।

पुरानो तरिकामा गलत तरिकाले शब्दहरू राखिनुले त्यसको आशय बिग्रंदैन र उपयुक्त नै छ। उदाहरणको लागि,

उपसम्पदा कम्मवाचा प्रक्रिया छ। त्यसमा आयस्मतो शब्द नामको पछाडि राखिएको छ। वर्तमानमा यो अन्य प्रक्रियाहरूमा जस्तै नामको अगाडि प्रयोग गरिन्छ।

ख. संघका पदाधिकारीहरू नियुक्ति गर्ने कम्मवाचा

१. चीवर अधिकारी

यहाँ विशेष सम्मतिहरूको उदाहरणको रूपमा चीवरभाजक (चीवर वितरक) नियुक्त गर्ने तरिका दिइन्छ।

सुणातु मे भन्ते संघो। यदि संघस्स पत्तकल्लं, संघो इत्थान्नामं भिक्खुं चीवरभाजकं सम्मन्नेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते संघो। संघो इत्थान्नामं भिक्खुं चीवरभाजकं सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थान्नामस्स भिक्खुनो चीवरभाजकस्स सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थान्नामो भिक्खु चीवरभाजको। खमति संघस्स तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले फलानो नामको भिक्खुलाई चीवर बाँड्ने अधिकारी नियुक्त (सम्मति) गरोस्। यो प्रस्ताव हो।

"आदरणीय भन्ते संघ मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघले फलानो नामको भिक्खुलाई चीवर बाँड्ने अधिकारी नियुक्त

गर्दछ। फलानो नामको भिक्खुलाई चीवर बाँड्ने अधिकारी नियुक्ति गरिनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्। फलानो नामको भिक्खुलाई संघद्वारा चीवरभाजक अधिकारी बनाइएको छ। यो संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

पदहरू *इत्थन्नामं, इत्थन्नामस्स, इत्थन्नामो*, जुनको अर्थ हो, फलानो नाम भएको व्यक्ति। यसमा सम्मति प्राप्त गर्ने भिक्खुको नाम राखेर परिवर्तन गर्नुपर्छ। उदाहरण यस्तो छ, भनी कि भिक्खुको नाम खेम छ। परिवर्तित शब्दहरू *खेमं, खेमस्स, खेमो* हुन्छ। यदि पाठ गर्ने व्यक्ति सम्मति प्राप्त गर्ने भिक्खुभन्दा कनिष्ठ छ भने त्यो पदलाई यस्तो परिवर्तन गर्नुपर्छ, *भिक्खुं, भिक्खुनो, भिक्खु* को ठाउँमा *आयस्मन्तं, आयस्मतो, आयस्मा* भनी फेर्ने हो र नामको अगाडि यसरी लगाउने हो, *खेमं भिक्खुं* को ठाउँमा *आयस्मन्तं खेमं* राख्ने हो। *खेमस्स भिक्खुनो* को ठाउँमा *आयस्मतो खेमस्स* राख्ने। *खेमो भिक्खु* को ठाउँमा *आयस्मा खेमो* राख्ने हो।

अन्य दुई प्रकारका सम्मतिहरूमा पनि यही नमूना अनुसार परिवर्तन गर्नुपर्छ। केवल शब्दहरू *चीवरभाजकं, चीवरभाजकस्स, चीवरभाजको* लाई परिवर्तन गरेर *चीवरपटिग्गाहकं, चीवरपटिग्गाहकस्स, चीवरपटिग्गाहको* बनाउने हो। जसको अर्थ हो "चीवर ग्रहण गर्ने अधिकारी", वा जसको अर्थ "चीवर भण्डार गर्ने व्यक्ति" हो। अथवा *चीवरनिदाहकं,*

Dhamma.Digital

चीवरनिदाहकस्स, चीवरनिदाहको बनाउने हो, जसको अर्थ हो, चीवर संरक्षण गरिराख्ने अधिकारी।

एउटै कम्मवाचाद्वारा यी सबै कामहरू गर्ने चीवर-अधिकारीको नियुक्ति गर्ने पाठ यस प्रकार छ :

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं चीवरपटिग्गाहकञ्च, चीवरनिदाहकञ्च, चीवरभाजकञ्च सम्मन्नेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते संघो, संघो इत्थन्नामं भिक्खुं चीवरपटिग्गाहकञ्च चीवरनिदाहकञ्च चीवरभाजकञ्च सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो चीवरपटिग्गाहकस्स च चीवरनिदाहकस्स च चीवरभाजकस्स च सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु चीवरपटिग्गाहको च चीवरनिदाहको च चीवरभाजको च, खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

यसको अनुवाद माथिका नजिकको पाठहरूसँग तुलना गरेर बुझ्न सकिन्छ।

२. खाद्य अधिकारीहरू

यहाँ उदाहरणको रूपमा भत्तुद्देसक सम्मति गर्ने पाठ दिइन्छ।

Dhamma.Digital

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं भत्तुद्देसकं सम्मन्नेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो, इत्थन्नामं भिक्खुं भत्तुद्देसकं सम्मन्नति, यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो भत्तुद्देसकस्स सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नखमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु भत्तुद्देसको। खमति संघस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

एउटै कम्मवाचाद्वारा अन्य कामहरूका साथै खाद्य अधिकारी सम्मति गर्ने पाठ यसप्रकार छ :

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं भत्तुद्देसकञ्च यागुभाजकञ्च फलभाजकञ्च खज्जभाजकञ्च, सम्मन्नेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं भत्तुद्देसकञ्च यागुभाजकञ्च फलभाजकञ्च खज्जभाजकञ्च सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो भत्तुद्देसकस्स च यागुभाजकस्स च फलभाजकस्स च खज्जभाजकस्स च सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स न खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु भत्तुद्देसको च यागुभाजको च

Dhamma.Digital

फलभाजको च खज्जभाजको च खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

यसबाट जुन तथ्य होइन, जस्तो कि यागुभाजक छैन, त्यो हटाउनु पर्छ।

३. सेनासन अधिकारी

सेनासन अधिकारी बनाउनको लागि सेनासनगाहापक सम्मति गर्ने पाठ यसप्रकार छः

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं सेनासनगहापकं सम्मन्नेय्य। एसा ञ्चति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं सेनासनगहापकं सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो सेनासनगाहापकस्स सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु सेनासनगहापको। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

सेनासनपञ्जापक सम्मति गर्नु जरूरी छैन। यदि गर्ने नै हो भने त्यस्ता आवासमा गर्नुपर्ने हुन्छ जहाँ एउटै कुटीमा धेरैजना भिक्खुहरू बसोबास भएको हुन्छ। सेनासनगाहापकको सत्तामा यथोचित किसिमले शब्दहरू फेर्नुपर्छ।

४. आरामको अधिकारी

आरामिकपेसक (विहारका कामदारहरू हेरदेख गर्ने अधिकारी) सम्मतिको लागी गर्ने पाठ यसप्रकार छ-

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं आरामिकपेसकं सम्मन्नेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं आरामिकपेसकं सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो आरामपेसकस्स सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु आरामिकपेसको। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

सामणेरपेसक (सामणेरहरूको हेरदेख गर्ने) अधिकारी नियुक्त गर्नु आवश्यक छैन। वर्तमानमा कामको लागी जम्मा गर्न मिल्ने गरी पर्याप्त सामणेरहरू भएका विहारहरू थोरै छन्: सामणेरहरूको ठाउँ विहारवासी शिष्य केटाहरूले लिएका छन्।

५. नवकम्म (निर्माण अनुमति) दिने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स गहपतिनो विहारं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो नवकम्मं ददेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। सङ्घो इत्थन्नामस्स गहपतिनो विहारं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो नवकम्मं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स गहपतिनो विहारस्स

इत्थन्नामस्स भिक्खुनो नवकम्मस्स दानं, सो तुण्हस्स।
यस्स नक्खमति सो भासेय्य। दिन्नो सङ्घेन
इत्थन्नामस्स गहपतिनो विहारो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो
नवकम्मं। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं
धारयामि।

अनुवाद: आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने, फलानो नामको गृहपतिको विहार फलानो नामको भिक्खुको नवकम्म (निर्माणकार्यको हेरदेख गर्ने जिम्मावाल हो) भनी संघले (नियुक्ति) देओस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघ, मेरो कुरा सुन्नुहोस्। संघले फलानो नामको गृहपतिको विहार फलानो नामको भिक्खुको नवकम्म भनी (नियुक्त) गरिदिन्छ। फलानो नामको गृहपतिको विहार फलानो नामको भिक्खुको नवकम्म भनी संघले नियुक्ति दिएको जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्। फलानो नामको गृहपतिको विहार फलानो नामका भिक्खुको नवकम्म भनी दिइएको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारणा राख्छु।'

इत्थन्नामस्स गहपतिनो शब्दहरूलाई दाता (शाब्दिक रूपमा, निर्माणकर्ता) को नाम र हैसियत (पद) अनुसार परिवर्तन गर्नुपर्छ। निम्नलिखित उदाहरणहरू छन्: सुदत्तस्स गहपतिनो, वा विसाखाय उपासिकाय, वा सीहस्स कुमारस्स, वा जुण्हस्स

Dhamma.Digital

अमच्चस्सा यस्तै नै भिक्खुको नाम र हैसियत पनि परिवर्तन गर्नुपर्छ।

यस कम्मवाचामा एउटा उपयुक्त नभएको खण्ड छ: "विहारलाई नवकम्मको रूपमा दिनुहोस्"। यदि यो "सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं इत्थन्नामस्स गृहपतिनो विहारस्स नवकम्माधिठायिं सम्मन्नति" भएमा बढी उपयुक्त हुनेथियो। जसको अर्थ हो "फलानो नामको गृहपतिको विहार निर्माण कार्यको लागी संघले फलानो नामको भिक्खुलाई निर्माणकार्यको निर्देशन गर्ने (अधिकारी) सम्मति (नियुक्त) गर्दछ।" यस्तो भएमा पूर्वप्रयोगसँग मिल्दोजुल्दो हुनेछ। यो विषय सम्बन्धित व्यक्तिलाई पहिले स्वीकार गर्न मनाएर राखिन्छ। ती जिम्माहरू वहन गर्नुलाई नवकम्मं अधिठेति भनिन्छ, जसको अर्थ "निर्माण कार्यमा निर्देशन दिनु" हो। कि त यस्तो पाठ हुनुपर्छ-

"सङ्घो इत्थन्नामस्स गृहपतिनो विहारस्स नवकम्मं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो देति।"

जसको अर्थ हो, संघले फलानो नामको गृहपतिको विहारको नवकम्म फलानो नामको भिक्खुलाई प्रदान गर्दछ। यो नै पनि कम्मवाचामा भएका पाठभन्दा राम्रो छ। यो कम्मवाचा निश्चित ढाँचाको छैन, त्यसैले यो काम अपलोकनद्वारा गर्न सकिन्छ, भनिन्छ।

६. भण्डागारिक

Dhamma.Digital

यो भण्डागारिक (भण्डारको जिम्मावाल) को नियुक्तिको सम्मतिका विधीवाक्य यसप्रकार छ :

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थान्नामं भिक्खुं भण्डागारिकं सम्मन्नेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। सङ्घो इत्थान्नामं भिक्खुं भण्डागारिकं सम्मन्नति, यस्सायस्मतो खमति इत्थान्नामस्स भिक्खुनो भण्डागारिकस्स सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो सङ्घेन इत्थान्नामो भिक्खु भण्डागारिको। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अप्पमत्तकविसज्जक (थोरै भएका सामाग्रीहरूको वितरक) अधिकारी सम्मतिको पाठ अरू विषयहरूसँग तुलना गरेर, संयुक्त रूपमा यसरी थाहापाउनु पर्छ-

सुणातु मे भन्ते सङ्घो, यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो इत्थान्नामं भिक्खुं भण्डागारिकञ्च अप्पमत्तकविसज्जकञ्च सम्मन्नेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो इत्थान्नामं भिक्खुं भण्डागारिकञ्च अप्पमत्तकविसज्जकञ्च सम्मन्नति। यस्सायस्मतो खमति इत्थान्नामस्स भिक्खुनो भण्डागारिकस्स च अप्पमत्तकविसज्जकस्स च सम्मति, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। सम्मतो

सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु भण्डागारिको च
अप्पमत्तकविसज्जको च। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही,
एवमेतं धारयामि।

संघका काम काज गर्ने अधिकारीहरू नियुक्त गर्नका
लागी रहेका यी कम्मवाचाहरू सबैका ढाँचा उस्तै हुन्। उसको
जिम्मेदारी सम्बन्धी शब्दहरू मात्र अलिकति फरक छन्। यदि
एउटा ढाँचा कण्ठ गर्न सकियो भने बाकी सबै वाचन गर्न सक्षम
हुनेछ। तुलना गर्न र रोजेर प्रयोग गर्न सुविधाको लागि यहाँ धेरै
ढाँचाहरू प्रस्तुत गरिएका छन्।

ग.कठिन-दुस्स दिने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। इदं सङ्घस्स
कठिनदुस्सं उप्पन्नं, यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इमं
कठिनदुस्सं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो ददेय्य। कठिनं
अट्ठरित्तुं। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। इदं सङ्घस्स
कठिनदुस्सं उप्पन्नं, सङ्घो इमं कठिनदुस्सं
इत्थन्नामस्स भिक्खुनो देति कठिनं अट्ठरित्तुं।
यस्सायस्मतो खमति इमस्स कठिनदुस्सस्स
इत्थन्नामस्स भिक्खुनो दानं कठिनं अट्ठरित्तुं। सो
तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य। दिन्नं इदं
सङ्घेन कठिनदुस्सं इत्थन्नामस्स भिक्खुनो कठिनं

अट्ठरित्तुं। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

अनुवाद: "आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यो कठिन कपडा संघमा उत्पन्न भएको छ। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले यो कठिन कपडा फलानो नामका भिक्षुलाई कठिन फैलाउनको लागि दिइयोस्। यो प्रस्ताव हो।

"आदरणीय भन्ते सङ्घ, मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यो कठिन कपडा संघमा उत्पन्न भएको छ। संघले यो कठिन-कपडा फलानो नामका भिक्षुहरूलाई कठिन फैलाउनको लागि दिइरहेको छ। यो कठिन कपडा यस नामको भिक्षुलाई कठिन फैलाउनको लागि दिइनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्। फलानो नामको भिक्षुलाई यो कठिन कपडा दिनु संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारणा गर्दछु।"

इत्थन्नामस्स शब्दको ठाउँमा त्यो पाउने भिक्षुको नाम राख्ने हो। जस्तो कि बुद्धरक्खित नाम छ भने बुद्धरक्खितस्स राख्ने। यदि सो भिक्षु पाठ गर्ने भिक्षुभन्दा वरिष्ठ छ भने नामको अगाडि आयस्मतो शब्द थप्ने। भिक्षुनो शब्द छोडेर आयस्मतो बुद्धरक्खितस्स वाचन गर्ने हो। यस्तो गर्नु उचित छ। यसको अर्थ हो, भिक्षु बुद्धरक्खितलाई अथवा आदरणीय बुद्धरक्खितलाई।

यी बाहेक कठिन दानवाक्यहरू र कठिन अपलोकन (सल्लाह) गर्ने पालिभाषाका गाथाहरू पनि छन्। तर ती

मूलपालिको मुताबिक होइनन्, र तिनीहरू निश्चित छैनन्। ती पाठहरूलाई सुधार र परिवर्तन पनि गर्न सकिन्छ। अन्य भाषामा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ। त्यस्ता पाठहरू एउटा अलगगै कठिन विधीको पुस्तकमा संग्रह गर्नु उचित छ। त्यसैले यहाँ दिइएको छैन।¹²⁷

१. कठिन कपडा चढाउने दाताहरूको पाठ

नमो तस्स भगवतो अरहतो
सम्मासम्बुद्धस्स। (तीन पटक)

इमं भन्ते सप्परिवारं कठिनदुस्सं सङ्घस्स
ओनोजयाम। साधु नो भन्ते सङ्घो इमं सप्परिवारं
कठिनदुस्सं पटिग्गणहातु। पटिग्गहेत्वा च इमिना दुस्सेन
कठिनं अट्ठरतु अम्हाकं दीघरत्तं हिताय सुखाय।

भिक्षुहरूको जवाफ: साधु।

"आदरणीय भन्तेहरू, हामी यो कठिन कपडा र यी अतिरिक्त वस्तुहरू भिक्षुसंघलाई चढाउँदछौं। यो हाम्रो कठिन कपडा र यी अतिरिक्त वस्तुहरू ग्रहण गर्नुहोस्। हामी सबैको दीर्घकालसम्म हित र सुखको लागि यो कपडाले कठिन फैलाउनु होस्।

¹²⁷ अंग्रेजीमा त्यस्तो कुनै पुस्तक नभएकोले अनुवादकहरूले यहाँ थपेका छन्। यहाँ दिइएका अपलोकन (स्वीकृति दिनु, सम्झौता) गरिने पाठहरू थाइल्याण्डमा धम्मयुतिक निकायका विहारहरूमा परम्परागत रूपमा प्रयोग गरिन्छन्।

२. संघको प्रारम्भिक परामर्श

अ. पहिलो भिक्षु

इदानी खो भन्ते इदं सप्परिवारं कठिनदुस्सं सङ्घस्स कठिनत्थारारहकालेयेव उप्पन्नं, ईदिसे च काले एवं उप्पन्नेन दुस्सेन कठिनत्थारो वस्सं वुत्थानं भिक्षूनं भगवता अनुञ्जातो, येन आकङ्खमानस्स सङ्घस्स कप्पिस्सन्तिः अनामन्तचारो, असमादानचारो, गणभोजनं, यावदत्तचीवरं, यो च तत्थ चीवरुप्पादो सो नेसं भविस्सति, चतूसुपि हेमन्तिकेसु मासेसु चीवरकालो महन्तिकतो भविस्सति। इदानी पन सङ्घो आकङ्खति नु खो कठिनत्थारं, उदाहु नाकङ्खति।

भिक्षुहरूको उत्तर: आकङ्खाम भन्ते।

"अब आदरणीय भन्तेहरू, यी अतिरिक्त वस्तुहरू सहित यो कठिन-कपडा संघमा कठिन फैलाउनको लागी उपयुक्त समयमा उत्पन्न भएको छ: यस्तो समयमा, भगवानले भिक्षुहरूलाई यस्तो उत्पन्न भएको कपडाले कठिन फैलाउने अनुमति दिनुभएको छ, जसले वर्षावास बिताएका छन्; संघ सहमत भएमा पाँच विशेष आनिसंसहरू प्राप्त हुन्छन् (छूटहरू भोग गर्न सकिन्छ): उनीहरूले बिदा नलिई यात्रा गर्न सक्छन्, उनीहरूले त्रिचीवर नलगाई यात्रा गर्न सक्छन्, उनीहरूले गणभोजन (र परम्परभोजन) खान सक्छन्, उनीहरूले इच्छा भएजति धेरै अतिरिक्त चीवरहरू राख्न सक्छन्, र त्यस ठाउँमा उपलब्ध हुने कपडा तिनीहरू सबैको हो (जसले कठिन फैलाएका

छन्); र उनीहरूका लागि यो चीवर-काल शरदऋतुको चार महिनासम्म विस्तार गरिएको छ। यो कठिन फैलाइनु संघलाई मान्य छ, कि छैन?"

भिक्षुहरूको जवाफ : "आदरणीय भन्ते संघ, यो हामीलाई मान्य छ।"

आ. दोस्रो भिक्षु

सो खो पन भन्ते कठिनत्थारो, भगवता पुग्गलस्स अत्थारवस्सेनेव अनुञ्जातो नाञ्जत्र पुग्गलस्स अत्थारा अत्थतं होति, कठिनन्ति, हि वुत्तं भगवता न सङ्घो वा गणो वा कठिनं अत्थरति। सङ्घस्स च गणस्स च सामग्गिया पुग्गलस्सेव अत्थारा सङ्घस्सापि गणस्सापि तस्सेव पुग्गलस्सापि अत्थतं होति कठिनं। इदानि कस्सिमं कठिनदुस्सं दस्साम कठिनं अत्थरितुं। यो जिण्णचीवरो वा दुब्बलचीवरो वा यो वा पन उस्सहिस्सति अज्जेव चीवरकम्मं निट्ठापेत्वा, सब्बविधानं अपरिहापेत्वा, कठिनं अत्थरितुं समत्थो भविस्सति।

भिक्षुहरू कुनै जवाफ दिंदैनन्।

"आदरणीय भन्तेहरू, भगवानले व्यक्तिद्वारा मात्र कठिन फैलाउने अनुमति दिनुभएको छ, किनकि उहाँले भन्नुभएको छ: 'व्यक्तिद्वारा फैलाइनु बाहेक अरूले होइन। न त संघले, न गणले कठिन फैलाउँछ। संघ र गणको सहमतिमा र

व्यक्तिद्वारा फैलाइनुले संघले तथा गणले कठिन फैलाएको हुन्छ। अब हामीले कठिन कपडा फैलाउन कसलाई दिने? जो कोहीलाई जसको चीवर पुरानो छ, वा जसको चीवर जीर्ण छ, वा जो कोही पनि प्रक्रिया पूरा गरी आजको दिनमा चीवरको प्रक्रिया समाप्त गर्न कोसिस गर्नेछ, र जो कठिन फैलाउन सक्षम हुनेछ।" भिक्षुहरू कुनै जवाफ दिंदैनन्।

इ. तेस्रो भिक्षु

इध अम्हेसु आयस्मा इत्थन्नामो
सब्बमहल्लको बहुस्सुतो धम्मधरो, विनयधरो,
सब्रह्मचारीनं सन्दस्सको समादपको समुत्तेजको
सम्पहंसको, बहुन्नं आचरियो वा उपज्झायो वा हुत्वा
ओवादको अनुसासको समत्थो च तं विनयकम्मं
अविकोपेत्वा कठिनं अत्थरितुं। मञ्जमहमेवं "सब्बोयं
सङ्घो इमं सप्परिवारं कठिनदुस्सं आयस्मतो
इत्थन्नामस्स दातुकामो तस्मिं कठिनं अत्थरन्ते सब्बोयं
सङ्घो सम्मदेव अनुमोदिस्सति" आयस्मतो इत्थन्नाम-
स्सेव इमं सप्परिवारं कठिनदुस्सं दातुं, रुच्चति वा नो
वा सब्बस्सिमस्स सङ्घस्स।

भिक्षुहरूको जवाफ: रुच्चति भन्ते।

"यहाँ हामीमध्ये पूज्य (* यस्तोमा सो पाउने भिक्षुको नाम पालि पाठमा बताइए अनुसार उपयुक्त विभक्ति प्रयोग गरी वाचन गर्नुपर्छ।) वरिष्ठ हुनुहुन्छ, विद्वान हुनुहुन्छ, धम्मको

समर्थक हुनुहुन्छ, विनयको समर्थक हुनुहुन्छ; उहाँले आफ्ना साथी ब्रह्मचारी-अनुयायीहरूलाई सिकाउनुहुन्छ, उत्प्रेरित गर्नुहुन्छ र प्रसन्न गर्नुहुन्छ; उहाँ गुरु र उपाध्याय हुनुहुन्छ, धेरैलाई उपदेश र शिक्षा दिनुहुन्छ। उहाँ विनयकम्म नबिगारिकन कठिन फैलाउन सक्षम व्यक्ति हुनुहुन्छ। म यसरी बुझ्छु: 'यी अतिरिक्त वस्तुहरूका साथमा यो कठिन-कपडा उहाँ आदरणीय (*) लाई दिनु यो सारा संघलाई मान्य छ। जब उहाँ आदरणीयले कठिन फैलाउनुहुनेछ, सम्पूर्ण संघले अनुमोदन दिनेछ। यी अतिरिक्त वस्तुहरू सहित यो कठिन कपडा पूज्य (*) लाई दिनु यहाँ भेला भएका संघलाई मन पर्छ, कि पर्दैन?

भिक्षुहरूले जवाफ दिन्छन्: "मन पर्छ, आदरणीय भन्ते।"

ई. चौथो भिक्षु

यदि आयस्मतो इत्थन्नामस्स इमं सपरिवारं कठिनदुस्सं दातुं, सब्बस्सिमस्स सङ्घस्स रुचति, साधु भन्ते संघो इमं कठिनदुस्सपरिवारभूतं तिचीवरं वस्सावासिकट्ठितिकाय अगाहेत्वा आयस्मतो इत्थन्नामस्सेव इमिना अपलोकनेन ददातुं, कठिनदुस्सं पन अपलोकनेन दिव्यमानंपि न रूहति। तस्मा "तं इदानि त्रिदुतियेन कम्मेन अकुप्पेन ठानारहेन आयस्मतो इत्थन्नामस्स देमाति" कम्मस्सनिट्ठानं करोतु।

भिक्षुहरूको उत्तर: साधु भन्ते।

Dhamma.Digital

"यो कठिन कपडा र यी अतिरिक्त वस्तुहरू पूज्य (*) लाई दिनु यहाँ भेला भएका संघलाई मन पर्ने भएकोले अवश्य पनि पूज्य भन्ते संघले यो त्रीचीवर पनि संघको सहमतिले पूज्य (*) लाई दिनुहोस्, जुन कि यस कठिन कपडाको अंशको रूपमा साथमा उत्पन्न भएको हो। यी अतिरिक्त वस्तुहरू सहित यो कठिन-कपडा प्रदान गर्न, वर्षा-कपडा प्राप्त गर्नको लागि जस्तो वरिष्ठता क्रमको ख्याल गर्नु पर्दैन। यदि यो सम्झौताद्वारा दिइएको भए पनि उचित हुँदैन। त्यसो हुनाले संघले अब यो संकल्प गरोस्: 'यो हामी अब अटल र राम्रोसँग दरो प्रस्ताव र दुई पटक कम्मवाचाहरू पढेर पूज्य (*) लाई दिन्छौं।' "

भिक्षुहरूले जवाफ दिन्छ: "राम्रो छ, आदरणीय भन्ते।"

३. कठिन कपडा दिने औपचारिक कार्य

त्यसपछि युगल भिक्षुहरूद्वारा "कठिन-चीवर दिने पाठ" पढिन्छ। (खण्ड इ, पृष्ठांक २६६-७ हेर्नुहोस्।)

४. कठिन चीवर फैलाउनु

चीवर सिउन सिद्धपछि कठिन फैलाउने भिक्षुले कठिन चीवरद्वारा आफ्नो एउटा चीवर बदल्छ, त्यसपछि यो नयाँ चीवरले यस्तो गरी कठिन फैलाउँछ- ऊ भगवानको मूर्तिर मुख गरेर बस्दछ। अनि "नमो तस्स ... " पाठ ३ पटक पढ्छ। अनि पछि भन्छ: (इमाय संघाटिया/ इमिना उत्तरासंगेन/ इमिना अन्तरवासकेन) कठिनं अट्ठरामि।

"यो (संघाटी/उत्तरासंग/अन्तरवासक) द्वारा म कठिन फैलाउँछु।

१. अनुमोदन

त्यसपछि ऊ भिक्षु संघतिर फर्केर भन्छ:

(क) अत्थतं (भन्ते/आवुसो) संघस्स कठिनं, धम्मिको कठिनत्थारो
अनुमोदथ।

'(आदरणीय, भन्तेहरू/मित्रहरू) संघको कठिन फैलिएको छ, यो
कठिन उचितरूपले फैलिएको छ, यसरी सबैले स्वीकार गर्नुहोस्।'

त्यसपछि प्रत्येक भिक्षुले पालैपालो एक-एक गरी उत्तर
दिन्छन्-

ख) अत्थतं भन्ते/आवुसो) सङ्घस्स कठिनं, धम्मिको कठिनत्थारो
अनुमोदामि।

आदरणीय भिक्षुसंघ, संघको कठिन फैलिएको छ, यो
कठिन उचितरूपले फैलिएको छ, यसरी म स्वीकार गर्छु।'

कठिन फैलाउने भिक्षुले दोहरो प्रार्थना गर्छ-

अत्थतं (भन्ते/ आवुसो) सङ्घस्स.... माथिको (क) मा जस्तै।

अनि भेला भएका भिक्षुहरू सबैजनाले सँगै जवाफ दिन्छन्:

अत्थतं भन्ते संघस्स.... अनुमोदामि। माथिको (ख) मा जस्तै।

तर बहुवचनमा वाचन गरिन्छ।

...यसरी हामी यसलाई स्वीकार गर्छौं।

Dhamma.Digital

कम्मवाचा

खण्ड २

पब्बज्जा तथा उपसम्पदा विधीमा प्रयुक्त पाठहरू

क) एकजना उपसम्पदापेक्षीको लागी

१. सरण ग्रहण गर्ने पाठ

१. बुद्धं सरणं गच्छामि।
२. धम्मं सरणं गच्छामि।
३. सङ्घं सरणं गच्छामि।
४. दुतियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।
५. दुतियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।
६. दुतियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि।
७. ततियम्पि बुद्धं सरणं गच्छामि।
८. ततियम्पि धम्मं सरणं गच्छामि।
९. ततियम्पि सङ्घं सरणं गच्छामि।

अनुवादः

१. म बुद्धको शरणमा जान्छु।
२. म धम्मको शरणमा जान्छु।
३. म संघको शरणमा जान्छु।
४. दोस्रो पटक पनि म बुद्धको शरणमा जान्छु।
५. दोस्रो पटक पनि म धम्मको शरणमा जान्छु।
६. दोस्रो पटक पनि म संघको शरणमा जान्छु।
७. तेश्रो पटक पनि म बुद्धको शरणमा जान्छु।
८. तेश्रो पटक पनि म धम्मको शरणमा जान्छु।

९. तेश्रो पटक पनि म संघको शरणमा जान्छु।

२. दस सिक्खापदहरू प्रदान

१. पाणातिपाति वेरमणी।
२. अदिन्नादाना वेरमणी।
३. अब्रहमचरिया वेरमणी।
४. मुसावादा वेरमणी।
५. सुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणी।
६. विकालभोजना वेरमणी।
७. नच्चगीतवादितविसूकदस्सना वेरमणी।
८. मालागन्धविलेपनधारणमण्डनविभूसनट्ठाना वेरमणी
९. उच्चासयनमहासयन वेरमणी।
१०. जातरूपरजतपटिग्गहणा वेरमणी।

(इमानि दससिक्खापदानि समादियामि।) (३ पटक)

यी शीलहरूमा समादानका शब्द (समादियामि) छ, जुन कि थप्न सकिन्छ।

अनुवाद:

१. प्राणीहिंसाबाट विरत हुनु।
२. नदिइएका वस्तु लिनुबाट विरत हुनु।
३. अब्रहमचर्यबाट विरत हुनु।
४. झूटो बोल्नुबाट विरत हुनु।
५. प्रमादी बनाउने रक्सी तथा जाँडको सेवनबाट विरत हुनु।
६. विकालभोजनबाट विरत हुनु।

Dhamma.Digital

७. नाच, गान, संगीत र मनोरञ्जनहरू हेर्नुबाट विरत हुनु।
८. सुन्दर बनाउने सजावटको रूपमा रहेका माला, सुगन्ध र लेपन प्रयोग गर्नुबाट विरत हुनु।
९. अग्लो वा ठूलो खाटमा सुत्नुबाट विरत हुनु।
१०. सुन र चाँदी (पैसा) ग्रहण गर्नुबाट विरत हुनु।
(म यी दसवटा सिक्खापदहरू ग्रहण गर्दछु।)

३. पात्र तथा चीवरहरू बताउने

१. अयन्ते पत्तो?
२. आम भन्ते।
३. अयं संघाटी?
४. आम भन्ते।
५. अयं उत्तरासंगो?
६. आम भन्ते।
७. अयं अन्तरवासको?
८. आम भन्ते।
९. गच्छ अमुम्हि ओकासे तिठ्ठाहि।

अनुवाद:

१. यो तिम्रो भिक्षापात्र हो?
२. हो, भन्ते।
३. यो तिम्रो संघाटी हो?
४. हो, भन्ते।

Dhamma.Digital

५. यो तिम्रो उत्तरासंग हो?
६. हो, भन्ते।
७. यो तिम्रो अन्तरवासक हो?
८. हो, भन्ते।
९. त्यो ठाउँमा जाऊ र त्यहाँ उभिइबस्।

४. आफैलाई परीक्षक नियुक्ति गर्ने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो (इत्थन्नामो)
 आयस्मतो (इत्थन्नामस्स) उपसम्पदापेक्खो। यदि
 सङ्घस्स पत्तकल्लं अहं (इत्थन्नामं) अनुसासेय्यं।

कोष्ठकमा राखिएका शब्दहरूमा, "इत्थन्नामो" भएको ठाउँमा कर्ताकारक (प्रथम) विभक्तिमा आवेदकको नाम वाचन गर्नुपर्छ; (इत्थन्नामस्स) को ठाउँमा संबंध कारक (चतुर्थी विभक्ति) राखेर उपज्झायको नाम वाचन गर्नुपर्छ; र "इत्थन्नामं" को ठाउँमा कर्म (द्वितीय) विभक्तिमा निवेदकको नाम वाचन गर्नुपर्छ।

अनुवाद: "आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने म (फलानो नामको) भिक्खुले फलानो नामको उपाध्यायको फलानो नामको उपसम्पदापेक्षीलाई (संघको बाहिर) अनुशासन (परीक्षा) गर्नेछु।"

५. प्रश्नहरू अभ्यास गराउने पाठ

सुणसि इत्थन्नाम, अयन्ते सच्चकालो
 भूतकालो। यं जातं तं सङ्घमज्झे पुच्छन्ते, सन्तं

अत्थीति वत्तब्बं, असन्तं नत्थीति वत्तब्बं, मा खो
वित्थासि, मा खो मङ्कु अहोसि, एवन्तं पुच्छिस्सन्ति।
सन्ति ते एवरूपा आबाधा?

प्रश्न	उत्तर
कुट्ठं?	नत्थि भन्ते।
गण्डो?	नत्थि भन्ते।
किलासो?	नत्थि भन्ते।
सोसो?	नत्थि भन्ते।
अपमारो?	नत्थि भन्ते।
मनुस्सोसि?	आम भन्ते।
पुरिसोसि?	आम भन्ते।
भुजिस्सोसि?	आम भन्ते।
अनणोसि?	आम भन्ते।
नसि राजभटो?	आम भन्ते।
अनुज्जातोसि मातापितूहि?	आम भन्ते।
परिपुण्णो वीसतिवस्सोसि?	आम भन्ते।
परिपुण्णं ते पत्तचीवरं?	आम भन्ते।
किन्नामोसि?	अहं भन्ते... नाम।
को नाम ते उपज्झायो	उपज्झायो मे भन्ते
	आयस्मा..... नाम।

"इत्थन्नाम" शब्दको ठाउँमा उपसम्पदापेक्षीको नाम
उच्चारण गर्नुपर्छ।

Dhamma.Digital

अनुवाद: "सुन, (उपसम्पदापेक्षीको नाम), तिम्रो बारेमा यो सत्य बोल्ने समय हो, यथार्थ बोल्ने समय हो। संघको बीचमा तिमिसँग के छ, कस्तो छ, भनी सोधिने छ, जे छ, त्यो छ भनी भन्नुपर्छ। जे छैन, त्यो छैन भनी भन्नु पर्छ। तिम्री लाज नमान, संकोच नमान। उहाँहरूले तिमिसँग निम्न रूपमा सोध्नुहुनेछन्: के तिमिसँग यी जस्ता कुनै रोग छ:

प्रश्न	उत्तर
कुष्ठरोग?	छैन, भन्ते।
फोका?	छैन, भन्ते।
दाद?	छैन, भन्ते।
क्षय रोग (खपत) ?	छैन, भन्ते।
छारे रोग?	छैन, भन्ते।
के तिम्री मानिस हो?	हो, भन्ते।
के तिम्री स्वतन्त्र हो?	हो, भन्ते।
के तिम्री ऋणमुक्त हो?	हो, भन्ते।
के तिम्री सरकारी सेवाबाट बिदा पाएको व्यक्ति हो?	हो, भन्ते।
के तिम्री मातापिताबाट अनुमति पाएको हो?	हो, भन्ते।
के तिम्री २० वर्ष आयु पूरा भइसकेको हो?	हो, भन्ते।
के तिमिसँग पात्र चीवर पूरा छन्?	छन्, भन्ते।
तिम्रो नाम के हो?	मेरो नाम ..... हो, भन्ते।

Dhamma.Digital

तिम्रो उपाध्यायको नाम के हो? मेरो उपाध्यायको नाम
आयष्मान ..... हो, भन्ते।"

६. उपसम्पदापेक्षीलाई भित्र बोलाउने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। (इत्थन्नामो)
आयस्मता (इत्थन्नामस्स) उपसम्पदापेक्खो। अनुसिट्ठो
सो मया। यदि संघस्स पत्तकल्लं, (इत्थन्नामो)
आगच्छेय्य।

अनुवाद: "आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्।
(आवेदकको नाम) (उपज्झाय नाम.....को उपसम्पदापेक्षी) हो।
ऊ मबाट जाँच गरिसकिएको छ। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने
(निवेदकको नाम...) यहाँ आओस्।"

बोलाउने शब्द हो "आगच्छाहि", "यहाँ आऊ!"

७. उपसम्पदा याचना पाठ

संघं भन्ते उपसम्पदं याचामि। उल्लुम्पतु मं
भन्ते सङ्घो अनुकम्पं उपादाय। दुतियम्पि भन्ते सङ्घं
उपसम्पदं याचामि। उल्लुम्पतु मं भन्ते सङ्घो
अनुकम्पं उपादाय। ततियम्पि भन्ते सङ्घं उपसम्पदं
याचामि। उल्लुम्पतु मं भन्ते सङ्घो अनुकम्पं उपादाय।

अनुवाद: "आदरणीय भन्ते संघ, म उपसम्पदा याचना गर्दछु।
संघले मलाई अनुकम्पापूर्वक उपसम्पदा दिनुहोस्। दोस्रो पटक
पनि, आदरणीय भन्ते संघ, म उपसम्पदा याचना गर्दछु। संघले

मलाई अनुकम्पापूर्वक उपसम्पदा दिनुहोस्। तेस्रो पटक पनि आदरणीय भन्ते संघ, म उपसम्पदा याचना गर्दछु। संघले मलाई अनुकम्पापूर्वक उपसम्पदा दिनुहोस्।"

८. अन्तरायिकधम्म (बाधा) हरूका बारेमा प्रश्न गर्न आफैलाई नियुक्त गर्ने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदापेक्खो। यदि
सङ्घस्स पत्तकल्लं, अहं इत्थान्नामं अन्तरायिके धम्मं
पुच्छेय्यं।

अनुवाद : "आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामको व्यक्ति आदरणीय (उपज्झायको नाम) को उपसम्पदापेक्षी हो। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने म सो उपसम्पदापेक्षी (को नाम)..... सँग अन्तरायिक धम्महरूका बारेमा प्रश्न गर्नेछु।"

९. (संघको बिचमा) अन्तरायिकधम्महरूका बारेमा सोध्ने पाठ

सुणसि, इत्थन्नाम। आयन्ते सच्चकालो
भूतकालो। यं जातं तं पुच्छामि। सन्तं अत्थीति वत्तब्बं।
असन्तं नत्थीति वत्तब्बं। सन्ति ते एवरुपा आबाधा
(प्रश्न गर्ने शैलिमा) "कुत्थं?" आदि गरी क्रमशः तलसम्म नै
सोध्नुपर्छ।

जवाफमा हदसम्म "नत्थि भन्ते" भन्नु पर्छ।

"को नाम ते उपज्झायो?" यसको जवाफ हो "उपज्झायो मे भन्ते
आयस्मा..... (उपज्झायको नाम) नाम।"

अनुवाद: "सुन्, (आवेदकको नाम), तिम्रो बारेमा यो सत्य बोल्ने समय हो, यथार्थ बोल्ने समय हो। तिमिसँग के छ, कस्तो छ भनी म सोध्दछु। जे छ, त्यो छ भनी भन्नुपर्छ। जे छैन, त्यो छैन भनी भन्नु पर्छ। के तिमिसँग यस्ता रोगहरू छन्?"

(प्रश्नहरू)

"कुष्ठरोग",

"छैन, भन्ते" (यस्तो गरी हदसम्म प्रश्नोत्तर गर्ने।)

"तिम्रो उपज्झायको नाम के हो?"

"मेरो उपज्झायको नाम आदरणीय ... हो, भन्ते" भनी प्रश्नको जवाफ दिने।

१०. उपसम्पदाको कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदापेक्खो। परिसुद्धो
अन्तरायिकेहि धम्ममेहि। परिपुण्णस्स पत्तचीवरं।
इत्थन्नामो सङ्घं उपसम्पदं याचति, आयस्मता
इत्थन्नामेन उपज्झायेन। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो
इत्थन्नामं उपसम्पादेय्य। आयस्मता इत्थन्नामेन
उपज्झायेन। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदापेक्खो परिसुद्धो
अन्तरायिकेहि धम्ममेहि। परिपुण्णस्स पत्तचीवरं।
इत्थन्नामो संघं उपसम्पदं याचति, आयस्मता

इत्थन्नामेन उपज्जायने। सङ्घो इत्थन्नामं
 उपसम्पादेति, आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्जायेन।
 यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स* उपसम्पदा।
 आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्जायेन। सो तुण्हस्स। यस्स
 न खमति, सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
 सङ्घो। अयं इत्थन्नामो आयस्मतो इत्थन्नामस्स
 उपसम्पदापेक्खो ..पे..। सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते संघो,
 ..पे...। सो भासेय्य।

उपसम्पन्नो सङ्घेन इत्थन्नामो, आयस्मता
 इत्थन्नामेन उपज्जायेन। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही,
 एवमेतं धारयामि।

"इत्थन्नामेन" पदको ठाउँमा उपज्जायको नाम राखेर
 उच्चारण गर्नुपर्छ। पछाडि तारा चिन्ह भएको "इत्थन्नामस्स"
 पदको ठाउँमा उपसम्पदापेक्षीको नाम राखेर उच्चारण गर्नुपर्छ।
 तारा चिन्ह नभएको "इत्थन्नाम" पदमा उपज्जायको नाम राखेर
 उच्चारण गर्नुपर्छ। दुतिय तथा ततिय अनुसावनामा ..पे.. भनी
 दिइएको ठाउँमा प्रथम अनुसावनामा जस्तै पूर्णपाठ वाचन
 गर्नुपर्छ।

अनुवाद: "आदरणीय सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्, आदरणीय
 भन्तेहरू, यो (उपसम्पदापेक्षीको नाम) उपज्जाय .....को

उपसम्पदापेक्षी (उपसम्पदा चाहने, अर्थात् सामणे) हो, यो अन्तरायिकधम्महरूबाट मुक्त छ। यसका पात्र र चीवरहरू पूरा छन्। फलानो नामको (उपज्झायको नाम) उपज्झायद्वारा यसले संघबाट उपसम्पदा याचना गर्दछ। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले यो फलानो नामको (श्रामणे) फलानो नामको उपज्झायद्वारा उपसम्पदा दिइयोस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यो फलानो नाम भएको व्यक्ति (सामणे) फलानो उपज्झायको उपसम्पदापेक्षी हो। यो अन्तरायिकधम्महरूबाट मुक्त छ। यससँग पात्र र चीवरहरू पूरा छन्। फलानो नामको यसले फलानो नामको उपज्झायद्वारा संघबाट उपसम्पदा याचना गर्दछ। फलानो नामको आदरणीय... उपज्झायको नाम) को उपज्झायत्वमा संघले यो फलानो नामको ... (सामणे) उपसम्पदा प्रदान गर्दछ। फलानो नामको आदरणीय उपज्झायद्वारा फलानो नामको (सामणे) संघद्वारा उपसम्पदा दिइनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

दोश्रोवार पनि म यो विषय बोल्छु। आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामक उपज्झायको यो फलानो नामक उपसम्पदापेक्षीले संघमा उपसम्पदा याचना गर्दछ। ... उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

तेस्रोवार पनि म यो विषय बोल्छु। आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यो फलानो नामक उपज्झायको

Dhamma.Digital

फलानो नामक उपसम्पदापेक्षीले संघमा उपसम्पदा याचना गर्दैछ।
... उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

संघले फलानो आदरणीय उपज्झायबाट यो फलानो नामको (उपसम्पदापेक्षीको नाम) लाई उपसम्पदा दिइएको छ। यस कुरामा संघ सहमत छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

ख). युगल उपसम्पदापेक्षीको लागी

१. आफैलाई परीक्षक नियुक्ति गर्ने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो इत्थन्नामो च,
इत्थन्नामो च आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदा-
पेक्खा। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, अहं इत्थन्नामञ्च,
इत्थन्नामञ्च अनुसासेय्यं।

प्रश्नहरू सोध्ने तरिका पहिलेको जस्तो नै हो। एक एक जना गरी छुटाछुटै सोध्नुपर्छ।

२. युगल उपसम्पदापेक्षीलाई भित्र बोलाउने पाठ

सुणातु मे भन्ते सङ्घो, इत्थन्नामो च
इत्थन्नामो च आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदा-
पेक्खा। अनुसिट्ठा ते मया। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं,
इत्थन्नामो च इत्थन्नामो च आगच्छेय्युं।

बोलाउने शब्द हो "आगच्छथ", "यहाँ आऊ!"

३. युगलले सँगै उपसम्पदा याचना गर्ने पाठ

सङ्घं भन्ते उपसम्पदं याचाम। उल्लुम्पतु नो
 भन्ते सङ्घो अनुकम्पं उपादाय। दुतियम्पि भन्ते सङ्घं
 उपसम्पदं याचाम। उल्लुम्पतु नो भन्ते संघो अनुकम्पं
 उपादाय। ततियम्पि भन्ते संघो उपसम्पदं याचाम।
 उल्लुम्पतु नो भन्ते सङ्घो अनुकम्पं उपादाय।

४. अन्तरायिकधम्मको बारेमा सोध्न आफैलाई नियुक्त गर्ने पाठ
 सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयञ्च इत्थन्नामो
 अयञ्च इत्थन्नामो आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदा-
 पेक्खा। यदि संघस्स पत्तकल्लं, अहं इत्थन्नामञ्च,
 इत्थन्नामञ्च अन्तरायिके धम्मे पुच्छेय्यं।

प्रश्न एक एक जना उपसम्पदापेक्षीसँग छुटाछुट्टै सोध्नु पर्छ।

५. युगल उपसम्पदाको कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयञ्च इत्थन्नामो,
 अयञ्च इत्थन्नामो आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदा-
 पेक्खा, परिसुद्धा अन्तरायिकेहि धम्महि, परिपुण्ण-
 निमेसं पत्तचीवरं, इत्थन्नामो च, इत्थन्नामो च सङ्घं
 उपसम्पदं याचन्ति, आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्झायेन।
 यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामञ्च
 इत्थन्नामञ्च उपसम्पादेय्य, आयस्मता इत्थन्नामेन
 उपज्झायेन। एसा व्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयञ्च इत्थन्नामो
 अयञ्च इत्थन्नामो आयस्मतो इत्थन्नामस्स

उपसम्पदापेक्खा। परिसुद्धा अन्तरायिकेहि धम्ममेहि,
परिपुण्णमिमेसं पत्तचीवरं, इत्थन्नामो च इत्थन्नामो च
सङ्घं उपसम्पदं याचन्ति, आयस्मता इत्थन्नामेन
उपज्झायेन। सङ्घो इत्थन्नामञ्च इत्थन्नामञ्च
उपसम्पादेति, आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्झायेन।
यस्सायस्मतो खमति, इत्थन्नामस्स च इत्थन्नामस्स च
उपसम्पदा। आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्झायेन, सो
तुण्हस्स। यस्स न खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। अयञ्च इत्थन्नामो अयञ्च इत्थन्नामो
आयस्मतो इत्थन्नामस्स उपसम्पदापेक्खा।..... सो
भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो... सो भासेय्य।

उपसम्पन्ना सङ्घेन इत्थन्नामो च इत्थन्नामो
च आयस्मता इत्थन्नामेन उपज्झायेन। खमति
सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

ग. अनुशासन (सल्लाह)

१. पिण्डियालोपभोजनं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते
यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभो: सङ्घभत्तं
उद्देसभत्तं निमन्तनं सलाकभत्तं पक्खिकं उपोसथिकं
पाटिपदिकं।

Dhamma.Digital

२. पंसुकूलचीवरं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभोः खोमं कप्पासिकं कोसेय्यं कम्बलं साणं भङ्गं।
३. रुक्खमूलसेनासनं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभोः विहारो अङ्कयोगो पासादो हम्मियं गुहा।
४. पूतिमुत्तभेसज्जं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो। अतिरेकलाभोः सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं।
५. उपसम्पन्नेन भिक्खुना मेथुनो धम्मो न पटिसेवितब्बो अन्तमसो तिरच्छानगतायपि। यो भिक्खु मेथुन धम्मं पटिसेवति, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। सेय्यथापि नाम पुरिसो सीसच्छिन्नो अभब्बो तेन सरीरबन्धनेन जीवितुं। एवमेव भिक्खु मेथुनं धम्मं पटिसेवित्वा, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। तन्ते यावजीवं अकरणीयं।
६. उपसम्पन्नेन भिक्खुना अदिन्नं थेय्यसङ्खातं न आदातब्बं अन्तमसो तिणसलाकं उपादाय। यो भिक्खु पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा अदिन्नं थेय्यसङ्खातं आदियति, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। सेय्यथापि नाम पण्डुपलासो बन्धना पमुत्तो अभब्बो हरिताय, एवमेव भिक्खु पादं वा पादारहं वा अतिरेकपादं वा अदिन्नं थेय्यसङ्खातं

आदियित्वा अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। तन्ते यावजीवं अकरणीयं।

७. उपसम्पन्नेन भिक्खुना सञ्चिच्च पाणो जीविता न वोरपेतब्बो अन्तमसो कुन्थकिपिल्लिकं उपादाय। यो भिक्खु सञ्चिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरपेति, अन्तमसो गब्भपातनं उपादाय, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। सेय्यथापि नाम पुथुसिला द्विधा भिन्ना अपटिसन्धिका होति, एवमेव भिक्खु सञ्चिच्च मनुस्सविग्गहं जीविता वोरपेत्वा, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। तन्ते यावजीवं अकरणीयं।

८. उपसम्पन्नेन भिक्खुना उत्तरिमनुस्सधम्मो न उल्लपितब्बो अन्तमसो सुञ्जागारे अभिरमामीति। यो भिक्खु पापिच्छो इच्छापकतो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपति। ज्ञानं वा विमोक्खं वा समाधिं वा समापत्तिं वा मग्गं वा फलं वा, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। सेय्यथापि नाम तालो मत्थकछिन्नो अभब्बो पुन विरल्हिया, एवमेव भिक्खु पापिच्छो इच्छापकतो असन्तं अभूतं उत्तरिमनुस्सधम्मं उल्लपित्वा, अस्समणो होति असक्यपुत्तियो। तन्ते यावजीवं अकरणीयन्ति।

Dhamma.Digital

यिनमा थप परम्परागत विधीवाक्यहरू पनि हुन्छन्।
(यी विधीवाक्यहरू "Ordination Procedure", पृष्ठ ३४ मा पाउन सकिन्छ।)

अनुवाद:

चारवटा संसाधनहरू

(भिक्षान्न)

१. भिक्षान्नको भरमा प्रब्रजित जीवन हो। तिमीले यसमा जीवनभर प्रयास गर्नुपर्छ। यसमा अतिरिक्त लाभहरू यी छन्: संघभोजन (व्यक्तिहरू निर्दिष्ट नगरिएको भोजनदान), निश्चित भिक्षुहरूको लागी तोकिएको भोजन, (भोजन) निमन्त्रणा, टिकटद्वारा दिइने भोजन, पाक्षिक (भोजन), उपोसथ भोजन, शुक्लपक्ष वा कृष्णपक्षको प्रतिपदाको भोजन।

(पंसुकूल चीवर)

२. पंसुकूल चीवरको भरमा प्रब्रजित जीवन हो। तिमीले यसमा जीवनभर प्रयास गर्नुपर्छ। यसमा अतिरिक्त लाभहरू यी छन्: सनको कपडा, कपासको कपडा, रेशमको कपडा, ऊनको कपडा, भांगको कपडा, यी उल्लेखित वस्तुहरूको मिश्रित कपडा।

(रुक्खमूल वास)

३. रुक्खमूल सेनासन (रुखको मुनि बास) को भरमा यो प्रब्रजित जीवन हो। तिमीले यसमा जीवनभर प्रयास

गर्नुपर्छ। यसमा अतिरिक्त लाभहरू यी छन् : विहार (सामान्य कुटी), एकातिर मात्र ढल्केको छाना भएको घर (टहरा), बहुमंजिला भवन, समतल छाना भएको भवन, गुफा।

(किण्वित मूत्रको औषधि)

४. किण्वित मूत्रको औषधिको भरमा यो प्रब्रजित जीवन हो। तिमीले यसमा जीवनभर प्रयास गर्नुपर्छ। यसमा अतिरिक्त लाभहरू यी छन्: घ्यू, मक्खन, तेल, मह, चिनी (सखर)।

अकरणीय (कहिल्यै गर्न नहुने) चारवटा कामहरू

(मैथुन)

५. उपसम्पदा भएको भिक्षुले मैथुन सेवन गर्न हुँदैन। अन्ततः पोथी तिरच्छान (पशु) सँग पनि गर्न हुँदैन। जो भिक्षुले मैथुन गर्छ ऊ श्रमण रहँदैन, ऊ शाक्यपुत्र (शाक्यमुनि बुद्धको शिष्य) रहँदैन। ऊ शिर काटिएको मानिस जस्तो हुन्छ, जसलाई शरीरसँग जोडेर फेरि जिउँदो पार्न सकिँदैन। यो काम तिमीले जीवनमा कहिले पनि गर्न हुन्न।

(चोरी)

६. उपसम्पदा भएको भिक्षुले अदिग्नादान (मालिकले नदिइकन चोर्ने ढंगले) लिनु हुँदैन। अन्ततः तृण समेत लिन हुन्न। जो भिक्षुले एक पाद मात्र लिए

पनि, एकपाद बराबर मूल्यको लिए पनि, एकपादभन्दा बढी मूल्यको लिए पनि ऊ श्रमण रहँदैन। ऊ शाक्यपुत्र रहँदैन। भेटनाबाट झरेको पहेंलो पात जस्तो हुन्छ, जुन कि फेरि जोडिएर कहिल्यै हरियो बन्न सक्दैन। ऊ भिक्षु पनि त्यस्तै हुन्छ। एकपाद वा एकपाद मूल्यबराबरको वा एकपाद मूल्यभन्दा बढीको भए पनि मालिकद्वारा नदिइएको वस्तु चोरी गरी लिने भिक्षु श्रमण रहँदैन। शाक्यपुत्रीय रहँदैन। यो तिमीले जीवनभर कहिल्यै गर्नु हुँदैन।

(ज्यान लिन)

७. उपसम्पदा भएको भिक्षुले प्राणीहरूलाई जीवनबाट वंचित गर्न (मार्न) हुँदैन। अन्ततः रातो कमिला, कालो कमिला पनि मार्न हुन्न। जो भिक्षुले मनुष्यलाई जीवनबाट वंचित गर्दछ, अन्ततः गर्भपतन गरेको मात्र भए पनि ऊ श्रमण रहँदैन। शाक्यपुत्र रहँदैन। जसरी दुई फाकलो (?) हुनेगरी फुटेको ढुंगालाई फेरि जोड्न सकिँदैन, त्यसरी नै जो भिक्षुले जानीजानी मानिसलाई ज्यानबाट वञ्चित गरेमा ऊ भिक्षु पनि श्रमण रहँदैन, शाक्यपुत्रीय रहँदैन। यो तिमीले जीवनभर कहिल्यै गर्न हुँदैन।

Dhamma.Digital

(पाखण्डी हुनु)

८. उपसम्पदा भएको भिक्षुले आफूसँग उत्तरि-मनुस्सधम्म (सामान्य मनुष्यमा हुने ज्ञानभन्दा माथिको आध्यात्मिक ज्ञान) भएको दावी गर्नु हुँदैन। अन्ततः 'म एकान्त जंगलमा खुशी हुन्छु' भन्नु जस्तो कुरा पनि बोल्न हुँदैन। जो भिक्षुले खराब चाहना राखेर लोभले ओतप्रोत भई उत्तरि-मनुस्सधम्म आफूसँग भएको झूठो दावी गर्छ, अयथार्थ दावी गर्छ (पाखण्डी हुन्छ), अर्थात् चाहे त्यो ध्यान सम्बन्धी भए पनि, विमोक्ष सम्बन्धी भए पनि, समाधि सम्बन्धी भए पनि, समापत्ति सम्बन्धी भए पनि, मार्ग सम्बन्धी भए पनि, फल सम्बन्धी भए पनि ऊ श्रमण रहँदैन। शाक्यपुत्रीय रहँदैन। जस्तो टुप्पो भाँचिएको तालवृक्ष फेरि सप्रन असम्भव हुन्छ, ऊ भिक्षु पनि उस्तै हुन्छ। जो भिक्षुले लोभले ओतप्रोत भई खराब नीयत राखेर आफूसँग उत्तरि-मनुस्सधम्म भएको भनी आफूसँग नभएको, झूठो कुरा ब्यक्त गर्छ, ऊ श्रमण रहँदैन। शाक्यपुत्रीय रहँदैन। यो तिमीले जीवनभर कहिल्यै गर्नहुँदैन।

घ) स्पष्टीकरण

Dhamma.Digital

प्रब्रज्या उपसम्पदाका विधीवाक्यहरू एकरूपता नभएकाहरू पनि छन्। त्यो हो: प्रब्रज्या याचनाका विधीवाक्यहरूमा सिक्खापद सिकाउने वाक्यहरू समादान गर्ने ढंगले थपेर बनाइएकाहरू पनि छन्। निस्सय याचना गर्ने वाक्यहरू पनि, अनुसासन बताउने वाक्यहरू पनि थपिएका छन्। यस प्रकारका विधीवाक्यहरू मूलपालिमा रहेका छैनन्। तिनीहरू ती कार्यहरू सिद्ध गर्नको लागि चलन अनुसार आफ्ना निकायका केन्द्रहरूमा प्रयोगको लागि बनाइएका हुन्। यिनमा एकरूपता नभएकोले मैले यहाँ समावेश गरिँँ। मैले यसमा एकरूपता भएकाहरूलाई मात्र समावेश गरेको छु, जुन कि कम्मवाचा उपसम्पदा पुस्तकमा भए अनुसार एउटै ढंगले प्रयोग गरिन्छन्। यसले यो बताउँछ कि कुन विधीवाक्यहरू परिवर्तन गर्न हुन्छ र कुन हुँदैन अथवा कुन विधीवाक्यहरू परिवर्तन गर्न बिल्कुल निषेधित छन्। युगल उपसम्पदाको कम्मवाचामा *विमतिविनोदनी* भन्ने अनुटीका पुस्तकको सिद्धान्त अनुसार वचनहरू परिवर्तन गर्ने गरिएको छ। यो मूल पालि अनुरूप नै राखिएको छ। त्यसो हुनाले वर्तमान ग्रन्थमा समाविष्ट विधीवाक्यहरू अपरिवर्तनीय होइनन्। फरक किसिमका विधीवाक्यहरू प्रयोग गर्न चाहनेहरूले ती निकायहरूको परम्परामा चलेका प्रब्रज्या उपसम्पदाका तरिकाहरूमा खोज्नु पर्छ।

Dhamma.Digital

कम्मवाचा

खण्ड ३

सञ्चेतनिका आपत्तिको वुट्ठानविधीका पाठहरू
(पहिलो संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्तिको उपाय)

क) एउटा नलुकाइएको आपत्तिको लागी

१. मानत्त याचनाको पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं याचामि। अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं
सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं दुतियम्पि
भन्ते सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्क-
विसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचामि। अहं
भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
अपटिच्छन्नं। सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं याचामि।

२. मानत्त दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्षु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं

अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं दानं। सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं

मानतं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्क-विसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं दानं। सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं दानं। सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

तुलना गर्दा अट्ठकथामा प्रयोग गरिएको विधी अनुसारमा आपत्तिको किसिम थप्दछ; अर्थात्, सङ्घादिसेसं शब्दलाई आपत्ति शब्दको अगाडि राखिएको छ, तर आपत्तिया शब्दको अगाडि थप्ने गरिंदैन, र एतिस्सा पदलाई तस्सा भनी

परिवर्तन गरिन्छ। आचार्यहरू भन्छन् कि *वत्थु* (विषय) किटान गर्नु अर्थात् *सञ्चेतनिका सुक्कविसट्ठि* थप्नु अथवा नाम किटान गर्नु, अर्थात् कुनै *सङ्घादिसेस्को* नाम उल्लेख गर्नु", अथवा दुवैलाई सँगै प्रयोग गर्नु गर्न सकिन्छ।

३. मानत्त समादान गर्ने पाठ

मानत्तं समादियामि, वत्तं समादियामि।

यो तीन पटक भन्नुपर्छ।

४. मानत्त (पालन गरिरहेको) जानकारी दिने पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घो एकस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं मानत्तं चरामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

सङ्घो धारेतु भन्ने ठाउँमा यदि भिक्षुहरू ३ जनालाई बताउने भए *आयस्मन्तो धारेन्तु*, २ जनालाई बताउने भए *आयस्मन्ता धारेन्तु*, एकजनालाई मात्र बताउने भए *आयस्मा धारेतु* भन्नुपर्छ।

Dhamma.Digital

यी बताउने पाठहरू पालिमा उल्लेख छैनन्: अट्ठकथा आचार्यहरूले पालिका विभिन्न स्रोतहरूलाई आधार लिएर बनाएका हुन्।

५: मानत त्याग गर्ने पाठ

वतं निक्खिपामि, मानतं निक्खिपामि।

यो ३ पटक भन्नुपर्छ।

६. अनुवाद:

याचना: 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। आदरणीय भन्तेहरू, म यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि संघबाट छ रात्रीको मानत याचना गर्दछु।

दोस्रो पटक पनि म ...याचना गर्दछु।

तेस्रो पटक पनि म... याचना गर्दछु।

कम्मवाचा पाठ:

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। उनी संघबाट यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत प्रदान गर्न याचना गर्दछन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने संघले फलानो नामको भिक्खुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत देओस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भिक्षु सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्षुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। उनी यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि संघबाट छ रात्रीको मानत याचना गर्दछन्। संघले नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि फलानो नामका भिक्षुलाई छ रात्रीको मानत दिन्छ। जजसलाई यो काम मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

दोस्रो पटक पनि म यस विषयमा बोल्छु ...।

तेस्रो पटक पनि...।

'संघले फलानो नामका भिक्षुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत दियो। संघलाई यो कर्म मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्छु।

समादान गर्ने पाठ: 'म मानत समादान गर्दछु, म व्रत समादान गर्दछु।'

सूचना दिनु: 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। मैले संघबाट यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत याचना गरें। संघले मलाई ... आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत दियो। म मानत पालन गरिरहेको छु। आदरणीय भन्तेहरू, म तपाईंहरूलाई (यसको) जानकारी दिन्छु: मैले जानकारी दिएको कुरा संघले जानकारी लेओस्।'

त्याग गर्ने पाठः म व्रत छोड्छु, म मानत छोड्छु।

७. अब्भान याचना पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं भन्ते चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं चिण्णमानतो दुतियम्पि भन्ते सङ्घं अब्भानं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं

Dhamma.Digital

मानतं अदासि। सोहं चिण्णमानतो ततियम्पि भन्ते
सङ्घं अब्भानं याचामि।

८. अब्भानको कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जि सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेत-
निकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं
याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय
सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं मानतं अदासि।
सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। यदि सङ्घस्स
पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेय्य। एसा
व्रति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं
मानतं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारतं
मानतं अदासि। सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति।
सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति
इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अब्भानं, सो तुणहस्स। यस्स
नक्खमति सो भासेय्य।

Dhamma.Digital

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अब्भानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अब्भानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

अब्भितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु, खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

Dhamma.Digital

यस विषयसँग सम्बन्धित खण्डमा तस्स सङ्घो भनी उल्लेख गरिएको छ। यसलाई याचनामा भएको तस्स मे सङ्घो सँग तुलना गर्न मिल्छ। तर पालि अनुसार त सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो हो। यस्तो देखिन्छ कि सम्पादकले यसलाई (मानत) दिने खण्डबाट गलति गरे, जुन कि समान कालको वचन हो।

९. अनुवाद :

याचना पाठः 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। यसको लागि मैले ६ रात्रीको मानत याचना गरें। संघद्वारा मलाई ६ रात्रीको मानत प्रदान भयो। आदरणीय भन्ते संघ, मैले यो ६ रात्रीको मानत पालन पूरा गरिसकेको छु। अब म आदरणीय संघबाट अब्भानकर्मको याचना गर्दछु। म दोस्रो पटक पनि म ...याचना गर्दछु। तेस्रो पटक पनि म... याचना गर्दछु।

कम्मवाचा पाठ : आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्खुले संघबाट यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत याचना गरे। संघले फलानो नामको भिक्खुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत दियो। फलानो नामका भिक्खुले यो मानत पालन

पूरा गरिसके। अब उनी संघबाट अब्भान याचना गर्दछन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने फलानो नामका भिक्षुलाई अब्भान दिइयोस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्षुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्षुले संघबाट यो नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत याचना गरे। संघले फलानो नामको भिक्षुलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत दियो। फलानो नामका भिक्षुले यो मानत पालन पूरा गरिसके। अब उनी संघबाट अब्भान याचना गर्दछन्। अब संघले फलानो नामका भिक्षुलाई अब्भान दिन्दैछ। उनलाई अब्भान दिइनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

"दोस्रो पटक पनि म त्यहि बोल्छु...।

"तेस्रो पटक पनि म त्यहि बोल्छु...।

संघले फलानो नामको भिक्षुलाई अब्भान गरिसकिएको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यसलाई यस्तो धारण गर्दछु।'

ख) धेरैवटा नलुकाइएका आपत्तिहरूका लागि

१. मानत याचना पाठ

Dhamma.Digital

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटि-
च्छन्नायो। सोहं भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचामि। अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छन्नायो। सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचामि।

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटिच्छन्नायो। सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचामि।

२. मानत्त दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला संघादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटिच्छन्नायो। सो सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं

Dhamma.Digital

सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा त्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला संघादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटिच्छन्नायो। सो सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो ...पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो... पे... सो भासेय्य।

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

3. मान्णत्त पालन गरिरहेको जानकारी दिने पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
 आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटि-
 च्छन्नायो। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं
 सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारतं मानतं याचिं।
 तस्स मे सङ्घो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं
 सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारतं मानतं अदासि।
 सोहं मानतं चरामि। वेदयामहं भन्ते, वेदियतीति मं
 सङ्घो धारेतु।

३ जना, २ जना वा १ जनालाई बताउनको लागि माथि
 उल्लेख गरिएबमोजिम शब्दहरू परिवर्तन गर्नुपर्छ।

संख्यावाचक वचनहरूमा परिवर्तन गर्नु र आपत्तिको
 (किसिम) र नाम थप्नु बाहेक यिनका अनुवादहरू एकल
 आपत्तिको पाठसँग समान छन्। यहाँ जानकारी दिने पाठको मात्र
 अनुवाद दिइन्छ।

४. अनुवाद :

मानत पालनको जानकारी दिने पाठ 'आदरणीय भन्तेहरू, मलाई
 नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने धेरै पटक सङ्घादिसेस
 आपत्ति भएको छ। मैले नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने
 धेरै पटक सङ्घादिसेस आपत्ति भन्ने आपत्तिहरूका लागि संघमा
 छ रात्रीको मानत याचना गरें। म (अहिले) मानतको पालन
 गर्दैछु। आदरणीय भन्तेहरू, म तपाईंहरूलाई (यसको) जानकारी
 दिन्छु: भिक्षुसंघले मैले जानकारी दिएको छ भनी याद गरोस्।'

५. अब्भान याचनाको पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटि-
च्छन्नायो। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं
सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचिं।
तस्स मे सङ्घो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं
सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं अदासि।
सोहं भन्ते चिण्णमानत्तो सङ्घं अब्भानं याचामि।

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
आपज्जिं पे... छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं चिण्णमानत्तो
दुतियम्पि भन्ते सङ्घं अब्भानं याचामि। अहं भन्ते
सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे..। सोहं
चिण्णमानत्तो ततियम्पि भन्ते अब्भानं याचामि।

६. अब्भान कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्षु सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं
सञ्चेतनिकायो सुक्कविसट्ठियो अपटिच्छन्नायो। सो
सङ्घं तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं
अपटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचि। तस्स सङ्घो तासं
आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं अपटिच्छन्नानं
छारत्तं मानत्तं अदासि। सो चिण्णमानत्तो सङ्घं अब्भानं

याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेय्य। एसा त्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे... सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अब्भानं। सो तुण्हस्स यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

अब्भितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

यो ढाँचा तीनवटा भन्दा बढी आपत्तिको लागी प्रयोग गरिन्छ। दुई वा तीन वटा आपत्तिको लागी संख्या किटेर प्रयोग गरिन्छ: दुई वटा आपत्तिहरूको लागी सम्बहुलाको ठाउँमा *द्वे*, तीनवटा आपत्तिको लागी *तिस्सो* प्रयोग गरिन्छ।

ग. एउटा लुकाइएको आपत्तिको लागी

पाँच दिनसम्म लुकाइएको आपत्तिको लागीको उदाहरण

१. पटिच्छन्नपरिवास परिवास याचना

Dhamma.Digital

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचामि।

२. पटिच्छन्नपरिवास दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं सो संघं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं ददेय्य। एसा ञ्चति।

Dhamma.Digital

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
 भिक्खु ... पञ्चाहपरिवासं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स
 भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्क-
 विसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं देति।
 यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा
 आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाह-
 परिवासस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो
 भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
 सङ्घो ... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
 सङ्घो ... सो भासेय्य।

दिन्नो सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो
 एतिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
 पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासो। खमति सङ्घस्स;
 तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

३. परिवास समादानको पाठ

परिवासं समादियामि, वत्तं समादियामि।
 यो तीन पटक भन्नुपर्छ।

४. पटिच्छन्नपरिवास पालन गरिबसेको बताउने पाठ

Dhamma.Digital

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाह-
पटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो
एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं
परिवसामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयीति मं सङ्घो धारेतु।

गणलाई बताउँदा, व्यक्तिलाई बताउँदाको माथि उल्लेख
गरिसकिएको तरिका अनुसार परिवर्तन गर्नुपर्छ।

५. परिवास बिसाउने पाठ

वत्तं निक्खिपामि। परिवासं निक्खिपामि।

यो तीन पटक भन्नुपर्छ।

६. अनुवाद

याचना पाठ : आदरणीय भन्ते संघ, मलाई ५ दिनसम्म
लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ।
आदरणीय भिक्षुसंघ, म ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास
वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी संघमा ५ दिनको परिवास
याचना गर्दछु। दोश्रोवार पनि म.... याचना गर्दछु। तेश्रोवार पनि
म .... याचना गर्दछु।

कम्मवाचा पाठ: आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्।
फलानो नामका भिक्षुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास

वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्खुले संघबाट सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिनको परिवास याचना गरेका छन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने फलानो नामको भिक्खुलाई संघले सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि पाँच दिनको परिवास दिइयोस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्खुले संघबाट यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ रात (दिन) को परिवास याचना गर्दछन्। संघले फलानो नामको भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि पाँच दिनको परिवास दिइनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन, उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

दोश्रो वार पनि म यो कुरा भन्छु, पे..

तेश्रो वार पनि म यो कुरा भन्छु, पे..

संघले फलानो नामको भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिनको परिवास प्रदान गरेको संघलाई मान्य छ, त्यसैले संघ मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

Dhamma.Digital

परिवास समादानको पाठः म परिवास पालन ग्रहण गर्दछु, म व्रत ग्रहण गर्दछु।

परिवास पालन गरिरहेको बताउने पाठः आदरणीय भन्ते, मलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि संघमा मैले ५ दिनको परिवास याचना गरें। संघले मलाई यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिनको परिवास प्रदान गरेको छ। म यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि परिवास पालन गरिबसेको छु। आदरणीय भन्तेहरू, यो कुरा म हजुरहरूलाई बताइरहेको छु। कृपा गरी हजुरहरूले मेरो कुरा जानकारी लिनुहोस्।

परिवास त्याग गर्ने पाठः म व्रत छोड्छु, म परिवास छोड्छु।

७. मानत याचना गर्ने पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाह-परिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं भन्ते परिवुत्थ परिवासो, सङ्घं एकस्सा आपत्तिया

सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं पे.. पञ्चाह
परिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थ परिवासो, दुतियम्पि
भन्ते सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय
सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं
याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं पे...
पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो।
ततियम्पि भन्ते संघं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय
सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं
याचामि।

८. मानत्त दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्षु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
पञ्चाहपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
पञ्चाहपरिवासं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
पञ्चाहपरिवासं अदासि। सो परिवुत्थपरिवासो सङ्घं
एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स

पतकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटि-
च्छन्नाय छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा जत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं पे... छारत्तं मानत्तं याचति।
सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स
भिक्खुनो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविस-
ट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तस्स दानं। सो
तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो
एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं। खमति सङ्घस्स;
तस्मा तुण्ही, एवमेत्तं धारयामि।

९. मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा

आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाह-
पटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो
एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं
परिवुत्थपरिवासो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया
सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय
छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं मानत्तं चरामि। वेदयामहं
भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

१०. अनुवाद

मानत्त याचना पाठः आदरणीय भन्ते संघ, मलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। मैले सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी पाँच दिने परिवास याचना गरें। संघले मलाई सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी मलाई पाँच दिने परिवास प्रदान गर्यो। सो परिवास मैले पालन गरिसकेको छु। तसर्थ अब म संघसँग सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी ६ रात्रीको मानत्त याचना गर्दछु। आदरणीय भन्ते संघ, ... दोश्रो बार पनि म संघसँग ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी ६ रात्रीको मानत्त याचना गर्दछु। आदरणीय भन्ते संघ,... तेश्रो बार पनि म संघसँग ५

दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ६ रात्रीको मानत याचना गर्दछु।

कम्मवाचा पाठ: आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्खुले संघबाट यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिने परिवास याचना गरे। अनि फलानो नामको भिक्खुलाई सो संघले ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि पाँच दिने परिवास दियो। उनले ५ दिन... लागी दिइएको सो परिवास पालन पूरा गरिसकेका छन्। अब उनले संघमा ५ दिन... लागी छ रात्रीको मानत याचना गर्दछन्। यदि संघको तयारी पूरा छ भने फलानो ... लाई संघले ६ रात्रीको मानत प्रदान गरौंस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भयो। फलानो नामका भिक्खुले संघबाट यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिने परिवास याचना गरे। अनि फलानो नामको भिक्खुलाई संघले सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि पाँच दिने परिवास दियो। उनले ५ दिन... लागी दिइएको सो परिवास पालन पूरा गरिसकेका छन्। अब उनले संघमा सो ५ दिन... लागी छ रात्रीको मानत याचना गर्दछन्। संघले फलानो लाई ... ६ रात्रीको मानत

प्रदान गरिने काम जजसलाई मान्य त उहाँहरू मौन बस्नुहोस्।
जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

दोश्रो वार पनि म यो कुरा भन्छु, पे..

तेश्रो वार पनि म यो करा भन्छु, पे..

फलानो नामको भिक्खुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि संघद्वारा ६ रात्रीको मानत प्रदान गरिनु संघलाई मान्य छ, त्यसैले संघ मौन छ। यस्तो भनी म मान्दछु।

मानत पालन गरिरहेको बताउने पाठ: आदरणीय भन्तेहरूले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। मलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। मैले संघबाट यो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ५ दिने परिवास याचना गरें। संघले मलाई ५ दिन... आपत्तिको लागि ५ दिने परिवास दियो। मैले ५ दिन... लागी दिइएको सो परिवास पालन पूरा गरिसकेँ। अनि मैले संघमा ५ दिन... लागी छ रात्रीको मानत याचना गरें। संघले मलाई ६ रात्रीको मानत प्रदान गर्यो। अहिले म मानत पालन गरिरहेको छु। यो कुरा आदरणीय भन्तेहरूमा जानकारी टक्र्याएँ। संघले मेरो यो सूचना जानकारी लिनुहोस्।

११. अब्भान याचना पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छ-

न्नाय पञ्चाहपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं भन्ते चिण्णमानत्तो सङ्घं अब्भानं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं पे... छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं चिण्णमानत्तो दुतियम्पि भन्ते सङ्घं अब्भानं याचामि।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं पे... छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं चिण्णमानत्तो ततियम्पि भन्ते सङ्घं अब्भानं याचामि।

१२. अब्भानको कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सो परिवुत्थपरिवासो सङ्घं

एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारतं मानतं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय छारतं मानतं अदासि। सो चिन्नमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अब्भानं। सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

अब्भितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु। खमति संघस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

१३. अनुवाद

अब्भान याचना: आदरणीय भन्ते संघ, मलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। त्यसो हुनाले संघमा मैले सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागी पाँचदिने परिवास याचना

गरें। संघले सो ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि मलाई पाँचदिने परिवास प्रदान गर्यो। सो परिवास मैले पालन गरिसकेँ। मैले संघमा ... आपत्तिको लागि ६ रात्रीको मानत याचना गरें। मैले सो मानत पालन पूरा गरिसकेको छु। म संघमा अब्भान याचना गर्दछु।

.... दोस्रो वार पनि म संघमा अब्भान याचना गर्दछु।

.... तेश्रो वार पनि म संघमा अब्भान याचना गर्दछु।

कम्मवाचा पाठ: आदरणीय भिक्षुसंघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्षुलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। उनले सो .... आपत्तिको लागि संघमा परिवास मागे। संघले .... आपत्तिको लागि उनलाई परिवास दिइसके। उनले सो परिवास पालन पूरा गरिसकेपछि संघमा ६ रात्रीको मानत याचना गरे। संघद्वारा उनलाई ६ रात्रीको मानत दियो। उनले सो मानत पालन पूरा गरिसकेर संघमा अब्भान याचना गरे। यदि संघमा पूर्ण तयारी छ भने संघले फलानो नामका भिक्षुलाई अब्भान देओस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भिक्षुसंघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। पे... उनले मानत पालन पूरा गरिसकेर संघमा अब्भान याचना गर्दछन्। संघद्वारा फलानो नामका भिक्षुलाई अब्भान दिइनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

"दोस्रो पटक पनि...।

Dhamma.Digital

"तेस्रो पटक पनि...।

संघले फलानो नामका भिक्षुलाई अब्भान दिएको छ।
यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छन्। म यस्तो धारणा
गर्दछु।'

घ. लुकाइएका तथा नलुकाइएका आपत्तिहरू एकसाथ जोडेर
मानत याचना गर्ने पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छ-
न्नाय पञ्चाहपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छ-
न्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं तासं
आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं पटिच्छन्नाय च
अपटिच्छन्नाय च छारत्तं मानत्तं याचामि। पे... सोहं
दुतियम्पि भन्ते सङ्घं .... छारत्तं मानत्तं याचामि। पे..
सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं .... छारत्तं मानत्तं याचामि।

यदि कुनैतिर एकभन्दा बढी आपत्ति छन् भने त्यहाँ
बहुवचन प्रयोग गर्नुपर्छ। पटिच्छन्नाय च को ठाउँमा
पटिच्छन्नायञ्च भन्नुपर्छ। यदि अपटिच्छन्नापत्ति एकभन्दा बढी
छन् भने अपटिच्छन्नाय च को ठाउँमा अपटिच्छन्नायञ्च

भन्नुपेछ। यदि दुबैतिर एकभन्दा बढी छन् भने पटिच्छन्नाय च अपटिच्छन्नाय च को ठाउँमा पटिच्छन्नायञ्च अपटिच्छन्नायञ्च भन्नुपेछ। यदि आपत्ति दुइवटा पक्कापक्की भएमा तासं भन्ने पदको ठाउँमा निश्चय नै द्विन्नं भन्दा हुन्छ।

२. मानत दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिछन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटिच्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं अदासि। सो परिवुत्थपरिवासो अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो सङ्घो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं पटिच्छन्नाय च अपटिच्छन्नाय च छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं पटिच्छन्नाय च अपटिच्छन्नाय च छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... छारत्तं मानत्तं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं .... छारत्तं मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति

इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं ... छारत्तं
मानत्तस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो
भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं
आपत्तीनं सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं पटिच्छन्नाय च
अपटिच्छन्नाय च छारत्तं मानत्तं। खमति सङ्घस्स;
तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

याचना पाठमा भए मुताबिक (मिलाएर) कम्मवाचा पाठ
गर्नुपर्छ।

३. मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पञ्चाहपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकिस्सा
आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया पञ्चाहपटि-
च्छन्नाय पञ्चाहपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो...
पञ्चाहपरिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो।

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नानं। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं

सञ्चेतनिकानं सुक्कविसट्ठीनं पटिच्छन्नाय च अपटि-
च्छन्नाय च छारतं मानतं याचिं। तस्स मे सङ्घो तासं
आपत्तीनं .... छारतं मानतं अदासि। सोहं मानतं चरामि।
वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

मानत बताउने पाठमा याचनाका तथ्यहरूसँग मिल्ने
गरी बदल्नुपर्छ।

४. अनुवाद

मानत पालन गरिरहेको बताउने पाठ : 'आदरणीय भन्ते संघ,
मलाई ५ दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा
आपत्ति भएको छ। मैले संघसँग ५ दिनको परिवास याचना गरें।
मलाई संघले ५ दिनको परिवास दियो। मैले परिवास पालन पूरा
गरिसकेँ। आदरणीय भन्ते संघ, (अनिपछि) मलाई ५ दिनसम्म
नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने आपत्ति भएको छ। मैले ५
दिनसम्म लुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने तथा ५ दिनसम्म
नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने आपत्तिहरूका लागि ६
रात्रीको मानत याचना गरें। अहिले म मानत पालन गरिरहेको छु।
आदरणीय भन्ते संघलाई यो कुरा बताएँ। संघले मैले बताएको छ
भनी याद राख्नुहोला।'

अब्भानको याचना तथा कम्मवाचा पाठमा विषयवस्तुका
तथ्यहरूसँग समन्वय हुनेगरी बनाउनु हुनुपर्छ।

ड. मानक परिवास

Dhamma.Digital

अग्घसमोधान-परिवास (सबभन्दा लामो अवधिलाई मानक मानेर परिवास) १ दिन, ३ दिन, ५ दिन, ७ दिन लुकाइएका आपत्तिको लागी उदाहरण

१. अग्घसमोधानपरिवास याचना पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, एका आपत्ति एकाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति तीहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति पञ्चाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना। सोहं भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्नाय, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचामि।

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे... सत्ताहपटिच्छन्ना, सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचामि।

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे... सत्ताहपटिच्छन्ना। सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधान परिवासं याचामि।

२. अग्घसमोधान परिवास दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, एका

आपत्ति एकाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति तीहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति पञ्चाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना। सो सङ्घं तासं आपत्तीनं या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं ददेय्य। एसा त्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु पे... समोधानपरिवासं याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

दिन्नो सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासो। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

Dhamma.Digital

३. अग्धसमोधानपरिवास पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, एका आपत्ति एकाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति तीहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति पञ्चाहपटिच्छन्ना, एका आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना तस्सा अग्घेन समोधान-परिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधान-परिवासं अदासि। सोहं परिवसामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

एकभन्दा बढी आपत्तिहरूको लागी प्रयोग हुने अर्को थरी छ। त्यसमा या आपत्तियो सब्बचिरपटिच्छन्नायो (लामो अवधिसम्म लुकाइएको) तासं अग्घेन भनिन्छ। यो थरी माथि बताइएको या आपत्ति सब्बचिरपटिच्छन्ना तस्सा अग्घेन भन्ने ठाउँमा प्रयोग गरिने देखिन्छ, जुन कि ठिकै हो। तर, चलन चल्तीमा रहेको त्यससँगै दुबै प्रयोग गरिने गरेको यस्तो छ या आपत्तियो सब्बचिरपटिच्छन्नायो सत्ताहपटिच्छन्नायो तासं अग्घेन।

४. अनुवादः

याचना: 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई धेरै संघादिसेस आपत्तिहरू भएको छ, जुनमा एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा

आपत्ति ७ दिन लुकाइएको छ। आदरणीय भन्ते संघ, म ती आपत्तिहरूको लागि ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर ७ दिने समोधान परिवास याचना गर्दछु। पे... म दोश्रो बार पनि .... याचना गर्दछु। पे... म तेश्रो बार पनि याचना गर्दछु।'

कम्मवाचा पाठ: 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई अनेकबार सङ्घादिसेस आपत्ति भएको छ, जुनमा एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ७ दिन लुकाइएको छ। आदरणीय भन्ते संघ, उनले ती आपत्तिहरूको लागि संघबाट ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर एकसाथ समोधान परिवास याचना गर्दछन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने उनलाई ७ दिन लुकाइएको आपत्तिलाई मानक मानेर एकसाथ समोधान परिवास प्रदान गरियोस्। यो प्रस्ताव हो।

'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। ... फलानो नामका भिक्खुलाई अनेकबार सङ्घादिसेस आपत्ति भएका छन्, जुनमा एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ७ दिन लुकाइएको छ। आदरणीय भन्ते संघले फलानो नामक भिक्खुलाई ती आपत्तिहरूको लागि ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर एकसाथ समोधान परिवास प्रदान गर्दछ। यो परिवास

Dhamma.Digital

प्रदान गरिने काम जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्।
जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

'म यस विषयमा दोस्रो पटक पनि बोल्छु। पे...

'म यस विषयमा तेस्रो पटक पनि बोल्छु। पे...

आदरणीय भिक्षु संघले फलानो नामका भिक्षुलाई सात दिनसम्म लुकाइएको आपत्तिलाई मानक मानेर एकसाथ परिवास दिएको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। यसरी म धारण गर्दछु।'

परिवास पालन गरिरहेको बताउने पाठ : 'आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। मलाई अनेकबार सङ्घादिसेस आपत्ति भएको छ, जुनमा एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ७ दिन लुकाइएको छ। मैले आदरणीय भन्ते संघसँग ती आपत्तिहरूको लागी ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर एकसाथ परिवास याचना गरें। आदरणीय संघले सो मेरो एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ७ दिन लुकाइएकोको लागी मलाई ७ दिन लुकाइएको आपत्तिलाई मानक मानेर एकसाथ परिवास प्रदान गर्यो। अहिले म परिवास पालन गरिरहेको छु। यो कुरा हजुरहरूलाई जानकारी गराउँदछु। संघले मैले बताएको छ भनी याद राख्नुहोला।

५. मानत याचना गर्ने पाठ

Dhamma.Digital

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, एका आपत्ति पे... सत्ताहपटिच्छन्ना। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो ... समोधानपरिवासं अदासि। सोहं भन्ते परिवुत्थ-परिवासो सङ्घं तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचामि। पे....

६. मानत्त दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, एका आपत्ति पे... सत्ताहपटिच्छन्ना। सो सङ्घं तासं आपत्तीनं, या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधान-परिवासं याचि। तस्स सङ्घो पे... समोधानपरिवासं अदासि। सो परिवुत्थपरिवासो सङ्घं तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे.. याचति। सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति। इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति, सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते
सङ्घो पे... सो भासेय्य।

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं
आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं। खमति सङ्घस्स;
तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

७. मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
आपज्जिं। एका आपत्ति पे... सत्ताहपटिच्छन्ना। सोहं
सङ्घं तासं आपत्तीनं या आपत्ति सत्ताहपटिच्छन्ना, तस्सा
अग्घेन समोधानपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो पे...
समोधान परिवासं अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो सङ्घं
तासं आपत्तीनं पटिच्छन्नानं छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स
मे सङ्घो पे... छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं मानत्तं
चरामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

८. अनुवाद :

मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ: आदरणीय भन्ते संघ,
मलाई अनेकबार सङ्घादिसेस आपत्ति भएको छ, जुनमा एउटा
आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको,
एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको र एउटा आपत्ति ७ दिन

लुकाइएको छ। मैले आदरणीय भन्ते संघसँग ती आपत्तिहरूको लागी ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर एकसाथ परिवास प्रदान गर्न याचना गरें। संघले मलाई परिवास दियो। मैले ..... परिवास पालन पूरा गरें। अनि मैले आदरणीय संघमा .....मानत याचना गरें। आदरणीय संघले मलाई एउटा आपत्ति १ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ३ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ५ दिन लुकाइएको, एउटा आपत्ति ७ दिन लुकाइएको आपत्तिहरूको लागी ७ दिन लुकाइएकोलाई मानक मानेर एकसाथ छ रात्रीको मानत प्रदान गर्यो। अहिले म ६ रात्रीको मानत पालन गरिरहेको छु। यो कुरा हजुरहरूलाई जानकारी गराउँदछु। संघले मैले बताएको छ भनी याद राख्नुहोला।'

अब्भान याचना पाठ र अब्भान प्रदानको कम्मवाचा यो खाका अनुसार रचना गर्नुपर्छ। याचना पाठमा शुरुदेखि वाचन गर्दै *छारतं मानतं अदासि*, सम्म पाठ गर्ने। अनि पछि *सोहं भन्ते चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचामि* सम्म वाचन गर्ने हो। कम्मवाचामा शुरुदेखि वाचन गर्दै अन्त भएपछि थप : *सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं याचति*, पाठ गर्ने हो। यति भएपछि अब्भान कम्मवाचाको स्वरूप बन्दछ।

९. थप समोधन-परिवास याचना गर्ने पाठ

फेरि, यदि सात दिनसम्म लुकाइएको आपत्तिलाई मानक राखेर परिवास पालन गरिबस्ता भिक्खुलाई याद आयो कि १० दिनसम्म लुकाइराखेको आपत्ति पनि छ। यस्तोमा उसले त्यो

१० दिनसम्म लुकाइराखेको आपत्तिको लागी थप समोधान परिवास याचना गर्नुपर्छ। उसले याचना गर्दा शुरूदेखि वाचन गर्दै गई *समोधान परिवासं अदासि*, भनिसकेपछि थप वाचन गर्ने यो हो :

सोहं परिवसन्तो इतरम्पि आपत्तिं सरिं
दसाहपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं या
आपत्ति दसाहपटिच्छन्ना, तस्सा अग्घेन समोधान-
परिवासं याचामि।

यो थपिएको खण्डको अनुवाद यस्तो छ: 'म परिवास पालन गरिरहेको बेलामा मलाई त्यसबाहेक अरु १० दिनसम्म लुकाइराखेको आपत्ति पनि रहेको याद आयो। आदरणीय भिक्षुसंघ, मलाई त्यो १० दिन लुकाइएको आपत्तिलाई मानक मानेर समोधान (एकसाथ) परिवास दिनुहोस्।'

अब्भानको कम्मवाचा तथा अब्भान पालन गरिरहेको बताउने पाठ यस्तो ढाँचाले बनाउनु पर्छ। मान्तको पाठ तथा अब्भानको पाठमा यथायोग्य प्रकारले परिवर्तन गर्नुपर्छ।

फरक फरक अवधिसम्म लुकाइएका केही फरक फरक नामका आपत्तिको लागी (मिश्रित) मिस्सकसमोधान-परिवास याचना पाठको उदाहरण

अहं भन्ते द्वे आपत्तियो आपज्जिं एकं
कायसंसग्गं द्वीहपटिच्छन्नं एकं दुट्ठुल्लवाचं
चतूहपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं द्विन्नं आपत्तीनं

नानावत्थुकानं या आपत्ति चतूहपटिच्छन्ना तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचामि। पे...

यसको अनुवाद यस्तो छः 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाइ दुईवटा आपत्तिहरू भएका छन्, एउटा "शारीरिक स्पर्श" भनिने दुई दिन लुकाइएको, अर्को "अभद्र बोली" भनिने चार दिन लुकाइएको। आदरणीय भन्तेहरू, म संघबाट चार दिनको लागी लुकाइएको आपत्तिलाई मानक मानेर विभिन्न आधारका यी दुई आपत्तिहरूको लागी मिस्सकसमोधान परिवास याचना गर्दछु।'

अट्ठकथा-आचार्यहरूले आपत्तिका विषयहरू निर्दिष्ट नगर्ने अनुमति दिएका छन्, तिनीहरूलाई नानावत्थुकायो भनेर सँगै बोलेर एकसाथ निर्दिष्ट गर्नुपर्छ। तदनुसार याचनाका पाठ यसप्रकार हुन्छ :

अहं भन्ते द्वे संघादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं
नानावत्थुकायो एका आपत्ति द्वीहपटिच्छन्ना एका
आपत्ति चतूहपटिच्छन्ना। सोहं भन्ते सङ्घं तासं
आपत्तीनं नानावत्थुकानं या आपत्ति चतूहपटिच्छन्ना
तस्सा अग्घेन समोधानपरिवासं याचामि। पे...

यसको अनुवाद यस्तो छः आदरणीय भन्ते संघ, मलाई विभिन्न विषयका दुइवटा संघादिसेस आपत्तिहरू लागेको छ, जुनमा एउटा आपत्ति २ दिन लुकाइएको, अर्को आपत्ति ४ दिन लुकाइएको हो। आदरणीय भन्ते संघ, म ४ दिन लुकाइएको

आपत्तिलाई मानक बनाएर ती विभिन्न विषयका आपत्तिहरूका
लागी संघबाट समोधान परिवास याचना गर्दछु।

सबै पाठहरू यस्तो ढाँचाले बनाइनुपर्छ।

च. सुद्धन्त परिवासको पाठ

१. चुलसुद्धन्त

१. चुलसुद्धन्त परिवास याचना पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
आपज्जिं, आपत्तिपरियन्तं एकच्चं जानामि एकच्चं न
जानामि, रत्तिपरियन्तं एकच्चं जानामि एकच्चं न
जानामि, आपत्तिपरियन्तं एकच्चं सरामि एकच्चं न
सरामि, रत्तिपरियन्तं एकच्चं सरामि एकच्चं न सरामि,
आपत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको एकच्चे निब्बेमतिको,
रत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको एकच्चे निब्बेमतिको।
सोहं भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं
याचामि।

अहं भन्ते पे... रत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको
एकच्चे निब्बेमतिको। सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं तासं
आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं याचामि।

अहं भन्ते पे... निब्बेमतिको। सोहं ततियम्पि
भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं याचामि।

२. सुद्धन्त-परिवास दिने कम्मवाचा

Dhamma.Digital

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं, आपत्तिपरियन्तं एकच्चं जानाति एकच्चं न जानाति, रत्तिपरियन्तं एकच्चं जानाति एकच्चं न जानाति, आपत्तिपरियन्तं एकच्चं सरति एकच्चं न सरति, रत्तिपरियन्तं एकच्चं सरति एकच्चं न सरति, आपत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको एकच्चे निब्बेमतिको, रत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको एकच्चे निब्बेमतिको। सो सङ्घं तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं ददेय्य। एसा जत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु पे ...सुद्धन्तपरिवासं याचति सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासस्स दानं, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

Dhamma.Digital

दिन्नो सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं
आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासो। खमति सङ्घस्स; तस्मा
तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

३. सुद्धन्तपरिवास पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
आपज्जिं, आपत्तिपरियन्तं एकच्चं जानामि एकच्चं न
जानामि, पे... रत्तिपरियन्ते एकच्चे वेमतिको एकच्चे
निब्बेमतिको। सोहं सङ्घं तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं
याचिं। तस्स मे सङ्घो तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं
अदासि। सोहं परिवसामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं
सङ्घो धारेत्तु।

४. अनुवाद :

याचना: 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई धेरैवटा संघादिसेस आपत्ति
भएको छ। कतिपय आपत्तिको प्रकारको हद मलाई थाहा छ¹²⁸,
कतिपयको थाहा छैन; कतिपय रात्रीको हद मलाई याद छ,
कतिपयको याद छैन; कतिपय आपत्तिको हदमा मलाई शंका
लाग्छ, कतिपयमा लाग्दैन; कतिपय रात्रीको हदमा मलाई शंका
लाग्छ, कतिपयमा लाग्दैन। ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको
लागी म आदरणीय भिक्खु संघसँग सुद्धन्त परिवास याचना
गर्दछु।'

¹²⁸ कुन कुन सिक्खापदहरूमा आपत्ति भयो र कतिदिनसम्म
तिनलाई लुकाइयो।

कम्मवाचा पाठः आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्खुलाई धेरै वटा संघादिसेस आपत्ति भएको छ। उनलाई कतिपय आपत्तिको हद थाहा छ, कतिपय थाहा छैन; पे... कतिपय रात्रीको हदमा शंका छ कतिपयमा छैन। ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागि उनी संघसँग सुद्धन्त परिवार याचना गर्छन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने फलानो नामका भिक्खुलाई ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागि सुद्धन्त परिवार देओस्। यो प्रस्ताव हो।

आदरणीय भन्ते संघले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। यो फलानो नामको भिक्खुलाई धेरैवटा संघादिसेस आपत्ति भएको छ। ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागि उनी भिक्खुसंघमा सुद्धन्त परिवार याचना गर्दछन्। भिक्खु संघले फलानो नामका यिनी भिक्खुलाई परिशुद्ध हुनको लागि सुद्धन्त परिवार प्रदान गर्दछ। फलानो नामको भिक्खुलाई ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागि संघले सुद्धन्त परिवार प्रदान गरिनु जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

दोश्रो वार पनि म यो कुरा भन्छु, पे...।

तेश्रो वार पनि म यो कुरा भन्छु, पे...।

फलानो नामको यो भिक्खुलाई ती आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागि भिक्खुसंघले सुद्धन्त परिवार दिएको भिक्खुसंघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

Dhamma.Digital

परिवास पालन गरिरहेको बताउने पाठ

आदरणीय भिक्षुसंघ, मलाई धैरैवटा संघादिसेस आपत्ति भएको छ। कतिपय आपत्तिको हद म जान्दछु¹²⁹ कतिपयको जान्दिनँ। पे... कतिपय रात्रीको हदमा शंका लाग्छ कतिपयमा लाग्दैन। मैले यी आपत्तिहरूबाट परिशुद्ध हुनको लागी संघसँग सुद्धन्त परिवास याचना गरें। संघले मलाई परिवास दियो। म अहिले सुद्धन्त परिवास पालन गरिरहेको छु। आदरणीय भिक्षुसंघ, मैले यो कुरा संघमा बताएँ। मैले संघलाई यो कुरा बताएको छ भनी याद राख्नुहोला।

५. मानत्त याचना पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे... सुद्धन्तपरिवासं अदासि। सोहं भन्ते परिवुत्थपरिवासो सङ्घं तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं याचामि ...

६. मानत्त दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्षु पे... सुद्धन्तपरिवासं याचि। तस्स सङ्घो तासं आपत्तिं सुद्धन्तपरिवासं अदासि। सो परिवुत्थपरिवासो

¹²⁹ हेर पादटिप्पणी पृ. ३५२।

सङ्घं तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं ददेय्य। एसा त्रत्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु पे... मानत्तं याचति। सङ्घो पे... मानत्तं देति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तस्स दानं, सो तुण्हस्स यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। पे...

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। पे...

दिन्नं सङ्घेन इत्थन्नामस्स भिक्खुनो तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

७. मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं पे... सोहं परिवुत्थपरिवासो सङ्घं तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं याचिं। तस्स मे सङ्घो तासं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं अदासि। सोहं मानत्तं चरामि। वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

८. अब्भान याचना

Dhamma.Digital

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो
आपज्जिं पे... मानतं अदासि। सोहं भन्ते चिण्णमानतो
सङ्घं अब्भानं याचामि। पे...

९. अब्भान दिने कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्षु पे... परिवुत्थपरिवासो सङ्घं तासं आपत्तीनं
छारतं मानतं याचि। तस्स सङ्घो तासं आपत्तीनं छारतं
मानतं अदासि। सो चिण्णमानतो सङ्घं अब्भानं
याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं
भिक्षुं अब्भेय्य। एसा त्ति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्षु पे... अब्भानं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्षुं
अब्भेति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्षुनो
अब्भानं, सो तुणहस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। पे...

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। पे...

अब्भितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्षु खमति
सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

यसको अनुवाद यसको ढाँचा अनुसार बुझ्नुपर्छ।

आ. महासुद्धन्त

१. याचना

Dhamma.Digital

अहं भन्ते सम्बहुला सङ्घादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं। आपत्तिपरियन्तं न जानामि, रत्तिपरियन्तं न जानामि; आपत्तिपरियन्तं नसरामि, रत्तिपरियन्तं नसरामि; आपत्तिपरियन्ते वेमतिको, रत्तिपरियन्ते वेमतिको। सोहं भन्ते सङ्घं तासं आपत्तीनं सुद्धन्तपरिवासं याचामि। पे...

२. अनुवाद: 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई धेरैवटा संघादिसेस आपत्ति भएको छ। मलाई यी आपत्तिको हद थाहा छैन, मलाई रातहरूको हद थाहा छैन; मलाई आपत्तिको हद याद छैन, मलाई रातको हद याद छैन; मलाई आपत्तिको हदमा शंका छ (यकीन छैन), रातको हदमा शंका छ। म आदरणीय भिक्षु संघबाट ती आपत्तिहरूको लागी सुद्धन्तपरिवास याचना गर्दछु।'

यस पछिको पाठ यही ढाँचाले बनाउनु पर्छ।

छ. मूलायपटिकस्सना (मूल अवस्थामा फर्काउने विधी)

अ) नलुकाइएको आपत्तिको लागी मानत पालन गरिरहेको अवस्थामा हुने नलुकाइएको अन्तरापत्तिको लागी

अ.१) पटिकस्सना याचनाको पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया अपटिच्छ-
न्नाय छारतं मानतं याचिं। तस्स मे सङ्घो एकस्सा

आपत्तिया पे... मानतं अदासि। सोहं मानतं चरन्तो
अन्तरा एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्क-
विसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा
एकिस्सा आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया
अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचामि।

सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं पे... याचामि।

सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं पे... याचामि।

अ.२) पटिकस्सनाको कम्मवाचा

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
अपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय
छारतं मानतं याचि। तस्स सङ्घो एकिस्सा पे... मानतं
अदासि। सो मानतं चरन्तो अन्तरा एकं आपत्तिं
आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सो
सङ्घं अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय
पटिकस्सनं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो
इत्थन्नामं भिक्खुं अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय
मूलाय पटिकस्सेय्य। एसा ञ्जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो
भिक्खु पे... मूलाय पटिकस्सनं याचति। सङ्घो
इत्थन्नामं भिक्खुं पे... मूलाय पटिकस्सति।
यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अन्तरा

एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सना, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

ततियम्पि एतमत्थं वदामि। सुणातु मे भन्ते सङ्घो। पे... सो भासेय्य।

पटिकस्सितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि। णणण

अ.३) मानत्त याचनाको पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं पे... मानत्तं अदासि। सोहं मानत्तं चरन्तो अन्तरा एकं पे... अपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचिं। तं मं सङ्घो अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सि। सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय छारत्तं मानत्तं याचामि। सोहं दुतियम्पि भन्ते सङ्घं पे... याचामि। सोहं ततियम्पि भन्ते सङ्घं पे... याचामि।

मानत्त दिने कम्मवाचा, मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ र अब्भान दिने कम्मवाचा यस्तो ढाँचाले रचना गर्नुपर्छ।

यदि (अन्तरापत्ति) मानत्तको पालन गरिसकेर अब्भानारह अवस्थामा भएको हो भने याचनाको पाठमा उसले

सोहं मानतं चरन्तो को ठाउँमा सोहं चिण्णमानतो अब्भानारहो वाचन गर्नुपर्छ। कम्मवाचामा पनि त्यस्तै हो। सोहं को सत्तामा सो वाचन गर्नुपर्छ।

अ. ४) अनुवाद :

पटिकस्सना याचनाको पाठ : आदरणीय भन्ते संघ, मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। मैले संघबाट नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत याचना गरें। सङ्घले मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ६ रात्रीको मानत दियो। मैले मानत पालन गरिबस्दा त्यो अवधिमा मलाई नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन भन्ने एउटा अन्तरापत्ति भयो। आदरणीय भिक्षु संघ, म सो "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा अन्तरापत्तिको लागि आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फर्कन चाहन्छु।" दोश्रो वार पनि मलाई पे...। तेस्रो वार पनि मलाई पे... ।'

पटिकस्सनाको कम्मवाचा: आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्षुलाई "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा आपत्ति भएको छ। उनले संघबाट "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा आपत्तिको लागि छ रात्रीको मानत याचना गरे। सङ्घले उनलाई "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा आपत्तिको लागि ६ रात्रीको मानत दियो। उनले मानत पालन गरिबस्दा त्यो अवधिमा उनलाई "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा

अन्तरापत्ति भयो। उनी सो "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा अन्तरापत्तिको लागि आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फर्कनदिन संघमा याचना गर्दछन्। यदि संघको पूर्ण तयारी छ भने फलानो नामको भिक्षुलाई "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा अन्तरापत्तिको लागि आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फर्कन दिइयोस्। यो प्रस्ताव हो। आदरणीय भन्ते सङ्घले मेरो कुरा सुन्नुहोस्। फलानो नामका भिक्षुलाई पे... आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फर्कन दिइने काम जजसलाई मान्य छ उहाँहरू मौन बस्नुहोस्। जजसलाई मान्य छैन उहाँहरूले बोल्नुहोस्।

'दोश्रो वार पनि म यो कुरा बोल्छु। पे... बोल्नुहोस्।

'तेश्रो वार पनि म यो कुरा बोल्छु। पे... बोल्नुहोस्।

'फलानो नामका भिक्षुलाई पे... संघले आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फिर्ति पठाएको छ। यो काम संघलाई मान्य छ, त्यसैले मौन छ। म यस्तो धारण गर्दछु।

मानत याचना गर्ने पाठ : 'आदरणीय भन्ते संघ, मलाई एउटा पे... नामको आपत्ति भएको छ। मैले संघबाट सो एउटा पे... को लागि मानत याचना गरें। संघले मलाई सो एउटा पे... मानत दियो। मैले सो एउटा पे ... दिइएको मानतको पालन गरिबस्ता मलाई "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा अन्तरापत्ति भयो। म सो "नलुकाइएको सप्रयास वीर्यमोचन" भन्ने एउटा अन्तरापत्तिको लागि आपत्तिको शुरुवाती अवस्थामा फर्कनदिन

Dhamma.Digital

संघमा याचना गरें। संघले मलाई पे... फिर्ति पठायो। म संघमा एउटा पे... लागी ६ रात्रीको मानत याचना गर्दछु।

'दोश्रो वार पनि आदरणीय भन्ते संघ, पे ... याचना गर्दछु।'

'तेश्रो वार पनि आदरणीय भन्ते संघ, पे ... याचना गर्दछु।'

सोहं चिण्णमानतो अब्भानारहो को अर्थ हो, "म मानत पालन गरिसकेको छु र अब्भान कर्म (पुनर्वास) को योग्य छु।"

आ) परिवास पालन गरिबसेको अवस्थामा भएको नलुकाइएको अन्तरापतिको लागी एक पक्षको उदाहरण

आ.१) पटिकस्सना याचना

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं पक्खपटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं एकस्सा पे... पक्खपटिच्छन्नाय पक्खपरिवासं याचिं। तस्स मे सङ्घो पे... पक्खपरिवासं अदासि। सोहं परिवसन्तो अन्तरा एकं पे... अपटिच्छन्नं सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा एकस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचामि। पे...

आ.२) पटिकस्सनाको कम्मवाचा

Dhamma.Digital

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्क-विसट्ठिं पक्खपटिच्छन्नं। सो सङ्घं एकिस्सा पे... पक्खपटिच्छन्नाय पक्खपरिवासं याचि। तस्स सङ्घो पे... पक्खपरिवासं अदासि। सो परिवसन्तो अन्तरा एकं पे... अपटिच्छन्नं, सो सङ्घं अन्तरा एकिस्सा पे... अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचति। यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं अन्तरा एकिस्सा पे... मूलाय पटिकस्सेय्य। एसा जति।

सुणातु मे भन्ते सङ्घो। अयं इत्थन्नामो भिक्खु पे... मूलाय पटिकस्सनं याचति। सङ्घो इत्थन्नामं भिक्खुं पे... मूलाय पटिकस्सति। यस्सायस्मतो खमति इत्थन्नामस्स भिक्खुनो अन्तरा एकिस्सा पे... मूलाय पटिकस्सना, सो तुण्हस्स। यस्स नक्खमति, सो भासेय्य।

दुतियम्पि एतमत्थं वदामि। पे...

ततियमपि एतमत्थं वदामि। पे...

पटिकस्सितो सङ्घेन इत्थन्नामो भिक्खु अन्तरा एकिस्सा पे... मूलाय। खमति सङ्घस्स; तस्मा तुण्ही, एवमेतं धारयामि।

आ.३) पटिकस्सना पालन गरिरहेको बताउने पाठ

Dhamma.Digital

अहं भन्ते पे... परिवसन्तो अन्तरा एकं
 आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं
 अपटिच्छन्नं सोहं सङ्घं अन्तरा एकस्सा पे...
 अपटिच्छन्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचिं। तं मं सङ्घो
 अन्तरा पे... मूलाय पटिकस्सि। सोहं परिवसामि।
 वेदयामहं भन्ते, वेदयतीति मं सङ्घो धारेतु।

आ.४) मानत्त याचना गर्ने पाठ

अहं भन्ते पे... मूलाय पटिकस्सनं याचिं। तं
 मं सङ्घो पे... मूलाय पटिकस्सि। सोहं भन्ते
 परिवुत्थपरिवासो सङ्घं द्विन्नं आपत्तीनं छारत्तं मानत्तं
 याचामि। पे...

मानत्त दिने पाठ, मानत्त पालन गरिरहेको बताउने पाठ
 र अब्भान पाठ यो ढाँचा मुताविक बनाउनु पर्छ।

यदि परिवास पालन गरिसकेर मानत्तारहको अवस्थामा
 अन्तरापत्ति भएमा याचना पाठमा सोहं को ठाउँमा
 परिवुत्थपरिवासो मानत्तारहो भनी वाचन गर्नुपर्छ।

यस पाठको अनुवाद माथि उल्लेख गरिसकिएको ढाँचा
 अनुसार बुद्दुनुस्, यसमा फरक रहेको अर्थ भनेको मूल
 आपत्तिलाई एकपक्षसम्म लुकाइएको हो, र परिवास पालन
 गरिबसेको बेलामा अन्तरापत्ति गर्न पुगियो।

Dhamma.Digital

इ) परिवास पालन गरिसकेर मानत पालन गरिबसेको बेलामा भएको नलुकाइएको अन्तरापतिको लागी

इ.१) पटिकस्सना याचना पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पक्खपटिच्छन्नं। पे... पक्खपरिवासं
अदासि। सोहं परिवुत्थपरिवासो सङ्घं पे... छारतं मानतं
याचिं। तस्स मे सङ्घो पे... छारतं मानतं अदासि। सोहं
मानतं चरन्तो अन्तरा एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं अपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा
पे... मूलाय पटिकस्सनं याचामि पे...

पटिकस्सनाको कम्मवाचा यो ढाँचा अनुसार बनाउनु
पर्छ। मानत याचनाको पाठ र मानत दिने कम्मवाचा पहिलो
ढाँचा अनुसार (अ.१ पृ. ३५७) बनाउनु पर्छ। मूल विषयका
विभक्तिहरू यस पाठमा भएको ढंगले मिलाउनु पर्छ।

ई) परिवास पालन गरिबसेको बेलामा भएको लुकाइएको
अन्तरापति सम्बन्धी पाठ। उदाहरणको लागी, मूल आपत्ति एक
पक्षसम्म लुकाइएको छ, अन्तरापतिलाई २ दिनसम्म लुकाइएको
छ।

ई.१) पटिकस्सना याचना पाठ

अहं भन्ते एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं
सुक्कविसट्ठिं पक्खपटिच्छन्नं। पे... सोहं परिवसन्तो
अन्तरा एकं आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं

द्वीहपटिच्छन्नं। सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा एकिस्सा
 आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया द्वीहपटिच्छ-
 न्नाय मूलाय पटिकस्सनं याचामि। पे...

पटिकस्सना कम्मवाचा पाठ यस्तो ढाँचाले बनाउनु पर्छ।

ई.२) समोधान परिवास याचना पाठ

अहं भन्ते पे... परिवसन्तो अन्तरा एकं
 आपत्तिं आपज्जिं सञ्चेतनिकं सुक्कविसट्ठिं द्वीह-
 पटिच्छन्नं। सोहं सङ्घं अन्तरा पे.. द्वीहपटिच्छन्नाय
 मूलाय पटिकस्सनं याचिं। तं मं सङ्घो अन्तरा पे
 मूलाय पटिकस्सि। सोहं भन्ते सङ्घं अन्तरा एकिस्सा
 आपत्तिया सञ्चेतनिकाय सुक्कविसट्ठिया द्वीहपटि-
 च्छन्नाय पुरिमाय आपत्तिया समोधानपरिवासं याचामि।
 पे...

समोधानपरिवासको कम्मवाचा र समोधानपरिवास
 पालन गरिरहेको बताउने पाठ, मानत र अब्भानका पाठहरू यसै
 ढाँचा अनुसारले बनाउनुपर्छ।

*****

Dhamma.Digital

पालि-नेपाली शब्दकोष

(रोमन वर्णक्रमानुसार)

ए

अब्धसीमा-(संघकम्मको लागी) सीमा सम्मुति विधी नगरिएको क्षेत्र

अब्भन्तर-शाब्दिक अर्थ "धनुषको लम्बाई, अट्ठाइस हातको लम्बाईको नाम

अब्भान-भिक्षुलाई संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्त गर्ने काम
अब्भानारह-संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्त हुने बिधीमा प्रवेश योग्य भिक्षु

अब्बपुगगल-प्रब्रज्याको लागी पूर्णरूपले निषिद्ध व्यक्ति
अभिधम्म-त्रिपिटकमध्ये विश्लेषणात्मक छलफल गरिएको पिटक
अभिधम्म पिटक- त्रिपिटकमा समावेश तीनमध्ये एक पिटक
अभिवाद-अभिवादन गर्नु, नमस्कार आदि गर्नु, मान गर्नु
अभिसमाचारिकवत्त-समुचित आचरणमा बस्नेले गर्नुपर्ने कर्तव्यहरू
अच्चेकचीवर-शाब्दिक अर्थ "अति हतारको चीवर" पवारणाभन्दा पहिले वर्षावास कालमा नै दान गरिने चीवर
अचित्तक-चेतना नभएको काम, नीयत नभएको काम

अड्डमण्डल-चीवरको हरेक मण्डलसँग हुने सानो मण्डल (जोर्नीको घेरा)

अदोस-द्वेष नभएको

अधिकमास-मलमास, अतिरिक्त मास

अधिकरण-कानूनी (विनयगत) मुद्दा

अधिकरण-समथ-मुद्दा फैसला गर्नु

अधिष्ठान-अधिष्ठान गर्नु, निर्णय गर्नु, संकल्प गर्नु

अगति-शाब्दिक अर्थ "अनुचित मार्ग", पक्षपात गर्नु, पूर्वाग्रह राख्नु

अगोचर-गलत सहारा, जान नहुने ठाउँ

अग्घसमोधान-मानक एकान्तबास व्रत, संघादिसेस आपत्ति

लुकाइएको सबभन्दा लामो अवधि मुताबिक दिइने एकान्तबास व्रत

अज्झाचारो-सिक्खापदको उल्लंघन, अतिक्रमण, आपत्ति,

अत्याधिक दुराचरण

अकरणीय-गर्न नहुने काम

अकतञ्जू-अकृतज्ञ, कृतज्ञता नभएको व्यक्ति

अलज्जी-लज्या नभएको, पुण्य-अपुण्य विवेक नभएको

अलोभ-लोभ नभएको अवस्था

अमोह-अज्ञानता नभएको अवस्था

अमूल्हविनय-पागलपनबाट मुक्त भएकोलाई गरिने फैसला

अनभिहितकत्ता-"उल्लेख नगरिएको भाग", उदाहरणको लागी

दिइएको, कम्मवाचा-वाक्यमा कारक वा तेस्रो विभक्ति

(व्याकरणमा)

Dhamma.Digital

अनतिरित्त-(भिक्षुको भोजनबाट) खाएर उब्रेको बाहेकको भोजन,
 जुन खानाले भिक्षुलाई पाचितिय हुन्छ
 अनारोचना-जानकारी नदिनु, घोषणा नगर्नु, जुनले मानत पालन
 गरिरहेको भिक्षु असफल हुन्छ
 अन्धकअट्ठकथा-विनयपिटकमा समावेश भएको पुरानो अट्ठकथा
 अनियत-निश्चित नभएको, निर्णय हुन बाकी
 अन्तरमुत्तको-दोश्रो वर्षावास प्रवेश दिनपछिको अवधि
 अन्तरवासक-भिक्षुले कम्मरमा बेरेर लगाउने तल्लो लुगा (लुँगी)
 अन्तरापत्ति-पहिलेका आपत्तिहरूलाई सच्याइबस्दा हुने आपत्ति
 अन्तरायिका-धम्ममा संघकम्ममा बाधा हुने अवस्थाहरू
 अन्तेवासिक-शिष्य, गुरुसँग बस्ने चेला, सेवक
 अन्तिमवत्थु-शाब्दिक अर्थ "अन्तिम वस्तु" पाराजिका आपत्ति
 अनुदूत-दूतसँग जाने सहायक दूत
 अनुमोदना-शाब्दिक अर्थ "कुनै कुरामा प्रसन्न हुनु"; अरूले गरेको
 पुण्यकार्यमा खुशी हुनु
 अनुपसम्पन्न-उपसम्पदा दीक्षा रहित व्यक्ति जुनमा सामणेर,
 भिक्षुणी तथा गृहस्थीहरू पर्छन्
 अनुसासना-नवदीक्षित भिक्षुलाई दिइने शिक्षा वा सल्लाह जुनमा
 भिक्षुका संसाधनहरू र उसले कहिल्यै गर्न नहुने कामहरू
 बताइन्छ
 अनुसावना-घोषणा, निवेदन
 अनुटीका-टीकाको सम्बन्धमा लिखित भाष्य
 अनुवाद-दोषारोपण; आरोप, खोट लाउने काम

अनुवादाधिकरण-दोषारोपणद्वारा उत्पन्न हुने मुद्राहरू
 अञ्जली-हत्केला जोडेर गरिने आदरसूचक मुद्रा, नमस्कार
 अञ्जभागियसिक्खापद-नवौं संघादिसेस सिक्खापद जसमा अन्य
 भिक्खुलाई असम्बन्धित वा अनुचित रूपले पाराजिक दोषारोपण
 गर्ने विषय छ

अपलोकन-सूचना दिने (काम)

अपलोकनकम्म-सूचना दिने काम अथवा मौका वा स्वीकृति
 माग्नु, सल्लाह र सहमति गर्नु

अपमारो-अपस्मार, छारेरोग?

अप्पमतकविसज्जक-सानातिना वस्तुहरू र औषधी बाँड्ने जिम्मा
 पाएको अधिकारी भिक्खु

अरञ्जसीमा-जंगलमा रहेको सीमा

असद्धम्म-शाब्दिक अर्थ: "सत्यधर्म नभएको"; यौन सम्भोगलाई
 संकेत गर्ने शब्द

असाधारणसिक्खापद-भिक्खु तथा भिक्खुणी दुबै समूहद्वारा
 एकनासले पालना नगरिने सिक्खापद

अत्थान-शाब्दिक अर्थ: "अवस्था नभएको". असम्भव अवस्था;
 सम्भव नभएको कारण

अतिरेकचीवर-बढी भएको चीवर, भिक्खुको त्रिचीवरभन्दा बाहेकको
 चीवर

अतिरेकवीसतिवग्ग-बीस जनाभन्दा बढी भिक्खुहरू भएको वर्ग,
 संघ वा समूह

अतिरेकमास-अतिरिक्त महिना, मलमास

Dhamma.Digital

अतिरेकपक्ख-थप पक्ष (१५ दिनको)
 अत्तकिलमथानुयोग-आत्मकष्ट दिने काम
 अट्ठकथा, अत्थकथा-शाब्दिक अर्थ "अर्थसम्बन्धी छलफल";
 मूलपालि साहित्यको व्याख्या
 अट्ठारसभेदकरवत्थु-विभाजन (संघभेद) का अठारवटा कारणहरू
 अट्ठवत्थुका-आठवटा कारकहरू भएको विषय वा वस्तु
 आचरिय-आचार्य, गुरु
 आदिकम्मिक-प्रथम दोषी
 आगम-अध्ययनको क्षेत्र, विषय
 आगन्तुक-नयाँ आइपुगेको; पाहुना
 आगन्तुकभत्त-विशेष गरी पाहुना भिक्खुहरूलाई दान गरिने भोजन
 आनिसंस-बुद्ध भगवानद्वारा स्वीकृत, छूटहरू; फाइदाहरू
 आपत्ताधिकरण-आपत्तिको कारणले उत्पन्न भएको मुद्दा
 आपत्ति-बुद्ध भगवानको आदेश नाघनाले हुने दोष
 आराम-विहार
 आरामिक-विहारको काम गर्ने मानिस; विहारका सेवकहरू
 आरामिकपेसक-विहारको काम गर्ने कामदारहरूलाई निर्देशन दिने
 जिम्मावाल भिक्खु
 आवास-बस्ने ठाउँ; निवास; विहार
 आवासपलिबोध-शाब्दिक अर्थ: "आवासको कारणले हुने बाधा"
 -जसको अर्थ हो, आवासमा बसिराख्ने अथवा फर्केर आउने इच्छा
 जसले कुनै प्रकारको (जस्तो कि कठिन) को जुन कि टूट हुँदा
 त्यस आवासमा बस्नेहरूले पाउने आनिसंस प्राप्तिमा बाधित

हुन्छ अथवा "चीवरपलिबोध" अझै बाकी छ भनेको मतलब कठिनको आनिसंस (छूटहरू) हेमन्तऋतुभर नै बढ्नसक्छ।

आयतन-ज्ञानेन्द्रिय

बी

बद्धसीमा-(भिक्षुसंघद्वारा) निर्धारित गरिएको सीमाक्षेत्र
बहुस्सुत-शाब्दिक अर्थ: "धेरै सुनेको"; धेरै पढेको, विद्वान
बन्धन-बाँध्नु; बन्धन

बिन्दुकप्प-(भिक्षुको चीवरमा बनाइने) दाग, लगाइने चिन्ह
बोधिकाल-(बुद्धलाई) ज्ञानप्राप्ति भएको समय वा युग
ब्रह्मचरिय-शाब्दिक अर्थ: "ब्रह्माको जीवन"; पवित्र जीवन; शुद्ध
जीवन; मैथुन विरति

ब्रह्मचारी-पवित्र जीवन बिताउने व्यक्ति

ब्रह्मदण्ड-जिद्दीवाल भिक्षुलाई दिइने सजाँय, जसमा दोषीसँग
नबोल्ने, सल्लाह नदिने, नसिकाउने भनिएको छ

ब्रह्मदाय-राजाशाहीद्वारा दिइएका दानहरू

ब्रह्मपुण्य-जुन पुण्यले स्वर्गमा जन्म लिन पाइन्छ

भाजक-वितरण गर्ने व्यक्ति

भण्डुकम्म-प्रब्रज्यापेक्षीको केश मुण्डन गर्ने काम

भण्डागारिक-भण्डार वा गोदामको जिम्मावाल भिक्षु

भण्डागारिकपरियत्ति-भिक्षुको शिक्षा जो कि ज्ञानको भण्डारको
जिम्मावाल जस्तो हो

भाणवार-युगल भिक्षुहरूद्वारा विधीवत् गरिने एकपटकको
पाठको परिमाण

Dhamma.Digital

भत-खाना; भोजन; भात

भतुद्देसक-भोजन तथा भोजन निमन्त्रणा वितरण गर्ने

जिम्मावाला भिक्खु

भेदकरवत्थु-विभेद (फूट) हुनुका कारणहरू

भिक्खुनूपस्सयो-विहारभिन्नको त्यो भाग जुन कि भिक्खुणीहरूको

बसोवासको लागी छुट्याइएको हो

भोजयागु-सुँगुरको मासु युक्त यागु वा जाउलो

सी

चंकम-शाब्दिक अर्थ: "ओहरदोहर हिंङ्नु"; हिंडेर ध्यान गर्नको

लागी एकान्तस्थानमा बनाइएको विशेष पदमार्ग

चतुवग्ग-चार जना (भिक्खुहरू) भएको संघ

चीवरभाजक-चीवर वितरण गर्ने जिम्मा पाएको (भिक्खु)

चीवरकाल-चीवर सिउन तथा दान ग्रहण गर्न निर्धारित समय वा

काल

चीवरनिदाहक-चीवरहरू जम्मा राख्ने जिम्मावाल भिक्खु

चीवरपलिबोध-शाब्दिक अर्थ: "चीवर सम्बन्धी बाधा" अर्थात् चीवर

बनाउने इच्छा जुन कि समय नाघनाले चीवर बनाउने

वस्तुहरूको भाग पाउने अधिकार समाप्त हुन्छ (हेर्नु,

आवासपलिबोध पनि)

चीवरपटिग्गाहक-(संघको नाममा) चीवर ग्रहण गर्ने भिक्खु

चोदन-भर्त्सना गर्नु, निंदा गर्नु

चुलसुद्धन्तपरिवास-आंशिक रात याद गर्न सकिने जति

आपत्तिको परिमाण अनुसार पालन गरिने परिवास

छबग्गिय-छ जनाको समूह (यस्तो छजना भिक्खुहरूको उल्लेख
विनयपिटकमा बारम्बार आउँछ)

छन्द-स्वीकृति, इच्छा

छाया-छायाँ

छिन्निरियापथो-चारवटामा सबै इरियापथ पूरा गर्न नसक्ने
व्यक्ति

डी

दधि-दहि

दक्खिणनिकाय-शाब्दिक अर्थ: "दक्षिणको निकाय"; बौद्ध-धर्मको
एक सम्प्रदाय"; बौद्ध धर्मको परम्परा, जुन कि पछि थेरवाद
कहलायो

दल्हिकम्म-संघकम्म हो, जसले पहिले गरिएका संघकम्मलाई दरो
वा बलियो बनाउँछ

दन्तज-दाँतबाट उत्पन्न हुने; त्यो ध्वनि जुन दाँतबाट उत्पन्न
हुन्छ वा अभिव्यक्तिको स्थान दाँत हुन्छ (व्याकरण)

दण्डकम्म-शाब्दिक अर्थ: "लट्ठीद्वारा गरिने काम"; सजाय;
प्रायश्चित्त

दण्डकम्मनासना-दण्डकम्मद्वारा नाश गरिनु, दण्ड पर्नु,
अस्थायी निलम्बनमा पर्नु

दसवग्ग-दस जना भिक्खुहरू मिलेर बनेको संघ;

दायक-समर्थक, दान गर्ने, दाता

देसनागामिनी-देशनाद्वारा सच्याउन सकिने आपत्ति

दिट्ठाविकम्म-विचारहरूको स्पष्टीकरण गर्ने काम

दीघ-लामो; लामो उच्चारणको इकाई, लामो उच्चारण गरिने अक्षर
(व्याकरण)

दोस-घृणा; रिस, द्वेष

दुक्कट-गलत गर्नु; आपत्तिको एक वर्ग

दुट्टुल्लवाचा-अभद्र बोली, अश्लील वचन

द्विचीवर-दुई वटा चीवर (सामणेरहरूको)

द्विज-दुई पटक जन्मेको; ब्राह्मण

धम्मकथिक-धम्म प्रचारक, धम्मदेसक

धम्मकाय-मान्यता वा सिद्धान्त अनुसारको शरीर भएको

धम्मसम्मुखता-धम्मको उपस्थिति हुनु (विधीगत मुद्दा
सुलझाउँदा)

धम्मयुत्तिक-शाब्दिक अर्थ: "धम्मको पालक"; यो थाइल्याण्डको

५% भिक्खुहरू भएको एक निकाय हो

धजबद्धचोरो-कुख्यात दुष्ट लुटेरा

धनित-ह को उच्चारण सहित गरी बोलिने ध्वनि, दरो आवाज

(व्याकरण)

धातु-तत्त्व; शब्दको मूल अवस्था

धुवयागु-दैनिक यागु दान

धुतंग-शाब्दिक अर्थ: "इमान्दार व्यक्तिको लागी उपयुक्त

आचरण"; तपस्वी आचरण

ई

एतदग्ग-शाब्दिक अर्थ: "उत्कृष्ट व्यक्ति"; अग्रणी वा एक

निश्चित विषयमा उत्कृष्टता प्राप्त व्यक्ति

Dhamma.Digital

एकतो-उपसम्पन्न- शाब्दिक अर्थ: "एकपक्षमा मात्र उपसम्पदा पाएको" यसको अर्थ हो- भिक्षुणीसंघबाट मात्र दीक्षा पाएकी भिक्षुणी

जी

गमियभत्त-यात्रामा जाने भिक्षुहरूलाई दिइने विशेष भोजन गण-(दुई वा तीन जना) भिक्षुहरूको भेला अथवा समूह गणभोजन-सामूहिक भोजनको लागी तयार गरिएको भोजन गण्डो-खटिरा रोग

गरु-भारी; जोड दिएर उच्चारण गरिने शब्दांश (व्याकरण)

गरुभण्ड-गह्रौं सामान वा वस्तु

गरुकापत्ति-गह्रौं वा गम्भीर आपत्ति

गामसीमा-सीमा (शहर वा गाउँमा) हुने नगर वा ग्रामद्वारा निर्धारित कानुनी (सरकारी) सीमा

गामखेत-गाउँको सिमाना

गाहापक-ग्रहण गर्ने व्यक्ति, ग्रहण गराउने व्यक्ति, वितरक गाथा-श्लोक; छन्दयुक्त लेखाई; कविताको पङ्क्ति

गिहिनी- गृहस्थ स्त्री

गिही-गृहस्थ पुरुष

गिलानभत्त-बिरामी भिक्षुलाई दिइने खाना

घनसञ्जा-शाब्दिक अर्थ: "सबै एउटै गाँठको रूपमा रहेको भन्ने धारणा" अर्थात्, व्यक्तिमा हुने अनुभवहरूको संयोजन र विषयहरूको संयोजन, "म" भन्ने अवधारणा

एच् **Dhamma.Digital**

हत्थपास-दुई हात नाप (कुहिनोदेखि बिचको औंलाको टुप्पो सम्म) र एक बिता (बूढी औंलाको टुप्पो देखि सानो औंलाको टुप्पो) को दूरी, (संघकम्ममा) एकजना भिक्षुको अर्को भिक्षुदेखिको अधिकतम मान्य दूरी यो हो, भिक्षुको गिंडबाट (अन्य अंगबाट होइन) बाट यति मात्र टाढा हुन सकिन्छ, अनि मात्र संघकम्म सही ढंगले कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ। यो दूरी, यदि अधिल्लिर नाप्ने हो भने यो भिक्षुको पिठ्युबाट नापिन्छ, यदि कोल्टोतिरबाट भए उसको मेरूदण्डबाट नापिन्छ।

हायमानछाया-छाया घटिरहेको दिनको समय, अर्थात् बिहानदेखि मध्याह्नसम्म

हेमन्त-जाडो ऋतु

हीनयान-शाब्दिक अर्थ: "सानो वाहन"; दक्षिणी निकायका

बौद्धअनुयायीहरूलाई दिइएको नाम

हिनायावत्ति-शाब्दिक अर्थ: "निम्नस्तरको व्यक्ति बन्न फर्कनु"

-भिक्षु चर्या त्यागेर गृहस्थी जीवनमा फर्कने व्यक्ति

जे

जातस्सर-ठूलो मात्रामा पानी जम्मा भएको ठाउँ; प्राकृतिक पोखरी वा ताल

के

कम्मलक्षण-शाब्दिक अर्थ: "कम्मको विशेषता"; एक प्रकारको

कम्म जुन कि सबै संघकम्महरूमा साझा हुन्छ

कम्मवाचा-संघका कार्यहरूमा प्रयोग हुने औपचारिक घोषणाहरू

कम्मवाचासम्पत्ति-कम्मवाचाको पूर्णता

Dhamma.Digital

कम्मवाचाविपत्ति-दोषपूर्ण कम्मावचा
 कम्मरहपुग्गल-संघको कामकाज गर्न उपयुक्त व्यक्ति
 कम्मरहो- संघकम्मको योग्य व्यक्ति
 कंठज-घाँटीबाट उत्पन्न हुने; घाँटी अभिव्यक्तिको स्थान रहने
 ध्वनि
 कप्पियकुटि-त्यो भवन जहाँ खाना भण्डारण गर्ने र पकाउने
 अनुमति छ
 करुणा-दया, करुणा
 कठिन-(क) काठको चौखट जसमा कपडा फिजाइन्छ, (ख) वर्षा
 ऋतुको अन्त्यमा भिक्खुहरूलाई चीवर सिउनको लागी दान
 दिइने कपडा
 कठिन उद्धारो वा कठिनुद्धारो-शाब्दिक अर्थ: "काठको चौखट
 भत्काउनु; कठिनको आनिसंस समाप्त हुनु
 काल-समय; सही समय वा अवधि
 कालञ्जुता-सही अवसर थाहा पाउने व्यक्ति
 कालदान-विशेष समयमा गरिने दान
 कायसंसग्ग-(महिलासँग) शारिरिक स्पर्श-संघादिसेस आपत्ति
 किच्चलक्खण-उचित प्रक्रिया; पद्धतिगत रूपमा गरिनु
 किलासो-दाद
 कुमारीभूता-शाब्दिक अर्थ: "युवतीहरू"-भिक्खुणी बन्ने तालिममा
 बस्नको लागी भिक्खुणीसंघमा आउने महिला
 कुट्ठं-कुष्ठ, कुष्ठ रोग
 कुटि-आवास;

Dhamma.Digital

कुटिभत-दाताले बनाएको कुटिमा बस्ने भिक्खुलाई दिइने भोजन
खज्जभाजक-कडा खानाहरू वितरण गर्ने व्यक्ति

खन्ध- संयुक्त भएको;

खण्ड- अध्याय; टुकडा

खण्डसीमा-सानो सीमा

खेत-कार्यक्षेत्र; क्षेत्र; जग्गा

एल

लहु-शाब्दिक अर्थ; हलुका; उच्चारणमा जोड नदिइने शब्दांश
(व्याकरण)

लहुभण्ड-हलुका सामानहरू अथवा वस्तुहरू

लहुकापत्ति-हलुका आपत्ति

लज्जिधम्म-पुण्य-अपुण्य विवेक; नैतिक लाज

लाभ-लाभ, आम्दानी

लेड्डुपात- माटोको गोलो फ्याँक्न सकिने दूरी

लिखितको-शाब्दिक अर्थ: "लेखिएको व्यक्ति"; कानूनद्वारा

संरक्षणहीन गरिएको अपराधी, अर्थात् जो कसैले उसलाई हानि
गरे पनि राज्यको दृष्टिमा कुनै गल्ती मानिनेछैन

लिङ्गनासन-जुन काम गर्नाले सामणेर पदबाट खस्छ; सामणेर
पदबाट च्युत गर्नु

लोभ-आशक्ति; लोभ

एम्

मध्यम-मध्य बिन्दु

मग्गो-पथ; मार्ग; सडक;

Dhamma.Digital

महानिकाय-शाब्दिक अर्थ: "ठूलो समूह"; भिक्षुहरूको निकाय
 जसमा ९५% थाई भिक्षुहरू पर्दछन्
 महापदेस-महान नियमहरू, मूल मानक
 महापुरिस-महान व्यक्ति; महापुरुष (यो नाम बुद्धलाई बारम्बार
 प्रयोग गरिएको छ)
 महासीमा-ठूलो सीमा
 महासुद्धन्तपरिवास- भिक्षुले पालन गर्नुपर्ने परिवास बिधी
 जुनमा उसको आपत्तिको रात तथा संख्या बिल्कुल याद राख्न
 सकिंदैन
 महावंस-श्रीलंकाको ऐतिहासिक वंशावली
 महायान-शाब्दिक अर्थ: "ठूलो वाहन", बौद्धधर्मको "उत्तरी
 सम्प्रदाय" को नाम
 मनुस्स-मानिस
 मण्डल-चीवरमा हुने सिलाई जोर्नीको घेरा
 मतञ्जुता-मात्रा जान्ने भाव
 मानत-शाब्दिक अर्थ "रातहरू गन्नु"; संघादिसेस आपत्ति परेकोले
 त्यसबाट मुक्त हुन पालन गरिने व्रत
 मानतचारी-मानत पालन गर्ने व्यक्ति
 मानतारहो-मानत व्रत प्रदान गरिन योग्य भिक्षु (अर्थात् जसले
 परिवासकाल पूरा गरिसकेको छ)
 मातिका-मुख्य आधार; विषयसूची
 मेता-प्रेम-दया; मैत्रीभाव
 मिच्छादिट्ठि-गलत दृष्टिकोण

मोह-अज्ञानता; भ्रम

मूलछेद-शाब्दिक अर्थ: "जरा कट्नु"; पूर्ण रूपमा वा अन्तिम रूपमा
अलग्गिनु

मूलाय-पटिकस्सनारह-दोहरो परिवासको प्रारम्भमा फर्काउनुपर्ने
भिक्षु

एन्

नदीपारसीमा-नदीको दुबै किनाराहरू ढाक्ने गरी निश्चित गरिएको
सीमा जसको बीचमा नदी रहेको हुन्छ

नवकम्म-शाब्दिक अर्थ: "नयाँ काम" नयाँ भवन आदि निर्माण
कार्य

नवकम्माधिठायी-कुनै निर्माणकार्यमा निरीक्षण गर्ने व्यक्ति

नवकम्मिक-निर्माण कार्यको निरीक्षण गर्ने व्यक्ति

नाग-सर्प वा नागराज जसले बौद्ध वाङ्मयमा उच्च भूमिका
खेलेको छ

नाम-नाम; चेतना (विज्ञान) र त्यसको सहवर्ती मानसिक
कारकहरू (वेदना, सञ्जा र संखार)

नानासंवास-भिन्न-भिन्न समुदाय (भिक्षुहरूको)

नासन-निष्कासन

निद्देस-वर्णन; विश्लेषणात्मक व्याख्या

निग्गह-हप्काउनु; निन्दा; दोष, तिरष्कार

निग्गहित-शुद्ध नाकबाट उच्चारण गरिने ध्वनि 'अं'; मुख बन्द
रहेको अवस्थामा निस्कने आवाज, तर हावा भने ध्वनि सहित
गरी नाकको प्लालबाट बाहिर निस्कन्छ (व्याकरण)

निगमसीमा-कानूनद्वारा निर्धारित धरैवटा गाउँ वा नगरको
सामूहिक सीमा

निकाय-संप्रदाय; समूह;

निमन्तन-भोजन खाने निम्तो; वा विशेष स्थानमा भिक्षा थाप्न
जाने निमन्त्रणा

निमित्त-चिन्ह; संकेत; लक्षण

निसीदन-भिक्षुको बस्ने कपडा

निसग्गिय-त्याग गर्नुपर्ने वा जफत गर्नुपर्ने वस्तु

निस्सय-निर्भरता, भरोसा; संरक्षण

निस्सारण-हटाउनु; निष्कासन गर्नु

नित्यभत्त-दिनहुँ नियमितरूपले दान दिने दाताको भोजन

नियसकम्म-मान प्रतिष्ठा घटाउने कम्म वा दण्ड

अति-प्रस्ताव; सूचना

अतिकम्म-प्रस्तावद्वारा गरिने संघकम्म (अर्थात् बिना घोषणा)

अतिदुतियकम्म-दुईपटक घोषणाहरू द्वारा गरिने संघकम्म

अतिचतुत्थकम्म-चारपटक घोषणाद्वारा गरिने संघकम्म

ओ

ओधानसमोधान-शाब्दिक अर्थ: "एकसाथ जोडेर गरिने समाधान"

लुकाइएका दिनहरू समान भएका एकवटा भन्दा बढी

आपत्तिहरूको लागी गरिने परिवास (परिक्षण) व्रत

ओसारणा-(संघबाट बहिष्करण पछि भिक्षुको) पुनर्बहाली,

पुनर्स्थापना, पुनर्वास कार्य

ओवाद-उपदेश; सल्लाह; निर्देशन

Dhamma.Digital

पी

पब्बतो-डाँडा; पहाड; चट्टान

पब्बज्जा-"गृहस्थीभावबाट निस्कनु"; तपस्वी जीवन लिनु;
सामणेर प्रब्रज्या

पब्बज्जापेक्ख-प्रब्रज्यापेक्षी

पब्बाजनीयकम्म-संघबाट निर्वासन कार्य

पच्छासमण- (गुरुको) पछि पछि हिंड्ने भिक्षु, एक परिचर
भिक्षु

पच्छिमकिच्च-पछि गरिने कर्तव्यहरू

पच्छिमिको-दोश्रो वर्षावास प्रवेश गर्ने काम

पच्छिमिकवस्सूपनायिक-दोश्रो वर्षावास प्रवेश गर्ने दिन

पच्चुधरन-त्याग गर्नु; छोड्नु

पग्गह-प्रशंसा

पकतत्त-"नियमित" भिक्षु

पक्ख-पक्ष (१५ दिनको)

पखहत्ता-पक्षघातणण

पक्खिक-हरेक पन्ध्र दिनमा एक पटक दिइने भोजन

पलिबोध-बाधा; अड्चन, रुकावट

पणाम-हटक दिनु; निकाल्नु

पण्डक-शंकास्पद यौन अंगहरू मध्ये एक; नपुंसक वा खसि
गरिएको

पंचवग्ग-पाँच जना भिक्षुहरू मिलेर बनेको संघ

परिकम्म-तयारी कामहरू

Dhamma.Digital

परिस-परिषद; भेला
 परिसदूसक-सभा वा भेलालाई बिगाने व्यक्ति
 परिससम्पत्ति-सभा वा भेलाको सम्पत्ति वा पूर्णता
 परिसविपत्ति-सभा वा भेलाको दोष वा अपूर्णता
 परिवार-अनुचर; विनयपिटकको अन्तिम पुस्तकको नाम
 परिवास-परिक्षणकाल
 परिवासिको-परिवासमा बस्ने व्यक्ति
 पत्तगाहापक-भिक्षापात्रहरू ग्रहण गर्ने व्यक्ति
 पटिच्छन्नपरिवास-लुकाइएको आपत्तिको लागी परिवास
 पटिकस्सना-परिवास कम्ममा आपत्तिको शुरूमा फर्काउने कम्म
 पटिक्कसना-वास्तविक विवाद
 पटिञ्जा-सम्झौता; घोषणा
 पटिपुग्गल-(कुनै वस्तु) व्यक्तिगतरूपले ग्रहण गर्नु
 पटिसारणीयकम्म-मेलमिलाप हुने कम्म
 पटिसेध-बेवास्ता गर्नु; अस्वीकार गर्नु, कुरा बँग्याउनु
 पटिस्सव-प्रतिज्ञा पूरा नगर्नु; दिएको वचन पूरा नगर्नु;
 पवारणा-सल्लाह तथा शिक्षा दिनको लागी निमन्त्रणा दिनु
 पंसुकुल-शाब्दिक अर्थ: "धुलोबाट"; मालिकविहीन (कपडा),
 फालिएको कपडा
 पाचित्तिय-आपत्ति देसना गर्नुपर्ने दोष
 पापरोगो-खराब कर्महरूको परिणामस्वरूप आउने रोगहरू (जस्तै,
 कामरोगहरू)
 पाराजिक-जसले पराजित गर्छ-जुन आपत्ति गर्नाले भिक्खुसंघबाट

निश्काशित हुन्छ
 पारिसुद्धि-उपोसथ-२ वा ३ जना भिक्षुहरूको उपोसथ
 पासाणो-ढुङ्गा
 पातिपदिक-कृष्णपक्षको वा शुक्लपक्षको पहिलो दिनमा दान दिइने
 भोजन
 पिण्डपात-भिक्षा-अन्न; बिहानको भिक्षाटन
 पुब्बकरण-पूर्व कर्तव्यहरू
 पुब्बकिच्च-प्रारम्भिक कर्तव्यहरू
 पुब्बपयोग-प्रारम्भिक उपक्रम
 पुग्गल-व्यक्ति
 पुग्गलञ्जुता-व्यक्तिका विशेषताहरू थाहा भएको मानिस
 पुग्गलसम्मुखता-सम्बन्धित व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा हुनु
 (कानूनी मुद्दा टुंगो लगाउने प्रसंगमा)
 पुरेसमण-कुनै भिक्षुद्वारा पछ्याउने गरी अगाडि हिंड्ने भिक्षु
 पुरिमिको-पहिलो वर्षावास प्रवेश दिन
 पुथुज्जन-सामान्य संसारिक मानिस
 फलभाजक-फल वितरण गर्ने भिक्षु
आर
 रस्स-छोटो; छोटो उच्चारण हुने मात्रा (व्याकरण)
 रतिच्छेद-रातको गन्ती (मानत्त पालन गरिबस्दा) तुट्नु
 रुक्खमूलसेनासन-रुखको जरामा बास
 रूप-भौतिक वस्तुहरू

एस

Dhamma.Digital

सब्रह्मचारी-पवित्र जीवनको साथी, सहपाठी
 सच्चाधिष्ठान-सत्यको शपथ खानु
 सचित्तक-अभिप्राययुक्त कर्म; चेतना संलग्न भएको
 सद्धम्म-साँचो धम्म; राम्रो सिद्धान्त, बुद्धधम्म
 सद्धिविहारिक-सह-निवासी भिक्षु; सेवक भिक्षु; निस्सयमा
 बसेको भिक्षु (जस्तै भिक्षु र उसको गुरु)
 सहधम्मिक-धम्ममा सँगै बस्नेहरू, जस्तो कि भिक्षु र
 सामणेरहरू
 सहज्जीविनी-सँगै बस्ने (चेली)
 सहवासो-एकसाथ बस्ने (एउटै छानामुनि)
 सलाकभत्त-चिट्ठाद्वारा दिइने भोजन
 समणुभासना-गलत विचार लिएको भिक्षुलाई लगाइने निषेधहरू
 समणसञ्जा-भिक्षुहरूले सोच्ने तरिका
 समानसंवाससीमा-समूहको साझा सीमाक्षेत्र
 समानलाभसीमा-साझा लाभको सीमाक्षेत्र
 समानाचरियक-प्रब्रजित जीवनका सहब्रतालुहरू; एउटै आचार्यका
 चेलाहरू
 समानुपज्जायक-एउटै उपज्जाय भएका भिक्षुहरू
 सम्बहुला-धेरै
 सम्बन्ध-सम्पर्क; उच्चारण सुगमताको लागी हुने शब्दहरूको
 संयोग:
 समभोग-शाब्दिक अर्थ: "सँगै खानु" (तर साथमा बस्नु र सेवा
 लिनु पनि हुन्छ)

Dhamma.Digital

सामीचिकम्म-उचित कर्तव्यहरू गर्नु (अभिवादन आदि गर्नु)
 सम्मुखता-(कुनैको) उपस्थितिमा हुनु
 सम्मुखाविनय-विनयको उपस्थितिमा कुनै मुद्दा फैसला गर्नु
 समोधानपरिवास-समवर्ती परिक्षणकालमा बस्नु (सबै तथ्यहरू
 मिलाएर परिवासमा बस्नु)
 संपत्ति-पूर्णता;
 सम्फुथ-मध्य बिन्दु
 सन्निधि-भण्डारण; जम्मा गर्नु; भिक्खुद्वारा रातभर भण्डार
 गरिएको खाना
 सन्तीरनं-विचार गरेर; ध्यानपूर्वक सोचेर
 संगायन-संघको परिषद वा बैठक
 संघ-सभा; बौद्ध भिक्खुहरूको समूह
 संघभत्त-संघलाई दिइने भोजन
 सङ्घभेद-सङ्घमा विभाजन
 सङ्घादिसेस-जुन आपत्तिबाट मुक्त हुनको लागि भिक्खुहरूको
 भेला आवश्यक पर्छ
 सङ्घनवक-भिक्खुहरूको वरीयतामा सबभन्दा नौलो भिक्खु
 सङ्घराजी-सङ्घमा मतभेद
 सङ्घसम्मुखता-संघको उपस्थितिमा विधीगत मुद्दाको फैसला हुनु
 संघथेर-भिक्खुसंघमा सबैभन्दा वरिष्ठ भिक्खु
 संघाटी-भिक्खुहरूको दुई तह भएको चीवर
 सङ्गीति-एकसाथ सङ्कलन गर्ने काम
 सङ्कच्छिका-भिक्खुणीहरूको लुगा जो काखमा दोहरो बेरेर

लगाइन्छ

संकर-अरुसँग मिसिएको हुनु,

सञ्चेतनिका-जानाजानी सप्रयास वीर्यमोचनको संघादिसेस आपत्ति
संवास-समूह (अर्थात् ती भिक्षुहरूको समूह जसले साथमा
संघकम्म गर्न सक्दछन्)

संयोग-व्यञ्जनहरूको जोड भई रचना भएको (व्याकरण)

सरणगमन-शरण जाने काम (बुद्ध, धम्म र संघको)

सतिविनय-मननद्वारा समाधान गर्ने विधी, अर्थात्, कम्मवाचा
पढेर प्रतिवादी पूर्ण सजग (जस्तो कि अर्हत) व्यक्ति हो भनी
घोषणा गर्ने काम

सतब्भन्तरसीमा-जङ्गलमा "सात धनुषको लम्बाइ" (सात
अब्भन्तर) दूरीको घेरा भएको सीमा

सत्थुसासन-भगवान शास्ता (बुद्ध) को शिक्षा वा सिद्धान्त
सवचनीयं-शाब्दिक अर्थ: "बोल्नु पर्ने कुरा भएको व्यक्ति",
अर्थात् मुद्दाको साक्षी बन्ने व्यक्ति

सवनीयं-शाब्दिक अर्थ: "सुन्नु पर्ने कुराहरू", अर्थात् प्रमाणहरू
(मुद्दामा)

साधारणसिक्खापद-(भिक्षु तथा भिक्षुणी) दुबै पक्षले पालन
गर्नुपर्ने साझा सिक्खापदहरू

सामग्गी-मेलजोल; एकता

सामणेर-भिक्षु बन्नुभन्दा पहिलेको अवस्था, प्रब्रजित व्यक्ति

सामणेरपेसक-सामणेरहरूको पर्यवेक्षक, सामणेरहरूलाई हेरदेख गर्ने

भिक्षु

Dhamma.Digital

सामणेरी-भिक्षुणी बन्नुभन्दा पहिलेको अवस्था, महिला प्रब्रजित
सामञ्जफल-श्रमण जीवन यापनको सुपरिणाम

सामञ्जसमोधान-शाब्दिक अर्थ: समान सहमति" समान

अवधिसम्म लुकाइएको आपत्ति वर्णन गर्न प्रयोग गरिने, "समान
सहमति"

सारणा-शाब्दिक अर्थ: "सम्झना दिलाउनु"; प्रतिवादीसँग मुद्दाको
बारेमा सोधपुछ गर्नु

साटिका-कपडा; वस्त्र

साटियगाहापक-साटिका वस्त्र ग्रहण गर्ने (जिम्मा लिने) व्यक्ति

सावक-शाब्दिक अर्थ: "श्रवणकर्ता"; शिष्य, अनुयायी

सेनासनगाहापक-भिक्षुहरूका लागी सेनासन (बस्ने, सुत्ने ठाउँ)

वितरण गर्ने जिम्मेवारी भएको व्यक्ति

सिक्खा-शिक्षा; अध्ययन; अनुशासन

सिक्खापद-सिक्खापद; नियम

सिक्खमाना-महिला शिक्षार्थी, परिक्षणकालीन शिक्षारत महिला

सिक्खासम्मति-प्रशिक्षण सम्झौता (भिक्षुणी बन्नको लागी भर्ना)

सिलिट्ठवचन-बोली मधुर बनाउने ध्वनि

सिथिल-महाप्राण नभएको नरम ध्वनि (व्याकरण)

शीलसामञ्जता-पालन गरिने शीलहरू समान भएको भाव

सीमन्तरिक-दुईवटा सीमाहरूको बीचको खाली ठाउँ

सीमासम्पत्ति-सीमाको पूर्णता

सीमाविपत्ति-सीमाको अपूर्णता, दोषपूर्ण सीमा

सीमा-सिमाना

Dhamma.Digital

सीमासंकर-खष्टिएका सीमाहरू

सोसो-क्षय रोग वा दम रोग

सुरा-रक्सी

सुरामेरय-रक्सी र जाँड

टी

तब्बिनिमुत्तो-शाब्दिक अर्थ: "त्यस पछाडिको समय" (वर्षावास अवधिको पहिलो दिन पछि)

तचपञ्चककम्मट्ठान-शरीरका पाँच भागहरूमा ध्यान

तदत्थविजाननं-भनाईलाई सजिलै बुझ्न सकिने गरी बोल्नु

तज्जनीयकम्म-निंदा गर्ने कार्य

तस्सपापियसिका-जसले पाप (आपत्ति) गरेको छ

तस्सपापियसिकाकम्म-पापी भिक्खुलाई दण्ड दिने काम

तिचीवर-भिक्खुका तीनवटा चीवरहरू; त्रिचीवर

तिचीवर-अविप्पवास-त्रिचीवरबाट अलग नहुने क्षेत्र

तिणवत्थारकविनय-शाब्दिक अर्थ "घाँसले ढाकिएको जस्तो गर्नु"

अर्थात् आपसी समझौताबाट विवाद सुल्झाउने तरिका

तिसरणगमन-त्रिशरणगमन गर्नु, त्रिरत्नको शरणमा जानु

तिसरनगमनुपसम्पदा-त्रिशरणगमन गरी भिक्खुको रूपमा

उपसम्पदा हुनु

तित्थियपरिवास-अन्य सम्प्रदायका सदस्यहरूलाई भिक्खु

बनाउनुभन्दा अगाडि चार महिने परिक्षण कालमा राखिने व्रत

ठान-शब्दार्थ: "स्थान" वा "स्थिति, अवस्था"; सम्भावित कारण

ठानाठानगमनं-असल वा खराब-जग भएको; अर्थात्, सम्भव छ,

कि छैन भनेर जाँच परख गरेर हेर्नु
 थेय्यसंवास-शाब्दिक अर्थ: "चोरीद्वारा संघमा बस्नु", अर्थात्,
 नकली भिक्षुद्वारा चीवर लगाएर संघमा बसिनु
 यू
 उब्बाहिका-कार्य समिति, चुनिंदा वा रोजिएकाहरूको समूह
 उभतोब्यञ्जनक-दुवै लिङ्गको विशेषता भएको व्यक्ति
 उदक-पानी (को रास)
 उदकसाटिका-नुहाउने धोती
 उदकुक्खेपसीमा-पानीद्वारा निर्धारित सीमा
 उद्देस-पाठ (जस्तै, पाटिमोक्खको कुनै एक खण्ड)
 उद्देसभत्त-संघलाई समर्पित भोजन (तर संघको सम्पूर्ण
 आवश्यकताहरू पूरा हुनेगरी होइन, भिक्षु चुनेर दिइने भोजन)
 उक्खेपनीयकम्म-निलम्बन गर्ने काम
 उक्खित्तको-संघद्वारा निष्कासित भिक्षु
 उक्कोतन-पलटा खानु
 उपचार-परिसर; प्रारम्भिक वा पूर्वतयारी काम
 उपज्झाय-उपाध्याय, गुरु
 उपसम्पदा-भिक्षु वा भिक्षुणी दीक्षा दिने काम
 उपसम्पदापेक्ख-भिक्षु वा भिक्षुणी दीक्षा लिने व्यक्ति,
 उपसम्पदापेक्षी-उपसम्पदा दीक्षा चाहने व्यक्ति
 उपासिका-महिला अनुयायी, शिष्या
 उपोसथ-प्रत्येक पक्षमा हुने भिक्षुहरूको अनुशासनात्मक
 सिक्खापदहरू (पाटिमोक्ख) को पाठ

उपोसथमुख-उपोसथागारको प्रवेशद्वार
 उपोसथिक-उपोसथ दिनमा दान दिइने भोजन
 उत्तुकाल-शाब्दिक अर्थ: "ऋतुकाल"; अस्थायी समय (जसको लागी
 बस्ने ठाउँहरू दिइन्छ, वर्षावासको काल)
 उत्तरनिकाय-भिक्षुहरूको "उत्तरी निकाय" जुन कि पछि महायान
 भनेर चिनियो
 उत्तरासंग-बाहिरी चीवर

वी

वच्यकुटी-शौचालय
 वड्डमानछाया-शाब्दिक अर्थ: "छाया बढ्ने समय", अर्थात् दिउँसो
 देखि साँझसम्म
 वग्ग-वर्ग, समूह; पुस्तकको अध्याय
 वग्गन्त-पालि वर्णमालाको प्रत्येक पाँच वग्गको अन्त्यमा आउने
 नासिकबाट उच्चारण हुने वर्ण; प्रत्येक वग्गन्तका उच्चारणका
 दुईवटा स्थानहरू छन्, जुन कि आफ्नै वग्गको (या त गला,
 तालु, सेरेब्रल-तालव्य?, दाँत वा ओठ) र नाक (व्याकरण)
 वम्मिको-बाँबी
 वन-रूखहरूको घारी, जंगल
 वस्सा-वर्षाऋतु; वर्षावासको अवधि
 वस्सावासिक-संघमा थेरदेखि तल गरी वरिष्ठताको क्रम
 वस्सावासिकसाटिक-वर्षावासको धोति वा कपडा
 वस्सूपनायिको-वर्षावास प्रवेशको दिनमा संघलाई दिइने वस्तु
 वत्तभेद-कर्तव्यको उपेक्षा गर्नु, व्रत टुट्नु

वत्थु-पदार्थ; कुरा; विषयवस्तु
 वत्थुसम्पत्ति-वस्तुको पूर्णता (जस्तै व्यक्ति)
 ववत्थित-(शब्दहरू) विश्लेषण गरिएको; परिभाषित; विभाजित
 वाचा-भाषण; उच्चारण; वचन
 विभज्जवादी-विश्लेषणात्मक रूपमा सिकाउने; (खण्ड खण्ड गरी
 व्याख्या गर्ने व्यक्ति, बुद्ध)
 विहारभत्त-विहारको कोषबाट संघको लागी बनाइएको भोजन
 विकाल-गलत समय
 विमतिविनोदनी-टीका, विनय पिटकको अट्ठकथा समन्त-
 पासादिकाको व्याख्या गर्ने ग्रन्थ
 विमुत्त-मुख खोलेर उच्चारण गरिने स्वरको ध्वनि (व्याकरण)
 विनयकम्म-अनुशासनात्मक मामिलाहरूसँग सम्बन्धित
 औपचारिक कार्य
 विनयसम्मुखता-कानूनी मामिलाहरू निर्णय वा फैसला गर्दा
 विनयको उपस्थिति हुनु
 विञ्जति-सूचना; जानकारी, याचना गर्नु, मागेर लिनु
 विपत्ति-दोषपूर्ण, कमी
 विप्पवास-अलग्गिएर बस्नु
 विसभाग-अनुकूल नभएको
 विसज्जक-वितरण गर्ने व्यक्ति
 विसुंगाम-गाँउको क्षेत्रबाट अलग रहेको
 विवाद-कलह
 विवादमूल-विवादका कारणहरू

विवादाधिकरण-विवादहरूबाट उत्पन्न हुने मुद्दाहरू
 वीसतिवग्ग-बीस जना भिक्षुहरू भएको संघ
 वोहार-नामले बोलाउनु, व्यक्त गर्नु; प्रयोग गर्नु; न्यायशास्त्र
 वुट्ठान-संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्त हुने काम
 वुट्ठानविधी-संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्त हुने विधी
 वुट्ठानविधी-आपत्ति-संघादिसेस आपत्तिबाट मुक्त हुनको लागी
 विधी गरिरहेको अवस्थामा गरिएको आपत्ति
 वुत्थापनसम्मति-प्रब्रज्याको लागी सम्झौता
 वुट्ठानसम्मति-प्रब्रज्याको लागी सम्झौता
वाई

यक्ख-दानव

यागु-जाउलो

यागुभाजक-जाउलो वितरक

यावजीविक-औषधि जुन कि समयको सीमा बिना उपभोग गर्न
 सकिन्छ

येभ्यसिका-बहुमतले चाहेको अनुसार कार्य गर्नु

योजन-दस माइल वा सोह किलोमिटरको दूरी

Dhamma.Digital